

KİTAP HAKKINDA

“Üsve-i Hasene...”

Bu iki kelimeyi iyi bellemek ve onun bizim hayatımıza tealluk eden boyutunu kişiliğimize taşımakla yükümlüyüz.

Çünkü bu, Rabbimizin kelim-i kadiminde [Rasul-i Müctebâ'sını](#) bize takdim ettiği muazzez vasfın terkididir.

“Güzel örnek” buyuruyor Allah Teala. Bu terkinin içinde Rabbimiz var, muazzez elçisi var ve biz varız. İnsanoğlu var.

Yaratan, bütün zamanların önüne, insan için ulaşılması, aynileşilmesi, bütünleşmesi gerekli örneği sunuyor.

Bakınız bu konudaki ayet-i kerime nasıldır:

“Kesin olan şu ki, sizin için, Allah'ın huzuruna çıkmayı umanlar, ahiret gününe inananlar ve Allah'ı çok çok zikredenler için Allah'ın Rasulü güzel bir örnektir.” (Ahzab, 21)

Allah'ın huzuruna çıkacağımızı her an bir kalb atışı halinde içimizde hissediyorsak, ahiret gününe imanun, amentü çerçevemizin temel umdelerinden biri olduğunun idrakinde isek ve Allah'la birliktelik idraki damarlarımızdaki akış halinde ise, o zaman Allah Rasulü (sallallahü aleyhi ve sellem)'nün elinden tutmalıyız. Çünkü o yolculuk, O'nunla birlikte yürünür.

Altınoluk, bugüne kadar **“hediye kitap”** olarak Rasulullah Efendimiz etrafında bir çok eser armağan etti okuyucularına. Siyer, Şemail vs. olarak...

Ama O'nu hecelemeye devam etmek, bizim hiç sona ermeyecek ana davamızdır.

Eğer Rabbimiz **“Güzel örnek”** olarak tavsif buyurmuşsa, o **“örnek”**liği, hece hece çözmeye, anlamaya çalışacağız demektir. Hayatımız onunla mana kazanacak demektir. Onu harf harf taşıdıkça dimağımıza, kalbimize, tek tek her uzvumuza... hayatımız diriliğe kavuşacak demektir.

İşte, çalışmalarını İLAM (İlmi Araştırmalar Merkezi) etrafında sürdüren iki genç ilim adamımız, **Dr. Mustafa Öztürk** ve **Murat Kaya** ile birlikte M.Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğr. Üyesi **Doç. Dr. Ömer Çelik** kollarını sıvadılar, yüreklerini bilediler, dimağlarına ışık için dua ettiler ve bu **“Kutlu Önder”**i hecelemek için yola koyuldular.

“Güzel Örnek”liği hadis külliyatı ve İslam tarih müktesebatı içinde harf harf aradılar.

Gençtiler, aşk sahibi idiler, dolayısıyla yorgunluk hissine asla kapılmaksızın kitaplar... kitaplar arasında dolaştılar ve ışık ışık, renk renk Allah Rasulü (sallallahü aleyhi ve sellem)'ne dair buldukları her şeyi derleyip, toplayıp bir kitap ahengi içinde terkip ettiler.

Elbet Allah Rasulü deryalar ötesi bir dünya idi, onu kuşatmak zorun zoru idi. Her yapılanda bir eksiklik olması kaçınılmazdı. Üstelik bir tek kitapta bir kutlu önderliği dercetmenin zorluğu açıktı.

Ama, olsun, elmas her noktadan farklı bir ışığı yansıttı ve yakaladığınız güzelliği sunmanın bir mahzuru olamazdı.

Bu üç genç ilim adamımız, Altınoluk'un onbinlerce insana ulaştırmaktan doyumsuz bir şeref ve anılatılmaz bir mutluluk duyduğu bu kitabı Rasulullah'ın muazzez şahsiyetinden yakalayabildikleri ışıklarla dercettiller.

Hiç şüphe duymadan ifade ediyoruz ki bir çiçek demeti, bir güzellik tablosu inşa ettiler.

Onlar da biliyor ki bu kitaba sığmayan bir derya daha var geride. Çok çalıştılar, bu eseri meydana getirdiler, ama daha çok çok çalışmaları gereken bir derin dünya bulunduğu şuurundalar.

Bu kitap, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ibadet dünyasına, ahlaki hayatına ve insan ilişkilerine dair güzellikleri derliyor. Rasulullah Efendimiz'in muazzez şahsiyetinin diğer alanları başka çalışmalar gerektiriyor. Dileriz genç ilim adamlarımız o alanları da çalışsınlar ve dileriz Altınoluk önümüzdeki yıllarda onları da okuyucularına armağan eder. Altınoluk yaşasın ve hep o Kutlu Önder'i

anlatsın. Hep anlatsın. Bu aşkı Altınoluk'un, sedvası... Bizi böyle g zelli klere vesile kıldığı için Rabbimi-ze sonsuz Ő krediyoruz.

Genç ilim adamlarımıza ortaya koydukları cehd ve gayret için teşekkür ediyoruz.

Okuyucumuzu bu güzel kitapla başbaşa bırakırken, sözlerimizi ebedi alemde Rasulullah [Efendimiz'e](#) komşu olma dileğiyle tamamlıyoruz.

TAKDİM

الْحَمْدُ لِلَّهِ مُنْشِئِ الْخَلْقِ مِنْ عَدَمٍ ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى الْمُخْتَارِ فِي الْقَدَمِ¹

Sayırsız mahlûkâtı içinde bizlere insanlık ve kulluk şerefini bahşeden; Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi Muhammed Mustafâ'yı, kullarına hidâyet rehberi olarak gönderen, bize de ona ümmet olmanın şeref ve bahtıyarlığını lutfe-den, yine onun örnek şahsiyetini bütün beşeriyete armağan eden Allâh Teâlâ'ya nihâyetsiz hamd ü senâlar olsun.

O Allâh -azîmü's-şân- ki mü'minlerin gönül bahçesini hikmet gülle-riyle doldurdu, ma'rifet çiçekleriyle neşelendirdi ve feyizlendirdi. Susamış dudakları Kur'ân-ı Kerîm'in nurlu pınarıyla kandırdı ve dil bülbülünü Ah-medî hakikatler gülistanında huzûra erdirdi.

Ey Rabbimiz! Bize ebedî bir ömür versen, biz de hiç ara vermeden bütün ömrümüzü Sen'in hamdine tahsîs etsek, yine de Sana lâıykı ile hamd ü senâda bulunamayız. Sen kendini nasıl senâ ettiysen öylesin! Sen'in en küçük bir nimetinin bile şükürünü edâdan âciziz. Nerede o sayırsız ihsânlarına şükredebilmek! Kaldı ki her şükür duygusu da ayrıca şükür gerektiren bü-yük bir nimettir. Aczimizin idrâki içinde Sen'i her türlü noksanlıktan tenzih ediyoruz, ey Yüceler Yücesi Rabbimiz!

İlâhî terbiyenin nâmütenâhî güzellikleri içinde en mükemmel kıvâma yükseltilen, Allâh Teâlâ'nın seçip beğendiği İslâm'ı en güzel şekilde insan-lara takdîm eden, onlara Rableri'nin ma'rifet ve muhabbetini tâlim eden, bü-tün varlığını beşeriyetin selâmetine adayan, cennete ve Cemâlullâh'a giden yolun mübârek rehberi, gözlerin nûru, gönüllerin tabîbi ve sürûru, Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem Efendimiz'e şânına lâıyk bir şekilde salât ü selâm olsun.

Ey sîmâsı kâinat sarayının sirâc-ı münîri ve ey kâmeti cömertlik ve kerem mevsiminin selvisi olan Efendim! Selâm olsun sana!

Ey yeryüzünü şereflendirdiğinden beri, kara toprağın mâvi göğe kar-şı yüz binlerce nâz ettiği Habîb-i Ekrem! Selâm olsun sana!

¹ Mahlûkâtı yoktan vâir eden Allâh'a hamd olsun. Sonra ezelde seçilen Muhammed-i Muh-târ'a salât ü selâm olsun.

Ey mahlûkâtın erebileceği en yüce mertebenin bile, onun Allâh’a olan yakınlığından yüz binlerce derece daha aşağıda kaldığı Resûl-i Kerîm! Selâm olsun sana!

Ey hürmetine, cehâlet ve hamâkat karanlığında bulunanların önünde ilâhî inâyet nûrunun hazînesi açılan şânı yüce Nebî! Selâm olsun sana!

Ey kalp gözünün körlüğüne karşı ayağının tozu, ehl-i şühûdun en kıymetli sürmesi olan Yüce Sevgili! Selâm olsun sana!

Ey Âdem’in yaratılışından asırlarca evvel meleklerin, huzur mihrâbına yönelmiş olarak secdeye kapandığı kâinâtın varlık sebebi! Selâm olsun sana!

Ey Nebiyy-i zî-şân! Senin feyzin ve nûrâniyetin, gözlerimizin ve gönüllerimizin pasını silen bir iksirdir. Sana kavuşma ümîdi olmasa âhiret güzergâhında bulunan bu dünyanın ne tadı ne de mânâsı olur! Selâm olsun sana!

Rûhumuzun senden başka sermâyesi yoktur. Bizde, sensiz bir hayâtın ve cennetlerin sevdâsı da yoktur.

Ey cümle mahlûkâtın efdali! Biz nerede, sana hakkıyla selâm verebilme bahtiyarlığı nerede! Sana kâinâtın mâliki olan Allâh Teâlâ’dan her lahza yüz binlerce salât ü selâm olsun!

Resûl-i Ekrem Efendimiz’in hâliyle hallenen, onun örnek hayatını noksansız bir şekilde söz ve fiilleriyle bizlere nakleden güzîde ashâbına, onları en güzel şekilde takip eden bütün ulemâ, evliyâ, şühedâ ve sâlihîne selam eder, şefâatlerini niyaz ederiz. Radiyallâhu anhüm ecmaîn.

İnsanoğlu kemâle erişebilme ve sırât-ı müstakîme nâil olabilme hususunda hayatları müstakim, gönülleri temiz, kalpleri günah lekesinden ve şüphelerden berî hidâyet dâvetçilerini ve mürşitleri örnek almaya son derece muhtaçtır. Zîrâ örnek alma ve taklid etme, insan fıtratında meknuz bir duygudur. **Sözün yolu uzun, fakat örneklerin yolu kısa ve tesirlidir.** İnsanoğlu mücerret fikir ve tavsiyeden çok müşahhas örneklerle meftûn olur. Bu, onun için bir öğrenme kolaylığı olduğu gibi iknâ ve tatmin olması için de bir ihtiyaçtır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm insanlara bazı şeyleri öğretirken kıssa ve mesellerde davranış örnekleri sunmuş, mevzuyu müşahhas sahneler hâlinde gözler önüne sermiştir.

İnsanda fitrî olan örnek alma ihtiyacı, hakîki bir rehberle yani “Üsve-

i Hasene” ile doldurulmadığı takdirde, “Tabiat boşluk kabul etmez.” hikmetince kendine sahte misaller bulmakta gecikmeyecektir. İnsan, özellikle gelişme ve teşekkül dönemi olan gençlik yıllarında, tabiatı gereği daima örnek şahsiyetler arar ve bazen müfsidler mürşid zannederek gönlünü yanlış yere tahsis eder ve hüsrana uğrar. Gönül dünyasını hayra istikâmetlendirecek uygun örnekleri bulamayanlar, kendilerine takdim edilen diğer menfî modellere takılıp kalırlar. Nitekim bugün yaşanan ile Allâh Teâlâ’nın istediği hayat kıyas edildiği zaman arada büyük bir uçurumun olduğu görülecektir. Zira günümüz insanı, ekseriyetle örneğini Allâh Resûlü’nde değil, şahsiyeti zaafa uğramış insan müsveddelerinde aramaktadır. Bu yanlışın telafi edilmesi ve aradaki açığın kapatılabilmesi mühim bir vecîbedir. Çünkü Allah Teâlâ; **“O gün her sınıf insanı imamlarıyla birlikte çağıracağız.”** (el-İsrâ 17/71) buyurmakta ve insanların dünyada takip ettikleri kimselerle beraber cennete veya cehenneme gideceklerini bildirerek, herkesin hayatta kendisine güzel ve doğru yolda giden bir önder seçmesini, salih kimselerin topluluğuna dahil olmasını istemektedir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendinden önceki nebîlerin fârik vasıflarını zâtında cem ederek zirve teşkil eden, bütün nebîlerin müjdesi olan, âlemlere rahmet olarak lutfedilen şerefli ve yüce bir peygamberdir. Allâh Teâlâ bütün nebîlerden, müjdeleyegeldikleri bu peygambere inanıp yardım edeceklerine dâir kuvvetli bir mîsâk almıştır. Bu hakikat âyet-i kerîmede şöyle beyân buyrulmaktadır:

“Allâh peygamberlerden; «And olsun ki size kitap ve hikmet verdim. Sonra da size o kitap ve hikmeti tasdik eden bir peygamber gelecektir. Ona kat’iyyen îman ve her durumda yardım edeceksiniz.» diye mîsâk aldı.” (Âl-i İmrân 3/81)

Peygamberler de Rableri’ne verdikleri bu söze sâdık kalarak yaşamışlar, Resûlullâh Efendimiz’e îmân etmişler, ümmetinden olabilmek için can atmışlar ve her vesîle ile Efendimiz’in geleceğini müjdelemişlerdir. Dünya üzerinde bulunan her türlü hayır, hakkâniyet, adâlet, merhamet ve güzel ahlak, hiç şüphesiz bu peygamberlerin risâletinden kaynaklanmıştır. Onlar insanlara hidâyet yollarını göstermek için gönderilmişlerdir. Eğer onlar gelmemiş olsaydı, yeryüzünün düzen ve intizamı bozulur, hayat yaşanmaz hâle gelir, anarşi kol gezer ve insanlar fitne girdaplarında helak olurlardı. Yaratılışın mantikî zemîni olmazdı.

Sevgili Peygamberimiz ise son peygamberdir ve onda bütün

peygamberlerin mümtâz vasıfları en mükemmel tarzda tecellî etmiştir. O, her türlü ahlâkî güzelliğin kendisinde mâkes bulduğu ve teşhîr edildiği nâzenîn ve eşsiz bir meşherdir. Yüce Rabbimiz kâinâtı onun hürmetine yaratmış ve onu insanların en kıymetlisi kılmıştır. İlâhî kudret tarafından bizlere takdim edilen güller, yapılan iltifatlar, önümüze açılan zengin ziyafet sofraları hep onun şerefinedir. Hâkânî ne güzel söyler:

Sevdi ol nûru “Habîbim” dedi Hak
Oldu dîdârına âşık-ı mutlak
Âna teshîr olunup mülk-i şühûd
İzz ü devletle gelip buldu vücûd
Doldu âvâze-i Ahmed’le cihân
Eyledi aşk-ı ilâhî galeyân
Cümlelerin evvelidir hatm-i rusûl
Dediler ânın için “Me’haz-i kül”²

Sevgili Peygamberimiz, içtimâî hayatın içinde yetimlik, fakirlik, çobanlık, tüccarlık, devlet reisliği gibi en alt kademeden en üst kademeye kadar toplumun bir ferdi olarak tabîî bir hayat yaşamıştır. İçtimâî hayatla ve insanlarla olan bu berâberliği onun hayatın her safhasında hatta teferruat sayılabilecek konularda dahi nümûne-i imtisâl olmasına tabîî bir zemin hazırlamıştır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in mânevî ciheti beşerî faaliyetleriyle örtülü olduğu için, peygamberliği sâdece mânevî hayâta rehber olma şeklinde anlayanlar, Efendimiz’in içtimâî ve siyâsî hayata her hususta müdâhil olmasını, çoğu zaman inkarlarına mesned edinmişlerdir. Hâlbuki Efendimiz, mânevî hayat kadar maddî ve içtimâî hayatta da insanlara rehberdi.

Beşeriyete gönderilen peygamberlerin meleklerden değil de insanlardan seçilmesi şüphesiz bir hikmete mebnîdir. Aksi hâlde insanlar; “Biz melek değiliz ki onun gibi olabilelim.” şeklinde bir itirazda bulunabilirlerdi. Bu bakımdan tüm beşerî mükemmelliğin tek örneği olan Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, uhdesine aldığı ve eksiksiz bir şekilde yerine getirdiği vazifesi bakımından hem manevî hayatın kılavuz ve örneği hem de mükemmel bir içtimaî hayatın ölçüsü olmuştur.

Bir Peygamber, bir mübellîğ, bir devlet başkanı, bir lider, bir kumandan, bir hâkim, bir mürebbî, bir tâcir, bir âile reisi ve bir dost olarak bü-

² Allâh Teâlâ o mübârek nûru sevdi ve ona “Habîbim” diye hitâb etti. Sonra da o sevgilinin gül yüzüne âşık oldu. Bütün mahlûkât onun emrine verildi ve Efendimiz izzet ve devletle bu âlemi teşrif etti. Böylece bütün cihân «Ahmed! Ahmed!» sadâlarıyla doldu da ilâhî aşk galeyâna gelerek çöştükçe coştı. İşte bunun için peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed Mustafâ -sallallâhu aleyhi ve sellem- yaratılmışların ilki oldu ve kendisine “Cümle yaratılmışların kaynağı” dendi.

t n maddî ve manevî yönleriyle insanlığa örnek davranışlar takdim eden Allah Resûlü'nün söylediği her söz ve yaptığı her davranışı binlerce cildi bulan kaynaklarımızda, bütün incelikleriyle ve misli görülmemiş bir titizlikle tesbit edilmiştir.

şimdi biz Müslümanlara düşen en mühim vazife, Rabbimiz'in üsve-i hasene olarak takdim ettiği Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i en güzel şekilde tanımak ve nesillere tanıtılmaktır. Bu bakımdan Peygamber Efendimiz'in örnek oluşunu zaman ve zem ne uygun bir şekilde gözler önüne seren eserlere zarûrî ihtiyaç vardır. Bu husustaki çalışmalar ne kadar çok yapılsa, Efendimiz bu yönüyle ne kadar çok tan t lsa, yine de azdır.

Bizler de, hızlı bir şekilde tükenmekte olan ömür takvimimizdeki anılarımızı ve sözlerimizi o Mübârek Varlık'tan bahisle kıymetlendirip şereflendirmek,  lemlerin Efendisi'nin mümtâz ve mübârek hayatından insanlığa güzel örnekler takdîm edebilmek için, lâyık olmadığımız hâlde böyle bir eserin telifinde vazife deruhte etmiş bulunmaktayız.

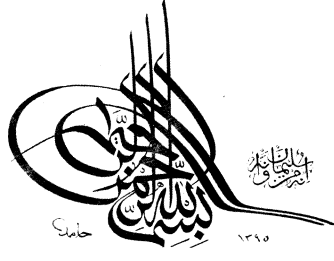
Rabbimiz'den, bütün insanları Habîbi'nin gönül ikl minden feyiz-y b eyleyip kalplerimizi aşkullah, muhabbetullah, marifetullah ve aşk-ı Resûlullah ile tezyîn eylemesini, bu eseri bizim ve emeği geçen bütün gönül dostlarımız için bir sadaka-i câriye olarak kabul buyurmasını, cümlemizi Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şefaatine mazhar kılarak cennette ona komşu olabilmenin şerefine nâil eylemesini niyâz ederiz. Ve minnell hi't-tevfîk!

Küçük Çamlıca/30. 04. 2003

[Prof. Dr. Ömer  EL K](#)

Dr. Mustafa ÖZTÜRK

[Dr. Murat KAYA](#)

Ebedî Saâdet Rehberi

ÖRNEK ŞAHSİYET

Osman Nûri TOPBAŞ

ÖRNEK ŞAHSİYET

İnsan Vâkıası

Cenâb-ı Hak, göklerde ve yerde ne varsa hepsini insana âmâde kılmış,³ lâkin insanı başıboş bırakmadığını bildirmiştir.⁴ O, hem cihâna hem de insana ilâhî kânunlar koymak sûretiyle hayatın umûmî akışını -tatlı bir hürriyet ve mükellefiyet dengesi içinde- fermânı altına almıştır. Âyet-i kerîme-de Hak Teâlâ:

“Göğü Allâh yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın.” (er-Rahmân, 7-8) buyurarak insana kâinâtta ilâhî âhenk ile bütünleşmesini emretmiştir. Lâkin, bu hususta fânî lezzetlere ve gel-geç sevdâlara râm olarak bu âleme gelişi ve gidişi sırrından gâfil kalanlar, Cenâb-ı Hakk’ın kâinatta halkettiği ilâhî nizam ve sanatla âhenk teşkil edememişlerdir. Ne yazık ki böyle kimseler, ömürlerini derin bir gaflet ve aldanış girdabında ziyân etmişlerdir.

Bunun hikmeti ise insan vâkıasında gizlidir. Zîrâ insan vâkıasına bakıldığında, onun ilâhî bir imtihan gâyesine bağlı olarak hayır ve şer gibi iki zıd temâyül ile istîdatlandırılmış olduğu görülür. Çünkü imtihan, ancak doğruya da yanlışla da yâni hayra da şerre de istîdatlı ve mütemâyil bir yapıda olmayı gerektirir. İşte insanın bu temâyüllerden müsbet olanları hayâtına hâkim kılması için, sâhip olduğu akıl, idrâk, iz’an ve irâde gibi kalbî ve zihnî melekelerin kâfi olduğu iddiâ edilemez. Şâyet bunlar kâfi gelseydi Hak Teâlâ, ilk insan Âdem -aleyhisselâm-’ı peygamberlikle taçlandırmaz ve onun şahsında insan neslini dünyâ ve âhiret saâdetine nâil edecek ilâhî hakîkatleri tebliğ buyurmazdı.

Hakîkaten insanoğlunun fitrî olarak sâhip bulunduğu aklî ve kalbî bütün temâyül, istîdat ve melekeler, hayra da şerre de kullanılmaya elverişlidirler. Meselâ bunlardan biri olan akıl, iki ağızlı bir bıçak gibidir; insana terör de yaptırır, sâlih ameller de işletir. **“Ahsen-i takvîm”**e yâni kulun ulaşabileceği en yüksek seviyeye aklın yardımı olmaksızın varılamaz. Fakat insanı çoğu kez **“bel hüm edall”**e, yâni idrâk bakımından hayvandan da aşağı bir seviyeye düşüren de akıldır. O hâlde aklın, bir disiplin altına alınması

³ Bkz. Câsiye Sûresi, âyet 13.

⁴ Bkz. Kiyâmet Sûresi, âyet 36.

icâb eder. O disiplin de vahiy terbiyesi yâni peygamberlerin irşâdıdır. Eğer akıl, vahyin kontrolünde ise, insanı selâmete götürür. Fakat, vahyin kılavuzluğundan mahrum bırakılırsa, felâketlere sebebiyet verebilir. Onun için aklın, rızâ-yı ilâhî yönünde istikâmetlendirilmesi şarttır.

Târih boyunca aklın zirvesindeki birçok zâlim, işlediği cürümlerden en ufak bir vicdan azâbı bile duymamıştır. Çünkü yaptıkları zulümler kendilerine göre en akıllıca hareketlerdi. Bağdat'a girip Dicle'nin sularında 400 bin mâsum insanı boğan Hülâgu, hiçbir vicdân azâbı duymamıştı. İslâm'dan önce Mekke devrinde babalar, anne yüreklerini çıldırtan sessiz feryadlar içinde kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye götürürlerdi. Lâkin vicdanları sızlamaz, en ufak bir pişmanlık hissi duymazlardı. Bir köle veya bir odunu kesmek onların akıl nazarında aynı idi. Hattâ bunu tabî ve meşrû hakları olarak görürlerdi.

İşte bu insanlarda da akıl ve his vardı; fakat tersine çalışan bir çarkın dişlileri gibi, beklenenin aksine faâliyet göstermişti. Bu demektir ki insanoğlu, yaratılışından gelen müsbet ve menfî temâyüller bakımından nizamlanmaya ve yönlendirilmeye muhtaç bir varlıktır. Bu yönlendirme ise, vahiy terbiyesi yâni peygamberlerin tebliğ ve irşâdı istikâmetinde olmadığı zaman, insanın sâhip olduğu bu melekeler onu insanlık haysiyetinin dışına çıkartmış, sayısız cinâyetlere sevk etmiş ve bunu da tabî göstermiştir. Yine doğru bir yönlendirmeden mahrum bir akıl, vicdanları körelterek; şefkat ve merhamet hislerinin önüne perde olmuştur.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın insanlığa en büyük lutuflarından biri olan, hidâyet rehberi peygamberler gönderme keyfiyeti; insanoğlunun îkâz, irşâd, nasîhat ve örnek şahsiyetlere ne kadar muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim kız çocuklarını diri diri gömen yarı vahşî câhiliye insanları, ancak peygamber irşâdıyla İslâm nîmetine nâil olup vahyin terbiyesine girdikten sonra gönülleri ve gözleri yaşlı, birer merhamet âbidesi hâline gelmişlerdir.

Cenâb-ı Hak, verdiği mümtaz vasıflar sâyesinde insanı kendisine halîfe kılmıştır. O'nun, insanı nefis ve rûh gibi, birbiriyle dâimî bir mücâdele hâlinde olan zıt vasıflarla donatması da, yukarıda ifâde ettiğimiz gibi **imti-han** gâyesiyledir. Zîrâ mahlûkâtın en şerefli olan insan, cüz'î irâdesini hayra da şerre de kullanabilmesi sebebiyle **“hayvandan da aşağı”** bir mev-kî ile **“melekten bile üstün”** bir nokta arasında yerini alacaktır. Bu ise, ku-

lun gayretine ve fitratında mevcut olan müsbet ve menfî temâyüller arasındaki mücâdeleden hâsıl edeceği netîceye göre gerçekleşecektir. Bu yüzden mahlûkât içinde irşâd, terbiye ve tezkiyeye en çok muhtaç olan, insandır. Bu irşâd, terbiye ve tezkiyeden uzak bir şekilde, sırf nefsânî ve ten planında yaşayan bir hayatın, hayvanlar gibi, hattâ onlardan daha süflî bir yaşayış olduğunu, Hak Teâlâ şöyle beyân buyurmaktadır:

“Andolsun biz, cinlerin ve insanların birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da aşağı seviyededirler. İşte asıl gâfil-ler onlardır.” (el-A‘râf, 179)

Dağların, -mes’ûliyetinin ağırlığından korkarak- kabûl etmedikleri **“emânet”**i üzerine alan insanoğlunun sefâleti, zâhirinde ve bâtınında yaşadığı, içinden çıkılması çetin tenâkuzlardan ileri gelir. Çünkü Allâh’a yaklaş-tıran fazîletlerle en düşük hayvânî rezillikler, insanda bir aradadır. Terbiye olmamış, gönül âlemi huzura kavuşmamış bir insanın iç dünyasında sanki bir hayvanın karakteri gizlidir. Kimi tilki gibi kurnaz, kimi sırtlan gibi yırtıcı, kimi karınca gibi biriktirici, kimi de yılan gibi zehir akıttıcıdır. Kimi okşayarak ısırır, kimi sülûk gibi kan emer, kimi önden güler, arkadan kuyu kazar. Bunların her biri ayrı ayrı hayvanlarda bulunan karakterlerdir. Kendini mânevî bir terbiye ile nefsinin sultasından kurtaramamış, dolayısıyla sağlam bir karakter inşâ edememiş bir insan, bu nevî sefi huyların çemberi içindedir. Kiminde bir hayvanın, kiminde birkaç hayvanın karakteri hâkimdir. Üstelik, sîretleri sûretlerine de aksettüğinden, o karakterleri sezmek, ehli için zor değildir.

Bu dünya âleminde müsbet ve menfî zıt karakter sâhibi insanlar bir arada yaşarlar. Bir misâl ile îzâh etmek gerekirse bu hâl, kaba ve huysuz hayvanların ahırına hapsedilen zarif bir ceylanın mecbûren katlandığı ıztırâba benzer bir durumu da berâberinde getirir. Bâzen pinti biri, cömertle; ahmak, âlimle; merhametli, zâlimle yanyana yaşar. Pinti; merhametsizdir, korkaktır, hizmetten uzaktır. Buna mukâbil cömert ise, merhametlidir, mütevâzîdir, hizmet ehlidir. Ahmak, âlimi anlamaz; zâlim, âdâletli olduğunu zanneder ve dâimâ etrâfındakilere karşı güç kullanır. Yâni, melek rûhlarla sırtlanlar, dünya hayatında bir arada yaşarlar. Biri Hakk’ı tanıma, O’na kul olup O’nu bulma yolunda iken, diğeri süflî mahlûkların sevk-ı tabîîsi (içgüdü) ile yaşamayı saâdet zanneder ki bunların hayatı; yemek, şehvet, makam ve benzeri ihtiraslardan ibârettir.

Aslında birbirlerine zıt karakterlerin barındığı bir dünyada yaşamak, pek çetin bir imtihandır. Lâkin, insanoğlu bu imtihânı aşmaya mecburdur. Bu dünyâ imtihânını geçerek ilâhî vuslata nâil olmak, insanın aslî gâyesidir. Bunun için de ahlâk-ı zemîmeden sıyrılıp ahlâk-ı hamîdeye yükselebilmek yâni insanlık şeref ve haysiyeti ile yaşamak gerekir.

Diğer taraftan, insanoğlunun bedenî ciheti türâbîdir ve toprağa dönecektir. Bu yönüyle insan, sâir mahlûkâtta vasıfları taşır. Bu yüzden de insanın, kendini mânevî bir terbiye ve tezkiyeye tâbî kılarak nefsin kontrol altına alması zarûrîdir. Aksi hâlde dışındaki İblîs ve içindeki nefsin azgınlıklarına râm olmaktan kurtulamaz. O takdirde de rûhun gücü zaafa uğrar. Kur’ân-ı Kerîm’de:

“Nefse ve onu yaratılış maksadına uygun olarak şekillendirip fücûr ve takvâsını (iyilik ve kötülüklerini) ilhâm edene yemin ederim ki, nefsinin kötülüklerden arındırılan (maddî ve mânevî kirlilerden temizleyen) mutlaka kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle gömen de elbette hüsrâna uğramıştır.” (eş-Şems, 7-10) buyurulmaktadır.

Bu âyet-i kerîmede bildirilen, insanın iç âlemindeki fücûr ve takvâyı Hazret-i Mevlânâ şu teşbîh ile îzâh eder:

“Ey Hak yolcusu! Gerçeği öğrenmek istiyorsan; Mûsâ da, Firavun da ölmediler; bugün senin içinde yaşıyorlar, senin varlığına gizlenmişler, senin gönlünde savaşlarına devam ediyorlar! Bu sebeple birbirine düşman olan bu iki kişiyi kendinde araman gerekir!”

Yine Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“Teni aşırı besleyip geliştirmeye bakma! Çünkü o, sonunda toprağa verilecek bir kurbandır. Sen, asıl gönlünü beslemeye bak! Yücelere gidecek ve şereflenecek olan odur.”

“Bedenine yağlı ballı şeyleri az ver. Çünkü onu gereğinden fazla besleyen, nefsanî arzulara düşüyor ve sonunda rezîl olup gidiyor.”

“Rûha mânevî gıdâlar ver. Olgun düşünüş, ince anlayış ve rûhî gıdâlar sun da, gideceği yere güçlü, kuvvetli gitsin.”

Terbiye olmamış bir nefsin misâli, kökleri çürük bir ağaca benzer. Onun çürüklüğünün alâmetleri, dal, yaprak ve meyvelerinde zâhir olur. Kalbde de bir hastalık varsa, beden hareketlerinde ortaya çıkar ve zararı görülür. Bunlar, tedâvîsi zarûrî olan kin, hased, kibir gibi nefsanî vasıflardır.

Bu menfî sıfatların ıslâhı ise, evvelâ Allâh'ın murâd-ı ilâhîsi istikâmetine girmekle mümkün olur.

Ancak hayatın muhtelif kademelerinde bulunan, türlü mizaçlara sahip insanlar için, bu hususta izinden yürünecek örnek şahsiyetlerin rehberliğine ihtiyaç vardır. Zîrâ insanoğlunun, kendi şahsiyetini inşâ husûsunda en esaslı iki temâyül, “örnek alma” ve “taklid”dir.

Örnek Alma ve Taklid Temâyülü

İnsan, doğduğu andan itibaren her hususta bir örneğe muhtaçtır. Çünkü o, dil, din, ahlâkî vasıflar, alışkanlıklar vs. hayatını şekillendiren bütün fikir, inanış ve faâliyetlerini hep kendisine sergilenen örnekler ve onlardan aldığı intibâlarla oluşturur. Bâzı küçük istisnâlar olsa da, umûmî hatlarıyla bu böyledir. Meselâ bir çocuk, anne babası hangi dili konuşuyorsa, ancak onu öğrenir. Daha sonra da diğer örneklerle ikinci, üçüncü ve dördüncü dilleri öğrenebilir. Yâni bir bakıma insanın eğitim ve öğretimi, bir çok müessire ilâveten kendisinde fitrî olarak mevcut bulunan taklid temâyülü yoluyla ona müsbet veya menfî şeyleri taklid ettirmekten başka bir şey değildir. Bu sâyede insan, elinde büyüdüğü anne, baba, âile çevresi ve nihâyet yaşadığı muhîttten tesir alır ve bu taklidlerdeki istîdâdı nisbetinde müsbet veya menfî bir şahsiyet olarak topluma katılır.

Ancak insanın, dilini ve benzeri zâhirî hususları öğrenmesi umûmiyetle büyük bir mesele teşkil etmezken; onun dînî, ahlâkî ve mânevî âleminin şekillenmesinde büyük ve ciddî engeller ortaya çıkar. Çünkü ilâhî irâdenin insana imtihân gâyesiyle vermiş olduğu ve insanı hiç terk etmeyen nefis ve şeytan gibi mânialar, bu nevî fazîletleri taklîd husûsunda insan için aksi yönde bir temâyül göstermesine sebep teşkil eder.

Diğer taraftan, dînî, ahlâkî ve mânevî âlem, olgun ve üstün şahsiyetler, yâni peygamberler ve Hak dostları tarafından şekillendirilmedikçe insanlar, gaflet, dalâlet ve isyâna sürüklenmekte ve böylece onların ebedî saâdetleri hazîn bir hüsrâna dönüşmektedir. Bu bakımdan beşeriyet dâimâ ince rûhlı, zarif ve rakik kalbli rehberlere ihtiyaç hâlinedir. Onun içindir ki, insanlar, -müsbet veya menfî- rehber kabul ettikleri kimselere meftûn olur, güçleri nisbetinde onları taklîde çalışırlar. Bugün sefahat içindeki bir takım artistleri kendine model alarak onlara erişmek için kendilerini ve ebedî saâdetlerini tehlikeye atanların hâli, ne müthiş bir insan isrâfı ve

iflâsıdır. Bu dehşet verici hâl, aslında boş bırakılmış gönül tahtının doldurulması adına yanlış kimselere takdîm edilerek ziyân edilmesinden başka bir şey değildir. Mevlânâ -kuddise sirruh- bu acâyip ve garip hâli şöyle misâllendirir:

“Kuzunun kurttan kaçmasına şaşılmaz. Zîrâ kuzunun düşmanı ve avcısı kurttur. Lâkin hayret edilecek şey; kuzunun kurda gönül kaptırmasıdır.”

Peygamberlerin Örnek Şahsiyetleri

Bir insanı severek onun şahsiyet ve karakterine hayranlık duymanın ve onu taklîde çalışmanın fitrî bir temâyül olduğu, inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu bakımdan insanoğlu için en mükemmel örnekleri bularak onların izinden gidebilmek pek mühim bir husustur. Bu yüzdendir ki lutuf ve keremi sonsuz olan Cenâb-ı Hak, insanoğluna sadece kitaplar değil, bir de o kitapların canlı ifadeleri demek olan ve binbir üstün vasıflarla muttasıf peygamberler, yâni örnek şahsiyetler göndermiştir. Öyle örnek şahsiyetler ki, dînî, ilmî ve ahlâkî davranışlar itibâriyle her yönden mükemmellik arz ederler. Nitekim o peygamberlerin her biri, insanlık tarihinde belli bir örnek davranışı zirveleştirerek beşeriyete müstesnâ hizmetlerde bulunmuşlardır.

Meselâ peygamberler içinde Hazret-i Nûh -aleyhisselâm-’ın hayatına bakıldığında öncelikle; îmân dâveti, tahammül, sabır ve netîcede de küfre ve küfür erbâbına karşı şiddetli bir buğz göze çarpar. Hazret-i İbrahim -aleyhisselâm-’ın hayatı, şirke karşı amansız bir mücâdele ve putperestliği yok etme uğrunda geçmiş, ayrıca Nemrud’un ateşlerini gül bahçelerine çeviren Hakk’a teslîmiyet, tevekkül ve îtimâd hususunda müstesnâ bir nümûne olmuştur. Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-’ın hayatı, zâlim Firavun ve avanesi ile mücâdele hâlinde geçmiş ve o, daha sonra getirdiği hukuk ile mü’minler için ictimâî bir nizam tesis etmiştir. Hazret-i İsâ -aleyhisselâm-’ın tebliğâtının fârik vasfı, insanlara karşı şefkat ve merhametle dolu bir kalbî rikkattir. Onda, insanlara af ile muâmele ve tevâzû gibi yüksek hâller dikkat çeker. Hazret-i Süleyman -aleyhisselâm-’ın dillere destan olan o göz kamaştırıcı saltanatına rağmen, tevâzû ve şükür ile kalbî tavrını muhâfaza ederek Rabb’e kullukta yücelmesi hayranlık vericidir. Hazret-i Eyyûb -aleyhisselâm-’ın hayatında belâlara sabrın ve her ahvâlde Allâh’a şükrün yüksek tezâhürleri mevcuddur. Hazret-i Yûnus -aleyhisselâm-’ın hayatı, Allâh’a yönelip bağlanmanın ve kusurundan dolayı nedâmet gösterip tevbeye sarılmanın kâmil bir misâlidir. Hazret-i Yûsuf -aleyhisselâm-, esâret

hâlindeyken dahî Hakk’a bağıllık ve dâvetin zirvesini yaşamıştır. O; servet, şöhret ve şehvet sâhibi güzel bir kadının “**haydi gelsene bana**” diyerek nefsi cezbedici bir teklifte bulunduğu zamanda bile büyük bir iffet sergilemiştir. Onun yüksek bir takvâ ile müzeyyen gönlü, davranış mükemmelliklerinin muhteşem menbâi hâlinedir. Hazret-i Dâvud -aleyhisselâm-’ın hayatı, ilâhî azamet karşısındaki ibret sayfalarıyla doludur. O’nun da, haşyetullâh içinde, gözyaşı dökerek hamd ü senâsı ve zikredişi, tazarrû ve niyâz hâlinde Allâh’a yönelişi pek ibretlidir. Hazret-i Yâkub’un sîreti ise, insanın gözünde dünya karardığı zaman bile ye’s’e düşmeyip, sabr-ı cemîl ile Allâh’a bağlanmak ve O’nun rahmetinden ümid kesmemek lâzım geldiğine dâir büyük bir örnektir.

Hazret-i Âdem ve Havvâ -aleyhimesselâm- ile başlayan insanlık âilesi, dînî huzur ve saâdet iklîminde yaşamak üzere; bugün Mekke’deki Kâbe’nin yerini ilk ibâdethâne edinmişlerdir. Hayâtî ve ictimâî lüzûm sebebiyle etrâfa yayılan Âdemoğulları, zaman zaman peygamberlerle irşâd olunarak dînî hayatı devâm ettirmişler ve bu sûretle ilâhî hakîkatlere sâdık kalmışlardır. Zîrâ ilâhî hakîkatler, Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-’dan itibaren zaman zaman birtakım din tahripçileri ve câhillere tarafından tahrif edilmiş, lâkin Cenâb-ı Hak, müteselsilen peygamberler göndermek sûretiyle bu tahribâtı bertaraf edip dîni yeni baştan ihyâ etmiştir. Bu sûretle insanlık âlemi, ferdî ve ictimâî buhranlardan kurtarılmıştır.

Nihâyet, dünya gününün ikindisine benzeyen asr-ı saâdet gelmiş ve Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed -aleyhissalâtü vesselâm- ile dînî hayat ilk başladığı yerde, son bir kemâl zirvesi göstermiştir. Artık zirve teşkil eden kemâl-i Muhammedî’den sonra yeni bir kemâl tasavvuru imkânsızdır. Zîrâ peygamberler göndermek sûretiyle dînî tekrar ihyâsı nihâyete erdirilmiş, Allâh’ın râzı olduğu dîn, İslâm olmuştur. Buna göre de, insanın öğrenme ve yönlenmesinde fitrî olan taklîd meyli için en mükemmel örnek, sonsuz ve müşahhas misâlleriyle önümüzde sergilenmiş demektir.

*Ebedî Saâdet Rehberimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ -
sallâllâhu aleyhi ve sellem-*

Peygamberler târihi ve takvîmi, varlığın ilki olan “nûr-i Muhammedî”nin ilk insana ikrâmı ile başlamış; bu oluşun son yaprağı da “cismâniyet-i Muhammedî”nin dünyâ âleminde zuhûruyla nihâyet bulmuştur. Böylece -rivâyete göre- 124 bin peygamberden teselsül ederek gelen bu yüce nûr,

hakîkî sâhibine intikâl etmiştir. Yâni bu yüce nûr, en temiz ve en asîl bir soydan teselsül ede ede Hazret-i Abdullâh'a kadar gelmiş, Âmine Hâtun'un hâmileliğiyle birlikte de, Hazret-i Abdullâh'ın alnından, Varlık Nûru'nu taşıyan bu tâlihli anneye intikâl etmiş, nihâyet ondan da asıl sahibi olan Âlemlerin Efendisi'ne teslim edilmiştir.

Kâinât manzûmesi, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in nûrundan husûle gelmiştir. Eğer Âdem -aleyhisselâm-'ın toprağına Rasûlullâh'ın toprağından bir nasîb konmasaydı, Âdem -aleyhisselâm-'ın tevbesine icâbet olunmazdı. Hadîs-i şerîfte buyurulduğu üzere:

“Âdem -aleyhisselâm- cennetten çıkarılmasına sebep olan zelleyi işlediğinde, hatâsını anlayıp:

«— Yâ Rabbî! Muhammed hakkı için Sen'den beni bağışlamamı istiyorum.» dedi. Allâh Teâlâ:

«— Ey Âdem! Henüz yaratmadığım hâlde Muhammed'i sen nereden bildin?» buyurdu.

Âdem -aleyhisselâm-:

«— Yâ Rabbî! Sen beni yaratıp bana rûhundan üflediğinde başımı kaldırdım, arşın sütunları üzerinde “Lâ ilâhe illâllâh, Muhammedü'r-Rasûlullâh” cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki Sen, zâtının ismine ancak yaratılmışların en sevimlisini izâfe edersin!» dedi.

Bunun üzerine Allâh Teâlâ:

*«— Doğru söyledin ey Âdem! Hakîkaten o, bana göre mahlûkâtın en sevimlisidir. Onun hakkı için bana duâ et. (Mâdem ki duâ ettin), Ben de seni bağışladım. **Şâyet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım!**» buyurdu.”*

(Hâkim, Müstedrek, II, 672)

İşte Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i, duâsına vesîle kıldı; ilâhî affa mazhar olarak kınanmaktan kurtuldu. O yüce Rasûl, İbrâhim -aleyhisselâm-'ın sulbüne intikâl eyledi; ateş ona serin ve selâmet oldu. O yüce inci, İsmâil -aleyhisselâm-'ın sedefine girince, nâmına göklerden kurbanlık bir koç indirildi.

Görüldüğü üzere Peygamberler dahî O'nun hürmetine ilâhî rahmetten müstefîd olmuşlardır. Hattâ O'na tâbî olmanın rahmetine nâiliyet için kendisine ümmet olmak isteyen [Hazret-i Mûsâ](#) -aleyhisselâm- gibi peygam-

berler [bile çıkmıştır](#).⁵ Bereketli bir hidâyet şerâresi hâlindeki nebîler silsilesinin her halkası, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hazret-i Muhammed Mustafa -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in zuhûrunun âdetâ birer ikbâl müjdecisiydi...

Nihayet beklenen nûr, mîlâdî 571 yılı, 12 Rabûlevvel Pazartesi sabahı, güneş doğmadan az evvel zuhûr âlemine tenezzül ederek, Abdullâh ve Âmine'nin izdivaç kucağında bütün zaman ve mekânları şereflendirdi.

O'nun zuhûruyla Allâh'ın rahmeti bu âlemde coşup taşı. Sabahlar ve akşamlar renk değiştirdi. Duygular derinleşti. Sözler, sohbetler, lezzetler enginleşti; her şey ayrı bir mânâ, ayrı bir letâfet kazandı. Putlar sarsılarak yere devrildi. Kısırâlar beldeyi Medâyin saraylarında sütunlar ve kuleler yıkıldı. Sâve gölü, zulüm bataklığı hâlinde kurudu. Gönüller feyz ve bereketle doldu.

Çünkü belli bir zaman ve mekânda gerçekleşen bu tecellî, o asîl varlığın zuhûrunun ilk bereketi idi. Bu bereket, bütün kâinâtı yâni bütün zaman ve mekânları kuşattı.

Peygamberlerin serveri olan Hazret-i Muhammed Mustafa -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sîreti âdetâ engin bir deryâ; diğer peygamberlerin sîreti ise oraya dökülen nehirler mesâbesindedir. O, kendisinden evvel gelen, -rivâyete göre- 124 bin küsur peygamberin bilinen ve bilinmeyen bütün fârik vasıflarının tamâmının daha ötesine sâhip olmuş, güzel ahlâk ve hasletlerin zirvesini teşkil etmiştir. O, kendi devrine kadar insanlığın tefekkür ve yaşayış itibariyle kaydettiği gelişmeye ilâveten, kıyâmete kadar vâkî olabilecek ihtiyaçlarını da karşılayacak nümûne-i imtisal bir şahsiyet olmak üzere âhırzaman nebîsi olarak gönderilmiştir.

Nitekim Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- yüksek ahlâkî vasfını beyân sadedinde:

“Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.” (Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 8) buyurmuştur.

Üsve-i Hasene / En Güzel Örnek Şahsiyet

⁵ Taberî, *Tefsîr*, IX, 87-88; İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, II, 259, (el-A'râf, 154 tefsîrinde).

Târihte hayatının tamamı en ince teferruâtına kadar tesbât edilen tek Peygamber ve tek insan, Hazret-i Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'dir. Peygamberler silsilesinin, insanlığı Hakk'a ve hayra yönlendirme hususunda birer emsâl teşkil edebilecek davranış mükemmelliklerinden ancak muayyen miktarda hâtıra günümüze intikal edebilmiştir. Hâlbuki Âhîrzaman Nebîsi -aleyhissalâtü vesselâm- Efendimiz'in en basitinden en girift ve mükemmeline kadar bütün fiil, söz ve ifâdeye aksettği kadarıyla duygu dünyâsı, an-be-an tâkib edilmiş ve târihe bir şeref levhası hâlinde kaydedilmiştir. Üstelik bunlar, Allâh'ın lutfu ile, asırlar ötesinden kıyâmete kadar gelecek son insana kadar intikâl etme mazhariyetine erdirilmiştir.

Hayatın türlü ibtilâ, musîbet ve sürprizleri karşısında kendimizi fitneden bertaraf edebilmek için şükür, tevekkül, kadere rızâ, belâlara sabır, azîmet, şecaat, fedâkârlık, kanaat, gönül zenginliği, diğergâmlık, cömertlik, tevâzu, hâdiseler karşısında dengeyi bozmama ve benzerleri gibi yüksek ahlâkî vasıfları en güzel bir şekilde hayatımıza tatbik etmek mecbûriyetindeyiz. Bütün bu hususlarda nümûne olması için de, Cenâb-ı Hakk'ın bütün bir beşeriyete armağan ettiğî en büyük mürşid-i kâmil; zarif, temiz, nezih ve örnek hayatı ile Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimizdir.

Allâh Rasûlü'nün hayâtı, kıyâmete kadar gelecek bütün nesillere örnektir. Kur'ân-ı Kerîm'de O'nun hakkında:

“(Ey Rasûlüm!) Muhakkak ki senin için tükenmeyen bir mükâfât vardır. Şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzeresin.” (el-Kalem, 3-4) buyurulmuştur.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sîreti ve mübârek şahsiyeti, sırf insan idrâkine sığabilen tezâhürleri ile dahî beşerî davranışlar manzûmesinin zirvesini teşkîl eder. O, irşad vazîfesini, insanlık içinde bizzat kendisi örnek olmak sîreti ile tamamlayan zirve bir peygamber ve nümûne-i imtisâl bir şahsiyettir. Allâh -celle celâluhû-, O mübârek varlığı -Kur'ânî tâbiriyle- “üsve-i hasene”, yani en mükemmel bir örnek şahsiyet olarak bütün insanlığa takdîm etmiştir.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ
اللَّهَ كَثِيرًا

“Andolsun ki, sizin için; Allâh’a ve âhiret gününe kavuşacağını uman ve Allâh’ı çok zikreden (mümin)’ler için Rasûlullâh’ta üsve-i hasene (en mükemmel bir örnek) vardır.” (el-Ahzâb, 21)

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bizlere hayatının her safhasında her bakımdan müstesnâ bir güzellik ve mükemmellik sergilemiştir. Gerek öz hâlinde gerek tafsîlatlı olarak bütün davranış güzellikleri O’ndadır. Dolayısıyla her insan, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şerefli hayatı ve sünnet-i seniyyesinde, kendisine örnek alabileceği davranışların en güzelini ve mükemmelini bulabilir. Yâni Fahr-i Kâinât Efendimiz’in hayatı, bütün çeşitleriyle birlikte en müstesnâ güllerden derlenmiş bir bukete benzer ki, arayanlar, kendileri için güllerin en güzellerini o bukette bulabilirler.

Cemiyetin birbirine zıd noktalarında bulunanlara dahî en mükemmel örnek, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’dir. Meselâ, bir mahkûmun hayatı hâkime, hâkimin hayatı da mahkûma misâl teşkil etmez. Aynı şekilde bütün ömrü maîşet mücâdelesini ve yokluk içinde kıvrana makla geçen bir fakîrin hâli de, varlık içinde yüzen bir zengine nümûne olamaz. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in hayatı ise, her iki tarafa da örnek takdîm eder. Zîrâ, Cenâb-ı Hak, onu insan topluluğu içinde acziyet bakımından en altta bulunan “yetim çocukluk”tan başlatarak, hayâtın bütün kademelerinden geçirip kudret ve salâhiyet bakımından en üst noktaya, yani peygamberlik ve devlet reisliğine kadar yükseltmiştir. Efendimiz’in ömrü boyunca yaşadığı devreler, insan hayatındaki her türlü med ve cezir tecellîleri için pekçok ideal davranış örnekleri sergiler. Bu sebeple O’nun hayatı, -hangi kademe ve vaziyette bulunurlarsa bulunsunlar- bütün insanlara kendi iktidâr ve istîdâtları nisbetinde taklid edebilecekleri fiilî, müşahhas ve mükemmel bir örnek teşkil etmiştir.

Peygamberler ve onların izinden yürüyen sâlihlerin dışında insanlığa kurtuluş yolunu gösterme ve onlara örnek birer rehber olma iddiâsındaki bütün insanlar ve bilhassa her şeyi kendi âciz akıl ve idrakleri ile îzâha kalkışan feylesoflar, bu hususta dâimâ nâkıstırlar. Zîrâ peygamberler, ilâhî vahye

dayandıkları için, birbirlerini tasdîk eden hidâyet rehberleri olarak gelmişlerdir. Hâlbuki, hakîkati bulma yolunda insanlara rehber olmayı hedefleyen feylesoflar, te'yîd-i ilâhîden mahrûm oldukları ve nefislerinin sultası altında kifâyetsiz akılları ile düşündükleri için birbirlerinin sistemlerini çürüterek ve birbirlerini tekzîb ederek gelmişlerdir. Bu yüzden de ne kendilerini ne de toplumları irşâd edebilmişlerdir.

Meselâ Aristo, ahlâk felsefesinin birtakım kanun ve kâidelerinin temelini atmış olmasına rağmen, vahiyden mahrûm olduğu için onun felsefesine inanıp bunu tatbîk ederek saâdete kavuşmuş bir tek kimse göremeyiz. Çünkü filozofların kalbleri tasfiye, nefisleri tezkiye görmemiş, fikir ve fiilleri, vahyin müstesnâ yardımlarıyla olgunlaştırılmamıştır.

Vahiyle terbiye edilmemiş zihnî melekeler ve kalbî temâyüllerin insanoğlunu sürükleyebileceği bâdirelerden kurtulmanın yegâne vâsıtası, Âhırzaman Nebîsi ile beşeriyete sunulan “Habl-i Metîn” yâni tutunacak en sağlam kulp olan Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kur’ân’ın sînesindeki hakîkatlerin en müşahhas ve fiilî örnekleri de, Hazret-i Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- Efendimiz’in zengin sîretinde mevcuttur. O hâlde, yaratılış gâyesini gerçekleştirmeye mecbur olan insanoğlu için en lüzûmlu iş, feyizli Kur’ân ve sünnet kaynağıyla istikâmetlenmektir.

Diğer taraftan, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, daha risâlet vazîfesine başlamadan önce kendisini sevdirmiş, şahsiyeti, halkın kendisine “**Sen Emîn ve Sâdık**sın!” demelerini mûcib kılabacak bir mükemmellik arz etmiş ve O, dînin teblîğine bu kimlik tesbît ve tescîlinden sonra başlamıştır.

Halk, O’nun doğruluk ve îtimad telkîn eden güzel seciyesini, daha peygamberlik gelmeden çok önce bilmekte ve O’nu takdir etmekte idi. O’na **Emîn** ünvanını vermiş olan kavmi, Kâbe tâmîr olunurken Hacer-i Esved’i yerine koyma husûsunda ihtilâfa düştükleri zaman, O’nun hakemliğine itirazsız teslîm olmuşlardı.

Zîrâ Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, öyle bir sıdk hâli üzere idi ki, henüz O’na îmân etmediği devrede büyük bir peygamber düşmanı olan Ebu Süfyan dahî, Bizans imparatoru Herakliyas’un:

“–Hiç sözünde durmadığı oldu mu?” suâline:

“–Hayır! O, verdiği her sözü tutar!” ifadesinden başka bir şey söyleyememişti.

O'nun bu yüce hâlimden gerçek istifâde ise, Mîrâç hâdisesinde Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'ın:

“–O dediyse, doğrudur!” ifâdesindeki teslîmiyet hâline ermekle mümkündür.

O Âlemler Sultanı'nın, müşrikler tarafından bile «**Muhammedü'l-Emîn**» (elinden ve dilinden herkesin emniyet ve huzur bulduğu kimse) olarak vasıflandırılmasının sebeplerine ışık tutan bir hâdise de şudur:

Hayber Savaşı'nın cereyân ettiği günlerde yahûdîlerin safından Yesâr isimli bir çoban Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e geldi. Bir süre sohbetten sonra İslâm'a girdi ve müslümanlara katılmak istedi. Ancak Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ona önce koyunlarını sâhiplerine iâde etmesini ve ondan sonra kendilerine katılmasını emir buyurdu. Üstelik savaşın uzadığı ve müslümanlar arasında erzak sıkıntısının baş gösterdiği bir anda... Hiç şüphesiz bu emir, en zor zamanda bile mesûliyet, vazife şuuru ve emânete hassâsiyetle riâyetin ehemmiyetini sergileyen pek mânidar bir misâldir.

Târihen de sâbittir ki, diğer dinlere mensup pek çok kişi, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in üsve-i hasenesini vicdânen tasdîk etmek mecbûriyetinde kalmıştır. Bunların sayısız misallerinden birkaçı da şöyledir:

1789 büyük Fransız ihtilâlinin fikrî temellerini hazırlayanlardan biri olan **filozof La Fayette**, meşhûr “**İnsan Hakları Beyânnâmesi**” yayınlanmadan, bütün hukuk sistemlerini tedkik etmiş ve İslâm hukukunun üstünlüğünü görerek şöyle haykırmıştır:

“Ey Muhammed! Senin adâleti gerçekleştirmek husûsunda ulaştığın seviyeyi bir daha hiç kimse gösteremedi!..”

Diğer bir misâl de şudur:

Geçen asrın ortalarında Hollanda'nın Lahey şehrinde toplanan bir ilim ve fikir adamları konseyi, dünyânın yüz büyük adamını tesbît etmiş ve hepsi Hristiyan olan seçiciler, bir numara olarak Hazret-i Peygamber'i tercîh etmek zorunda kalmışlardır.

İşte asıl fazîlet odur ki, İslâm dışındakiler bile onun hakkını teslîm, tasdîk ve îtirâfa mecbûr kala!.. Hazret-i Peygamber'in fazîlet ve dirâyeti, kendisine inanmayanlarca bile hep tasdîk edilegelmiştir...

Örnek Şahsiyet ve Yüksek Ahlâk

Yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere târîh boyunca Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz dışında her yönüne ilgi duyulmuş ve bütün özellikleri inceden inceye tespit edilmiş ikinci bir insan daha bulmak mümkün değildir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, örnek şahsiyetini oluşturan bütün hususlar anlatılmaya çalışılsa, ciltlerle kitap yetmez.

İslâmî ilimler de, temelde⁶ ve ictihad⁷ noktasında Allâh Rasûlü'nün çeşitli yönlerini kendilerine delil edinmişlerdir. Bu sebeptendir ki Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in her yönü değişik ilim dalları tarafından ayrı ayrı ele alınıp işlenmeye çalışılmıştır.

Nitekim 1400 küsur seneden beri te'lîf edilen bütün İslâmî eserler, bir kitâbı, yâni Kur'ân-ı Kerîm'i ve bir insanı, yâni Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i izâh etme gayreti içindedir.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, sûreti güzel, sîreti mükemmel, misli yaratılmamış bir vücûd-i mübârektir.

Birgün Hâlid bin Velid -radiyallâhu anh-, Arap kabîlelerinden birine uğramış ve kabîle reisi kendisine:

“–Yâ Hâlid! Bize Allâh'ın Rasûlü'nü, sûret ve sîreti ile tasvîr et.” demişti.

Hâlid -radiyallâhu anh- ise:

“–Bu imkânsız, buna kelimeler yetişmez.” deyince, kabîle reisi:

“–O hâlde hiç olmazsa tasavvur ve idrâkin nisbetinde hülâsa et.” dedi.

Bunun üzerine Hâlid -radiyallâhu anh- şu muhteşem cevâbı verdi:

⁶ İslâmî ilimlerin dayandığı bu temel, “nass” tâbir olunan Kur'ân ve Sünnet'tir. Sünnet ise, Rasûlullâh Efendimizin kavî, fiilî ve takrîrî hâl ve davranışlarıdır. Kur'ân ve sünnetin açık olarak hüküm koyduğu hususlarda ictihâda yer yoktur.

⁷ İctihad, Kur'ân ve Sünnet'in açık olarak hüküm beyan etmediği mevzularda, müctehidlerin belli usûller dâhilinde yine Kur'ân ve sünnet muhtevâsı içinde meseleleri çözüme kavuşturmalarıdır.

“–Gönderilen, gönderenin kadrince olur. Gönderen, kâinâtın Hâlık’ı olduğuna göre, gönderdiğinin şânını, var sen hayâl ve tasavvur eyle!..”⁸

Hâlid bin Velid -radiyallâhu anh-’ın bu ifâdelerinden de anlaşılıyor ki, Allâh Rasûlü’nün sûret ve sîret mükemmelliğini lâıykıyla ifâde edebilmek mümkün değildir. Nitekim İmam Kurtubî der ki:

“Allâh Rasûlü’nün güzellikleri bize tamâmiyle gösterilememiştir. Şâyet gösterilmiş olsaydı, gözlerimiz ona bakmaya tâkat getiremezdi.”

Hakîkaten, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile devamlı berâber olanlar arasında bile, edeblerinden dolayı O’nun nûr cemâlini doyasıya seyredebilenler pek azdı. Hattâ, sohbet hâlinde iken, Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer dışındaki ashâbın hep önlerine baktıkları, Hazret-i Peygamberle sâdece bu iki sahâbînin gözgöze gelebildikleri rivâyet edilir.

Bu durumu, daha sonra Mısır fâtihî ünvânı ile târihe geçen Amr bin Âs -radiyallâhu anh- âhir ömründe şöyle dile getirmiştir:

“Rasûlullâh Efendimizle uzun zaman birlikte bulundum. Fakat O’nun huzûrunda duyduğum hayâ hissi ve O’na karşı beslediğim tâzim duygusundan dolayı, başımı kaldırıp da doya doya mübârek ve nûrlu yüzlerini seyredeemedim. Eğer bugün bana; «–Bize Rasûlullâh’ı tavsîf et, O’nu anlat.» deseler, inanın anlatamam.” (Müslim, İmân, 192; Ahmed bin Hanbel, IV, 199)

Bir yaradılış hârikası olan Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’i, beşerî istîdâd ve tâkat dâhilinde kâmilten kavrayabilmemiz mümkün değildir. Bu âlemden alınan intibâlar, O’nu îzah ve idrâkte kifâyet-siz kalır. Bir bardağa, bir ummânı sığdırmak mümkün olmadığı gibi, Nûr-i Muhammedî’yi idrâk de lâıykıyla mümkün değildir.

Biz de, Allâh Rasûlü’nün örnek şahsiyetini tanıma yolunda bir umman teşkil eden misâllerden ancak birkaçını idrâkimiz nisbetinde arz edelim:

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in etrâfına îtimâd ve huzur telkîn eden mübârek yüzü, yüzlerin en güzel ve en temizi idi. Yahûdî âlimlerinden Abdullâh bin Selâm, hicrette merakla Allâh Rasûlü’nü sormuş, vech-i mübâreklerine bakınca da:

“Bu yüz aslâ yalan söylemez!” diyerek müslüman olmuştu.

⁸ Bkz. Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, V, 92; İmam Kastalânî, *Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi*, s. 417.

Çünkü O'ndaki güzellik, heybet, nûrâniyet ve letâfet o derecede idi ki, Allâh'ın peygamberi olduğuna dâir, ayrıca bir mûcize, delîl ve bürhâna ihtiyâç yoktu.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir şeyi arzu etmediği zaman, derhal sîmâlarından fark edilir, bir şeyi beğenince de memnûniyeti hissedilirdi.

Cism-i nazîfânelerinde zindelik, kuvvetli hayâ ve müthiş bir azîm bir arada idi. Örtüsüne bürünmüş bâkire bir genç kızdan daha edebli idi. Rikkat-i kalbiyyesinin derinliğini îzâh etmek ise mümkün değildir.

Kimsenin yüzüne dikkatli bakmazdı. Yere bakışı, semâya bakışından daha çoktu. Hayâsı ve yüksek şahsiyeti sebebiyle kimsenin hatâsını yüzüne vurmazdı. Hoşlanmayacağı şekilde hareket eden kişinin ismini söylemez; «Şöyle, şöyle yapan insanlara ne oluyor ki...» derdi. Bâzen de kusûru kendine izâfe ederek; «Bana ne oluyor ki sizleri böyle görüyorum.» buyurur, zarîf bir üslûb ile îkâz ederdi.

Yüzünde nûr-i melâhat, sözlerinde selâset, hareketlerinde letâfet, lisânında talâkat, kelimelerinde fesâhat, beyânında fevkalâde belâgat vardı.

Fuzûlî söz söylemeyip her kelâmı hikmet ve nasîhat idi. Lügatinde aslâ dedikodu ve mâlâyânî yoktu. Herkesin akıl ve idrâkine göre söz söylerdi.

Mülâyim ve mütevâzî idi. Gülmesinde kahkaha gibi aşırılık olmazdı. Dâimâ mütebessimdi.

O'nu ansızın gören kimseyi haşyet sarardı. O'nunla ülfet ve sohbet eden kimse, O'na cân u gönülden âşık ve muhib olurdu.

Derecelerine göre fazîlet erbâbına ihtirâm eylerdi. Akribâsına da ziyâde ikrâm ederdi. Ehl-i beytine ve ashâbına hüsn-i muâmele ettiği gibi, sâir nâsa dahî rıfk ve lutf ile muâmele ederdi.

Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve ne giyer ise, onlara da onu yedirir ve giydirirdi. Cömert, ikrâm sâhibi, şefkatli ve merhametli, gerektiğinde cesûr ve gerektiğinde de halîm idi.

O'nun, cömertlik ve kerem hususundaki derecesini lâıykıyla takdîr edebilmek mümkün değildir. O'nun cömertliği, fakirlikten korkmayan bir kimsenin ikrâm edişinden daha ileri seviyede idi.

Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh-'ın beyânı vechile:

“Kendisinden bir şey istendiğinde, «hayır» dediği vâkî değildi.”

(Müslim, Fedâil, 56)

Akrabâlarını en çok ziyâret eden, halka en fazla şefkat ve merhamet gösteren, insanlar arasında en güzel bir şekilde muâmele eden, kötü ahlâktan en çok sakınan, en güzel edeb ve ahlâk sâhibi, O idi.

Ahid ve va’inde sâbit ve sözünde sâdık idi. Ahlâk, akıl ve zekâ bakımından cümle insanlardan üstün ve her türlü medh u senâya lâayık idi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in hüznü dâimî, tefekkürü aralıksız idi. Zarûret olmaksızın konuşmazdı. Sükûnet hâli uzun sürerdi. Bir söze başlayınca, onu yarım bırakmaz, tamamlardı. Birçok mânâları birkaç kelimede toplar öyle söylerdi. Sözleri tane tane idi. Ne lüzûmundan fazla ne de az idi. Yaratılış olarak yumuşak olmasına rağmen gâyet salâbetli ve heybetli idi.

Hakk’a itiraz edilmesinin ve hakkın çiğnenmesinin hâricinde öfkelenmezdi. Bir hak çiğnendiği zaman öfkelenir, hak yerini buluncaya kadar öfkesi devam ederdi. Ancak hakkı tevzî ettikten sonra sükûnete bürünürdü. Aslâ kendisi için öfkelenmezdi. Sırf şahsına taalluk eden bir hususta kendisini müdâfaa etmez, kimseyle münâkaşaya girişmezdi.

O, kimsenin hânesine izin almadıkça girmezdi. Hâne-i saâdetlerine geldiği zaman da evde kalacağı müddeti üçe bölerdi; birini Allâh’a ibâdete, diğer vaktini âilesine, üçüncüsünü de şahsına ayırırdı. Kendisine ayırdığı zamanını avâm-havâs insanların hepsine tahsîs eder, onlardan kimseyi mahrûm bırakmazdı. Hepsinin gönlünü fethederdi.

Belli bir yerinde oturmanın âdet edinilmesini önlemek için mescidlerin her yerinde oturduğu olurdu. Yerlere ve makâmlara kudsiyyet izâfe edilmesini ve meclislerde tekebbüre medâr olacak bir tavır takınılmasını istemezlerdi. Bir meclise girince, neresi boş kalmışsa, oraya oturur, herkesin de öyle yapmasını arzu ederdi.

Kim O’ndan herhangi bir ihtiyâcını gidermek için bir şey isterse, o ister ehemmiyetli, ister ehemmiyetsiz olsun onu yerine getirmeden huzûr bulamaz, ihtiyâcı halletmesi mümkün olmadığı takdîrde hiç olmazsa güzel bir söz ile muhâtabının gönlünü almaktan geri kalmazdı. O, herkese derd ortağı idi. İnsanlar, hangi makam ve mevkîde olursa olsun, zengin-fakîr, âlim-câhil O’nun yanında insan olmak haysiyetiyle müsâvî bir muâmeleyle nâil

olurlardı. Bütün meclisleri hilim, ilim, hayâ, sabır, tevekkül ve emânet gibi fazîletlerin cârî ve hâkim olduğu bir mahaldi.

Ayıp ve kusurlarından dolayı kimseyi kınamaz, îkâz ihtiyâcı belirmediğinde bunu, karşısındakini rencide etmeyecek bir şekilde zarîf bir îmâ ile yaparlardı. Hiç kimsenin zâhire çıkmamış ayıp ve kusuruyla meşgûl olmadığı gibi, bu tür hâllerin araştırılmasını da şiddetle men ederlerdi.

Sevâbını umduğu meseleler hâricinde konuşmazdı. Sohbet meclisleri vecd içinde idi. O konuşurken etrâfındakiler öyle büyülenir ve can kulağıyla dinlerdi ki, Hazret-i Ömer'in ifâdesi vechile, başlarına bir kuş konmuş olsa, uçmadan saatlerce durabilirdi. O'ndan ashâbına akseden edeb ve hayâ o derecede idi ki, kendisine suâl sormayı bile -çoğu kere- cür'et telakkî ederlerdi. Bu yüzden, çölden bir bedevî gelerek Hazret-i Peygamber'e suâl sorup sohbete vesîle olsa da, O'nun feyz ve rûhâniyetinden biz de istifâde etsek diye beklerlerdi.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'den daha büyük bir kahraman tasavvur etmek de mümkün değildir. Zîrâ, hayatında korku ve telâşa kapıldığı aslâ görülmemişti. Olağanüstü hâller karşısında sabır ve sebât gösterir, korku ve telâşa düşüp uygunsuz hareket etmezdi.

Kendisini öldürmek için bekleyenlerin arasından “Yâsîn Sûresi”nin şu iki âyet-i kerîmesini okuyarak korkusuzca geçmişti:

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ. وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ.

“Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onların basîretlerini perdeledik; artık göremezler.” (Yâsîn, 8-9)

Hz. Alî -radiyallâhu anh- buyurur:

“Bedir'de savaş bütün şiddetiyle devâm ederken, bazan biz Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in arkasına sığınuyorduk. Hepimizin en cesûru O idi. Düşmân saflarına en yakın yerde O bulunurdu.” (Ahmed bin Hanbel, I, 86)

Berâ bin Âzib de şöyle der:

“Vallahi, biz savaş kızıştı mı Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e sığınırđık. Bizim en cesurumuz Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile aynı hizâda durabilendi.” (Müslim, Cihad, 79)

O, îlâ-yı kelimetullâh için dâimâ en önde savaşırdı. Huneyn Gazâsı’nda, başlangıçta İslâm ordusunda meydana gelen çözölme karşısında, O, metânetini hiç bozmayarak kendisini düşman saflarının ortasına atmış, bindiğı hayvanını mütemâdiyen ileri sürerek ashâbının şecâatini artırmış ve nihâyet te’yîd-i ilâhî ile de zafer nasîb olmuştur.

Şöyle buyurmaktaydı:

“Kudret ve irâdesiyle yaşadığım Allâh’a yemîn olsun ki, Allâh yolunda gazâ edip şehîd olmayı, sonra (diriltilip) gazâ ederek yine şehîd olmayı, tekrar gazâ ederek yine şehid olmayı isterdim...” (Müslim, İmâre, 103)

O’nun engin şefkat, rahmet ve merhamet dolu hâlinden birkaç hususu Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- şu şekilde tavsîf eder:

*“O, hiç kimseyi ayıplamaz, kötölüğe mukâbele etmez, af ve hoşgörüyle muâmele eder, kötölükten uzak kalırdı. Nefsi için bir kimseden intikâm almış değildir. Hiçbir köle ve hizmetçiye, hattâ bir hayvana bile haksızlıkla dokunmamıştır...”*⁹

Nitekim O’nun teblîğ vazîfesindeki ulvî muvaffakiyeti de, bu yüksek hâllerinin bir bereketi olmuştur. Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu husustaki kemâlini şöyle bildirir:

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ هُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ...

“(Ey Rasûlüm!) O vakit Allâh’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi...” (Âl-i İmrân, 159)

Gerçekten de o günkü câhiliyye insanları, O’nun yumuşak tabiatlı, affedici, güzel ahlâklılı, halîm ve müsâmahakâr şahsiyeti karşısında bir mum gibi erimiş, vahşet ve huysuzlukların elinden kurtularak o insanlık nûrunun etrafında pervâne olmuşlardır. Çünkü O, insanlığın hüsrânını değil, hidâyetini istiyordu. Azâbı değil, rahmeti temsil ediyordu.

⁹ Bkz. Müslim, Fedâil, 79.

O, hayatı boyunca bir samîmiyet âbidesi idi. Gönlünde olmayan bir şeyi hiç söylemedi. Ahlâkı ile âdetâ canlı bir Kur'ân idi. Bizzat yapmadığı bir işi başkalarına emretmezdi.

Hâsılı O, gelmiş geçmiş en müstesnâ ve yüce bir **örnek şahsiyeti**. Bir ömür:

1. Kullukta,

2. Muâmelâtta,

3. Ahlâkta, bütün insanlığa kâ'bına varılmaz hasletler, fazîletler, gayretler, kısacası, maddî-mânevî eşsiz güzellikler armağan etti. Zîrâ O, bir ümmetin önünde nümûne şahsiyet olmanın mesûliyetini lâyıkıyla idrâk etmiş bir ebedî saâdet rehberiydi.

Bu meyanda O'nun **namaza** olan hassâsiyeti, her şeyin fevkindeydi. Gecenin az bir kısmını uykuda geçirir, mübarek vücudu çoğu vakit yatak görmezdi. Herkes geceleyin tatlı uykularında iken o secdede gözyaşı hâlinde idi. Ömrünün sonlarına doğru, hastalıkları had safhaya vardığı anlarda dahî gücünü toparlayabildikçe hücre-i saâdetinden çıkarak mescide varmış ve namazını cemaatle kılmıştı.

Zekât âyetiyle de mü'minlere zekât vermelerini, hayır için infâk etmelerini emretmişti. Lâkin en güzel infâkı evvelâ kendisi tatbîk ederdi. Cenâb-ı Hakk'ın:

“... Kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda infâk ederler.” (el-Bakara, 3) buyruğunu en güzel şekilde yaşar; hayra sarfedilen malı ve takvâ sâhibi ticâret erbâbını senâ eylerdi.

Yıldızlardaki Ölçüler

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, sadece zât-ı âlîlerine mahsus bir husûsiyet olmak üzere dünyâlık nâmına bir şey saklamaz, elinde ne varsa onu Allâh yolunda harcardı. Sahâbeden Ebû Zer -radiyallâhu anh- nakleder:

Hazret-i Peygamber'le Medîne kenarında bir taşlık arâzîde yürüyorduk. Karşımıza Uhud dağı çıktı. Hazret-i Peygamber bana:

“Yâ Ebâ Zer!” dedi. Ben de:

“–Buyur yâ Rasûlallâh!” dedim.

Buyurdu ki:

“–Yanımda şu Uhud Dağı kadar altın olsa, bu beni sevindirmez. Bir borcu ödemek için ayırdığım hâriç, yanımda bir dinar bulunduğu hâlde üç gün geçmesini istemem.” (Müslim, Zekât, 32; Buhârî, İstikrâz, 3)

Ramazân **orucundan** başka mü'minlere farz kılınmış oruç olmadığı hâlde, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hiç oruç tutmadan geçirdiği ay veya hafta pek nâdirdir.

Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ- buyuruyor ki:

“Rasûl-i Ekrem bâzen sürekli olarak oruç tutardı. Öyle ki, artık bir daha orucunu bozmayacak zannederdik.” (Buhârî, Savm, 53)

Her ayın on üç, on dört ve on beşinci günlerinde, Şevval'de altı gün, Muharrem'de âşûre orucunu ihmâl etmezlerdi. Bunlara ilâveten pazartesi ve perşembe oruçları da âdetiydi.

Bâzı zamanlarda iki, bazen üç gün arka arkaya hiçbir şey yemeden içmeden savm-ı visâl tutarlardı. Sahâbîden bir kısmı da aynı şeyi yapmak isteyince:

“Siz buna tâkat getiremezsiniz.” buyurarak onları bundan men ederlerdi. (Buhârî, Savm, 48)

Dolayısıyla şu hususu ifâde etmeliyiz ki, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bizlere yegâne rehber ve örnek olduğunu bilmek kadar, O'nu örnek alıştaki ölçümüzü bilmek de son derece mühim ve zarûrîdir. Zîrâ O'nun fiil ve davranışları:

1. Sadece kendisine mahsus,
2. Herkese şâmil, olmak üzere iki kategori teşkil eder.

Bu itibarla bizler, sadece O'nun şahsına münhasır olan ulvî fazîletlerde O'nu örnek almakla mükellef değiliz. Zaten böylesi yüksek hâl ve davranışlar, bir nevî **yıldızlardaki ölçülerdir** ve bu tip davranışlar sergilemeye tâkat getiremeyiz. Ancak ikinci kısma giren hâl, davranış ve sözlerde ise, istîdâd ve gücümüz ölçüsünde bir ömür O'nu taklîd ve tâkîb edip O'nun nûrlu izinde yürümekten mes'ûl ve mükellefiz.

Hiç kimse beşerî kemâlâtta Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed -aleyhissalâtü vesselâm-'ın seviyesine eremezse de, kâbiliyeti ve gücü nisbetinde O'nun izinde yürüyen herkes, kendi âleminde bir küçük Mu-

hammed olabilir. Nitekim milletimizin, vatan müdâfaasında bulunan kahraman askerine Mehmetçik adını vermesi de bu ince düşünceden mülhemdir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i Tâkîbde Kalbî Kıvam

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in üsve-i hasenesinden gereği gibi istifâde edebilmek için öncelikle kalbî bir kıvâma ulaşmak gerekmektedir. Zîrâ üsve-i hasene ile ilgili âyet-i kerîmede:

“Andolsun ki, Rasûlullâh'ta sizin için; Allâh'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allâh'ı çok zikredenler için bir «üsve-i hasene» vardır.” (el-Ahzâb, 21) buyurulmaktadır.

Görüldüğü üzere âyet-i kerîmede beyân edilen **“Allâh'a ve âhiret gününe kavuşmayı ummak”** ve **“Allâh'ı çok zikretmek”** hususları, Rasûlullâh'ın örnek şahsiyetinden gereği gibi hisse alabilmenin iki mühim basamağını teşkîl etmektedir.

İbâdetler, belirli zamanlarda icrâ edilir. Lâkin îmânın muhâfazası her an şarttır. Kalbdeki kasırgalara karşı mukâvemet gösterebilmek de ancak zikr-i dâimî ile sağlanabilir.

Cenâb-ı Hak muhtelif âyet-i kerîmelerde:

“Ey müminler! Allâh'ı çokça zikredin.” (el-Ahzâb, 41) buyurmaktadır. Lâkin bu âyet-i kerîmelerde belli bir sayı ve miktar bildirilmemesi sebebiyle, zikir emri **kemâline masruf** olur.¹⁰ Bu durumda kula düşen de, her fırsatta ve güç yetirebildiği nisbette Allâh Teâlâ'yı çok zikretmektir.

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

“Allâh, gönlünü kendine çevirdiklerini doğru yola hidâyet eder. Bunlar, îmân eden ve gönülleri Allâh'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalbler, ancak Allâh'ın zikriyle itmi'nâna (hakîkî huzûra) erer!” (er-Ra'd, 27-28) buyurulmaktadır.

Allâh'ı zikretmek, hiç şüphesiz ki Allâh lafzının sâdece kelime olarak tekrarlanması değil, onun, tahassüs istîdâdının merkezi olan kalbde mekân bularak ona huzur getirmesi ve bir lezzet hâline gelmesidir. Kalbin

¹⁰ Herhangi bir emirden sonra, onun sınırlarını veya miktarını belirleyen bir açıklama getirilmediği zaman, o emir ile, o işin yapılabilecek en yüksek ve en fazîletli seviyesi kastedilir.

zikir ile hâllenmesi netîcesinde kalbin marazları gider, kiri-pası temizlenir, nûr ile dolar, rikkat ve hassâsiyet kazanarak ilâhî sırlara teşne hâle gelir. Kalb vuruşları Hakk’a göre olunca da, niyetler ve ameller seviye kazanır.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde:

“Allâh’ı sevmenin alâmeti, Allâh’ı zikretmeyi sevmektir.” (Suyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, II, 52) buyurmuşlardır.

Hâsılı, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in üsve-i hasenesi-ne tâbî olup ondan gereği gibi istifâde edebilmek için kalblerin muhabbet-i ilâhî ile doldurulması, fânî muhabbetlerden sıyrılarak Allâh ve âhirete kavuşma niyeti ve zikrullâh ile tezyîn edilmesi gerekmektedir.

Varlık Nûru’nun üsve-i hasenesine lâıykıyla ittibâ edip O’nun rûhâniyetine bürünebilmek için kazanılması gereken kıvâmın diğer bir yolu da O’nunla kalbî râbıtamızı pekiştirecek ve gönüllerimizi muhabbet-i Rasûlullâh ile feyizlendirecek salevât-ı şerîfeyi vird edinmektir.

Salevât-ı Şerîfe

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in hayatı üzerine yemin etmiştir. Yüce ismini, O’nun ismiyle birlikte zikretmiş ve zât-ı ilâhiyyesine îmânı, O’nun nübüvvetine îmân şartına bağlamıştır. Huzurunda seslerin yükseltilmesine râzı olmamış, mübarek isminin sıradan bir isim gibi zikredilmesini istememiştir. Bütün bunlara ilâveten kendisinin ve meleklerinin, O’nu yâd ile çokça salât ü selâm ettiklerini bildirerek ümmet-i Muhammed’in de aynı şekilde O’na bol bol salât ü selâm getirmelerini fermân eylemiştir.

Nitekim âyet-i kerîmede:

“Allâh ve melekleri, Peygamber’e çok salât ederler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.” (el-Ahzâb, 56) buyurulduğu vechile o yüce varlığa salât ü selâm getirmek, mü’minler için ilâhî bir emirdir.

Ashâb’dan Übey Bin Kâ’b -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e:

“–Yâ Rasûlallâh! Ben sana çok salevât-ı şerîfe getiriyorum. Acaba bunu ne kadar yapmam gerekir?” diye sordum.

“–*Dilediğin kadar.*” buyurdu.

“–Duâlarımın dörtte birini salevât-ı şerîfeye ayırsam uygun olur mu?” diye sordum.

“–*Dilediğin kadarını ayır. Ama daha fazla zaman ayırırsan senin için iyi olur.*” buyurdu.

“–Öyleyse duâmın yarısını salevât-ı şerîfeye ayırayım.” dedim.

“–*Dilediğin kadar yap. Ama daha fazla zaman ayırırsan senin için hayırlı olur.*” buyurdu.

Ben yine:

“–Şu hâlde üçte ikisi yeter mi?” diye sordum.

“–*İstediğin kadar. Ama artırırsan senin için hayırlı olur.*” buyurdu.

“–Öyleyse duâya ayırdığım zamanın hepsinde sana salevât-ı şerîfe getirsem nasıl olur?” deyince:

“–*O takdîrde Allâh bütün sıkıntılarını giderir ve günahlarını bağışlar.*” buyurdu. (Tirmizî, Kıyâmet, 23)

Bu itibarla peygamber âşıkları, salât ü selâmı dillerine vird edinirler. Zîrâ salât ü selâmlar, mü'min gönüllerde muhabbet-i Rasûlullâh'ın ziyâdeleşmesine vesîle olur. Rasûlullâh'a lâayık vechile tâbî olup O'nun üsve-i hasenesinden gereği gibi istifâde edebilmek de, hiç şüphesiz mümin gönüllerin muhabbet-i Rasûlullâh'ta nâil oldukları seviye nisbetinde olacaktır.

Diğer taraftan, İslâmî âdâba göre duâlar da, Allâh'a hamd ve Rasûlullâh'a salevât ile başlayıp yine onlarla nihâyete erdirilir. Zîrâ Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- hakkında Cenâb-ı Hakk'a bir duâ ve niyâz hükmünde olan salevât-ı şerîfenin reddedilmeyeceği yolunda bir kanaat mevcuttur. Duâlarımızın başını ve sonunu salât ü selâm ile süslemek de bu gerçekten kaynaklanmaktadır. Yâni, kabul edileceği umulan iki duânın arasına kendi duâlarımızı sıkıştırmak, onların da kabûlünü sağlamak düşüncesiyledir.

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- buyurmuştur ki:

“*Duâ, semâ ile arz arasında durur. Rasûlullâh'a salevât getirilmedikçe, Allâh'a yükselmez.*” (Tirmizî, Vitr, 21)

Nitekim, birgün Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, namazdan sonra Allâh’a hamdetmeden ve O’nun peygamberine salât ü selâm getirmeden duâ eden bir kimse gördü. Bunun üzerine:

“*Bu adam acele etti.*” buyurdu. Sonra o adamı yanına çağırdı ve şöyle buyurdu:

“*Biriniz duâ edeceği zaman önce Allâh Teâlâ’ya hamd ü senâ etsin, sonra Peygamber’e salât ü selâm getirsin. Daha sonra da dilediği şekilde duâ etsin.*” (Tirmizî, Deavât, 64)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ- şöyle bir hâdise nakleder:

Hayber yahudîleri ile Gatafan kabilesi arasında savaş vardı ve Hayber yahudîleri ne zaman onlarla karşılaşsalar yeniliyorlardı. Sonunda:

“**Ey Allâh’ımız! Âhırzamanda çıkarmayı va’dettiğin o ümmî peygamber hakkı için senden bizi muzaffer kılmanı diliyoruz.**” şeklinde duâ ettiler ve bu duânın ardından Gatafan’ı bozguna uğrattılar. Lâkin, Allâh Teâlâ, onların duâlarında zikrettikleri Hazret-i Muhammed -aleyhissalâtü vesselâm- Efendimiz’i peygamber olarak gönderince, O’nun peygamberliğini ve getirdiği kitâbı inkâr ettiler. Bunun üzerine Hak Teâlâ:

“**Daha önce (o peygamberin adını kullanarak, onun hakkı için diyerek) kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allâh katından ellerindeki (Tevrat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat’tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşlarına dikilince, onu inkâr ettiler. İşte Allâh’ın lâneti böyle kâfirleredir.**” (el-Bakara, 89) âyetini indirdi. (Kurtubî, *el-Câmî*, II, 27; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 31)

Görüldüğü üzere, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Hak katındaki hatırı hürmetine Allâh’tan yardım dileyen gayr-i müslimler bile O’nunla âlemlere gelen rahmet ve bereketten istifâde etmişlerdir.

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e hitâben:

“(Ey Rasûlüm!) **Sen onların içinde bulunduğun sürece Allâh, onlara azâb edecek değildir!..**” (el-Enfâl, 33) buyurmuştur.

Bu ilâhî beyân da, müşrikler hakkında vârid olmuştur. İşte müşrikler bile sırf O’na maddî bir yakınlık sebebi ile böyle bir imtiyâza sahip olurlarsa, mü’minlerin ne türlü ilâhî nîmetlere nâil olabilecekleri tasavvurun üs-

tündedir. Üstelik o mü'minler sâdece o muazzez varlığa î mân etmiş olmakla kalmayıp, bir de o î mânın özünü teşkîl etmek üzere muhabbet-i Rasûlullâh'-tan nasîb alırlarsa... İşte söz burada âciz kalır!.. Gerçekten de bir mü'minin gönlü muhabbet-i Rasûlullâh'ta ne mertebeye vâsıl olursa, dünyâda nâil olacağı huzur ve saâdet, âhirette kavuşacağı makâm, o nisbette yüce olur.

Rasûlullâh Muhabbetinin Yanık Terennümleri

Kulu, Allâh'a muhabbet deryâsına götürecek olan yegâne rahmet ve muhabbet pınarı, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'dir. Çünkü Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbet, Allâh'a muhabbet; O'na itâat, Allâh'a itâat; O'na isyan, Allâh'a isyân mâhiyetindedir.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

“(Ey Rasûlüm!) De ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız, bana itaat ediniz ki, Allâh da sizi sevsin ve günahlarınızı mağfiret buyursun!..” (Âl-i İmrân, 31)

Kelime-i tevhîdde «لا اله الا الله»dan sonra «محمد رسول الله» cümlesi gelir. Her kelime-i tevhîd ve her salevât-ı şerîfe, Hakk'a muhabbet ve yakınlığın sermâyesini teşkil eder. Dünya ve ahiretin saâdet hayatı ve bütün mânevî fetihler, O'na muhabbet sermayesiyle kazanılır. Cihan, ilâhî muhabbetin tezâhürüdür. Bu zuhûrun öz cevherini, “Muhammedî nûr” teşkil eder ve Zât-ı ulûhiyyete varabilmenin yegâne yolu da O'na muhabbetten geçer.

İbâdetteki rûhâniyet, muamelâtta zerâfet, ahlâktaki nezâket, gönüldeki letâfet, sîmâlardaki nûr ve melâhat, lisanlardaki selâset, duygulardaki incelik, nazarlardaki derinlik, velhâsıl bütün güzellikler, O varlık nûruna olan muhabbetten kalblere akseden parıltılardır.

Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Gel ey gönül! Hakîkî bayram, Cenâb-ı Muhammed'e vuslattır. Çünkü cihânın aydınlığı, o mübârek varlığın cemâlinin nûrundandır.”

Bunun içindir ki, Allâh Rasûlü'nün örnek sîretine tâbî olmak, Hakk'ın rızâ ve muhabbetine nâiliyetin vazgeçilmez vesîlesidir. Yâni bir mü'min, ibâdet ve davranışlarında Hazret-i Peygamber'in sünneti istikâmetinde merhale katetmedikçe İslâm'ın hedeflediği ideal insan demek olan “in-

san-ı kâmil” hâline gelemes. Dînin gerçek huzur ve saâdetine de eremez. Çünkü Cenâb-ı Hak, İslâm’ın hedeflemiş olduğu “kâmil insan” modelini, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şahsında sergilemiş, O’nu, âlemlere rahmet ve bütün mü’minlere örnek bir şahsiyet eylemiştir.

O hâlde, Allâh Teâlâ’nın biz kullarını sevmek hususunda şart koşacağı kadar mühim olan bu itaat, nasıl bir itaattir?

Hiç şüphesiz bu ulvî hâl, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e cân u gönülden muhabbet duymak ve O’nun kalbî âleminde hisse alabilmekle başlar. Zîrâ bizler için yegâne **“üsve-i hasene”** olan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e tâbî olma husûsunda yüce Rabbimiz âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır:

“Rasûl size ne verseyse onu alın! Size neyi yasakladıysa ondan da kaçın ve Allâh’tan korkun! Çünkü Allâh’ın azâbı şiddetlidir.” (el-Haşr, 7)

“Ey îmân edenler! Allâh’a itâat edin ve Peygamber’e itâat edin de amellerinizi boşa çıkarmayın!” (Muhammed, 33)

“Kim Allâh’a ve Rasûl’e itâat ederse, işte onlar, Allâh’ın kendilerine nîmet verdiği peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel dostlardır.” (en-Nisâ, 69)

Allâh Teâlâ’nın inzâl ettiği ilâhî bir fermân ve tâlimatnâme olan Kur’ân-ı Kerîm de, ümmete Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in kalb âleminde sergilenmiştir. Muhakkak ki Kur’ân’ın sırları da kalbin Allâh Rasûlü’nün rûhâniyetine bürünmesi nisbetinde fâş olur. Eğer sahâbe-i kirâm gibi bizler de o âleme girmekle şereflenir ve ilâhî güzelliklerin, emir-nehî, ilim ve hikmetlerin oradaki tecellîlerini seyretme bahtiyarlığına erebilirsek, kısacası ilâhî kelâmı O’nun gönül iklimindeki tezâhürleriyle ve şerhiyle okuyabilirsek, o zaman gönüllerimiz asr-ı saâdetteki peygamber âşıkları gibi O’nun etrafında pervâne olur, her sözüne, her emrine ve hattâ îmâsına dahî:

“Anam, babam, malım ve canım sana fedâ olsun, yâ Rasûlallâh!..” ifâdesinin özündeki aşk, vecd ve teslîmiyete nâil oluruz.

Hazret-i Peygamber’in muazzez varlığı, beşer için bir muhabbet melcei ve feyz kaynağıdır. Ârifler bilirler ki, mevcudâtın varlık sebebi, Nûr-i Muhammedî’ye duyulan muhabbettir. Bu sebeple bütün kâinât, âdetâ Varlık Nûru Hazret-i Muhammed Mustafa -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e ithâf edilmiş gibidir.

Bütün kâinât, Nur-i Muhammedî'nin şerefine ve O'na bir mazruf olarak yaratılmıştır. Zîrâ O, öyle bir şahsiyettir ki, Cenâb-ı Hak O'na «habîbim» buyurmuştur.¹¹

Eskiden mühürlere hikmetli söz veya şiirler hakkettirmek âdeti. Büyük hayırsever **Bezm-i Âlem Vâlide Sultan** da mührüne şu çok mânîdar mısraları kazıttırmıştı:

*Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl,
Muhammed'siz muhabbetten ne hâsıl
Zuhûrundan Bezmiâlem oldu vâsıl*

Zîrâ Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kelime-i şehâdetde de ifâde ettiğimiz gibi elbette ki beşer olarak ve sûret bakımından bir “**kul**”dur, lâkin sûret itibâriyle “**şâh-ı rusûl**”dür. Bu incelik ve esrâr âlemini seyreden Aziz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri ne güzel söyler:

*Âyinedir bu âlem her şey Hak ile kâim,
Mir'ât-ı Muhammed'den Allâh görünür dâim!..*

Muhabbet-i Rasûlullâh, beşeri her iki cihânda azîz eyleyen yüce bir müessirdir. Nitekim ashâb-ı kirâm da bu muhabbet vesîlesiyle, yâni Fahr-i Kâinât -aleyhissalâtü vesselâm-'ın aşkıyla yoğrulduklarından o erişilmez derecelere nâil kılınmışlardır. Onlar birer aşk çağlayanı hâlinde Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in etrâfında sadâkatle kenetlenmişler ve O'na bağlılık semâsının birer yıldızları olmuşlardır. Öyle ki ashâbın içinde, “Rasûlullâh böyle yapmıştı.” diye, sırf O'na ittibânın hazzını yaşamak için, O'nun yürüdüğü yoldan yürüyen, kokladığı bir gülü koklayan, durduğu yerde duranlar vardı.

Sahâbe-i kirâm hazarâtının Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duydukları dâsitânî aşk ve muhabbetin yanık tezâhürleri sayısızdır:

Enes bin Malik -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e bir adam geldi ve:

“Yâ Rasûlallâh! Kıyâmet ne zamandır?” dedi.

Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Kıyamet için ne hazırladın?” diye sorunca o da:

“Allâh ve Rasûlü'nün muhabbetini...” cevabını verdi.

¹¹ Bkz. Tirmizî, Menâkıb, 1; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 29.

Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“–Öyleyse sen sevdiğinle beraber olacaksın.” buyurdular.

Enes -radiyallâhu anh- bu rivâyetin devâmında der ki:

“İslâm’a girmekten başka hiçbir şey bizi Allâh’ın Nebîsi’nin **“Mu-hakkak sen sevdiğinle berabersin.”** sözü kadar sevindirmemiştir. İşte ben de Allâh’ı, O’nun Rasûlünü, Ebû Bekr’i ve Ömer’i seviyorum ve -her ne kadar onların yaptıkları amelleri yapamadıysam da- onlarla beraber olmayı umuyorum.” (Müslim, Birr, 163)

Şüphesiz ki Allâh Rasûlü’nün bu müjdeli beyânının şümûlüne girebilmek için her mü’min, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in aşk, muhabbet, şevk ve nûru ile gönlünü tezyîn etmelidir.

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, ümmetinin kendisine duyduğu sönmek bilmeyen derin aşkına işâretle:

“Ümmetim içinde beni en çok sevenlerin bir kısmı benden sonra gelenler arasından çıkacaktır. Onlar beni görebilmek için mallarını ve âilelerini fedâ etmek isteyeceklerdir.” (Müslim, Cennet, 12)

“Benden sonra bir takım insanlar gelecek ki, onların her biri beni görebilmek uğruna ehlini ve malını vermeye can atarlar.” buyurmuşlardır. (Hâkim, IV, 95)

Nitekim, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz vefât ettiği de ashâbın hâli, hüznünden yanıp eriyen mumlar gibiydi. O gün Allâh Rasûlü’nün firâkı ile gönüller bir anda hasret yangınlarıyla kavrulmuş, ashâb-ı kirâm, hâlden hâle girmişti. Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- dahî bir an kendinden geçmiş, Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, insanları teskîn edinceye kadar binbir güçlük yaşamıştı. Zîrâ O’nu görmemeye bir gün bile dayanamayan âşık gönüller, artık bu fânî dünyâda O’nu hiç göremeyecekti. İşte bu hicrân ve yanışa dayanamayan **Abdullâh bin Zeyd** -radiyallâhu anh-, ellerini ilâhî dergâha mahzûn bir gönülle açarak:

“Yâ Rabbî! Artık benim gözlerimi âmâ kıl! Ben, her şeyden çok sevdiğim Peygamberimden sonra artık dünyâda bir şey görmeyeyim!..” diye samîmî göz yaşları içinde ilticâ etti ve oracıkta gözleri âmâ oldu. (Kurtubî, el-Câmî, V, 271)

Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in vefâtından sonra bir hadis nakledeceği zaman Allâh Rasûlü’nü hatırladıkça ağlar, konuşmakta güçlük çekerti.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- onun bu hâlini şöyle anlatır:

“Ebû Bekir -radiyallâhu anh- minbere çıktı ve:

«–Biliyorsunuz ki Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- geçen se-
ne aranızda şu benim durduğum gibi durmuştu...» dedi. Sonra ağladı. Sonra
bu sözünü tekrar etti ve yine ağladı. Üçüncü kez yine tekrarladı ve kendini
tutamayarak bir daha ağladı.” (Bkz. Tirmizî, Deavât, 105)

Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi
ve sellem- Efendimiz’in sağlığında iken hep yanında olduğu hâlde dâimâ
O’na hasret içinde kalırdı. Rasûlullâh’ın vefâtından sonra ise bu firâk sebe-
biyle, O’na kavuşma iştîyâkı daha da şiddetlenmişti.

Âişe -radiyallâhu anhâ- babasının vefât ânında, Hazret-i Peygam-
ber’e duyduğu vuslat heyecanını şöyle ifâde eder:

Babam Ebû Bekir -radiyallâhu anh- ölüm hastalığında:

“–Bugün hangi gündür?” diye sordu.

“–Pazartesi.” dedik.

“–Eğer bu gece ölürsem beni yarına bekletmeyiniz! Zîrâ benim için
gün ve gecelerin en sevimlisi Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e en
yakın olanıdır. (Yâni O’na bir an evvel kavuşacağım andır.) dedi.” (Ahmed bin
Hanbel, I, 8)

Ashâb-ı kiramdan bazıları, Allâh Rasûlü’ne âşık olup bir an evvel
vuslatı arzulayan hastalara, Allâh’a ve Rasûlü’ne kavuşmaları yaklaştığı için
gıpta ile bakmış, onlarla Gönüller Sultânı Efendimiz’e selâm göndermişler-
dir. Meselâ Muhammed bin Münkedir -radiyallâhu anh-, Rasûlullâh âşığı
Hazret-i Câbir’i, son hastalığında ziyâret etmişti. Onun, ölüme iyice yaklaştı-
ğını anlayınca da, gönlü Rasûlullâh hasretiyle muzdarip olan Câbir -
radiyallâhu anh-’ı tesellî için:

“Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e bizden selâm götür!” de-
miştir. (İbn-i Mâce, Cenâiz, 4)

Rasûlullâh âşığı sahâbe-i kirâm, Hazret-i Peygamber hakkındaki
hâtıraları dinlemekten de zevk alırlardı.

Berâ -radiyallâhu anh-, babasının her fırsatta, Allâh Rasûlü’ne âid bir
hâtırayı dinleyebilme arzusunu şöyle anlatır:

“Ebû Bekir Sıddîk -radiyallâhu anh-, babamdan on üç dirheme bir semer satın aldı ve:

«–Berâ’ya söyle de onu bizim eve götürüversin.» dedi.

Babam:

«–Hayır! Bana Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Mekte’den Medîne’ye nasıl hicret ettiğini anlatıncaya kadar olmaz.» dedi.

Bunun üzerine Ebû Bekir -radiyallâhu anh- hicret yolculuğunu uzun uzun anlattı.” (Buhârî, Ashâbu’n-Nebî, 2; Ahmed bin Hanbel, I, 2)

Sahâbîler, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e karşı o kadar hürmet, tâzim ve muhabbet besliyorlardı ki, bâzıları, Rasûlullâh’ın mübârek elleri dokundu diye başlarındaki saçları kestirmemişlerdi.

Sahâbî hanımlarının evlatlarına Allâh Rasûlü’ne muhabbeti telkin edişlerini sergileyen şu hâdise ne güzel bir muhabbet tezâhürüdür:

Sahabî hanımlar, evlatları, Allâh’ın Rasûlü ile uzun müddet görüşmedikleri zaman onları azarlarlardı. Huzeyfe -radiyallâhu anh- birkaç gün Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i görmediği için annesi ona kızmış ve onu azarlamıştır. Kendisi bunu şöyle anlatmaktadır:

Annem bana sordu:

“–Peygamber Efendimiz’le en son ne zaman görüşmüştün?”

Ben de:

“–Birkaç günden beri onunla görüşemedim.” dedim. Bana çok kızdı ve beni fenâ bir şekilde azarladı. Ben de:

“–Dur kızma! Hemen Rasûlullâh Efendimiz’in yanına gideyim, onunla beraber akşam namazını kılayım ve O’ndan benimle senin için istiğfar etmesini talep edeyim.” dedim... (Tirmizî, Menâkıb, 378; Ahmed bin Hanbel, V, 391-2)

Yine Peygamber âşıklarında, Allâh Rasûlü’nün muhabbetinin bütün fânî ıztırapları aştığını gösteren şu misâl de pek ibretlidir:

Abdullâh bin Mübârek anlatıyor:

İmam Mâlik’in yanındaydım. Bize Allâh Rasûlü’nün hadis-i şeriflerinden naklediyordu. Bir akrep gelip onu defalarca soktu. Rengi değişiyor, sararıyor ancak Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in hadisini kesmiyordu. Ders bitip de insanlar dağıldıklarında ona dedim ki:

“–Ey Ebû Abdullâh! Bugün sende bir gariplik gördüm?”

O da:

“–Evet. Beni defâlarca akrep ısırdı, hepsine de sabrettim. Buna ancak Rasûlullâh’a olan tâzim ve hürmetimden dolayı dayandım.” dedi. (Münâvî, Feyzü’l-Kadîr, III, 333; Suyûtî, *Miftâhu’l-Cennet*, s. 52)

Rasûlullâh’ın baş müezzini, Peygamber mescidinin bülbülü **Hazret-i Bilâl** -radiyallâhu anh-’ın hâli ise çok daha başkaydı. Allâh Rasûlü fânî dünyâyı terk edince Hazret-i Bilâl sanki dilini yuttu, ağzını bıçaklar açmaz oldu. Koca Medîne kendisine dar geldi.

Halîfe Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, Allâh Rasûlü’nün zamanındaki ezanların aziz hatırasını tâzelemek arzusuyla Bilâl’e ezan okuması için defâlarca yalvardı. O peygamber âşığı, dertli Bilâl ise:

“–Yâ Ebû Bekir! Benim arzum sorarsan Rasûlullâh’tan sonra ezan okumaya tâkatim kalmadı. Beni zorlama. Ne olursun, beni kendi hâlime bırak.” diye affını istedi.

Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh- ise Rasûlullâh hasretiyle Bilâl’den o güzel demlerin ezânını ısrarla istiyor:

“–Ümmet, Rasûlullâh’tan sonra O’nun müezzininden de mi mahrûm kalsın?” diyordu.

Israrlara dayanamayan Bilâl, nihâyet bir sabah ezânı için boynu bükük, gözü yaşlı minâreye çıktıysa da gözünde canlanan o saâdet günlerinin hatıraları sebebiyle boğazına tıkanan hıçkırıklardan, ezanı okuyamadan geri indi. Ebû Bekir -radiyallâhu anh- daha fazla ısrâr etmedi.

Bilâl -radiyallâhu anh-, Allâh Rasûlü’nün aziz hâtıralarıyla dolu Medîne’de daha fazla duramadı, o sabah namazından sonra derhal yola çıktı. Şam’a gitti. Bir an evvel Rasûlullâh’a kavuşmak hasretiyle, serhad boylarında şehâdet peşinde muhârebelere iştirâk ediyor, ancak takdîr-i ilâhî, her defâsında gâzî oluyordu. Bu minvâlde seneler geçti. Hattâ Şam’ı kasıp kavuran ve yirmi beş bin gâziyi alıp götüren vebâya rağmen hikmet-i Hüdâ, Hazret-i Bilâl, yine sağdı. Lâkin, gönlü bu firak yangını içinde ömür boyu kavruldu ve yandı.

Âlemleri kuşatan bir rahmet olan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in bu aşk ve muhabbet kafilesi, sahabeden sonra da aynı tazelik ve coşkunluk pınarı hâlinde vuslat deryâsına doğru akmaya devam etmiştir.

Allâh Rasûlü’ne aşk ile bağlı ümmetinin büyüklerinden **Seyyid Ahmed-i Yesevî** Hazretleri, 63 yaşında vefât eden Rasûlullâh’a duyduğu engin

aşk ve muhabbet sebebiyle bu yaştan sonraki ömründe yeryüzünde dolaşmaya vedâ etmiş, vefât edinceye kadar, mezar gibi bir yerde irşâd hayatına devâm etmiştir.

Büyük hadîs âlimi ve müctehid **İmâm Nevevî** Hazretleri de, O Varlık Nûru'nun nasıl karpuz yediğini bilmediği için ömrü boyunca karpuz yememiştir. Hayatının bütün safhalarını kuşatan peygambere bağlılık şuuruyla, bir karpuzu yerken bile O'nun tarzının dışında hareket etmek ihtimâlinen uzak durmuştur.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- öyle bir şahsiyettir ki, O'nu rehber edinip kendisine tâbî olanların her biri gökteki yıldızlar gibi insanlığın mümtaz şahsiyetleri hâline gelmiş; ebedî saâdet ve huzûra ermişlerdir. Ashâb-ı kirâm, Hak dostları ve sâlihler, hep O Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi'ne yakınlaşabildikleri ölçüde fazîlet ve kıymet kazanmışlardır.

Acaba Abdullâh bin Zeyd, Bilâl-i Habeşî, İmâm Nevevî, Seyyid Ahmed-i Yesevî ve emsallerinin gönül iklimlerinden bizlerde ne kadar hisse var?.. Bizler de, ashâbdan beri devam edegelen bu muhabbet tezâhürleri çerçevesinde, Allâh Rasûlü'ne muhabbetteki seviyemizi ölçmeli ve O'na ne derecede lâıyk bir ümmet olarak yaşayabildiğimizi mîzân edip, rûhumuza mânevî bir diriliş ve uyanış aşısı yapmalıyız.

Burada bahsettiğimiz İslâm büyüklerinin hâlleri de, elbette ki vecd kahramanı olan yıldız şahsiyetlerdeki ölçülerdir. Ancak onları kıyâmete kadar gelecek müminlerin gönül semâlarında yıldızlaştıran da, Rasûlullâh'a duydukları aşk, şevk ve bağlılıktaki şiddettir.

Biliyoruz ki aşk ve muhabbet, iki gönül arasındaki cereyan hattı gibidir. Güzel bir mü'min olabilmek için, kalbe bu istîdâdı kazandırmak şarttır. Günümüzde insanlığın yaşadığı buhranlar, bu kalbî istîdâdın kaybolmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden nice kıymetler hebâ oluyor, nefsânî çarklarda parçalanıyor. Akış ve yönelişler dâimâ dünyevî ve nefsânî olunca da, rûhun istihâsına kimse yol bulamıyor. Aşk-ı mecâzîden aşk-ı hakîkîye doğru kalplerin irtifâ kaydetmesi, Mecnûn'un Leylâ'dan başlayan seyâhatini Mevlâ'da noktalaması, ham bir yüreğin geçtiği temrinler neticesinde olgunlaşarak gerçek aşka istîdât kazanmasıylaadır. Günümüzde insanlık bu aşka muhtaçtır. Yaşanan bütün bu cinâyetler, kötülükler, hamlıklar hep aşksızlıktandır.

Gerçek bir sevginin büyüklüğü, gerektiğinde sevilen uğrunda yapılan fedâkârlık ve girilen risk ile ölçülür. Çok seven biri îcâbında canını verir de

bir fedâkârlık yaptığı hissini bile taşımaz. Sanki borcunu ödüyormuş gibi rahatlıkla canını verir. Fakat gerçek aşkı tanımayan, aşktan nasîb almayan kimseler, kemâle erme yoluna girmemiş ve nefsinin sultasında yaşayarak gönlünü israf ve ziyan ediyor demektir.

Dağların kabûl etmediği **emâneti** yüklenmiş olmak, aslında insana sunulmuş ilâhî bir imtiyazdır. Bu kazanç ve imtiyazı gerçek mânâsıyla elde edebilmenin şartı da, hakîkî aşka ulaşabilmektir. Çünkü, insan rûhundaki bu çatışma ve kavga, ancak hakîkî aşkın içinde eriyip kaybolur. Kâmil insan, bir örnek şahsiyetten aldığı feyizli akislerle, hayvânî temâyüllerden rûhunu sıyrır, gönlünü bir cennet bahçesi hâline getirir ki oradan ilâhî manzaralara pencereler açılır.

Rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de **“Rûhumdan üfürdüğüm”** (el-Hicr, 29) buyurmakta ve insana kendinden verdiği ulvî cevheri hatırlatmaktadır. Şâyet bu ulvî cevher ve müjde, mümini aşk ve muhabbet netîcesinde kemâle eriş-tirebilirse, o zaman kalb, ilâhî esrâr âlemine doğru merhale almaya başlar. İlâhî âlemin sırları, eşyânın hakîkati, insan ve kâinât denilen sır ortaya çıkar. Kul, kalb-i selîm tecellîlerine mazhar olur.

Kul, bu olgunluğa eriştiğinde Allâh ile arasındaki gaflet perdeleri aralanmaya başlar; **“ölmeden evvel ölmek”** sırrından nasîb alır. Dünyâ ve onun fânî sevgisi, bütün geçici ve gösterişli güzelliği, gözünden düşer ve gönlünden çıkar. Böylece rûh, Hâlîk’ına yaklaşmaktaki târifsiz lezzete nâil olur.

Hakîkî sevgiyi tatmamış olanlar ise, insanda mevcûd olan hayvâniyet çerçevesini kırıp da melekîyet sahasına adım atamamış demektir. Sevmeyi bilmeyenin kalbi, ham toprak gibi olur. Mârifet sevmektedir. Çünkü varlığın sebebi muhabbetir.

Beşeriyeti, sefâletten kurtarıp saâdete götürecek olan ilâhî rahmet, insanlığa üsve-i hasene olarak takdîm edilen Allâh Rasûlü’dür. Hakîkî saâdetin yolu, hakîkî aşkı O’ndan öğrenmek, O’nda fânî olabilmek ve bu muhabbetle O’nun izinden gidebilmektir.

Zîrâ Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bütün kâinâtın gözbebeği, özü ve var oluş sebebidir. Hakk’ın yüce bir lutfudur. Kul ile Hak Teâlâ arasında bir vuslat rehberidir. O, anlatılabilen ve ifâdenin târiften âciz kaldığı ulvî hâlle-riyle kulluk makâmında bedeni fânî oluncaya kadar bizlere Hakk’a kulluğun en yüce nümûnesi olmuştur. Kısaca O, âlemleri kuşatan bir rahmet ve aşktır. O’na râm olan âşık gönüller, bu âlemde dâimâ O’nun muhabbetiyle yanıp kavrula-

caklar ve her dem O'nun ulvî visâlinin hasretini yudumlayacaklardır. Bu hâlet içinde:

“Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Rasûlallâh!” figânıyla da her an gittikçe ziyâdeleşen muhabbetlerini arz edeceklerdir.

İşte Yûnusları Yunus hâline getiren, Mevlânâları Mevlânâ yapan da bu aşktır. Hazret-i Mevlânâ bu aşk ile ebedî ve hakîkî saâdet iklimine adım atmıştır. Lâkin onun saâdeti hakîkatte nerede, ne zaman ve kiminle başlamış, bunu bilenler azdır. Bunu ancak onun etrâfında aşk ile pervâne olup onunla aynîleşmeye mazhar olan bahtiyarlar bilirler. Hazret-i Mevlânâ'nın saâdeti, nâmütenâhî yâni sonsuz Kâdir-i Mutlak'a vuslat idi. Çünkü onlar, fânî ten esâretinden sıyrılıp sonsuza doğru mesâfe aldıklarından, yalnız sonsuzla mesud olurlar. Sonu olanlarla yâni fânîlerle gerçek saâdet ne kadar ve ne kıvamda olabilir ki?.. Zîrâ saâdet ikliminin yolu, aşk ve muhabbeti lââyık olduğu yere tevcih etmekten geçer. Nitekim Hazret-i Mevlânâ'nın şu sözleri, bir bakıma onun saâdetinin kaynağını da sergilemektedir:

“Canım (rûhum) var oldukça ben Kur’ân’ın kölesiyim. Ben Hazret-i Muhammed’in ayağının toprağıyım. Eğer biri, benim sözümünden bundan başka en ufak bir şey bile nakledecek olursa, o kimseden de onun sözünden de incinirim.”

Rasûlullâh'a Aşk ile Tâbî Olmak

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan gerçek bir aşk ve muhabbetin netîcesi, O'nun yolunun tozunu başının tâcî eylemek, O'na cân u gönülden itaat edip teslîm olmaktır.

Zîrâ O öyle bir şahsiyettir ki, her yönüyle insanlık için serâpâ bir rahmetten ibarettir. Bu meyanda O'nun kalbinin müminlere karşı ne derecede şefkat ve merhametle dolu olduğunu şu âyet-i kerîme ne güzel sergiler:

“Andolsun ki size kendi içinizden öyle izzetli bir peygamber geldi ki, sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. Size çok düşkündür. Mü'minlere karşı Raûf (cidden şefkatli) ve Rahîm (son derece merhametli)'dir.” (et-Tevbe, 128)

Bu hususta Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, o kadar hassas ve merhametli idi ki, bazı insanların gaflet içinde helâke sürüklenmeleri kar-

şısında gönül âlemi aşırı bir ızdırap ve üzüntü ile yıpranır, âdetâ perîşân olurdu. Öyle ki, Cenâb-ı Hak:

“(Ey Rasûlüm!) Biz sana Kur’ân’ı meşakkat çekesin diye indir-medik...” (Tâ-hâ, 2) buyurarak O’nu îkâz ve tesellî eylemişti.

Rasûlullâh’ın ümmetine duyduğu bu engin şefkat, merhamet ve muhabbete mukâbil, ümmeti olarak biz bu sevgiye ne kadar karşılık verebildiğimizi tefekkür etmek zorundayız.

Hakîkaten, Allâh Rasûlü’ne olan muhabbetimizin ölçüsü, Kur’ân’ı ve Allâh Rasûlü’nü rehber edinerek, O’nun hâli ile ne kadar hâllendiğimizle belli olur. Onu seven ve O’nun uğruna her şeyini fedâ eden ashâb-ı kirâm, O’nu nasıl duydu ve hissetti? O’nun hâliyle nasıl hâllendi ve ahlâkını hayatına nasıl aksettirdi? Acabâ bizler bu hâllerin neresinde bulunuyoruz? O’na olan muhabbetimizi bu ölçülerle mîzan edip gönüllerimizi O’nun ahlâkı ile tezyîn etmeliyiz. Günahlarımız, hatâlarımız, kusurlarımız ve isyanlarımız O’nun zemzem misâli tertemiz ahlâkıyla yıkanmalı, O’nun mübârek hayatının mânâ ve hikmeti ile mânevî bir diriliş yaşamalıyız.

Vâsıl-ı ilâllâh olabilmenin sırrı, Allâh’ın kitâbına ve Varlık Nûru’nun sünnet-i seniyyesine, yâni yüksek ahlâk ve davranışlarına hulûs-i kalb ile yakınlaşabilmek, Allâh ve Rasûlü’nün sevdiklerine muhabbet, zıddına da nefretledir.

Zîrâ ilâhî muhabbetler, gönlü diri tutar, sıhhatli kılar, hayra istikâmetlendirir. Muhabbet ve onun zıddı olan nefret, ikisi birden aynı anda bir kalbde bulunamaz. Ne var ki, gönül boşluk kabûl etmediği için, birinin yokluğu, diğerinin varlık sebebidir. Bu iki zıdlık arasındaki fark, a’lâ-yı iliyî ile esfel-i sâfilîn arasındaki mesâfe kadar sonsuzdur.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in peygamberliği ile beşeriyet, beklediği ulvî hidâyet rehberlerinin en mükemmeline kavuşmuştur. Bu yüzden bugün hâlâ hodgam ve nefsanî bir hayat yaşamaya devâm edenler, böyle yüce bir örnek şahsiyet gelmeden önce câhilî bir hayat yaşayanlardan daha mes’ûl bir mevâkıde bulunmaktadır. Bu bakımdan, insanlığın ekseriyetle kuvvete râm olup nefis sultasında yaşadığı günümüzde, O Varlık Nûru örnek şahsiyetin, karakter ve şahsiyet inşâsına daha büyük bir şiddetle muhtâcız!.. Târimimizin ihtişam devirlerindeki en büyük müessir de, O şânı yüce Peygamber’in hakîkî vârisleri olan amel-i sâlih sâhibi müminlerin varlığı ve onların topluma örnek bir şahsiyet sunmaları idi. Hâlbuki günümüzdeki

ahvâle nazar ettiğimizde en hazin gerçeklerden birinin, böyle örnek şahsiyetlerin azlığı sebebiyle mâneviyat sahasında yaşanan hüsrân olduğunu müşâhede etmekteyiz.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, O'nun izinden gidenlerin ve bilhassa kendi târihimizdeki îmân ve vecd kahramanlarının heyecan dolu gönüllerinin seviyesine yeniden ulaşabilmek için tekrar o âbide ve örnek insanlara sâhip olmamız gerekmektedir.

Bunun için de onları duymak, anlamak ve onların gönül âlemlerinden hisse alabilmek gerekir. Yâni onların bu fânî âlemi nasıl telakkî ettiklerini, Allâh'ın kendilerine ihsân ettiği akıl, iz'an, idrâk, can ve malı nasıl kullanarak hem kendilerine hem de insanlığa saâdet yolunu açtıklarını iyi bilmek îcâb eder.

Prof. Dr. Ömer Çelik, **Dr.** Murat Kaya, Dr. Mustafa Öztürk ve onlara yardımcı olan diğer akademisyen kardeşlerimizin “Üsve-i Hasene” adıyla takdîm ettikleri bu eser vesîlesiyle, Rasûlullâh'a ittibâ husûsunda hangi noktada bulunduğumuzu yeniden bir muhâsebe edip hayatımızı burada bildirilen nebevî ölçüler ile mîzân etmek sûretiyle ciddî bir tefekkür ve gayret iklimine girmeliyiz. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüce şefâatine nâil olmak için, O'nun ümmetine yakışacak bir hayat yaşamının feyz ve heyecanı içinde ibadetlerimize, davranışlarımıza, hislerimize, düşüncelerimize, günümüze, yarınımıza, velhâsıl dünyâ ve âhiretimize O'nun eşsiz güzelliklerini ve derinliğini aksettirmeye çalışmalıyız. Çünkü insan, sevdiğine sevgisi ölçüsünde meftun olarak onu taklîd eder. Varlık Nûru'nu gereği gibi tâkib ve taklîd edebilmek için de O'nu gerçek mânâda tanıyıp örnek şahsiyetini lâyıkıyla değerlendirmeye çalışmalıyız.

Zîrâ bir tarla, ne kadar kâbiliyetli olursa olsun, üzerinden yağmur bulutları, güneşli bahar esintileri geçmedikçe yeşillenmez. Kalbin de münbit bir toprak gibi verimli hâle gelmesi, belli bir kıvam kazanıp güçlü bir îmân heyecanı içinde, insanlığa üsve-i hasene olan Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e râm olmakla mümkündür.

Zîrâ O, öncekilerin ve sonrakilerin en üstünü, fazîlet ve keremlerin tükenmez kaynağı; âlemdeki bilcümle bereket ve rahmetlerin sebebidir. Ezel ve ebed hakîkatleri ile dolu olan Kur'ân-ı Kerîm O'na indirilmiş; îmân cihânına armağan edilmiştir.

İşte Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in ibâdet, muâmelât, ahlâk ve beşerî davranışlarındaki kâbına varılmaz ölçüleri sunan bu eserin, kendimizi hesâba çekip O Varlık Nûru ile aramızdaki gönül boşluğunu ve mesafesini ölçmede bir “fiilî kıstas” olacağı kanaatindeyim.

Cenâb-ı Hak, ebedî saâdet rehberimiz Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in örnek şahsiyetinden lâıyık vechile hisse alıp, dünyâ ve âhiretimizi onun güzelliklerinden akislerle taçlandırmayı nasîb eylesin. Allâh Rasûlü'nün üsve-i hasenesini ilmiyle, irfânıyla ve bilhassa örnek yaşayışıyla insanlığa tebliğ etmeye çalışan bütün gayret ehli mümin kardeşlerimizden râzı olsun. Bu eseri de, hazırlanmasında emeği geçen bütün kardeşlerimize bir sadaka-i câriye eylesin.

Âmin...

BİRİNCİ BÖLÜM

ALLÂH'A KULLUKTA ÜSVE-İ HASENE

*“Nebîler Sultânı’nın örnek davranışlarını ve güzel
vasıflarını hiç durmadan devamlı olarak şerhetsem,
yüzlerce kıyâmet geçer de yine bitmez.”*

Hazret-i Mevlânâ

Kulluk, Cenâb-ı Hakk’a karşı tevâzû ve tezellülün nihâî noktasıdır. Kulluk, Allâh Teâlâ’ya tam bir teslîmiyetle boyun eğmek, emir ve yasaklarına titizlikle uymak ve O’na isyandan kaçınmaktır. Kulluk, insanın yaratılış sebebidir. Bu da ancak, nîmetlerin hakîkî sâhibi olan ve insana hayât bahşedip diğer nîmetlerden istifâde imkânı veren Allâh Teâlâ’ya yapılır.

Allâh’a kul olmak, insanın O’nun dışındaki tüm varlıklara karşı hürriyetini îlân etmesidir. Bu sebeple kulluk insanı köleleştiren, kuvvet ve istidatlarını tahdid eden bir sıfat değil, onu diğer varlıklardan üstün kılan bir husûsiyettir. Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin ifâdesiyle; “Müslüman olmak, şer’î ahkâma bağlanmak, takvâyâ riâyet, azîmetle amel ve güç yettiğince ruhsatlardan kaçınmak tümüyle nûr, safâ ve rahmettir.” Gâlip Mustafa Bey bu mânâyı ifâde ile şöyle der:

Mazhar-ı feyz-i ubûdiyyet olandır insân
Yoksa mânâda kişi şekl ile insân olmaz.

*“Ancak, Allah Teâlâ’ya kulluğunu idrâk edip o istikâmette bir hayat
süreabilenler insan mertebesine ulaşır. Yoksa kişi sâdece şekil ve sûretiyle
insan olamaz.”*

Kulluğun bir zâhirî, bir de bâtınî vechesi vardır. Zâhirî vechesi “abdiyyet”tir ki bu; gafletsiz bir namaz, gıybitsiz bir oruç, minnetsiz bir zekât, riyâsız (görölsün diye yapılmayan) bir hac, süm’asız (duyulsun diye yapılmayan) bir cihâd, bıkıp usanmadan devamlı zikir ve mânevî âfetlerden uzak olarak yapılan diğer tâatlerdir.

Bâtınî ciheti “ubûdiyyet”tir ki bu da; husûmetsiz bir rızâ, şikâyetsiz bir sabır, şüphe karışmamış bir yakîn, gaybeti olmayan bir şühûd, dönüşü olmayan bir yöneliş ve kesintisi olmayan bir vuslattır.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“İnsanları ve cinleri, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.”

(ez-Zâriyât 51/56) buyurarak insanın yaratılışından maksadın, kendisine kulluk olduğunu bildirmiştir. Zîrâ kul ancak bu sâyede Allâh'ın rızâsını elde eder ve âhirette O'nun dîdârını görme bahtıyarlığına erer. Pîr-i Rûmî şöyle der:

İnsanın aslı basîrettir gerisi posttur
Basîretse ancak dîdâr-ı dosttur.

Bu husûsta en güzel numûneler peygamberlerdir. Cenâb-ı Hak onlar için Kur'ân-ı Kerîm'de yer yer, **“Ni'me'l-abd: Ne güzel bir kul”** (Sâd 38/30) ifâdesini kullanmaktadır. Bunların da başında Resûl-i Kibriyâ -sallâhu aleyhi ve sellem- gelmektedir. O, kulluk şuuru içinde öyle bir ömür sürmüştür ki bu husûsta Cenâb-ı Hakk'ın **“Le 'amruke: (Ey Habîbim!) Senin yaşadığın o mübârek ömre yemin olsun!”** (el-Hicr 15/72) iltifâtına mazhar olmuştur. Kelime-i şehâdetle Peygamber Efendimiz'in kulluğunun resûl olmasından önce zikredilmesi, kulluk makâmının ne kadar yüce ve şerefli olduğunu teyit etmektedir. Fâtih Sultan Mehmed, kulluk şerefinden hiçbir an mahrum kalmamak için; “Kulluğundan etmesün âzâd Allâhım beni!” şeklinde duâ etmektedir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, başta Allâh Teâlâ'ya ta'zîm ve muhabbet olmak üzere namaz, oruç, infâk, hac, Kur'an'la ülfet, zikir ve duâ gibi kulluğun her bir şûbesinde bizim için yegâne üsve-i hasenedir. Bütün ibâdetlerin esâsını Cenâb-ı Hakk'a ta'zîm ve muhabbet teşkil ettiği için, evvelâ Sevgili Peygamberimiz'in bu cihetten örnekliliğini ortaya koymak gerekmektedir.

I. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ALLÂH'A TA'ZÎM, MUHABBET ve TESLÎMİYETİ

1. Ta'zîmi

Kazananlar ancak ta'zîm sâyesinde kazanmışlar; kaybedenler de yine ta'zîmi terkettikleri için kaybetmişlerdir.

Ta'zîm; bir varlığı kalpte büyük görmek, onun şân ve şerefini yüceltmek ve emrini bütün emirlerin üstünde tutmaktır. Allâh Teâlâ'ya ta'zîm ise O'na, bu duygu ve hissiyâtın en zirvede olanını tahsîs etmektir.

Beşeriyete saâdet reçetesi olarak takdim edilen İslâm dininin özü:

Ta'zîm li-emrillâh: Allâh Teâlâ'ya ve O'nun bütün emirlerine ta'zîm, yani gönülden gelerek boyun eğmek ve,

Şefkat li-halkillâh: Allâh Teâlâ'nın mahlukâtına şefkat ve merhametle hizmet etmektir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Allâh Teâlâ'ya ta'zîmi o derecede idi ki O'nun rızâsını her şeyin üstünde tutardı. En büyük korkusu, O'nun gazabına yol açacak ve muhabbetine hâlel getirecek bir harekette bulunmaktı. Bunun en çarpıcı misâlini, pek şiddetli ve meşakkatli olan Tâîf yolculuğundan, elleri ve ayakları kanlar içinde dönerken yaptığı şu niyâz ve yakarışında görürüz:

“..... İlâhî! Eğer bana karşı gazaplı değilsen, çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Fakat Sen'in lütuf ve ihsânın, benim için daha geniştir. İlâhî! Gazâbına uğramaktan, rızâsızlığına dûçar olmaktan Sen'in Nûr-i Vechine sığınırım... İlâhî! Sen râzı olasıya kadar affını diliyorum. Bütün kuvvet, her kudret ancak Sen'dendir, yâ Rabbî!” (İbn-i Hişâm, II, 30)

Cenâb-ı Hakk'a olan bu ta'zîmi ile Peygamber Efendimiz, kendi benliğini, güneşin doğmasıyla yıldızların yok olması gibi siler ve o hâliyle engin bir mahfiyet kisvesine bürünürdü. Onun nûrânî varlığında sâdece ve sâdece bütün azameti ile Hak tecellî ederdi. Bu hakîkate işâretle Mevlâna -kuddise sirruh- şöyle der:

“Cenâb-ı Hakk'ı yüceltmek, ta'zîm etmek nasıl olur? Kendini hor, hakîr bilmekle ve toprak gibi ayak altında çiğnenmeye lâayık görmemekle yani hiçliğini idrâk edip tevâzûya bürünmekle olur. Allâh'ı ve tevhîdi bilmek ne-

dir? Kendini bir olan Rabb'ın huzûrunda yakıp yok etmektir. Eğer gündüz gibi aydınlanmak, parlamak istiyorsan, geceye benzeyen, gece gibi karanlık olan varlığını, benliğini yak!” (Mesnevî, c. I, beyt: 3008-3010)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'a olan ta'zîm ve hürmet hisleri, O'nun emirlerini yerine getirme konusundaki canhıraş gayretinde açıkça görülür. Nitekim âyet-i kerîmelerde bu konuda şöyle buyrulur:

“Rahmân'ın o kulları Rablerinin âyetleri kendilerine okunup hatırlatıldığı zaman, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.” (el-Furkân 25/73)

“...Kendilerine Kur'an okunduğu zaman, derhal yüzleri üzerine secdeye kapanırlar.” (el-İsrâ 17/107)

Bununla alâkalı oldukça ibretli bir misâli, Habbâb -radıyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

“Akra' bin Hâbis ile Uyeyne bin Hısn, Resûlullâh Efendimiz'e geldiler. Onu Bilâl, Suheyb, Ammâr, Habbâb gibi fakir ve kimsesiz Müslümanlar arasında otururken buldular. Çevresindeki bu zayıf Müslümanları hakîr görerek Efendimiz'e:

– Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı ve ayrı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece Araplar, bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun ki bize Arap kabilelerinden birtakım elçiler ve hey'etler gelir. Onların bizi bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla, biz gelince onları yanından uzaklaştır. Seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur, dediler. Allâh Resûlü:

«– Olur.» buyurdu. Onlar:

– Olur, demen yetmez, bizim için bunu yazılı hâle getir, dediler. Bunun üzerine Allâh'ın Resûlü Hz. Ali'yi çağırdı, bir de yazdırmak için sayfa istedi. Biz bir köşede oturuyorduk. O sırada Cibrîl -aleyhisselâm- geldi ve:

«Sabah akşam Allâh'ın rızâsını dileyerek Rablerine duâ edenleri sakın yanından uzaklaştırma! Onların hesabından sana hiçbir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da hiçbir şey onlara ait değildir. Eğer onları uzaklaştırırsan, zâlimlerden olursun!» (el-En'âm 6/52) âyet-i kerîmesini getirdi. Sonra:

«Biz, onlardan kimini kimisiyle, 'Allâh aramızdan bunlara mı lütfunu lâıyk gördü?' desinler diye işte böyle imtihân ettik. Allâh şük-

redenleri en iyi bilen değil mi?» (el-En'âm 6/53) âyet-i kerîmesini, daha sonra da:

«Âyetlerimize îmân edenler sana geldiklerinde de ki: ‘Selâm sizlere, Rabbiniz, rahmet ve merhameti kendisine düstûr edinmiştir.’» (el-En'âm 6/54) âyetini indirdi. Rahmeten li'l-âlemîn olan Efendimiz, anlaşmayı yazmak üzere eline aldığı sayfayı derhal bir kenara bıraktı ve bizi yanına çağırdı. Yanına geldiğimizde; **«Selâm sizlere, Rabbiniz rahmet ve merhameti Kendisine düstûr edinmiştir.»** diyordu. Ona yaklaştık; hattâ o kadar yaklaştık ki dizlerimizi onun dizlerine dayadık. Bu âyetin inmesinden sonra, biz eskiden olduğu gibi Efendimiz'in yanında oturmaya devam ettik. Fakat o, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar giderdi. Ne zaman ki:

«Sabah akşam Rablerine, O'nun hoşnutluğunu dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sabret! Dünyâ hayâtının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma!...» (el-Kehf 18/28) âyet-i kerîmesi indi, artık böyle yapmaz oldu. Bundan sonra biz daha titiz davranmaya başladık. Birlikte otururken vakit bir hayli geçince Efendimiz'in rahatça kalkıp gidebilmesi için, biz erken davranır ve onun yanından kalkardık. (İbn-i Mâce, Zühd, 7; Taberî, Tefsîr, VII, 262-263)

Vâhidî'nin zikrettiğine göre, bu son âyet inince, Resûlullâh Efendimiz hemen kalkıp, o fakir sahâbîlerini aramaya koyuldu ve onları mescidin arka taraflarında Allâh'ı zikrederken buldu. Bunun üzerine; *“Canımı almadan önce, ümmetimden bu insanlarla berâber bulunmaya sabretmemi emreden Allâh'a hamdolsun! Artık hayâtım da ölümüm de sizinle berâberdir.”* buyurdu. (Esbâbu'n-nüzûl, s. 304)

Ashâb-ı kirâmdan Allâh ve Resûlü'ne itâat ve teslîmiyeti ile mâruf Hz. Ebûbekir'in Allâh'ın emrine olan ta'zîmini gösteren bir hâdiseyi ise kızı Hz. Âişe şöyle anlatır:

“Yüce Allâh, bana atılan iftirâdan¹² berî olduğumu bildiren âyetleri indirince babam Ebûbekir, akrabalığından ve fakirliğinden dolayı nafaka vermekte bulunduğu Mıstah bin Üsâse için:

«Âişe'ye bu iftirâyı attıktan sonra, vallâhi ben de, Mıstah'a hiçbir zaman bir şey vermeyeceğim!» diye yemin etmişti. Bunun üzerine Yüce

¹² Benî Mustalik Gazvesi'nde vukû bulan bir hâdiseyi vesile edinerek münâfıklar, Hz. Âişe vâlidemize, onun tertemiz iffetine hâlel getirecek bir iftirâda bulunmuşlardı. Allah Teâlâ, bunun iftira ve yalan, Hz. Âişe'nin ise tertemiz olduğunu âyet-i kerime ile ilân etmiştir. (en-Nûr 24/26)

Allâh:

«Sizden fazîlet ve servet sâhibi olanlar, akrabâlara, yoksullara, Allâh yolunda hicret edenlere bir şey vermeyeceklerine dâir yemîn etmesinler. Bilakis affetsinler ve aldırmasınlar! Allâh’ın sizi affetmesini istemez misiniz? Allâh, çok affedici ve çok merhamet edicidir.» (en-Nûr 24/22) âyetini indirdi. Bu ilâhî ferman üzerine Hz. Ebûbekir, derhal kalben ve rûhen kendisini toparlayarak:

«Vallâhi ben, Allâh’ın beni affetmesini elbette isterim!» dedi. Mıstah’ın nafakasını tekrar vermeye başladı ve:

«Vallâhi, ben artık onun nafakasını hiçbir zaman kesmem!» dedi.” (Buhârî, Megâzî, 34; Müslim, Tevbe, 56)

Bu ta’zîm duygusu, ashâb-ı kirâmın her birinde mevcuttu. Bunun en güzel tezâhürlerinden birini, içkinin harâm kılınması esnâsında görmekteyiz. İçkiyi en son kat’î olarak yasaklayan Mâide sûresinin 90 ve 91. âyetleri nâzil olmuştu. Efendimiz bunları ashâbına okurken, âyetin sonundaki “**Artık vazgeçtiniz, değil mi?**” kısmına gelince, Hz. Ömer hemen:

“Vazgeçtik! Vazgeçtik yâ Rab!” dedi. Sâdece Hz. Ömer değil, orada bulunan bütün Müslümanlar da; “Artık içkiden, kumardan vazgeçtik Rab-bimiz!” dediler. Daha sonra Resûlullâh’ın emriyle bir münâdî; “Haberiniz olsun ki içki harâm kılınmıştır!” diyerek seslenince, tulumları delinip boşaltılan ve küpleri kırılıp dökülen içkiler, Medine sokaklarında su gibi aktı. (İbn-i Hanbel, I, 53; II, 351; Nesâî, Eşribe, 1-2; Hâkim, II, 305)

Server-i Âlem Efendimiz’in Allâh Teâlâ’ya olan ta’zîmi, onu, Allâh’ın birliği ve azameti husûsunda âzamî derecede hassâsiyet göstermeye sevketmiştir. Zîrâ o:

“Allâh, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Allâh’a ortak koşan kimse, çok büyük bir günâh işlemiş olur.” (en-Nisâ 4/48)

“Şüphesiz sana ve senden önceki (peygamber)lere şu gerçek vah-yedildi: Eğer (Allâh’a) ortak koşarsan, bütün amellerin boşa gider ve ziyâna uğrayanlardan olursun. O halde, yalnız Allâh’a kulluk et ve şükredenlerden ol!” (ez-Zümer 39/65-66) şeklindeki ilâhî tâlimatlar istikametinde, şirkten uzak durarak tevhid üzere bir hayât sürmüştür. Dolayısıyla Allâh Resûlü, bu mevzudaki ihmallere asla müsâmaha göstermemiş, şirki çağırıştı-

racak en ufak davranışlara bile hemen müdâhale ederek gerekli düzeltmelerde bulunmuştur.

Zeyd bin Hâlid el-Cühenî'den nakledildiğine göre, Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Hudeybiye'de iken gece yağın yağmurun akabinde sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince cemâate dönüp:

“Rabbimizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashâbın, Allâh ve Resûlü daha iyi bilir, mukâbelesi üzerine:

“Buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı mü'min, diğer bir kısmı ise kâfir olarak sabahladı. «Allâh'ın rahmet ve berekâtıyla bize yağmur yağdı.» diyen, Bana inanmış; yıldızı inkâr etmiş olur. «Falan ve falan yıldızın batıp doğmasıyla üzerimize yağmur yağdı.» diyen de Ben'i inkâr etmiş, yıldıza inanmış olur.” (Buhârî, Ezân, 156) buyurarak, gönüllerde oluşması muhtemel şirk düşüncelerini izâle etmek istemiştir.

Mevzuyla alâkalı diğer bir hâdise de şöyledir:

Peygamberimiz'in oğlu İbrâhîm'in vefât ettiği gün güneş tutulmuştu. Halk güneşin İbrâhîm'in ölümü sebebiyle tutulduğunu söylediler. Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz; *“Ay ve güneş, Allâh'ın âyetlerinden sâdece iki âyettir. Bunlar, birinin ölümü veya doğumu için tutulmazlar. Onu tutulmuş gördüğünüz zaman, açılıncaya kadar Allâh'a duâ edin ve namaz kılın.”* buyurmuştur. (Buhârî, Kusûf, 15)

Bu iki hâdisenin birincisinde Efendimiz, Allâh Teâlâ'nın Fâil-i Mutlak olduğunu, O'na herhangi bir işinde fâni varlıkları ortak koşmanın doğru olmadığını, zîrâ bunun Allâh'ı inkar anlamı taşıdığını belirtmiştir. İkincisinde ise, Allâh Teâlâ'nın azameti karşısında insanların, Peygamber'in oğlu da olsa, kulluğun ötesinde bir değere sâhip olmadığını, dolayısıyla gerçek saygının sâdece Allâh'a gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, câhiliye ve şirk ortamından henüz yeni kurtulmaya çalışan ashâbını yakından takip eder, Allâh'ın birliği husûsunda yanlış inançlara sapmamaları için gayret gösterirdi. Şu ibretli hâdise bunun örneklerinden birini teşkil eder:

Ebû Vâkıd el-Leysî'nin anlattığına göre Huneyn gazâsında Müslümanlar, müşriklerin silahlarını astıkları ve “Zât-ı Envât” diye isimlendirdikleri bir ağaca rastladılar. Ashâb-ı kirâm:

– Yâ Resûlallâh! Müşriklerin olduğu gibi, bizim için de bir Zât-ı Envât belirleseniz! dediler. Bu istek karşısında üzülen Sevgili Peygamberimiz:

“– Sübhânellâh! Bu, Mûsâ’nın kavminin «...(Ey Mûsâ!) **Onların ilâhları gibi bizim için de bir ilâh yap!**» (el-A’râf 7/138) demeleri gibidir. Nefsîm kudret elinde bulunan Allâh Teâlâ’ya yemin ederim ki sizden öncekilerin yolunu takip edeceksiniz.” [buyurdular.](#) (Tirmizî, Fiten, 18)

[Fahr-i Cihân](#) Efendimiz, Allâh Teâlâ’nın isim ve sıfatlarının sâdece O’na tahsis edilmesi husûsunda da dikkatli davranır, bu konuda en küçük bir şirk kokusuna müsâade etmezdi. İbn-i Abbas -radıyallâhü anh-’den nakleldiğine göre bir adam Allâh Resûlü’ne gelip:

“– Yâ Resûlallâh! Allâh’ın dilediği ve sizin dilediğiniz” diyerek (meşîyet husûsunda Peygamberimiz’i Cenâb-ı Hak ile birlikte zikredince) Efendimiz:

“*Sen beni Allâh’a denk yaptın, sâdece «Allâh’ın dilediği» demen gerekirdi!*” (İbn-i Hanbel, I, 283) buyurarak, peygamber olmasına rağmen, mutlak irâdenin Cenâb-ı Hakk’a âit olduğunu bildirmiş ve kendisinin dileme-meşîet konusunda Allâh’a denkmiş gibi zikredilmesini şiddetle reddetmiştir.

Bir diğer câlib-i dikkat misâl de şudur: Adiy bin Hâtîm’in anlattığına göre, bir adam Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanında okuduğu hutbede:

“Her kim Allâh ve Resûlü’ne itâat ederse, şüphesiz doğru yolu bulmuş olur. O ikisine isyân eden ise, muhakkak sapmıştır.” ifâdesini kullanmıştı. Fahr-i Kâinât Efendimiz hemen müdâhale ederek:

“*Sen ne fenâ bir hatipsin! «(‘O ikisine’ diyeceğine ayrı ayrı zikrederek) Allâh ve Resûlü’ne isyân eden ise muhakkak sapmıştır» deseydin ya!*” îkâzında bulunmuştur. (Müslim, Cum’a, 48)

Burada Peygamberimiz’in hatîbe îtirâz etmesi, Allâh ile kendisini, [“her ikisi” anlamına gelen](#) “هُمَا” zamirinde müştereken zikretmesi, böylece Cenâb-ı Hak ile Peygamberi’nin aynı seviyede tutulduğu hissini uyandırmamasından dolayıdır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisinin Allâh’ın bir kulu olduğu, dolayısıyla O’nunla birlikte aynı zamirde zikredilmesinin, Allâh’a tâzim açısından uygun olmadığı tenbîhinde bulunmuştur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Allâh Teâlâ'ya olan ta'zîm ve muhabbeti sebebiyle, O'na varan yolda birer engel teşkil eden putlara ve putperestliğe karşı amansız bir mücâdele vermiştir. Nübüvvetinden önce bile onlara asla iltifat etmemiş, bilakis hep nefret etmiştir. Hz. Câbir'in anlattığına göre, Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Mekke Fethi sırasında Hz. Ömer'e, önceden Kâ'be'ye gidip oradaki bütün putları ortadan kaldırmasını emretmiş ve bunlardan temizlenmeden Beytullâh'a girmemiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 48)

Resûlullâh Efendimiz'in Allâh Teâlâ'ya olan ta'zîm ve muhabbeti, O'nu gece-gündüz aralıksız olarak huşû içinde zikredişinde de tezâhür eder. Zîrâ Yüce Rabbi ona:

“Rabbini, içinden yalvararak ve O'ndan korkarak, hafif bir sesle sabah akşam zikret. Sakın gafillerden olma!” (el-A'râf 7/205) diye emretmiş, o da Hz. Âişe'nin naklettiği üzere, Allâh Teâlâ'yı her hâliyle zikre devâm etmiştir. (Müslim, Hayz, 117)

Cenâb-ı Hakk'ın şeâirine yani O'nu hatırlatan nişânelere saygı göstermek de, Allâh'a ta'zîmdir. Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

“Her kim, Allâh'ın şeâirine ta'zîm gösterirse, şüphesiz bu, kalplerin takvâsındandır.” (el-Hacc 22/32)

İslâm, Allâh'ın şeâirine saygı ve onlarla Allâh Teâlâ'ya yaklaşma esası üzerine kurulmuştur. Şeâir; hissetmek mânâsındaki şuur masdarından türemiş olup şiâr'ın çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm, Ka'be, ezân, namaz, kurban, Safâ ve Merve gibi karşılaşıldığında Allâh'a yakınlık hissi uyandıran alâmet ve işâretlere şeâir denir. Yüce Allâh, mücerred hâdiseleri, insanların daha kolay idrak edebilmeleri için, muşahhas şeylere benzeterek anlatmıştır. Bu nişânelere de, Allâh Teâlâ'ya ibâdetle kullanılan ve hislerimizle kavranabilen şeylerdir. Bunlar sâdece Allâh'a has kılınmıştır. Bu sebeple onlara gösterilen saygı, Allâh Teâlâ'ya saygı; onlara karşı gösterilen saygısızlık da, yine Allâh Teâlâ'ya gösterilen saygısızlık olarak kabul edilmiştir.

Bunlardan Kur'ân-ı Kerim, Allâh Teâlâ'nın, Sevgili Peygamberi'nin kalb-i pâkine inzâl ettiği ilâhî bir fermânı ve tâlimatnâmesidir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'e gösterilen saygı, onu inzâl eden Hak Teâlâ'ya saygı anlamına gelir. Zîrâ insanların, peygamberlerin izlerini tâkip ederek Allâh'a

vâsıl olmaları, ancak onlara indirilen kitaplara saygı göstermelerine ve bunları okuyup ahkâmını tatbik etmelerine bağlıdır.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisine Kur'an vahyi geldiği esnâda, ona bütün varlığı ile yönelir ve gelen vahyi tam mânâsıyla alabilmek için dikkat kesilirdi. Vahyin ilk zamanlarında, kalbine nüzûl eden Kur'an âyetlerini unutmamak için, mübârek dillerini kırırdattıklarında:

“(Ey Resûlüm!) Vahyi çabucak ezberlemek için dilini kımıldatma! Şüphe etme ki, onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak Biz’e aittir. O halde, Biz onu okuttuğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et!” (el-Kıyâme 75/16-18) îkâz-ı ilâhisi gelmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Allâh Teâlâ'ya olan ta'zîm ve muhabbetinin tezahürlerinden biri de, Kur'an-ı Kerim'i çok sevmesi, onu okurken ve dinlerken derin bir hissiyât içinde duygulanıp göz yaşları dökmesidir. Zîrâ seven, gönlünü ve kulağını sevilenin sözüne yöneltir ve ona sevdiğinin sözünden daha tatlı gelen hiçbir şey bulunmaz. Çok kere seven, sevdiğinin sözünü tekrarlar, kendisini onun yanında imiş gibi hissederek. İbn-i Mesud -radiyallâhu anh-, Efendimiz'in arzusu üzerine, Nisâ sûresini okurken, **“(Ey Resûl!) Her ümmete bir şâhit ve seni de bunlara şâhit getirdiğimiz vakit, durumları nasıl olacak?”** mealindeki 41. âyete geldiğinde, Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- **“Şimdilik yeter!”** buyurarak, Allâh Teâlâ'nın azameti karşısında ağlamıştır. (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, 32; Müslim, Müsâfirîn, 247)

Resul-i Ekrem Efendimizin, Kur'an-ı Kerim'i hem okurken hem de dinlerken, ta'zîm ve hürmet hisleri içerisinde ağlayıp gözyaşları dökmesi pek çoktur. Efendimiz'i kendilerine bir üsve-i hasene olarak kabul edip, her husûsta onun hâliyle hallenmeye çalışan ashâb-ı güzîn de, Allâh'ın kelâmına nihâi derecede bir ta'zîm göstermişlerdir. Hz. Ömer ve Hz. Osman her sabah kalktıklarında Mushaf-ı Şerîf'i öpmeyi âdet hâline getirmişlerdi. Rivâyet edildiğine göre İbn-i Ömer -radiyallâhu anh- her sabah Mushaf'ı eline alır, öper ve **“Rabbimin ahdi, Rabbimin açık fermânı!”** derdi. (Kettânî, II, 196-7) İkrime -radiyallâhu anh- de Mushaf-ı Şerîf'i alır, yüzüne sürerek ağlar ve **“Rabbimin kelâmı! Rabbimin kitâbı!”** diyerek Cenâb-ı Hakk'a olan ta'zîm ve muhabbetini ızhâr ederdi. (Hâkim, III, 272)¹³

¹³ Ashâb-ı kiram ve selef-i sâlihîn, Kur'an-ı Kerim'e büyük bir hürmet ve ta'zim gösterirdi. Onların zamanında mürekkeple yazılan yazılar silinmek istendiğinde, su ile yıkanır. Enes -radiyallâhu anh-, Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali -radiyallâhu anhüm- zamanındaki talebelerin, kendisiyle Kur'an âyetlerinin yıkıldığı suları rastgele sağa sola atmadıklarını, bilakis husûsî bir kapta biriktirerek kabir kenarlarında veya ayak basmayacak yerlerde

Kur'ân-ı Kerim nâzil olmadan evvel, Muallakât-ı Seb'a ismi verilen yedi seçilmiş şiir Ka'be duvarında asılı durur, bunlar zaman zaman okunarak, fesâhat ve belâğat açısından ne kadar kıymetli oldukları konuşulurdu. Bu şiirlerden birisi de, Lebîd bin Rebîa'ya âitti. Lebîd'in eseri yıllarca Ka'be duvarında asılı kalmıştı. Bu tâlihli şâir İslâm nûru ile aydınlandığında, Allâh'ın kelâmına olan ta'zîm ve hürmetinden dolayı, bir daha şiir söylememiş ve son mısraları da Müslüman olduğu zaman söylediği şu beyit olmuştur:

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ إِذْ لَمْ يَأْتِنِي أَحَلِّي حَتَّى لَبِسْتُ مِنَ الْإِسْلَامِ سِرْبَالًا

Allâh'a hamdolsun ki gelip çatmadan ecelim

İslâm'ın o nurlu elbisesini ben de giydim. (İbn-i Abdilber, *el-İstîâb*, III, 1335)

Allâh -zü'l-celâl- hazretlerinin şeâirinden biri de Ka'be olup ona hürmet de Allâh'a ta'zîmin bir gereğidir. Ka'be, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin bir tecellisi olarak, insanların namaz kılarken yöneldikleri, tavaf ettikleri ve böylece Allâh'a yakınlaşmaya çalıştıkları mübârek bir mâbettir. Hak Teâlâ, kullarını bu mübârek evi ziyârete ve ona saygıya dâvet etmiştir. Ona saygının gereklerinden olarak, tavaf esnâsında mutlaka abdestli olmak ve nerede olursa olsun, abdest bozarken ön veya arkayı Ka'be'ye doğru çevirmemek gerekir. Bu İslâmî âdâb ve hassâsiyet sebebiyle ecdadımız, evlerinde ve bahçelerindeki tuvaletleri, oturulduğu zaman ön ve arka taraf kible cihe-tine gelmeyecek şekilde inşâ ve tanzîm etmişlerdir.

Peygamber Efendimiz, bu hususlarda büyük hassâsiyet göstermiştir. Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Mescid'in kible tarafında bir balgam gördü. İnsanlara dönüp; “Sizden birine ne oluyor ki Rabbine yöneliyor ve önüne tükürüyor. Biriniz kendisine dönülüp yüzüne tükürülmesini ister mi?...” îkâzında bulundu. (Müslim, Mesâcid, 53)

Cüneyd-i Bağdâdî, takvâ ehli olduğu söylenen birini ziyâret için gittiğinde, onun kible istikâmetine tükürdüğünü görür. Bunun üzerine “Bu adam sünnete uymuyor!” düşüncesiyle onunla görüşmeden geri döner.

Buradan başka tarafa tükürmenin uygun bir davranış olduğu anlaşılmamalıdır. Zîra rast gele tükürmek kötü bir fiildir, kibleye karşı olması ise daha kötüdür.

açılan temiz kuyulara döktüklerini bildirmektedir. Aynı zamanda bu suları şifâ niyetiyle kullandıkları da olmuştur. (Kettânî, II, 200)

Allâh'ın şeâirinden bir başkası olan namaza, herkesten çok ehemmiyet veren Sevgili Peygamberimiz; “Sizden biri namaza durduğu zaman, hiç şüphesiz Allâh, onun önünde olur.” (Buhârî, Edeb, 75) buyurarak mü'minlerin de onu büyük bir ta'zîmle edâ etmelerini istemiştir.

Ezâna gelince, bu da dinin, açık olan ve her gün minârelerden okunan önemli bir nişânesidir. “Bu ezanlar ki, şehâdetleri dînin temeli” mısırânda dile getirildiği gibi, dinin temel esasları onun vâsıtasıyla her an îlân edilip durmaktadır ve Hakânî'nin dediği gibi:

Kûs-i şer'inden o Şâh'ın seheri
Güm güm öttü feleğin kubbeleri

“O Âlemler Sultânı'nın getirdiği İslâm'ın kösü mâhiyetindeki ezanlar, her seher feleğin kubbelerini güm güm çınlatmaktadır.”

Ezân, kelimelerinin azlığına rağmen itikatla ilgili bütün meseleleri içine alır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, namaz vakitlerinde ezânı okutur, ezânın dikkatlice dinlenmesini, müezzinle berâber sözlerinin tekrar edilmesini ve duâlarının okunmasını isterdi. Ezâna ta'zîm göstererek, ümmetinin de aynı şekilde davranmalarını tavsiye ederdi. (Müslim, Salât, 12; Ebû Dâvûd, Salât, 36) Ezânın Müslüman Türk toplumunda meydana getirdiği derin tesirleri Yahya Kemâl şöyle terennüm eder:

Savt-ı bülendsin ey ezân-ı Muhammedî
Kâfî değil sadâna cihân-ı Muhammedî
Sultan Selîm-i Evveli râm etmeyip ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî¹⁴

“Biz, (kurbanlık olarak seçtiğiniz) büyük baş hayvanları da Allâh'ın şeâirinden (O'nu hatırlatan nişânelerden) kıldık...” (el-Hac 22/36) buyrulduğu üzere kurban da şeâir-i İslâm'dan biridir. Bu bakımdan kurban ve kurbanlık hayvanlara Allâh için hürmetkâr olmak îcâb eder. Diğer ibâdetlerde olduğu gibi, kurban ibâdetinde de aslolan ta'zîm ve takvâ duygularıdır. Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَائُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ

“Allâh'a, kestiğiniz kurbanların ne etleri ne de kanları ulaşır. Ancak O'na sizin takvânız ulaşacaktır.” (el-Hacc 22/37)

¹⁴ Ne yüce bir çağrısın ey Sevgili Peygamberim'in ezânı. Senin o gür sadâna bugünkü İslâm toprakları kâfî gelmez. Yavuz Sultan Selîm Hân'a ecel müsâade etmeliydi de Fahr-i Kâinât Efendimiz'in şânı bütün dünyayı sarmalıydı.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kurban vâsıtasıyla Allâh'a göstermiş olduğu ta'zîme şu hâdise güzel bir örnek teşkil eder:

Hudeybiye'de kurbanlıklar arasında, Bedir gazvesinde ganîmet olarak ele geçirilen ve burnunda gümüş halka takılı olan Ebû Cehil'e âit iyi cins bir deve de bulunuyordu. Bu deve, kurbanlık develerle birlikte yayıldığı sırada, kaçarak Mekke'ye kadar gitti ve Ebû Cehil'in evine vardı. Amr bin Aneme -radiyallâhu anh- de devenin ardından gitti. Birtakım kimseler onu Amr'e teslîm etmek istemediler. Daha sonra bu deveye karşılık yüz deve vermeyi teklif ettiler. Durumdan haberdar olan Peygamber Efendimiz:

“Eğer biz onu, kurbanlık olarak belirlememiş olsaydık, dileğinizi yerine getirirdik!” buyurdu. (Vâkıdî, II, 614)

Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz, Allâh için kurban edilmek üzere belirleyip seçtiği bir deveyi, Allâh'a ta'zîminden dolayı yüz deve karşılığında bile olsa değiştirmemiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunun ötesinde hayatın her alanında Allâh'ın huzûrunda bulunduğunu dikkate almış ve “ta'zîm”e hassâsiyet göstermiştir. Bunlardan bazı örnekleri de buraya almak isteriz. Meselâ Enes -radiyallâhü anh-'ın anlattığına göre, Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem- tuvalete girince, Allâh Teâlâ'ya ta'zîminden dolayı üzerinde “Muhammedün Resûlullâh” yazan yüzüğünü çıkarırdı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 10)

Yine Behz bin Hakîm'in dedesi gelerek, avret yerlerinin örtülmesi husûsunu sorduğunda, Efendimiz ona:

“Avret yerini, hanımın ve mâliki bulunduğun câriyenden başka herkesten koru!” buyurmuştur. Aynı şahsın, kimsenin bulunmadığı bir yerde, giyinme husûsunda rahat davranıp davranamayacağı sorusuna da:

“Allâh, kendisinden hayâ edilmeye insanlardan daha lâyıktır.” şeklinde mukâbele etmiştir. (Ebû Dâvûd, Hammâm, 2)

O, bu ta'zîmi sebebiyle, kendilerine kardeşçe muâmelede bulunmaları istikâmetindeki îkâzlarına rağmen, öfkesine mağlub olarak kölelerine kötü davrananlara:

“Biriniz hizmetçisini döverken, eğer o, Allâh'ın ismini zikrederek («Allâh aşkına vurma!» diyecek olursa) derhal elini çeksin!” (Tirmizî, Birr, 32) tavsiyesinde bulunurdu.

Bu tavsiyelere candan kulak veren sahâbe-i kirâmdan Abdullâh bin Ömer -radiyallâhu anh-, iyi hâlini gördüğü ve bilhassa namaz kıldığını öğrendiği bütün kölelerini âzâd etmeye başlamıştı. Dostlarından biri, onu uyarma gereğini duyarak, kölelerinden bir kısmının sırf âzâd edilmek için câmiye gittiğini söylediğinde, İbn-i Ömer:

“*Bizi Allâh ile aldatmak isteyenlere, aldanmaya râzıyız!*” karşılığını vermiş, çeşitli sebeplerle binden fazla köle âzâd etmiştir. (İbn-i Esîr, *Üsûdü'l-Gâbe*, III, 343)

Allah dostlarından Bîşr-i Hafi hazretleri, önceleri günâhkâr biri iken bir gün yolda üzerinde besmele yazılı bulunan bir kağıt buldu. Onu öpüp başına koydu. Kokular sürdü ve güzel bir yere sakladı. O gece rüyasında şöyle bir nidâ işitti:

“Benim adımı güzel kokulara sardın, ona ta’zîm ve ihtirâmda bulundun. Benim izzetim ve azametim hakkı için ben dahî senin adını iki cihânda hürmetli kılacağım.”

Bunun üzerine Bîşr uyandı, tevbe etti, sıdk ve samimiyetle Allah’a yöneldi. (Bkz. [Beyhakî, Şuab, II, 544/2661](#); Attâr, s. 128)

Allâh Teâlâ ve Resûlü’ne her vesîle ile ta’zîmlerini ifâde eden ve bunu hayatlarının tabîî bir cüz’ü hâline getiren ecdâdımız, telif ettikleri eserlerde “Lafzatullâh”ı hürmeten açık olarak yazmamışlardır. Kitapların yere bırakılabileceği düşüncesiyle «الله» lafzınının yerine «ا» kısaltmasını kullanmışlardır.

2. Muhabbeti

Yâr-ı seyretmek için bî-teklîf
Cümleten çeşm idi ol cism-i latîf¹⁵
Hâkânî

Nebiyy-i zî-şân Efendimiz’in Allâh Teâlâ’ya olan ta’zîmi gibi, O’na duyduğu muhabbet de idrâk ve ifâde edemeyeceğimiz derecede engin ve nihâyetsizdi.

Hayâtın özünü teşkil eden ve ilâhî bir iksir olan muhabbet, dostluğun samimi ve katıksız hâlidir. Muhabbet sevgiliye kavuşma, onun güzelliğini

¹⁵ Allâh Resûlü’nün o mübârek bedeni, kalbinin en yüce sevgilisi Cenâb-ı Hakk’ı, gönlünün arzu ettiği şekilde, hiç bir zorluk olmadan doya doya seyredebilmek için baştan ayağa göz kesilmişti.

görme heyecân ve susuzluğu içinde bulunan kalbin, ihtizâza gelip coşmasıdır. Yusuf Hemedânî hazretleri muhabbetin nefsanî ve rahmânî olmak üzere iki vechesinin bulunduğunu söyleyerek aralarındaki farkı şöyle îzâh eder; “Mahlûkâtı sevince insanda bunama ve delilik zuhûr eder. Oysa Hakk Teâlâ’ya muhabbet duyunca gönle firâset, hikmet ve ma’rifet doğar. Bu yüzden hakîkatte Allâh sevgisinden başkası uygun değildir. Çünkü şeytanın yolunda diken ve çer çöpten, Hakk Teâlâ’nın yolunda ise nergis ve lâleden başka bir şey yoktur.” (Rutbetü’l-Hayât, s. 69)

İnsanda muhabbet merkezi kalbdır. Allâh Teâlâ, kulunda iki değil, sâdece tek kalb yaratmış (el-Ahzâb 33/4) ve onu da kendisine mahsûs kılmıştır. Kalbin muhabbet duyacağı hakîkî mâşûk ise ancak Allâh Teâlâ’dır. İkinci Sultan Selim bu hakîkati ne güzel dile getirir:

Âşık-ı sâdıkta dil birdir olur mu yâr iki
Hiç bir taht üstüne mümkün müdür hünkâr iki

Fakat kalb, muhabbetin bu zirve noktasına bir anda yükselemez. Muhabbetullâh sarayına çıkmak için, sevilen diğer varlıklar birer merdiven basamakları mesâbesindedir. Bunlara duyulan meşrû muhabbetler, kalbin hakîkî sevgiye hazırlanması istikâmetinde, birer alıştırma hükmünde olacaktır. Bir de Allâh’tan O’nun muhabbetini talep etmek gerekir. Sevgili Peygamberimiz, duâlarında Allâh Teâlâ’nın muhabbetini talep ve niyaz ederek:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ.
اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي وَأَهْلِي وَمِنْ الْمَاءِ الْبَارِدِ

“Allâhım! Senden sevgini, Seni sevenlerin sevgisini ve Senin sevgine ulaştıracak ameli talep ediyorum. Allâhım! Senin sevgini bana nefsimden, âilemden, malımdan ve soğuk sudan daha sevgili kıl!” buyururdu. (Tirmizî, Deavât, 72)

Gerçek mü’min, şâirin dediği gibi gelip geçici muhabbetlere değil, bilâkis ezelî ve ebedî olan Allâh’a gönül bağlar.

Âfitâb-ı hüsn-i hûbân âkıbet eyler ufûl
Ben muhibb-i lâ yezâlim “lâ uhibbü’l-âfilîn”

“Fânî sevgililerin güzellik güneşi birgün batar gider. Ben ise ebedî olan Allâh’ın âşığiyım, sonunda yok olan şeylere muhabbet duymam.”

Kur’ân-ı Kerîm, mü’minlerin Allâh’a olan muhabbetlerinin, diğer bütün muhabbetlere hâkim olacak ve onları etkileyecek kuvvette olması gerektiğini şu şekilde ifâde etmiştir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

“Mü’minlerde Allâh muhabbeti, diğer muhabbetlerden daha şiddetlidir.” (el-Bakara 2/165)

Mü’minlerdeki muhabbetin böyle olması gerekirse, Habîbullah pâyesine erişen Resûl-i Ekrem Efendimiz’de tecellî eden muhabbet-i ilâhiyeyi, tasavvur etmek lâzımdır. Bu muhabbeti Hâkânî şöyle terennüm eder:

Dil-güşâ olsa nola çeşm-i Resûl
Kühl-i “Mâ zâğ” ile mekhûl idi ol.

“Allâh Resûlü’nün mübârek gözlerinin, insanların gönüllerini fet-hetmesi çok değildir. Zîrâ o gözler, «(O haşmetli makamda Allâh’ı gören Resul’ün) gözleri şaşıp da O’ndan başka hiçbir şeye kaymadı, sağa sola bakmadı. (en-Necm 53/17)» âyetinde işâret edilen muhabbet sürmesi ile sürme-lenmiştir.”

Görmemiştir rasat-engîz-i kader
Gözleri gibi Hudâyı gözler

“Kaderin rasat-hânesi, onun gözleri gibi dâimâ Allâh’a tahsis-i nazar eden başka bir göz görmemiştir.”

Muttasıl ol iki çeşm-i şahbâz
Sâha-i Arş’a ederdi pervâz

“Hiç şüphe yok ki o şâhin gözler, Arş-ı a’lâ sâhasında avlanmak, ilâhî feyz ve muhabbet şebnemlerini dermek için devamlı olarak cevelân ederdi.”

Mâsivallâha nazar etmedi hem
Hiç aynında değildi âlem

“O gözler Allâh’tan başka hiçbir şeye asla nazar etmemiştir. Zîrâ zerreden küreye bütün kâinât, Efendimiz’in nazarında bir hiç mesâbesindedir.”

Âteş-i şem-i Cemâl-i ezeli
Odlara yakmış idi ol güzeli

“Allâh Teâlâ’nın ezeli olan cemâlinin alevi, Güzeller Güzeli Efendimiz’in sînesini ateşlere yandırmıştı.”

Habîb-i Ekrem Efendimiz’in, Allâh’a olan muhabbeti dâimâ diri hâldeydi. O’na olan bu eşsiz muhabbeti sebebiyle, yaratılan her şeye büyük

alâka gösterir ve onları Rabbini hatırlamaya birer vesîle sayardı. Allâh’a yaklaşmak maksadıyla, ilâhî fermanla vukû bulan her yeni tecellîye, âşına olmayı isterdi. Zîrâ bir varlığa duyulan muhabbet arttıkça, bu muhabbetten o varlığa herhangi bir nisbeti, yakınlığı veya alâkası olan her şeye, o yakınlık derecesinde bir pay isâbet eder. Bununla alâkalı güzel bir nükteyi Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- şöyle nakleder:

“Bir defâsında biz Allâh Resûlü ile berâber iken, yağmur yağmaya başladı. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yağmurun bedenine isâbet etmesi için omuzunu açtı.

– Yâ Resûlallâh! Niçin böyle yaptınız? dediğimizde ise:

«– *Bu rahmetin, Rabbi ile olan münâsebeti henüz yeni de ondan.*»” buyurdu. (Müslim, İstiskâ, 13)

Muhabbetin şümûlünü, merkezinde sevilen varlık olmak üzere, yakın ve uzak bütün varlıkları ihtivâ edecek şekilde bir dâire gibi sonsuza kadar genişletmek mümkündür. Yûnus’un “Yaratılanı hoş gör Yaratan’dan ötürü” mıs râlarıyla dile getirdiği bu muhabbet, “aşk-ı mutlak”tır ki, bu da en kâmil mânâda Allâh Resûlü’nde tecellî etmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz ve ashâbının Cenâb-ı Hakk’a duydukları derûnî muhabbetin artmasında ve tâzeliğini korumasında, zaman zaman nâzil olan ilâhî vahyin mühim bir tesiri olmaktadır. Ceste ceste inen Kur’ân âyetleri, her indikçe Allâh Resûlü’nü ve ashâbını tesellî etmekte, sıkıntılarını gidermekte ve Allâh ile olan kalbî irtibatlarını tâzeleyerek, gönüllerinde ilâhî muhabbetin lemeân etmesine (parlamasına) vesile olmaktadır. Bu muhabbetin en câlib-i dikkat misâlini şu hâdisede görürüz:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in vefâtından sonra Hz. Ebûbekir, Ömer -radiyallâhu anh-’e:

– Kalk, Efendimizin yakını olan Ümmü Eymen’e gidelim, Resûlullâh’ın yaptığı gibi, biz de onu ziyâret edelim, dedi. Yanına vardıklarında Ümmü Eymen -radiyallâhu anhâ- ağlamaya başladı. Onlar:

– Niçin ağlıyorsun? Efendimiz için Allâh katındaki nimetin çok daha hayırlı olduğunu bilmiyor musun? dediler. Ümmü Eymen:

– Ben onun için ağlamıyorum. Allâh katındaki nimetlerin, Efendimiz için elbette daha hayırlı olduğunu biliyorum. Ben, vahyin kesilmiş olmasından dolayı ağlıyorum, dedi. Onun bu ince düşüncesi, Ebûbekir ve Ömer’i de

duygulandırdı. Ümmü Eymen ile birlikte onlar da ağlamaya başladılar. (Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 103)

Bir taraftan, Allâh'ın kelâmının artık kendilerine gelmeyeceğini düşünerek ağlayan bu sahâbîler, diğer taraftan Cenâb-ı Hakk'ın Habîb-i Ekremi'ne âhirette bahşedeceği nimetleri hatırlayarak tesellî buluyorlardı. Zîrâ Allâh'ın sevgilisi olan Efendimiz, bir ömür boyunca Rabbine nihâyetsiz bir muhabbetin kavurucu hasreti içinde yaşamış ve vefâtıyla Refîk-i A'lâsı'na kavuşmuştu.

Kelâm-ı ilâhî vesîlesiyle, Allâh Teâlâ'ya muhabbetini ızhâr eden sahâbîlerden birinin hikâyesi de şöyledir:

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- onu bir seriyyenin başında komutan olarak göndermişti. Arkadaşlarına namaz kıldırıyor, ancak kırâatını her defâsında İhlâs sûresi ile bitiriyordu. Döndükleri vakit durumu Allâh Resûlü'ne anlattılar. Efendimiz:

“– *Ona, niçin böyle yaptığını sorun!*” buyurdu. Arkadaşları bunun sebebini sorduklarında sahâbî:

– Bu sûre Rahmân'ın vasıflarını anlatmaktadır. Bu yüzden, onu okumayı seviyorum, cevâbını verdi.

Bunu haber verdiklerinde Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

“– *Ona haber verin, Allâh Teâlâ da onu seviyor.*” (Buhârî, Tevhîd, 1)

Mevlâna -kuddise sirruh-, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in gönlüne akse-den Allâh muhabbetini şöyle dile getirir:

“*Mirac gecesi onu görebilmek için yedi kat göğün ufukları hûrilerle, peygamberlerin, ermişlerin rûhları ile dolmuştu. Bu hûrilerin her biri, ona hoş görünmek için süslenmişti. Fakat onda dost düşüncesinden, yani Allâh sevgisinden başka bir sevdâ yoktu. O, Allâh'ın büyüklüğü, kudreti ve sevgisi ile öyle dolmuştu ki Allâh'a en yakın olanlar bile oraya yol bulamazlardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurmuştu ki; «Benim Cenâb-ı Hak ile öyle anlarım olur ki, ona ne bir mukarreb melek ne de herhangi bir peygamber vâkıf olamaz.»* (Münâvî, IV, 8) *Artık bunu siz düşünün. Yine Efendimiz; «Gözümüz Hakk'tan başkasına meyl etmedi, bakmadı; bizim gözümüz, kuzgunlar gibi dünyâ leşine kaymamıştır.*¹⁶ *Biz cümle âlemi renklendiren, güzelleştiren*

¹⁶ Burada Mevlâna hazretleri Necm sûresinin 17. âyetine işâret etmektedir. Mîrâc'da Sevgili Peygamberimiz'in Yüce Rabbi'nin huzûrundaki kalbî durumunu anlatan bu âyet-i kerîmede; “(O haşmetli makamda) **onun gözü ve gönlü ne kaydı ne de haddini aştı.**” buyrulur.

Hakk'ın mestiyiz; bağı, bahçenin değil.» buyurmuştur.” (Mesnevî, beyt: 3950-3954)

Resûl-i Kibriyâ Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'a muhabbeti, haşyete dayalı bir muhabbet; korkusu da muhabbete dayalı bir korku idi. Bu sebeple o, dâimâ şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوْبِ! صَرِّفْ قُلُوْبَنَا عَلٰى طَاعَتِكَ

“Ey kalplere hükmeden Allâhım! Kalplerimizi sana tâate âmâde kıl!” (Müslim, Kader, 17)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayâtı boyunca, en derin muhabbetle gönlünü bağladığı Yüce Rabbi'ne kavuşma arzu ve iştîyâkı içerisinde bulunmuştur. Vefâtı yaklaştığında ise bu yakıcı iştîyâk ve hasret duyguları zirveye ulaşmıştır. O, vazîfesini tamamlayıp dünyâda kalmak ile “Refîk-ı A'lâsı'na, yâni En Yüce Dostu'na gitmek arasında serbest bırakıldığında, bir ömür beklediği fırsatın geldiğini düşünerek, hemen O'na gitmeyi tercih etmiştir. Âişe vâlidemiz bu şeb-i arûsu, yâni sevgilinin dostuna kavuşma ânını şöyle anlatır:

“Allâh Resûlü son anlarını yaşarken, mübârek başı benim göğsüme yaslı bulunuyordu. Ben:

«Ey insanların Rabbi! Hastalığı gider! Gerçek tabib, hakîki şifâ verici ancak sensin!» diyerek şifâ diliyordum. Sevgili Peygamberimiz ise:

«Hayır! Allâhım beni Refîk-i A'lâ'ya kavuştur. Ey Allâh'ım! Beni mağfiret et! Bana rahmetini ihsân et! Beni Refîk-i A'lâ'ya kavuştur!» diyerek duâya devam ediyordu.” (İbn-i Hanbel, VI, 108, 231)

Diğer bir rivâyette hâdisenin devâmı şöyle anlatılır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- sağlıklı günlerinde birçok defalar:

«Hiçbir peygamber, cennetteki makâmını görmedikçe, rûhu kabz olunmaz! Sonra, dünyâda kalmak ile makâmına gitmek arasında muhayyer bırakılır!» buyurmuştu. Kendisi hastalanıp vefâtı yaklaşınca, başı benim dizimde bulunduğu halde, üzerine bir baygınlık geldi. Ayılınca gözünü evin tavanına çevirdi ve:

«Allâhım! Refîk-i A'lâ» dedi. Ben o zaman:

«Resûlullâh bizi tercih etmiyor!» dedim. Anladım ki Efendimiz'in

bu temennîsi, sıhhatli zamanlarında bize söyleyip durduğu bir haberin, kendisinde tahakkuk ettiğinin bir işâretidir!” (Buhârî, Megâzî, 84; İbn-i Hanbel, VI, 89)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in vefâtı esnâsında ölüm meleği ile kendisi arasında vukû bulan şu muhâvere, ondaki muhabbet-i ilâhînin derecesini daha açık bir şekilde göstermektedir. Sevgili Peygamberimiz’in vefât ânı geldiğinde, ölüm meleği Azrâil içeri girmek için izin istedi. Cebrâîl -aleyhisselâm- :

“Ey Ahmed! Bu Ölüm Meleği’dir. Senin yanına girmek için izin istiyor! Halbuki o, senden önce hiçbir kimsenin yanına girmek için izin istemediği gibi, senden sonra da hiç kimseden izin istemeyecektir! Kendisine izin ver!” dedi.

Ölüm Meleği içeri girip Peygamberimiz’in önünde durdu ve:

– Yâ Resûlallâh! Yâ Ahmed! Yüce Allâh beni sana gönderdi ve her emrine itaat etmemi de bana emretti! Eğer rûhunu almamı emredersen alacağım, bırakmamı emredersen rûhunu sana bırakacağım! dedi. Allâh Resûlü:

“– *Bunu gerçekten yapacak mısın?*” diye sordu. Ölüm Meleği:

– Ben, her hususta sana itaat etmekle emrolundum! dedi. Bu sırada Cebrâîl -aleyhisselâm-:

– Ey Ahmed! Yüce Allâh seni özlüyor! dedi. Efendimiz:

“– *Allâh katında olan daha hayırlı ve daha devamlıdır! Ey Ölüm Meleği! Haydi, emrolunduğun şeyi yerine getir! Rûhumu al!*” buyurdu. (İbn-i Sa’d, II, 259; Heysemî, IX, 34-35; Belâzûrî, I, 565)

3. Teslîmiyeti

Teslîm ü rızâdır işi erbâb-ı kemâlin
Olmaz elem-i hırs u tezellül ukalâda¹⁷

Nâmık Kemâl

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Hak Teâlâ’ya duyduğu ta’zîm ve muhabbetin bir tezâhürü olarak, O’na karşı tam bir teslîmiyet içeresinde bulunurdu. Teslîmiyet, kalbin bir fiili olup Allâh tarafından haber verilen konularla alâkalı şüphelerden, emirlere ters düşen nefsânî arzular-

¹⁷ İlim ve irfan sâhiplerinin âdeti, her an Allâh Teâlâ’nın emir ve irâdesine tam bir teslîmiyetle boyun eğmekten ibârettir. Akli başında olanlar aslâ hırs ve zillet acısı çekmezler.

dan, ihlasla bağdaşmayan isteklerden, ilâhî takdîre ve şer'-i şerîfe itiraz illerinden kurtulmak demektir.

Teslîmiyet hâli, ancak itmi'nân derecesindeki bir güven duygusu sâyesinde gerçekleşebilir. Bu ise güven duyulan varlığın, her yönden kendisine güvenilebilecek bir husûsiyette olmasını gerektirir. Dolayısıyla teslîmiyeti yalnız Allâh'a hasredebilmek için, öncelikle tüm güç ve kudretin sâdece Allâh'ta olduğuna, O'nun izni olmadan hiçbir varlığın fayda ya da zarara güç yetiremeyeceğine, her şeyin fânî, ancak O'nun bakî olduğuna, her şeyin O'na **muhtaç olup**, O'nun ise hiçbir şeye muhtaç olmadığına ve bir benzerinin de bulunmadığına kalben îmân etmek ve bu îmânı itmi'nân derecesine ulaştırmak gerekmektedir. Bu sebeple kulun Allâh'a teslîmiyeti, Allâh hakkındaki bilgisi ve O'na olan imânı nisbetindedir. Teslîmiyet, kulluğun özünü oluşturması bakımından kalbin Allâh'a olan en önemli yöneliştir. Bu yöneliş îmânla başlar, mârifetullah arttıkça o da artarak devâm eder.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in her durumda Cenâb-ı Hakk'a teslîmiyeti tam ve zirvedeydi. Onun hayâtında bunun câlib-i dikkat numûneleri pek çoktur:

Allâh Resûlü'nün, hicret esnâsında hem Sevr mağarasında hem de daha sonra müşriklerden Süraka bin Mâlik'in peşlerine düşmesi sırasında Allâh'a göstermiş olduğu teslîmiyet, dillere destandır. Mekke'den Medine'ye hicret esnâsında müşrikler, Peygamber Efendimiz'i ve sâdık yol arkadaşı Hz. Ebûbekir'i amansız bir takibe almışlar ve Sevr mağarasında kendilerine ulaşmışlardı. Onlar mağaranın sağını solunu dolaşıyor ve:

– Eğer mağaraya girmiş olsalardı, güvercinlerin yumurtası kırılır, örümcek ağı da bozulurdu, diyorlardı. Bu esnâda endişeye kapılan Hz. Ebûbekir, Peygamber Efendimiz'e hitâben:

– Ben öldürülürsem, nihâyet bir tek kişiyim, ölür giderim. Fakat sen öldürülecek olursan, o zaman bir ümmet helak olur, diyordu. Peygamberimiz ayakta namaz kılıyor, Hz. Ebûbekir de gözcülük yapıyordu. Efendimiz'e:

– Şu kavmin seni arayıp duruyorlar. Vallâhi ben kendim için tasalanmıyorum. Fakat sana zarar vermelerinden korkuyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

“– Ey Ebûbekir, korkma! Hiç şüphesiz Allâh bizimledir!” buyurdu.

(Buhârî, Fedâilü'l-ashâb, 2; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 1)

Mağaranın önüne gelen bedbahtlar örümcek ağından başka bir şey görememişlerdi. Şâirin dediği gibi:

Örümcek ne havada,
Ne suda ne yerdeydi...
Hakk'ı göremeyen
Gözlerdeydi!

Cenâb-ı Hak, Habîb-i Ekremi'nin ve onun yâr-ı gârı (mağara arkadaşı) olan Sıddîk-i Ekber'in Sevr'de azılı müşriklerin tazyîki karşısında yaşadıkları bu hâlet-i rûhiyeyi şöyle haber verir:

لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

“...**Mahzûn olma; Allâh bizimledir!..**” (et-Tevbe, 40) Bu hitapla, aynı zamanda teslîmiyetin esâsını teşkil eden maiyyet (beraberlik) sırrına işâret edilmektedir.

Mağaradan ayrılıp yollarına devâm ederken, müşriklerden Sürâka bin Mâlik, yüz deve karşılığında Peygamberimiz'i ve Hz. Ebûbekir'i öldürmek üzere peşlerine düşmüştü. Hz. Ebûbekir şöyle anlatıyor:

“Biz sert bir arâzide yürüyorduk. O sırada Sürâka'nın peşimizden süratle geldiğini gördüm. Bunun üzerine:

– Ey Allâh'ın Resûlü, bize yaklaştı! dedim. «Üzülme! Allâh bizimledir!» buyurdu ve Sürâka'ya bedduâ etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Sürâka:

– Anladım ki siz bana bedduâ ettiniz. Ne olur benim için duâ edin; ben de sizi takip edenleri geri çevireyim, dedi. Peygamberimiz duâ ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

– Ben sizin yerinize burada gereken araştırmayı yaptım, kimse yok! dedi. Böylece yolda rastladığı herkesi geri çevirerek verdiği sözü yerine getirdi. (Buhârî, Menâkıb, 45; Müslim, Zühd, 75)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in teslîmiyeti Dost'un yoluna malı ve canı fedâ etme telâkkîsine istinâd ediyordu. Şâir, teslîmiyet sırrına eren kimselerin sâhip oldukları kalbî kıvam ve hâlet-i rûhiyeyi ne güzel dile getirir:

Girenler nakd-i cân îsâr ederler bâb-ı teslîme
Erenler bezmine başka türlü armağan olmaz.

“Teslîmiyet kapısına girenler, bu yola canlarını fedâ ederler. Zîra erenler meclisine bundan başka bir hediye takdîm edilmez.”

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allâh’a gösterdiği teslîmiyeti sebebiyle, O’nun yolunda başına gelen musibetlere aldırış etmez, hayatın normal akışı içinde meydana gelen hâdiselerde de “Allâh’a teslîmiyet”i hatırlardı. Nitekim, bir taşın kendilerine isâbet edip parmağını kanatması üzerine, şu mânidar sözler mübârek dudaklarından dökülvermişti:

هَلْ أَنْتِ إِلَّا اصْبَعْ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتِ

“Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da boşa değil) ancak Allâh yolunda uğramış bulunuyorsun.” (Buhârî, Edeb, 90; Müslim, Cihâd, 112)

Teslîmiyet husûsunda Peygamber Efendimiz ve ashâbı, oldukça ibretli davranışlar ortaya koymuşlardır. Rivâyetlere göre bâzı münâfıklar, Küçük Bedir Gazvesi demek olan Bedr-i Suğrâ’da müşriklerle karşılaşmaya hazırlanan İslâm askerlerine, Kureyş ve yandaşlarının büyük bir güç topladıklarını söyleyerek onları caydırmaya çalışmışlardı. Ne var ki bu haber, mü’minlerin Allâh’a güvenlerini ve zafere olan inançlarını pekiştirmişti de hiçbir za’fiyet göstermeden; “Allâh bize yeter, ne güzel vekildir O!” demişlerdi. Onların bu güzel davranışları, Yüce Rabbimiz’in rızâsına mazhar oldu ve şu âyet-i kerîmeler geldi:

“Bâzı münâfıkların Müslümanlara, «Düşmanlarınız size hücum için hazırlandılar; aman onlardan sakının!» demeleri, onların îmânlarını bir kat daha artırdı ve «Allâh bize yeter, ne güzel vekildir O!» dediler. Bunun üzerine onlara hiçbir zarar dokunmadan, Allâh’ın nimet ve ikrâmlarıyla döndüler. Böylece Allâh’ın rızâsına da uymuş oldular. Allâh büyük kerem sâhibidir.” (Âl-i İmrân 3/173-174) (Vâhidî, s. 135)

Mü’minlerin “Allâh bize yeter, düşmanın sayısı önemli değil!” şeklindeki teslîmiyetleri ve Allâh’ın rızâsını her şeyden önde tutmaları, en küçük bir sıkıntıya düşmeden başarılı olmalarını sağlamıştı. Zîrâ Allâh Teâlâ, kendisine tevekkül edenlerin bu güvenini, asla boşa çıkarmaz. Öyleyse mü’minlerde bulunması gerekli olan; inançta tereddütsüzlük, Allâh’a sarılsız bir îtimâd ve teslîmiyettir. Bu, onların en büyük gücü ve başarılarının da sırrıdır.

Abdullâh bin Abbas -radiyallâhu anhümâ-'nın rivâyet ettiğine göre **“Allâh bize yeter, o ne güzel vekildir.”** sözünü İbrâhîm -aleyhisselâm-, ateşe atılırken söylemiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak, onu:

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

“Rabbı ona «Teslîm ol!» deyince, derhal «Bütün varlığımla Âlemlerin Rabbı’na teslîm oldum!» dedi.” (el-Bakara 2/131) âyeti ile, teslîmiyetin timsâli olarak takdim etmiştir.

Peygamberimiz de bu sözü, “Müşrikler size karşı toplandılar, başınızın çâresine bakınız!” denildiğinde söylemiştir. Bunun üzerine Müslümanların îmânları artmış ve hep birlikte, **“Allâh bize yeter, O ne güzel vekildir!”** diyerek, Allâh’a karşı eşsiz bir teslîmiyet örneği sergilemişlerdir. (Buhârî, Tefsîr, 3/13)

Hız. Mevlâna, Allâh Resûlü’nde tecellî eden bu engin ve nihâyetsiz teslîmiyet hâlini, emsalsiz teşbihlerle şöyle tasvîr eder:

“Ben saman çöpü değilim; hilim, sabır ve adâlet dağıyım. Kasırğa, nasıl olur da koca bir dağ yerinden koparabilir? Bir rüzgârla yerinden oynayıp uçan ancak saman çöpüdür. Zaten, uygun esmeyen nice rüzgârlar vardır. Ben bir dağım, benim varlığım O’nun binâsıdır. Beni O yaratmıştır. Saman çöpü olsam bile, beni kımıldatan, uçuran O’nun rüzgârıdır. İsteğim, dileğim, O’nun irâde rüzgârından başka bir şeyle hareket etmez. Rûhânî ve cismânî kuvvetlerimin, gönül ordularımın başkomutanı, tek olan, eşi ve benzeri bulunmayan Allâh’ın aşkıdır.” (Mesnevî, c. I, beyt: 3794-3797)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayâtı, onun en zor durumlarda Allâh’a olan güvenini ve sarsılmaz itimadını gösteren örneklerle doludur. O, en kavî iradelerin çözüldüğü zamanlarda bile, asla gevşemeyen ve çözülmeyen bir teslîmiyet âbidesi olmuştur.

Bu teslîmiyeti, hayâtının her safhasında hatta en ince muvzûlarda bile görmek mümkündür.

Ebû Said el-Hudrî -radiyallâhü anh-'ın anlattığına göre, bir adam Resûl-i Ekrem Efendimiz’e gelerek:

– Kardeşim midесinden rahatsız, (ne yapayım?) diye sordu. Peygamber Efendimiz:

“– Ona bal şerbeti içir!” buyurdu. Adam denileni yaptı. Bir müddet sonra tekrar gelip:

– Bal şerbeti içirdim, ancak onun rahatsızlığını artırmaktan başka bir şeye yaramadı, dedi. Adam bu şekilde üç defâ gidip geldi. Sonunda Efendimiz:

“– Şüphesiz Allâh doğru söylemekte, kardeşinin karnı ise yalan söylemektedir.” buyurdu. Sonra o kimse kardeşine bir kere daha bal şerbeti içirdi ve iyileşti. (Buhârî, Tıb, 4; Müslim, Selâm, 91)

Bu sözüyle Allâh Resûlü, “(Arının yaptığı) **o balda insanlar için bir şifa vardır.**” (en-Nahl 16/69) âyetinde ifâde buyrulan gerçeğe işâret etmiş ve Allâh Teâlâ’ya olan güven ve teslîmiyetini ortaya koymuştur.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hayâtunda gördüğümüz bu teslîmiyet hallerini, diğer peygamberlerin ve sâlih kişilerin hayâtlarında da görmekteyiz. Bunlardan biri de, Hâcer vâlidemizdir. Peygamber Efendimiz onun teslimiyetini şöyle anlatmıştır:

“İbrâhîm -aleyhisselâm-, Hâcer ile henüz sütteki oğlu İsmâil’i alıp Mekke’ye getirmişti... Hz. İbrâhim, âilesi ile oğlunu, yanlarına bir dağarcık hurma ve bir kırba su koyarak birçok hikmete mebnî oraya bıraktı. İbrâhîm -aleyhisselâm- arkasını dönüp giderken Hâcer:

– İbrâhim! Bizi konuşup görüşecek bir kimsenin, yiyip içecek bir şeyin bulunmadığı bu vâdide, tek başımıza bırakıp da nereye gidiyorsun? diye sordu. Bu soruyu birkaç defa tekrarladı ise de Hz. İbrâhim susuyordu. Sonunda Hâcer:

– Bunu böyle yapmanı sana Allâh mı emretti? dedi. Bu sefer Hz. İbrâhim:

– Evet, Allâh emretti, dedi. (Bu cevap üzerine rahatlayan Hâcer vâlidemizin dilinden, Allâh’a teslîmiyetin zirvesini gösteren) şu sözler döküldü:

– Öyleyse Allâh bizi korur!..

Daha sonra da geri döndü. İbrâhim -aleyhisselâm- da yürüyüp gitti. Kimsenin kendisini göremediği Seniyye mevkiine varınca, yüzünü Ka’be tarafına çevirdi, sonra ellerini kaldırarak şöyle duâ etti:

«Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını, senin saygı duyulması gereken Mukaddes Mâbed’inin yanında, ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerine, onlara karşı muhabbet koy ve kendilerine bâzı

meyvelerden rızık ver. Umulur ki nimetlerine şükrederler.» (İbrâhim 14/37)” (Buhârî, Enbiyâ, 9)

Hâcer vâlidemizin Allâh’ın emri karşısında gösterdiği eşsiz teslîmiyeti kadar, hanımı ve biricik evlâdını, ıssız bir vâd’de, yine Allâh’ın emri ile yapayalnız bırakan İbrâhim -aleyhisselâm-’ın teslîmiyeti de bizim için pek ibretli bir misâldir. Bu teslîmiyetin neticesinde Allâh Teâlâ o beldeyi mübârek bir mekân kılmış ve yaptıkları hareketleri de kıyâmete kadar devam edecek olan hac ibâdetinin birer rüknü hâline getirmiştir. Gösterdikleri bu teslîmiyet ve rızâlarına binâen onların isimlerinin ebediyyen hayırla yâd edilmesini takdir buyurmuştur.

II. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İLÂHÎ ÖLÇÜLERE RİÂYETİ

*“Allâh’a yemin ederim ki ben sizin
Allâh’tan en çok korkanınız ve O’na
en saygılı olanınızım.” (Buhârî, Nikâh, 1)*

İlâhî ölçüler, Cenâb-ı Hakk’ın Sevgili Peygamberi’ne vahiy yoluyla bildirdiği dünyâ ve âhirete âit hükümlerdir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in peygamber olarak gönderilmesinin hikmeti, Allâh Teâlâ’nın emir ve yasakları çerçevesinde örnek bir hayât yaşamak ve böylece ilâhî emirlerin insanlar arasında tatbikini sağlamaktır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bütün hayâtını ilâhî murâkabe altında ve en yüce bir ihsan şuuru içinde geçirmiştir. Onun bu özelliği, hem şahsı hem de diğer insanlarla alâkalı her husûsta, ilâhî ölçülere riâyetinde tezâhür eder. Efendimiz’in bu husustaki muvaffakiyeti, Allâh’a muhabbet ve teslîmiyetin kendisinde derin ve köklü bir şekilde yer etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların Allâh’ı en çok bilen ve O’ndan en fazla korkanı olması hasebiyle Allâh Resûlü, O’nun emirlerine ve yasaklarına da en çok titizlik gösteren kişi olmuştur.

A. İLÂHÎ EMİRLERİ UYGULAMADAKİ TİTİZLİĞİ

İlâhî emirler muhtelif ve derece derecedir. Bunun, ferdin bâtınına ve zâhirine âit olanları bulunduğu gibi, onun kendisiyle, Rabbiyle, diğer insanlar ve mahlukâtla alâkalı davranışlarına taalluk edenleri de vardır. Peygamber Efendimiz, bu farklı derecelerdeki ilâhî ölçüleri, hepsine hakkını vererek îfâ etmiş, istikâmet üzere bir hayât sürmüştür. Bütün zorluğuna rağmen, istikâmetin her çeşidini şeriat, tarîkat, hakikat ve ma’rifet ehline model olacak şekilde yerine getirmiştir. İlâhî ölçülerin şahsî hayâtını ilgilendiren kısımlarında titiz davranmakla birlikte, özellikle ictimâî hayâtı ilgilendiren hususlarda bu titizliği daha da artmıştır. Allâh Resûlü’nün hayâtında, bu konuda birçok misâl bulmak mümkündür.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ilâhî emirlere uymadaki titizliği, husûsiyle kul hakkına taalluk eden hadlerin tatbîkinde görülmektedir. Efendimiz Cenâb-ı Hakk’ın, **“Eğer Allâh’a ve âhiret gününe îmân ediyorsanız Allâh’ın emrini tatbik husûsunda suçlulara karşı bir acıma duygusu sizi almasın!..”** (en-Nûr 24/2) emrini dikkate alarak bu husûsta şöyle buyurmuştu:

“Siz Allâh’ın had cezâlarını (akrabâlık ve diğer hususlarda) size yakın olana da, uzak olana da tatbik edin. Allâh’ın hükmünü uygulamaktan sizi hiçbir kınayanın kınaması alıkoymasın.” (İbn-i Mâce, Hudûd, 3)

“Allâh’ın had cezâlarından birinin yerine getirilmesi, bir beldeye kırk gece rahmet yağmuru yağmasından daha hayırlıdır.” (İbn-i Mâce, Hudûd, 3)

Resûl-i Ekrem Efendimiz’in, Allâh’ın emrettiği bir husûsta, O’nun emrini tatbikte yavaş davranması veya bunun aksine hareket etmesi mümkün değildir. Bu mevzu ile alakalı mühim bir hâdisе şöyle cereyân etmiştir:

Benî Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyşlileri çok üzmüştü. Onlar, bu konuyu Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile kim konuşabilir, diye kendi aralarında müzakere ettiler. Bâzıları, buna Peygamberimiz’in çok sevdiği Üsâme bin Zeyd’den başka kimse cesâret edemez, dediler. Üsâme, onların istekleri doğrultusunda Resûlullâh ile konuştu. Bunun üzerine Efendimiz ona:

“– Allâh’ın koyduğu cezâlardan birinin tatbik edilmemesi için aracılık mı yapıyorsun?” diye sordu. Sonra ayağa kalktı ve halka şöyle hitap etti:

“Sizden önceki milletler şu sebeple yok olup gittiler: Aralarından soylu, mevki ve makam sâhibi biri hırsızlık yapınca onu bırakıverirler, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca da onu hemen cezâlandırırlardı. Allâh’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim.” (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Hudûd, 8, 9)

Allâh Teâlâ, haksız yere cana kıymayı yasaklamış ve bunu bütün insanları öldürmek kadar büyük bir günâh saymıştır. (el-Mâide 5/32) Rahmet peygamberi olan Efendimiz de bu husûsta büyük bir hassâsiyet ve titizlik göstermiştir. Bunun çarpıcı misâllerinden biri şu hâdisedir: Mikdâd bin Esved -radiyallâhü anh- anlatıyor:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e dedim ki:

– Kâfirlerden bir adamla karşılaşsam ve onunla vuruşsam, o benim ellerimden birini kılıçla koparsa, sonra da benim elimden kurtulmak için bir ağacın arkasına sığınsa ve:

– Ben, Allâh için Müslüman oldum, dese, böyle dedikten sonra onu öldürebilir miyim, yâ Resûlallâh! Ne dersin? dedim. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

«– Sakın onu öldürme!» buyurdu. Ben:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Adam benim iki elimden birini kopardı, ondan sonra benden korktuğu için bu sözü söyledi, dedim. Bunun üzerine:

«– *Sakin öldürme, eğer onu öldürürsen, o, senin kendisini öldürmezden önceki durumundadır. Sen ise, onun o sözü söylemeden önceki durumuna düşersin!*» buyurdu.” (Buhârî, Meğâzî, 12; Müslim, İmân, 155)

Bunun bir benzeri de Üsâme bin Zeyd -radiyallâhu anhümâ-’nın kendisi ile alâkalı naklettiği şu rivâyettir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bizi Cüheyne kabilesinin Hurâka kolu üzerine göndermişti. Sabahleyin sularının başında iken onlara hücum ettik. Ben ve Ensâr’dan bir kişi onlardan bir adama yetiştik. Üzerine yürüyünce, adam; “Lâ ilâhe illallâh” dedi. Bunun üzerine Ensâr’dan olan arkadaşım ona hücumdan vazgeçti; ben ise mızrağımı sapladım ve adamı öldürdüm. Biz Medine’ye gelince, bu olay Peygamber Efendimiz’in kulağına gitti ve bana:

“– Ey Üsâme! «Lâ ilâhe illallâh» dedikten sonra adamı öldürdün mü?” buyurdu. Ben:

– Yâ Resûlallâh! O, bu sözü sâdece canını kurtarmak için söyledi, dedim. Efendimiz:

“– «Lâ ilâhe illallâh» dedikten sonra, adamı öldürdün mü?” diye sözünü tekrâr etti.

Diğer bir rivâyette:

“– *Kalbini yarıp baktın mı ki, bu niyetle söyleyip söylemediğini bilesin?*” diye tekrar sordu. Bu sözü o kadar çok tekrarlardı ki, ben, keşke daha önce değil de şimdi Müslüman olsaydım, diye temennî ettim. (Buhârî, Diyât, 2; Müslim, İmân, 158-159)

“Ey îmân edenler! Allâh yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin! Size selâm verene, dünyâ hayâtının geçici menfaatini gözeterek, «Sen mü’min değilsin!» demeyin!” (en-Nisâ 4/ 94) âyeti bu hâdisе üzerine nâzil olmuştur. (Vâhidî, 175-177)

Sevgili Peygamberimiz, Allâh Teâlâ’nın açık emri bulunan hususlarda, emre kayıtsız şartsız teslîm olmak, şahsî bir kısım ictihad ve temâyüllerle hareket etmemek gerektiğini bu hâdiselerdeki örnek davranışlarıyla bize göstermektedir.

B. HARÂM VE HELÂL HUSÛSUNDAKİ HASSÂSİYETİ

“Bunlar Allâh’ın hudutlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın!” (el-Bakara 2/187)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in, harâm ve helâl husûsunda nihâyetsiz bir hassâsiyet üzere idi. Nitekim Hz. Aişe Peygamberimiz’in bu özelliğini şöyle dile getirir:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- iki şeyden birini yapma konusunda serbest bırakıldığı zaman, günâh olmadığı takdirde mutlaka onların en kolayını tercih ederdi. Yapılacak şey günâh ise, ondan en uzak duran da kendisi olurdu.” (Buhârî, Menâkıb, 23)

Burada dikkat çekilen iki mühim husûstan birisi Efendimiz’in günâh olmadığı takdirde kolay olanı tercih etmesi, diğeri de haramlardan en uzak duran kimse olmasıdır. Meselâ harâm kazançtan kaçınmak Resûlullâh Efendimiz’in, Müslümanların sakınmasını istediği şeylerin başında gelmektedir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

“Cennetlikler üç kısımdır: Âdil ve başarılı devlet başkanı, yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yufka yürekli olan kimse ve ailesi kalabalık olduğu halde, harâm kazançtan sakınıp kimseden bir şey istemeyen iffetli Müslümandır.” (Müslim, Cennet, 63)

Hadîs-i şerifte bahsedilen üçüncü grup cennetliklerin iki özelliği zikredilmiştir. Biri, kimseden bir şey istemeden elinin emeği ile geçinmek, diğeri de günâhtan sakınmak ve günâha götürecek davranışlardan kaçınmaktır. İnsan, ebedî bir hayâtın yaşanacağı âhiret yurduna hazırlanmanın her şeyden önemli olduğunu hiçbir zaman unutmamalıdır. Bunun için de çocuğunun çocuğunun nafakasını helâlinden kazanmalı, harâm olan yollara tevessül etmemeli ve kimseye el açıp yüz suyu dökmemelidir. İnsanoğlu, kul olmanın şerefini koruduğu, Cenâb-ı Hakk’ın kendisini aç koymayacağına inanarak çalıştığı takdirde, Âlemlerin Rabbi ona, dünyâda rızkını verdiği gibi âhirette de sermedî hayâtın tükenmeyen nimetlerini esirgemedi ihsân edecektir. Resûl-i Müctebâ Efendimiz, şahsi ve âilevî hayâtında bu ölçülere uygun yaşadığı gibi, ümmetine de böyle davranmalarını tavsiye etmiştir.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *“Öyle bir devir gelecek ki, insanoğlu aldığı şeyin helâlden mi harâmıdan mı olduğuna hiç aldırmayacak.”* (Buhârî, Büyû, 7, 23) ifadesiyle mü’minleri ikaz etmiştir. Müslüman çocukların harâm ve helâl konularında hassas yetişmeleri için, küçük yaşlar-

daki terbiyelerine önem vermiş ve onları kötü hasletlere yönlendirecek uygulamalardan sakındırmıştır. Nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur:

“Çocukları para kazanmaya mecbur etmeyin. Siz onları buna mecbur ettiğinizde, hırsızlık yapabilirler. San’at sâhibi olmayan câriyeleri de bu husûsta zorlamayın. Zîrâ, siz onları zorladığınız takdirde, iffetlerini zedeleyerek kazanmaya başlarlar. Onların getireceği paraya tamah etmeyin ki Allâh da sizi ona muhtaç kılsın. Size temiz olan yiyecekler yaraşır.” (Muvatta, İsti’zân, 42)

Harâm gıdâ, sâhibini insanlar arasında rezîl ettiği gibi, Allâh katında da kıymetsiz hâle getirir. Allâh -celle celâlüh- onun duâsını kabul etmez. Habîb-i Ekrem Efendimiz, bir insanın duâsının kabul edilebilmesi için, harâm ve helâl dikkat etmesi gerektiğini, bir çok defâ vurgulamıştır. Bunlardan birisinde şöyle buyurur:

“Allâh Teâlâ temizdir, ancak temiz olanları kabul eder. O, peygamberlerine emrettiği şeyi mü’minlere de emretmiştir. Cenâb-ı Hak peygamberlere:

«Ey peygamberler! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin ve sâlih ameller işleyin!» (el-Mü’minûn 23/51) *buyurmuştur. Mü’minlere de aynı şekilde:*

«Ey îmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin!» (el-Bakara 2/172) *buyurmuştur. Bir kimse Allâh yolunda uzun seferler yapıyor. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak; yâ Rabbî! Yâ Rabbî! diye yalvarıyor. Halbuki onun yediği harâm, içtiği harâm, gıdası da harâmdır. Böyle birinin duâsı nasıl kabul edilir!”* (Müslim, Zekât, 65)

Allâh Resûlü’nün bildirdiği ölçüler böylesine açıktır. Demek ki bir kimse, din uğrunda savaşmak için canını ortaya koysa, saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette, dinine hizmet etmek için uzun seferler yapsa bile, harâm lokma ile beslendiği takdirde, onun bu fedakârlığının hiçbir değeri yoktur. Müslümanı dünyânın en temiz insanı yapan, inancının yanında dînin emirlerine uygun olarak yaşaması, temiz ve helâl gıda ile beslenmesi ve böylece hem maddesini hem de mânasını temizlemesidir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in helâl harâm bakımından gözterdiği titizlik şu hadîs-i şerifte de açıkça görülmektedir:

“Biriniz, kardeşine ödünç para verir de ödünç alan kimse, ona bir şey hediye ederse, kabûl etmesin. Veya bineğine bindirmek isterse ona binmesin. Ancak daha evvel aralarında hediyeleşmek ve yardımlaşmak cârî ise bu müstesna.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 19)

Efendimiz’in bu ince ölçülerine sıkı sıkıya bağlı olan İmâm-ı A’zam hazretlerinin bir kişide alacağı vardı. O mahalde bir talebesi vefât etti. Ebû Hanîfe onun cenâze namazını kılmak için gitti. Hava da çok sıcaktı. İmam, borçlunun duvarının gölgesinde otursam faiz olur endişesiyle güneşin yakıcı sıcağında beklemeyi tercih etti. (Attar, s. 243)

Ebû Rühm el-Gıfârî’nin naklettiği şu rivayet de Allâh Resûlü’nün bu konudaki titizliğine güzel bir örnektir:

“Hurmaların koruk olduğu bir zamanda Hayber’e varmıştık. Hayber, çok sıcak ve bu yönüyle de tehlikeli bir yerdi. Orada son derecede acıkmıştık. Kaleyî kuşattığımız sırada idi ki, oradan yirmi veya otuz kadar ehlî eşek dışarı çıktı. Yahûdiler, onları içeri alamadılar. Müslümanlar, onları tutup boğazladılar ve yer yer ateş yakıp etlerini pişirmeye başladılar. Allâh Resûlü:

«– Bu ateşler nedir? Bunları ne için yakıyorlar?» diye sordu.

– Et pişirmek için! dediler. Efendimiz:

«– Hangi eti, ne etini pişirmek için?!» diye sordu.

– Ehlî eşeklerin etini pişirmek için! dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz:

«– Dökünüz onu! Onların kaplarını da kırınız!» buyurdu. Ashabdan birisi:

– Yâ Resûlallâh! Etlerini döksek de, kaplarını yıkasak olmaz mı? diye sordu. Nebiyy-i Muhterem Efendimiz:

«– Ya da öyle yapınız!» buyurdu. (Buhârî, Megâzî, 38; Müslim, Cihâd, 123)

Burada dikkat edilmesi gereken en mühim nokta şudur ki, hâdise bir savaş esnâsında ve açlığın dayanılmaz bir hâl aldığı zamanda vuku bulmuştur. Buna rağmen Allâh Resûlü, harâm olan bir şeyin yenmesine müsâade etmemiş ve derhal ashâbını bundan vazgeçirmiştir.

Haram gıdaya bu kadar titiz yaklaşan Resûl-i Ekrem Efendimiz, hayatın bütün alanlarında da aynı titizliği sergilemiştir. Meselâ yolda giderken

dâimâ önlerine bakarak yürürler, gözlerini harâmlardan olduğu kadar, şüpheli şeylere bakmaktan dahî sakınırlardı. Ashâbına da, böyle davranmaları tavsiyesinde bulunurlardı. Cerîr -radiyallâhü anh-, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e, bakılması harâm olan bir şeyi ansızın görmenin hükmünü sorunca:

“Gözünü derhal başka tarafa çevir!” buyurmuştu. (Müslim, Âdâb, 45)

Ümmü Seleme'nin anlattığı şu hâdis ise daha ilginçtir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem'in yanında bulunuyordum. Meymûne de oradaydı. Âmâ sahabî İbn-i Ümmü Mektûm çıkageldi. Bu olay, örtünme emri geldikten sonra idi. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-bize:

“– Perde arkasına çekilin!” buyurdu. Biz:

– O âmâ biri değil mi, ey Allâh'ın Resûlü, bizi göremez, dedik. Bunun üzerine Efendimiz:

“– Siz de mi âmâsınız, onu görmüyor musunuz?” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Libâs, 34)

Zikrettiğimiz bu hâdiselerde, harâmlardan son derece uzak duran Allâh Resûlü'nün, âile efradını ve ashâbını da bunlardan uzak tutmak için uyardığı müşâhede edilmektedir.

Haram helâl konusundaki tavırda helâlin haram, haramın da helâl kabul edilmesi gibi yanlış tutumlar olabildiği için Resûlullâh Efendimiz, insanları bu konuda da îkâz etmiştir. İbn-i Abbas -radiyallâhu anh- bununla alâkalı şöyle bir olay naklatmaktadır:

“Bir adam Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

– Et yediğim zaman kadınlara karşı zaafım artıyor ve bende şehvet galebe çalıyor. Bu sebeple et yemeyi nefsim harâm ettim! dedi. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

«Ey îmân edenler! Allâh'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri (kendinize) harâm kılmayın ve haddi aşmayın. Doğrusu Allâh, haddi aşanları sevmez. Allâh'ın size verdiği rızkın temiz ve helâl olanından yiyin. İnandığınız Allâh'tan sakının!» (el-Mâide 5/87-88)” (Tirmizî, Tefsir, 5/14)

Sathî bir nazarla bakıldığında, gâyet mâsum ve mâkul bir niyet gibi görünen bu davranış, hakîkatte bir âyetin inmesine sebep olacak kadar yan-

lış bir düşüncenin mahsûlüdür. Âyet-i kerîme, Allâh'ın helâl kıldığı şeyleri hiç kimsenin kendi arzusu istikâmetinde değiştirmesinin uygun olmadığını ortaya koymaktadır.

Fahreddin-i Râzî hazretleri **“Allâh'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri, kendinize harâm kılmayın”** emrinde altı muhtelif yasak olduğunu açıklar:

1. Allâh'ın size helâl kıldığı bir şeyin, harâm olacağına sakın itikad etmeyin. Zîrâ bu küfrü gerektirir.

2. Allâh'ın size helâl kıldığı bir şeyin harâm olduğunu dilinizle de telaffuz etmeyin.

3. Allâh'ın size helâl kıldığı şeylerden, harâmdan kaçtığınız gibi kaçmayın.

4. Fetva vererek, helâlleri başkasına harâm kılmayın.

5. Adak ve yeminde bulunarak helâlleri harâm kılma yoluna gitmeyin

6. Gasbedilen şeyi, ayrılması mümkün olmayacak şekilde mülkünüze karıştırmayın. Zîrâ böylesi bir hareket, helâl olan şeyi de harâm kılar.

Âyette geçen, **“Haddi aşmayın”** ifâdesi, “helâli harâm kılma” fiilini kulluk haddini aşmak ve zulüm olarak takdim etmektedir. Aynı şekilde bu tabir, temiz olan şeyleri mubah kılmakla birlikte, israftan da sakındırmaktadır. Bir de burada, “Mâdem Allâh size temiz olanları helâl kılmış, bunlarla yetinip harâma gitmeyin!” mânâsı da mevcuttur.

Tahrim sûresinin baş tarafında yer alan; **“Ey Peygamber, eşlerinin rızâsını gözeterek, Allâh'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm kılıyorsun?”** (et-Tahrîm 66/1) âyeti de aynı maksadı ihtiva etmektedir.

Asr-ı saâdetten sonra Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in izini adım adım takip eden Allâh dostları, haram lokmadan son derece uzak durmaya çalışmışlardır. İbrahim Ethem hazretlerinin başından geçen şu hadise bu mevzunun ehemmiyetini göstermesi açısından pek ibretlidir. O şöyle anlatıyor:

Birgün Beyt-i Makdis mescidinde, vazifeliler çıkarmasın diye hasıra sarınıp yatmışım. Gece yarısı olunca mescidin kapısı açıldı, içeri bir pîr girdi. İki rekât namaz kıldıktan sonra arkasını mihrâba dönerek oturdu. Oraya kırk kişi daha geldi. İçlerinden biri:

- Burada bir kişi yatıyor, dedi. Pîr gülümseyerek:
- O İbrahim Ethem'dir. Kırk gündür kıldığı namazın tadını bulamaz, dedi. O sözü işitince dayanamayıp pîrin huzûruna geldim. Selam verip:
- Allâh aşkına, benim bu hâlimin sebebi nedir, diye **sordum**. Şöyle dedi:
- Falan gün Basra'da hurma satın almıştın. Bir hurma yere düştü, kendinin zannederek onu da aldın. Halbuki o senin değildi. Bu sebeple mâneviyattan yüz fersah uzak düştün, dedi.

Hemen gidip hurma aldığım kimseyle helalleştim. Bu durum ona da çok tesir etti ve infâk sâhibi sâlih kimselerden oldu. (Attâr, s. 122-123)

Hâsılı haram helâl konusu dînî hayatın ve uhrevî saâdetin esasını teşkil eden en mühim umdedir. Kul hakkına gösterilmesi gereken ehemmiyet de bunun bir parçasıdır.

C. KUL HAKKINA VERDİĞİ EHEMMİYET

“Kıyâmet günü kişi kardeşinden, anasından, babasından, hanım ve çocuklarından kaçır.” (Abese 80/34-36)

Kul hakkını ihlâl, Allâh Teâlâ'nın, engin af ve merhametinin hudutları dışına çıkardığı büyük günâhlardan biridir. Cenab-ı Hak, kul hakkını bağışlayıp bağışlamamayı, haksızlığa uğrayan kuluna bırakmıştır. Her hâliyle beşeriyete numûne olan Kâinâtın Efendisi, Allâh Teâlâ'nın huzûruna kul hakkıyla çıkmamak için, fevkalâde titizlik göstermiş ve pek güzel örnek davranışlar sergilemiştir. Bunlardan birisini Ebû Zür'a -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Seyyidü'l-Mürselîn Efendimiz, Tâif seferi sırasında, Karn-ı Menâzil'den ayrılırken hayvanına binmek istediğı zaman devesi Kasvâ'yı hazırladım. Kasvâ'nın yularını elimde tuttum, üzerine binince de kendisine verdim ve terkisine bindim. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- yürütmek için devenin arkasına kamçı ile vuruyor, her vuruşunda kamçı bana da değiyordu. Sonra bana dönüp:

«– Yoksa kamçı sana da mı değiyor?» diye sordu.

– Evet, anam babam sana fedâ olsun! dedim.

Ci'raneye inince bir köşede davarlar bulunuyordu. Ganîmet mallarının başındaki memûrdan onlar hakkında bir şeyler sordu. Memûr da sorulan şeyler hakkında bilgi verdi. Bundan sonra Resûlullâh:

«– *Ebû Zûr'a nerede?»* diye seslendi.

– İşte buradayım! dedim.

«– *Şu davarları al! Akşamleyin sana değen kamçılara karşılık!»* buyurdu. Saydığımda, o davarların yüz yirmi tâne olduğunu gördüm. Benim edindiğim ve en çok faydalandığım malım bunlardı.” (Vâkıdî, III, 939)

Bu hâdisede Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kul hakkı husûsunda sergilediği hakşinaslık, çağları aydınlatacak bir mâhiyet arz-etmektedir. İnsanların bu hassâsiyetle birbirine davrandığı bir dünyânın, nasıl bir cennet köşesi hâline geleceği tasavvur edilmelidir.

Harb bin Süreyc, ismini vermediği bir zattan, kul hakkının âhiretteki ağır mes'ûliyetini en güzel şekilde ortaya koyan şu ibretli hâdiseyi nakleder:

Medine'ye varıp vâdinin civârında konakladım. İki kişi, aralarında iri bir keçinin pazarlığını yapıyorlardı. Müşteri satıcıya:

– İkranda bulun, diyordu. O sırada karşıdan gelen bir kimse gördüm. Kendi kendime; “Acaba bu Haşimoğullarından halkı saptıran o adam mı?” dedim. Baktım yakışıklı, alnı geniş, ince burunlu, kalem kaşlı, göğsü boğazından göbeğine kadar bir ip gibi siyah kıllarla örtülü, üzerinde iki parçadan ibâret eski elbisesi olan bir insandı. Bize doğru yaklaşıp selâm verdi. Biz de selâmına mukâbeledede bulunduk. Kısa bir müddet sonra müşteri onu çağırarak:

– Ya Resûlallâh, ona söyle de bana ikramda bulunsun, dedi. Allâh Resûlü elini uzattı ve şöyle buyurdu:

“– *Mallarınıza siz mâlik bulunuyorsunuz. İsterim ki kıyâmet günü Allâh'a kavuştuğum zaman sizden hiçbir kimse malına, canına ve ırzına haksız yere tecâvüz ettiğim iddiasıyla karşıma çıkmasın. Allâh Teâlâ satar-ken, alırken, tutarken, verirken, hükmederken ve birisi ile muhâkeme olur-ken kolaylık gösterene rahmet etsin...*”

Daha sonra, olayı nakleden bu zât, Sevgili Peygamberimiz'in sözle-
rinden etkilenerек kendisini tâkib etmiş, İslâm hakkında sorular sorarak ni-
hâyetinde “Dâvet ettiğin şeyler ne güzel!” diyerek Müslüman olmuş ve şöy-
le demekten de kendisini alamamıştır:

“Şimdiye kadar yer yüzünde ondan daha çok nefret ettiğim hiç kimse yokken, şimdi o bana evlâdımdan, anamdan, babamdan ve bütün insanlardan daha sevimli hâle geldi.” (Heysemi, IX, 18)

İnsanların haksız yere haklarına tecâvüz ederek âhlarını almamak lâzımdır. Zîra mazlûmun duâsı ile Allâh arasında hiçbir perde yoktur. M. Raif Bey bunu şöyle dile getirir:

Sen âh deyip de geçme öyle,
Bir âh’dadır Celâl-i Zâtı
Bir âh semâyı, arşı sarsar
Bir âh yıkar bu kâinâtı

Kul hakkı üzerinde titizlikle duran Rasûl-i Ekrem Efendimiz, kişinin bu fânî dünyâdan göçmeden evvel, üzerinde bulunan hakları ödemesi gerektiğini bildirerek şöyle bildirir:

“Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa, altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyâmet günü gelmeden önce, o kimseyle helâlleşsin. Aksi takdirde, sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm mikdarınca sevaplarından alınır (hak sâhibine verilir.) Şâyet iyilikleri yoksa, zulüm yaptığı kardeşinin günâhlarından alınarak onun üzerine yüklenir.” (Buhârî, Mezâlim, 10)

Kul hakkına giren kimselerin kıyamet günü gelmeden zulmettikleri kimselerle helâlleşmeleri, sonra da tövbeye yönelmeleri gerekir. Zîrâ kıyamet günü, altın ve gümüşün geçerli olmayacağı bir hesaplaşma günüdür. Gerçek zarar ve ziyan, hakiki iflâs hadis-i şerîfte haber verilen durumdur. Bu bakımdan namaz, oruç, zekât gibi emredilen ibâdet ve taatlara devamla birlikte dinin harâm kıldığı şeylerden sakınılması icâb etmektedir. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir...” (Buhârî, İmân, 4-5) buyurarak kul hakkına ehemmiyet verilmesi gerektiğini veciz bir şekilde vurgulamaktadır. Zîrâ Sevgili Peygamberimiz, ne suretle olursa olsun, kul hakkına tecavüz edenleri cehennem azabıyla uyar-maktadır. Bir defâsında Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“Yemin ederek bir Müslümanın hakkını alan kimseye, Allâh cehennemi vâcip, cenneti de harâm kılar.” buyurunca bir adam:

– Ya Resûlallâh! Şâyet o küçük ve değersiz bir şey ise de mi? dedi.
Bunun üzerine Efendimiz:

“– Misvak ağacından bir dal bile olsa, böyledir.” buyurdu. (Müslim, İmân, 218)

Kul haklarına tecavüzün bir diğer çeşidi de, âmmenin ortak hakkı olan devlet mallarını haksız bir şekilde gasbetmek ve uygunsuz olarak kullanmaktır. Özellikle kamuyu ilgilendiren yerlerde çalışan kişilerin, bu bakımdan çok duyarlı olmaları gerekmektedir. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu konuda da ümmetine son derece ciddi uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılardan birini ihtivâ eden hâdise şöyledir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ezd kabilesine mensup İbn-i Lütbiye denilen bir adamı zekât toplamak üzere görevlendirmişti. Bu zât, vazifesini yapıp Resûlullâh'ın huzûruna gelince:

– Şu mallar sizin, bunlar da bana hediye edilenler, dedi. Bunun üzerine Efendimiz minbere çıktı ve Allâh'a hamd ü senâdan sonra şöyle buyurdu:

“Allâh Teâlâ'nın benim idâreme verdiği işlerden birine, sizlerden birini tayin ediyorum, sonra da o kişi dönüp geliyor ve bana; «Şunlar size ait olanlar; bunlar da bana hediye edilenler.» diyor. Eğer o kişi sözünde doğru ise, babasının veya anasının evinde otursaydı da kendisine hediyesi gelseydi ya! Allâh'a yemin ederim ki, sizden biriniz haksız olarak bir şey alırsa, kıyamet gününde o aldığı şeyi yüklenmiş vaziyette Allâh'ın huzûruna çıkar. Bu, böğüren bir deve veya bağırان bir inek yahut da meleyen bir koyun olabilir.”

Sonra Resûlullâh, ellerini iyice yukarıya kaldırıp:

“Allâhım! Tebliğ ettim mi?” buyurdu. (Müslim, İmâre, 26; Buhârî, Zekât, 3)

Burada devlet hizmetinde bulunanların zekât-hediye ayrımını doğru yapmaları gerektiği, devlet görevlilerinin hediye olarak aldıkları şeyin aslında kendi hakları olmadığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu görevler yapılırken, son derece dikkatli ve dürüst olmak gereklidir. Bunlar, âmmeye ait mallar olduğu için, en küçük bir haksızlık bile büyük günâhtır.

Tarih sayfalarında yerini almış olan şu hâdise, ecdâdımızın bu nebevî îkâzlar istikâmetinde yaşamayı nasıl düstûr hâline getirdiklerini göstermesi açısından, oldukça ibretlidir. Sultan Vahîdeddin İstanbul'dan çıkmadan evvel, Hazîne-i Hümayûndan makbuz mukâbilinde *Kıyâmetnâme* adlı kitabı yanına getirtmişti. Vatanını terk etmek mecbûriyetinde bırakıldığı

zaman, o dönemde minyatürleri iki milyon değerinde olan bu eseri, makbuzunu getirterek tekrar Hazineye iade etti. Yakınları kendisine:

– Padişahım! Hazine-i Hümayûnunuzdaki bütün eşya ecdâdınıza ve hânedânınıza, hükümdarlar tarafından hediye edilen şeylerdir. Bunlar sizin öz malınızdır! Bâhusûs iade buyurmak istediğiniz kitabın iki, belki üç milyon altına alıcısı hazırdır. Hiç olmazsa bunu bir ihtiyat olarak nezd-i şâhânenizde alıkoymak doğru değil midir? dediklerinde Sultan Vahîdeddin, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in hâdîs-i şerîfi istikâmetinde şu cevâbı vermiştir:

– Haklısınız, bunlar hesâbını kimseye vermekle mükellef olmadığı-mız şahsî malımızdır. Fakat ecdâdım bu milletin hükümdarları olmasaydılar, onlara kim bu hediyeleri verirdi? Binâenaleyh bu kıymet biçilmez eşyâ ve evânîde (kaplarda), benim kadar milletimin de hakkı vardır. Ben bu ihâneti kabul edemem!¹⁸

Bu târihî hakikat, bütün bir insanlık âlemi için üsve-i hasene olan Resûl-i Ekrem Efendimiz’in sünnet-i seniyyesinin asırlar boyunca canlı bir şekilde yaşanarak muhâfaza edildiğinin ve her şeyden aziz tutulduğunun en bâriz bir tezâhürüdür.

Ömer bin Hattâb -radıyallâhu anh- şöyle anlatır:

Hayber Gazvesi günü idi. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ashâbından bir grup geldi ve:

– Falanca şehit, falanca da şehit, dediler. Sonra bir adamın yanından geçerken:

– Falanca kimse de şehit olmuş, dediler. Efendimiz:

“– Hayır, ben onu, ganîmet mallarından haksız yere aldığı bir hırka içinde cehennemde gördüm” buyurdu. (Müslim, İmân, 182)

Şehitlik, kişinin bir çok günâhına keffâret olduğu halde, âmmenin malına hıyâneti ve kul haklarını ortadan kaldırmaz. Bu sebeple Peygamber Efendimiz, şehid olduğu haber verilen bir kişinin, ganîmet malları henüz paylaşılmadan onlardan aldığı bir hırkadan dolayı, cehennemde olduğunu bildirmiş, âmme malına ihânetin ve kul hakkının affedilmeyeceğini ümmetine öğretmiştir.

¹⁸ Kadir Mısıroğlu, *Lozan Zafer mi Hezîmet mi?*, III, 150. (Refii Cevad Ulunay, *Bu Gözler Neler Gördü?...* Tercüman Gazetesi, 18 Kasım 1969 tarihli nüsha’dan naklen)

Peygamberimiz'in hizmetini gören Mid'am isminde zenci bir kölesi vardı. Onu Rifâa bin Zeyd el-Cüzâmî hediye etmişti. Efendimiz'in yükünü indirdiği sırada, nereden geldiği belli olmayan bir ok isâbet edip ölümüne sebep oldu. Müslümanlar:

– Ey Mid'am! Cennet sana mübârek olsun! Ya Resûlallâh, hizmetçi-ne şehitlik mübârek olsun! diyerek gıpta ve tehassürlerini ifâde ettiklerinde Allâh Resûlü:

“– Hayır, öyle değildir. Varlığım kudret elinde bulunan Allâh'a yemin ederim ki, Hayber günü ganîmet malları paylaşılmadan önce aldığı bir kilim, şu anda onun üzerinde alev alev yanmaktadır!” buyurdu.

Bunu işiten Müslümanlar çok korktular. Bir adam Peygamberimiz'e bir veya iki ayakkabı bağı getirdi:

– Ya Resûlallâh! Ben de ganîmet malları bölüşülmeden ayakkabılarım için bu bağları almıştım, dedi. Peygamberimiz:

“– Sana da cehennem ateşinden bir veya iki bağ (yani bunlardan dolayı azap) var.” buyurdu. (Buhârî, Eymân, 33; Müslim, İmân, 183)

Bir insan, sahâbî de olsa, hatta Peygamber'in hizmetinde de bulunsa, günâhlarına karşılık cehenneme girmesine hiçbir şey mâni olamaz. Onun cehennemde oluşunun sebebi, ganîmetten, yani devlet hazinesinden haksız olarak bir mal almış olmasıdır. Çünkü bu davranış, büyük günâhlardandır. Böyle durumlar karşısında dikkatli olunması gerektiğini bildirmek üzere Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “Bir kısım insanlar Allâh'ın mülkünden haksız bir sûrette mal elde etmeye girişirler. Halbuki bu, kıyamet günü onlara bir ateştir, başka bir şey değil.” buyururlardı. (Buhârî, Humus, 7)

Kul hakkının ihlâl edildiği tehlikeli zamanlardan biri de, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların hükme bağlandığı anlardır. Meydana gelen bir hâdisе veya haksızlık üzerine dâvâ açılır. Bu dâvâda haklı da haksız da kendini savunur. Sonunda biri dâvâyı kazanır, diğer taraf kaybeder. Fakat, şu soru hep zihinleri meşgul eder: Acaba gerçekten haklı olan mı kazandı, yoksa haksız olan mı? Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu husûsta da mü'minleri şiddetli bir şekilde uyarmaktadır:

“Ben sâdece bir beşerim. Sizler bana yargılanmak üzere geliyorsunuz. Belki biriniz, delilini getirmekte diğerinden daha becerikli olabilir ve merâmını daha iyi anlatabilir. Ben de dinlediğime göre o kimsenin lehinde

hüküm veririm. Kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem, ona cehennemden bir parça ayırmış olurum.” (Buhârî, Şehâdât, 27; Müslim, Akdiye, 4)

Bu hadis-i şerife istinaden söylenen meşhur bir darb-ı mesel şöyledir:

نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّوَاهِرِ وَاللَّهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ

“Biz zâhire göre hükmederiz, işin iç yüzünü ancak Allâh Teâla bilir.”

Darb-ı meselde de ifade edildiği gibi, beşerî konular, işlerin görünürdeki şekline göre hükmetmeyi gerektirir. İnsan, Allâh Teâlâ bildirmediği, gaybı ve hâdiselerin iç yüzünü bilemez. Peygamber Efendimiz’in de, başkaları gibi görünürdeki hâle göre hükmetmesi gerekmektedir. O da şâhitlerin ifâdesi, gösterilen deliller ve yemin gibi esaslara dayanarak hüküm vermekle mükellef kılınmıştır. Hüküm verme bahsinde ümmetine örnek olması da, ancak böylece mümkün olabilir. Fakat, yapılan şâhitliklerin ve kullanılan ifâdelerin kuvvetli ve tımturaklı olmaları sebebiyle zahire göre verilen hüküm, hakîkatte gerçeği ifâde etmeyebilir. Bu durumda hadis-i şerîf, haksız olduğu halde dâvâyı kazanan tarafı cehennem ateşiyle tehdit etmektedir. Keyfiyet böyleyken, hem dâvâ sâhiplerinin hem de dâvâların hükme bağlanmasında vazîfe gören kimselerin daha dikkatli davranmaları gerekmektedir.

İslâm dininin kul hakkı konusunda hangi din ve mezhepten olursa olsun insanlar arasında ayırım gözetmediğini ise şu hâdise açıkça ortaya koymaktadır:

Zafer oğullarından ve Ensâr’dan Tu’me bin Übeyrık, komşusu Katâde bin Nu’mân’ın evinden bir zırh çalmıştı. Zırh, içinde un bulunan bir çuvalda idi. Çuval da yırtık olduğundan evine kadar un dökülerek gitmişti. Sonra çaldığı zırhı yahûdilerden Zeyd bin Semîn adında bir adamın yanına sakladı. Çalınan zırh Tu’me’nin yanında aranıp bulunamayınca o:

– Vallâhi ben almadım ve onun hakkında bir bilgim de yok, diye yemin etti. Zırhın sâhipleri:

– Hayır, vallâhi zırhı o çaldı. Gece karanlıkta bize geldiğini gördük, zırhı aldı, evine girinceye kadar da izini sürdük, zaten un izini de görmüştük, dediler. Ancak Efendimiz hırsızlık suçlamasını reddeden Tu’me’ye yemin teklif edip, o da çalmadığına dâir yemin edince zırhın sâhipleri mecbu-

ren Tu'me'yi serbest bıraktılar. Un izini takip ederek nihâyet yahûdinin evine geldiler ve onu tutup Allâh Resûlü'ne getirdiler. Yahûdi:

– Zırhı bana Tu'me bin Übeyrik verdi, dedi ve yahûdilerden bir cemâat da buna şahitlik ettiler. Tu'me'nin kabilesi olan Zafer oğulları ise:

– Gelin, Rasûlullah'a gidelim, dediler ve Efendimiz'e gelip Tu'me'nin durumunu anlattılar. Arkadaşlarını müdafaa sadedinde:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Eğer hırsızlığı yahûdinin yaptığını ilân ederek onu cezâlandırmazsan arkadaşımız helâk olacak, rezil rüsvâ olacak, yahûdi de suçsuz çıkacak, dediler. Bunun üzerine Allâh Teâlâ:

“(Ey Resûlüm!) **Kendilerine hıyânet edenleri savunma; çünkü Allâh hâinliği meslek edinmiş günâhkârları sevmez.**” (en-Nisâ 4/107) âyet-i kerîmesini indirerek, hâin ile temizi doğrudan doğruya bildirdi ve Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e de doğruyu gösterdi. Buna karşı Tu'me Hakk'a teslim olup tevbekâr olacak yerde Mekke'ye kaçarak dinden döndü. (Taberi, *Tefsir*, IV, 364-365; Vâhidî, s. 183)

Bu gibi durumlarla alâkalı olarak Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“*İster dünyevî işlerde olsun, ister dînî konularda olsun ümmetime hîle yapan kimseye Cenâb-ı Hak lânet etsin.*” buyurmuştur. (Müslim, Îmân, 164) Hak sâhibinin veya alacaklının Müslüman olma şartı yoktur. Hangi dinden olursa olsun, hakkı sâhibine tevdi etmek gerekir. Bu husûsta Server-i Âlem Efendimiz'in gösterdiği titizlik, şu hâdisede de açıkça görülmektedir:

Müslümanların Hayber'e gitmek üzere hazırlanmaları, Peygamberimiz'le anlaşmalı bulunan Medine yahûdilerini çok kaygılandırdı ve harekete geçirdi. Bunlar Efendimiz'in Kaynuka, Nadîr ve Kurayza yahûdilerini mağlûb ettiği gibi, Hayber yahûdilerini de tesirsiz hâle getireceğini anladılar. Bu arada Müslümanlarda az çok alacağı olup da onların yakasına sarılmayan hiçbir yahûdi kalmadı.

Yahûdi Ebû Şahm'ın, Abdullâh bin Ebi Hadred'de beş dirhem alacağı vardı. Abdullâh âilesi için bu yahûdiden arpa satın almıştı. Ebû Şahm yakasına sarılınca o:

– Bana biraz mühlet ver. İnşaaallâh borcumu ödeyeceğim. Çünkü yüce Allâh, Peygamberine Hayber ganîmetini va'detti. Ey Ebû Şahm! Biz Hi-

caz'ın yiyecek ve servetçe en zengin şehrine gidiyoruz, dedi. Ebû Şahm'ın kıskançlığı ve azgınlığı kabardı:

– Sen Hayber yahûdilerini önceden savaştığınız Araplar gibi mi sayıyorsun? Tevrat üzerine yemin ederim ki orada savaşçı on bin kişi vardır, dedi. Abdullâh:

– Ey Allâh'ın düşmanı! Sen bizim himâyemiz altında bulunuyorsun. Vallâhi, seni Resûlullâh'ın huzûruna çıkaracağım, dedi ve onu tutup Efendimiz'in huzûruna getirdi:

– Ya Resûlallâh! Bu yahûdi ne söylüyor dinle! diyerek Ebû Şahm'ın söylediklerini haber verdi. Resûlullâh Efendimiz sustu, hiçbir şey söylemedi. Yalnız dudaklarının kımıldadığı görüldü. Fakat ne söylediği iştilemedi. Yahûdi:

– Ey Ebû'l-Kâsım! Bu bana haksızlık etti, borcunu ödemedi, dedi. Allâh Resûlü Abdullâh'a:

“– *Ver şunun hakkını!*” buyurdu. Abdullâh:

– Seni hak peygamber olarak gönderen Allâh'a yemin ederim ki onu ödeyecek güçte değilim! dedi. Peygamberimiz tekrar:

“– *Ver şunun hakkını!*” buyurdu. Abdullâh:

– Varlığım kudret elinde bulunan Allâh'a yemin ederim ki, onu ödeyecek güçte değilim. Senin bizi Hayber'e götürceğini, bize Hayber ganîmetinden bir şeyler düşeceğini umduğumu ve dönünce borcumu ödeyeceğimi kendisine söyledim! dedi. Efendimiz üçüncü kez:

“– *Ver şunun hakkını!*” buyurdu. Bunun üzerine Abdullâh kalkıp çarşıya gitti. Sırtındaki ridâsını çıkardı, sarığına büründü ve yahûdiye:

– Şu elbisemi benden satın al! dedi. Yahûdi onu dört dirheme satın aldı. Abdullâh kalan borcunu da bulup ödedi. (İbn-i Hanbel, III, 423; Vâkıdî, II, 634-635)

Hayâtının her safhasında bu titizlik ve adâleti gösteren Resûl-i Ekrem Efendimiz, vefatına yakın zamanlarda da ashâbına son tavsiyelerini yaparken önemine binâen yine bu noktaya temas etmiştir:

“*Nihâyet ben de bir insanım! Aranızdan bâzı kimselerin hakları bana geçmiş olabilir. Ben kimin malından bir şey almışsam, işte malım gelsin alsın! İyi biliniz ki, benim katımda en sevimli olanınız, varsa hakkını benden*

alan veya hakkını bana helâl eden kişidir. Zîrâ Rabbime, ancak bu sâyede helâlleşmiş olarak ve gönül rahatlığı ile kavuşmam mümkün olacaktır!

Hiç kimse «Resûlullâh'ın kin ve düşmanlık beslemesinden korkarım!» diyemez! İyi biliniz ki, kin ve düşmanlık beslemek asla benim huyum değildir! Ben aranızda durup bu sözümü tekrarlamaktan kendimi müstağni görmüyorum!” buyurduktan sonra sözlerini tekrarladı. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkıp:

– Senden bir kimse istekte bulununca, ona üç dirhem vermemi emretmiştin, ben de vermiştim, dedi. Peygamber Efendimiz:

“– Doğru söylüyorsundur! Ey Fadl bin Abbas, buna üç dirhem ver!” buyurdu. Sonra şöyle devam etti:

“Allâhım! Ben ancak bir insanım! Müslümanlardan kime ağır bir söz söylemiş veya bir kamçı vurmuşsam, sen bunu onun hakkında temizliğe, ecre ve rahmete vesile kıl!” (İbn-i Hanbel, III, 400)

“Allâh'ım! Ben hangi mü'mine ağır bir söz söylemişsem, o sözümü kıyâmet gününde kendisi için, sana yakınlık vesilesi kıl!” diye duâ etti. (Buhârî, Deavât, 34) Sonra da:

“Ey insanlar! Kimin üzerine geçmiş bir hak varsa, onu hemen ödemiş, dünyâda rüsvâ olurum demesin! İyi biliniz ki dünyâ rüsvâlığı âhiret rüsvâlığından çok hafiftir” buyurdu. (İbn-i Sa'd, II, 255; Taberi, Tarih, III, 191)

Üsve-i hasene olan Fahr-i Kâinât Efendimiz'e itaat ve ittibâ ile memûr olan her Müslümanın, kul hakkına riâyet husûsunda dikkatli olması ve kıyâmet günü “Onlar senden sonra ne günâhlar işlediler!” denilerek, Kevser havuzunun başında, Habîb-i Ekrem'in yakınlığından mahrum kalmamak için gayret etmesi zarûrîdir. Buna muvaffak olmak için de, eldeki imkân ve fırsatları iyi değerlendirmek lâzımdır.

D. ŞÜPHELİ ŞEYLERDEN SAKINMASI

“Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak!” (Tirmizî, Kıyâmet, 60)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- harâma düşmemek ve ondan tamamen uzaklaşmak gayesiyle, şüpheli şeylerden titizlikle kaçındığı gibi, ümmetini de bundan sakındırır ve şöyle buyururdu:

“Helâl olan şeyler belli, harâm olan şeyler de bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helâl mi, harâm mı olduğunu bilmediği şüpheli şeyler vardır. Bunlardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Sakınmayanlar ise zamanla harâma düşerler. Tıpkı, sürüsünü başkasına ait bir arâzinin etrafında otlatan çoban gibi ki onun bu arâziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arâzisi vardır. Allâh’ın yasak arâzisi de harâm kıldığı şeylerdir.” (Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107)

Açık bir hüküm olmaması sebebiyle bazı konuların, helâl mi yoksa harâm mı olduğu ilk bakışta bilinemeyebilir. Peygamber Efendimiz, insanların birçoğunun bunları bilemeyebileceğini ifâde etmiştir. İslâm âlimleri bunları, bilinen benzeri konulara kıyas ederek açıklığa kavuşturmuşlardır. Dolayısıyla, durumu böyle şüpheli olanlardan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü, kaçınılan şey, harâm ise ona bulaşmaktan korunmuş olur. Helâl ise, takvâ niyetiyle terkedilmiş olur ki bunun bir zararı olmaz.

Şüpheli şeyler bir konuda ya delillerin teâruzuyla veya âlimlerin ihtilafıyla ortaya çıkar. Bunlar “mekrûh” veya “mübâh” olan şeylerdir. Mekrûh, kul ile harâm arasında bulunan bir eşiktir. Hayâtında mekrûha çokça yer veren kimse, harâma düşme tehlikesi ile yüzyüzedir. Mübâh da, kul ile mekrûh arasında yer alan bir eşiktir ki buna çokça yer veren de mekrûha düşer. Dolayısıyla helal bile olsa, kişiyi mekrûha veya harâma düşüreceğinden korkulan işleri yapmaktan kaçınmak gerekir. Mekruhu işleme alışkanlığı kişiyi, aynı cinsteki harâm olan veya bir şüphe bulunan yasağı işlemeye sevkeder. Bu ise, verâ nurunu eksilterek kalbin kararmasına sebep olur. Nitekim hadîs-i şerîfte:

“...Kim şüpheli olduğunu sezdiği bir şeyi terkederse, harâmlığı belli olan şeyi daha çok terkeder. Kim de şüphelendiği şeyi yapmada cü’retkâr olursa, harâmlığı açık olan şeye düşmesi daha kolaydır.” buyrulmuştur. (Buhârî, Buyû, 2)

Şüpheli konular etrâfında dolaşmanın ne kadar tehlikeli olduğunu Peygamber Efendimiz, çoban ve koruluk misâliyle en güzel şekilde beyân etmiştir. Efendimiz’in şüpheli şeylerden sakınmasıyla alâkalı pek güzel misâller vardır. Bir defâsında yolda bir hurma bulmuş ve:

“Bu hurmanın sadaka olması ihtimâlinden korkmasaydım, onu yerdim” buyurmuştur. (Buhârî, Büyû, 4; Müslim, Zekât, 164)

Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi'nin şahsına münhasır husûsiyetlerinden biri de, zekât ve sadaka kabul etmemesidir. Çünkü zekât, Peygamberimiz ve onun temiz ehl-i beyti için haram kılınmıştı.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, yolda bulduğu bir hurmayı, belki birinin sadaka vermek üzere ayırdığı hurmalardan düşmüş-tür, düşüncesiyle yemediğini görüyoruz. Bu durum, onun bizzat toplumda yerleştirmek istediği kâidelere dikkatle uyduğunu ve şüpheli şeylerden büyük bir titizlikle sakındığını göstermektedir. Burada dikkat çeken nükteler-den birisi de, Efendimiz'in yere düşen bir hurmanın bile zâyî olmasına rızâ göstermeyerek isrâfı engelleme gayreti içinde bulunmasıdır.

Allâh Teâlâ'nın bize helâl kıldığı nimetler sayılamayacak kadar çok-tur. Bunlarla yetinmeyip harâm olma ihtimâli bulunan şeylere yönelmek, kulluğa yakışmayan bir davranıştır.

Öte yandan kullanılması şüpheli olan şeylerden sakınacağım diye helâl olan nimetlerden uzak durmak veya helâl olan nimetler hakkında ves-veseye düşüp gereksiz tereddütlere kapılmak ve böylece Müslümanları sıkıntıya sokmak da doğru değildir.

Müslümanın bozulmamış selim vicdânı iyilikle kötülüğü, şüpheli olan şeyle şüpheli olmayana ayırabilecek bir özelliğe sâhiptir. Mü'min, içinde cınlayan bu ilâhî sese kulak vermelidir. Bu gerçeğe işaret eden şu hâdise ne kadar mühimdir:

Vâbisa bin Ma'bed -radiyallâhu anh- diyor ki, birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in huzûruna varmışım. Bana:

“– İyiliğin ne olduğunu sormaya mı geldin?” buyurdu.

– Evet, dedim. O zaman şunları söyledi:

“– *Kalbine danış. İyilik, kalbin uygun gördüğü ve yapılmasını tasdik ettiği şeydir. Günâh ise içini tırmalayan ve başkaları sana «Yap!» diye fetvâlar verseler bile, içinde şüphe ve tereddüt uyandıran şeydir.*” (İbn-i Hanbel, IV, 227-228; Dârimî, Büyû, 2)

Yapılan bir iş gönülde huzûrsuzluk doğuruyor ve o işin başkaları tarafından duyulması istenmiyorsa, o hareket mutlaka şüphelidir, çirkindir ve yapılmaması gerekir. Çünkü insanların çoğu, yaptıkları iyiliğin duyulmasını, bu sebeple kendilerine gıpta ve hayranlıkla bakılmasını isterler. Bu, herkesin rahatlıkla kullanabileceği şaşmaz bir ölçüdür. Dolayısıyla, yapılan bir hareketin günâh olup olmadığı husûsunda şüpheyeye düşmek bile, o hareketi terk

etmek için yeterli bir sebeptir. Bu ölçüden hareketle mü'min, herhangi bir işi yapmaktan dolayı gönlünde bir rahatsızlık hissediyor, içini bir şüphe ve tedirginlik kemirip duruyorsa, derhal o işten vazgeçmelidir.

Peygamber Efendimiz, bu sahâbîye iyiliğin ne olduğunu kalbine danışarak öğrenmesini tavsiye ederek, günâh ve ihtiraslarla zedelenmemiş bir kalbin iyiyi kötüden ayırt edebileceğini söylemiştir. Göğsünde İslâm sevgisi bulunan kimsenin, Allâh'ın lûtfettiği ilâhî bir nûra sâhip olduğunu ifâde eden âyet-i kerîme de (ez-Zümer 39/22) bu gerçeği tasdik etmektedir. Peygamber Efendimiz'in mübârek parmaklarıyla Vâbisa'nın göğsüne vurarak ısrarla; “*Gönlüne sor, kalbine danış!*” buyurması, herkesin kendi problemini daha iyi bileceğini göstermekte, içinde bir şüphe ve tereddüt uyanınca da, o işten süratle uzaklaşması gerektiğini belirtmektedir.

Ashâb-ı kirâmdan Ukbe bin Hâris -raddıyallâhü anh-'ın başından geçen şu olay, şüpheli işlerden uzak durma mevzuunda Allâh Resûlü'nün kesin tavrını en açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Ukbe bin Hâris, Ebû İhâb bin Azîz'in kızı ile evlenmişti. Bu olay üzerine bir kadın geldi ve:

– Ben Ukbe'yi de, evlendiği kadını da emzirmiştım, dedi. Ukbe o kadına:

– Beni emzirdiğini bilmiyorum. Üstelik bunu bana daha önce de hiç söylemedin, dedi. Sonra da bineğine atlayıp Resûlullâh Efendimiz'e danışmak üzere Medine'ye geldi. Meseleyi hemen Efendimiz'e açtı. Allâh Resûlü:

“– *Mâdem ki böyle deniyor o kadınla nasıl evli kalabilirsin?*” buyurunca, Ukbe ile karısı ayrıldı ve kadın bir başkasıyla evlendi. (Buhârî, İlim, 26)

İslâm, süt kardeşle evlenmeyi, aynen kan kardeşle evlenmek gibi haram kılmıştır. Evlenecek kimselerin bunu iyice tetkik etmeleri ve şüpheyi düşürecek ihtimallerden uzak durmaları gerekmektedir. Hadîs-i şerîf, şüphe kışkacının insanı devamlı surette huzûrsuz edeceğini, böyle yaşamaktansa bu evliliğe son verip gönlü huzûra kavuşturmanın daha isâbetli olacağını söylemektedir. Bu bakımdan, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ümmetini harâmlardan uzak tutabilmek için, onlara şüpheli şeylerden de sakınmalarını tavsiye eder ve:

دَعْ مَا يُرِيكَ إِلَى مَا لَا يُرِيكَ

“Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak!” buyururdu. (Tirmizî, Kıyâmet, 60)

Şüpheli şeylerden sakınmanın insan mâneviyâtına tesîrini ortaya koyan şu hadîs-i şerîf ne kadar mühimdir:

“Bir kul günâha girerim korkusuyla, yapılması sakıncalı olmayan bâzı şeylerden bile uzak durmadıkça, müttakîler derecesine çıkamaz.” (Tirmizî, Kıyâmet, 19)

Bir Müslümanın hedefi, muttakî olabilmektir. Yani, Allâh’a derin bir saygı duyan ve O’nun rızasını kaybetmekten sakınan kimseler seviyesine ulaşmak ve dünyâyâ vedâ edip giderken de Allâh Teâlâ’nın rızâsını kazanmış olabilmektir. Bu hedefe varabilmek için, acaba bilerek veya bilmeyerek bir günâh işler de, Allâh katındaki değerimi kaybeder miyim diye dikkatli ve titiz davranması gerekir. Efendimiz’in buyurduğu gibi, yapılması ilk planda sakıncalı görünmeyen bâzı davranışlardan bile, günâha girme endişesiyle uzak durmalıdır. Bu konularda en büyük hassâsiyeti gösterenlerden biri Hz. Ebûbekir idi. Hz. Âişe şöyle anlatıyor:

“Ebûbekir es-Sıddîk’ın bir kölesi vardı. Bu köle kazancının belli bir kısmını Ebûbekir’e verir, o da bundan yerdi. Yine bir gün, köle kazandığı bir şeyi getirdi, Ebûbekir de onu yemeğe başladı. Köle Ebûbekir’e:

– Yediğin şeyin ne olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ebûbekir:

– Söyle bakalım, neymiş? diye açıklamasını istedi. Köle şunları söyledi:

– Falcılıktan anlamadığım halde, câhiliye devrinde falcılık yaparak birini aldatmışım. Bugün onunla karşılaştık. Adam o yaptığım işe karşılık, işte bu yediğin şeyi verdi.

Bunun üzerine Ebûbekir, parmağını ağzına götürerek yediklerinin hepsini dışarı çıkardı. (Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 26)

Bir mü’min harâmlardan şiddetle sakınır. Kendisinin ve ailesinin midesine harâm lokma koymanın büyük bir günâh olduğunu bilir. Hatta bununla da yetinmeyip Hz. Ebûbekir’in yaptığı gibi, harâm olması ihtimâlî bulunan şeylerden uzak durur. Zîrâ o iyi bilir ki, harâm bir gıdanın sağladığı kuvvetle yapılan ibâdetler ve duâlar kabul edilmez.

Hulefâ-i Râşidîn’in adaletiyle mâruf sîması Hz. Ömer -radiyallâhü anh-’ın şu tavrı da bu konuya güzel bir örnektir. O, ilk hicret eden sahâbîlere

dörder bin, oğlu Abdullâh’a da üç bin beş yüz dirhem maaş bağlamıştı. Hz. Ömer’e:

– Oğlun da ilk hicret edenlerden biridir. Onun hakkını niçin kıstın? diye sordular. Hz. Ömer şunları söyledi:

– Oğlum babasıyla birlikte hicret etti. Bu sebeple yalnız başına hicret edenlerle bir tutulamaz. (Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 45)

Burada İslâm’ın âdil halifesi Hz. Ömer’in, devlet malını dağıtırken ne kadar titiz davrandığı görülmektedir. İlk muhâcirlerden olmasına rağmen, on bir yaşında anne ve babasıyla birlikte hicret ettiği için kendi oğluna beş yüz dirhem daha az para veriyordu. Normalde diğerleri ile oğlunu eşit tutması gerekirdi. Çünkü onlar içinde de anne babasıyla birlikte hicret edenler vardı. Fakat o böyle yapmadı, şüpheli şeylerden uzak durma veya helâl olanların bir kısmından vaz geçme kâidesine uyarak, oğluna az verdi.

Şüpheli şeyler husûsundaki bu hassâsiyet, çağlar boyu Allâh dostları vasıtasıyla süregelmiştir. Bu mümtaz şahsiyetler, geriden gelenlere çok güzel hakkaniyet hâtıraları bırakmışlardır. Bunlardan biri de, İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe hazretleridir.

Ebû Hanîfe hazretleri, ticâretle geçinen servet sâhibi zengin bir kimse idi. Ancak ilimle meşgul olduğundan ticârî işlerini vekili vasıtasıyla yürütür, kendisi de yapılan ticâretin helâl dâiresi içinde olup olmadığını kontrol ederdi. Bu mevzuda o derece duyarlı idi ki, bir defasında ortağı Hafs bin Abdurrahman’ı kumaş satmaya göndermiş ve ona:

– Ey Hafs! Malda şu şu özürler var. Bunu müşteriye söylemeyi unutma ve şu kadar da ucuza sat! demişti.

Hafs da malı İmâm’ın belirttiği fiyata satmış, ancak ondaki özrü müşteriye söylemeyi unutmuştu. Durumu öğrenen Ebû Hanîfe hazretleri, Hafs bin Abdurrahmân’a:

– Kumaşı alan müşteriye tanıyor musun? diye sordu. Hafs’ın, müşteriye tanımadığını belirtmesi üzerine İmâm, helâl kazancının lekeleneyeceği ve şüphe karışacağı endişesiyle, satılan maldan elde edilen **otuz bin dirhemlik kazancın tamâmını sadaka olarak dağıttı ve ortağından ayrıldı.**¹⁹ İşte onun bu takvâsı, maddî mânevî ticâretine ziyâdesiyle bereket oldu.

¹⁹ Şehâbetin Ahmed bin Hacer el-Heytemî, *İmâm-ı Âzam’ın Menâkıbeleri*, trc. Abdulvehhâb Öztürk, Ankara 1978, s. 82.

Bir kimsenin temiz gönüllü, ihlâs sâhibi ve ehl-i istikâmet olduğunu anlamak için, onun yaptığı ibâdetlerinden ziyade kalbî seviyesine, muâmelâtteki harâm helâl titizliğine ve şüpheli şeylerden uzak durma gayretine bakılmalıdır.

III. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İBÂDET HAYÂTI

“(Resûlüm) de ki: Hiç şüphesiz benim namazım da ibâdetlerim de hayatım ve ölümüm de âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.” (el-En'âm 6/162)

Allâh'a îmân, ta'zîm ve muhabbetten sonra, ikinci derecede önem arzeden husûs ibâdettir. Çünkü ibâdetler insanın yaratılışının esas gâyesidir.

İbâdet, kulluk yapmak, itaat etmek ve boyun eğmek demek olup, geniş mânâsıyla, bir insanın Rabbinin istek ve arzusu doğrultusunda yaşarken yaptığı bütün hareketlerini, sözlerini, duygu ve düşüncelerini ihtivâ eder. Hallâk-ı âlem'in karşısında O'nun yarattığı ve rızıklandığı bir kul olma hâlini ifâde eder. Daha özel anlamıyla ise ibâdet, niyete bağlı olarak yapılmasından sevap umulan, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık ifâde eden ve husûsî bir şekilde yapılan tâat ve fiillerden ibârettir. Burada daha çok bu husûsî mânâ üzerinde durulacaktır.

İbâdet, Allâh Teâlâ'nın kulları üzerindeki hakkı ve ihsân ettiği nimetler karşısında, yapılması gereken bir şükrün ifâdesidir. İbâdet ve kulluk, ilmi ve kudreti bütün kâinâtı kuşatmış ve kullarının bütün gizli hallerine vâkıf olan Allâh Teâlâ'ya, en yüksek ihlâs, tâzim, sevgi ve saygı maksadı ile yapılması gereken bir vazîfedir. Bu vazîfe, Allâh'a kulluğumuzu, O'na olan mutlak itaat ve teslîmiyetimizi gösteren zikirler, husûsî fiiller ve bâzı muayyen hareketlerle ifâ edilir. İbâdetler, kişinin kemâle erebilmesi için uyması gereken kâidelerdir. Bu bakımdan, yapılan ibâdetler esâsen kişinin kendi menfaatinedir. Zîrâ ibâdet, insanları maddiyâta çakılıp kalmaktan kurtarıp, nazarları ve fikirleri daha yüksek hedeflere yönelten, daha geniş ufuklarda dolaştıran bir âmildir. Şâir ne güzel söyler:

Avniyâ terbiyet-i nefsin içündür tâat
Yoksa Allâh'a ne tâat ne ibâdet lâzım

İbâdetin en yüksek mertebesi, herhangi bir menfaat düşüncesiyle değil, Allâh Teâlâ'ya, ancak O'nun rızâsı için yüksek bir tâzim ve ihlâs ile itaat etmektir. Bu sebeple kullukta, mutlak acziyet ile mutlak kudretin buluşmasının lâhutî bir cilvesi tecellî eder. Kendi aczini hissetmeyen mağrurlar, hiçbir korku ve endişe taşımayan gâfiller ve ümidini tamâmen yitirmiş bedbinler bu şereften mahrumdurlar. İbâdet, kalb ve vicdânımızın dışarıdaki bir tecellîsî olması hasebiyle, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in öğrettiği şekilde yapılırsa îmân cevherini koruyup kuvvetlendirmede çok mühim bir rol oynar. Bunun yanında tam bir şuur ile

yapılan ibâdetler, ahlâkımızın güzelleşmesi bakımından da büyük bir tesir icrâ eder.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ibâdet hayâtı, Kâinâtın Yaraticısı'nı tefekkür ile başlamış, iştiyâk, teslîmiyet, muhabbet ve hasretle yoğrulmuş ve bin bir türlü güzelliklerle bezenmiştir. Hira mağarasına çekildiği inzivâ günlerinde, varlık etrâfında ve onun Hâkim-i Mutlak'ı hakkında tefekkür eden Resûl-i Ekrem Efendimiz, risâletle müşerref olduktan sonra Cenâb-ı Hak'ın, kendisine öğrettiği şekilde ibâdet ederek ölüm gelinceye kadar kulluğuna devâm etmiştir.

A. NAMAZI

“Gerçekten kâmil mânâda kılınan namaz, fahşâdan ve münkerden men eder.”(el-Ankebût 29/45)

1. Abdesti

Peygamber -aleyhisselâm-, ibâdet hayâtını temizlik üzerine binâ etmiştir. İnsanın rûhen temizlenmesinde, iyiliklere yönelmesinde ve nefsin ihsân mertebesine ulaşabilmesinde, maddî temizliğin de büyük bir tesiri vardır. Bu mânâda Cenâb-ı Hak:

“Allâh temizlenenleri sever.” buyurmaktadır. (el-Bakara 2/222)
Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“Temizlik îmânın yarısıdır.” (Müslim, Tahâret, 1) hadîsi ile bu hakîkati ifâde etmiştir.

Allâh Teâlâ, huzûr-ı âlîsine çıkacak olan mü'min kullarının abdest alarak maddî ve mânevî kirlilerden arınmış olmalarını istemektedir. Bu sebeple namaz ve tavaf gibi ibâdetlerden önce abdest almayı kullarına farz kılmıştır. İslâm âlimleri faziletine ve ehemmiyetine binâen, abdesti başlı başına bir tâat olarak görmüşlerdir. Abdestin fazîletini beyân eden bir rivâyet şöyledir: Ukbe bin Âmir -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Develerimizi sırayla güdüyorduk. Bir gün nöbet bendeydi. Akşam olunca develeri yerlerine getirip işimi bitirdim ve Rasûlullah (s.a.v)'in yanına geldim, ayakta insanlara konuşma yapıyordu. Şu sözlerine yetiştim:

“Güzelce abdest alıp, sonra iki rekât namaz kılan ve namaza bütün rûhu ve benliği ile yönelen bir müslümana cennet vâcib olur!”

Bunları işitince, “Bu ne güzel!” dedim. Önümde duran birisi, “Az evvel söyledikleri daha güzeldi!” dedi. Baktım Hz. Ömer imiş. Sözlerine şöyle devam etti: “Seni gördün, daha yeni geldin. Az önce Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştu:

«Sizden kim güzelce abdest alır, sonra da: “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûluh” derse kendisine cennetin sekiz kapısı da açılır. Hangisinden isterse oradan cennete girer.» (Müslim, Tahâret, 17)

Abdestin fazîletini anlatan diğer bir hâdiseyi de Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- nakletmektedir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün kabristana geldiler ve:

“– Allâh’ın selâmı üzerinize olsun ey mü’minler diyârının sakinleri. İnşâallâh birgün biz de sizin yanınıza geleceğiz. Kardeşlerimizi görmeyi ne kadar da çok arzuladım. Onları ne kadar da özledim!” buyurdular. Ashâb-ı kirâm:

– Biz senin kardeşlerin değil miyiz yâ Resûlallâh! dediler. Efendimiz:

“– Siz benim ashâbımsınız. Kardeşlerimiz ise henüz dünyâyâ gelmeyenlerdir.” buyurdu. Ashâb-ı kirâm -radiyallâhu anhüm ecmaîn-:

– Ümmetinizden henüz dünyâyâ gelmeyen kimseleri nasıl tanırırsınız ey Allâh’ın Resûlü, dediklerinde:

“– Düşünün ki bir adamın ayakları ve yüzü beyaz olan bir atı var. O kimse bu atını, hepsi simsiyah olan bir at sürüsü içerisinde tanıyıp bulamaz mı?” diye sordu. Ashâb-ı kirâm:

– Evet, bulur ya Resûlallâh! dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz:

“– İşte onlar da abdest âzâları bembeyaz olduğu halde gelecekler. Ben önceden gidip havuzumun başında ikram etmek için onları bekleyeceğim...” buyurdu. (Müslim, Tahâret, 39)

Müslüman’ın fârik vasfı temizlik olduğu için, kıyâmet gününde de abdest âzâları nûrlu olarak parlayacak ve Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ümmeti oldukları bu husûsiyetlerinden belli olacaktır. Bunu bilen mü’minler, abdesti en güzel şekilde almaya ve suyu mümkün olduğu kadar fazla yere ulaştırmaya çalışmışlardır. Tâbiînden Ebû Hâzim, Ebû Hureyre -

radiyallâhu anh-’ı abdest alırken görmüş, kollarını koltuğunun altına kadar yıkıyormuş. Bunun üzerine:

– Ey Ebû Hureyre bu nasıl abdest? diye sormuş. Ebû Hureyre:

– Ey Benî Ferrûh! Siz burada mıydınız? Burada olduğunuzu bilseydim böyle abdest almazdım, dedikten sonra şöyle devam etmiştir:

– Ben, dostum Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i şöyle buyururken işittim; “*Kıyâmet gününde mü’minin nûru, abdest suyunun ulaştığı yere kadar varır.*” (Müslim, Tahâret, 40)

Abdest, sâdece ibâdet için alınmamalıdır. İslâm, ibâdet hâricindeki zamanlarda da, devamlı olarak abdestli bulunmaya teşvik etmiştir. Ancak buna müdâvim olabilmek ve her ânı temiz bir şekilde yaşayabilmek, her insanın yapabileceği bir iş değildir. Bunu, ancak abdestli bulunmanın faydalarını ve önemini bilen kimseler başarabilir. İşte bu yüzden devamlı temiz bulunmak, îmânın bir alâmeti kılınmış ve hadîs-i şerîfte; “*Abdeste, ancak mü’min kimse müdâvim olur.*” buyrulmuştur. (İbn-i Mâce, Tahâret, 4; Muvatta, Tahâret, 36)

Nitekim bu konuda Sevgili Peygamberimiz’in hayâtında çok canlı misaller vardır. Ebû Cuheyym -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre Allâh Resûlü, Cemel kuyusu tarafından gelirken bir kişiye rastlamıştı. Adam ona selam verdi ancak Efendimiz selâmını almadı. Hemen bir duvarın yanına varıp yüzünü ve ellerini meshederek teyemmüm etti, ondan sonra selâmını aldı. (Buhârî, Teyemmüm, 3)

İbn-i Abbas -radiyallâhu anh- şöyle anlatır; “*Resûl-i Ekrem Efendimiz dışarı çıkar, tuvaletini yapar, sonra da toprakla teyemmüm ederdi. Ona:*

– Ey Allâh’ın Resûlü suyun yakınındasınız! (Niçin böyle yapıyorsunuz?) dedim. Efendimiz şöyle cevap verdi:

«– *Ne bileyim, belki ona ulaşmadan (rûhumu teslîm ederim.)»* (İbn-i Hanbel, I, 288, 303; Heysemî, I, 263)

Yine Fahr-i Kâinât Efendimiz, gusül abdesti alması gereken durumlarda, gusledinceye kadar abdestsiz durmamak için, ellerini duvara vurup teyemmüm ederdi. (Heysemî, I, 264)

Allâh Resûlü’nün bu tatbikâtı ve teşvikleri neticesinde çoğu mü’minler, abdestleri bozulduğunda hemen yenisini almayı veya abdestleri olduğu halde, üzerinden biraz zaman geçtiğinde, onu tâzelemeyi âdet hâline getirmişlerdir. Nitekim şanlı ecdâdımızın mübârek sîmâlarından II. Abdul-

hamîd Hân'ın, yastığının altında bir tuğla bulundurduğunu, uykudan kalktığında, abdesthâneye gidinceye kadar bile abdestsiz yürümek için teyemmüm ettiğini, kızı anlatmıştır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, buna teşvik için, abdesti olduğu hâlde, tâzelemek niyetiyle tekrar alan mü'minleri müjdeleyerek; *“Kim abdestli olduğu halde, abdest tâzelese, Allâh Teâlâ bu sebeple kendisine on (misli) sevab yazar.”* buyurmuştur. (Tirmizî, Tahâret, 44)

Abdestin fazîleti ile alâkalı bir çok hadîs-i şerîf mevcuttur. Bunların hepsini zikretmek mümkün olmadığından, abdesti, hikmet ve fazîleti ile birlikte anlatan son bir hadîs-i şerîfe daha yer verelim:

“Sizden kim abdest suyunu hazırlar, mazmaza ve istinşakta bulunur (ağızına ve burnuna su çeker) ve bunları temizlerse, mutlaka yüzünden, ağızından, burnundan hataları dökülür. Sonra, Allâh'ın emrettiği şekilde yüzünü yıkarsa, yüzü ile işlediği günâhlar, sakalının uçlarından su ile birlikte dökülür. Sonra dirseklere kadar kollarını yıkayınca, ellerinin günâhları su ile birlikte parmaklarından dökülür gider. Ardından başını meshedince, başının günâhları saçlarının ucundan su ile birlikte akar gider. Sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkayınca, ayaklarının günâhları, parmak uçlarından su ile birlikte akar gider. Daha sonra kalkıp namaz kılar, Allâh'a hamd ü senâda bulunur, O'na lââyık-ı vechile ta'zîmini gösterir ve kalbinden Allâh'tan başkasını(n korku ve muhabbetini) çıkarırsa, annesinden doğduğu günkü gibi bütün günâhlarından arınır.” (Müslim, Müsâfirîn, 294)

Bu hadîs-i şerîfte, kulakları ve boynu meshetmek geçmemektedir. Ancak fıkıh kitaplarımızda bâzı delillere istinâden, başı meshettikten sonra içten ve dıştan kulakların, daha sonra da üçer parmağın arkası ile boynun meshedilmesi sünnettir, denilmektedir.

İnsan, Allâh'a tam olarak teveccüh etmedikçe, nefsinin tezkiyesi ve kalbinin tasfiyesi için bütün gayretiyle çalışmadıkça, hakîkî temizlik tahakkuk etmez. Bundan dolayı abdest için bir kısım duâ ve zikirler tavsiye edilmiş ve nefsin derinliklerinde tesirini gösteren dahilî temizliğin tahakkuku da bunların okunmasına bağlanmıştır. Bu sebeple abdest alırken zâhire dikkat edip temizliği güzel yapmakla birlikte, her bir âzâyı yıkarken, belirtilen duâları okuyarak mânen de temizlenmeye niyet etmek gerekmektedir. Huzûrlu bir abdest, ancak bu duâ ve zikirlerin okunması ile alınabilir.

Resûlullâh Efendimiz'in ehemmiyetle üzerinde durduğu diğer bir nokta da, misvak kullanmaktır. Sevgili Peygamberimiz, sâir vakitlerde de sıkça kullanmakla birlikte, hâssaten abdest alırken misvak kullanmaya daha çok önem vermiş ve buna ısrarla teşvik etmiştir. *“Eğer ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz (hazırlığın)da misvak kullanmalarını emrederdim.”* buyurmuştur. (Buhârî, Cum'a, 8) Peygamber Efendimiz diğer bir hadislerinde de; *“Misvak ağız için temizlik vâsıtası ve Rabbin rızâsını kazanmak için de bir vesîledir.”* (Nesâî, Tahâret, 5) buyurarak, misvağa bu kadar ehemmiyet atfetmesinin hikmetini beyân etmiştir.

2. Namazı

Namaz, Allâh'a kulluğun en kâmil ve en güzel ifâdesidir. İbâdetlerin en mühimi ve insanlığa faydası en çok olanıdır. İşte bu yüzden Allâh Teâlâ, onun fazîletini tekrar tekrar beyân buyurmuş ve onu dinin en büyük nişânesi kılmıştır. Peygamber Efendimiz de ilâhî vahyin ışığında sözleri ve davranışlarıyla namazların vakitlerini, şartlarını, rükünlerini, âdâbını, ruhsatlarını ve nâfilelerini en ince teferruatına kadar ortaya koymuştur.

Namaz, kulluğun şu üç esâsını ihtivâ eder:

- Allâh Teâlâ'nın celâl ve azametini tefekkür ederek kalbin huşû ile dolması,
- Dilin bu azameti ve huşûyu en açık kelimelerle ifâde etmesi,
- Âzâların kalpteki huşûya uygun düşecek hareketlerde bulunması; kıyam ile huzûr-ı ilâhîde ta'zîmle durması, rükûya varıp secdeye kapanmasıdır. Bu ibâdetle başta kalb ve dil olmak üzere tüm âzâlar, bir âhenk içerisinde Allâh'a saygı ve teslîmiyetlerini arzederler. Şâir bunu şu şekilde dile getirir:

أَفَادَنْكُمُ النِّعَمَاءَ مِنِّي ثَلَاثَةً يَدَيَّ وَلِسَانِي وَالضَّمِيرُ الْمُحَجَّبَا

Üç şey vardır ki bana olan nimetleri size sayar döker:
Elim, dilim ve gizli bulunan kalbim...

Allâh Teâlâ'ya saygının ve kulluğun şâhikası olan namazı, en kâmil mânâsıyla yine O'nun Habîb-i Ekrem'i edâ etmiştir. Ashâbına ve ümmetine de; *“Namazınızı benim kıldığım gibi kılın.”* buyurarak (Buhârî, Ezân, 18) kendisine ittibâ etmelerini emretmiştir. Bu sebeple her şeyden önce

Resûlullâh Efendimiz'in namaza ne kadar önem verdiğini ve onu nasıl kıldığını öğrenmek gerekmektedir.

Sevgili Peygamberimiz'in bir namazı şöyle idi:

Peygamber Efendimiz namaz kılacağı zaman kibleye döner, ayakta ellerini kulaklarının yumuşağına kadar kaldırıp, "*Allâhu ekber*" diyerek tekbir alırdı. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak göbeğinin altından bağlar ve "*Sübhâneke*" duâsını okurdu. Sonra besmele çekerek Fâtiha sûresini okur, sonunda yavaşça "*âmîn*" der, Müslümanlara, "*Siz de «âmîn» deyiniz!*" buyururdu.

Peygamber -aleyhi's-salâtü ve's-selâm-, zamm-ı sûreden sonra, "*Allâhu ekber*" diyerek tekbir alır, belini kamburlaştırmaksızın eğerek rükûya varır, elleriyle diz kapaklarını tutar, üç defâ "*Sübhâne Rabbiye'l-Azîm*" derdi. "*Semiallâhü limen hamideh*" diyerek doğrulduğunda "*Rabbenâ ve leke'l-hamd*" der, "*Allâhu ekber*" diyerek secdeye giderdi. Secdeye gittiği zaman kollarını ne yere yayar ne de yanlarına yapıştırırdı. Ayaklarını diker ve parmakları da kible istikâmetine bakardı. Alnı, burnu, elleri, dizleri ve ayak uçları yerde olmak üzere secde ederdi. Secdede üç defâ "*Sübhâne Rabbiye'l-Âlâ*" derdi.

"*Allâhu ekber*" diyerek secdeden başını kaldırır, tekrar "*Allâhu ekber*" diyerek ikinci secdeye gider, üç defâ "*Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ*" dedikten sonra "*Allâhu ekber*" diyerek ikinci rekâta kalkardı. O rekâtı da aynı şekilde kıldıktan sonra, sağ ayağını dikip sol ayağını bükerek üzerine oturur, ellerini dizleri üzerine koyar, *Tahiyât*, *Salli ve Bârik* duâlarını okur, bunun arkasından da mü'minlere istedikleri duâyı okuyabileceklerini söylerdi. Başını evvelâ sağ, sonra da sol tarafına çevirip "*es-Selâmu aleyküm ve rahmetullâh!*" diyerek selâm verirdi. Daha sonra, bugün câmilerde müezzin efendilerin okudukları duâları okurdu.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in rükûu, secdeleri, iki secde arasındaki oturuşu ve rükûdan kalktığındaki duruşu, hemen hemen müsâvî idi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz sabah namazında Fâtiha'dan sonra daha ziyâde Tekvîr, Kâf, Vâkıâ veya Yâsîn sûrelerini okurdu. Cuma günü sabah namazında ise Secde ile İnsân sûrelerini okurdu. Sabah namazının birinci rekâtında uzun, ikinci rekâtında ise kısa okurdu. Öğle ve ikindi namazlarında Leyl, Bürûc, Târık, Asr gibi sûreler okurdu. Akşam namazında ise, Tûr ve Mürselât sûrelerini okuduğu olurdu. Hattâ

kıldırıldıkları son akşam namazında Mürselât'ı okumuşlardı.

Abdullâh bin Abbâs birgün akşam namazında Mürselât sûresini okuyunca, annesi Ümmü'l-Fadl; "Yavrucuğum! Vallâhi bu sûreyi okumakla kalbimdeki Resûlullâh hasretini körükledin. Zîrâ bu, en son kıldırıldığı akşam namazında Resûlullâh'tan işittiğim sûredir." demiştir. (Buhârî, Ezân, 98)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, akşam namazının birinci rekâtında Kâfirûn, ikincisinde İhlâs sûrelerini okuduğu da olurdu. Yatsı namazında ise, Duhâ, Tîn, Münâfikûn, A'lâ, Leyl, Alâk ve benzeri sûreleri okurdu. Bir defâ yatsı namazında İnşikâk sûresini okuyup secde âyetine gelince secde etmişti.

Vitir namazının birinci rekâtında Â'lâ, ikincisinde Kâfirûn ve üçüncüsünde İhlâs sûrelerini okurdu. Selâm verince de üç kere "Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs" der ve üçüncüsünde sesini yükseltip uzatırdı. (M. Asım Köksal, VIII, 93-97)

a. Namaza Verdiği Ehemmiyet

Peygamber Efendimiz, "gözümün nûru" diye tavsîf ettiği namazı, hayâtının esâsı kılmıştır. Farz namazlar dışında, fırsat buldukça nâfile namaz kılar; herhangi bir sebeble sevinmiş olsa, şükür için hemen namaza yönelir, bir şey kendisini üzecek olsa yine hemen namaza koşardı. (Ebû Dâvûd, Tatavvu, 22; Cihâd, 162) Namazdan hiçbir zaman tâviz vermemiştir. Yeni Müslüman olanlardan namaz husûsunda isteksiz görünenlere müsâade etmemiş ve namazsız bir dinin olamayacağını ifâde etmiştir. Bu husûsta, şu rivâyet ne kadar câlib-i dikkattir:

Sakif hey'eti Allâh Resûlü'ne, kendilerinden öşür alınmamasını, cihâda çağrılmamalarını ve namazın onlara farz kılınmamasını şart koşmuşlardı. Buna karşılık Allâh Resûlü şöyle buyurdu:

"Sizden öşür alınmasın, cihâda da çağrılmayın. Ama rükûsuz (namazsız) bir dinde hayır yoktur." (Ebû Dâvûd, Harâc, 25-26)

Allâh Teâlâ, kullarına mirâc olarak hediye ettiği namaza o kadar ehemmiyet atfetmektedir ki savaşlarda dahî askerlerin cemâatle namaz kılmalarını emretmiş ve nasıl kılacaklarını bizzat kendisi tâlim etmiştir. Ebû Hureyre -radıyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

"Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir sefer esnâsında, Dacnân

ile Usfan arasında konaklamıştı. Müşrikler:

– Onların bir namazları vardır ki onlar için babalarından ve evlatlarından daha kıymetlidir. Bu namaz ikindi namazıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan hücum edin! dediler. Buna binâen Cebrâîl -aleyhisselâm-, Resûlullâh’a gelerek savaş esnâsında namazın nasıl kılınacağını târif etti:

«(Ey Resûlüm! Savaşta) mü’minler arasında bulunup onlara namaz kıldırırken, yalnızca bir bölümünün silahlarını kuşanmış olarak seninle namaza durmalarına izin ver. Namazlarını bitirdikten sonra onlar, namazlarını edâ etmemiş olan diğer grubun, her türlü tehlikeye karşı hazır vaziyette ve silahlarını kuşanmış olarak gelip, seninle namaza durmaları sırasında size koruyuculuk yapsınlar. (Çünkü) inkârcı düşmanlarınız, âni bir baskınla üzerinize saldırabilmek için silahlarınızı ve techîzâtınızı unutup bırakmanızı isterler. Fakat yağmurdan dolayı sıkıntıya düşerseniz, yahut hasta iseniz (namaz kılarken) silahlarınızı bırakmanızda bir mahzur yoktur. Lâkin tehlikeye karşı da (dâimâ) hazırlıklı olun. Allâh şüphesiz hakîkati inkâr edenler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.»²⁰ (en-Nisâ 4/102; Tirmizî, Tefsîr, 4/21; Hâkim, III, 32/4323)

Yani şartlar ne olursa olsun, Müslümanlar için namazı ertelemek, hatta cemâatle kılınmasını dahî terk etmek söz konusu değildir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm, mü’minin iktidâra, güce kudrete ulaştığı zamanda bile namazla buluşacağını açıklamaktadır:

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ

عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

“Mü’minlere yeryüzünde bir iktidâr verdiğimizde, onlar namazı dosdoğru kılarlar, zekâtlarını verirler, iyiliği emrederler ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti de, sâdece Allâh’a âittir.” (el-Hacc 22/41)

²⁰ Bu namaza “Korku Namazı” denir ki düşman saldırısı gibi ciddî bir tehlike ânında cemâatin iki gruba ayrılarak, imâmın arkasında farz bir namazı nöbetleşe kılmalarıdır. İki rekâtli bir namazın ilk rekâtini, dört rekâtli bir namazın ise ilk iki rekâtını imamla birlikte kılan birinci grup, ikinci secdeden veya ilk oturuştan sonra cemâatten ayrılıp görev başına gider. İkinci grup gelerek imamla birlikte kalan rekâtları tamamlar ve göreve döner. İmam kendi başına selam verir. Daha sonra da birinci grup “lâhik” hükmünde olduğu için kıraatsiz, ikinci grup ise “mesbûk” durumunda olduğu için kıraatli olarak nöbetleşe namazlarını tamamlar. Böylece hem cemâatle namaz îfâ edilmiş hem de görev aksatılmamış olur. (Kömisyon, *Diyanet İlmihali*, I, 334; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, s. 377-378)

Böylece Cenâb-ı Hak, bize, cihad ve devletin bir vâsıta, namazın ise kulluğun en yüksek gâyesi olduğunu bildirmektedir. Bu kutsî gâye için bir mü'min, her türlü zorluğu göze almalıdır. Ebû'd-Derdâ -radıyallâhu anh- anlatıyor; Dostum -aleyhisselâm- bana şu vasiyette bulundu: *“Param parça edilsen, ateşlerde yakılsan bile, sakın hiçbir şeyi Allâh’a ortak koşma! Hiçbir namazını da terketme; kim namazı bile bile terk ederse o kişi Allâh Teâlâ’nın himâyesinden, hıfz u emânından uzak kalır...”* (İbn-i Mâce, Fiten, 23)

Rasûl-i Ekrem Efendimiz savaş esnâsında, farz olan namazı kıldırarakla iktifâ etmez, geceleri sabahlara kadar huzûr-ı ilâhîde niyâz hâlinde bulunurdu. Nitekim Ali -kerremallâhu vecheh- Bedir Gazvesi’ni anlatırken şöyle demektedir:

“Bedir günü aramızda Mikdâd’dan başka süvâri yoktu. İyi biliyorum, o zaman Allâh Resûlû hâriç hepimiz uyumuştuk. Rasûl-i Ekrem Efendimiz ise sabaha kadar bir ağaç altında namaz kılıp ağlamıştı.” (İbn-i Huzeyme, II, 52)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in Allâh Teâlâ’ya olan muhabbeti ve bağlılığı o noktaya çıkmıştı ki, dünyâda rahat ve huzûru ancak Yüce Rabbine ibâdet etmekte bulurdu. Dünyâ meşgaleleri arasında daraldığı zaman; *“Ey Bilâl! Bizi rahatlat.”* buyurarak ezâna ve namaza koşmuş, namaz vakti girdiğinde her şeyi bir tarafa bırakarak Rabbine yönelmiştir. Hayâtı boyunca namazlarını dâima ilk vaktinde kılmıştır. Nitekim o, nerede olursa olsun, vakti girdiği anda hemen namaz kılmaktan çok hoşlanırdı. (Buhârî, Salât, 48)²¹ Zîrâ Cenâb-ı Hak, namaza ağır davranmayı ve vaktini geciktirmeyi münâfıkların vasıfları arasında zikretmekte ve şöyle buyurmaktadır:

“...Şüphesiz ki münâfıklar namaza kalktıkları zaman, tembel davranırlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allâh’ı da pek az zikrederler.” (en-Nisâ 4/142)

“Vay o namaz kılanların hâline ki onlar namazlarından gâflettedirler.” (el-Mâûn 107/4-5)

Elmalılı, bu âyetin tefsîrinde şöyle demektedir:

²¹ Bir defâsında Kâinâtın Efendisi, elinde bıçak olduğu halde yemek yerken, ezân okunmuş ve namaza çağrılmıştı. Hemen ayağa kalkarak elindeki bıçağı bir kenara bırakıp namaza gitmiştir. (Buhârî, Ezân, 43) Cenâb-ı Hakk’ın namaz emrinin tatbiki husûsunda gösterdiği titizlik sebebiyle, yemeğini terk etmiş ve daha sonra da kılması mümkün olan namazı ilk vaktinde hemen edâ etmiştir.

“- Onlar namazın ehemmiyetinden gaflet edip, onu gereği gibi ciddi bir vazîfe olarak yapmazlar,

- Kılınıp kılınmadığına aldırılmazlar,

- Vaktine dikkat etmezler, vaktin geçip geçmediğine aldırmayıp tehir ederler,

- Namazın terkinden müteessir olmazlar,

- Kıldıkları vakit de, Allâh için hâlis niyetle kılmayıp dünyevî birtakım maksatlar için kılarlar,

- Açıkta insanlar yanında kıldıkları halde, gizlide kılmazlar; kıldıklarında da Hakk’ın huzûrunda imiş gibi bir huşu ve ta’zim içinde değil, “İki yatış bir kınış bakış”tan ibâret bir gösterişle kılarlar.” (*Hak Dîni Kur’ân Dili*, IX, 6168) Kılana “Vay!” diyen Yüce Rabbimiz, kılmayana ne der!

Bu sebeple Allâh Resûlü, namazı ilerleyen vakitlere bırakmayı hoş görmez:

“*Namazın ilk vaktinde Allâh’ın rızâsı, son vaktinde de affı vardır.*” buyururdu. (Tirmizî, Salât, 13) Yâni Cenâb-ı Hak, namazlarını ilk vaktinde kılan kullarından râzı olurken, ihmâl edip son vakitlere bırakma hatâsını işleyenleri de merhameti ile affeder.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, son hastalığının en şiddetli ânlarında dahî, namazını geçirmemiştir. Bu hastalığı o kadar çok şiddetlenmişti ki kuvvet ve tâkatten kesilmişti. Buna rağmen, öğle ve ikinci vakitlerinde iki kişinin yardımıyla odasından çıkarak mescide kadar geldi ve namazını cemâatle kıldı. Ölüm acıları içinde kıvranmasına rağmen, ümmetinin en çok istifâde edeceği husûsları hatırlatmaktan geri durmadı ve son sözleri; “*Namaz! Namaz! Mâlik olduğunuz* (köleler, kadınlar ve çocuklar) *hakkında Allâh’tan korkun!*” oldu. (Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124/5156)

Enes (r.a) şöyle anlatır:

Vefatı esnâsında Peygamber Efendimiz’in yanındaydık. Bize üç defâ:

“–Namaz hususunda Allah’tan korkunuz!” buyurdu ve sözlerine şöyle devam etti:

“–Emriniz altındaki insanlar hakkında Allah’tan korkunuz, iki zayıf hakkında Allah’tan korkunuz: Onlar dul kadın ve yetim çocuktur. Namaz hususunda Allah’tan korkunuz!..”

Rasûlullah (s.a.v) daha sonra, “Namaz, namaz...” diye tekrar etmeye başladı. (Mübârek lisanı söyleyemez olunca bile) rûh-i pâki Refîk-i A’lâya yükselinceye kadar bunu içten içe tekrar edip durdu. (Beyhakî, Şuab, VII, 477. Ayrıca bkz. Ahmed, VI, 290, 315; İbn-i Mâce, Vasâyâ, 1)

Hayâtını, İslâm’ı en güzel şekilde tebliğ etmeye ve ashâbını ilâhî bir terbiye ile yetiştirmeye adanmış olan Habîb-i Ekrem Efendimiz, huzûr kaynağı namazın, herkes tarafından en güzel bir şekilde kılınmasını isterdi. Mu’te gazâsına gitmek üzere hazırlanan Abdullâh bin Revâha, gül yüzüne hasret kalacağı Efendisi’nin yanına gelip vedâlaştıktan sonra:

– Yâ Resûlallâh! Bana ezberleyeceğim ve aklımdan hiç çıkarmayacağım bir şey tavsiye buyur, demişti. Peygamber Efendimiz ona:

“– Sen yarın Allâh’a pek az secde edilen bir ülkeye varacaksın. Orada secdeleri ve namazları çoğalt.” buyurdu. (Vâkıdî, II, 758)

Sevgili Peygamberimiz, mü’minlerin küçük yaşlardan itibâren namaza alıştırmaları üzerinde hassâsiyet gösterirdi. Çocuk yedi yaşına girdiğinde ona namaz kıldırılmasını, on yaşına gelindiğinde ise namaz üzerinde daha büyük bir ciddiyetle durulmasını isterdi. Çünkü Allâh -zü’l-celâl- hazretleri şöyle emretmişti:

“Âilene namaz kılmalarını emret, kendin de ona sabırla devam et! Biz senden bir rızık istemiyoruz. Bilakis seni rızıklandıran da Biz’iz! (Hayırlı) âkibet, takvâ sâhiplerinindir.” (Tâhâ 20/132)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu hassâsiyetini iyi kavrayan Müslümanlar, tarih boyunca namaza ayrı bir değer vermişlerdir. Kendilerini Peygamber Efendimiz’in izinden gitmeye memûr addeden Osmanlı sultânlarından VI. Mehmed Reşâd, saraydaki hânedan çocuklarını yetiştirmek üzere “muallime-i selâtîn” (sultan hocası) tayin ettiği Safiye Hanım’a, ilk olarak şunu emretmiştir:

“Namaz kılmayanlara, oruç tutmayanlara yedirdiğim tuz ve ekmeği harâm ediyorum. Bu irâdem hoca hanım tarafından, talebe şehzâde ve hanım sultanlara söylensin.” (Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, s. 21)

Ne büyük bir hassâsiyet, ne derin bir anlayış...

b. Namazındaki Huşû ve Huzûr

Namaza bu kadar ehemmiyet veren Resûl-i Ekrem Efendimiz, onu

kılarken derin bir aşk, vecd ve istiğrak hâlinde olurdu. Rabbi'nin huzûrunda olduğunun şuurunda ve bunun gerektirdiği tâzim ve haşyet duyguları içinde namaz kılardı. Bir kimse çok sevdiği insanlarla buluştuğunda nasıl sevinir ve mutluluk duyarsa Allâh Resûlü de namaza duracağı ve Allâh'ın huzûruna çıkacağı zaman, bu sevinçten yüzlerce kat fazlasıyla sevinç ve coşkunluk duyardı. Osman Şems Efendi ihsân mertebesine çıkabilmek için ibâdetleri bu aşk ve muhabbetle yapmak gerektiğini şöyle terennüm eder:

Aşk olmaz ise zikr ü ibâdette muhakkak
Vâsıl-şüde-i rütbe-i ihsân olamazsın.

Sevgili Peygamberimiz, namazda Rabbine karşı huşû ve tevâzûun zirvesine çıkar ve O'na yalvarıp yakarmaktan ayrı bir kulluk zevki alırdı.

Namazın en mühim husûslarından biri olduğunda hiç şüphe bulunmayan huşû, kalbin Allâh korkusuyla dolu, uzuvların da sâkin ve mutmain olmasıdır. Namaz için bütün himmeti toplamak, Allâh'tan başkasından yüz çevirmek, gözü namaz kılınan yerden ayırmamak, oraya buraya dönmemek ve lüzumsuz işlerden uzak durmaktır.

Abdullâh bin Şihhîr -radiyallâhu anh-, Efendimiz'in huşûunu şöyle anlatmaktadır:

“Bir keresinde Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına gitmiştim. Namaz kılıyor ve ağlamaktan dolayı göğsünden, kaynayan kazan sesi gibi sesler geliyordu.” (Ebû Dâvûd, Salât, 158)

İnsanın vücûdu, dili ve kalbiyle huşû içinde kıldığı ve kendisini bütünüyle Allâh'a verdiği namaz, muhabbetullâha nâil olmak ve O'nun sonsuz rahmetini harekete geçirmek için mühim bir sebeptir. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, namazın büyük bir huşû ve saygı içerisinde, yalvarıp yakararak kılınması gerektiğini şöyle ifâde etmişlerdi:

“Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rekâtta bir teşehhüd vardır. Namaz, huşû duymak, tevâzû ve tezellül ızhâr etmektir. (Bitirince de) ellerini, içleri yüzüne dönük olarak Yüce Rabbine kaldırırsın ve Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! diye yalvarırsın. Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir.” (Tirmizî, Salât, 166) Yani namaz, kulun Yaratanı karşısında acziyet ve za'fiyetini idrak ederek, muhtaçlığını arzetmesi ve gönülden gelen feryatlarla tazarrû ve niyazda bulunmasıdır.

Peygamber Efendimiz bir cemâate namaz kıldırıldığı vakit, arkasında yaşlıların, hastaların, iş güç sâhiplerinin bulunacağını düşünerek namazı

gereğinden fazla uzatmazdı. Hatta gerilerden bir çocuk ağlaması duyduğunda, cemâatin içinde o çocuğun annesi bulunabileceğini hesap ederek namazı çabucak bitirirdi. Fakat geceleyin teheccüd namazı kılarken, başkalarının durumunu dikkate alma mecburiyeti olmadığı için dilediği kadar uzun kılardı. Zira Efendimiz, kıyâmı uzun olan namazların daha faziletli olduğunu söylerdi. (Müslim, Müsâfirîn, 165) Dolayısıyla Efendimiz, nâfile kıldığı namazları dilediğince uzatır ve Allâh Teâlâ ile berâberlikten doyumsuz bir zevk alırdı. Birgün nâfile namaz kılmakta olan Efendimiz’e tâbî olan Huzeyfe -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Bir gece Allâh Resûlü ile berâber namaza durdum. Bakara sûresini okumaya başladı. Ben içimden, «Yüzüncü âyete gelince rukûya varır.» dedim. Yüzüncü âyete geldikten sonra da okumasını sürdürdü. «Herhalde bu sûre ile iki rekât kılacak» diye zihnimden geçirdim. Okumasına devam etti. «Sûreyi bitirince rükûya varır» diye düşündüm. Ancak yine bitirmedi, Nisâ sûresini okumaya başladı. Bitirince de Âl-i İmrân sûresine başladı. Ağır ağır okuyor; tesbih âyetleri geldiğinde «*sübhânallâh*» diyor, duâ âyeti geldiğinde duâ ediyor, istiâze âyeti geldiğinde de Allâh’a sığınıyordu. Sonra rükûya vardı. «*Sübhâne Rabbiye’l-Azîm*» demeye başladı. Rükûu da kıyâmı kadar sürdü. Sonra «*Semiallâhu limen hamideh. Rabbenâ leke’l-hamd*» diyerek (doğruldu). Rükûda durduğuna yakın bir müddet kıyamda durdu. Sonra secdeye vardı. Secdede «*Sübhâne Rabbiye’l-A’lâ*» diyordu. Secdesi de kıyâmına yakın uzunlukta sürdü.” (Müslim, Müsâfirîn, 203)

Namaz, dünyevî şeylerden uzaklaşıp Allâh’a yaklaşmak, bir tür melekleşmektir. Bu hâl, ancak namaza müdâvim olmak ve onu çokça kılmakla gerçekleşir. Bu maksadın hâsıl olması için, her fırsatta namaz kılarak kalbi yumuşatmak ve ısındırmak gerekir. Yapılan temrinler sonucunda insanların üzerindeki ağırlıklar kalkar ve artık namaz kolayca kılınmaya başlanır. Böylece namazdan sonraki zamanlarda da aynı huşû ve huzûru devâm ettirmek mümkün olabilir.

Namazı bütün zamanlara yaymak ve o hâli daha sonra da devam ettirmek, bir mü’minin yapabileceği en semereli amellerden biridir. Cenâb-ı Hak mü’minleri medhederken şu vasıflarını öne çıkarmaktadır:

“Onlar ki namazlarında dâimdirler.” (el-Meâric 70/23)

Mevlâna -kuddise sirruh- insanı Allâh’a vâsıl eden gerçek namaz hâlini ve bu duyguları sâir vakitlerde de muhâfaza edebilenlerin durumunu şöyle terennüm eder:

“Bize doğru yolu gösteren, bizi kötülüklerden alıkoyan namaz, beş vakitte kılınır. Halbuki âşıklar, dâimâ namazdadırlar! O gönüllerindeki aşk, başlarındaki ilahî sevgi, ne beş vakitle yatıştır, ne de beş yüz bin vakitle geçer gider! «Beni az ziyâret et!» sözü, âşıklara göre değildir. Gerçek âşıkların canları pek susuzdur! «Beni az ziyâret et!» sözü balıklara uyar mı? Onların canları, deniz olmadıkça yaşayabilir mi? Bu denizin suyu pek korkunçtur; ama, balıkların mahmurluğuna göre bir yudumcuktur! Bir an için ayrı düşmek, âşığa bir sene gibi gelir.” (Mesnevî, beyt: 2669-74)

Muhammed Pârsâ hazretleri, Hak âşıklarının namaza verdikleri ehemmiyeti şöyle anlatır:

“Zikir nûruyla bezenen son merhaledeki sâlik için en fazîletli vird ve en kâmil amel namazdır. Çünkü namaz bütün ibâdetleri ihtivâ eden en mükemmel ibâdettir.”

c. Namazın Mükâfâtı

Resûl-i Ekrem Efendimiz, namaza çok büyük bir değer vermiş ve onu en hayırlı amel olarak tavsîf etmiştir. Bir hadîs-i şerîflerinde:

“İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz takdir edip kavrayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır...” buyurarak (Muvatta, Tahâret, 6) namazın mü'min için ne kadar kıymetli olduğunu göstermiştir.

Cenâb-ı Hak da, bu en hayırlı amele kat kat fazlasıyla ecir vereceğini bildirmiştir. Hz. Enes -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e Mi’râc’a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Daha sonra da şöyle hitâb edildi:

«Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Beş vakit namaz, (Rabbinin bir lüftü olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır.»” (Müslim, İman, 259)

Allâh Teâlâ’nın namaza olan iltifâtı, ona daha çok önem vermeyi gerektirmektedir. Bu sebeple kılınacak her bir rekâtın, insan için çok büyük bir kıymeti vardır. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu hakîkati şu hâdisede ne güzel açıklamıştır. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- anlatıyor:

“Resûlullâh’ın sağlığında Kudâa kabilesinin Beliyy boyuna mensup

iki zât birlikte İslâm'a girmişlerdi. Bilâhare birisi şehid düşmüş, diğeri de bir sene daha yaşayıp öyle ölmüştü. Talha bin Ubeydullah, «Rüyamda, bir sene sonra vefât edenin şehid düşenden daha önce cennete girdiğini gördüm ve hayret ettim!» diye anlattı. Sabah olunca Talhâ'nın bu rüyâsı Efendimiz'e anlatıldı. Rüyâyı dinleyen Allâh Resûlü, başta namaz olmak üzere, bütün ibâdetlerin mükâfatını gösteren şu cevâbı verdi:

«— O, şehid olan kardeşinden sonra Ramazan orucunu tutmadı mı, bir senede altı bin şu kadar rekât namaz kılmadı mı? (O halde ikisi arasında bu kadar fark tabî ki olacak!)»” (İbn-i Hanbel, II, 333)

İslâm'ın en mühim ibâdeti olan namaz, sâhibini büyük mükâfâtlara nâil ettiği gibi, onu bütün kötülüklerden de muhâfaza eder. Yüce Rabimiz:

“Kur’ân’dan sana vahyedilenleri oku ve namazı da dosdoğru kıl! Gerçekten kâmil mânâda kılınan namaz, fahşâdan (çirkinlik ve edepsizlikten) ve münkerden (dînin ve akl-ı selîmin tasvip etmediği her şeyden insanı) men eder.” buyurmaktadır. (el-Ankebût 29/45)

Çünkü namaz, saâdet için gerekli olan sıfatlardan temizlik ve huşûyu bünyesinde toplamakta ve insanı mânevîyat âlemine yükseltmektedir. İnsan, güzel bir vasıf kazandığında, onun zıddı olan hallere karşı tavır alır ve onlardan uzaklaşır. Kim namazları tam olarak edâ eder; namaz için gerekli olan abdestin hakkını verir, vakitlerine riâyet ederek kılar, rükûunu, huşûunu ve zikirlerini tam yerine getirir ve tâdil-i erkâna riâyet ederse, o kişi kesinlikle kötülöklere cephe alır, rahmet deryâsına dalar ve Allâh Teâlâ'nı affına mazhar olur.

Birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbı ile birlikte mescidde namaz vaktini beklerken, bir kimse kalktı ve:

— Yâ Resûlallâh! Ben bir günâh işledim, dedi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz ona cevap vermedi. Namaz bittikten sonra, aynı kişi kalkarak önceki sözünü tekrarladı. Peygamberimiz ona:

“— Sen şu namazı bizimle kılmadın mı? Ve onun için güzelce abdest almadın mı?” diye sordu. Adam:

— Evet yâ Resûlallâh! dedi. Fahr-i Kâinât Efendimiz bu defa:

“— İşte o namaz, işlediğin günâha keffâret olur!” buyurdu. (Heysemî, I, 301)

Mevlâna -kuddise sirruh- ne güzel söyler:

“O kerem sâhibi Allâh, namazda gizlenmiştir. Gönül namazı kılan ve kendini tamamıyla Allâh’a veren kuluna O, lütuf ve ikramda bulunur! O’nun affı ve mağfireti günâha şeref elbisesi giydirebilir de, böylece o günâhı affedilmeye, ihsâna ve kurtuluşa sebep kılar!” (Mesnevî, c. VI, beyt: 4345)

Mevlâna’nın bu sözlerinde şu âyet-i kerimelere telmih bulunmaktadır:

“Muhakkak ki iyilikler kötülükleri giderir.” (Hûd 11/114) ve:

فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

“Ancak, tevbe edip îmân eden ve sâlih ameller işleyen kimselerin Allâh, kötülüklerini iyiliklere tebdîl eder.” (el-Furkân 25/70)

Namazın, beklenen netîceyi vermesi ve tam bir mîrâc olabilmesi için Rasûl-i Ekrem’in kıldığı namaza yaklaşması ve onun hissettiği şuur içerisinde kılınması gerekmektedir. Usûlüne göre kılınan namazda, gönlü başka taraflara kaydırmadan okunan Fatîha’da, çok müjdeli ilhamlar vardır. Bu sâyede gözde nûr, gönülde mânevî bir sürûr hâsıl olur. Böyle bir namaz, insanın dâimâ Allâh’ı düşündüğü, O’ndan bir an bile gâfil olmadığı ihsân hâline yükselmesinin en kısa yoludur. Bunun sonucunda bütün hareket, söz ve düşüncelerinde Yüce Yaratanını düşünen bir insan, kâmil bir mü’min olma vasfını kazanmış olur. Aksi takdirde namaz, Efendimiz’in gösterdiği şekilde kılınmadığı için, hayâtımızda hiçbir değişikliğe sebep olamaz ve biz, içinde bulunduğumuz günâh bataklıkları ve çirkinlikler içerisinde ebedî hüsrâna doğru yüzüp gideriz. Mevlâna hazretleri bu durumu gözümüzde canlandırarak şöyle tasvîr etmektedir:

“Ey Hak tâlibi can! Önce ambara giren fâreden kurtulma çâresini ara, ondan sonra buğday toplamaya çalış. Büyükler büyüğü olan, gönüllere gönül kesilen Sevgili Peygamberimiz’in; «Namaz, ancak kalb huzûruyla tamam olur.» hadisini hatırla da nefisten ve şeytandan kurtulmak için kalb huzûruyla namaza başla.

Eğer ambarımızda hırsız bir fâre bulunmasaydı, kırk yıllık ibâdet buğdayı nereye giderdi? Her gün azar azar da olsa, candan ve sevgi ile yapılan ibâdetlerden, iyiliklerden hâsıl olan iç rahatlığı ve huzûr neden gönlümüzde hissedilmiyor?

Çakmak demirinden bir çok kıvılcım sıçradı. İlâhî aşkla yanan gönül, onları çekti aldı. Fakat karanlıkta gizli bir hırsız var. Kıvılcımları

söndürmek için üstlerine parmak basıyor ve dünyâda mânevî bir چراغ uyanmasın diye kıvılcımları söndürüyor.” (Mesnevî, c. I, beyt: 380-385)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in namaz üzerinde hassâsiyetle durduğunu gören ve bütün varlıklarını onun izinde yürüyebilmek için fedâ eden ashâb-ı kirâm da, namaza durduklarında kendilerinden geçerler ve Allâh'ı en yakınlarında bulurlardı. Huzûr-ı İlâhîde okumaya başladığı bir sûreyi yarıda bırakmak istemeyen ve bir an da olsa alacağı feyz uğruna bütün ömrünü fedâ eden ashâba âit şu hâtıralar ne kadar etkileyici ve ibret vericidir:

Zâtü'r-Rikâ gazvesinde bir konak mahallinde Peygamber Efendimiz, Ammâr bin Yâsir ile Abbâd bin Bîşr -radiyallâhu anhumâ-'yı, kendi istekleri üzerine muhâfız tâyin etmişti. Ammâr, gecenin ilk vaktinde istirahat etmeyi tercih ettiği için uyudu. Abbâd bin Bîşr de namaz kılmaya başladı. O sırada bir müşrik geldi. Ayakta duran bir karaltı görünce gözcü olduğunu anladı ve hemen ok attı. Ok Abbâd'a isâbet etti. Abbâd oku çıkardı ve namazına devâm etti. Adam ikinci ve üçüncü kez ok atıp isâbet ettirdi. Her defâsında da Abbâd ayakta sâbit durarak okları çekip çıkarıyor ve namazına devâm ediyordu. Rükû ve secdesini yaptıktan sonra arkadaşını uyandırarak:

– Kalk! Ben yaralandım, dedi. Ammâr sıçrayıp kalktı. Müşrik iki kişi olduklarını anlayınca kaçtı. Ammâr, Abbâd'ın kanlar içinde olduğunu görünce:

– Sübhânallâh! İlk oku attığında beni uyandırsaydın ya! dedi. Abbâd namaza olan aşk ve şevkini gösteren şu muhteşem cevâbı verdi:

– Bir sûre okuyordum, onu bitirmeden namazı bozmak istemedim. Ama oklar peş peşe gelince, namazı biraz seri olarak tamamlayıp seni uyandırdım. Allâh'a yemin ederim ki, Allâh Resûlü'nün korunmasını emrettiği bu gediği kaybetme endişesi olmasaydı, sûreyi yarıda bırakıp namazı kesmektense ölmeyi tercîh ederdim. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 78; İbn-i Hanbel, III, 343-344)

Ashâb-ı kirâmın böylesine göz kamaştırıcı fazîletleri gösterebilmesinin temel sâikı, Allâh aşkı ve Resûlullâh muhabbetidir.

Misver bin Mahreme -radiyallâhu anh-, ashâbın namaza atfettikleri ehemmiyeti gösteren diğer bir ibretli hâdiseyi şöyle anlatıyor:

“(Hançerlendiği zaman) Ömer bin Hattâb -radiyallâhu anh-’ın yanına gittim. Üstüne bir örtü örtmüşler, kendinden geçmiş vaziyette yatıyordu. Yanındakilere:

«–Durumunu nasıl görüyorsunuz?» diye sordum.

«–Gördüğün gibi» dediler.

«–Namaza çağırın! Onu namazdan başka hiçbir şeyle korkutup uyandıramazsınız» dedim. Bunun üzerine:

«–Ey Mü’minlerin Emîri, namaz!» dediler. Hz. Ömer -radiyallâhu anh- hemen:

«–Evet, vallâhi namazı terk edenin İslâm’dan nasîbi yoktur» dedi ve kalktı, yarasından kanlar akarak namaz kıldı.” (Heysemî, I, 295. Ayrıca bkz. İbn-i Sa’d, III, 35; Muvatta, Tahâret, 51)

Ashâb-ı kirâm için, Allâh’ın emri her şeyden azizdi. Mal ve can, ilâhî emirler yanında bir hiç mesâbesindeydi. Toplumun bütün fertleri bu şuuru yakalamış ve namazın ibâdet hayâtının mihverini teşkil ettiğini kavramıştı.

Daha sonraki nesiller içinde de bu şuurda olan kimseler gelmiştir. Bunlardan biri Kafkasların şanlı mücâhidi Şeyh Şâmil’dir. O, 1829’daki Gimri savunmasında göğsünden girip sırtından çıkan ve ciğerini parçalayan süngünün açtığı yaradan başka, bir düzine süngü, kılıç ve kurşun yarası almıştı. Ayrıca kaburgaları ve sağ köprücük kemiği kırılmıştı. Cerrah olan kayınpederinin tedâvîleri sonucunda altı aya yakın bir zamanda ancak kendine gelebildi. Yaralandığı günden îtibâren 25 gün boyunca komada yatan bu genç mücâhid, yirmi beşinci günün sonunda kendine gelip gözlerini açınca, **başucunda annesini gördü. Güçlkle:**

«–Anacığım! Namazımın vakti geçti mi?» diye sordu.

Namazlarını îmâ ile kılarak aylarca yataktan kalkamayan Şeyh Şâmil’in, Cenâb-ı Hakk’ın izniyle yaraları kapandı, kırılan kemikleri birbirine kayd ve sıhhate kavuştu. (Sâdık Dâî, *İslâm Kahramanları*, İstanbul 1992, III, 136)

Ashâb-ı kiram Resûlullâh’tan nasıl gördülerse öyle yaşamaya çalışmışlardır. İşte Resûlullâh’ın namazı ve işte onun hidâyet yıldızlarının namazı...

3. Cemâatle Namazın Ehemmiyeti

“Câmiye komşu olanın namazı, ancak câmide kıldığı takdirde (kâmil mânâda) namaz olur.” (İbn-i Ebî Şeybe, I, 303)

İbâdetlerden bir kısmının cemâatle îfâ edilmesi ve her seviyeden insanın onun edâsında birlikte bulunması, pek çok ferdî ve içtimâî faydaları ihtivâ eder. İnsanlardan, kendisine uyulacak sâlih kimseler bulunduğu gibi, mânen yükselebilmek için, teşvik ve dâvete ihtiyâcı olan zayıf kimseler de mevcuttur. Bunlar yükümlü kıldıkları şeyi, insanların gözü önünde yapma zorunluluğu duymasalar ihmal gösterebilirler. Bu durumda namaz gibi herkese farz olan en kâmil bir ibâdeti, cemâat hâlinde edâ etmek, insanlar için en faydalı amellerden biridir. Bu sebeple onun, cemâatle edâ edilerek insanlar arasında yaygınlaştırılması gerekmektedir. Böylece, o yükümlülüğü yapanla terk eden, gönüllü olanla isteksiz olan ayrılır; âlim olanlara uyulmuş, bilmeyenlere de öğretilmiş olur. Cemâat hâlinde Allâh’a ibâdetle bulunmak, aynı zamanda insanların iyileri ile kötülerini birbirinden tefrik eden bir tür mihenk taşıdır.

Öte yandan Allâh Teâlâ’nın murâdı, İslâm’ın en yüce olması ve yeryüzünde ondan daha üstün başka bir dinin bulunmamasıdır. Bu gâyenin gerçekleşmesi, ancak âlim câhil, şehirli köylü ve büyük küçük her seviyeden insanın, İslâm’ın en büyük nişânesi ve en yaygın ibâdeti vesîlesiyle sık sık bir araya gelmelerine bağlıdır. Allâh Teâlâ, bu mühim gâyenin tahakkukuna insanları teşvik etmek için, cemâatle namaza daha fazla ecir vermektedir. Bunu Peygamberimiz:

“Cemâatle kılınan namaz, kişinin yalnız kıldığı namazdan yirmi yedi derece daha fazîletlidir.” (Buhârî, Ezân, 30) hadîs-i şerîfi ile beyân etmiştir.

Ayrıca Müslümanların, sâlih ameller işlemek üzere himmetlerini bir araya toplayarak birlikte duâ edip istiğfarda bulunmaları, duâların kabul edilmesinde son derece büyük bir tesire sâhiptir. Dolayısıyla cemâatle kılınan namazlarda yapılacak duâlar, daha çabuk icâbet görür.

Sevgili Peygamberimiz’in haber verdiğine göre, kişi hakkını vererek abdest alır, sonra mescide yönelir ve bütün bunları sırf namaz kılma niyetiyle yaparsa, onun yürümesi namaz hükmündedir. Attığı her adım, günâhlarına keffâret, ayrıca bir derece yükselmesine sebep olur; bu sâyede Allâh’ın rahmet ve sekîneti etrâfını kuşatır. (Buhârî, Ezân 30; Müslim, Mesâcid, 272)

Yine Efendimiz, *“Kim, sabah akşam camiye gider gelirse, her gidip gelişinde Allâh Teâlâ, o kimseye cennetteki ikrâmını hazırlar.”* (Buhârî, Ezân,

37) hadisleriyle beş vakit câmîye devâm eden kimselere ihsân edilecek nimetlerin güzelliğini ve çokluğunu beyân etmiştir. Şeyh Üftâde hazretleri, Ulu Câmî'ye hitaben söylediği beytinde cemâate devam eden insanların Allâh indinde büyük ve şerefli olacağına şöyle işâret eder:

يَا جَامِعَ الْكَبِيرِ وَيَا مَجْمَعَ الْكِبَارِ طَوْبَى لِمَنْ يُزُورُكَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

“Ey ulu câmî, ey büyük insanların toplandığı mukaddes mekân! Seni, beş vakit namaz kılmak üzere gece gündüz ziyaret edenlere ne mutlu!”

Sevgili Peygamberimiz aynı zamanda bir imam olarak cemâatini tâkib eder, gelmeyenleri arayıp sorardı. O zaman cemâate, özellikle de sabah ve yatsı namazlarına gelmeyen kimseler, ancak münâfıklar ve çok hasta olanlar arasından çıkardı. Übey bin Ka'b -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün bize sabah namazını kıldırdı ve *“Filan kimse namaza geldi mi?”* diye sordu. “Gelmedi.” dediler. *“Filan geldi mi?”* dedi. Yine “Gelmedi.” dediler. Bunun üzerine:

“İşte bu iki namaz münafıklara en ağır gelen namazdır. Bunlarda ne kadar çok ecir ve sevap olduğunu bilseydiniz, diz üstü emekleyerek de olsa cemâate gelirdiniz. Birinci saf meleklerin safı gibidir. Oadaki fazîleti bilseydiniz ona yarışarak giderdiniz. Bir kimsenin diğer bir kimseyle olan namazı, yalnız kıldığı namazdan daha bereketli ve sevabı daha fazladır. İki kişi ile olan namazı da, bir kişi ile olan namazından daha bereketli ve üstündür. Berâber kılanların sayısı ne kadar çok olursa, Allâh Teâlâ'nın o kadar çok hoşuna gider.” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Salât, 47)

Allâh Resûlü cemâate devâm husûsunda da ümmetine güzel bir örnek teşkil etmiştir. Vefât ettiği gün dahî iki kişinin yardımı ile cemâate gelmiştir. Esved -radiyallâhu anh- şöyle demiştir; Âişe -radiyallâhu anhâ'nın yanında idik. Bize namaza devâm etmekten ve ona tâzim göstermekten bahsetti. Daha sonra şöyle dedi:

“Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in vefâtına sebep olan hastalığı esnâsında bir namaz vakti gelmişti. Ezân okundu. Efendimiz; *«Ebûbekir'e söyleyin, halka namaz kıldırın!»* buyurdu.... Ebûbekir çıktı ve namaz kıldırmaya başladı. Allâh Resûlü kendisinde bir hafiflik hissetti. İki adamın arasında camiye çıktı. Şu anda ağrıdan yerde sürünen ayaklarını görür gibiyim. Ebûbekir derhal geri çekilmek istedi. Ancak Allâh Resûlü ona; *«Yerinden ayrılma!»* diye işâret buyurdu. Sonra Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- gelip Ebûbekir'in yanına oturarak cemâate iştirâk etti.”

(Buhârî, Ezân, 39)

Çünkü o:

لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

“Câmiye komşu olanın namazı, ancak câmide kıldığı takdirde (kâmil mânâda) namaz olur.” buyurmuştu. (İbn-i Ebî Şeybe, I, 303)

Hiz. Ali’ye hadiste zikredilen câminin komşusu kimdir, diye sorulduğunda şu cevâbı vermiştir:

“Müezzini işiten herkes.” (Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, III, 57)

Evet, ezânı işiten herkes uzak yakın demeden câmiye, cemâate gelmek mecbûriyetindedir. Bu durumdan, ancak özür sâhipleri müstesnâ tutulmuştur. Cenâb-ı Hak, cemâat için câmiye gelen kullarına adım başına sevap vermektedir. Bu durumda mesâfe uzadıkça sevap da artmaktadır. Kâinâtın Efendisi şöyle buyurmuştur:

“Namazdan dolayı insanların en büyük ecre nâil olanı, derece derece uzaktan yürüyüp gelenleridir. İmam ile berâber kılayım diye namazı bekleyen kimse de, evinde hemen kılıp yatıverenden daha büyük ecre nâil olur.” (Buhârî, Ezân, 31)

Diğer taraftan mescidlere devam etmeyi alışkanlık hâline getirmek, gerçek mü’min olmanın bir alâmeti kılınmış (Tirmizî, İman, 8) ve bu güzel alışkanlık, mescidleri îmar etmek olarak değerlendirilmiştir. Bu hayırlı ameli de ancak, Allâh’a ve âhiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allâh’tan başka kimseden korkmayanların işleyebileceği ifâde edilmiştir. İstikâmet üzere olabilmek ve bu nimetten uzaklaşmamak, ancak bu tür güzel amellerle kâbil olabilir. (et-Tevbe 9/18)

Va’dedilen bütün bu mükâfatları bir tarafa iterek cemâati terk edenler, İslâm’a zarar verdikleri gibi, kendi nefislerine karşı da en büyük zulmü işlemektedirler. Rasûl-i Ekrem Efendimiz, cemâati terk edenlerin acı âkıbetini ifâde sadedinde:

“Bir köy veya kırdaki üç kişi birlikte bulunur da, namazı aralarında cemâatle kılmazlarsa, şeytan onları kuşatıp mağlub eder. Şu halde cemâate devam ediniz. Muhakkak ki sürüden ayrılan koyunu kurt yer.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Salât, 46)

Bu hadîs-i şerîfte cemâati terk etmenin, namazı ihmâl gibi kötü bir kapıyı aralayacağına da işâret bulunmaktadır. Bu nedenle, cemâat husûsun-

da ileri sürülen mâzeretler kabul görmemiştir. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e âmâ olan Abdullâh ibn-i Ümmi Mektûm gelip:

– Yâ Resûlallâh! Beni mescide götürecek bir kimsem yok, diyerek namazı evinde kılabilmek için kendisine müsâade etmesini istedi. O da müsâade etti. Abdullâh dönüp giderken Resûl-i Ekrem onu çağırarak:

“– *Sen namaz için ezân okunduğunu işitiyor musun?*” diye sordu. O:

– Evet, cevabını verdi. Peygamber -aleyhisselâm-:

“– *O halde dâvete icâbet et, cemâate gel*” buyurdu. (Müslim, Mesâcid, 255)

Efendimiz cemâate o derece önem vermiştir ki, insanların cemâatsiz bir şekilde yalnız olarak namaz kılmalarına hiç gönlü râzı olmamıştır. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle anlatır; “Bir kimse câmiye geldi, ancak Resûlullâh Efendimiz namazı bitirmişti. Bunun üzerine Allâh Resûlü:

«– *Hanginiz bu kimseye sadaka vererek sevâbını almak ister?*» buyurdu. Hemen birisi kalktı ve onunla birlikte namaz kıldı.” (Tirmizî, Salât, 50)

Farz namazını Allâh Resûlü ile kılmış olan bu sahâbî, cemâate yetişememiş olan kardeşinin de cemâat sevabına nâil olması için, onunla birlikte namaz kıldı.

Yezid bin Âmir -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Allâh Resûlü namaz kı-larken yanına gelmiştim. Oturdum ve cemâate iştirak etmedim. Efendimiz namazdan sonra bize döndüğünde, kenarda oturduğumu gördü.

«– *Ey Yezid sen Müslüman olmadın mı?*» buyurdu. Ben:

– Evet Yâ Resûlallâh! Müslüman oldum! dedim. Allâh Resûlü:

«– *Öyle ise, cemâate katılmaktan seni alıkoyan nedir?*» buyurdu.

– Sizin namazı kılmış olduğunuzu zannederek evimde kılmıştım, dedim. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

«– *Şâyet namaza gelir de insanları namazda bulursan onlarla birlikte kıl. Eğer daha önceden namazını kılmış isen, bu senin için nâfile olur. Evde kıldığın da farz yerine geçer.*»” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Salât, 56)

İbn-i Mes’ûd -radiyallâhu anh- asr-ı saâdetteki cemâat heyecânını ne güzel ifâde eder:

“Yarın Allâh’a Müslüman olarak kavuşmak isteyen kimse, şu namazlara ezân okunan yerde devam etsin. Şüphesiz ki Allâh, sizin Peygamberiniz’e hidâyet yollarını **açıklamış ve emretmiştir. Bu namazları cemaatle kılmak da** hidâyet yollarındandır. Şâyet siz de cemâati terkedip namazı evinde kılan şu adam gibi yapacak olursanız, Peygamberiniz’in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberiniz’in sünnetini terk ederseniz, sapıklığa düşmüş olursunuz... Vallâhi ben, nifâkı bilinen bir münafıktan başka namazdan geri kalanımız olduğunu görmemişimdir. Allâh’a yemin ederim ki **hastalanan biri, iki kişi tarafından tutularak onların arasında namaza getirilir ve onların iki taraflı desteğiyle** safta durdurulurdu.” (Müslim, Mesâcid, 257)

Çünkü Allâh Resûlü, cemâate gelmeyenleri şöyle tehdit etmişti;

“Canımı gücü ve kudretiyle elinde tutan Allâh’a yemin ederek söylüyorum, içimden öyle geçiyor ki odun toplanmasını emredayim, odun yığılsın. Sonra namazı emredayim, ezân okunsun. Daha sonra birine, cemâate imam olmasını emredayim de cemâate gelmeyenlere gidip onlar içindeyken evlerini yakayım.”²² Rûhumu kudret elinde tutan Allâh’a yemin ederim ki bu cemâatten geri kalanların herhangi biri, burada semiz etli bir kemik parçası veya iki tâne güzel paça bulacağını bilse, hemen yatsıya gelirdi.” (Buhârî, Ahkâm, 52; Ezân, 29; Müslim, Mesâcid, 251-254)

4. Teheccüd ve Seheri

Cümle geceyi uyuma Kayyûm’u seversen
Tâ hay olasın Hayy ile ey cân gecelerde.
İbrâhim Hakkı Erzurûmî

Gecenin sonuna doğru olan seher vakitleri, zihnin meşgalelerden uzak olduğu, kalbin durulup saflaştığı, sessizliğin etrâfı kapladığı ve insanların uyuduğu, bu sebeple de riâyâ ve kendini beğenme gibi hastalıklardan uzak kalındığı bir andır. Bu vakit, ilâhî rahmetin indiği ve Rabbu’l-Âlemîn’in kuluna en yakın olduğu bildirilen bir zamandır. İbâdet için en uygun vakitler de, bunun gibi meşgalelerden uzak olunan ve gönlün tam anlamıyla Allâh’a yönelebileceği anlardır.

Beş vakit namaz farz kılınmadan önce, gecenin geç vakitlerine kadar uzun sûreler okunarak teheccüd kılmak bütün Müslümanlara farzdı. (el-Müzzemmil 73/1-4) Bu durum bir yıl devam etmiş, namazda uzun müddet ayakta kalmaktan Müslümanların ayakları şişmişti. Nihâyet beş vakit

²² Efendimiz’in buradaki maksadı cemâate gelmeyenlerin evlerini yakmaya cevaz vermek değil, cemâate devam etmemenin ne kadar büyük bir ihmal olduğunu bildirmektir.

namaz farz kılınıncı teheccüd namazı Müslümanlar hakkında hafifletilip nâfileye çevrildi. (el-Müzzemmil 73/ 20; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 17)

Allâh Teâlâ, çok sevdiği ve kâinâtı hürmetine yarattığı Habîb-i Edîbi'ne daha fazla lütuflarda bulunmak ve onun bu bereketli vakitlerden bolca istifâde edebilmesini temîn için, teheccüd namazını ona husûsî olarak farz kıldı. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Gecenin bir kısmında da sâdece sana mahsus bir fazlalık olmak üzere Kur’ân ile teheccüd namazı kıl. Umulur ki Rabbin seni Makâm-ı Mahmûda erîştirir.” (el-İsrâ 17/79)

Bu emirden sonra Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gecenin bu bereketli ve feyizli anlarında namaz kılmayı, Kur’ân okumayı ve duâ etmeyi hiç terk etmemiştir. Öyleki, hastalandığı ve ayağa kalkamayacak kadar tâkatsiz kaldığı zamanlarda dahi, teheccüd namazından geri kalmayıp seherleri oturarak değerlendirmiştir. (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 18) Resûl-i Ekrem Efendimiz, bu namazı hayâtları boyunca vitirle birlikte on üç, hayâtının sonlarına doğru da on bir rekât olarak kılmaya devâm etmiştir. Vefâtı sırasında ise dokuz rekât olarak kılmış, hiç bırakmamıştır. (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26)

Sevgili Peygamberimiz, “Gözümün nûru” diye tavsif ettiği namazı, geceleri daha bir iştiyak ve arzû ile edâ etmiştir. O, teheccüd namazına olan iştiyâkını şöyle dile getirmişti:

“Allâh her peygamberde, belirli bir şeye karşı aşırı istek yaratmıştır. Benim en çok hoşlandığım şey de gece ibâdetidir...” (Heysemî, II, 271)

Zîrâ geceleyin bir çok kimsenin uyuduğu bir vakitte kılınan namazların ve yapılan tesbîhâtın Allâh’a yakınlık bakımından ehemmiyeti büyüktür. Bu itibarla gönüllerde aşk ve muhabbet-i ilâhînin şiddeti ne kadarsa, gece namazına ve tesbihâta rağbet ve riâyet de o derecede tezâhür eder. Gece namazı ve tesbihleri, yâr ile buluşup sohbet etme mâhiyetini taşır. Herkes uyurken uyanık olmak; Mevlây-ı Mûteâl’in rahmet iklimine girmek, O’nun muhabbet ve merhamet meclisine dâhil olan müstesnâ kullarından olmak demektir.

Allâh’a yaklaştıran en mühim ibâdet olması hasebiyle, ümmetinin de bu nimetten nasiblenmelerini arzû eden Efendimiz, bu konudaki tebliğe öncelikle yakınlarından başlamış ve bir gece Hz. Ali ile Fâtımâ’nın kapısını çalarak:

“– *Namaz kılmayacak mısınız?*” buyurarak (Buhârî, Teheccüd, 5) geceyi boş geçirmemelerini istemişti. Diğer ashâbına da:

*“Aman, gece kalkmaya gayret edin! Çünkü o, sizden önceki sâlih kimselerin âdeti ve Allâh’a yakınlık vesîlesidir. (Bu ibâdet) günâhlardan alıkor, hatalara keffâret olur ve bedenden dertleri giderir.”*²³ (Tirmizî, Deavât, 101) buyurarak onları seherleri uyanık geçirmeye dâvet etmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in Medîne’yi teşriflerinde, onu görmek için yanına gelen ve gül yüzünü görür görmez; “Vallâhi bu yüz yalancı olamaz” diyerek hakîkati haykıran Yahudî âlimi Abdullâh bin Selâm, Efendimiz’in mübârek ağızlarından ilk olarak; “*Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize ikrâmda bulununuz! Akrobânızın haklarını gözetiniz! Gece herkes uyurken namaz kılınız. Bunları yaparak selâmetle cennete giriniz.*” (Tirmizî, Kıyâmet, 42) nasihatlerini işittiğini söylemektedir. Herkesin uyuduğu bir vakitte veya çoğu kimsenin muvaffak olamadığı bir şekilde Allâh’a yönelmek, hiç şüphesiz duâların kabûlünü sağlayan ve cennetin yollarını kolaylaştıran en mühim âmidir. Hâce Ali Râmitenî -kuddise sirruh- şöyle der:

“Üç kalbin birleştiği yerde mü’min kulun arzusu tahakkuk eder; mü’minin samîmî kalbi, Kur’ân’ın kalbi Yâsîn ve gecenin kalbi seher vakitleri.”

Teheccüd gibi yerine getirilmesinde güçlük bulunan ve bu sebeple de fazîleti diğerlerine göre daha fazla olan ibâdetlerin yapılmasında ve devâmlı hâle getirilmesinde, mü’minlerin birbirlerine yardımcı olmaları gerekmektedir. Gece ibâdetleri husûsunda bu yardımlaşmanın en güzel şekli, huzurlu bir âile içinde uygulanabilir. Kadın ve erkeğin Allâh’a ibâdet ve sâlih ameller işleme husûsunda dâimâ birbirlerine destek olmaları gerekmektedir. Nitekim, Peygamber Efendimiz böyle âilelere rahmet duâsında bulunarak şöyle buyurmuştur:

“Geceleyin kalkıp namaz kılan, hanımını da kaldıran, kalkmazsa yüzüne su serperek uyandıran kimseye Allâh rahmet etsin. Aynı şekilde

²³ Asrımızda kaydedilen ilmî gelişmeler sâyesinde doktorlar, Efendimiz’in hadîs-i şerîfinin nice hikmetlerle dolu olduğunu gösteren şu açıklamayı yapmaktadırlar: “Melatoninin yükselmesi, akşam kortizolun düşmesi, gece kalp atımlarının ve tansiyonun düşmesi ve parasempatik aktivasyonun artmasıyla, gece yarısı büyüme hormonu ve prolaktin salınır. Bundan dolayı, gecenin ilk yarısından biraz fazlası (saat 02:00-03:00’e kadar) uykuyla geçirilmelidir. Melatoninden faydalanmak; kortizolun yan tesirinden, kalp atışının ve adrenalin yüksekliğinden korunmak için 02:00 ile 04:00 saatleri arasında uyanık olunmalı ve sabahleyin de güneş ışınlarına yakalanmadan uyanılmalıdır.” (Dr. Arslan Mayda, s. 40)

geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, uyanmazsa yüzüne su serpererek uykusunu kaçırarak kadına da Allâh rahmet etsin.” (Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 18)

Zevce ve zevcenin, birbirlerine bu şekilde davranabilmeleri için, aralarında böyle bir muhabbet bağının teşekkül etmiş olması zarûrîdir.

Allâh’ın rahmetine nâil olabilmek için bir ibâdeteye başlayan ve onun feyzini alan kimselerin, bu güzel ahlâkı devâm ettirmeleri en doğru yoldur. Kazanılan bir güzel hasleti, daha da geliştirmek ve artırmak gerekmektedir. Allâh ve Resûlü’nün tavsiyeleri de bu istikâmettedir. Abdullâh bin Amr bin Âs’ın rivâyet ettiğine göre, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisine şu tavsiyede bulunmuştur:

“– Abdullâh! Falan adam gibi olma! Çünkü o, gece ibâdetine devâm ederken artık kalkmaz oldu.” (Buhârî, Teheccüd, 19)

Böyle bir hareket, insanın dünyâ hayâtına gelmesindeki en mühim hedef olan âhiret hazırlığının ihmâl edilmesi anlamına geldiği gibi, huzûr-ı ilâhîye de eli boş olarak gitmeye sebep olur. Mevlâna -rahmetullâhi aleyh-, Allâh’ın huzûruna boş çıkmamak ve gece gibi bahâ biçilmez bir sermâyeyi, uykudan ziyâde yarın için hazırlık yaparak değerlendirmek gerektiğini ne güzel ifâde eder:

“Dostların yanına eli boş gelmek, değirmene buğdaysız gitmeye benzer. Cenab-ı Hak, mahşer gününde insanlara; «Kıyâmet günü için ne armağan getirdiniz?» diye soracak. «Sizi ilk yarattığımızda olduğu gibi, eli boş, azıksız, tek başınıza ve muhtaç bir halde mi geldiniz?» buyuracak. «Haydi söyleyin kıyâmet günü için, armağan olarak ne getirdiniz? Yoksa birgün, dünyâdan âhirete döneceğiniz ve Allâh’ın huzûruna çıkacağınız hatırıza gelmemiş miydi? Kur’an’ın kıyâmet hakkındaki haberi, size boş mu görünmüştü?»

Kıyâmet gününü inkar etmiyorsan, o dostun kapısına böyle eli boş olarak nasıl gidiyorsun? Azıcık olsun, uykuyu, yemeyi içmeyi bırak da Hak’la buluşacağın zaman için bir armağan hazırla... Ey Hak âşığı, geceleri az uyuyanlardan, seher vakitleri günâhlarının bağışlanmasını isteyenlerden ol.” (Mesnevî, c. I, beyt: 3171-3179)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, “...Farzlar dışında en faziletli namaz, gece namazıdır.” buyurarak (Müslim, Sıyâm, 203) teheccüd namazının fazîletini beyân etmiştir. Bu sebeple, ümmetinin bütün geceyi uyku ile geçirmesine hiç gönlü râzı olmamıştır. Nitekim yanında bir adamın

sabaha kadar uyuduğu ve namaz kılmadığı söylendiğinde, bundan hoşlanmayan Efendimiz:

“– *Bu adamın kulağına şeytan bevletmiştir.*” buyurdu. (Buhârî, Teheccüd, 13)

Zîrâ seherleri uyanık geçirmek, yâni gönlün Rabbi ile berâber olması, kalbin ihyâsı bakımından çok mühimdir. Cesedimizin maddî gıdâya ihtiyâcı olduğu gibi rûhumuzun da Hâlıkı'nı tanıyıp kulluk yapabilmesi için mânevî gıdâya ihtiyâcı vardır. Maddî gıdâlar nasıl ki tâ kılcal damarlara kadar yayılıp cesedin hayâtiyetini devâm ettirirse, mânevî gıdâ olan zikrullâhın da bütün letâiflerde mekân bulup mü'mini intibâha getirmesi zarûrîdir.

Teheccüdün, cehennem azâbına karşı da bir kalkan olduğu bildirilmektedir. Hz. Ali -radıyallâhu anh-, cennetin tâlibi olan ve cehenem ateşinden kaçmak isteyen bir kimsenin, seherleri uyku ve gafletle geçirmesinin doğru olmadığını, bunun hayreti mûcip bir durum olduğunu ifâde etmektedir:

أَلَا وَإِيَّيَّ لَمْ أَرْ كَاجَنَّةٍ نَامَ طَائِلِيهَا وَلَا كَالنَّارِ نَامَ هَارِيهَا²⁴

İbn-i Ömer -radıyallâhu anhümâ-'nın anlattığı bir hâdise, bu husûsta ne kadar câlib-i dikkattir:

“Hz. Peygamberin sağlığında rüya gören bir kimse, onu Peygamberimiz'e anlattı. Ben de bir rüya görmeyi ve onu Efendimiz'e anlatmayı çok isterdim. O zaman bekar bir delikanlı idim ve mescidde uyurdum. Bir defasında rüyamda iki melek beni cehenneme götürdüler. Baktım ki o, kuyu duvarı gibi örülmüş olup kuyununki gibi iki direği vardı. Şaşırdım, orada kendilerini tanıdığım bir kısım insanlar da bulunmaktaydı. Ben; «Cehennemden Allâh'a sığınırım! Cehennemden Allâh'a sığınırım!» diye haykırdım. O sırada bir başka melek gelip bana; «Korkma sana bir şey olmayacak!» dedi.

Bu rüyâyı ablam Hafsa'ya anlattım, o da Allâh Resûlü'ne anlattı. Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdu:

«*Abdullâh ne güzel ve ne iyi bir adamdır! Bir de geceleyin namaz kılmış olsaydı!*»” Râvi'nin bildirdiğine göre o günden sonra Abdullâh gecenin büyük bir kısmını ibâdetle geçirir, çok az uyurdu. (Buhârî, Ashâbu'n-

²⁴ Bâkılânî, s. 144.

Nebî, 19)

Allâh Resûlü'nün bu teşvikleri İbn-i Ömer'de olduğu gibi diğer sahâbe üzerinde de son derece tesirli olmuş ve her ev gecenin sükûnetinde Allâh'a duâ, zikir, tesbih ve ibâdetle nûrlanmaya başlamıştı. Kâdî Beydâvî - rahmetullâhi aleyh- bu durumu şöyle ifâde etmektedir:

“Ümmet için beş vakit namaz farz olup da gece namazı sünnet hâline gelince, Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ashâbın ahvâlini müşâhede sadedinde gece vakti hücre-i seâdetlerinden dışarı çıkıp ashâbın evleri arasında dolaşmış ve o evleri Kur'ân kıraati, zikir ve tesbih sesiyle arı kovanları gibi uğuldar bir halde bulmuştu.” (Envâru't-Tenzîl, IV, 111)

Cenâb-ı Hakk bunun üzerine:

“(Ey Resûl) O (Allah, gece namaza) **kalktığın zaman seni ve secde edenler arasında dolaşmanı görmektedir.**” (eş-Şuarâ 26/217-219) âyetlerini inzâl buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, gece namazını ısrarla tavsiye etmesine rağmen, âilesini, sıhhatini ve işini ihmâl ederek aşırıya kaçan ve hep ibâdetle meşgul olmak isteyen ashâbını da uyarmıştır. Onlara devamlılığı sağlayacak ve bıkkınlığın önüne geçecek olan itidâl ile hareket etmenin yolunu göstermiştir. (Buhârî, Teheccüd, 7)

Efendimiz, gece teheccüd namazını devamlı olarak kıldığı halde, bâzen kalkamayıp üzülen mü'minleri şöyle tesellî ederdi:

“*Mûtaad olarak geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla bir gece uyuya kalıp namazını kılamazsa, Allâh Teâlâ hazretleri ona namaz kılmış gibi sevâp yazar. Uykusu da kendisine Allâh tarafından ikram edilen bir sadaka olur.*” (Muvatta, Salâtu'l-Leyl, 1)

Gece ibâdeti, insanın gündüz hayâtının bereketli ve feyizli geçmesinin temel şartıdır. Gündüz yapılacak işlerin ve hizmetlerin semeresi, teheccüd vaktinde kalbin doldurulabildiği ölçüde olur. Cenâb-ı Hak, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e teheccüdü emrederken şöyle buyurmaktadır:

“**Ey örtünen (Peygamber!) Birazı hariç geceleyin kalk (namaz kıl). Gecenin yarısı kadar (namaz kıl), yahut yarısından biraz eksilt. Veya bunu artır ve ağır ağır, tertil ile Kur'ân oku. Çünkü Biz, senin üzerine ağır bir söz indireceğiz. Şüphesiz gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır. Gündüz vaktinde ise senin için uzun bir meşguliyet vardır.**” (el-Müzzemmil 73/1-7)

Seher vakitleri anlayış ve söyleyiş bakımından sâir vakitlere göre çok daha tesirli, oldukça sâkin ve huzûr dolu vakitlerdir. Gündüz ise, dikkatlerin dağıldığı, ses ve gürültünün arttığı, sükûnetin parçalandığı zamanlardır. Gece, ibâdet için ayrılmış mûtenâ bir ân, gündüz de hizmet etmek ve rızık kazanmak için bahşedilmiş güzel bir nimettir.

Gece, tatlı ve yumuşak yatakları sırf Allâh Teâlâ için terk ederek ilâhî huzûra, muhabbet ve aşkla baş koyma zamanıdır. Kâmil mü'minler için geceler, derûnunda gizledikleri sükûnet ve feyz sebebiyle müstesnâ bir ganîmettir. Bu ganîmetin kadrini lâıykıyla bilenler, bütün mahlukâtın istirahatete çekilerek âlemi derin bir sükûnetin kapladığı hengâmda duâ, ibâdet ve yanık ilticâların kabûlü için Rab'lerine teveccüh etmenin feyizli zemînini bulurlar.

Gecenin tesirli vakitlerini değerlendiremeyen bir kimse, gündüzün meşgaleleri arasında Allâh Teâlâ'ya yönelme ve ibâdet etme fırsatını çok fazla bulamayacaktır. Balsa bile seher vaktinin tesir ve bereketine ulaşması aslâ mümkün değildir. Cenâb-ı Hakk'ın farklı farklı hikmet ve gâyelerle bahşetmiş olduğu bu nimetleri yerli yerince ve gâyesine uygun olarak kullanmak gerekmektedir. Şeytan, insanın bu dengeyi bozması için elinden geleni yapar. Resûl-i Ekrem Efendimiz, geceleri uyku ile geçiren gaflet ehlinin durumunu tasvir ve hakîkaten teheccüde kalkmak isteyenlere de yol gösterme sadedinde şöyle buyurmuştur:

“Biriniz uyuyunca şeytan ensesine üç düğüm atar. Her birinde düğüm yerine eliyle vurarak «Üzerine uzun bir gece olsun, yat, uyu!» der. İnsan uyanır ve Allâh'ı zikrederse bir düğüm çözülür; abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür; namaz kılsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i rûhiye ile sabaha erer. Aksi halde habîs rûhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir hâlde sabahlar.” (Buhârî, Teheccüd, 12)

Görüldüğü üzere, gece kalkıp namaz kılmak beden ve rûhun sıhhati için faydalı olmaktadır. Fazla uykunun sıhhate zarar verdiğini, rızkın bereketini giderdiğini ve âhiret sermâyesini eksilttiğini bilmeyen yoktur. Öte yandan az uyumak, hayvânî yönün zayıflatılmasında, nefsin terbiye edilmesinde büyük bir etkiye sâhiptir.

Gecelerin nîmetini bilmeyen kimseler için gündüzün hayrını düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla sabahın selâmetini elde etmek isteyen her insan, ilâhî ve mânevî manzaraların iklimine girebilmek yolunda gecesini gâyeli kullanmak mecbûriyetindedir.

Teheccüd namazı ve geceleri ihyâ etmenin maddî ve mânevî faydasını dost-düşman herkes kabul ve itirâf etmiştir. Gece ibâdetinin bu faydalarını ifâde eden şu misâller, ne kadar ibret vericidir:

Yermük savaşında iki ordu birbirine yaklaşıncı Rum komutanı, İslâm askerlerinin durumunu tedkîk için bir Arap câsusı görevlendirir. Casus gerekli araştırmayı yapıp dönünce:

– Durumları nasıl? Ne yapıyorlar? diye sorar. Câsus da gördüklerini şöyle anlatır:

بِاللَّيْلِ رُحْبَانٌ وَبِالنَّهَارِ فُرْسَانٌ

– Onlar geceleri âbid, gündüzleri süvâri bir millet!...

Bunun üzerine komutan şu cevâbı verir:

– Şâyet doğru söylüyorsan yerin altında olmak, onlarla yerin üstünde karşılaşmaktan daha hayırlıdır...(Taberî, *Târih*, III, 418)

Tarihten ibretli bir vak’a da şöyledir:

Savaşlarda hiçbir düşman Resûlullâh’ın ashâbına üstün gelemiyordu. Aynı şekilde Müslümanlara yenilen Hırakl, askerlerine hiddetle:

– Yazıklar olsun size! Şu savaştığınız kavim nasıl insanlardır? Onlar da sizin gibi beşer değiller mi? diye sordu.

– Evet, dediler.

– Peki siz mi çoksunuz, yoksa onlar mı?

– Efendim, biz her husûsta onlardan kat kat üstünüz.

– O halde size ne oluyor ki onlarla her karşılaştığınızda hezîmete uğruyorsunuz?

Bu esnâda Rum büyüklerinden bir bilge ihtiyar ayağa kalkarak şu tesbitlerde bulunur:

– Çünkü onlar, geceleri ibâdetle geçirirler, gündüzleri oruç tutarlar, ahidlerini yerine getirirler, iyiliği emredip kötülükten sakındırır ve aralarında her şeylerini paylaşırlar... Bu cevap üzerine Hırakl:

– Sen gerçekten doğruyu söyledin, dedi. (İbn-i Asâkîr, II, 97)

Bu misallerde görüldüğü gibi, gecelerin derinliğinde fışkıran ve

kalbleri harekete geçirici bir nûr, elde edilen zaferlerle gündüzlerin ışığına ışık katmıştır. Günümüz Müslümanlarının acılar içerisinde kıvranışı, kendi öz kimliklerinden kopmalarının ve Allâh’a kulluktaki za’fiyetlerinin hazîn bir netîcesi olsa gerektir. Eğer mü’min, geceyi gâyeli kullanabilir ve zikrin rûhâniyetinden nasip alabilirse gecesi gündüzünden daha aydınlık olur. Gâyesiz uykuya mahkûm bir gece ise taş, denize ve çöle yağın yağmur gibi semeresiz ve telâfisi zor bir kayıptır. İbrâhim Hakkı Erzurûmî hazretleri mevzûyu ne güzel hulâsa etmektedir:

Ey dîde nedir uyku gel uyan gecelerde
Kevkeplerin et seyrini seyrân gecelerde
Bak hey’et-i âlemde bu hikmetleri seyret
Bul Sâni’ini ol O’na hayrân gecelerde
Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gâfil
Koy gafleti dildârdan utan gecelerde
Gafletle uyumak ne revâ abd-i hakîre
Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gecelerde
Cümle geceyi uyuma Kayyûm’u seversen
Tâ hay olasın Hayy ile ey cân gecelerde
Âşıklar uyumaz gecelerde hem sen uyuma kim
Gönlün gözüne görüne cânân gecelerde
Dil Beyt-i Hudâ’dır ânı pâk eyle sivâdan
Kasrına nüzûl eyler o Sultân gecelerde

5. Nâfile Namazları

“... Kulum bana (farzlara ilâveten işlediği)
nâfile ibadetlerle durmadan yaklaşır;
nihâyet ben onu severim...” (Buhârî, Rikâk, 38)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hayâtı, Allâh’a ibâdet ve kulluğun birçok güzel örnekleriyle doludur. Günün muhtelif vakitlerinde kıldığı bir çok nâfile namazı mevcuttur. Ümmetini de, güçleri nisbetinde bu namazları kılmaya teşvik etmiştir. Kul, Allâh’a farzlarla yaklaştığı kadar hiçbir amel ile yaklaşamaz. Ancak, bu yolculuğu nâfilelerle devam eder. Cenâb-ı Hak, nâfile ibâdetlerle meşgul olan kullarına cennetinde, hiçbir gözün görmediği ve hiç kimsenin aklına gelmeyen nimetler va’detmektedir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Müslüman bir kimse, her gün Allâh rızâsı için farzların dışında nâfile olarak on iki rekât namaz kılarsa, Allâh Teâlâ ona cennette bir köşk hazırlar.” buyurmuştur. (Müslim, Müsâfirîn, 103)

Nâfile namazların fazîletini ve insana kazandırdığı sevabı ortaya koyan bir vâkıâ, Hayber’in fethedildiği gün yaşanmıştır. Bir kimse Peygamber Efendimiz’e gelerek:

– Ey Allâh’ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böylesini şu vâdi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır, dedi. Efendimiz:

“ – *Bak hele! Neler kazandın?*” diye sordu. Adam:

– Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyleki üç yüz ukıyye²⁵ kâr ettim, dedi. Efendimiz:

“ – *Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?*” diye sordu. Adam:

– Nedir, ey Allâh’ın Resûlü? dedi. Efendimiz şu cevâbı verdi:

“ – (Farz) *namazdan sonra kılacağın iki rekât nâfile namazdır.*” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 168)

Kıyâmet günü kulun hesâba çekileceği ilk husûs, namazdır. O dehşetli ve belâlı günde, daha hesâbın ilk kademesinde zor duruma düşen kulun imdâdına, kılmış olduğu nâfile namazlar yetişecektir. Bu hakîkati Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle haber vermiştir:

“*Kıyâmet gününde kulun hesaba çekileceği ilk amel, namazdır. Eğer namazı düzgün olursa, işi iyi gider ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün değilse, kaybeder ve zararlı çıkar. Şâyet farzlarından bir şey noksan olursa, Azîz ve Celîl olan Rabbi:*

«*Kulumun nâfile namazları var mı, bakınız?*» der. Farzların eksiği nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer amellerinden de bu şekilde hesaba çekilir.” (Tirmizî, Salât, 188)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- farz namazları cemâatle kılmaya âzamî derecede gayret ederken, nâfile namazlarını daha çok evinde kılmayı tercih eder ve şöyle buyururdu:

“*Ey İnsanlar! Evinizde namaz kılınız. Zîrâ farz dışındaki namazların en makbûlü, insanın evinde kıldığıdır.*” (Buhârî, Ezân, 81)

Bilindiği gibi farz namaz, her Müslümanın yerine getirmesi zarûrî olan bir ibâdettir. Binâenaleyh açıktan kılınması ve insanların bu ibâdete daha sağlam bir şekilde teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple açıktan ve büyük bir cemâat şuuru içinde edâsı daha uygundur. Nâfile namazlar ise insanların kendi isteğine bırakılmıştır, yâni ihtiyârdır. Allâh’a vuslat yolunda yarışan kimselerin riyâ ve süm’a handikaplarını daha kolay

²⁵ **Ukıyye:** 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü.

aşabilmeleri, bunları gizli olarak evlerinde kılmalarına bağlıdır.

Diğer bir önemli nokta da, evlerin namazla şereflenmesi ve bereketlenmesidir. Şâir Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in:

Fânî cihânda bir köşe vardır ki uhrevî
Bir Müslüman mahallesi, bir Müslüman evi

beytiyle ifâde ettiği gibi, Müslümanın evinde nâfile namazların çokluğu netîcesinde, mânevî ve lâhûtî bir havâ esmelidir. Cemâatle namaza çok önem veren Müslümanların, evlerini namaz kılınmayan yerler hâline getirerek harâbeye çevirmeleri, uygun bir davranış değildir. Bu konuda Peygamber -aleyhisselâm- mü'minlere:

“Namazınızın bir kısmını evlerinizde kılınız da, oraları kabirlere çevirmeyiniz.” İkâzında bulunmuştur. (Buhârî, Salât, 52)

a. Kuşluk (Duhâ) Namazı

Allâh Teâlâ'nın kullarına ihsân ettiği nimetleri, saymakla bitirmek mümkün değildir. Bu nimetlerin her biri için insanın şükretmesi ve sadaka vermesi gerekmektedir. Zayıf ve âciz olan insanoğlunun, sayıya gelmeyecek derecede bol ve çeşitli olan bu kadar ihsân için, gereken sadakaya güç yetirebilmesi mümkün değildir. Ancak, hiç değilse kişinin bu duygularla dolu olması ve bir gayret içinde bulunması gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde rahmet-i ilâhîyi celbetmek mümkün olur. Cenâb-ı Hak da kulunun az amelini çok kabul ederek, ona büyük mükâfâtlar bahşeder. Bu mânâda âlemlere rahmet olan Efendimiz, ümmetine kolaylık sağlayarak şöyle buyurmuştur:

“Her gün, bedeninizdeki her bir kemiğiniz ve mafsalınız için bir sadaka gerekmektedir. Her tesbîh bir sadakadır, her tahmîd bir sadakadır, her tehlîl bir sadakadır, emr bi'l-ma'rûf bir sadakadır, nehy ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rekât namaz kâfi gelir.” (Müslim, Müsâfirîn, 84)

Demek ki, bir günde kılacağımız iki rekât kuşluk namazı, ihlâs ve samîmiyetimiz ölçüsünde, Allâh Teâlâ'nın sonsuz nimetlerine karşı bir şükür ifâdesi olarak kabul edilmektedir. Böylece Rabbimiz, ihsân etmiş olduğu nimetlerin şükrü için, herkesin uygulayabileceği bir kolaylık sağlayarak, bizlere ayrı bir ikramda daha bulunmuştur. O'na ne kadar hamd

etsek azdır.

Peygamber Efendimiz, kuşluk namazına çok ehemmiyet verirdi. Bu namazı dört rekât kıldığı ve Allâh'ın dilediği kadar artırdığı rivâyet edilmektedir. (Müslim, Müsâfirîn, 78-79) Sekiz ve on iki rek'ât kıldığı da rivâyet edilmiştir. (Buhârî, Teheccüd, 31)

Ebû Hureyre hazretleri, bir defâsında şöyle demiştir:

“Dostum Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana, her ay üç gün oruç tutmayı, iki rekât kuşluk namazı kılmayı ve uyumadan önce vitri edâ etmeyi tavsiye buyurdu.” (Buhârî, Teheccüd, 33)

Bir keresinde Peygamber Efendimiz, bir yere askerî birlik göndermişti. İslâm askerleri kısa sürede büyük ganîmetlerle döndüler. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir:

– Yâ Resûlallâh! Biz bunlardan daha çabuk dönen ve daha fazla ganîmet getiren başka bir birlik görmedik, dedi. Allâh Resûlü:

“– Ben size bundan daha çabuk dönen ve daha çok ganîmet sağlayan bir şeyi haber vereyim mi?” diye sordu. Daha sonra şöyle devâm etti; “Bir adam güzelce abdest alarak mescide varır, sabah namazını edâ eder, ardından da kuşluk namazını kılsa işte bu şahıs, hem daha çabuk dönmüş, hem de daha fazla kazanmış olur.” buyurdu. (İbn-i Hibbân, VI, 276)

Kuşluk namazının kılınma vakti, güneşin doğuşundan yaklaşık kırk beş dakîka sonra başlar, zevâl vaktinden yani güneşin tepe noktaya dikildiği zamandan yarım saat öncesine kadar devâm eder. Gündüzün dörtte biri geçtikten sonra kılınması daha sevaptır. Umûmiyetle bu vakitte başka bir namaz kılınmadığı için, kimsenin ibâdet etmediği bir saatte insanın Rabbine kulluk etmesi son derece kıymetli bir harekettir. Gündüzün ilk saatleri rızık arama ve geçim telâşsı için koşuşturma ânıdır. Kuşluk vakti gibi tam meşgûliyetin yoğun olduğu bir anda namaz kılmanın teşvik edilmesi ise dünyâ işlerine dalmanın bir ölçüde önüne geçilmesi ve dünyâ tutkusuna karşı bir tür panzehir olması içindir.

b. Evvâbîn Namazı

İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ- Peygamber Efendimiz'in akşam namazından sonra iki rekât namaz kıldığını bildirmiştir. (Buhârî, Teheccüd, 29) Bu namaza “evvâbîn” ismi verilir.

Evvâbîn kelimesi, “Allâh’a yönelen, tövbe eden kimse” anlamındaki evvâb’ın çoğuludur. Günâh işlediği zaman hemen Allâh’ı hatırlayarak tövbe eden, O’na yönelen, ve O’na itaat ederek hayır işler yapan her bir kimse “evvâb”dır. Akşam namazından sonra altı rekât veya dört rekât yahut iki rekât namaz kılan, hatta bâzı hadislerle göre, rekât sayısı belirtilmeden akşam ile yatsı arasında namaz kılan kimseler de “evvâbîn” diye anılmışlardır.

c. Hâcet Namazı

Her ihtiyâcını Allâh’a arzeden ve her fırsatta O’nu zikredip yücelten Resûl-i Ekrem Efendimiz, herhangi bir ihtiyacı olan kimseye iki rekât namaz kıldıktan sonra Allâh’a duâ etmesini tavsiye etmiştir. Hadîs-i şerîf şöyledir:

“Kimin Allâh’a veya herhangi bir insana ihtiyâcî hâsıl olursa, önce abdest alsın, bunu da güzel bir şekilde yapsın, iki rekât namaz kılsın, sonra Allâh Teâlâ’ya senâda bulunsun, Resûlü’ne salât okusun, daha sonra da şu duâyı yapsın:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ. سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. اَللّٰهُمَّ
اِنِّیْ اَسْأَلُكَ مُوَجِّبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ.
اَسْأَلُكَ اَلَّا تَدْعَ لِيْ ذَنْبًا اِلَّا عَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا اِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا اِلَّا قَضَيْتَهَا لِيْ.

«Halîm ve Kerîm olan Allâh’tan başka ilâh yoktur. Arş-ı A’zam’ın Rabbi, noksan sıfatlardan münezzehtir. Âlemlerin Rabbi’ne hamd olsun. Allâhım! Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek sebepleri talep ediyor, her çeşit günâhtan koruman için sana yalvarıyorum. Her türlü iyilikte zenginlik, her çeşit günâhtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günâhımı, gidermediğin hiçbir sıkıntıyı bırakma! Rızâna uygun olan her türlü dileğimi yerine getir! Hangi amelden râzı isen onu ver, ey Rahîm olan, bana en ziyâde rahmet eden Rabbim!»

Bundan sonra dünyevî veya uhrevî her türlü ihtiyâcî için duâ etsin. Çünkü istediği kendisine verilecektir.” (İbn-i Mâce, İkâme, 189; Tirmizî, Vitr, 17)

Bir kimsenin hâcetini, fânilere yalvararak değil de, bu yolla direk olarak Allâh’a yönelerek gidermesi, tevhîd inancının güçlenerek nefsinde iyice yerleşmesini sağlayacak ve o kişiyi ihsân derecesine yükseltecektir.

Allâh Resûlü'nün hâcet namazı tavsiyesine sıkıca sarılan ashâbı, herhangi bir ihtiyaçları olduğunda Allâh'a ilticâ eder ve murâdlarına nâil olurlardı. Bir yaz günü Enes -radiyallâhu anh-'e bahçıvanı gelerek, yağmur yağmadığından ve bahçenin kurduğundan yakındı. Hz. Enes su isteyerek abdest aldı ve namaza durdu. Selâm verdikten sonra bahçıvanına:

– Gökyüzünde bir şey görebiliyor musun? diye sordu. Bahçıvan:

– Göremiyorum, dedi. Enes -radiyallâhu anh- tekrar içeri girip namaz kılmaya devam etti. Üçüncü yahut dördüncü kez bahçıvanına:

– Gökyüzünde bir şey görebiliyor musun? diye sorunca adam:

– Kuş kanadı gibi bir bulut görüyorum, dedi. Bunun üzerine Enes -radiyallâhu anh- namazını ve duâsını sürdürdü. Az sonra bahçıvan yanına girdi ve:

– Gök bulutla kaplandı ve yağmur yağmaya başladı, dedi. Hz. Enes:

– Haydi Bısr bin Şegaf'ın gönderdiği ata bin de yağmurun nerelere kadar yağdığına bak, dedi.

Bahçıvan ata binip etrafı dolaştığında yağmurun Müseyyerîn köşkleriyle Gadbân sarayından öteye geçmediğini gördü ki Enes -radiyallâhu anh-'ın bahçesi de bu sınırlar dâhilindeydi. (İbn-i Sa'd, VII, 21-22)

Yine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ashâbından Ebû Mı'lâk adında biri vardı. Bu zat başkaları ile ortaklık kurarak ticâret yapardı. Dürüst ve takvâ sâhibi biri idi. Bir defasında yine yola çıkmıştı. Karşısına çıkan silahlı bir hırsız:

– Neyin varsa çıkar seni öldüreceğim, dedi. Ebû Mı'lâk:

– Maksudın mal almaksa al, dedi. Hırsız:

– Ben sâdece senin canını istiyorum, dedi. Ebû Mı'lâk:

– Öyleyse bana müsâade et de namaz kılayım, dedi. Hırsız:

– İsteddiğin kadar namaz kıl, dedi. Ebû Mı'lâk namazını kıldıktan sonra şöyle duâ etti:

يَا وَدُودُ، يَا ذَا الْعَرْشِ الْمَجِيدِ، يَا فَعَّالًا لِمَا يُرِيدُ! أَسْأَلُكَ بِعِزَّتِكَ الَّتِي لَا تُرَامُ وَمُلْكِكَ الَّذِي لَا يُضَامُ وَبُنُورِكَ الَّذِي مَلَأَ أَرْكَانَ عَرْشِكَ أَنْ تَكْفِينِي شَرَّ هَذَا (اللَّصِّ). يَا مُغِيثُ اعْنِنِي

“Ey gönüllerin sevgilisi! Ey yüce arşın sâhibi! Ey her istediğini

yapan Allâhım! Ulaşılmayan izzetin, kavuşulmayan saltanatın ve arşını kaplayan nûrun hürmetine beni şu (hırsızın) şerrinden korumanı istiyorum! Ey imdâda koşan Allâhım, yetiş imdâdıma!

Ebû Mı'lâk, bu duâyı üç defâ tekrârladı. Duâsını bitirir bitirmez, elindeki kargıyı kulakları hizâsında tutan bir süvârî peydâh oldu ve hırsız öldürdü. Sonra da Ebû Mı'lâk'a döndü. Allâh'ın lütfuyla kurtulan sahâbî:

– Kimsin sen? Allâh seni vasıta kılarak bana yardım etti, diye şaşkınlıkla sorunca süvârî:

– Ben dördüncü kat semâ ehlinenim. İlk duânı yapınca semâ kapılarının çatırdadığını işittim. İkinci defa duâ edince, gök ehlinin gürültüsünü işittim. Üçüncü defa duâ edince, “Zorda kalan biri duâ ediyor!” denildi. Bunu duyunca Allâh'tan, hırsız öldürmeye beni memûr etmesini istedim. Allâh Teâlâ da kabul etti ve geldim. Şunu bil ki, abdest alıp dört rekât namaz kılan ve bu duâyı yapan kimsenin, zorda olsun veya olmasın duâsı kabul edilir, dedi. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 182)

d. İstihâre Namazı

Câhiliye döneminde insanlar, yola çıkmak, evlenmek, alış veriş yapmak gibi önemli bir işleri olduğu zaman, fal oklarına başvururlar ve böylece o şeyi yapmanın hayır mı şer mi olduğunu öğrenmek isterlerdi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunu yasakladı. Çünkü bunun bir aslı yoktu ve sâdece tesâdüften ibâretti. Üstelik bu uygulamada Allâh'a iftirâ da söz konusuydu. Zîrâ okların üzerinde; “Rabbim bana emretti”, “Rabbim bana yasakladı” yazıyordu. Fahr-i Kâinât Efendimiz bunun yerine ashâbına istihâre usûlünü öğretti.

İstihârenin en önemli faydası, insanın kendi nefsî arzusunu ortadan kaldırması ve yüzünü Allâh'a dönmesidir. Bu sebeple Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- istihâreye çok önem vermiş ve onu terketmeyi şekâvet alâmeti saymıştır:

“Ademoğlunun saâdet sebeplerinden biri, Allâh Teâlâ'nın hükmüne rızâ göstermesidir. Şekâvet sebeplerinden biri de, O'na istihâre yapmayı terketmesidir...” (Tirmizî, Kader, 15)

İstihâre ile alâkalı olarak Câbir -radiyallâhu anh- şöyle demektedir:

Allâh Resûlü bize, Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi, her işte istihâre

yapmayı tâlim ederdi. Derdi ki:

“Biriniz bir iş yapmayı arzu ettiği zaman, farzlar dışında iki rekât namaz kılın, sonra şu duâyı okusun:

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ وَاسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَاسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ فَانَّا كُنَّا تَقْدِرُ وَلَا اَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا اَعْلَمُ وَاَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ. اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هَذَا الْاَمْرَ خَيْرٌ لِّىْ فِيْ دِيْنِيْ وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةِ اَمْرِيْ - فِيْ عَاجِلِ اَمْرِيْ وَآجِلِهٖ - فَاقْدُرْهُ لِيْ. وَاِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هَذَا الْاَمْرَ شَرٌّ لِّىْ فِيْ دِيْنِيْ وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةِ اَمْرِيْ - فِيْ عَاجِلِ اَمْرِيْ وَآجِلِهٖ - فَاصْرِفْهُ عَنِّيْ وَاصْرِفْنِيْ عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيْ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِيْ بِهِ

«Allâhım, Sen'den hayır taleb ediyorum, zîrâ Sen her şeyi bilirsin. Sen'den hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum. Zîrâ Sen vermeye kadirsin, Rabbim! Yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen her şeye kâdirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben câhilim. Sen gaybları bilirsin. Allâhım, eğer bu iş dînîm, hayâtım ve sonum için hayırlı ise, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübârek kıl. Eğer bu iş, bana dinim, hayâtım ve âkıbetim için zararlı ise; onu benden çevir, beni de ondan uzaklaştır. Hayır ne ise onu takdir et, sonra da bana onu sevdire!»

Duâ esnâsında, («bu iş» diye geçen yerde) hayırlı olmasını istediği işi zikretsin.” (Buhârî, Deavât, 48)

Bir iş hakkında bu şekilde Allâh'a yönelip yalvaran ve hâlisâne yardım talebinde bulunan kulun kalbinde bir huzûr ve itmi'nan husûle gelir, yapacağı iş hususunda da biiznillâh hayırlı tarafa bir meyil oluşur. Bu meyle göre hareket eden kul, netîcede yanlış yapmaktan korunarak hayırlı sonuçlara nâil olur.

e. Tahiyetü'l-Mescid Namazı

Ebû Katâde birgün Mescid-i Nebevî'ye geldi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in ashâb-ı kirâm arasında oturduğunu görünce, o da gelip yanlarına oturdu. Bunun üzerine Allâh Resûlü Ebû Katâde'ye dönerek:

“– Oturmadan önce iki rekât namaz kılmana ne mâni oldu?” diye sordu. Ebû Katâde de:

– Yâ Resûlallâh! Senin ve cemâatin oturduğunu gördüm, (bu sebeple kılmadım), dedi. Bunun üzerine Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve

sellem-:

“– *Biriniz mescide girdiğinde, iki rekât namaz kılmadan oturmasın.*”
buyurdu. (Müslim, Müsâfirîn, 70)

Bunun gibi tahiyyetü'l-mescid namazını tavsiye eden başka hadis-i şerîfler de mevcuttur. Tahiyyetü'l-mescid, mescidi yani câmiyi selâmlamak demektir. Câmiler Allâh'ın evleridir. Bir eve giren kimsenin, önce ev sâhibini selâmlaması kadar tabî bir şey olamaz. Câmiye giren kimse, tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak sûretiyle bir nevî Allâh Teâlâ'yı selâmlamış, ona bağlılığını, saygısını ve kulluğunu arzetmiş olur. Ancak bu namaz kerahat vakitlerinde kılınmaz.

f. Abdest Aldıktan Sonra Kılınan Namaz

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Bilâl -radiyallâhu anh-'e:

“– *Bilâl! Müslüman olduktan sonra yaptığın ibâdetler arasında en fazla sevap beklediğin hangisidir? Çünkü ben cennette, senin ayakkabıllarının sesini önümde duydum!*” diye sordu. Hz. Bilâl de:

– Gece veya gündüz abdest aldıktan sonra kılabilirdiğim kadar namaz kılarım. En fazla sevap beklediğim ibâdet budur, dedi. (Buhârî, Teheccüd, 17)

Devamlı abdestli durmak ve her abdest sonrasında da namaz kılmak, ihsân mertebesine ulaşabilmek için önemli bir adımdır. Bunu da ancak büyük bir cehd ve gayret sâhibi kimseler başarabilir. Bu hâl, günâhların affedilmesine de sebep olur. Hz. Osman -radiyallâhu anh-, insanlara öğretmek için abdest aldıktan sonra:

– Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i bu şekilde abdest alırken gördüm. Abdesti bitince de şöyle buyurdu:

“*Kim şu abdestim gibi abdest alır, arkasından iki rekât namaz kılar ve namazda nefsinin vesvesesinden uzak durursa, geçmiş günâhları affedilir.*” (Buhârî, Vudû, 24) diyerek bu hakîkati ifâde etmiştir.

g. Tevbe Namazı

Allâh'a karşı, bir gaflet eseri veya nefse uyarak günâh işlendiğinde onun keffâreti, büyük bir nedâmet içerisinde yine O'na teveccüh etmektir. Zîrâ bir günâh işledikten hemen sonra, o günâhın pası henüz kalpte yer

etmeden Allâh’a yönelmek ve tevbe etmek, işlenen günâha keffâret olur. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Şeytan seni bir kötülüğe sevk etmek isterse, hemen Allâh’a sığın.” (Fussilet 41/36)

“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl! Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.” (Hûd 11/114)

Dâvûd -aleyhisselâm-, iki tarafı da dinlemeden acele hüküm vermek sûretiyle zelle işlediğinde hemen Rabbine istiğfâr etmiş, rükû ve secdeye kapanarak Allah’a yönelmiştir.” (Sâd 38/24)

Resûlullâh Efendimiz:

“Nerede bulunursan bulun, Allâh’a karşı takvâ sâhibi ol! Bir günâh işlediğinde hemen arkasından bir iyilikte bulun! Zîrâ o, günâhı yok eder. Ve bir de insanlara karşı hüsn-i ahlâk ile muâmele et!” buyurmuştur. (Tirmizî, Birr, 55)

Bunun gibi âyet ve hadislerde, kötülük yapan bir kimsenin, hemen akabinde bir iyilik yapması, kötülüğü iyilikle defetmesi istenmektedir.

Hiz. Ali -radiyallâhu anh- şöyle der:

“Ben Resûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den bir hadis duyduğumda, Allah Teâlâ bana o hadisten dilediği kadar istifade ettirirdi. (Yani onunla amel ederdim). Resûlullah Efendimiz’in ashâbından biri bana hadis rivâyet ettiğinde ondan yemin etmesini isterdim. Yemin ederse sözünü kabul ederdim. Bir defâsında Ebû Bekir -radiyallâhu anh- bana bir hadis rivâyet etti. Şüphesiz Hiz. Ebû Bekir doğru söylerdi (Bu sebeple ona yemin ettirmezdin). Dedi ki:

«—Resûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şöyle buyurduğunu işittim:

“Bir kul herhangi bir günah işlediğinde, kalkar, güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılar ve Allah’a istiğfâr ederse, Cenâb-ı Hak muhakkak o kulunu mağfiret buyurur.”

Sonra Resûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şu âyet-i kerimeyi okudu:

“Onlar (müttakî mü’minler), bir kötülük yaptıklarında ya da

kendilerine zulmettiklerinde, Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler.” (Âl-i İmrân 3/135)»” (Ebû Dâvûd, Vitir, 26/1521; Tirmizî, Salât, 181/406; Tefsîr, 3/3006; Ahmed, I, 2)

h. Şükür Namazı

Allâh Teâlâ'nın ihsân etmiş olduğu sayısız nimetlere şükretmek, bütün insanların yerine getirmesi lâzım olan bir borçtur. Şükür, verilen nimeti artırdığı gibi, şükürsüzlük de, onun zevâline ve hatta sâhibinin şiddetli bir azâba mâruz kalmasına sebep olur. Mevlâna -kuddise sirruh- bunu ne güzel misâllendirir:

“Şükür, nimet memesini emmektir. Meme ne kadar dolu olursa olsun, süt onun ucuna kadar gelmez. Nîmeti artırmak için onu emmek lâzımdır.” (Fîhi mâ fîh, s. 165)

Efendimiz, sevindiğinde veya sevindirici bir haber aldığı anda, Allâh'ın bu ihsânına şükretmek için secdeye kapanır²⁶ ve namaz kılar. (İbn-i Mâce, Salât, 192)

Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

Nebiy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir ihtiyacının görüldüğü husûsunda müjdelendiği, bunun üzerine hemen secdeye kapandı. (İbn-i Mâce, Salât, 192)

Aynı şekilde ashâb-ı kirâm da sevindikleri anlarda şükür namazı kılmışlardır. Tebûk seferine katılmayan Ka'b bin Mâlik -radiyallâhu anh-, bu hatasından dolayı dünyânın bütün genişliğine rağmen kendisine dar geldiği günler yaşadıkdan sonra, tevbesinin kabul edildiği haberini alınca, derhal secdeye kapanmıştır. (İbn-i Mâce, Salât, 192) Daha sonra da bütün mal varlığını Peygamber Efendimiz'e teslim ederek tasadduk edilmesini istemiş, ancak Efendimiz yarısını infâk edip, diğer yarısını da ehline bırakmasını söylemiştir. (Buhârî, Megâzî, 79)

Aslında şükür, kalbin işidir. Ancak kalbdeki duygunun güç kazanabilmesi için mutlaka dışa vuran bir şeklinin olması gerekir. Bir de

²⁶ Şükür secdesi aynen tilâvet secdesi gibidir. Abdestli bir şekilde şükür secdesine niyet edilir, eller kaldırılmadan “Allâhüekber” diyerek tekbir alınır, secdeye varılır, mümkün olduğu kadar uzun secde yapılır, [sonra da kalkılır](#).

nimetlerin vermiş olduğu taşkınlık ve şımarıklık hâlinin önüne geçilmesi gerekir. Nimetin sâhibine boyun eğmek ve onun huzûrunda yere kapanmak sûretiyle, bu taşkınlık ve şımarıklık da ortadan kaldırılmış olur.

i. Terâvih Namazı

Ramazan gecelerinde terâvih namazı kılmak, Peygamberimiz'in sünnetidir. O; *“Yüce Allâh Ramazan'da orucu farz kıldı, ben de (terâvih) namazını sünnet kıldım.”* buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Salât, 173) Ramazan'dan en güzel şekilde istifâde edebilmek için; orucun tutulması yanında gecelerinin de ihyâ edilmesi, dilin her türlü mâlâyâniden korunması ve îtikâfa girilmesi gerekmektedir. Ramazan gecelerinin ihyâsı, mağfiret sebebidir. Resûlullâh - sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Kim, inanarak ve sevâbını Allâh'tan umarak Ramazan gecelerini ihyâ ederse, geçmiş günâhları affolunur.” (Buhârî, Terâvih, 46)

Hiz. Âişe -radiyallâhu anhâ-'nın haber verdiğine göre, Resûl-i Kibriyâ Efendimiz Ramazan ayında, ibâdet husûsunda diğer aylarda görülmeyen bir gayret içerisinde olurdu. Ramazan'ın son on gününde ise, kendisini daha fazla ibâdete verirdi. Bu günlerde geceyi ihyâ eder, âilesini uyandırırdu. (Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadir, 5)

Resûlullâh Efendimiz, Ramazan gecelerini terâvih namazı ile değerlendirmiş, ancak cemâat hâlinde kılmamıştır. Herkesin, gücü nispetinde ibâdet etmesini daha uygun bulmuştur. Terâvih namazı, Hiz. Ebûbekir zamanında da ferdî olarak kılınmış, cemâatle kılınmaya Hiz. Ömer zamanında başlamıştır. Peygamber Efendimiz'in bu namazı yalnız kılmasının hikmetini beyân eden bir hâdiseyi, Âişe vâlidemiz şöyle anlatır:

“Allâh Resûlü, Ramazan ayında bir gece mescidde nâfile namaz kılmişti. Birçok kimse de ona iktidâ ederek namaz kıldı. Sabah olunca ashab, «Resûlullâh geceleyin mescidde namaz kıldı.» diye konuştular. Efendimiz ertesi gece de namaz kıldı. Halk, yine bunu konuştu; katılanların sayısı da iyice arttı. Üçüncü veya dördüncü gece insanlar yine toplandı. Öyleki mescid, onları alamayacak hâle gelmişti. Ancak Resûl-i Ekrem bu gece yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:

«Yaptığınızı gördüm. Yanınıza çıkmaktan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır.» buyurdu.” (Buhârî, Terâvih, 1; Müslim, Mûsâfirîn, 177)

k. Tesbih Namazı

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, amcası Abbâs'a; *"Amcacığım! Sana ikram ve ihsanda bulunmamı ister misin?"* dedikten sonra, gelmiş geçmiş günâhlarının affedilip, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanabilmesi için, tesbih namazı kılmasını tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Dört rekât namaz kıalarsın. Her bir rekâtte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rekâtte kıraati tamamlayınca, kıyâmda olduğun hâlde on beş kere «sübhânellâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illallâhü va'llâhu ekber» dersin. Sonra rükû yapıp orada aynı tesbihi on kere söylersin, rükûdan başını kaldırır on kere daha söylersin. Daha sonra secde yapıp aynı tesbihi on kere söylersin. Secdeden başını kaldırınc da on kere tekrarlarsın. Tekrar secdeye varıp yine on kere aynı tesbihi yaparsın. İkinci secdeden başını kaldırınc da on kere söylersin. Böylece bir rekâtte bunları yetmiş beş defâ söylemiş olursun. Aynı şeyleri dört rekâtte de yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere, haftada yapamazsan ayda bir kere, o da olmazsa yılda bir kere kıl. Yılda bir kere de kılamazsan, hiç olmazsa ömründe bir kere kıl." (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 14; Tirmizî, Vitr, 19)

l. İstiskâ Namazı

Bir defâsında Habîb-i Ekrem Efendimiz'e yağmur yağmadığından şikâyet edilmişti. Bunun üzerine bir minber getirilmesini istedi. Minber musallâya²⁷ kuruldu. Halkın oraya gitmesi için gün tesbit edildi. Allâh Resûlü güneşin kızılığı ufukta görülür görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi, Allâh'a hamdetti ve:

"Sizler, memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal zamanında yağmayıp gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allâh -celle celâluh-kendisine duâ etmenizi emrediyor. Duânıza icâbet edeceğini va'dediyor." buyurdu ve şöyle duâ etti:

²⁷ **Musallâ:** Bir belde halkının cuma, bayram ve cenaze namazlarını bir arada kılmaları için tahsis edilen geniş bir mekan. İslâm'ın ilk asırlarında, genellikle şehirlerin kenar kısımlarında toplu namazlar için musallâlar hazırlanır ve bayram, cuma namazları gibi toplu namazlar bugünkü gibi muhtelif camilerde değil de, sâdece namazgâh denilen bu musallâlarda kılınırdı. Böylece bütün şehir halkının her hafta bir araya gelmesi sağlanırdı.

“Hamd Âlemlerin Rabbi’ne aittir. O, Rahmân ve Rahim’dir, âhiret gününün sâhibidir. Allâh’tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz! Sen kendisinden başka ilâh olmayan Allâh’sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Onu belli bir müddet bize yetir!”

Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki koltuğunun altındaki beyazlık göründü. Sonra sırtını halka döndü, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep yukarı kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka döndü. Minberden indi ve iki rekât namaz kıldı. Allâh Teâlâ, hemen o anda bulutlarını gönderdi. Gök gürlledi, şimşek çaktı. Allâh’ın izniyle yağmur başladı. Fahr-i Kâinât Efendimiz, daha mescidine dönmeden seller aktı. Cemâatin sığınağa dönmekteki acelelerini müşâhede edince azı dişleri görününceye kadar güldü ve:

“Şehâdet ederim ki, Allâh her şeye kâdirdir ve ben de Allâh’ın kulu ve resûlüyüm” buyurdu. (Ebû Dâvûd, İstiskâ, 2)

m. Kûsûf ve Husûf Namazı

Nâfile namazlardan bir diğeri de, güneş ve ay tutulması, aşırı karanlık bastırması gibi kevnî âyetlerin zuhûru esnâsında kılınan namazdır. Kevnî âyetler ortaya çıktığında, insan kendine gelir ve derhal Allâh’a sığınır, dünyâdan bir tür el etek çeker. İşte böyle bir hâl, mü’minin kendisini duâ, niyâz ve namaza vermesi diğerk hayırlı amellerde bulunması için bir fırsattır.

Öte yandan kâfirlerden güneş ve aya kudsiyet atfedip tapanlar vardır. Bir mü’min, onların ibâdete lâıyk olmadığını gösteren bir durum vukû bulduğunda, derhal Allâh’a tazarrû ve niyaz etmelidir. Böyle hareket etmek, dini yücelten bir şiâr ve inkarcıları susturan bir cevap olur.

Abdullâh bin Amr’ın anlattığına göre, Peygamber Efendimiz’in zamân-ı saâdetlerinde güneş tutulmuştu. Zât-ı Risâletleri kalkıp insanlara namaz kıldırdı. Kıyâmda o kadar çok kaldı ki âdetâ rûkûya varmayacak da hep ayakta duracak zannedildi. Sonra rûkûya vardı ve uzun müddet başını kaldırmadı. Arkasından doğruldu, fakat mûtadın üzerinde ayakta durduğu için, secde etmeyeceği intibânı verdi. Nihâyet birinci secdeye vardı. Lakin başını secdeden hiç kaldırmayacağı zannediliyordu. Daha sonra doğrulup oturdu. Bu oturuşu da uzun sürdü. Mübârek başını kaldırmayacakmışçasına

ikinci secdeye vardı. Bu minval üzere iki rekât namaz kılıp bitirince güneş bütün parlaklığıyla gözükte. Arkasından Efendimiz minbere çıkarak ashâbına vecîz bir konuşma yaptı. Konuşmasında Allâh Teâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra şöyle buyurdu:

“Güneş ve ay, Allâh'ın varlık ve birliğine delâlet eden alâmetlerden sâdece ikisidir. Şâyet bunlar tutulursa, duâ edin, Cenâb-ı Hakk'a yönelip O'na ilticâ edin. Allâh'ın büyüklüğünü hatırlayın, namaza durup Allâh'ı zikretmeye koyulun ve sadaka verin...” (Buhârî, Kûsûf, 2-4)

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, güneş ve ayı, Allâh'ın âyetlerinden bir âyet olarak görmüş ve onların tutulmalarının, herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumu sebebiyle olmadığını ashâbına bildirmiştir. Ancak gaybı ve kaderi bilmek Allâh'a mahsus olduğundan, her an kıyâmetin vukû bulabileceğini veya kendi ecelinin gelmiş olabileceğini düşünerek, dâima Allâh'a iltica hâlinde bulunmuştur. Hava kararmaya başlayınca, yağmur yağarken, gök gürlerken, güneş veya ay tutulurken, hep bu duygularla hareket ederek huzûr-ı ilâhîde durmuş ve ümmetinin selâmeti için yalvarmıştır.

Allâh Resûlü'nün bu endişeleri tamâmen Allâh korkusundan kaynaklanmaktaydı. Hz. Âişe'nin anlattığına göre Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, rüzgar estiğinde ve gökyüzünde siyah bir bulut gördüğü zaman korkusundan yüzünün rengi değişir, bazen o buluta karşı durur bakar, bazen geri döner, eve girer çıkardı. Yağmur yağdığında ise rahatlardı. Bunlar bir endişe alameti idi. Hz. Âişe bunun sebebini öğrenmek isteyince Resûl-i Ekrem Efendimiz; *“Ne bileyim, belki bu kara bulut Âd kavminin dediği gibi bir azap olur. Onlar gördükleri siyah bulutu yağmur yağdıracak bir bulut zannetmişlerdi; ama o elîm bir azap getirdi”* buyurdu. (Buhârî, Tefsîr, 46/2; Müslim, İstiskâ, 14-16) Bu durum Peygamberimiz'in her an müteyakkız oluşunun ve bunu ümmetine de öğretmek isteğinin bir işâretidir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ay tutulduğunda da, bu hâl geçinceye kadar namaz kılmış ve Müslümanlara da kılmalarını emretmiştir. (İbn-i Hibbân, VII, 68, 100)

Kûsûf ve Husûf namazı sünnettir. İki rekâttır. Güneş açılınca kadar duâ ile meşgul olunur. İmamın Kûsûf namazını cemâatle kıldırmasında bir mahzur yoktur. Husûf namazı ise cemâatsiz kılınır. Bu namazların mescidde kılınması da sünnettir. Ezân ve kâmet okunmaz. Sâdece güneş tutulduğunda kılınacak namaz için “es-Salâtü câmiatün: Namaz için toplanınız!” diye seslenilir. (Buhârî, Kûsûf, 3; M. A. Köksal, XI, 221)

Ay ve güneş tutulması gibi yer sarsıntısı da, Allâh'ın büyüklüğünü gösteren kevnî âyetlerden birisidir. Hicretin beşinci yılında Medine'de zelzele olmuştu. Kalbi her an Allâh ile berâber olan Peygamber Efendimiz:

“Rabbiniz sizi, râzı olacağı bir hâle döndürmek istiyor. Öyle ise siz de, O’nun rısâsını kazanmaya çalışın!!” buyurdu. (İbn-i Ebî Şeybe, II, 220; İbn-i Esîr, *Üsûdü'l-ğâbe*, I, 29) İbn-i Abbas’ın, Efendimiz’in bu tavsiyesini dikkate alarak ve güneş tutulmasına kıyâsla zelzele namazı kıldırıldığı rivâyet edilmektedir. (İbn-i Ebî Şeybe, II, 220)

B. ORUCU

“Ey îmân edenler! Oruç tutmak, sizden evvelkilere olduğu gibi size de farz kılındı. Umulur ki bu sâyede takvâyâ erersiniz.” (el-Bakara 2/183)

Oruç, insanın mânevî yönünü güçlendiren büyük bir ibâdetdir. Oruç sâyesinde insan, meleklerin bile gıpta edeceği farklı bir iklim girer. Aynı zamanda oruç, nefsânî isteklerin zayıflaması nisbetinde, kulun günâhlara düşmesine de mânî olur. Nefsi kontrol altına alıp rûhu cilâlamada, ondan daha tesirli bir ibâdet yoktur.

Ebû Umâme -radiyallâhu anh- Resûlullâh Efendimiz’e, “Bana öyle bir amel tavsiye et ki, Allâh Teâlâ beni onunla mükâfâtlandırsın.” dediğinde Efendimiz:

“– Sana orucu tavsiye ederim, zîrâ onun bir misli yoktur.” buyurdular. (Nesâî, Sıyâm, 43)

Allâh Resûlü’nün en çok devâm ettiği amellerden birisi de, Rabbimizin en fazla hoşlandığı oruç ibâdetidir. O, orucun kıymetini şu şekilde bildirmiştir:

“Ademoğlunun her ameli katlanır. Hayır ameller, en az on misliyle yazılır. Bu, yedi yüz misline kadar çıkar. Allâh Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur; «Oruç, bu kâideden hâriçtir. Çünkü o, sırf Ben’im içindir, Ben de onu (dilediğim gibi) mukâfatlandıracağım. Kulum Ben’im için şehvetini, yemesini ve içmesini terketti.» Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, iftar vaktindeki, diğeri de Rabbi’ne kavuştuğu andaki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku, Allâh indinde misk kokusundan daha hoştur.” (Müslim, Sıyâm, 164)

Kâinâtın Efendisi, yazın en şiddetli günlerinde dahî oruç tutardı. Hatta savaş ânında bile çoğu zaman oruçlu olurdu. Hele bazen harp öyle

şiddetlenirdi ve öyle zor günler olurdu ki kimse oruç tutmaya mecâl bulamazdı. Bunlardan birinde, kendisi ile berâber Abdullâh bin Revâha'dan başka oruç tutan kimse kalmamıştı. (Müslim, Sıyâm, 108-109) O, oruç için “*İnsanı günâha karşı koruyan bir kalkandır.*” (Buhârî, Savm, 2) buyurur ve bu kalkanın en sağlamını da her zaman kendisi kullanırdı.

Oruç, sâhibini takvâyâ ulaştıran bir ibâdetdir. İnsan, bu takvâ sayesinde cehennem ateşinden korunmuş ve cennete yaklaşmış olur. Nitekim, Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“*Allâh rızâsı için bir gün oruç tutan kimseyi Allâh Teâlâ, bu bir günlük oruç sebebiyle cehennem ateşinden yetmiş yıl uzak tutar.*” (Buhârî, Cihâd, 36)

Oruç sayesinde aç kalan bir mü'min, fakirlerin hâlini daha iyi anlayarak onlara karşı merhamet duyguları kabırır ve cömertliği artar. Midesi boş olan kimse ulvî duyguları, tok olana göre daha derinden yaşar ve daha iyi tadar. Bu sâyede mânevî akışları daha iyi yakalar ve tefekkür gücü artar. Acziyetinin ve kulluğunun idrâkine varan oruçlunun, nihâyette kötü hasletlere olan meyli azalır ve iyi hasletlerle bezenir. Mevlâna hazretleri, orucun rûha sıhhat bahşedip güçlendirdiğini ve nefsi zayıflattığını söyleyerek şöyle demektedir:

“*Dervişlerin bu riyâzatları ne içindir? Çünkü bedene gelen eziyetler, sıkıntılar, rûhların sağlığını temin eder. Bir Hak yolcusu riyâzatta rûhun bekâsını, ölümsüzlüğünü bulmasa, fazla oruç tutmak, fazla yorucu ibâdetlerde bulunmak sûretiyle bedenini hırpalar, hasta eder mi idi?*” (Mesnevî, beyt: 3349-3350)

Tutulan orucun bu neticeleri verebilmesi, onun sırf Allâh rızâsı için tutulmasına bağlı olduğu gibi, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in târif ettiği şekilde edâ edilmesine de bağlıdır. Allâh Resûlü, oruçlunun kötü söz ve fiillerden uzak, vakâr ve nezâket sâhibi, merhametli bir kimse olmasını istemektedir. Nitekim hadîs-i şerîflerde:

“*Kim yalanı ve onunla iş yapmayı terk etmezse, Allâh'ın o kimsenin yemesini ve içmesini bırakmasına ihtiyâcı yoktur.*” (Buhârî, Savm, 8)

“*Hiçbiriniz, oruçlu olduğu gün çirkin söz söylemesin ve kimse ile çekişmesin. Eğer biri kendisine söver veya çatarsa «Ben oruçluyum!» desin.*” buyurmaktadır. (Buhârî, Savm, 9)

Peygamber Efendimiz'in, her hareketinde olduğu gibi, orucunda da

itidalli davrandığı ve ashâbına da bunu tavsiye ettiği görülmektedir. O zaman zaman her şeyi terkedip sâdece namaz ve oruçla meşgul olan ashâbını uyarmış ve kendisini örnek almalarını tavsiye etmiştir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, iftar etmeden, bir günün orucunu öbür günün orucuna eklemeyi (savm-ı visâli) de yasaklamıştır. Ashâb:

– Yâ Resûlallâh! Fakat siz savm-ı visâl tutuyorsunuz? dediklerinde Efendimiz onlara:

“– Şüphesiz ben sizin gibi değilim. Ben, yedirilip içirilmekteyim.” buyurmuştur. (Buhârî, Savm, 48)

İtidâlin muhafaza edilemediği zaman, ifrat ve tefritler baş gösterir. Aşırıya kaçan kimse, bir müddet sonra yorulur ve yapılması gereken asgarî seviyeyi dahi korumakta güçlük çeker. İbâdetler konusunda da devâsı en zor olan dert, yorgunluk ve bıkkınlıktır. Nefis, bir ibâdetten usandığında, artık bir daha huşû hâlini yakalayamaz ve yapılan fiiller, ibâdet olmaktan çıkar. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, “Her şeyin bir zindelik hâli vardır, her zindeliğin de bir gevşeklik ve usanma hâli vardır...” (Tirmizî, Kıyâme, 21) hadîsiyle bu mânâyı kasetmiştir. Allâh Teâlâ, insanların fitratlarını bildiği için her ibâdeti, aynen hastaya verilen ilaç gibi ne az ne çok, tam ölçüsünde takdir buyurmuştur.

İbâdetlerde itidâl üzere hareket etmenin gerekliliğini anlatan bir hâdise, Bâhilî -radiyallâhu anh-'ın başından geçmiştir. Bâhilî birgün Peygamber Efendimiz'e gelip:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Beni tanıdınız mı? dedi. Peygamberimiz:

“– Sen kimsin?” (tanıyamadım)” buyurdu. O:

– Bir sene önce size gelmiş olan Bâhilî'yim, dedi. Efendimiz:

“– Seni böylesine değiştiren nedir? Hâlbuki daha önce gâyet iyi görünüyordun!” buyurdu. Bâhilî:

– Senden ayrıldığım günden beri bütün günlerimi oruçlu geçirdim, dedi. Bunun üzerine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Kendine işkence etmişsin! Sabır ayı (Ramazan)ı bütünüyle, diğer aylardan da birer günü oruçlu geçir.” buyurdu. Bâhilî:

– Bu sayıyı artırınız. Zîrâ benim gücüm bundan fazlasına yeter, dedi. Risâletpenâh Efendimiz:

“– O halde her aydan iki gün oruç tut!” buyurdu. O:

– Daha artırınız, dedi. Efendimiz:

“– Peki her aydan üç gün!” buyurdu. Bâhilî:

– Biraz daha artırınız, dedi. Peygamber Efendimiz:

“– *Harâm aylarında* (Receb, Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem) *üç gün oruç tut, bırak; üç gün oruç tut, bırak; üç gün oruç tut, bırak!*” buyurdu ve üç parmağını birleştirip bırakmak sûretiyle de fiilen gösterdi. (Ebû Dâvûd, Savm, 55)

Enes -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- duruma uygun olarak hareket eder; bâzı aylarda fazla oruç tutmaz, ashâbı o ayda hiç oruç tutmayacak zannederdi. Bâzı aylarda da çok oruç tutar ve sanki bütün ayı oruçlu geçireceği izlenimini verirdi. (Buhârî, Savm, 53) Bununla birlikte Peygamber Efendimiz’in, üst üste bir kaç ay oruç tutarak aşırıya gittiği hiç olmamıştır. Nitekim Ümmü Selleme vâlidemizin bildirdiğine göre, Rasûl-i Ekrem’in Şaban ve Ramazan ayları dışında peşi peşine iki ay oruç tuttukları vâkî değildir. (Tirmizî, Savm, 37) Bu da her zaman değil, bâzı senelerde vukû bulmuştur.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, oruç tutan kimselerin iftarda acele etmelerini ister ve:

“*Oruç açmakta acele ettikleri sürece Müslümanlar, hayır üzere yaşarlar.*” buyururdu. (Buhârî, Savm, 45) Birgün Mesruk -radiyallâhu anh- Âişe vâlidemize:

– Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ashâbından iki kişi var. İkiisi de hayırdan geri kalmıyorlar. Ancak bunlardan biri akşam namazını kılmakta ve oruç açmakta acele ediyor, diğeri ise hem akşam namazını hem iftarı geciktiriyor, dedi. Hz. Âişe:

– Akşam namazını kılmakta ve oruç açmakta acele eden kimdir? diye sordu. Mesruk:

– (İbn-i Mes’ûd’u kasedederek) Abdullâh’tır, cevâbını verdi. Bunun üzerine o:

– Rasûl-i Ekrem Efendimiz de öyle yapardı, dedi. (Müslim, Sıyâm, 49-50)

1. Peygamber Efendimiz’in Nâfile Oruçları

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Ramazan'dan sonra da zaman zaman nâfile oruç tutmaya devâm ederdi. Genellikle pazartesi ve perşembe günleri oruçlu olmaya dikkat eder ve bunun sebebini de şu şekilde açıklardı; *“Ameller Allâh Teâlâ hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arz edilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim.”* (Tirmizî, Savm, 44)

Bir de her hicrî ayın “eyyâm-ı bîz” denilen 13, 14 ve 15. günlerinde oruç tutmaya önem verir ve ashâbına da tavsiye ederdi. İbn-i Abbas -radiyallâhu anh-:

“Peygamberimiz, eyyâmu'l-bîz'de oruç tutmayı hizada da seferde de bırakmazdı.” diyerek (Nesâî, Savm, 70), Efendimiz'in bu günlerde oruç tutmadaki devamlılığını anlatmaktadır. Ayın bedir (dolunay) hâline geldiği eyyâm-ı bîz, insan vücûdundaki suyun, ay çekimine tâbî olarak yükseldiği ve nefisteki taşkınlık meylinin arttığı bir zamandır. Azgın nefis için en iyi dizgin ve günâhlara karşı sağlam bir kalkan olan oruç, bu günlerde insanları sükûnete kavuşturacak tesirli ve güzel bir çâredir.²⁸

²⁸ Bu günlere, gündüz güneşle, gece de dolunayla 24 saat aydınlık olmasından dolayı Eyyâm-ı Bîz (beyaz, ak günler) denmiştir. İnsanoğlunun ayak basıp yakından tanıdığı ayın insanlar üzerindeki tesiri bugün ilmî araştırmalara da konu olmuştur. İlim adamlarının tesbitlerine göre, dev gibi okyanuslarda med-cezir olaylarına yol açan dolunay, vücudunun yüzde 80'i su olan insanoğluna da tesir etmektedir. Vücuttaki sıvı dengesi bozulmakta, beyindeki düzenli işleyiş aksamakta ve kalp atışı hızlanmaktadır. Özellikle kalp ve şeker hastalarında tehlikeli sonuçlara yol açabilen dolunay, sinir sistemindeki hücrelerin işleyiş düzenini bozduğu için dengesizlikler meydana getirmektedir. Dolunayın kadınlara daha fazla tesir ettiği de bir gerçektir. İlim adamları bu tesirleri şöyle sıralamaktadırlar:

1. Kadınlar dolunay günlerinde çok hassas oluyor ve daha çabuk ağlıyorlar.
2. Doğumlar, bu günlerde yüzde 20 oranında artıyor.
3. Dolunay adet görme düzenini bozuyor ve kanamaları artırıyor.
4. Cinsiyet hormonundaki artış sebebiyle cinsi arzular fazlalaşıyor.
5. Kadınlarda migren artıyor ve daha stresli hâle geliyorlar.

Bu günlerde insanın bünyesinde meydana gelen değişiklikler aynı zamanda suç oranlarının artmasına da yol açmaktadır. 1993 yılının Ağustos ayındaki dolunay günlerinde, Almanya'daki adam öldürme, cinnet geçirme ve intihar olaylarında önemli artışlar meydana gelmişti. Psikologlar, dolunay zamanı insandaki ruhi değişimin tespit edildiğini söylüyorlar. Ayın bu günlerinde cinnetlerin arttığını söyleyen Fransız araştırmacı René Claude Guillot, işlenen cinayetleri araştırmış ve konuyla alakalı olarak, *“Dolunay Cinnetleri”* adlı bir kitap yazmıştır. Araştırmacı; “Yalnız Fransa'da değil, Amerika'daki polis kayıtlarından da dolunay gecelerinde işlenen cinayetlerin sayısında artış olduğunu tespit etmek mümkündür.” demektedir. Bilim ve Teknik Dergisi'nde neşredilen, “Dolunay ve Suç” başlıklı haber de aynı doğrultudadır. “Hindli iki bilim adamı, 1980'deki dolunaylar sırasında görülen zehirlenmelerin ve 1984'teki dolunaylarda cereyan eden suç oranının arttığını bildirdi. Bu çalışmalar, ciddi bir tıp dergisi olan British Medical Journal'da yayınlandı. Araştırmacı Prof. C.P. Thakur'a göre, dolunay günlerinde zehir alma veya zehir verme yoluyla gerçekleşen intihar ve cinayetlerin artış sebebi, insan vücudundaki gelgit dalgalarıdır. Dolunay sırasında dünya, ay ve güneş aynı doğru üzerinde olduklarından, ayın insan üzerindeki çekim kuvveti artar ve vücuttaki su miktarı yüzde 60'ı aşar. Bunun yol

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Şevval ayından altı gün oruç tutmayı teşvik etmiş ve fazîletini şöyle bildirmiştir:

“Ramazan orucunu tutan ve buna Şevval ayında altı gün daha ekleyen kişi, bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibi olur.” (Müslim, Sıyâm, 204)

Şevvâl orucu, Ramazan’dan gereği gibi istifâde edemeyenler için, tamamlayıcı bir rol icrâ eder. Fazîleti beyân edilirken bütün sene oruçlu gibi olunacağını ifâde edilmesi, iyiliklerin on katıyla sevaplandırılacağı esâsına dayanmaktadır.

Bir de Aşura orucu vardır. Âişe -radiyallâhu anhâ-, Ramazan orucu farz kılınmadan önce Aşura orucu tutulduğunu, oruç farz kılındıktan sonra da dileyenin bu oruçlara 9-10 veya 10-11 Muharrem günlerinde devam ettiğini, dileyenin de tutmadığını haber vermektedir. (Muslim, Sıyâm, 115)

Allâh Teâlâ, Mûsâ -aleyhisselâm-’ı Firavun’dan ve kavminden Aşura günü kurtarmıştı. Hz. Musâ, bu günde oruç tutmak sûretiyle Allâh’a şükretti. Böylece ehl-i kitâb ve Araplar arasında bu günde oruç tutmak, âdet oldu. Resûlullâh Efendimiz de, bunu olduğu gibi bıraktı ve onun fazîleti hakkında:

“Aşura orucunun, önceki yılın günâhlarına keffâret olacağını Allâh’tan umarım.” buyurdu. (Tirmizî, Savm, 48)

Arefe günü oruç tutmak da tavsiye edilmiştir.

Farz oruçları hakkıyla ifâ ettikten sonra, nâfile oruçları da ihmâl etmemek gerekmektedir. Zîrâ nâfile ibâdetler kulu Allâh’a yaklaştıran en mühim vesilelerdir.

2. İtikâf

Mutlak olarak bir yerde ve maddî mânevî, olumlu olumsuz bir şey üzerinde ısrarla durmak demek olan itikâf, ıstılahta kulluk ve Allâh’a yaklaşmak niyetiyle, mescidde belli bir süre kalmayı ifâde eder. İtikâf, daha ziyâde Ramazan ayında ve oruçlu olarak mescidde yapılır. İtikâfa girerek

açtığı bedeni ve rûhî değişmeler ise zehir alma-verme ve suç işleme eğilimini artırır. Araştırmacı, beş yıl içinde üç polis karakoluna bildirilen suçları bilgisayara yükleyip, neticeyi dolunay tarihleriyle karşılaştırarak bu sonuçlara varmıştır.”
(www.kalbinsesi.com/dolunay)

gündüzleri oruçla, geceleri de ibâdet ve zikirle mescidde geçirmek, tam mânâsıyla kulluğa adanmak demektir. Zarûri ihtiyaçlar dışında, hiçbir sebeple mescidden dışarı çıkmamayı gerektiren itikâf, daha önceki dinlerde de var olan bir ibâdetdir.

Bazen insan, geçim telâşına ve çeşitli meşgalelere düşmüş olmanın getirdiği gâilelerin içerisinde, Allâh'tan uzaklaştığını hisseder. Bu durumda bir mescide kapanıp, dünyâ işlerinden bir süre el etek çekmesi faydalı olur. Bunu devamlı olarak yapması mümkün değildir. Ancak o, "Tamâmı elde edilemeyen bir şey, tümüyle de terk edilmez." kâidesince fırsat kollar ve hâline uygun düşecek ölçüde itikâfa çekilir.

Mescidde itikâfa çekilmek, zihnin toplanması, kalbin meşgalelerden uzak tutulması, kişinin kendisini tâate vermesi ve Kadir gecesini bulma imkânına kavuşması gibi güzel netîceler hâsıl eder. Bu yüzden Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ramazan ayının son on gününde itikâfa çekilirdi. Vefat ettiği senenin Ramazanı'nda ise yirmi gün itikâfa girmiş (Buhârî, İtikâf, 1, 17) ve ümmetinden yapabilecek olanlara da bunu sünnet kılmıştır.

Oruçsuz itikâf olmaz ve itikâfa mutlaka büyük mescidlerde girilmesi gerekir. Mescidlere, itikâf gibi ibâdetlere imkân vermek maksadıyla çadır kurulabilir, oralarda özel yerler ayrılabilir. Müslüman kadınların mescidlerde değil, evlerinde mescid olarak kullandıkları özel köşelerinde itikâfa çekilmeleri daha uygun görülmüştür.

C. HACCI

Kime ki Kâ'be nasîb olsa Hudâ rahmet eder
Her kişi hânesine sevdiğini dâvet eder
Nahîf Süleyman

Hac, tevhid ve şükür ifâde eden fiillerden müteşekkil önemli bir ibâdetdir. İslam, Müslümanları aynı gâye etrâfında bir araya getirerek maddî mânevî kuvvetlerini artırmak, gücünün her tarafa yayılmasını sağlamak, samîmi olanları diğerlerinden ayırmak gibi maksatlarla müntesiplerini hacca dâvet eder. İnsanlar bu sâyede tanışıp kaynaşırlar ve birbirlerinden istifâde ederler. Zîrâ insanda arzu ve rağbetler, ancak berâber olma ve birbirlerinden görme sonucunda oluşur.

Hacdan maksat, Allâh'ın dinini yüceltmek, Hz. İbrâhim'in sünnetine uymak ve Allâh'ın nimetlerini yâd etmektir.

Hac, Allâh'ın evine saygının en güzel ifâdesidir. Ka'be Allâh'ın nişânelerinden biri olduğu için, ona saygı göstermek Allâh'a saygı göstermek demektir. Bu sebeple hacca gitmek, imkân bulabilen her Müslüman üzerinde, Allâh Teâlâ'nın bir hakkıdır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Yoluna güç yetirenlerin Ka'be'yi haccetmesi, Allâh'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allâh bütün âlemlerden müstağnîdir.” (Âl-i İmrân 3/97)

İbn-i Atâ -rahimehullah- âyette geçen “hacca güç yetirme” konusunda şu açıklamayı yapar; “İstîtâat yani hacca güç yetirmek iki şeyle olur: Bunların biri “hâl”, diğeri ise “mal”dır. Hâli olan yola düşsün, mal onu bulur.” Hâl, muhabbetin kuvvetli olmasıdır. Muhabbet ve aşkın fazla olduğu yerde şevk de fazla olur. Şevk gâlip olduğunda uzun ve meşakkatli yollar kolaylaşır ve kısılır. Şevk olmadığında ise kısacık yollar uzak gözüktür. Gönlün şevki neye ise ayaklar da gönülle beraber ona doğru koşar. Eğer bir kimsede bu hâl yoksa şeriate göre onun istitâtı sâdece mal ile tahakkuk eder.

İslâm, gücü yetmeyen kimselere müsâade ederken gücü yetenleri de ısrarla hacca dâvet etmiştir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allâh yolunda cihâd eden, hac ve umre yapan kimseler, Allâh'ın elçileridir. Çünkü Allâh bunların yapılmasına kullarını dâvet etti, onlar da icâbet ettiler. Buna mukâbil, O'ndan isterler, Allâh da onlara isteklerini verir.” (İbn-i Mâce, Menâsik, 5) beyânıyla onları “Allâh'ın elçileri” sıfatıyla şereflendirmiştir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, hacca insanlarla berâber kâinattaki bütün varlıkların da büyük bir iştihakla katıldıklarını ifâde etmek ve haccın faziletini anlatmak için şöyle buyurmuştur:

“Her bir Müslüman ile birlikte, sağında ve solunda bulunan bütün taş, ağaç ve sert toprak da telbiyede bulunur. Bu iştirak -sağ ve solunu göstererek- şu ve şu istikâmette, arzın son hudûduna kadar devam eder.” (Tirmizî, Hac, 14)

Bu coşku ve heyecâna katılarak mânevî âlemlere dalmak, her türlü kir ve günâhtan arınabilmek için hacca gitme husûsunda acele etmek ve şevkli olmak lâzımdır. Zîrâ hayır işlerinde acele edilmesini tavsiye eden Allâh Resûlü, hac ibâdetinde de aynı hassâsiyeti göstererek şöyle buyurmuştur:

“– *Hac yapmak isteyen acele etsin! Olur ki insan hastalanır, (bineği) kaybolur veya bir mânî zuhûr eder.*” (İbn-i Hanbel, I, 214)

Hac, uzun bir yolculuk ve zor bir iştir. Dolayısıyla, büyük bir fedâkarlık ister. Bu yüzden sırf Allâh rızâsı için yapılan bir hac ibâdeti, îmânın önceki küfür hâlini tamâmen silmesi gibi, geçmiş günâhları siler. Resûl-i Müctebâ Efendimiz, bu hakîkati beyân ederek:

مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

“*Kötü söz söylemeden ve büyük günâh işlemeden Allâh için hacceden kimse, annesinden doğduğu günkü gibi günâhsız olarak döner.*” buyurmuştur. (Buhârî, Hac, 4)

Yüce Rabbimiz biz kulları için, bir çok af ve mağfiret kapısı aralamakta, bulunmaz fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları değerlendiren kimselere de bir çok mükâfâtlar va’detmektedir. Bununla birlikte imkân olduğu halde dünyevî meşgalelere dalarak Allâh’ın evini ziyâret etmeyen kimseler için de şiddetli tehditler mevcuttur. Böylelerini uyarmak için Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“*Kim, azığa ve kendisini Allâh’ın evi Ka’be’ye ulaştıracak bir bineğe sâhip olduğu halde haccetmezse ha yahûdi ha hıristiyan olarak ölmüş hiç fark etmez.*” (Tirmizî, Hac, 3)

Bütün insanlık için üsve-i hasene olan Allâh Resûlü, hac farz kılındıktan sonra, bu ibâdeti bir defâ îfâ ederek ashâbına, onu en ince teferruatına kadar tâlim etmiştir. Efendimiz bu haccında Müslümanlarla vedâlaşınca İnsanlar; “*Bu vedâ haccıdır.*” demişler ve bu isim meşhur olmuştur. (Buhârî, Hacc, 132) Peygamber Efendimiz ise bundan “Haccetü’l-İslâm” ismiyle bahsederdi. (Heysemî, III, 237)

Efendimiz -aleyhisselâm-, hacca niyet edince, bunu insanlara bildirdi. Ashâbı da onunla birlikte gitmek için hazırlandılar. Herkes Allâh Resûlü ile gitmenin bir çaresini arıyor ve haccı onun yaptığı gibi yapmak istiyordu. Bu haber Medîne’nin dışına ulaşınca, insanlar her taraftan akın akın geldiler. Yolda onlara katılanların haddi hesâbı yoktu. Etrâfı gözün alabildiğince büyük kalabalıklar kaplamıştı. Efendimiz hac ve ihram hakkında oradakilere kısa bir bilgi verdikten sonra, yola çıktı. Beraberinde 114.000, hatta bundan da fazla sahâbî bulunuyordu. Efendimiz, hacda kurban etmek üzere yüz kadar deve götürüyordu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz yol boyunca Müslümanlara hep hacdan bahsetti. İrâd buyurduğu hutbesinde ihrâmın ve haccın vâciblerini, sünnetlerini anlattı. Zülhuleyfe'ye geldiğinde Akâk vâdisinde Müslümanlara şöyle dedi:

“Rabbim tarafından gönderilen Cebrail bu gece bana gelip; «Bu mübârek vâdide namaz kıl ve ‘hem hacca hem umreye niyet ettim’ de!» buyurdu.” (Buhârî, Hac, 16) Orada iki rekât da ihram namazı kıldı. Allâh’a hamd ü senâda bulunup tesbih ettikten ve tekbir getirdikten sonra:

اَللّٰهُمَّ حَجَّةٌ لَا رِيَاءَ فِيْهَا وَلَا سُمْعَةً

“Ey Allâhım! Bunu bana içinde riyâ ve süm’a (gösteriş ve şöhret) bulunmayan mebrûr ve makbûl bir hac kıl!” diyerek dua etti. (İbn-i Mâce, Menâsik, 4) Zülhuleyfe’de ihrâma girip:

لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ. اِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيْكَ لَكَ

diyerek telbiyeye başladı. (Buhârî, Hac, 26) Daha sonra da; “Sizden kim hac ve umreye niyet etmek isterse bunu yapsın!” buyurdu.

Hacılar, mîkat yerlerinde ihrâma bürünmek sûretiyle, Mekke’ye girmek için hazırlık yaparlar. Hac ve umre için ihrâma girmek, namaza nisbetle tekbir almak gibidir. İhrâm, ihlâs ve ta’zîmin, duygularla hissedilebilir bir şekli ve haccetme azminin açık bir fiille ifâdesidir. Aynı zamanda bu, nefsin her türlü lezzetlerini, râhatını ve âdetlerini terk etmek sûretiyle Allâh’a boyun eğdiğini simgeler. İnsanın Allâh korkusunu ve O’na duyduğu saygıyı içinde hissetmesini sağlayarak yine O’nun rızâsı için yorgunluğa katlanma ve toza toprağa bulanma mânâsını ihtivâ eder.

Efendimiz ihrâma girip telbiyeye başladıktan sonra Cebrâîl’in gelerek:

“Yâ Muhammed! Ashabına telbiyede seslerini yükseltmelerini emret! Çünkü bu, haccın alâmetlerindendir!” dediğini bildirdi. (İbn-i Mâce, Menâsik, 16)

Allâh Resûlü, uğradığı yerlerde Müslümanlara imam olup namaz kıldırmıştır. Daha sonra bir vefâ ve muhabbet tezâhürü olarak namaz kıldırıldığı yerlere mescidler yapılmıştır. (İbn-i Sa’d, II, 173)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Beytullâh’ı görünce ellerini

kaldırdı ve:

“Ey Allâhım! Bu Beytinin şerefini, azametini, keremini ve heybetini artır. Ona hac ve umre ile ta’zîmde bulunanların da şereflerini, keremlerini, heybetlerini, tazimlerini ve iyiliklerini artır!” diyerek dua etti. (İbn-i Sa’d, II, 173) Devesini Beytullâh’ın kapısında ıhdırdı.

Ridâsının bir ucunu sağ koltuğunun altından alıp sol omuzunun üzerine atmış ve sağ kolunu açmış olduğu halde Mescid-i Haram’a girip doğruca Hacerü’l-Esved rüknüne vardı ve onu istilâm etti. Bu esnâda gözleri yaşla doldu. Hacerü’l-Esved’i öptü, ellerini onun üzerine koyduktan sonra yüzüne sürdü.

اَللّٰهُمَّ اِيْمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا سُنَّةَ نَبِيِّكَ

diyerek Hacerü’l-Esved köşesinden tavafa başladı. (Heysemî, III, 240) Tavafın ilk üç devresinde adımlarını kısaltıp omuzlarını silkeleyerek hızlı ve çalımlı bir şekilde yürüdü. Rûkn-i Yemânî ve Hacerü’l-Esved hizâsına geldikçe:

رَبَّنَا اِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

(el-Bakara 2/201) âyetini okumakta idi. Peygamber Efendimiz tavafın bu bölümünü tamamlayınca Hacerü’l-Esved’i öptü, ellerini onun üzerine koyduktan sonra yüzüne sürdü. Bundan sonra halkın arasından güçlükle geçip Makâm-ı İbrâhim’e ulaştı. Makâm’ı kendisiyle Beytullâh arasına alarak iki rekât namaz kıldı. Sonra dönüp tekrar Hacerü’l-Esved’i istilâm etti ve Hz. Ömer’e:

“Ey Ömer, sen güçlü bir adamsın. Hacerü’l-Esved’e erişmek için omuz vurma, insanları, zayıfları sıkıştırma! Ne rahatsız ol ne de rahatsız et. Kalabalık sebebiyle Hacer-i Esved’e ulaşamazsan, uzaktan “el sürüp öpme” işareti yap, kelime-i tevhid okuyarak ve tekbir getirerek geç!” buyurdu. (Heysemî, III, 241; İbn-i Hanbel, I, 28)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bundan sonra Ka’be’nin Benî Mahzûm kapısından çıkıp Safâ tepesine gitti. Oraya yaklaşıncâ:

“Şüphe yok ki Safa ile Merve Allâh’ın şeâirindendir.” (el-Bakara 2/158) âyetini okudu ve; *“Allâh’ın âyette ilk olarak zikrettiğinden başlıyorum!”* buyurarak sa’ye Safâ’dan başlamak üzere oraya yöneldi. Beytullah’ı görünce ona bakarak tehlil ve tekbir getirdi. Üç kere veya yedi kere:

“Bir olan Allâh’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O’nundur, hamd O’na mahsustur. Diriltir, öldürür. O herşeye kâdirdir. Allâh’tan başka hiçbir ilah yoktur. Allâh va’dini yerine getirdi; kuluna yardım etti, düşmanlık için toplanmış olan bütün orduları yalnız başına bozguna uğrattı.” buyurdu. (İbn-i Mâce, Menâsik, 84)

Sonra, Safâ’dan Merve tepesine doğru yürüyerek indi. Hızlı bir şekilde sa’y ediyordu. Allâh Resûlü, bu hızlı yürüyüşü sa’y vâdisinin ortasına gelince yapıyor, burayı geçince tabîi yürüyüşüne dönüyordu. Bu esnâda:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ

“Yâ Rab! Beni başıyla ve bana rahmet et! En azîz, en kerîm olan Sen’sin!” diyerek duâ ediyordu. (Heysemî, III, 248)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Merve tepesine vardığında, Safâ’da yaptıklarını aynen tekrarladı. Safâ’dan Merve’ye yedi defa gidip gelerek sa’yi Merve’de tamamladı. Bundan sonra:

“Kimin yanında kurbanı varsa, o ihram üzere kalsın! Kurbanı olmayan ise hemen ihramdan çıksın ve haccını umreye çevirsin.” buyurdu. (Müslim, Hac, 147) Peygamber Efendimiz yanında kurban getirmiş olduğu için ihramdan çıkmadı.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mekke’de dört gün kaldı. Beşinci gün Beytullâh’ı yedi kere tavaf ettikten sonra, güneşin batıya meylettiği sırada hayvanına bindi. Mina’ya varıp Dârü’l-İmâme’nin bulunduğu yere indi. Geceyi Mina’da geçirdi. Güneş doğuncaya kadar bekledi. Zilhicce’nin dokuzunda sabahleyin Arafat’a doğru hareket etti. Mina’dan Arafat’a varıncaya kadar telbiye getirmeye devâm etti.

Peygamber Efendimiz Arafat’ta meşhur vedâ hutbesini îrâd etti. Bu hutbesinde insanların bilmeleri gereken ve bilmedikleri takdirde mâzûr sayılmayacakları hükümleri açıkladı. Orada toplanan kalabalık vâsıtasıyla bu hükümlerin bütün insanlığa duyurulmasını arzu etti.

Hutbeden sonra Hz. Bilal ezan okudu. Efendimiz, cem yaparak önce öğle namazının farzını, ardından da tekrar kâmet getirtip ikindi namazının farzını kıldırdı. Namazdan sonra devesi Kasvâ’ya binip Cebelü’r-Rahme’nin dibindeki vakfe yerine vardı. Kasvâ’nın göğsünü kayalara doğru çevirdi ve kibleye döndü. Güneş batıp sarılığı gidinceye kadar vakfe yaptı.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, vakfede bir eliyle devesinin yularını tutup diğer elini kaldırarak uzunca bir dua yaptı. Bu duâdan bir kısmı şöyledir:

“Ey Allâhım! Kabir azâbından, kalbin vesvesesinden, işlerin dağınıklığından Sana sığınırım! Ey Allâhım! Rüzgârların getirdiği âfetin şerrinden Sana sığınırım!

Ey Allâhım! Gözümde bir nûr, kulağımda bir nûr, kalbimde bir nûr yarat! Ey Allâhım! Göğsüme genişlik ver! İşimi kolaylaştır! Ey Allâhım! Sağlığın hastalığa çevrilmesinden, birdenbire gelip çatacak azabından ve bütün gazabından Sana sığınırım! Ey Allâhım! Beni doğru yoluna ulaştır! Geçmişimi, geleceğimi bağışla!

Ey dereceleri yükselten, bereketleri indiren, ey gökleri ve yeri yaratan Allâhım! Sesler türlü türlü dillerle gürüldeyip Sana doğru yükseliyor, Sen’den dileklerde bulunuyor! Benim dileğim de; dünya halkının beni unuttuğu imtihan yurdunda Sen’in beni hatırlamandır!

*Ey Allâhım! Sen sözümü işitiyor, bulunduğum yeri görüyor, gizli açık neyim varsa biliyorsun! İşlerimden hiçbirisi Sana gizli değildir! Ben çaresizim, yoksulum, Sen’den yardım ve emân diliyorum! Korkuyorum, kusurlarımı itiraf ediyorum! Bir çaresiz Sen’den nasıl isterse, ben de öyle istiyorum! Zelil bir günâhkâr Sana nasıl yalvarırsa, ben de öyle yalvarıyorum! Sen’in yüce huzurunda boynunu bükmüş, Sen’in için gözlerinden yaşlar boşanan, Sen’in uğrunda bütün varlığını fedâ eden, Sen’in için yüzünü topraklara süren bir kulun Sana nasıl dua ederse, ben de öyle dua ediyorum! Ey Rabbim! Duamın kabul edilmesinden beni mahrum bırakma! Bana Raûf ve Rahîm ol, ey kendisinden istenilenlerin en hayırlısı ve verenlerin en **keremlisi!**”²⁹*

Bazı Allâh dostları da Arafat’ta şöyle duâ etmişlerdir:

“İlâhî! Ben merhametine yetişmeye ehliyetli değilsem, merhametin bana yetişebilir! Çünkü Sen’in rahmetin herşeyi kuşatacak derecede geniştir! İlâhî! Benim kusurum ne kadar büyük de olsa, Sen’in affının yanında küçük kalır! Sen onları bana bağışlayıver ey kerem sâhibi Allâhım!

İlâhî! Sen ancak Sana itaatli olanlara rahmet ve merhamet edeceksen, günâhkârlar kime sığınacaklar?

²⁹ İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, V, 166-168; Heysemî, III, 252; İbn-i Kayyım, *Zâdü’l-meâd*, II, 237; Gazâlî, *İhyâ*, I, 337-338.

Ben Sana her an muhtâcım! Sen'in ise bana hiçbir ihtiyâcın yoktur! Sen ancak yaratanın olarak beni bağışlarsın! Beni şu durduğum yerden, bütün hâcetlerimi yerine getirmiş, dileklerimi ihsan buyurmuş, temennîlerimi gerçekleştirmiş olarak döndür!

Ey isteyenlerin ihtiyaçlarına sâhip ve mâlik olan Allâhım! Ey susup duranların içlerinden geçirdiklerini bilen Allâhım! Ey yanbaşımda yardım beklenecek başka Rab bulunmayan Allâhım! Ey Kendisinin üstünde korkulacak başka bir yaratıcı bulunmayan Allâhım! Ey yanına varılacak veziri, rüşvet verilecek kapıcısı bulunmayan Allâhım! Ey dilekler çoğaldıkça cömertliği, keremi artan; ihtiyaçlar çoğaldıkça fazl u ihsanı artan Allâhım! Ey Allâh'ım! Sen her misafiri ağırlarsın! Bizler de Senin misafirleriniz! Bizleri cennetinde ağırla!

Ey Allâhım! Her kâfileye hediye, her isteyene atıyye verilir; her ziyaretçiye ikram edilir! Her sevap umana sevap verilir! Bizler topluca Sen'in Beyt-i Haramın'a geldik! Şu büyük meşâirde vakfeye durduk! Şu mübârek yerlerde hâzır bulunduk! Ümidimiz yüce katındaki sevap ve mükâfata nâil olmaktır! Ümidimizi boşa çıkarma [Allâhım!](#)³⁰

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Arafat'ta bulunduğu sırada, yanına Necd halkından bazı kimseler gelerek:

– Yâ Resûlallâh! Hac nasıldır, ne ile tamam olur? diye sordular. Efendimiz:

“– *Hac Arafat'tır. Kim Müzdelife gecesini sabah namazından önce Arafat'a gelirse o hacca yetişmiş olur. Mina günleri üçtür. Acele edip orada iki gün kalan kimseye günâh yoktur. Geciken kimseye de günâh yoktur.*” buyurdu. (İbn-i Mâce, Menâsik, 57)

Güneş tamamıyla battıktan sonra, Peygamber Efendimiz, terkisinde Üsâme bin Zeyd olduğu halde Arafat'tan Müzdelife'ye doğru hareket etti. Orada yatsı vaktinde cem yaparak bir ezan ve iki kametle önce akşam, arkasından da yatsı namazını kıldırdı.

Allâh Resûlü fecir doğuncaya kadar Müzdelife'de kaldı. Ortalık iyice aydınlanıncaya kadar müzdelifedeki vakfeden ayrılmadı. Bu esnâda telbiye ve duâya devam ediyordu.

Abbas bin Mirdas -radiyallâhu anh-'ın anlattığına göre Allâh Resûlü,

³⁰ Gazâlî, *İhyâ*, I, 337-338; Beyhakî, *Şuab*, II, 25-26.

Arefe günü akşamı ümmeti için mağfiret duâsında bulunmuştu. Hak Teâlâ duâsına:

“– Ben, zâlimler hâriç ümmetini affettim. Zîrâ Ben, zâlimden mazlûmun intikamını alacağım.” diye icâbette bulundu. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Rabbim! Dilersen mazlûma kendi katından bir lütuf olarak cenneti verir, zâlimi de affedersin!” dedi. O akşam Allâh Teâlâ bu duâsına icâbet etmedi. Fahr-i Âlem Efendimiz, Müzdelife’de sabah namazını kılınca, önceki duâsını tekrar etti. Bu defâ duâsına, arzusu istikametinde cevap verildi. Bunun üzerine tebessüm etti. Hz. Ebû Bekr ve Ömer:

– Anamız babamız sana kurban olsun yâ Resûlallâh! Bu vakitlerde hiç gülmemiştiniz. Sizi güldüren nedir, Allâh seni sevindirsin?! dediler. Allah Resûlü:

“– Allâh’ın düşmanı iblis, Rabbimin, ümmetimin hepsini mağfiret buyurduğunu öğrenince, yerden toprak alıp kendi yüzüne saçtı ve «Yazıklar olsun bana! Helak oldum, bütün emeklerim boşa gitti!» diye bağırıp çağırmaya başladı. Onun bu korku ve üzüntüsünü görmek, beni güldürdü.” buyurdu. (İbn-i Mâce, Menâsik, 56)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mina’da atacağı taşları Müzdelife’de topladı. Güneş doğmadan Müzdelife’den ayrıldı. Muhassir vâdisine gelince ashâbına cemrede³¹ atacakları taşları toplamalarını emretti. Ayrıca cemreleri, fiske taşı gibi küçük taşları parmak arasına alarak taş atmalarını söyledi. Taşların nasıl atılacağını da eliyle işaret ederek gösterdi.

Efendimiz, Muhassir vadisinde hayvanını hızla sürüp³² büyük cemreye yani Akabe cemresine vardı.

Cemrelerin üçü de Mina’dadır. Peygamber Efendimiz Akabe cemresini kurban kesme günü güneşin doğuşundan sonra yaptı. Burası Mina’nın sonundadır. İlk ve orta cemreler ise Hayf mescidinin yukarısındadır.

Cemre taşlarının bir hikmeti de yedi tekbirin sayısını unutmamaktır.

³¹ **Cemre:** Ateş közü, kor, küçük çakıl taşları gibi mânâlara gelir. Burada hac menâsikinden cemrelerin atıldığı yer mânâsındadır. Bu da ilk cemre, orta cemre ve Akabe cemresinde, küçük çakıl taşlarını belli zamanda belli yerlerde ve belli sayıda atmayı ifade eder.

³² **İbn-i Hanbel, I, 76.** Muhassir vâdisi, Ebrehe ordusunun helâk edildiği yerdir. Bu sebeple Efendimiz oradan hızla geçmiş ve bu gibi gazap tecellîsine ma’kes olmuş yerlerden oylanmadan hızla uzaklaşılmasını tavsiye etmiştir.

Namazın sonunda okunan tesbihlerin sayısını unutmamak için parmakların boğumlarına başvurulması da bunun gibidir.

Allâh Resûlü küçük fiske taşlarını baş ve şehâdet parmakları arasına alıp birer birer atarken, halk da cemre taşlarını atmaya ve birbirleri üzerine yığılmaya başlamışlardı. Efendimiz:

“Ey insanlar! Birbirinizi öldürmeyiniz! Sizler, cemre taşları atacağınız zaman fiske taşları gibi küçüklerini, parmaklarınızın arasında atınız!” buyurdu. (İbn-i Hanbel, VI, 379)

Kudâme bin Abdullah Efendimiz’in o andaki hâlini şöyle anlatır:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i devesinin üzerinde cemreleri atarken gördüm. Ne vurmak ne itip kakmak ne «Çekil, çekil!» demek vardı!” (İbn-i Mâce, Menâsik, 66)

Peygamber Efendimiz, yaşadığı her bir yıl için bir deve olmak üzere altmış üç deveyi kendi eliyle kurban ettikten sonra bıçağı Hz. Ali’ye verdi. Geri kalanını da o kesti. Allah Resûlü kesilen her devenin etinden birer parça alınmasını emretti. Bunlar bir çömleğe konularak pişirildi. Hz. Ali ile birlikte ondan yediler. Daha sonra Efendimiz develerin kalan etlerini, derilerini ve çullarını fakirlere dağıtmasını Hz. Ali’ye emretti.

Nebiyy-i Ekrem Efendimiz kurbanını kesince berberini çağırarak tıraş oldu. *“Kadınlara tıraş değil, ancak saçlarından kırmak vardır!”* buyurarak kadınların başlarını tıraş ettirmelerini yasakladı. (Dârimî, Menâsik, 63)

Peygamberimiz Kurban bayramının birinci günü öğle vaktinden önce hayvanına binerek ifâda tavafını yapmak üzere Beytullah’a gitti. Tavafı bitirdikten sonra öğle namazını kıldı. Daha sonra Zemzem kuyusuna gitti. O gün akşama doğru Mina’ya döndü. Teşrik günlerinin gecelerini Mina’da geçirdi. Bu gecelerde, gelip Beytullâh’ı ziyaret etmekten de geri durmadı.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, kurban gününü takib eden birinci ve ikinci teşrik günlerinde güneş batıya doğru meyledince yürüyerek, Mina mescidinden sonraki ilk cemrenin yanına vardı. Teşrik günlerinin sonuncu günü, üçüncü gün cemresini atıp öğleden sonra Mina’dan Muhassab’a hareket etti. Müslümanlar, Muhassab’dan etrâfa dağılıp gitmeye yönelince:

“Sakin, son varacağı yer Beytullah olmadıkça, hiç kimse bir yere gitmesin!” buyurdu. (Müslim, Hac, 379; Dârimî, Menâsik, 85) Zilhicce’nin on dördüncü günü sabah namazından önce Beytullah’ı tavafa gidileceğini ilan

etti. Beytullâh’a gidip vedâ tavâfını yaptı.

Bu arada bir zât gelip Mekke’de kalmayı sordu. Allâh Resûlü:

“Mekke kalma yeri değildir. Dışardan gelen kimselerin, hac ibadetlerini yerine getirdikten sonra Mekke’de kalacağı müddet üç gecedir!” buyurdu. (İbn-i Hanbel, IV, 339)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Harem-i Şerîf’e son derece ta’zim gösterirdi. Bir şey yemek yahut bir ihtiyacını gidermek istediği vakit dışarıya çıkar, uzak bir yere giderdi. Usanma gelmesin ve ta’zîmde kusur göstermeyeyim diye orada uzun müddet kalmazdı. Zîrâ herhangi bir belde bulunup kalbin Beytullâh’a bağlı olması, onun yanında durup da kalbin usanmış olmasından ve memleketine takılı kalmasından daha hayırlıdır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve Müslümanlar, vedâ tavafını yaptıktan sonra hep birlikte Medine’nin yolunu tuttular. (Buhârî, Hac, 21, 70, 128; Müslim, Hac, 147; İbn-i Mâce, Menâsik, 84)

Hac Allâh’ı, âhireti ve önceki peygamberlerin hâtıralarını akla getiren nişânelerle dolu bir ibâdetdir. Her bir rüknün çok derin mânâsı vardır. Bu sebeple Muhammed Parsâ hazretleri, Şiblî -rahmetullâhi aleyh-’den naklen, hac ibâdetinin kıyâmete benzediğini şöyle îzâh eder:

Hac mü’minlere kıyâmeti hatırlatır. Kişinin evini, ehlini ve vatanını terkedip yollara düşmesi ve bu arada çektiği sıkıntılar, hastalık ve ölüm hallerini temsil eder. Mîkat mahalline ulaşmak sûrun üfürülmesidir ki artık hacılar dünya libaslarından soyunmuşlar ve kıyâmet sahasına girmişlerdir. Lebbeyk nidâları kıyâmet gününün dâvetçisine icâbettir. Arafat’a koşmak, kıyâmet gününde Arasat’a koşmanın; Arafat’ta toplanmak ise mahşerde toplanmanın bir simgesidir. Vakfe, kıyâmette Allah Azîmüşşân’ın huzurunda durmanın temsîlidir. Arafat’tan Meş’ar-i Haram’a (Müzdelife’ye) akış, ilk duruşmadan sonra Mahkeme-i Kübrâ’nın son duruşmasına gitmek gibidir. Ziyâret tavafı için Mekke’ye gitmek, Dost’un dîdârını görmeye gitmektir. Beytullâh’ı tavaf, arşın etrâfında dönmek ve gölgesinde yer aramaya benzer. Hacer-i Esved’i öpmek, Allâh’a olan ahdi tâzelemek ve yerine getirmektir. Vedâ tavâfı ise kıyâmet ehlinin ebedî yerlerine gitmek üzere mahşerden ayrılmalarıdır. Kâseleri Zemzem’den doldurmak, ümmet-i Muhammed’in cennet kâselerini Kevser Havuzu’ndan doldurmalarını temsil eder. Kurban kesmek, ölümün cennetle cehennem arasında kesilmesinin misâlidir. Başların açılması ise kıyamette her şeyin açığa çıkmasını temsil eder. (Tevhîde Giriş, s. 241-244)

Sevgili Peygamberimiz, Hâccetü'l-İslâm'da "kıran hacı"na³³ niyet ettiği için, hacı esnâsında bir de umre yapmıştır. Önceden ifâ ettikleri ile birlikte toplam dört umresi olmuştur. Umre, farz olmayıp sünnet bir ibâdet olmakla birlikte, Efendimiz ona da çok ehemmiyet atfetmiştir. Umrenin fazîletini beyân için şöyle buyurmuştur:

"Hac ve umreyi peşpeşe yapın. Çünkü bunların peşpeşe yapılması, tıpkı körüğün demirin pasını temizlemesi gibi, fakirliği ve günâhları temizler." (İbn-i Mâce, Menâsik, 3)

"Umre ibâdeti, daha sonraki bir umreye kadar işlenecek günâhlara keffârettir. Mebrûr haccın karşılığı ise ancak cennettir." (Buhârî, Umre, 1)

Ramazân ayında umre yapan ümmetini daha da taltif ederek onlara:

"Ramazân ayında yapılan umre tam bir hac sayılır, yahut da benimle birlikte yapılmış bir haccın yerini tutar." müjdesini vermiştir. (Buhârî, Umre, 4)

İbn-i Arabî hazretlerinin *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* isimli eserinde yer alan Şeyh Şiblî -rahimehullâh-'ın *arkadaşıyla* yaptığı *konuşma*, haccın mânevî derinliğini ne güzel ortaya koymaktadır:

Şiblî: Hacca niyet edip ihrama girdin mi?

Arkadaşı: Evet girdim.

– Hayatın boyunca bu hac niyetinden başka bütün yaptığın niyetleri fesh ettin mi?

– Hayır.

– Öyle ise hacca niyet edemedin. Sonra ihram için elbiselerini çıkardın mı?

– Evet, çıkardım.

– Elbiseyi çıkardığın gibi, kalbini dünya işlerinden ve mâsivâdan tecrid ettin mi?

– Hayır.

– Öyle ise ihrama giremedin. Sonra, temizlendin mi?

³³ Hac ibâdeti üç şekilde ifâ edilir. **1. Hacc-ı ifrâd:** Umreye niyet etmeksizin sâdece hac yapmak. **2. Hacc-ı Kırân:** Hac ile umrenin bir ihramla yerine getirilmesi. **3. Hacc-ı Temettu':** Hac ile umrenin iki ihramla ayrı ayrı yerine getirilmesi. Son ikisinde kurban kesmek gerekir.

- Evet.
- Sende bulunan illetlerin hepsi, bu temizlikle iyi oldu mu?
- Hayır.
- Öyle ise temizlenmedin. Telbiye getirdin mi?
- Evet.
- Yaptığın telbiye gibi sana cevap verildi mi?
- Hayır.
- Şu halde hakkıyla telbiye edemedin. Harem-i Şerif’e girdin mi?
- Evet.
- Harem’e girerken haram şeylerden vazgeçtiğine gerçekten inandın mı?
- Hayır.
- Buna göre Harem-i Şerif’e giremedin. Sonra Mekke-i Mükerrerme’ye yaklaştın mı?
- Evet.
- Mekke’ye yaklaşmakla Hak -celle ve alâ-’dan sana bir hal geldi mi?
- Hayır.
- Öyle ise bu da olmadı. Mescid-i Haram’a girdin mi?
- Evet girdim.
- Allâh’ı bildiğin vechile O’na yaklaşabildin mi?
- Hayır.
- Öyle ise Mescid’e girmedin. Ka’be’yi gördün mü?
- Evet gördüm.
- Kasd ve niyet ettiğin şeyi gördün mü?
- Hayır.
- Bu takdirde Ka’be’yi görmedin. Yedi defa reml ve meşy ettin mi? Yâni kısmen koşarak ve kısmen de sükûnetle yürüdün mü?

– Evet.

– Dünyadan firar edip onunla alâkanı keserek Hakk -sübhanehü ve teâlâ-’ya şükrettin mi?

– Hayır.

– Şu halde reml etmedin. Hacer-i Esved’i musâfaha ile öptün mü?

– Evet.

– (Bu cevabı alınca çırpınmaya başladı) Kendine gel, sen ne söylüyorsun. Hacer-i Esved’le musâfaha eden Hak’la musâfaha eder. Hak’la musafaha eden dâire-i emn ü emâna girer. Sende böyle bir hal zâhir oldu mu?

– Hayır.

– Öyle ise musâfaha etmedin. Sonra Allâh’ın huzurunda Vakfe’de durdun mu, iki rekât namaz kıldın mı?

– Evet.

– Nezd-i İlahî’de olan makâmını anlayabildin mi?

– Hayır.

– Öyle ise ne vakfe yaptın, ne de namaz kıldın. Safâ’ya çıktın mı?

– Evet.

– Ne yaptın?

– Yedi defa tekbir aldım, haccı hatırladım, Allâh’tan kabul diledim.

– Melâike’nin tekbiri gibi tekbir alıp orada iken tekbirin hakîkî mânâsını anladın mı?

– Hayır.

– Safâ’dan indin mi?

– Evet.

– Bütün mânevî hastalıklar senden zâil olarak, hâlis ve sâfî oldun mu?

– Hayır.

– Öyle ise Safâ’ya ne çıktın ne de indin. Sonra koştun mu?

- Evet.
- Nefsinden firâr edib Hakk’a vâsıl oldun mu?
- Hayır.
- Öyle ise koşmadın. Sonra Merve’ye vâsıl oldun mu?
- Evet.
- Sana bir vakâr ve sükûnet hâli geldi mi?
- Hayır.
- Şu hâlde Merve’ye vâsıl olmadın. Minâ’ya çıktın mı?
- Evet.
- Yaptığın isyâna karşı Cenâb-ı Hak’tan af diledin mi?
- Hayır.
- Öyleyse Minâ’ya çıkmadın. Mescidü’l-Hayf’e girdin mi?
- Evet.
- Girerken, çıkarken Allâh’tan korktun mu? Buradaki korku gibi başka zamanlarda da nefsinde bir korku buldun mu?
- Hayır.
- Burada da bir şey yapamadın. Arafât’a çıktın mı? Vakfe’ye durdun mu?
- Evet.
- Yaratıldığın hâli, içinde bulunduğun durumu ve yarın ne olacağını bildin mi?
- Hayır.
- Öyleyse Arafât vazifesini de yapamadın. Müzdelife’ye indin mi? Meş’ari’l-Harâm’ı gördün mü?
- Evet.
- Kendini ve dünyayı unutacak bir hâlde kalbini Allâh’a bağlayarak zikrettin mi?
- Hayır.

– Şu hâlde Müzdelife’de durmadın. Sonra Minâ’ya girdin mi, Kurban kestini mi?

– Evet.

– Nefsini kurban ettin mi?

– Hayır.

– O zaman bir şey kesmedin. Sonra cemre attın mı?

– Evet.

– Cehlini atıp, ona bedel ilim kazanabildin mi?

– Hayır.

– Öyle ise cemre atmadın. Sonra tıraş oldun mu?

– Evet.

– Dünyaya ait emel ve arzularını kökünden söküp attın mı?

– Hayır.

– Bunu da yapamadın. Sonra ziyâret tavâfında bulundun mu?

– Evet.

– Bu ziyâret dolayısıyla hakikatlerden ve kerâmetlerden sana bir şey keşf olundu mu? Çünkü Rasül-i Ekrem Efendimiz; “*Hacılar ve umreciler, Allâh’ın ziyaretçisidir. Ziyâret olunanın, ziyâretçilere bir şeyler ikrâm etmesi gerekir.*” buyurdu.

– Hayır.

– Şu halde ziyâret etmedin. Sonra ihramdan çıkıp tehallül ettin mi? Yani helâl işleri yapmaya başladın mı?

– Evet.

– Bundan böyle helâlinden yemeye azmettin mi?

– Hayır.

– Öyle ise tehallül etmedin. Sonra vedâ ettin mi?

– Evet.

Şiblî: Ruhunla, nefsine külliyyen vedâ ettin mi?

Arkadaşı: Hayır.

Şiblî: Şu hâlde vedâ etmedin, tekrar haccetmen lâzımdır. **Bundan sonra nasıl hac yaptığını dikkat et. Sana nasıl haccedileceğini öğrettim. Tekrar hacca gidersen sana anlattığım hâl üzere olmaya gayret et.”** (İbn-i Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, X, 133-138)

Hâsılı, hacc-ı mebrûr, hac ile umreyi peş peşe yapmak ve çokça umreye gitmek, Allâh'ın rahmetine mazhar olabilmek için en mühim ibâdetlerdir. İlâhî rahmet denizine dalabilmek için üsve-i hasene olan Efendimiz'e uyarak, bu ibâdetleri şartlarına âzâmî derecede riâyette ifâa etmeli, kötü söz ve çirkin işlerden kaçınmalıdır.

D. İNFÂKI

“Siz Allâh için ne verirsiniz, Allâh onun yerine hemen yenisini verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” (Sebe' 34/39)

İçtimâî nizâmın düzenlenip, toplumda zenginlik ve fakirlik açısından âhengin sağlanması, infâkın insanlar arasında yaygınlaştırılarak ahlâk hâline getirilmesine bağlıdır. Cemiyet içerisinde zenginler olduğu gibi, hiç şüphesiz zayıflar ve muhtaçlar da bulunur. Bu durumda imkân olan herkesin, Allâh'ın rızâsını talep ederek, ihtiyaç sâhiplerini arayıp sorması, fakirlerin dertleri ile dertlenmesi ve her fırsatta bol bol infakta bulunması gerekmektedir.

İnfâk, önemine binâen hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadis-i şerîflerde en çok teşvik edilen ve faziletinden bahsedilen bir ibâdetir. Cenâb-ı Hak, kullarına bir lütuf olarak infâk ve hayır yollarını geniş tutmuş ve kolaylaştırmıştır. Bu meyanda Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir kimsenin sevap umarak ailesinin nafakası için harcadığı malının (Buhârî, İmân, 41), diktiği ağaçtan yenen meyvelerin, malından çalınan ve eksiltelen şeylerin, onun için sadaka olacağını müjdelemiştir. (Müslim, Müsâkât, 7)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, ümmetine bizzat örnek olarak zengin bir infâk hayâtı yaşamış ve ashâbı da onu aynen taklid ederek, o ulvî hayâtı bizlere nakletmişlerdir. Allâh Resûlü'nün, sâhip olduğu mal varlığındaki tasarrufu, infâk esâsı üzerine kurulmuştur. Dünyâ malına bakışı da, yine infâk ve sadaka penceresinden olmuştur. Nitekim Efendimiz, ancak vermiş olduğu malı kendisine âit bilirdi. Onun vermekten duyduğu sevinç, yardım ettiği muhtâcın duyduğu sevinçten daha fazlaydı.

Peygamber -aleyhisselâm-, dünyâ hayâtını âhirete hazırlanmak için bir tarla olarak görürdü. Zîrâ dünyâda yapılan bütün amellerin karşılığı, âhirette muhakkak sâhibinin karşısına çıkacaktır. O nedenle Cenâb-ı Allâh'ın verdiği imkânlar nisbetinde âhiret sermâyesini artırmak gerekmektedir. Ebû Zer -radıyallâhu anh-'ın bizzat yaşadığı şu hâdise Efendimiz'in, emrine âmâde olan dünyâyâ bakışını ve infâk anlayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte Medine'nin Harre mevkiinde yürüyorduk. Derken, Uhud dağı karşımıza çıkıverdi. Efendimiz:

“– Ey Ebû Zer!” dedi. Ben:

– Buyur ey Allâh'ın Resûlü! Emrine âmâdeyim, dedim. Âlemlerin Efendisi:

“– Yanımda şu Uhud dağı kadar altın olsa, bu beni sevindirmez. Bir borcu ödemek için ayırdığımdan başka, yanımda bir dinar bulunduğu halde üç gün geçmesini istemem. -Elleriyle önüne, sağına, soluna ve arkasına verme işâreti yaparak- yanımda bulunanı, Allâh'ın kullarına şöyle şöyle dağıtmak isterim.” buyurdu. Sonra yoluna devâm etti ve:

إِنَّ الْأَكْثَرِينَ هُمْ الْأَقْلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Dünyâda varlığı çok olanlar, âhirette sevapları az olanlardır. Yalnız sağına, soluna ve ardına şöyle, şöyle verenler müstesnâdır. Fakat onlar da ne kadar azdır.” buyurdu... (Müslim, Zekât, 32; Buhârî, İstikrâz, 3)

Sevgili Peygamberimiz'in savaş ganîmetlerinden bir çok arâzileri ve malları olurdu. Ancak o, bunları Müslümanların faydalanması için vakfeder (İbn-i Sa'd, I, 501-503), fakirlere tasaddukta bulunur ve ordunun ihtiyaçlarına harcardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in korkusuzca infâkta bulunması, onun Yüce Rabbi'ne olan güven ve îtimâdından kaynaklanmaktaydı. Nitekim *bir defasında şöyle buyurmuştur:*

“Allah azze ve celle «Sen infâk et ki, ben de sana infâk edeyim» buyurdu. Allah'ın hazîneleri geniştir. Bütün mahlûkâta verdiği rızıklar O'nun hazînesinden hiçbir şey eksiltmez. O, gece gündüz ardı arkası kesilmez infâklarda bulunur. Semâ ve arzı yarattığı günden beri Allâh'ın infâk ettiği şeyleri düşünün! Bunlar, O'nun mülkünden hiçbir şey eksiltmemiştir.” (Buhârî, Tefsîr, 11/2; Tevhîd, 22)

Resûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- böylece bizlere, infâktan

korkmamak gerektiğini bildirmiştir.

Dünyâ malı hiç gözünde olmayan Rasûl-i Ekrem Efendimiz, infâk husûsunda şüphesiz insanların en eli açık olanı idi. Onun cömertliği bizim akıl ve hayâlimizin ötesinde idi. Onun bu yönünü Enes -radıyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Server-i Âlem Efendimiz, İslâm için kendisinden ne istenirse onu mutlaka verirdi. Hele bir keresinde yanına gelen birisine iki dağ arasını dolduran bir koyun sürüsü vermişti... Adam kabilesine dönünce:

– Ey kavmim! (Koşun) Müslüman olun! Çünkü Muhammed, fakirlik ve ihtiyaç korkusu duymadan çok büyük ikram ve ihsanlarda bulunuyor, dedi.

Kimileri, sırf dünyâlık elde etmek için Müslüman olurlardı. Fakat çok geçmeden Müslümanlık onların gözünde, dünyâdan ve üzerindeki her şeyden daha değerli bir hâle gelirdi.” (Müslim, Fezâil, 57-58)

Efendimiz’in bu yüce ahlâkı ile alâkalı diğer bir rivâyet de şöyledir:

Medineli Müslümanlardan bir kısmı Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den bir şeyler istediler. O da verdi. Sonra yine istediler. Efendimiz, elindekiler bitinceye kadar verdi. Verebileceği şeyler tükenince, onlara şöyle hitâb etti:

“Yanımda bir şey olsaydı, sizden esirgemez verirdim. Kim dilenmekten çekinir ve iffetli davranırsa, Allâh onun iffetini artırır. Kim tok gözlü olmak isterse, Allâh onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır. Kim de sabretmeye gayret ederse, Allâh ona sabır verir. Hiçbir kimseye, sabırdan daha hayırlı ve büyük bir lütufta bulunulmamıştır.” (Buhârî, Zekât, 50; Müslim, Zekât, 124)

İnfâkta bulunurken **“Sadakaları Allâh alır.”** (et-Tevbe 9/104) âyet-i kerîmesinin ifâde ettiği inceliği kavrayarak, muhâtabın izzet-i nefsinin gözetmek ve rıfkla muâmele etmek lâzımdır. Zîrâ ihtiyacı açıkça belli olduğu halde, iffetinden dolayı isteyemeyen kimseler bulunduğu gibi, ihtiyacını çekinmeden arzedenler de vardır. Bunları da kırmamak, güzellikle ve gönüllerini hoş ederek göndermek gerekir. *“Ben cimri değilim.”* (Müslim, Zekât, 127) diyen ve cömertliği kendisine şîâr edinen Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisinden isteyen kimseleri geri çevirmeyi hiç arzu etmez, elinde varsa verir, yoksa, onlara güzellikle muâmele eder ve “geldiği zaman vereceğine” dâir vaadde bulunurdu. Çünkü Yüce Rabbimiz, bu

şekilde davranılmasını istemektedir:

“(Ey Habîbim! Muhtaçlara vermek üzere) **Rabbin’den bir nimet beklerken**, (elinde vereceğin bir şey bulunmadığı için), **isteyenlerden yüz çevirmek mecburiyetinde kalırsan, hiç olmazsa onlara yumuşak bir söz söyle!**” (el-İsrâ 17/28)

Sevgili Peygamberimiz’in bu vasfını İmam Bûsirî, Kasîde-i Bür’e’inde ne güzel ifade eder:

نَبِيُّنَا الْاِمْرُ النَّاهِي فَلَا اَحَدٌ اَبَرَّ فِي قَوْلٍ "لَا" مِنْهُ وَلَا "نَعَمْ"

“Bizim peygamberimiz iyiliği emreden ve kötülüğü nehyedendir. Fakat «hayır»ı da «evet»i de ondan daha tatlı söyleyen başka bir kimse yoktur.”

1. İnfâkta Acele Etmek

Kâinâtın Efendisi, zarûrî ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, fazla olan malını biriktirmeden ihtiyaç sâhiplerine verirdi. Âhiret zengini olabilmek için ihtiyaç fazlası malın, fakirlere ve darda kalmışlara bir an önce ulaştırılmasını arzulardı. Zîrâ o:

“Ey âdemoğlu! İhtiyâcından fazla olan malını sadaka vermen senin için hayırlıdır. Eğer vermeyip elinde tutarsan, senin için kötüdür. Yeterli miktarda mala sâhip olmaktan dolayı Allâh katında sorumlu tutulmazsın. İnfâka, bakmakla yükümlü olduklarından başla! Zîrâ veren el, alan elden üstündür.” (Müslim, Zekât, 97) buyurarak âhiretini düşünen ve hesâbının kolay olmasını isteyen kimselerin “veren el” olmalarını tavsiye ederdi. Çünkü âhiret için infâk kadar bereketli bir hazırlık yoktur. Arap edebiyâtının ustalarından biri olan Harîrî, infâk ederek âhiret hazırlığı yapmak isteyenlere, acele davranmalarını söyleyerek şöyle hitâb eder:

“Ey kürkler içinde salınan servet sâhipleri! Kime dünyâlık verildiyse muhtaçlara dağıtsın ve gücü yetenler, elinden gelen yardımı esirgemesin. Zîrâ dünyâ gaddardır, zaman vefâsızdır. Kuvvet ve kudret bir rüyâyâ, fırsat da yaz bulutuna benzer. Vallâhi ben, çok kere kışı, bütün ihtiyaçlarını tedârik ederek karşılar, o gelmeden önce gereken şeyleri hazırlardım.” (Makâmât, s. 188)

Tebliğ ettiği her şeyi, bizzat kendisi tatbik ederek canlı bir Kur’ân olan Efendimiz, başta infâk olmak üzere hayır işlerinde acele davranırdı.

Niyet ettiği güzel bir ameli, herhangi bir mânî sebebiyle terk etmeyi hoş görmezdi. Onun bu hasletini gözler önüne seren güzel bir misâli, Ukbe bin Hâris -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

“Bir keresinde, Medine’de İki Cihân Güneşi Efendimiz’in arkasında ikinci namazı kılmıştım. Resûl-i Ekrem Efendimiz, selâm verip namazı bitirdi ve sür’atle yerinden kalktı. Safları yararak hanımlarından birinin odasına gitti. Cemâat, onun bu telaşından endişe ettiler. Sevgili Peygamberimiz kısa bir müddet sonra döndü. Ashâbının meraklanmış olduğunu gördü ve davranışının sebebini açıklayarak:

«*Odamızda biraz altın olduğunu hatırladım da beni (hayırda acele etmekten) alıkoymasını istemedim ve derhal dağıtılmasını emrettim.*» buyurdu.” (Buhârî, Ezân, 158)

Muhtaçların çok olduğu bir toplumda infâkın ehemmiyeti bir kat daha artmaktadır. Müslümanın sâhip olması gereken merhamet duygusu, fakirlerin ihtiyaç içinde kıvranmaları karşısında kayıtsız kalınmasına müsâade etmez. Bu sebeple Sevgili Peygamberimiz, ihtiyaç sâhiplerini kendine tercih eder ve onlara infâkta bulunurdu. Hele muhtaç olduğu hâlden açıkça belli olan kimseleri görünce, rahmet dolu yüreği hiç dayanamaz, onların yaralarını sarmak için çırpınırdı. Cerir bin Abdullâh -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Birgün erken vakitlerde Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in huzûrunda idik. O esnâda Mudar kabilesinden, kaplan derisine benzeyen alaca çizgili elbise ve abalarını delerek başlarından geçirmiş, neredeyse çıplak vaziyette olan, kılıçlarını kuşanmış bir topluluk çıkageldi. Onları bu derece fakir görünce Efendimiz’in yüzünün rengi değışti. Hemen eve girdi. Sonra da çıkıp Bilâl’e ezân okumasını emretti, o da okudu. Sonra Bilâl kâmet getirdi ve Efendimiz namaz kıldırdı. Akabinde bir hutbe îrâd ederek şu âyet-i kerîmeyi okudu:

«Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbiniz’e hürmetsizlikten sakının. Allâh şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.» (en-Nisâ 4/1) Sonra da Haşr sûresinde geçen şu âyeti okudu:

«Ey îmân edenler! Allâh’tan korkun, herkes yarın için ne hazırladığına baksın!» (el-Haşr 59/18) Daha sonra:

«Her bir fert altınından, gümüşünden, elbisesinden, bir ölçek bile

olsa buğdayından, hurmasından sadaka versin. Hatta yarım hurma bile olsa sadaka versin!» buyurdu.

Bunun üzerine Ensâr'dan bir adam, ağırlığından dolayı neredeyse kaldırmaktan âciz kaldığı, hatta kaldıramadığı bir torba getirdi. Ahâlî birbiri peşine sökün edip sıraya girmişti. Sonunda yiyecek ve giyecekten iki yığın oluştuğunu gördüm. Baktım ki Resûl-i Ekrem Efendimiz'in yüzü gülüyor, sanki altın gibi parlıyordu." (Müslim, Zekât, 69)

Gönüller Sultânı Efendimiz, vefat ettiği gün, Hz. Âişe'nin yanında altı veya yedi dînar bulunuyordu. Allâh Resûlü bunları fakirlere dağıtmasını ona emretmişti. Hz. Âişe ise Efendimiz'in hastalığıyla meşgul olduğu için buna fırsat bulamamıştı. Peygamber Efendimiz baygınlığı geçip ayıldığı zaman:

“– Dînarları ne yaptın? Fakirlere dağıttın mı?” diye sordu. Hz. Âişe:

– Hayır! Vallâhi senin hastalığın beni meşgul etti! dedi. Peygamberimiz onları isteyip getirtti, avucuna aldı ve:

“– Bu dînarlar yanında bulunduğu halde ölüp Allâh'a kavuşacak olursa, Allâh'ın Peygamberi Muhammed'in hâli nice olur?!” buyurdu. Onların hepsini Ensâr fakirlerinden beş ev halkına bölüştürdükten sonra:

“– İşte şimdi rahatladım!” buyurdu ve tekrar uyudu. (İbn-i Hanbel, VI, 104; İbn-i Sa'd, II, 237-238)

Bu münasebetle İmam Kastallânî şöyle der:

“Alemlerin Rabbi olan Allâh Teâlâ'nın Habîbi, peygamberlerin en yücesi, geçmişteki ve gelecekteki kusurları bağışlanmış bulunan Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- böyle düşünürse, üzerlerinde Müslümanların kanları ve kendilerine harâm olan malları bulunduğu halde Allâh'a kavuşanların halleri nasıl olur, bir düşün!” (Kastallânî, II, 480-481)

2. İnfâkın Mükâfâtı

İhtiyaç sâhiplerine yardım eden bir kimseye Cenâb-ı Hak, hiç ummadığı yerlerden kapılar açar. Zâhirde malı azaltıyor gibi görünen infâk, zannedildiği gibi onu eksiltmez, aksine bolluk ve bereket getirir. Tıpkı budanan bağların daha gür ve verimli hâle gelmesi gibi. Kays bin Sel' -radiyallâhu anh- anlatıyor:

“Kardeşlerim, malımı saçıp savurduğumu ve bol bol dağıttığımı söyleyerek beni Allâh Resûlü’ne şikâyet ettiler. Ben:

– Yâ Resûlallâh! Hurmalardan payıma düşeni alıyor, Allâh yolunda ve berâberimde bulunan kimselere infâk ediyorum, dedim. Efendimiz göğsüme vurdu ve üç kez:

«– *İnfâk et ki Allâh da sana infâk etsin!*» buyurdu. Bu hâdiseden sonra, Allâh yolunda bir savaşa katılmak üzere yola çıktığımda, diğerleri yaya giderken benim hem binitim vardı hem de onların en varlıklısidim.” (Heysemî, III, 128)

Yine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Haklarında yeminle söz söyleyebileceğim üç haslet vardır!*” diyerek şunları saymıştır:

“*Sadaka vermekle kulun malı eksilmez. Uğradığı haksızlığa sabredenin Allâh şerefini artırır. Dilenme kapısını açan kimseye, Allâh fakirlik kapısını açar.*” (Tirmizî, Zühd, 17)

Riyâ ve süm’adan kaçınarak sırf Allâh rızâsı için infakta bulunmak, insanı maddeten ve mânen güçlendirir. Bununla alâkalı olarak bir defâsında Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yeryüzünün yaratılışından bahsetmiş ve dağların onu sağlamlaştırmak üzere dikildiğini söylemişti. Dağların kuvvetine hayran kalan melekler onlardan daha güçlü bir şey olup olmadığını Cenâb-ı Hakk’a sorduklarında Allâh Teâlâ, sırasıyla demiri, ondan daha güçlü olarak ateşi, daha sonra suyu, son olarak da rüzgarı yarattığını belirtti. Bütün bunlardan daha güçlü olarak da insanı yarattığını bildirerek:

“*Eğer o, sağ eliyle sadaka verir ve bunu sol eli görmeyecek kadar gizlerse, bunların hepsinden daha güçlü olur.*” buyurdu. (Tirmizî, Tefsir, 113-117)

Cenâb-ı Hak, insanı eşref-i mahlûkât olarak yaratmıştır. İnsanların kendi aralarındaki şeref dereceleri de, infâk ve ihsânda bulunurken sâhip oldukları ihlâs ve samimiyetlerine bağlıdır. Sadakasını son derece gizli olarak, büyük bir mahfiyet içinde veren bir insan, bunların en kuvvetlisi ve en üstünü demektir.

İnfâk sâyesinde kuvvet bulan bir kimse aynı zamanda Yüce Rabbi tarafından da dâimâ korunur ve O’nun yardımına mazhar olur. Allâh rızâsı için sadaka veren ve infâkta bulunan kimsenin, hiçbir zaman mahrum kalmayacağı, Allâh’ın çok değişik ikram ve lûtuflarıyla karşılaşacağı muhakkaktır. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-, infâkın mala bereket

getirdiğini açık bir şekilde ortaya koyan şu ibretli hâdiseyi anlatmıştır:

“Sahrâda yolculuk yapmakta olan bir adam, semâdaki bir buluttan «Falanın bahçesini sula!» diye bir ses duydu. Bundan sonra o bulut, kara taşlık bir yere saptı ve oraya suyunu boşalttı. Adam, suyun tamâmının bir dereye toplandığını hayretle gördü ve suyu tâkip etti. Bir de baktı ki adamın biri, elindeki kürekle suyu oraya buraya çevirerek bahçesini suluyor. Ona:

– Ey Allâh’ın kulu! Adın nedir? diye sordu. Adam, daha önce buluttan duyduğu ismi söyledi, peşinden de:

– Ey Allâh’ın kulu! Adımı niçin soruyorsun? dedi. O da:

– Ben şu suyu yağdıran buluttan, senin adını vererek, «Falanın bahçesini sula!» diye bir ses duymuştum da onun için sordum. Sen ne yapıyorsun ki bu lutfâ mazhar oldun? dedi. Bahçe sâhibi:

– Mâdem ki merak ediyorsun söyleyeyim. Ben bu bahçenin ürününü hesap ederim; üçte birini sadaka olarak dağıtırım, üçte birini çoluk çocuğumla birlikte yerim, üçte birini de tohumluk olarak ayırıyorum, dedi.”
(Müslim, Zühâ, 45)

Bu bahtiyâr zât, sırf cömertliği sâyesinde, çöl gibi suyun çok az bulunduğu bir yerde, Cenâb-ı Hakk’ın eşsiz lutfu sâyesinde, müstesnâ bir şekilde bahçesini sulayabilmekte ve bereketli mahsûller elde edebilmektedir.

İnsanların günâh ve kusurdan tamâmen uzak durmaları söz konusu olmadığı gibi bunlarla zaman zaman gazab-ı ilâhîyi celbettikleri de bir vâkıâdır. Sadaka ve zekât, ilâhî rahmeti harekete geçirmesi sebebiyle Allâh Teâlâ’nın gazâbını söndürür, cimrilik için takdir olunan âhiret azâbını affettirir ve semâ sâkinlerinin o kula hayır duâ etmelerini sağlar. Bu duâlar bereketiyle kul, hüsn-i hâtîme ile âhirete göç etme bahtiyarlığına nâil olur. Allâh Resûlü:

“Sadaka, Rabbin öfkesini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder.”
buyurmuştur. (Tirmizî, Zekât, 28)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, bir taraftan infâkı teşvik ederken, öte yandan da dilenciliği şiddetle yasaklamış, dünyâ ve âhiretteki zararlarını bildirmiştir. Bu sebeple ümmetinin iffetli ve sabırlı olmalarını tavsiye etmiştir.

3. Peygamber Efendimiz'in İnfâk Terbiyesi

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- her konuda olduğu gibi infâk mevzûunda da ashâbını en güzel şekilde yetiştirmiş ve onları dünyânın en cömert insanları hâline getirmişti. Gönüllerine bu sevdâ nakşolunan kerîm insanlardan birisi, infâkın en güzel ve kazançlı şeklini sormak için Efendimiz'e geldi:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Hangi sadakanın sevâbı daha büyüktür? diye sordu. Peygamber Efendimiz:

“– Güçlü ve kuvvetliyken, sıhhatin yerindeyken, cimriliğin üzerindeyken, fakir düşmekten endişe etmekteyken ve daha büyük zengin olmayı düşlerken verdiğin sadakanın sevâbı daha büyüktür. Bu işi can boğaza gelip de; «Falana şu kadar, filana bu kadar.» demeye bırakma! Zaten o mal, artık vârislerden şunun veya bunun olmuştur.” (Müslim, Zekât, 92) buyurarak sıkıntılı ânlarda verilen sadakanın, rahat ve bolluk zamanlarında, gelecek endişesi yokken verilenden daha kıymetli olduğunu ifâde etmiştir.

Peygamber Efendimiz, ashâbına cömert olmayı ve sıkıntı duymadan rahatça mallarını vermeyi öğretmiş ve:

“İnfak et, bol bol ver, malını sayıp durma! Böyle yaparsan Allâh da sana karşı nimetini sayıp esirger. Paranı çömlekte saklama, Allâh da senden saklar.” (Buhârî, Zekât, 21; Müslim, Zekât, 88) buyurarak cimri kimselerin bu yaptıkları hareketin kendilerine zarar verdiğini anlatmıştır.

Hudeybiye'de Kureyş müşrikleriyle yapılan muâhede gereğince, bir yıl sonra yapılacak Umre'nin zamanı gelmişti. Yedinci yılın Zilkâde ayı girince Efendimiz, Hudeybiye seferine katılanların tamâmının umreye hazırlanmalarını emretti. Halka da hazırlık yapmaları için seslenildi. Civârdan gelip de o sırada Medine'de bulunan Araplar:

– Vallâhi yâ Resûlallâh bizim ne azığımız, ne de bizi doyuracak bir kimsemiz var, dediler. Peygamberimiz Medine halkından, ihtiyacı olanlara Allâh için sadaka vermelerini ve onlara bakmalarını istedi. Onlardan yardım ellerini çektikleri takdirde helâk olacaklarını bildirdi. Medîneliler de:

– Yâ Resûlallâh! Biz sadaka olarak neyi verelim, hiçbir şey bulamıyoruz ki? dediler. Rasûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Neyiniz varsa! İsterse yarım hurma olsun...” buyurdu. (Vâkıdî, II, 732)

Bu da gösteriyor ki cömertlik, çok vermekten ibâret değildir. Asıl cömertlik insanın gücü ölçüsünde elini açmayı ve az olsun çok olsun bir şeyler verebilmeyi alışkanlık hâline getirmesidir.

Âlemlerin Efendisi’nden sehâvet terbiyesi alan ashâb-ı kirâm, Cenâb-ı Hakk’ın emri olan infâk ve sadaka husûsunda canını dişine takmış ve göz yaşartıcı manzaralar sergilemiştir. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Müslümanları Tebük seferine çıkacak orduya yardım etmeye çağırdığı gün, fakir Müslümanlardan Ulbe bin Zeyd -radiyallâhu anh- gecenin bir kısmı geçince kalktı namaz kıldı ve şöyle yalvardı:

“Ey Allâhım! Sen cihâda çıkmayı emr ve teşvik ettin. Halbuki beni, üzerine binip Resûlün’le birlikte cihâda çıkabileceğim bir hayvana sâhip kılmadın! Resûlün’ün elinde de beni üzerine bindirecek bir hayvan bulundurmadın! Ben her zaman mal, beden ve metâdan üzerime düşen sadakayı vermişimdir. Ey Allâhım! Kullarından bana nasîb ettiğin şu bir parça eşyâmı tasadduk ediyorum!”

Sabah olunca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına gelip:

– Yâ Resûlallâh! Elimde sadaka olarak verebileceğim bir şey yok. Şu bir parça eşyâmı tasadduk ediyorum! Bundan dolayı beni üzen veya bana kötü söyleyen, ya da benimle alay eden kimseye de hakkım helâl olsun! dedi. Sevgili Peygamberimiz aşk, muhabbet ve sehâvetle dolu olduğu kadar, af ve merhametle de yüklü olan bu sözler karşısında sâdece:

“– *Allâh sadakanı kabul etsin!*” buyurdu ve başka bir şey söylemedi. Ertesi gün bir münâdî:

– Dün gece tasaddukta bulunan kişi nerededir? diyerek seslendi. Kimse çıkmadı. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“– *Şu gece tasaddukta bulunmuş olan kişi nerededir?*” diye sordu. Hiç kimse ayağa kalkmadı. Allâh Resûlü tekrâr:

“– *O sadaka veren kimse nerede ise ayağa kalksın?*” buyurdu. Ulbe -radiyallâhu anh- ayağa kalktı. Resûl-i Ekrem Efendimiz ona:

“– *Ben senin sadakanı kabul ettim. Seni müjdelerim! Muhammed’in varlığı kudret elinde bulunan Allâh’a yemin ederim ki sen sadakası kabul olunanların divânına yazıldın.*” buyurdu. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, II, 500; İbn-i Kesîr, *es-Sîre*, IV, 9; Vâkıdî, III, 994)

Allâh ve Resûlü'nün emrine uyabilmek ve bu güzel sıfatı nefsinde yerleştirebilmek için ashâbı kiram, elinde avucunda bulunan en ufak bir mal parçasını dahi infâk etme fazîletini göstermiştir. Hiçbir şey bulamayanların gösterdikleri fazîletler ise çok daha ibret vericidir.

Ensâr'dan Ebû Akîl -radiyallâhu anh- de yine Tebük seferine gidecek orduya yardım için bir ölçek hurma getirmişti ki kendisi buna herkesten daha çok muhtaçtı:

– Yâ Resûlallâh! İki ölçek hurma karşılığında bütün gece sırtımla su çektim. Bir ölçeğini evimin ihtiyacı için alıkoydum, diğerini de Rabbım'ın rızasını kazanmak için sana getirdim! dedi. Rasûl-i Ekrem:

“– *Allâh senin getirip verdiğini de, alıkoyduğunu da bereketlendirsin!*” buyurdu ve getirilen hurmanın toplanan yardımlar içine dökülmesini emretti. (Taberî, *Tefsîr*, X, 251)

Allâh'ın kabul edeceği temiz kazançtan bir tek hurma kadar dahî tasadduk edilse, Allâh Teâlâ'nın onu alacağı ve sâhibi için dağ gibi oluncaya kadar bereketlendirip büyüteceği bildirilmiştir. (Buhârî, *Zekât*, 8) Demek ki infâk edilen mallar ebedî hayâtımız için yapılan garantili yatırımlardır. Bu infâklar Cenâb-ı Hak tarafından ihlâs ve samîmiyete göre büyütülecek, sıkıntı ve meşakkat dolu kıyâmet gününde karşımıza şefaâtçi olarak çıkacaktır.

Asr-ı saâdetde, hayatlarını sırf İslâm yoluna adayarak, Allâh'a ibâdetten başka bir şey düşünmeyen Ashâb-ı Suffe, geçimlerini temine vakit bulamazlardı. Bu sebeple diğer Müslümanlar onlara hurma getirirlerdi. Bâzı kimseler, bir ara bozuk hurma getirmiş, Ashâb-ı Suffe de son derece acıkmış olmaları sebebiyle bu bozuk hurmaları yemek zorunda kalmışlardı. Bu hâdis üzerine Cenâb-ı Hakk'ın şu ihtân geldi:

“Ey îmân edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nîmetlerin iyilerinden (Allâh için) infâk edin! (Size verildiği takdirde) gözünüzü yummadan alamayacağınız (basit ve değersiz) şeyleri, hayır diye vermeye kalkışmayın! Allâh'ın müstağnî ve övülmeye lâyık olduğunu bilin!” (el-Bakara 2/267) (Vâhidî, s. 90)

Hakîkaten insanların, Allâh yolunda harcama yaparken içinde bulundukları hâlet-i rûhiye ve kalblerinde taşıdıkları niyet, çok mühimdir. Kendi ihtiyaç ve arzûları için mâlının en güzel yerinden, en kâliteli cinsinden bol bol kullanırken, Allâh için verdiği yere, kıymetsiz ve

sevmediği taraflarından zorla veren kimse, Allâh katındaki kıymet ve değerinin ne kadar az olduğunu bizzat kendisi ortaya koymuş olur.

İbn-i Arabî hazretleri şöyle anlatıyor:

Fakirin biri, bir şahıstan kendisine Allâh rızası için sadaka vermesini istedi. O da, içinde küçükü büyüklü gümüş paralar bulunan bir kese çıkardı ve eliyle bozuk para aramaya başladı. Bu sûfi fakir ise onu izliyordu. Sonra bana döndü ve:

– Sadaka verecek olan bu adamın ne aradığını biliyor musun, dedi.

– Hayır, dedim. Bunun üzerine:

– Allâh katındaki mertebesini arıyor. Çünkü Allâh rızası için verecek. Büyük bir para görünce vaz geçiyor ve hâl diliyle; “Allâh’ın indinde bu kadar değerim olamaz.” diyor. O küçük bir para buluncaya kadar aramaya devam edecek, dedi.

Adam küçük bir para bulup verdiği fakir ona:

– Allâh’ın indinde senin kıymetin işte bu para kadardır, dedi. (Nihat Keklik, s. 172)

İslâm’ı özümseyip hayâtına tatbik eden kimseler, en yoksulundan en zengin hükümdârına kadar infâkın ehemmiyetini ve büyük faydalarını kavrayıp, bu güzel ibâdeti canla başla ifâ etmişlerdir. Allâh yolunda verecek bir parça eşyâyı zor bulanlar olduğu gibi, bütün dünyâ nimetleri elinin altında olan kimseler de bulunmuştur. İşte bunlardan biri olan 27. Osmanlı Pâdişâhı I. Mahmûd, mühür kazıyıp el altından sattırarak kazandığı parayı yoksullara sadaka olarak dağıtırdı. Böylece el emeği ve alın teriyle kazandığı temiz ve helâl malından, hâlisâne bir şekilde tasaddukta bulunmak isterdi. (Zeki Kuşoğlu, s. 26)

E. KUR’ÂN-I KERÎM’LE ÜLFETİ

“... Onlar gece vakitleri secde ederek
Allâh’ın âyetlerini okurlar.” (Âl-i İmrân 3/113)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Rabbinin kendisine indirdiği kelâmına en yüksek saygı ve ihtimâmı gösterir, haşyet ve hasretle devamlı okurdu. Ashâb-ı kirâm da, üsve-i hasene olan Efendimiz’e uyarak Kelâmullâh’ı ellerinden bırakmaz, dillerinden düşürmezlerdi. Sakîf temsilcilerinden Evs bin Huzeyfe bu husûstaki müşâhedesini şöyle anlatır:

“Resûlullâh Efendimiz bir gece yatsıdan sonra uzun müddet yanımıza gelmedi.

– Yâ Resûlallâh! Yanımıza gelmekte niçin geç kaldınız? diye sorduk. Peygamber -aleyhisselâm-:

«– Her gün Kur’ân’dan bir hizb okumayı kendime vazife edinmişimdir. Bunu yerine getirmedikçe, gelmek istemedim.» buyurdu. Sabaha çıkınca ashâb-ı kirâma:

– Siz Kur’ân’ı nasıl hizipleyip okursunuz? diye sorduk. Onlar:

– Biz sûreleri ilk üçünü bir hizb, sonra devamındaki beş sûreyi ikinci bir hizb, daha sonra sırayla yedi, dokuz, on bir ve on üç sûreyi birleştirerek birer hizb yaparız. En son olarak da Kâf sûresinden sonuna kadar Mufasssal sûreleri bir hizb yaparak Kur’ân-ı Kerîm’i (yedi kısımda) okuruz, dediler.” (İbn-i Hanbel, IV, 9; İbn-i Mâce, Salât, 178)

Sevgili Peygamberimiz, gecelerin derinliğinde Allâh Teâlâ’nın huzûrunda namaza durduğunda, saatlerce Kur’ân okur ve bundan doyumsuz bir haz alırdı. “Allâh, geceleyin iki rekât namaz kılan bir kulunu dinlediği gibi hiçbir kimseyi dinlemez...” buyurarak (Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 17), yalnız kıldığı namazlarda uzun uzun Kur’ân okumasının hikmetini bildirirdi.

Onun kırâati, açık bir şekilde harf harf, tertîl üzere yani teennî ve tedebbür ile, aynı zamanda tecvid kâidelerine uygun olarak yapılan bir okuyuş idi. (Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 23) Çünkü Allâh Teâlâ Resûl-i Ekrem Efendimiz’e:

وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

“Kur’ân’ı ağır ağır, tâne tâne oku!” (el-Müzzemmil 73/4) diye emir buyurmuştur. O da her husûsta olduğu gibi, bu konuda da tam bir teslîmiyetle emre itaat etmiş ve Kur’ân-ı Kerîm’i o şekilde okumuştur.

Tertîl, aslında âhenk ve nizâm mânâsına gelip, Kur’ân-ı Kerîm’i acele etmeden ve her harfin hakkını vererek ağır ağır okumaktır. Âyet-i kerîmede “**rettil**” emrinin “**tertîlen**” masdarı ile te’kîd edilmesi de, bu tertîlin en güzel mertebede olması istenildiğini gösterir. Kur’ân okumak, sâdece ses güzelliği ile rastgele teğannî yapmak kabîlinden bir mûsıkî işi değildir. Bilakis o, nazmın mânâ ile münâsebetini, fesâhat ve belâğatını gözetmek sûretiyle, mânâyı duyarak ve mümkün olduğu kadar da duyurarak okumaktır. Bu sebeple Kur’ân okumakta tertîl ve tecvid son derece

lüzumludur.

Bütün ömrü İlâhî Vahyi almak ve tebliğ etmekle geçen Efendimiz, Ramazan ayına ulaştığında Kur’ân-ı Kerîm’e daha çok önem verirdi. Dostu Cebrâil -aleyhisselâm- bu ayda her gece iner, Kur’ân-ı Kerîm’i Allâh Resûlü ile mukâbele ederdi. (Müslim, Fedâil, 50) Vefatlarından önceki Ramazan’da ise, bu mukâbeleyi iki kere yapmışlardı. (Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 7)

Habîb-i Ekrem Efendimiz, Kur’ân-ı Kerîm’i okumayı sevdiği gibi, aynı şekilde onu başkalarından dinlemekten de ayrı bir haz alırdı. Bu sebeple zaman zaman ashâbından güzel Kur’ân okuyanları husûsî olarak dinlerdi. Abdullâh bin Mes’ûd -radıyallâhu anh- şöyle anlatır; Gözümüzün Nûru Efendimiz:

“– *Bana Kur’an oku!*” buyurdu. Ben:

– Ey Allâh’ın Resûlü, Kur’an sana indirilmişken ben mi sana Kur’an okuyayım? dedim.

“– *Kur’an’ı başkasından dinlemekten pek hoşlanırım*” buyurdu. Bunun üzerine kendisine Nisâ sûresini okumaya başladım. 41. âyete geldiğimde:

“– *Şimdilik yeter!*” buyurdu. Bir de baktım ki mübârek gözlerinden yaşlar akıyordu. (Buhârî, Tefsîr, 4/9; Müslim, Mûsâfirîn, 247)

Fahr-i Kâinât Efendimiz Kur’ân’ı dinlerken ağlıyorsa, Müslümanların Allâh korkusuyla ve rahmet ümidiyle sürekli tefekkür hâlinde, kaygılı ve hürmetli davranmaları elbette daha isâbetli olur.

Nebîyy-i Ekrem Efendimiz bazen de Kur’ân okuyan ashâbını habersizce dinler ve mesrûr olurdu. Bu husûsta Hz. Âişe’nin yaşadığı güzel bir hâtra şöyledir:

Birgün yanına gitmekte geç kaldığında Efendimiz, kendisine bunun sebebini sormuştu. O da:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Mescidde bir adam vardı ki ondan daha güzel Kur’ân okuyan kimse görmedim, diyerek gecikme sebebinin Kur’an dinlemekten kaynaklandığını belirtti. Bunun üzerine Efendimiz mescide giderek o zâtın Sâlim -radıyallâhu anh- olduğunu gördü. Hissiyâtını şöyle dile getirdi:

“*Ümmetim arasında senin gibi birini bulunduran Allâh’a hamd olsun*” (İbn-i Hanbel, VI, 165)

1. Kur’ân’ı Anlayarak Okumak

Hâce-i Kâinât Efendimiz, Kur’ân’ı hayâtının her alanına yerleştirmiş, onunla aynîleşmiş ve güzel ahlâkı ile canlı bir Kur’ân hâline gelmişti. Muallim Nâci, bu hakîkatı bir beytinde ne güzel ifâde eder:

Hüsn-i Kur’ân’ı görür insan olur hayrân sana
Dest-i kudretle yazılmış Hilye’dir Kur’an sana

“İnsan Kur’ân-ı Kerîm’in fesâhat, belâğat ve mânâ güzelliklerini görerek ona hayrân olur. İşte o Kur’ân, Cenâb-ı Hakk’ın kudret eliyle, senin medhin için yazılmış bir hilyedir; güzel ahlâkının tavsîfidir.”

Allâh’ın Kelâmı’nı okuyan bir kimse, hakîkatte Resûlü’nün şemâilini, ahlâkını, karakterini ve hayâtını okumuş olur. Bu sebeple mü’minlerin Kur’ân ile ülfet etmeleri, onu çok okumaları ve üzerinde tefekkür ederek hayâtlarına tatbik etmeleri lâzımdır. Efendimiz:

“Kur’an okuyunuz. Çünkü Kur’an, kıyâmet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olarak gelecektir.” (Müslim, Müsâfirîn, 252)

“Kim Kur’ân-ı Kerîm’den bir harf okursa, onun için bir hasene vardır. Her bir hasenenin karşılığı da on sevaptır. Ben, elif lâm mîm bir harftir demiyorum; bilâkis elif bir harftir, lâm bir harftir, mîm de bir harftir.” (Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 16) buyurarak mü’minleri sürekli ve disiplinli bir şekilde Kur’an okumaya teşvik etmiştir. Binâenaleyh bir mü’minin Kur’ân’ı okuyup hatmettiğinde, hemen başa dönerek onu tefekkür ile ve anlayarak tekrar okumaya devâm etmesinin lüzûmunu anlatan şu hâdise, ne kadar mühimdir:

Bir adam Resûlullâh Efendimiz’e gelerek:

– Yâ Resûlallâh! Hangi amel daha sevimlidir? diye sordu. Habîb-i Ekrem:

“– Hâl ve mürtehil(in ameli)” cevâbını verdi. Adam tekrar:

– Hâl ve mürtehil kimdir? diye sorunca Efendimiz:

“– Kur’ân’ı başından sonuna kadar okuyan ve her bitirdiğinde hemen başa dönüp yeniden başlayandır.” buyurdular. (Tirmizî, Kırrâât, 11)

Kur’ân’ı sâdece okumak bile ibâdettir ve bunun için büyük sevaplar va’dedilmiştir. Ancak asıl maksat onun anlaşılması, yaşanması ve tebliğ

edilmesidir. Bu sebeple okumanın da bir rûhu vardır. O da Kur’ân tilâveti esnâsında, büyük bir şevk ve saygı ile Allâh Teâlâ’ya yönelmek, Kur’ân’ın mev’izeleri üzerinde düşünmek, hükümlerine gönülden boyun eğmek, ders verici mesel ve kıssalarından ibret almak, Allâh Teâlâ’nın sıfat ve âyetlerinden her bahsedilişinde “Sübhânallâh” demek, cennet ve rahmetten söz edildiği her yerde O’nun fazl u kereminden istemek, cehennemden ve gazabından söz edilen yerlerde ise Allâh’a sığınmaktır.

Mü’min kişi, Kur’an okurken, Allâh’ın huzûrunda durduğunu ve Allâh’ın da kendisini dâimî olarak gördüğünü hissetmelidir. Kalben sanki Allâh’ı müşâhede ediyor ve Rabbi kendisine hitap ediyormuşçasına bir hâlet-i rûhiye içinde bulunmalıdır. Âyetlerde bahsedilen Allâh’ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini, yüceliğini düşünmeli; affını, rahmetini, mağfiretini dilemeli; Allâh düşmanlarının helak oluşlarını, onların ibret verici âkıbetlerini göz önüne getirmeli; peygamberleri ve Allâh dostlarını hatırlamalıdır. Kısacası, Kur’an-ı Kerîm’i farkına vararak okumalıdır. Mânaya vâkıf olmayan bir kimse de kalbini tilâvete hazırlamalı, ibâdet vakar ve saygısı içinde bulunmalıdır. Böylece gönlü saygı ve ta’zîm nûruyla süslenmiş, orada Hak Teâlâ’nın kelâmı olan Kur’ân’ın azameti bütün ihtişamıyla tecellî etmiş olur. Mümkünse, Kur’an’ın tefsirini okumalı, anlamaya çalışmalı, güç yetiremiyorsa, âlim ve fâzıl kişilerin va’z, nasihat ve sohbetlerine katılmaya gayret etmelidir.

Ashâb-ı kirâm Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den on âyet öğrendiklerinde, bunlardaki ahkâmı iyice anlayıp tatbik etmeden diğer on âyete geçmezlerdi. İlmi ve ameli birlikte öğrendik, derlerdi. (İbn-i Hanbel, V, 410) Meselâ İmam Mâlik, Abdullâh bin Ömer’in Bakara sûresini öğrenmek için üzerinde sekiz sene çalıştığını rivâyet etmektedir. (Muvatta, Kur’ân, 11) Bu rivâyetle alâkalı olarak el-Bâcî şu îzâhı yapar; “Bu durum, onun hâfızasının yavaşlığı sebebiyle değildir. Bilakis o Kur’ân-ı Kerîm’in ferâizini, ahkâmını ve bunlara tealluk eden şeyleri öğrenmek ve tatbik etmek için bu kadar zaman ayırmıştı.” (Kettânî, et-Terâtip, II, 191)

Mevlâna -kuddise sirruh- ne güzel söyler:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- zamânında sahâbeden her kim bir veya yarım sûre ezberlese, ezberinde bir sûre var diye insanlar ona ta’zîmde bulunurlar ve parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar, Kur’ân’ı en güzel şekilde anlayıp hazmederler, âdetâ yer gibi okurlardı. Bir kimsenin

altı veya on iki batman³⁴ ekmek yemesi, elbette büyük bir iştir. Ancak ağzına alıp çiğnedikten sonra çıkarmak şartıyla bin merkeb yükü ekmek yemesi dahi mümkündür. «Nice Kur’ân tilâvet edenler vardır ki, Kur’ân onlara la’net eder.» îkâzı vârid olmuştur. İşte bu, Kur’ân’ın ma’nâsına vâkıf olmayan kimseler hakkındadır.” (Fîhi Mâ fîh, s. 78)

Gerçi Kur’ân’ın mânâları bitip tükenmez nihâyetsiz bir deryâdır. Muhammed Pârsâ hazretlerinin dediği gibi; “Kur’ân’ın âyetlerinin ve harflerinin hakîkî mânâları âşikâr olsaydı, onun tecellîsine yedi kat gök ve yerler tahammül edemezdi.” Şâir, ilmin gelişmesi sonucu kâinâtın altının üstüne getirildiği ve bir çok keşifler yapıldığı halde Kur’ân’ın mânâlarının henüz çok azının ortaya çıktığını güzel bir beytinde şöyle ifâde etmektedir:

Bikr-i fikr-i kâinât çâk çâk oldu fakat
Perde-i ismette kaldı maânî-i Kur’ân henüz.

“Kâinât ve varlık hakkında her türlü düşünceler enine boyuna tartışılıp açıklandığı halde, Kur’ân’ın eşsiz ve nihâyetsiz mânâları, henüz kat kat perdeler arkasında anlaşılabileceği zamanı beklemektedir.”

Ancak bize düşen Kur’ân-ı Kerîm’in o engin mânâ deryâsından istidâdımız nisbetinde öğrenmek ve amel etmektir. Zirâ onu bütün derinliği ile ihâta etmek beşerî tâkatın fevkindedir. Şâir ne güzel söyler:

Bir bahr-i cevâhir içre daldım
Ben muktedir olduğumca aldım
Bir katredir ancak aldığım hep
Deryâ yine durmada lebâlep

Bu sebeple, Âlemlerin Rabbi’nin nihâyetsiz bir mânâ ummânı olan Kelâm-ı İlâhîsi’ni huşû içinde, büyük bir saygı ve hürmetle okumak gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’den hakkıyla istifâde edebilmek de, ancak buna bağlıdır.

Huşû veya haşyet ise, insanın Rabbine karşı duyduğu saygıdır. İlim ve irfân sâhibi olan ve yürekleri Allâh saygısı ile dopdolu bulunan kimselerin, Kur’an karşısında büyük bir vecd içinde ağlayarak derhal secdelere kapanıp onun kudretini ve hak olduğunu itiraf ettiklerini Cenâb-ı Hak şöyle bildirir:

“(Kur’an okunduğu zaman) ağlayarak yüzüstü secdeye kapanırlar. Kur’an onların saygısını artırır.” (el-İsrâ 17/109)

³⁴ **Batman**, iki okka ile sekiz okka arasında değişen bir ağırlık ölçüsüdür. **Okka** ise 1283 gramdır.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm'i devamlı olarak huşû içinde okuyan, muhtevasıyla amel eden, hayâtının her safhasını onun emir ve yasakları doğrultusunda tanzim eden kimseleri, "Ehl-i Kur'ân" diye isimlendirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm kıyâmet gününde, gece uykusuz gündüz susuz bıraktığı (İbn-i Mâce, Edeb, 52) bu kimseleri, kurtarmak için gayret edecektir. Bu hakikati hadîs-i şerîf şöyle ifâde etmektedir:

"Kıyamet gününde Kur'an ve dünyadaki hayâtlarını ona göre tanzim eden Kur'an ehli mahşer yerine getirilirler. Bu sırada Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri Kur'an'ın önüne geçer... Her ikisi de kendilerini okuyanları müdâfâ için birbiriyle yarışır." (Müslim, Müsâfirîn, 253)

Resûlullâh Efendimiz Ehl-i Kur'ân'ın, sâdece kendilerine değil, yakınlarına da faydalı olacaklarını şöyle bildirmektedir:

"Kim Kur'ân-ı Kerîm'i okur ve onunla amel ederse, kıyâmet günü [ebeveynine](#) bir tâc giydirilir. Bu tâcın nûru, güneşin dünyadaki bir eve konulduğunda vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'an-ı Kerîm ile bizzat amel edenin nûru nasıl olur? Bir düşünün!" (Ebû Dâvûd, Vitr, 14)

Kur'ân'ı sâdece ezberleyen ve güzel sesle okuyan kimseler, onunla amel etmedikleri müddetce "Kur'ân ehli" sayılamazlar. Müslümanlar için aslanan, Kur'an'ı hayâta hâkim kılma niyeti, düşüncesi ve gayreti içinde olmaktır. Nitekim şâir okuyucunun güzel sesine takılıp kalmadan daha ötelere geçerek, Allâh'ın sözünü doğru olarak anlamaya ve kalben hissetmeye çalışmak gerektiğini, şöyle ifâde etmiştir:

Kavl-i Bâri'yi işit Bâri'den
Perdedir geç neğam-ı kârîden.

"Ey Kur'ân'ı okuyan kişi! Kalb gözünü aç da, Bârî olan Allâh Teâlâ'nın kelâmını, yine O'ndan dinle! Okuyucunun yaptığı nağmeler, senin için birer perdedir; sakın onlara takılıp kalma!"

Kur'ân'ı öğrenmek ve anlamak için bir araya gelip sohbet etmek ve ders yapmak da Resûlullâh Efendimiz'in medhettiği güzel bir ameldir. Bu gayret içinde olan insanların nâil olacakları nimetler, bir hadîs-i şerîfte şöyle anlatılmıştır: *"...Bir cemâat, Allâh Teâlâ'nın evlerinden bir evde toplanıp Allâh'ın kitabını okur ve onu aralarında müzâkere eder, anlayıp kavramaya çalışırlarsa, üzerlerine sekînet iner ve kendilerini rahmet kaplar. Melekler onları kuşatır, Allâh Teâlâ da onları kendi nezdinde bulunanların arasında zikreder..."* (Müslim, Zikr, 38)

Kur’ân-ı Kerîm’e son derece ehemmiyet atfeden Resûl-i Ekrem Efendimiz, ashâbından da böyle olanları sever ve onlara kıymet verirdi. Nitekim, Sakîf temsilcilerinden yaşı en küçük olan Osman bin Ebi’l-Âs - radiyallâhu anh-’ı, Kur’ân’ı en iyi bildiği ve onu anlama yolunda gayret sarfettiği için emir tâyin etmiştir:

Sakîf kabilesinin temsilcileri Osman bin Ebi’l-Âs’ı, aralarında yaşca en genç olduğu için geride, hayvanlarının yanında bırakmışlardı. Temsilciler onun yanına dönüp öğle sıcağında uykuya daldıkları zaman, Osman - radiyallâhu anh-, Peygamberimiz’in yanına gelerek ona dinî sorular sorar, Kur’ân-ı Kerîm dinler ve öğrenirdi. Böylece Efendimiz’den bâzı sûreleri okuyup ezberledi.

Temsilci arkadaşlarından önce gizlice bey’at edip Müslüman olan Osman -radiyallâhu anh-, Resûlullâh Efendimiz’i uyur bulduğu zaman, ya Ebûbekir’e ya da Übeyy bin Ka’b’a gider, soracağını sorar, okumak istediğini okurdu. Onun bu hâli Resûlullâh Efendimiz’in hoşuna gidiyor, kendisini seviyordu. Sakîf temsilcileri yurdlarına dönmek istediklerinde:

– Yâ Resûlallâh! İçimizden birini bize imam yap! dediler. O da Osman bin Ebi’l-Âs’ı, yaşca en gençleri olmasına rağmen onlara imam tâyin etti. (İbn-i Sa’d, V, 508; İbn-i Hişâm, IV, 185; İbn-i Hanbel, IV, 218)

Resûlullâh Efendimiz’in Kur’ân ehline olan bu itibârı ölülere de şâmildi. Câbir -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Uhud Gazvesi’nde şehid düşenleri her mezara iki kişi konacak şekilde bir araya getirtmiş:

“– *Bunların hangisi daha çok Kur’an bilirdi?*” diye sormuş ve şehidlerden hangisi gösterilirse, önce onu kible tarafına koymuştur. (Buhârî, Cenâiz, 73, 75)

Bütün bunlar gösteriyor ki hamele-i Kur’ân, gerek Allâh Teâlâ gerekse Resûl-i Ekrem’i nezdinde fevkalâde bir öneme sâhiptirler.

2. Ashâbın Kur’ân’la Ülfeti

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in nebevî terbiyesinde yetişen ashâb-ı kirâm da, Kur’ân-ı Kerîm’e gereken ehemmiyeti vermişler, onunla duygulanmışlar ve onunla yaşamışlardır. Onlar Kur’ân’ı çokça okur; onu okumadıkları ve sayfalarına bakmadıkları bir günün geçmesini istemezlerdi. Günlerine Kur’ân’la başlarlar, göz rahatsızlığı olanlara da Mushaf-ı Şerîf’e bakmayı

tavsiye ederlerdi. Hatta Hz. Osman, çok okuduğu için iki Mushaf eskitmişti. (Kettânî, II, 197)

Ömer bin Hattâb -radiyallâhu anh- de, sesi çok güzel olan ve Kur'ân'ı pek mükemmel okuyan Ebû Mûsâ el-Eş'arî -radiyallâhu anh-'a zaman zaman:

– Ey Ebû Mûsâ! Bize Rabbimizi hatırlat, derdi. O da Kur'ân okurdu. (İbn-i Sa'd, IV, 109; Ebû Nuaym, I, 258) Yine bir defâsında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye:

– Kardeşim! Bizi Rabbimize doğru coştur, demişti. O da Kur'ân okumaya başladı. Bir müddet okuduktan sonra Hz. Ömer'i namaza çağırdılar. Dalmış olduğu mânevî âlemlerden uyanan Halîfe:

– Biz namazda değil miydik? (İbn-i Sa'd, IV, 109) diyerek şaşkınlığını ifâde etti. Bu hâdise Kur'ân-ı Kerîm'i çok okuyan ashâb-ı kirâmın, aynı zamanda onu dinlemekten ne kadar derin bir haz aldığını da göstermektedir.

Resûlullâh Efendimiz, ümmetine Kur'ân-ı Kerîm'i çok okumayı emretmekle birlikte aşırı gidenleri de uyarırdı. Zâten hangi husûsta olursa olsun, dinde aşırı gitmeyi ne Allâh Teâlâ ne de Resûlü tasvib etmişlerdir. Abdullâh bin Amr bin Âs -radiyallâhu anhümâ- şöyle anlatır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

«– *Senin bütün günleri oruçlu geçirdiğinden ve her gece Kur'an'ı okuduğundan haberdar olmadığımı mı sanıyorsun?*» dedi. Bunun üzerine ben:

– Elbette haberdarsındır, yâ Resûlallâh! Fakat, ben bununla sâdece hayra ulaşmayı umuyorum, dedim. Peygamber Efendimiz:

«– *Allâh'ın Nebîsi Dâvûd'un orucunu tut, çünkü o insanların en çok ibâdet edeni idi. Ayda bir defa da Kur'an'ı hatmet!*» buyurdu. Ben ise:

– Ya Resûlallâh! Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter, dedim. O:

«– *O hâlde yirmi günde bir hatmet!*» buyurdu. Ben yine:

– Ya Resûlallâh! Bundan daha fazlasını yapabilirim, dedim. Bu defâ o:

«– *Öyleyse on günde bir hatmet!*» buyurdu. Ben tekrar:

– Bundan daha fazlasına gücüm yeter, yâ Nebîyyallâh! diye ısrar

edince:

«— *Şu hâlde yedi günde bir hatim yap, artık bunun üzerine artırma!*» buyurdu. Ben artırdıkça, meğer aleyhime artırılmış. Efendimiz bana:

«— *Şüphesiz ki sen bilmiyorsun, belki ömrün uzun olur?*» demişti.”

Abdullâh bin Amr -radiyallâhu anh- daha sonraları şöyle diyecektir:

— Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bana söylediği hâle döndüm. İhtiyarlayınca, onun ruhsatını kabul etmiş olmayı çok arzu ettim.

Bu mübârek sahâbî, Resûlullâh’ın sözünü dinlemediği için ne kadar büyük bir hatâ etmiş olduğunu anlamış ve zor da olsa, Allâh Resûlü’ne verdiği sözü yerine getirmeye çalışmıştır. Resûlullâh’a olan muhabbeti ve ahdine vefâsı nedeniyle, tâkatini zorlayarak son günlerini geçirmiştir. Geceleyin rahat etmek için Kur’an’ın yedide birini gündüz aile fertlerinden birine okuyup dinletirmiş. Güçlü ve kuvvetli olmak istediğinde de, bir kaç gün oruç tutmaz, daha sonra Rasûl-i Ekrem Efendimiz’e verdiği sözden caymış olmamak için, tutamadığı günler kadar orucu kazâ edermiş. (Buhârî, Savm, 55, 56, 57; Müslim, Sıyâm, 181-193)

Yine Merhamet Ummanı Efendimiz:

“*Sizden biri geceleyin kalkınca Kur’ân diline dolaşıp ne dediğini anlamamaya başlayınca, hemen yatsın.*” (Müslim, Müsâfirîn, 223) “...*Zîrâ uyukulu uyukulu namaz kılan kimse, istiğfar etmek isterken kendi kendine küfrederek.*” (Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 18) buyurarak, insanların kendilerine eziyet etmemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

F. TEFEKKÜRÜ

Bin ders-i maârif okunur her varakında
Yâ Rab ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem³⁵

Ziyâ Paşa

Tefekkür, herhangi bir mesele hakkında derin derin düşünme, zihni yorma ve işin şuuruna varma faaliyetidir. Hâdisâtın künhüne vâkıf olmak ve ibret almak için kalbin gayret sarfetmesi diyebileceğimiz tefekkür, insana âid bir husûsiyettir. İnsan, bu sâyede diğer varlıklardan ayrılır ve üstün olur. Yani bir kimsenin yükselmesi de alçalması da, tefekkür kâbiliyetini kullanıp kullanmamasına bağlıdır. Âlemdeki kusursuz nizâmı, yaratılışın gâyesini,

³⁵ Bu kâinât kitabının her bir yaprağında okunup ibret alınacak binlerce ders vardır. Yâ Rabbî! Âlemi bir mektep olarak görüp tefekkürle ondan ders almak ne güzeldir.

verilen nimet ve güzellikleri, dünyânın geçiciliğini, gece ve gündüzün peş peşe gelişini düşünen bir insan, kalben derinleşir, kemâle doğru adım atar ve Allâh Teâlâ'nın azametini daha iyi idrak eder.

Tefekkür, Allâh Teâlâ'ya huşû ile teslîmiyet, O'na yönelmek, beşerî rez letlerden kurtulmak, nefsi dünyâ hayâtının etki ve izlerinden koruyarak ona bel bağlamasını engellemek gibi güzel ve hay t  hasletlerin kazanılmasında en tesirli bir yoldur. Allâh'ın azametini tefekkür eden insan, O'nun büyüklüğü karşısında gafletten kurtulur ve  m n  kuvvetlenir. Tahkik   m nda, ancak tefekkür ile elde edilebilir. Onun için Kur'an-ı Kerîm'in birçok âyetinde tefekkür emredilmiştir.

Tefekkür, ancak kalpte tasavvuru mümkün olan şeyler hakkında yapılabilir. Onun için, Allâh'ın yarattığı varlıklar hakkında tefekkür mümkündür. Fakat Allâh'ın z t  hakkında tefekkür mümkün değildir. Çünkü Allâh hiçbir şekilde s ret ve şekil olarak hayal edilemez.  nsan muhayyilesi kemiyet, keyfiyet ve sebebiyet gibi beşerî boyutlar dâhilinde dolaşır. Oysa Hakk Teâlâ bu beşerî hususiyetlerden ve dünyevî boyutlardan münezzehtir, uzaktır. Nitekim Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Allâh'ın yarattıkları üzerinde tefekkür edin, fakat z t  üzerinde düşünmeyin. Zîrâ siz, O'nun kadrini (lâyık olduğu şekilde) asl  takdîr edemezsiniz.” (Deylemî, II, 56) Ancak, Allâh'ın z t  hâriç sıfatları, fiilleri ve yaratıkları hakkında tefekkürü elden bırakmamak gerekmektedir. Çünkü, tefekkür bilginin tohumudur.  nsan zihnine ve kalbine ekilen bu tohumlar, kat kat fazlasıyla meyvesini vermekte gecikmezler. Dolayısıyla ne kadar çok tohum ekilirse, elde edilecek semere de o nisbette fazla olacaktır.

Yüce Allâh'ın nimetlerini tefekkür etmek, en faziletli ibâdetlerden biridir. Peygamber Efendimiz'in ilk ibâdeti de tefekkür idi. Hira mağarasında Cenâb-ı Hakk'ın azametini ve nimetlerinin güzelliğini tefekkür ederek, m n   lemlerine dalar, kalbi huşû ve t zimle dolardı. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

“Rabbim bana:

- Gizli ve açık her durumda kendisinden korkmamı,*
- Öfke ve rızâ hâlinde adâletle h kmetmemi,*
- Fakirlikte ve zenginlikte iktisatlı davranmamı,*
- Benimle al kasını kesene s la-ı rahim yapmamı,*

- Beni mahrum edene vermemi,
- Bana zulmedeni affetmemi,
- **Susma hâlimin tefekkür olmasını,**
- Konuşma hâlimin zikir olmasını,
- Bakışımın ibret olmasını ve
- Ma'rufu emr etmemi, tavsiye buyurdu.” (Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, XI, 687/9317; Kudâî, *Şihâb*, no: 1159)

Cenâb-ı Hakk'ın bu emirlerine bütün varlığıyla itaat eden Rasûl-i Ekrem Efendimiz, susma hâlinin tefekkür olmasına, hayâtı boyunca âzamî dikkat göstermiştir. Hind bin Ebî Hâle -radıyallâhu anh-, Efendimiz'i anlatırken şöyle demektedir:

“Nebiyy-i zî-şân Efendimiz, sürekli hüznü ve dâimâ düşünceli idi. Onun için rahatlık söz konusu değildi. Lüzumsuz yere hiç konuşmazdı. Kendisinin sükûtu, konuşmasından daha uzun sürerdi. Söze başlarken de, sözü bitirirken de hep Allâh'ın ismini anardı...” (İbn-i Sa'd, I, 422-423)

Yusuf Hemedânî hazretleri, bir mü'minin her hareketini tefekkürle yapması gerektiğini şöyle ifâde eder; “İnsanda îmânî bir tefekkür doğunca İslâmî davranışlar da onun ardından gelir. Bu ikisini yani amel ve tefekkürü bir araya getirmek ne şekilde mümkün ise bunları öylece birleştirmek gerekir.” (Rutbetü'l- Hayât, s. 60)

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allâh'ın geçmişte bâzı kavimleri nasıl yüceltip, diğer bâzılarını da nasıl alçalttığını tefekkür etmemiz emredilmektedir. (İbrâhîm 14/5) Daha önceki kavimlerin helâk edildikleri günler ve sebepleri üzerinde düşünmek; nefsin dünyâdan soğuyup uzaklaşmasını, dünyâ hayâtına çekidüzen vermesini ve günâhlardan sakınmasını sağlar. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Onlar, Allâh'ın gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi, ancak hak ile ve belirlenmiş bir süre için yarattığını, hiç kendi kendilerine tefekkür etmediler mi? Gerçekten insanların çoğu, Rable-rine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

Onlar, yeryüzünde dolaşp, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna ibret nazarıyla bakmazlar mı? Öncekiler, kendilerinden daha güçlüydüler. Toprağı sürmüşler ve yeryüzünü kendilerinden daha çok îmar etmişlerdi. Peygamberleri onlara da deliller getirmişti. Demek

Allâh, zulmetmemiş, lâkin onlar kendilerine zulmetmişlerdi.” (er-Rûm 30/8-9)

Sevgili Peygamberimiz, ölümü de çokça tefekkür etmeyi emretmiştir. Çünkü bir insan, kendisinin dünyâ ile ilişkisinin kesileceğini, hayır ve şer ne işlemişse onlarla baş başa kalacağını, yaptıklarına karşılık sevap ya da azab göreceğini düşündüğünde, günâhlardan uzaklaşır ve sâlih amellere meyli artar. Yani ölümü tefekkür etmek, hayâtı anlamlandırmakta ve âhireti güzelleştirmektedir. Mustafa Fevzi Efendi, ölümü tefekkür sadedinde şöyle der:

Gireceksin daracık ka’r-ı türâba yalnız
Seni Allâh çekecek haşr ü hesâba yalnız
Ne tedârik edebildin o cevâba yalnız
Koyacaklar seni bir dâr-ı harâba yalnız
Ferâh-ı kalbine yardım edecek dâr ara bul.
Bu tenin nefis-i denî uğruna kurbân gidecek
Gidecek izzet ü rif’at şeref ü şân gidecek
A zavallı ne düşmezsin acep can gidecek
Her ne vardır gidecek servet ü sâ mân gidecek
Yalnız kabre girersin sana bir yâr ara bul
Ne getirdin diyecekler sana rûz u arasat
Yaka yırtıp gelecekler o yere cümle usât
Bulunur mu sana hemdem acaba hiç heyhât
Düşünür müsün acep savm u salât hacc u zekât
O Şehinşâh-ı rûsul Ahmed-i Muhtârı ara bul

Günün en kıymetli ve tesirli kısmını teşkil eden seher vakitleri, tefekkür için en münbit zamanlardır. İnsanın seherlerde günâhlarını düşünerek istiğfar etmesi, ilâhî azâbı düşünüp duygulanması, ölümü hatırlaması, hayâtının geri kalan kısmını nasıl değerlendireceğini planlaması, Allâh Teâlâ’nın istediği ve sevdiği bir harekettir. Allâh Resûlü, tefekkür için özellikle gecelerden istifâde ederdi. Gözyaşları içinde ayakları şişinceye kadar kıyamda kalır, saatlerce rukû ve secde hâlinde dururdu.

Atâ -rahmetullâhi aleyh- şöyle anlatıyor: Hz. Âişe’ye:

– Allâh Resûlü’nde gördüğün en şaşırtıcı hâli bana haber verir misin? dedim. Âişe vâlidemiz:

– Onun hangi hâli şaşırtıcı değildi ki! dedi ve şöyle devam etti; Bir gece yanıma geldi, yatağa girdi, sonra:

“– *Müsâade edersen kalkıp Rabbıma ibadet edeyim.*” dedi. Ben:

– Vallâhi seninle berâber olmayı çok severim, ancak seni sevindiren şeyi daha çok severim, dedim. Bunun üzerine kalktı, abdest aldı, sonra na-

maza durdu ve ağladı. O kadar ağladı ki göz yaşları göğsüne aktı. Sonra rükûya vardı, yine ağladı, sonra secdeye vardı, secdede iken de ağladı, sonra secdeden başını kaldırdı yine ağladı. Bu durum ta Bilâl gelip sabah ezânını okuyuncaya kadar devam etti. Bilâl -radıyallâhu anh-, Habîb-i Ekrem'in ağladığını görünce:

– Ey Allâh'ın Resûlü, geçmiş ve gelecek bütün günâhların affedildiği hâlde seni ağlatan nedir? diye sordu. Efendimiz:

“– Allâh'a çok şükreden bir kul olmayayım mı? Vallâhi bu gece bana öyle bir âyet indirildi ki onu okuyup da üzerinde tefekkür etmeyenlere yazıklar olsun!” dedi ve şu âyet-i kerîmeleri okudu:

“Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akl-ı selîm sâhipleri için (Allâh'ın birliğini gösteren) kesin deliller vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her ân) Allâh'ı zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin tefekkür ederler ve «Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz, bizi cehennem azabından koru!» (derler.)” (Âl-i İmrân 3/190-1) (İbn-i Hibbân, II, 386)

Allâh Teâlâ, başka âyetlerde inanmayanların yeryüzünde yaratılmış olan delilleri görmeden geçip gittiklerini bildirir. Cenâb-ı Hakk'ın beğendiği, târif ve tavsif ettiği samîmî mü'minler ise Allâh'ı her zaman zikrederler, göklerin, yerin, insanın diğer varlıkların yaratılışını ve insana âmâde kılınışını tefekkür ederler; çevrelerindeki her incelikte Allâh'ın kudretini, delillerini ve sanatını görürler. Bütün bunların boşuna yaratılmadığını idrak ederek Yüce Yaratıcı'yı tesbih ve her türlü noksanlıktan tenzih ederler. Böylece O'na yakınlaşmaya yol ararlar. Sonunda da o kudret ve kemâl sâhibi Allâh'tan kusurlarını bağışlamasını ve kendilerini cehennemden korumasını isterler.

Kâinatta cereyân eden en ufak kudret akışlarının bile mü'mine Allâh'ı hatırlatacağını Dîvân Edebiyâtı'nın usta şâiri Fuzûlî şöyle dile getirir:

Olsa istidâd-ı ârif kâbil-i idrâk-i vahy,
Emr-i Hakk irsâline her [zerredir](#) bir [Cebreîl](#)!

“Eğer ârif, vahyi idrâk edebilme kâbiliyetine sâhip olsa, kâinattaki her zerre, ona Hakk'ın emrini ulaştıran bir Cebraîl kesilir.”

Allâh Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde; **“düşünmez**

misiniz”, “düşünenler için deliller vardır.” ifâdeleriyle, müminleri tefekküre teşvik etmektedir. Nitekim Allâh Teâlâ, üzerinde düşünmek için de sayısız varlık yaratmıştır. Gördüğümüz, farkına vardığımız her şey, Allâh’ın bir delili olduğuna göre göklerde, yerde ve bunların arasında bulunan her şey bizim için bir tefekkür vesilesidir. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

“Allâh Teâlâ o suyla sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve meyvelerin her türlülerinden yaratır. Şüphesiz bunda tefekkür eden bir topluluk için işâretler vardır.” (en-Nahl 16/11)

Mü’min’in mîrâcı olan namaz da, hakikatte Allâh Teâlâ’nın azameti hakkında başlı başına bir tefekkürdür. Ebû Zerr -radiyallâhu anh-, Allâh Resûlü’nün bu hâlini şöyle anlatır:

“Peygamber Efendimiz bir gece kıyamda sabaha kadar:

إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Eğer kendilerine azâb edersen, şüphe yok ki onlar, Sen’in kullarıdır. Şâyet onları bağışlarsan, kudreti ile her şeye üstün gelen Azîz, hikmetiyle her yaptığını yerli yerince yapan Hakîm Sen’sin!» (el-Mâide 5/118) âyetini tekrarlardı durdu.” (Nesâî, İftitâh, 79; İbn-i Hanbel, V, 156)

Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre, bütün ibâdetlerimiz, konuşmalarımız ve her türlü hareketimiz tefekkürle olmalıdır. Bilhassa Kur’ân-ı Kerîm’i, düşünce düşünce tertîl üzere okumak gerekmektedir. **H.z. Ali** -radiyallâhu anh-, kıraatin tefekkürle olması gerektiğini ifâde ederek şöyle demiştir:

“Tefekkür edilmeden yapılan kıraatte ve ince bir anlayış olmadan yapılan ibâdette hayır yoktur. Gerçek âlim, halkı Allâh’ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen, Allâh’ın mekrinden de emin kılmayan ve insanları Kur’an’dan başka şeye rağbet ettirmeyen kimsedir.” (Bkz. Dârimî, Mukaddime, 29; Ebû Nuaym, Hilye, I, 77)

Allâh Teâlâ, mü’minleri olduğu gibi, kâfirleri de tefekküre dâvet etmektedir:

“De ki; size bir tek nasihat edeceğim: İkişer ikişer ve teker teker kalkıp Allâh’ın huzûrunda durun, sonra iyice tefekkür edin!...” (Sebe’ 34/46)

Burada Resûl-i Muhterem Efendimiz, müşrik muhâtaplarına tek tek

veya topluca Allâh’a kulluk etmelerini, kendisinin de O’nun gerçek bir peygamberi olduğunu düşünmelerini tavsiye etmektedir. Sâdece bu bir tek öğüdü tutmaları hâlinde bile, gerçekleri kavrayacaklarını ve nasıl davranmaları gerektiğini anlayacaklarını hatırlatmaktadır. Yani bütün iş, kulluk ve derin bir tefekkürde temerküz etmektedir.³⁶

Lokman -aleyhisselâm- yalnız başına tenhâ bir yerde oturup tefekkür etmeyi çok sever ve bunu sık sık tekrarlardı. Kendisine:

– Niye yalnız oturuyorsun? İnsanlarla oturup sohbet bulunsan daha iyi olmaz mı? diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

– Uzun süre yalnız kalmak, tefekküre daha müsaittir. Uzun süre tefekkürde bulunmak da, insanı cennetin yoluna sevkeder.³⁷

Kâinâtın her zerresi insanı Allâh’a ulaştıracak kudret akışlarıyla dolu bir mânâ ummânıdır. Tefekkür ehli için bitmez tükenmez bir hazînedir. Şâir ne güzel söylemiştir:

Bir kitâbullâh-ı a’zamdır serâser kâinât
Hangi harfi yoklasan mânâsı hep Allâh çıkar.

“Kâinât baştan başa Allâh’ın en büyük kitabıdır. Bu büyük kitâbın hangi harfini okusan, mânâsının hep Allâh olduğunu görürsün. Kâinâtın hangi zerresi üzerinde tefekkür etsen, seni Allâh’a ulaştırır.”

Mahlûkât üzerinde tefekkür ederek Hallâk-ı Âlem’e ulaşabilenler, dünyâda huzûr içinde yaşadıkları gibi cennete ve Cemâlullâh’a da nâil olurlar.

G. ZİKİR VE MURÂKABESİ

“İmân edenlerin, Allâh’ın zikri ve Hak’tan

³⁶ Bu ilâhî tavsiye herşeyden önce vâkî olan bir hakîkati zımnen takrir etmektedir. İctimâî zekâ, fertlerinin zihnine ortak damgasını basar ve insanlar toplum hâlinde bulundukları zaman fert hâlinde bulundukları zamanlardan farklı olarak düşünürler. Kur’ân-ı Kerîm’in bu hükmü, toplumun fertlerinin kendi başına kalmasını veya bir başkasıyla başbaşa verip toplumun tesirinden ve baskısından kurtularak gerçekleri düşünmesini emretmektedir. Bu toplumsal zekânın hâkimiyetini ve fertler üzerindeki ilmî tesirini kabul etmekle beraber âyet-i kerîme ortak zekânın öngördüğü hususların her zaman doğruya yakın olmayacağını ifâde etmekte ve her ferdin kendi hür fikrini dile getirmesini, bu genel kararları dürüstçe eleştirerek bağımsız düşünceye ulaşmasını istemektedir. Böylece fertlerin ve toplumların sapıtıp şaşırmasının önleneyeğini, iyi ve güzelin hâkim olacağını belirtmektedir. (Muhammed Draz, s. 203)

³⁷ Tarsus’ta tarîhî bir câmide Lokman -aleyhisselâm-’ın itikâfa çekilip tefekkür ettiği yer, günümüzde makam olarak ziyâret edilmektedir.

**gelen (Kur’ân) ile kalplerinin huşû bulacağı
vakit henüz gelmedi mi?” (el-Hadîd 57/16)**

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’in bir çok yerinde, kurtuluşa erebilmek için kendisini zikretmemiz gerektiğini hatırlatarak:

“Ey îmân edenler Allâh’ı çok çok zikredin! Onu sabah akşam aralıksız tesbih edin!” buyurmaktadır. (el-Ahzâb 33/41-42) Ayakta, otururken, yanımız üzerine yatarken hâsılı her zaman ve her hâlimizde kendisini bol bol zikretmemizi istemektedir:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

“(O gerçek akıl sâhibi) mü’minler, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allâh’ı dâimâ zikrederler...” (Âl-i İmrân 3/191)

Allâh Teâlâ, kendisini her an zikretmemize o kadar ehemmiyet vermektedir ki mallarımızın, çocuklarımızın, ticâret ve alış verişimizin, bizi zikirden alıkoymamasını istemektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

“Ey îmân edenler! Sakın mallarınız ve evlatlarınız, sizi Allâh’ı zikretmekten alıkoymasın! Kim böyle yaparsa, işte onlar hüsrâna uğrayanların tâ kendileridir.” (el-Münâfikûn 63/9)

Cenâb-ı Hak, dünyevî meşgalelerle zikrinden gâfil kalanları bu şekilde îkâz etmekle birlikte, hangi durumda olursa olsun zikrine devâm edenleri de şöyle medhetmektedir:

“Öyle sâlih kimseler vardır ki onları Allâh’ın zikrinden, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten, ne ticâret alıkor ne de bir alışveriş! Onlar, kalblerin ve gözlerin, dehşetten hâlden hâle döneceği bir günden korkarlar.” (en-Nûr 24/37)

İnsan Allâh’ı üç şekilde zikreder:

Diliyle, O’nun güzel isimlerini anarak, verdiği her şeye hamdederek, Kur’ân-ı Kerîm’i okuyarak ve O’na duâ ederek.

Kalbiyle, O’nun varlığını gösteren delilleri düşünüp içindeki şüpheleri atarak, kâinâtın sırlarını anlamaya gayret ederek, Allâh’ın her emir ve yasağının hikmetini kabul edip O’na boyun eğerek.

Bedeniyle, âzâlarının her birini Allâh'ın buyrukları doğrultusunda yerli yerinde kullanarak.

Bu takdirde Allâh Teâlâ, nimetlerine karşı nankörlük etmeyen, kendisini unutmayan bu şükredici kuluna merhamet eder, ona olan nimetlerini daha fazla artırır, duâlarını kabul eder ve sıkıntılardan kurtarır.

Bu sebeple Allâh Resûlü, zikre çok önem vermiştir. Onun kalbi, gece gündüz her ân Allâh'ın zikriyle meşgul olur, lisânıyla da O'na hamdederd! Bir şey yiyecek ve içecek olsa, evvelâ Allâh'ın ismini yâd eder, bitirdiğinde hamdeder, yatağına girdiğinde, uykudan uyandığında yine O'nu zikrederdi. Oturduğu ve kalktığı zaman Allâh'ı tesbih eder, yeni bir elbise giydiğinde O'na şükrederdi. Muhtelif hâl ve zamanlarda yapmış olduğu zikir, murâkabe ve duâlara bakan kimse, Efendimiz'in Allâh'ı çok sevdiğini ve her ân O'nun azamet ve celâli karşısında huşû içinde bulunduğunu hemen fark eder. Bu açıdan Efendimiz'in hakîkatinin, duâlarında gizli olduğunu söylemek mümkündür. Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle demiştir:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- her ânında Allâh Teâlâ'yı zikir hâlindeydi.” (Müslim, Hayz, 117)

Habîb-i Ekrem Efendimiz'in nazarında, Allâh'ı zikretmek o kadar kıymet arz etmektedir ki dünyâ bütün zînetleriyle onun yanında pek değersiz kalmaktadır. Nitekim o şöyle buyurmuştur:

“Dünyâ ve onun içinde olan şeyler değersizdir. Sâdece Allâh'ı zikretmek ve O'na yaklaştıran şeylerle, ilim öğreten âlim ve öğrenmek isteyen talebe bundan müstesnâdır.” (Tirmizî, Zühhd, 14)

Bu sebeple Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zikretmeyi ve ehl-i zikrin yanında bulunmayı her şeye tercih ederdi. Kendisi bunu ifâde sadedinde şöyle buyurmuştur:

“Allâh'ı zikreden bir cemâatle sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmam, bana İsmâiloğullarından dört tânesini kölelikten kurtarmamdan daha sevimli gelir. Yine Allâh'ı zikreden bir cemâatle, ikinci namazı vaktinden güneş batıncaya kadar berâber olmam, dört kişi âzad etmemden daha sevimlidir.” (Ebû Dâvûd, İlim, 13)

Kısa dünyâ hayâtında daha fazla hasene kazanabilmek için, az zamanda fazla sevâp elde etmeye yarayacak amellere yönelmek gerekmektedir. Bu itibarla Peygamber Efendimiz de, lafzen kısa ancak mânâsı çok geniş olan zikir ve duâlara önem verirdi. Birgün sabah namazını kıldıktan son-

ra, Cüveyriye vâlidemiz namaz kıldığı yerde oturmakta iken erkenden evden çıktı. Kuşluk vakti eve döndüğünde Cüveyriye'nin hâlâ yerinde oturmakta olduğunu gördü:

“– Yanından ayrıldığımdan beri hep burada oturup zikirle mi meşgul oldun?” diye sordu. O “Evet” cevabını verince Peygamber -aleyhisselâm- şöyle buyurdu:

“– Yanından ayrıldıktan sonra üç defa söylediğim şu dört cümle, senin sabahdan beri söylediğin zikirlerle tartılacak olsa, sevap bakımından onlara eşit olur:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ وَرِضَا نَفْسِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ

«Ben Allâh'ı; mahlûkâtı sayısınca, kendisinin hoşnut olacağı kadar, arşının ağırlığına ve bitip tükenmeyen kelimeleri adedince ulûhiyet makamına yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve O'na hamdederim.»” (Müslim, Zikir, 79)

Kulunu seven Cenâb-ı Hak, onların cennette yüksek mertebelere ulaşması için lafzen hafif, fakat mânâsı derin zikirler öğretmiştir. Çünkü Allâh Teâlâ'nın kuluna bahşedeceği nimet ve ihsanları sınırsızdır. Sa'd bin Ebi Vakkâs -radiyallâhu anh- şöyle demiştir; Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in yanında bulunuyorduk. Bize:

“– Sizden biri, her gün bin sevap kazanmaktan âciz midir?” diye sordu. Yanında oturanlardan biri:

– Bir kimse her gün bin sevabı nasıl kazanır, yâ Resûlallâh!? deyince Habîb-i Kibriyâ Efendimiz şöyle buyurdu:

“– Yüz defa «sübhânallâh» diyen kimseye bin iyilik yazılır veya onun bin günâhı bağışlanır.” (Müslim, Zikir, 37)

İnsanın kemâle erişebilmesi ve ahlâken güzelleşebilmesi dâimâ Allâh'ı düşünmesi ve O'nun kendisini her yerde ve her zaman gördüğü suuru ile yaşayabilmesine bağlıdır. Bu hâlini devamlı olarak muhâfaza edebilen bir kimse, kötülöklere yaklaşmadığı gibi, iyilik ve sâlih ameller işlemekten de geri duramaz. Neticede, göklerde ve yerde sevgisi gönüllere yerleşir. Allâh Teâlâ o kulunu kendisi sevdiği gibi, bütün mahlûkâtına da sevdendir. Nitekim Cenâb-ı Peygamber, Azîz ve celîl olan Allâh'ın; “Ben kuluma, hakkımdaki zannına göre muâmele ederim. Beni zikrettiğinde Ben onunla beraberim. O Ben'i kendi içinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrede-

rim. O Beni bir topluluk içinde zikrederse, Ben de onu o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim.” buyurduğunu haber vermiştir. (Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Zikir, 2)

Eğer kul, Allâh’ı içinden zikredip nimetleri üzerinde tefekkür ederse Allâh Teâlâ, yolu üzerindeki perdeleri kaldırır ve onu mânevî tecellîlere nâil eder. Eğer kul, Allâh’ı toplum içinde zikreder ve bununla İslâm’ı yaymak ve yüceltmek isterse, bu takdirde de Allâh Teâlâ onu semâ ehline sevdirebilir ve onlar da bu zâkir kula hayır duâda bulunurlar. Böylece üzerine bereketler iner. Daha sonra da, yeryüzü sâkinlerinin kalbinde sevgisi yer eder. Bu öyle büyük bir nimettir ki şükründen insanlar âciz kalır.

Bu konuda Allâh dostlarından Bîşr-i Hâfî güzel bir örnektir. Hazret, ölümünden sonra rüyâda görüldü. Kendisine, “Allâh senin hakkında ne gibi bir hüküm verdi?” diye sorulunca, şu mukâbelede bulundu:

“Beni affetti ve cennetin yarısını da bana mübah kılarak dedi ki:

«Ey Bîşr! Eğer Benim için ateş korları üzerinde secde etseydin bile kullarımın kalbinde senin için yerleştirmiş olduğum muhabbetin şükürünü edâ edemezdin!»” (Kuşeyrî, s. 406)

Peygamber Efendimiz, insanın her ân Allâh’ı zikir hâlinde olmasına o kadar ehemmiyet verirdi ki neredeyse bütün ibâdetlerin faziletini zikre bağlardı. Bu hakikati gösteren şu rivâyet, oldukça dikkat çekicidir. Bir sahâbî Allâh Resûlü’ne gelerek:

– Hangi cihâdın ecri daha büyüktür? diye sordu. Peygamber Efendimiz:

“– *Yüce Allâh’ı en çok zikredeninki!*” buyurdu. Adam:

– Hangi oruçlunun ecri daha büyüktür?” diye sordu. Efendimiz:

“– *Yüce Allâh’ı en çok zikredeninki!*” buyurdu. Bundan sonra adam, namaz kılanlar, zekât verenler, hacca gidenler ve sadaka verenler için de aynı soruyu tekrarladı. Fahr-i Kâinât Efendimiz bunların hepsine de:

“– *Yüce Allâh’ı en çok zikredeninki!*” buyurdu. Bunun üzerine. Ebûbekir -radiyallâhu anh-, Hz. Ömer’e:

– Yâ Ebâ Hafs! Allâh’ı zikredenler, hayrın tümünü alıp götürdü! dedi. Bunu duyan Kâinâtın Efendisi onlara doğru yöneldi ve:

“– *Evet öyledir!*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, III, 438; Heysemî, X, 74)

Zikir, insanın kalbini cilâlayıp temizlediği için, böyle bir kalble yapılan ameller ihlâs ve samîmiyet itibariyle, böyle olmayan kimselerin yaptıklarından çok daha farklı olmaktadır. Mevlâna -kuddise sirruh- kalbini cilâlayıp saflaştıran kimselerin kıymetini ifâde etmek üzere şöyle der:

“Her halde bunu işitmişsinizdir, hatırlar olmalısın. Padişahların bir âdeti vardı. Yiğitler, pehlivanlar padişahların sol taraflarında dururlardı. Çünkü, yiğitlik ve cesaret duygusunun yeri olan yürekler, bedenın sol yanındadır. Defterdarlarla kâtiplerin yeri ise sağ tarafta idi. Çünkü yazı yazmak ve defter tutmak sağ elin işidir.

Sûfîlere ise padişahın karşısında yer verirlerdi. Zîrâ sûfîler, cânın aynasıdır, ve mânên aynadan daha parlaktırlar. Onlar, gönül aynasında hiç görülmemiş, dokunulmamış şekiller, hayaller belirsın diye, onu zikirle ve tefekkürle cilâlamışlardır. Aynayı mayası ve yaratılışı temiz olan güzel kişilerin önüne koymalıdır. Çünkü, güzel kendi güzelliğini görmek ister. Bu sebeptendir ki güzel yüz aynaya âşıktır. Güzel, cânı cıla verir, kalbi kuvvetlendirir.” (Mesnevî, c. I, beyt: 3150-3156)

Gönüllere cilâ ve cânı şifâ olan zikrin, ashâbının kalbine iyice yerleşmesini isteyen Efendimiz, onların her zaman ve her yerde Allâh'ı anmalarını emretmiştir. Muaz bin Cebel -radıyallâhu anh- der ki, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e geldim ve:

– Yâ Resûlallâh! Bana bir tavsiyede bulun? dedim. Sevgili Peygamberimiz:

“– Elinden geldiği kadar Allâh'a karşı takvâ sâhibi ol! Bulunduğun her taşın ve her ağacın yanında Allâh'ı zikret. İşlediğin kötü işten dolayı da gizlisine gizlice, açığına açıkça Allâh'a tevbe et!” buyurdu. (Heysemî, X, 74)

Rabbini zikreden bir kimse ile, gâflete mağlûb olup zamanını boş geçiren ve Allâh'ı unutan kimsenin farkı, diriyle ölünün farkı gibidir. (Buhârî, Deavât, 66) Yine içinde Allâh'ın anıldığı ev ile, kendisinde hiç Allâh ismi geçmeyen ve ibâdet edilmeyen tâlihsiz bir evin farkı da, aynen böyledir. (Müslim, Müsâfirîn, 211)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allâh'ın kendisini gördüğünü unutan kimselerin hüsrâna uğrayacaklarını bildirmiştir. Zikrullâhı tamâmen unutanlar bir tarafa, çoğu zaman zikirle meşgul oldukları halde, bâzı zamanlarda gaflete düşen mü'minler bile, âhirette büyük bir nedâmet ve acı içerisinde olacaklardır. Cennete giren böyle mü'minler hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

لَمْ يَتَحَسَّرْ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَّا عَلَى سَاعَةٍ مَرَّتْ بِهِمْ لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ تَعَالَى فِيهَا

“Cennet halkı, başka bir şeye değil, sâdece, dünyâda Allâh’ı zikir etmeksizin geçirmiş oldukları ânlarla, hasret ve nedâmet duyarlar!” (Heysemî, X, 73-74)

Bu sebeple Allâh Resûlü, ümmetini âhirete hazırlanmaları ve daha sonra pişman olmamaları için uyarırdı. Übey bin Kâ'b -radiyallâhu anh- şöyle anlatır; Gecenin üçte ikisi geçince, Fahr-i Kâinât Efendimiz, uyanıp kalkar ve şöyle buyururdu:

“Ey insanlar! Allâh’ı zikredin! Allâh’ı zikredin! Yeri yerinden oynatan birinci sûr üflenecek! Arkasından ikincisi gelecek! Ölüm bütün şiddetiyle gelip çatacak! Ölüm bütün şiddetiyle gelip çatacak!...” (Tirmizî, Kıyâmet, 23)

İnsanın dâima Allâh’ı düşünebilmesi ve zikretmesi şüphesiz kendiliğinden kazanılabilecek bir haslet değildir. Bu güzel vasfı elde edebilmek için bir gayret içerisinde olmak ve Allâh’tan yardım istemek gerekmektedir. Muaz bin Cebel -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

Birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- elimden tuttu ve:

“– Vallâhi seni seviyorum ey Muâz!” buyurdu. Ben:

– Ben de sizi seviyorum yâ Resûlallâh! dedim. Bunun üzerine Efendimiz:

“– Her namazın ardından

اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ

«Allâhım! Seni zikredebilmem, sana şükredebilmem ve en güzel şekilde kulluk yapabilmem husûsunda bana yardım eyle!» demeyi hiçbir zaman bırakma!” dedi. (Nesâî, Sehv, 60; Ebû Dâvûd, Vitir, 26)

Devâmlı zikir ve murâkabe hâlinde olabilme hasletini kazanmak isteyen bir kimse, hem bu hâli ihsân etmesi için Allâh’a yalvarmalı, hem de zikri kalbine yerleştirebilmek için gayret ve çaba içerisinde bulunmalıdır. İslâm büyüklerinin mücâhede dedikleri bu temrinler, ehil bir mürşid-i kâmil tarafından yaptırıldığında, mânevî âlemde yol kat etmek daha emniyetli ve daha kolay olur.

Zikir ve murâkabe, nefsin arınmasını, olgunlaşmasını, günâhların silinmesini ve hasenâtın çoğalmasını sağlar. Çünkü Allâh’a teveccühle

bulunmak, rahmet ipine sarılmak, günâhları yok eder ve mâneviyâtı güçlendirir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Bilesiniz ki kalbler ancak Allâh’ın zikri ile mutmain olur.” (er-Ra’d 13/28)

Hâce Yusuf Hemedânî hazretleri, âdetâ bu âyetin tefsîri mâhiyetinde şöyle der; “Din ile tesellî olan, Hak Teâlâ’nın zikri ile huzurlu ve mutlu olan kişinin, yedi kat gök ve yer ile muhâlefeti kalmaz, her şeyle barışık olur. Bu kusur dünyâsında, yararsızlık cihânında, aldanış ve vesvese diyârında mâmûr bir huzur mekânına sâhip olur. Öyle ki onun niyet ve alâka kuşu, ulûhiyet semâlarında kanat çırpır.” (Rutbetü’l-Hayât, s. 58-59)

Zikreden kimse, şeytanın şerrinden de korunmuş olur. Çünkü ilâhî rahmet o kişiyi bürümüş ve meleklerin duâsı onu çepeçevre kuşatmıştır. Yahyâ -aleyhisselâm- şöyle der:

“...Bir de Allâh Teâlâ, size kendisini çokça zikretmenizi emretti. Bu, peşinden hızla düşman gelen bir adama benzer. Bu adam muhkem bir kaleye girip, düşmandan kendini koruduğu gibi kul da şeytana karşı kendisini sâdece zikrullâh ile koruyabilir...” (Tirmizî, Edeb, 78)

Zikrin asıl faydası âhirette ortaya çıkacaktır. Çünkü, “Ademoğlu, zikrullah hâricinde, kendisini Allâh’ın azâbından daha çok kurtaran başka bir amel işlememiştir.” (Muvatta, Kur’ân, 24) buyuran Sevgili Peygamberimiz, diğer bir hadislerinde de Allâh Teâlâ’nın kıyâmet günü şöyle nidâ edeceğini haber verir:

“Dünyâ hayâtında Beni bir ân zikretmiş veya bir yerde Ben’den korkmuş olan kimseyi, ateşten çıkarın!” (Tirmizî, Cehennem, 9)

Her şeyden önemlisi de, zikir ve murâkabe sâyesinde insanın muhabbetullâha ve mârifetullâha ulaşmasıdır. **Hatta o hâle gelir ki, onu gören kişi derhal Cenâb-ı Hakk’ı hatırlar.** Bunun netîcesinde, Cenâb-ı Hak da onu sever ve kendisine dost edinir. Nitekim bir kutsî hadiste Allâh -azîmu’s-şân-:

“Kullarımdan velîlerim ve yarattıklarımdan sevdiklerim *şu kimselerdir ki ben zikredildiğimde onlar hatıra gelir, onlardan bahsedildiğinde ben hatıra gelirim!*” buyurmaktadır. (İbn-i Hanbel, III, 430)

Ancak zikri, uyanık bir kalble ve şuurlu olarak yapmak gerekmektedir. Gâfil bir kalble, şuarsuzca yapılan zikrin faydasının çok az olacağı mâlumdur. Mevlâna şöyle der:

“Padişahımız ve tek olan, eşi benzeri bulunmayan Allâhımız; “Üz-kürullâh: Allâh’ı zikredin!” diye bize izin verdi. Bizi ateş içinde gördü de, nûr ihsan etti. Hissetmeden, tefekkür etmeden (papağan gibi) sâdece ağız ve dil ile yapılan zikir, noksan bir hayâldir. Padişahça yani can ve gönülle hayranlık duyularak yapılan zikir, sözlerden, kelimelerden arınmıştır.” (Mesnevî, c. II, beyt: 1709-1712)

Allâh’ın zikrini devamlı hâle getirerek kalbin itmi’nâna ermesi, nihâyette insanı murâkabe hâline ulaştırır. Murâkabe ise devamlı olarak “Allâh Teâlâ, kulun zâhirini ve bâtınını her an görmekte ve bilmektedir.” şuuru içinde bulunmaktır. Bu şuura erişebilmek için de, zikir ve tefekkürle alıştırma yapmak gerekmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz de:

إِحْفَظِ اللَّهَ بَحْدَهُ تَجَاهَكَ

“Allâh’ı gözet ki O’nu karşında bulasın!” buyurmuşlardır. (İbn-i Hanbel, I, 293)

Yusuf Hemedânî -kuddise sirruh- kalbin zikir vâsıtasıyla tefekkür ve murâkabeye alıştırılmasını güzel bir misalle şöyle anlatır: “Kalb ile zikir ağaç ile su gibidir. Kalb ile tefekkür ise ağaç ile meyve gibidir. Ağaca su vermeden yeşermesini beklemek; yaprak ve çiçek açmasını beklemekten de ondan meyve istemek hata olur. İstense bile aslâ meyve vermez. Çünkü o vakit meyve zamanı değil, ağacı besleme ve îmar etme zamanıdır. Ona su vermek, sarmaşık otundan ve yabancı şeylerden arındırmak, sonra da güneşin ısını beklemek gerekir. Bunlar gerçekleşince ağaç tâze ve neşeli olur, yeşil yapraklarla süslenir. Ağaç bu özelliğe büründükten sonra onun dalından meyve istemek doğru olur. Artık bu vakit meyve zamanıdır.” (Rutbetü’l-Hayât, s. 71)

Tasavvuf erbâbının bir terbiye metodu olarak istifâde ettikleri “murâkabe” de, bu gâyeden hareketle ortaya konmuştur. Kişi Allâh Teâlâ’nın ilim, kudret, rahmet, ihâta (kuşatma)... gibi sıfatları üzerinde tefekkür eder. Meselâ önce Kur’ân-ı Kerîm’den:

“De ki; O Allâh bir tektir. Allâh, Samed’dır (eksiksiz, bütün varlıklar O’na muhtaç, fakat O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) **Doğurmadı ve doğmadı. O’na bir denk de olmadı.”** (el-İhlâs 112/1-4)

“Her nerede olursanız, o sizinle berâberdir.” (el-Hadîd 57/4)

“Ve Biz, ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf, 50/16)

“Allâh onları, onlar da Allâh’ı severler.” (el-Mâide 5/54) gibi herhangî bir sûre veya âyet okur. Sonra bu âyetlerin mânâlarını, teşbih ve cihet isnâdına kaçmadan tasavvur eder, sâdece Allâh Teâlâ’yı bu sıfatlarla muttasıf görmeye çalışır. Tasavvuru zayıfladığında, âyeti tekrar okur ve yeniden tefekküre koyulur. Buna devam ettikçe, ihsân duygusu artar ve marifetullâha doğru yol almaya başlar.

Murâkabe, tefekkür ve zikirden tam mânâsıyla istifâde edebilmek için şartlarına riâyet etmek; açlık, öfke ve uyku gibi sıkışık haller sebebiyle kalbin meşgul olmayacağı, aksine tam huzûrlu olacağı bir ânı seçmek gerekmektedir.

H. ALLÂH’A YAKARIŞI

“Rabbimize yalvara yakara ve sessizce dua edin.” (el-A‘râf 7/55)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, her ânını Rabbi ile berâberlik şuuru içinde geçirirdi. Allâh’ı en çok bilen ve tanıyan Efendimiz, aynı zamanda O’ndan en çok korkan ve O’nun azametini en iyi idrâk eden kimse idi. Bu sebeple, ibâdetleri ve duâları, hep yakarış hâlinde idi. Onun yakarışlarına baktığımızda, kendi nefsinden ziyâde, ümmeti için Allâh’a yalvardığını ve göz yaşını döktüğünü görürüz.

Birgün Efendimiz, İbrâhîm -aleyhisselâm-’ın:

“Rabbim, putlar insanlardan bir çoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir.” (İbrâhim 14/36) sözünü ve Îsâ -aleyhisselâm-’ın:

“Eğer kendilerine azâb edersen, şüphesiz onlar Sen’in kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen izzet ve hikmet sâhibisin.” (el-Mâide 5/118) duâsını okudu. Akabinde ellerini kaldırdı ve:

“Allâhım, ümmetimi koru, ümmetime merhamet et!” diye yalvararak ağladı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

“– Ey Cebrâil! -Rabbin herşeyi daha iyi bilir ya- git, Muhammed’e niçin ağladığını sor.” buyurdu. Cebrâil -aleyhisselâm- geldi. Resûlullâh

Efendimiz ona, ümmeti için duyduğu endişeden dolayı ağladığını söyledi. (Cebrâil'in dönüp durumu haber vermesi üzerine) Allâh Teâlâ:

“– *Ey Cebrâil! Muhammed’e git ve ona:*

«*Ümmetin konusunda seni râzı edeceğiz ve seni asla üzmeyeceğiz.*» müjdemizi ulaştır.” buyurdu. (Müslim, İmân, 346)

İnsanlara Allâh'ın emirlerini tebliğ etmek ve onları hidâyete erdirebilmek için, bir çok çilelere göğüs geren ve hiçbir zorluktan yılmayan Peygamberimiz, insanların dalâlette olmalarına çok üzülürdü. Bu nedenle inananların imâna gelmesi, mü'minlerin sırât-ı müstakîmden ayrılmaması ve günâhkârların affedilmesi için hep niyâz ve tazarrû hâlinde bulunmuştur. Bu yolda kendi nefesine yapılan en ağır eziyetlere dahi aldırmayarak, düşmanlarının kurtulması için de yakarışına devâm etmiştir. Ebû Zer -radiyallâhu anh-'ın bildirdiğine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz bir gece namaz kılıp, Mâide sûresinin yukarıda geçen 118. âyetini sabaha kadar okudu. Rükûda da bu âyeti okuyordu, secdede de bu âyeti okuyordu... (İbn-i Hanbel, V, 149)

Mekkeli müşriklerin inat ve inkarlarını sürdürmeleri üzerine, Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi bir ümidle Tâif'e gitmişti. Orada müşrikler Efendimiz'i kabul etmediler, bilakis alay edip aralarındaki beyinsizlere ve kölelere onu taşıttılar. Onlar da, attıkları taşlarla Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i yaraladılar ve ayaklarını kana boyadılar. Sevgili Peygamberimiz, ayaklarının acısına dayanamayarak yere oturdukça, kollarından tutup kaldırıyorlar, yürüdüğünde tekrar taş tutuyor ve arkasından da gülüşüyorlardı. Bütün bu sıkıntılara katlanan Allâh Resûlü, biraz dinlenip sükûnet bulduktan ve iki rekât namaz kıldıktan sonra, ellerini semâya kaldırdı ve yüce Allâh'a hâlini şöyle arzetti:

“*Ey Allâhım! Gücümün zayıflığını, tedbirimin azlığını, halk nazarında hakîr görülüşümü... Sana arz ve şikâyet ediyorum!*

Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen'sin zayıfların Rabbi ve Sen'sin benim Rabbim! Beni kime bırakıyorsun? Sen'den uzak olan ve gördükçe suratını asan kimselere mi? Yoksa işimi eline verdiğin düşmana mı bırakıyorsun?...” (Heysemî, VI, 35; İbn-i Hişâm, II, 29-30)

Allâh Teâlâ'ya bu derece içten ve gönülden yalvarabilmek, şüphesiz O'nu en iyi tanıyan ve kudretini en iyi takdir eden birisinin yapabileceği bir iştir. Bu kadar çileler çekmesine rağmen, yine de Allâh'a karşı bir kusûru olabileceği endişesiyle gazâbından korkmakta ve O'na sığınmaktadır. Daha

da ilerisi, Dağlar Meleği'nin "İstersen iki dağı birbirine geçireyim de, bu kavmi helâk edeyim." teklifini kabul etmeyerek, Tâifliler için yine Rabbine yalvardı ve hidâyetleri için duâ etti.

Âişe vâlidemizin şâhit olduğu şu hâl de, Efendimiz'in Allâh'a olan ta'zim ve hürmetini göstermesinin yanı sıra, biz ümmetine nasıl yakarıшта bulunacağımızı öğretmektedir:

"Bir gece uyandığımda Allâh Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrâfı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allâh Resûlü'nün secdede olduğunu anladım. Kulak verdim, hıçkırma hıçkırma ağlıyor ve şöyle yakarıyordu:

اَللّٰهُمَّ اَعُوْذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ وَاَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ.

لَا اُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ

«Allâhım! Sen'in gazâbından Sen'in rızâna sığınırım. İkâbından affına sığınırım! Allâhım başka değil, Sen'den yine Sana sığınırım. Sen'i senâ etmekten âcizim. Sen *Yüce Zâtını* nasıl senâ ettinse öylesin!» (Müslim, Salât, 222)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in Rabbi'ne karşı yakarması rahat ve sıkıntı anlarında, bolluk ve darlık vakitlerinde hâsılı her zaman devam ederdi. Hz. Ömer -radiyallâhu anh- savaş ânındaki bir yakarışını şöyle anlatır:

"Bedir günü Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- müşriklere baktı, onlar bin kişiydiler. Ashâbı ise üç yüz on dokuz kişi idi. Hemen kibleye yönelip, ellerini kaldırdı. Rabbine sesli olarak şöyle yakarmaya başladı:

«Ey Allâhım! Bana olan vâdini yerine getir. Allâhım! Bana zafer ihsân et. Ey Allâhım! Eğer ehl-i İslâm'ın bu topluluğunu helâk edersen artık yeryüzünde Sana ibâdet edecek kimse kalmayacak!»

Ellerini uzatmış olarak yakarmalarına öyle devâm etti ki ridâsı omuzundan düştü. Bunu gören Ebûbekir -radiyallâhu anh-, yanına gelerek ridâsını aldı, omuzuna attı ve yaklaşıp:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Rabbin'e olan yakarışın yeter. Allâh Teâlâ sana olan vâdini mutlaka yerine getirecektir, dedi. O sırada Aziz ve Celil olan Allâh şu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu:

«Hani siz Rabbiniz’den imdâd taleb ediyordunuz, O da ‘muhakkak ki ben size meleklerden birbiri ardınca bin(lercesi ile) imdâd edeceğim’ diyerek duânızı kabul buyurmuştu.» (el-Enfâl 8/9) Gerçekten Hak Teâlâ hazretleri o gün mü’minlere meleklerle yardım etti.” (Müslim, Cihâd, 58; Buhârî, Megâzî, 4)

Allâh’tan başka dayanak ve sığınak tanımayan ve her ihtiyâcını O’na arzeden Fahr-i Cihân Efendimiz, yine Bedir seferinde ümmetini ihtiyaç içinde görünce, dayanamayıp şöyle yakarmıştı:

“Allâhım bunlar açtır, onları doyur! Allâhım bunlar bineksizdir, binecekleri hayvanlar ver! Allâhım elbiseye ihtiyaçları var, onları giydir!”

Allâh ona Bedir’de fetih ve zafer müyesser kıldı. Döndükleri zaman ise, her biri bir veya iki deve ile döndüler, elbiseler giydiler ve karınları doydu. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 145)

Ashâb-ı kirâm bir sıkıntıya ve dara düştüklerinde, Efendimiz’e gelirler ve Allâh’a duâ etmesini isterlerdi. Hatta müşrikler bile kıtlık anlarında ondan duâ ve yardım taleb etmişlerdir. (Buhârî, Tefsîr, 44/2-3) Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- kuraklık olduğu bir zamanda yağmur duâsı yaparak Allâh Teâlâ’ya şöyle niyâz etmiştir:

“Ey Allâhım! Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allâhsın!. Ganî olan Sen’sin, bizler ise fakîr ve yoksullarız! Bize yağmurunu indir! İndirdiğini de bizim için kuvvet kıl ve belli bir zamana kadar yetir!” dedi. Sonra da ellerini iyice kaldırıp duâyâ devâm etti. (Ebû Dâvûd, İstiskâ, 2)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in, ashâbına Allâh’a yakarmayı öğretmek için, onlarla berâber duâ ettiği de olurdu. Çünkü Allâh Teâlâ, duâsız bir kul istemediğini bildirerek:

قُلْ مَا يَعْبُدُونَ بِيَّ لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

“(Ey Resûlüm!) De ki: Sizin duâ ve niyâzlarınız olmadıktan sonra, Rabbim size ne diye değer versin?...” buyurmuştur. (el-Furkân 25/77)

Uhud’dayken müşrikler hezimete uğrayıp giderken Efendimiz:

“– Saf olunuz, Rabbim’e duâ ve senâda bulunayım!” buyurdu. Ashâb-ı kirâm Allâh Resûlü’nün arkasında saf oldular. Peygamber Efendimiz şöyle duâ etti:

اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ. اَللّٰهُمَّ لَا قَابِضَ لِمَا بَسَطْتَ وَلَا بَاسِطَ لِمَا قَبَضْتَ وَلَا هَادِيَ لِمَنْ
اَضَلَلْتَ وَلَا مُضِلَّ لِمَنْ هَدَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَلَا مُقَرَّبَ لِمَا
بَاعَدْتَ وَلَا مُبَاعِدَ لِمَا قَرَّبْتَ. اَللّٰهُمَّ ابْسُطْ عَلَيْنَا مِنْ بَرَكَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ وَرِزْقِكَ. اَللّٰهُمَّ
إِنِّيْ اَسْأَلُكَ التَّعِيْمَ الْمُقِيمَ الَّذِي لَا يَحْوُلُ وَلَا يَزُولُ. اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ اَسْأَلُكَ التَّعِيْمَ يَوْمَ الْعِيْلَةِ وَالْأَمْنِ
يَوْمَ الْخَوْفِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ عَائِدُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اَعْطَيْتَنَا وَشَرِّ مَا مَنَعْتَنَا. اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيْمَانَ
وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ. اَللّٰهُمَّ تَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ وَأَحْنِنَا مُسْلِمِينَ وَأَلْحِقْنَا بِالصَّالِحِينَ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا مَفْتُونِينَ. اَللّٰهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ الَّذِيْنَ
يُكَذِّبُونَ رُسُلَكَ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ وَاجْعَلْ عَلَيْهِمْ رِجْزَكَ وَعَذَابَكَ. اَللّٰهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ
الَّذِيْنَ أُوتُوا الْكِتَابَ، إِلَهَ الْحَقِّ!

“Allâhım! Bütün hamd ve senâlar Sana âittir! Allâhım! Sen’in açıp yaydığını düreceğ yok, Sen’in dürdüğünü de açıp yayacak yok! Sen’in saptırdığını doğrultacak yok, Sen’in hidâyet verdiğini de saptıracak yok! Sen’in vermediğini verecek yok, Sen’in verdiğini de engelleyecek yok! Sen’in uzaklaştırdığını yaklaştıracak yok, Sen’in yaklaştırdığını da uzaklaştıracak yok!

Allâhım! Rahmet ve bereketini, fazl u keremini üzerimize saç! Allâhım! Sen’den aslâ değişmeyecek ve hiçbir zaman zâil olmayacak ebedî nîmetler isterim. Allâhım! Sen’den yoksulluk gününde nîmet, korkulu günde emniyet dilerim! Allâhım! Hem verdiklerinin hem de vermediklerinin şerinden Sana sığınırım!

Allâhım! İmânı bize sevdird, gönüllerimizi onunla ziynetlendir! Bizi küfür, azgınlık ve isyandan nefret ettir! Din ve dünyâ için faydalı olan şeyleri bilenlerden, doğru yola erenlerden eyle!

Allâhım! Bizi Müslüman olarak öldür, Müslüman olarak yaşat! Şeref ve haysiyetimizi yitirmeden, fitnelere mâruz kalmadan sâlihler zümresine ilhâk eyle!

Allâhım! Sen’in Peygamberlerini yalanlayan, insanları Sen’in yolundan alıkoyan kâfirler gürûhunu kahreyle! Onların üzerine musîbetini ve azâbını indir. Allâhım! Kendilerine kitap verilen kâfirleri de kahreyle. Ey hak ve gerçek olan İlâh! Âmîn!” (İbn-i Hanbel, III, 424; Hâkim, I, 686-687; III, 26)

Bir kimsenin Allâh’a yakarması, Rabbinin yüceliğini, kendisinin de kulluk ve acziyetini idrak etmesinin bir tezâhürüdür. Bu sebeple, kulun duâ ve yalvarışı Allâh Teâlâ’nın rızâsını ve hoşnutluğunu celbetmektedir. Allâh’a duâ etmekten ve yalvarmaktan ancak gururlu, kibirli, kendini beğenmiş ve câhil kimseler yüz çevirirler. Kulun duâ ve yakarışındaki içtenlik ve samîmiyet, onun mânevî derecesi ve idrak seviyesinin bir göstergesidir.

Buraya kadar bizler için üsve-i hasene olan Resûlullâh Efendimiz’in ibâdet hayâtından bir nebze olsun bahsetmeye çalıştık. Onun ibâdet hayâtını hakkıyla gözler önüne sermek mümkün değildir. Ancak örnek alıp tatbik edebilmek için, mümkün olduğunca ibâdetlerini öğrenmeye çalışmak gerekmektedir. Şüphesiz o, Allâh’ın bütün insanlığa gönderdiği Örnek Şahsiyet’tir ve bize Allâh Teâlâ’ya nasıl ibâdet edeceğimizi öğretmek için gelmiştir.

Allâh Teâlâ’nın bize emrettiği bütün ibâdetler, bizim O’na olan ahdimizde sâdık olduğumuzun bir göstergesidir. Bu ibâdetler sâhiplerini dünyâda kemâle erdirdikleri gibi, âhirette de haklarında şâhitlik edeceklerdir. Mevlâna hazretleri yapmakta olduğumuz ibâdetlerin ne mânâyâ geldiğini ve nasıl olması gerektiğini bakınız ne güzel ifâde etmektedir:

“Bu namaz da oruç da hac da Allâh yolunda savaş da hep insanın ezeldeki sözleşmesinin şâhitleridir. Zekât vermek, dostlara armağanlar sunmak, hasetten vazgeçmek, içteki gizli şeye, ezel sırrına şâhitlik etmektir. Misafir dâvet etmek, doyurmak, iyiliklerde, ihsânlarda bulunmak; «Ey büyükler, biz de sizin gibi doğru dürüst Müslümanız, biz de Allâhımız’a verdiğimiz sözde duruyoruz, biz de sizin gibi iç temizliğimizi gösteriyoruz.» demektir.

Hediyeler, armağanlar, ihsanlar kime veriliyor ve sunuluyorsa ona; “Ben de seninleyim, seni seviyorum.” diye şâhitlik ederler. Bir kimse mal ile yahut başka türlü bir vasıta ile hayra çalışırsa, o çalışma; «İçimde, gönlümde cömertlik ve iyilikseverlik cevheri vardır.» demektir. Benim içimde, takvâ ile cömertlikten ibaret bir cevherim vardır ki, bu zekât ve bu orucun ikisi de ona şâhittir.

O oruç der ki; «Allâhım, bu kişi helâl lokmayı bile, Sen’in emrine uyarak yemedi. Susuzken su içmedi, bu kişi nasıl olur da harâma el atar?»

Verdiği zekât der ki; «O çok sevdiği kendi malından ayrıldı, yoksula verdi. Bu adam, eline fırsat düşünce nasıl olur da hırsızlık yapar?»

Fakat bu işleri, bu iyilikleri, gösteriş için, insanları aldatmak için yapıyorsa, o şâhitler Hakk'ın ilahî adalet mahkemesine kabul edilmezler.”
(*Mesnevî, c. V, beyt: 183-191*)

İbâdetlerde gözetilen gâye, nefsin öldürülmesi değil, bilakis istikâmet kazanması ve eğriliğinin giderilmesidir. Çünkü tabîî ölüm hâriç, nefsin öldürülmesi mümkün değildir. Bu ibâdetler sâyesinde, nefsimiz terbiye edilir ve güzel hasletlerle müzeyyen hâle gelir.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in her şeyde olduğu gibi ibâdetde de gözetdiği ölçü, azlık veya çokluk değil, sebât ve devamlılıktır. Bu gerçeği şöyle ifâde buyurmuştur; “*Amellerin en fazîletlisi ve onun Allâh katında en çok kabul göreni, az da olsa devamlı yapılanıdır.*” (Buhârî, Rikâk, 18)

Resûlullâh Efendimiz'in ibâdeti devamlı ve hayâtının bütün alanlarını âhenkli bir şekilde kaplamış durumdaydı. Bu sebeple o, her ân Rabbi ile berâber ve O'nun zikri ile meşgul durumdaydı. Onun ibâdetine bakan kimse, sanki o, hayâtında başka hiçbir iş yapmamış da hep ibâdet etmiş zanneder. Yaptığı işlere bakan da, ibâdete vakit bulamadığı zannına kapılabilir. Ancak, mükemmel bir kul olan Efendimiz'in hayâtında en çok dikkat çeken şey, onun, kulluğun zirvesine çıkan ibâdet hayâtıyla, meşakkatine göğüs gererek yaşadığı dünyânın işlerini, eşsiz bir âhenkle bağdaştırıp birleştirmesi, ikisine de hakkını vermesidir.

Âlemlerin Fahr-i Ebedîsi, içinde yaşadığı dünyâ işlerini aksatmadan, en mükemmel bir şekilde yerine getirdiği gibi, ibâdet hayâtını da aynı şekilde devâm ettiriyordu. Efendimiz, âilesine ve fukarâya bakıyor, büyük bir ümmete en kâmil bir şekilde rehberlik ediyor, kuvvetli ve sağlam bir devlet kuruyor, krallara elçiler gönderip onları İslâm'a dâvet ediyor, elçiler kabul edip ikramda bulunuyor, kıt'alar sevk ve idâre ediyor, Allâh'ın dînini tebliğde önüne çıkan engelleri izâle etmek için gerekirse savaşıyor, yardım için hazırlık yapıyor, hezîmete uğramamak için ihtiyat tedbirleri alıyor, tahsildarlar gönderip vergi toplatıyor, onları: “*Ben adâletle hareket etmezsem, kim adâlete riâyet eder?*” diyerek bizzat taksim ediyor, Allâh'ın gönderdiği dîni insanlara tebliğ ediyor, vahyin izâha muhtaç olanını tafsîl, zor olanını îzâh ediyor, sünnetler vaz'ediyor, aslî hükümlerden fer'î hükümler çıkarıyor; Allâh'ın kendisine açıkça bildirmediği husûsları bildirdiklerine bakarak çözüyor...

Bütün bu husûslarda o, hiç kimsenin muvaffak olamayacağı kadar ağır olan günlük vazifelerini eksiksiz olarak yapmakla birlikte, dağ başlarına çekilerek kendilerini Allâh'a vermiş insanlardan daha mükemmel bir şekilde Allâh'a kulluk ederek etrâfını nûrlandıran bir ışıık olmuştur.

IV. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ZÜHD HAYÂTI

Ehl-i dünya dirhem ü dînâr ile eyler ferâh
Ehl-i ukbâ ülfet-i ağıâr ile eyler ferâh
Mâsivâya eylemez hiç iltifat Hak âşığı
Neylesin ağıârı ol Dildâr ile eyler ferâh

Kuddûsî

Allâh'ın rızâsı ve âhiret karşısında dünyevî nimet ve lezzetlerin, âdetâ gözden ve gönülden düşmesi şeklinde ifâde edebileceğimiz zühd, dînî hayâtımızın ve mânevî dünyâmızın îmarında, pek mühim bir yere sâhiptir. Her konuda olduğu gibi, zâhidâne bir hayâtın nasıl yaşanabileceği husûsunda da Fahr-i Kâinât Efendimiz, ümmetine pek güzel örnekler sergilemiştir.

Zühd, rağbet etmemek, meyletmemek, yüz çevirmek ve terk etmek mânâlarına gelir. Bir şeyi terk etmek ve yüz çevirmek, o şeyi küçümsemekten, değer vermemekten veya azlığından dolayıdır.

Dolayısıyla zühd, geçici emelleri azaltmak ve harîs olmaktan kurtulmak, dünyâyı küçük ve fânî görüp nimetlerini kalpten çıkarmak ve dünyâ rahatını, âhiret için terk etmektir. Zühd hayâtını kendilerine düstûr edinenlere de “zâhid” denilmiştir.

Bir kimsenin zâhid olabilmesi için, belli bir seviyede dünyevî imkânlarla sâhip olmakla birlikte onlara rağbet etmemesi gerekir. Nitekim Mâlik bin Dînâr, kendini kasederek şöyle demiştir; “İnsanlar, Mâlik bin Dînâr'ın zâhid olduğunu söylerler, ancak asıl zâhid, Ömer bin Abdülâziz'dir. Zîrâ o, boyun eğip ayağına geldiği hâlde dünyâyâ aslâ rağbet etmemiştir.” (İbn-i Hanbel, V, 249)

Diğer taraftan, nefiste arzu ve istek duyulmayan herhangi bir şeyden ictinab etmek zühd sayılamaz. Mesela, kıymet verilmeyen şeyleri değil de, altın ve gümüş gibi rağbet edilen şeyleri terk edene zâhid denilir.

Zühd, mü'minlerin mânevî seviyelerine göre üç mertebedir. Birincisi harâmı terk etmektir ki, bu avâmın zühdüdür. İkincisi helâl kılınmış şeylerden fazla olanı terk etmektir ki bu da havâssın zühdüdür. Üçüncüsü ise Allâh'ı tefekkürden alıkoyan her türlü meşgaleyi terk etmektir ki bu da âriflerin zühdüdür. Bunların en zor olanı üçüncüsüdür. Zîrâ, bunda dünyâdan olduğu gibi, cennet ve onun her türlü nîmetlerinden de kalben uzaklaşmak gerekmektedir. Mevlâna hazretleri şöyle der:

“Dünyâ malı zayıf kuşların, âhiret mülkü de üstün kuşların tuzağıdır. Hattâ pek büyük bir mülk olan âhiret tuzağı öyle büyük bir tuzaktır ki onunla en büyük kuşlar avlanır. Ey dünyâ mülküne sâhip olanlar, siz mülkün

sâhibi olduğunuz halde, aslında o mülkün kulu, kölesisiniz. Gerçekten mala sâhip olan ve helak olmaktan kurtulan kimse, mala mülke esir olmayan kişidir. Ey şu dünyâyâ gönül veren ve onun esiri olan kişi! Sen tersine olarak, esir olduğun halde, kendine; «Dünyânın beyi, emîri!» dedirteyorsun. Aslında sen, bu dünyânın kulusun, rûhun da dünyâ mahpusu!. Sen ne vakte kadar, kendini dünyânın sâhibi, efendisi sanacaksın?» (Mesnevî, c. IV, beyt: 647-652)

Dünyâ malı, sonunu düşünmeyen, ileriye göremeyen zayıf akıllı insanların, âhiret de dînî vazîfesini yapan şerefli insanların tuzağıdır. Şu halde dünyâ da âhiret de insanlar için kendilerine dikkatle yaklaşılması gereken iki unsurdur. Dünyâyâ gönül verenler, dünyâ tuzağına düşmekte; cennete ve cennet zevklerine ulaşmak için ibâdet edenler de, âhiret tuzağına düşmektedirler. Aslında ne dünyâ, ne de cennet sevgisi değil, sâdece Hak sevgisi insanı kurtaracaktır.

Râbiatü'l-Adeviyye'nin şu duâsı bu hakîkati ne güzel hulâsa etmektedir:

“Allâhım! Sana, cennet arzusuyla ibâdet ediyorsam, beni oraya koyma! Şâyet cehennem korkusundan dolayı ibâdet ediyorsam, beni oradan çıkarma! Ancak ben Sana, Sen olduğun için ibâdet ediyorum. Sevmeye lââyık sâdece Sen olduğun için Seni seviyorum!”

Gerçek zâhidlerin örnek alması gereken yegâne şahsiyetin Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- olduğu âşikardır. Bu yüzden onun zühd hayâtı en ince teferruatına kadar öğrenilmelidir.

A. DÜNYÂ VE ÂHİRET HAYÂTINA BAKIŞI

Kurdun en çok iştahını kabartan şey, kuzudur. Kuzu da en çok kurttan korkar ve ürker. Ancak garip olan, kuzunun kurda gönlünü kaptırmasıdır. İşte insanın dünyâ malına muhabbet duyması da buna benzer.

Dünyâ ve mâsivadan yüz çevirip Allâh'a yönelmek, Kur'ân-ı Kerîm'de “tebettül” olarak ifâde edilmiştir. (el-Müzzemmil 73/8) Dünya ve âhiret arasında bir tercih yapma mecburiyeti ortaya çıktığı zaman, hiç tereddüt etmeden âhiret hayatının tercih edilmesi istenmiş, aksi davranışta bulunanlar şiddetle kınanmıştır. (İbrahim 14/3; en-Nâziât 79/37-39) Zîra Kur'ân-ı Kerîm'in tasvirine göre dünya hayatı, insanı aldatan bir meta (Âl-i İmrân 3/185), faydası âhiretin yanında az (et-Tevbe 9/38), oyun, oyalanma ve eğlenceden ibaret basit bir şeydir. (el-En'âm 6/32)

Üsve-i hasene olan Fahr-i Cihân Efendimiz, insanların en zâhididir. Zîrâ, gerçekleştirilen fetihler sayesinde o, hesabı tutulamayacak kadar mal ve mülke sâhip olmasına rağmen, evinde günlerce sıcak yemek pişmemiştir. Halbuki bizzat Allâh Teâlâ tarafından, savaş ganîmetlerinin beşte birini kullanma salâhiyeti kendisine verilmişti. (el-Enfâl 8/41) Meselâ sâdece Huneyn’de elde edilen ganîmetlerin kırk bin koyun, yirmidört bin deve, altı yüz esir, dört yüz ukıyye gümüş olduğu belirtilmektedir. (İbn-i Sa’d, II, 152) Ayrıca diğer gazvelerden elde edilen ganîmetlerle birlikte, devlet başkanlarından gelen hediyeler de düşünülecek olursa, Efendimiz’in müreffeh bir hayât yaşamasına engel hiçbir şey yoktu. Ancak böyle bir hayât, onun “zühd” ve “infâk” anlayışına uygun düşmemekteydi. Zîrâ o, bir hadîs-i şerîfinde:

“Uhud Dağı kadar altınım olsa, borcum için ayırdığım hariç, yanımda üç günden fazla saklamazdım.” (Buhârî, Temennâ, 2) buyurarak, hayâtı boyunca dünyâlığa önem vermediğini açıkça ortaya koymuştur. Hatta Fahr-i Kâinât Efendimiz, dünyâ zinetlerine meyleden eşlerini bizzat Kur’an-ı Kerîm’in beyanlarıyla uyararak, ya dünyâ hayâtının süsünü ya da Allâh’ı, Resûlünü ve âhiret yurdunu tercih etmelerini istemiş ve onlardan bir ay ayrı kalmıştı. “Îlâ” denilen bu hâdise üzerine nâzil olan âyet-i kerîmeler şöyledir:

“Ey Nebî! Hanımlarına de ki: «Eğer dünyâ hayâtını ve zevkini istiyorsanız, gelin boşanma bedelinizi verip, sizi güzellikle serbest bırakayım. Eğer Allâh’ı, Resûlü’nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, şüphesiz ki sizden iyilik edenlere, Allâh pek büyük bir mükâfât hazırlamıştır.»” (el-Ahzâb 33/28-29) Bunun üzerine Allâh Resûlü, Hz. Âişe’den başlayarak:

“– Ben sana bir husus arzedeceğim. Cevap vermede acele etme! Ebeveyninle de istişâre ettikten sonra cevap verirsin.” dedi. Âişe vâlidemiz:

– O husus nedir ey Allâh’ın Resulü, diye sorunca, Efendimiz inen âyeti tilavet buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe hemen:

– Yani, sizi tercih meselesinde mi âilemle istişâre edeceğim? Asla! Ben Allâh’ı, Resulü’nü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum, karşılığını verdi. (Müslim, Talâk, 29)

Nebiy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, dünyâ hayâtında kendisini bir yolcu gibi telâkki ediyor ve yakın bir gelecekte, bulunduğu yeri bırakıp aslî vatanına gideceği mülâhazasıyla yaşıyordu. Ona göre dünyâ, uzun bir yolculuk esnâsında gölgelenmek için, geçici olarak altında dinlenilen bir ağaçtı. (İbn-i Mâce, Zühd, 3) Kısa bir müddet bu ağacın altında kalacak, daha sonra da yoluna devam edecekti. Öyleyse o, bu uzun yolculukta, gerçekten

ehemmiyet verilmesi gereken değerlerle kalbini meşgul etmeli ve bu değerleri insanlara ulaştırmalıydı. Hayâtı, beşeriyetin kurtuluşuna tahsis edilmiş olan Rahmet Peygamberi, bu vazifenin îfâsı için yaşıyordu. Böyle bir durumda olan insan için, mücerred mânâda dünyâ malının ne ehemmiyeti olabilir ki... Elbette hiç! Değeri “hiç” olan bir şeye ise, gönül bağlamaya değmezdi.

Nitekim Resûl-i Kibriya,

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ

“Dikkat edin! Allâh’dan başka her şey bâtıldır.” (Buhârî, Rikâk, 29) diyen şair Lebîd’in mısırâmı en doğru söz kabul etmiştir. Hayâtın zorluk ve çilelerinin yoğun bir şekilde yaşandığı Hendek Gazvesi’nde bile “Allâhım! Hayât ancak âhiret hayâtıdır.” (Buhârî, Rikâk, 1) ifâdeleriyle, asıl tâlib olduğu ebedî hakîkate işâret etmiştir. Yine onun zühd hayâtının, hükümdar bir peygamber olmak yerine, kul peygamber olmayı tercih etmesiyle de, yakından alâkası vardır. Hayâtının son günlerinde de şahsını kastederek:

“Allâh, bir kulunu dünyâ ile nezd-i ulûhiyyetinde bulunan şeyler arasında muhayyer bıraktı. O kul da, Allâh’ın katındakileri tercih etti.” (Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 2) buyurmak sûretiyle, dünyâ malına hiçbir zaman gönül bağlamadığını, her hâlükârda önceliği âhirete verdiğini göstermiştir.

1. Dünya Hayâtının Misâli

Kur’an-ı Kerîm’de de dünyâ hayâtının geçici oluşundan, asıl ve ebedi hayâtın âhirette gerçekleşeceğinden sık sık bahsedilmektedir:

“Dünyâ hayâtının misâli şudur: Gökten indirdiğimiz su sâyesinde, insanların ve hayvanların yediği bitkiler yetişip birbirine girmiştir. Nihâyet yeryüzü zînetini takınıp rengârenk süslendiği ve halkı da (Allâh’ı unutup) kendilerini onun hakîki sâhibi zannettikleri bir sırada, gece veya gündüz bir emrimiz gelir de, onu, sanki dün hiç yokmuş gibi biçilmiş bir hâle getiririz. İşte biz, tefekkür edecek bir topluluk için, âyetleri böyle açıklarız.” (Yûnus 10/24)

Âyet-i kerîmede, dünyâ nimetlerinin insana süslü görüldüğüne, bunun farkında olmayan kimselerin ise, aldanıp dünyâ tuzağına düştüklerine işâret edilmektedir. Mevlâna hazretleri bu hakîkati veciz bir şekilde şöyle dile getirir:

“Dünyâ malı ve nimetleri, Hakk’ın kullarına lutf u ihsânı, âdetâ mânevî tebessümleri gibidir. Fakat dünyâ malı bizi aldatır, aklımızı başımızdan alır, mağrûr ve perişan eder. Ey kadri yüce kişi! Yoksulluk ve hastalık bir bakıma senin için mal ve mülkten daha hayırlıdır. Çünkü zenginlik, mal ve mülk, gülümseme tuzağını kurar, sonunda seni oraya düşürür.”
(Mesnevî, c. I, beyt: 3040-3041)³⁸

Dünyâ hayâtının ve fânî zînetinin hakîkî vechesi, diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle îzâh edilir:

“Onlara dünyâ hayâtının neye benzediğini söyle! Dünyâ hayâtı, gökten indirdiğimiz bir suya benzer ki onunla yeryüzünün bitkileri gelişip birbirine karışır ve sonunda, rüzgârların savurup uçurduğu kuru bir çöp kırıntısı hâline döner. Allâh her şeyi yaratmaya gücü yetendir. Mal ve oğullar, dünyâ hayâtının süsüdür. Ebedî kalacak sâlih ameller ise Rabbinin katında hem sevap bakımından hem de ümit bağlama yönüyle daha üstündür.” (el-Kehf 18/45-46)

Âyet-i kerîme, rüzgâr önünde uçuşan çer-çöp misâli, fânî ve geçici olan dünyâ nimetlerine, mal ve evlâda aldanmayıp, Allâh’ın katında mü’minler için hazırlanmış, akla hayâle gelmez güzellikteki nimetlere dikkatlerimizi çekmektedir. Nitekim Harîrî, bu âyetin tefsiri sayılabilecek bir üslupla şöyle seslenir:

“Ey alçak dünyâyı isteyen! Bil ki o ölüm tuzağı, gam ve gussa deryâsıdır. Dünyâ öyle bir yerdir ki seni bir gün güldürecek olsa, ertesi gün hemen ağlatır. Semâsında yağmur umulan bir bulut görünse de, o bulut aldatıcı olduğundan, susuzlar ondan faydalanamaz. Onun belâları bitmez. Ona esir olan bütün servetini ve şerefini fedâ etse de, onun elinden kurtulamaz. Ona aldanarak suç işleyen ve fısk u fucûrda haddini aşan ne kadar insan vardır ki sonunda onlara ters yüz göstermiş, bıçağını bileyip oç almak için üzerlerine atılmıştır. Şu halde, boş bulunduğun ve kuvvetsiz kaldığın bir zamanda, seni mahvetmemesi için hayât boyu dâimâ uyanık ol! Ona olan sevgileri, bağları kes ki kurtuluşa ve kalb zenginliğine eresin.” (Makâmât, s. 172)

Dünya hayatının bir imtihan sahası olduğunu, müslümanın bu fırsatı değerlendirmesi gerektiğini İsmâil Kemâl Ümmî şöyle dile getirir:

³⁸ 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’den hemen sonra yerle bir olmuş apartmanının önünde duran ve hiç kımıldamadan dalgın dalgın enkaza bakmakta olan yaşlı bir adama, “Bu bina senin miydi?” diye sorulduğunda verdiği şu cevap son derece mânîdardır:
– Öyle zannediyorduk!...

Devletlidir şu kimse ki bu fânî dünyada
Ol bâkî mülke hayr ile ihsan alır gider
Canına cevredip tenini semriden kişi
Ol mâr u mûr u akrebe büryân alır gider.³⁹

Aslında dünyâyâ aldanmamak ve ondan bağları kesip atmak o kadar kolay bir iş değildir. Zîrâ onun muhabbeti, insanı her yönden iyice kuşatmıştır. Bu hakîkati dile getiren âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Nefsânî arzulara, özellikle kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağlam hayvanlara ve ekinlere karşı aşırı düşkünlük, insanlara süslü gösterildi. Bunlar, dünyâ hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak en güzel yer Allâh’ın katındadır.” (Âl-i İmrân 3/14)

Dünyâyâ bağlanmak ve onun nimetlerine meyletmek, insan fıtratının bir gereğidir. Mânevî terbiye görüp olgunlaşmayanlar, bunlara daha sıkı bağlanırlar. Hâlbuki aslolan, gönlü Allâh’a bağlayarak bu nimetleri O’nun rızâsına ulaşmak için birer vesîle kılmaktır. Mevlâna -kuddise sirruh- bu hâli ne güzel tasvir eder:

“Ey kerem sâhibi dinleyiciler! Bu dünyâ bir ağaca benzer. Biz de o ağacın üzerinde bulunan yarı ham meyveleriz! Ham meyveler dallarına sım-sıkı sarılırlar. Çünkü hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya lâayık değildir. Fakat meyveler olgunlaşıp tatlılaşıncı ve dudakların ısıracağı hâle gelince artık düşmeye hazırdırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar. İnsanın ağzı da o mânevî ikbâl ve saâdetten tatlılaşıncı, dünyâ mülkü ona mânâsız ve soğuk gelir. Bir şeye sım-sıkı sarılmak taassuptur, hamlıktır. Ey Hak yolunun yolcusu! Sen henüz olgunlaşmadın! Böyle ana karnındaki çocuk gibi kaldıkça, işin kan emmek, zahmet ve sıkıntı çekmektir.” (Mesnevî, c. III, beyt: 1293-1295)

Bu sebeple Yüce Rabbimiz; **“Her kim âhiret sermâyesini isterse, onun kazancını artırırız. Dünyâ sermâyesini isteyen de ondan veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz.”** (eş-Şûrâ 42/20) buyurarak mânen terbiye ve tezkiye görmüş ruhların, gelip geçici dünyâ sermâyesine değil, ebedî âhiret sermâyesine tâlip olduklarını haber vermektedir.

Ahlâkı Kur’ân’dan ibâret olan Sevgili Peygamberimiz, ashâbını terbiye ederken Kur’ân’ın dünyâ ve âhiret telâkkîsini söz ve davranışlarıyla

³⁹ Bu fânî dünyada ebedî âhiret hayatı için iyilikler, güzellikler ve sâlih ameller kazanıp giden kişi ne büyük bir devlete ermiştir. Nefsine zulmedip rûhunu ihmal ederek sâdece tenini besleyen kimse ise ancak yılan, karınca ve akrebe kebab götürmüş olur.

dâimâ öne çıkarmıştır. Câbir -radiyallâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullâh Efendimiz bir pazar yerine uğramıştı. Etrafında ashâbı da vardı. Orada küçük kulaklı bir oğlak ölüsüne rastladı ve kulağından tutarak:

“– *Hanginiz bunu bir dirheme satın almak ister?*” diye sordu. Ashâb:

– Daha az parayla bile olsa almayız, onu ne yapalım ki, dediler. Sonra Resûl-i Ekrem:

“– *Size bedava verilse ister misiniz?*” diye tekrar sorunca, onlar:

– Vallâhi o diri bile olsa kulaksız olduğu için kusurludur. Ölüsünü ne yapalım? diye cevap verdiler. Bunun üzerine Efendimiz:

“– *Allâh’a yemin ederim ki Cenâb-ı Hak katında dünyâ, önünüzdeki şu oğlak ölüsünden daha değersizdir.*” buyurdu. (Müslim, Zühd, 2)

Bir başka hadislerinde ise Allâh Resûlü:

“*Eğer dünyâ, Allâh nezdinde sivri sineğin kanadı kadar bile bir değere sâhip olsaydı, Allâh hiçbir kâfire bu dünyâdan bir yudum su bile içirmezdi.*” (Tirmizî, Zühd, 13) buyurmak sûretiyle dünyânın ve içindeki zenginliklerin Allâh katında hiçbir kıymetinin bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca burada bizlere, kâfirlerin elindeki dünyâlıklara gıpta etmemek ve hasret duymamak gerektiği de öğretilmektedir. Bir âyet-i kerîmenin:

“Kendilerini imtihan etmek için, o kâfirlerden bir kısmına, dünyâ hayâtının süsü olarak verdiğimiz mallara sakın gözünü dikme! Rabb’inin nimeti hem daha hayırlı hem daha süreklidir.” (Tâhâ 20/131) meâlindeki ikâzı da aynı anlamı ihtivâ etmektedir. Hadis-i şerîfte ise:

“*Her kimin kaygısı âhiret olursa; Allâh onun zenginliğini kalbine koyar, işlerini dağınık olmaktan kurtarır ve dünyâ ona boyun eğerek gelir. Her kimin kaygısı da dünyâ olursa; Allâh onun fakirliğini gözleri önüne koyar, iki yakasını bir araya getirmez, dünyâdan da o kimseye ancak mukadder olan gelir.*” (Tirmizî, Kıyâme, 30) buyrulurken, dünyânın geçiciliğine aldananların hüsrâna uğramaktan kurtulamayacağı belirtilmektedir. Mevlâna der ki:

“*Allâh muhabbetinden yoksul, fakat dünyâ malına istekli kişi, fakirliğin nakşıdır, resmidir! Böylesi tâlihsiz kimse can ehli, yani mânevî hayât sâhibi değildir. Köpek resmine sen kemik atma... Onda lokma yoksulluğu vardır, Hak yoksulluğu yoktur. Ölünün önüne yemek tabağı koyma... Ekmek dervîşi, toprak balığı gibidir. Şekli balığa benzese de*

denizden ürker, kaçar. O tavuk gibi ev kuşudur, Hakk’a yakınlık dağında bulunan hidâyetin Zümrüd-i Ankâ’sı değildir. Güzel yemekler yer, şerbetler içer, yani dünyâ lokması yer ama Allâh lokması yemez. O sahtekâr, yemek içmek için Hakk’a âşıktır. Yoksa, rûhu Allâh’ın mânevî güzelliğinin hüsn-i cemâlinin âşığı değildir.” (Mesnevî, c. I, beyt: 2752-2756)

Şu misâl, dünyâ nimetlerine meylederek âhiret kazancını geri plâna itenlerin hakîkatte kendilerine yazık etmiş olacaklarını ne güzel tasvîr etmektedir:

Emevîler devrinde Abdurrahman bin Velid komutasındaki İslâm ordusu, Allâh Rasûlü’nün İstanbul’un fethiyle ilgili müjde ve iltifâtına nâil olmak ümidiyle yola çıkmıştı. Ordunun içinde Ebû Eyyûb el-Ensârî - radiyallâhu anh- de bulunmaktaydı. Rumlar, arkalarını şehrin surlarına vermiş savaşırlarken, Ensâr’dan bir zât, atını Bizanslıların ortasına kadar sürdü. Bunu gören mü’minler; **“Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.”** âyet-i kerîmesinden hareketle ve hayretler içinde:

– Lâilâhe illallâh! Şuna bakın! Kendini göz göre göre tehlikeye atıyor! demişlerdi. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî şöyle dedi:

– Ey müminler! (Yanlış anlaşılmasın!) Bu âyet biz Ensâr topluluğu hakkında nâzil oldu. Allâh, Peygamberine yardım edip dînini gâlip kıldığında biz, «Artık mallarımızın başında durup onların ıslâhı ile meşgul olalım.» demiştik. Bunun üzerine Allâh Teâlâ, Resûlü’ne:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Allâh yolunda infâk ediniz de kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız. Bir de ihsânda bulununuz, zîra Allâh (iyilikte bulunan ve ihsan şuuru ile yaşayan) muhsinleri sever.” (el-Bakara 2/195) âyetini vahyetti. Bu âyet-i kerîmedeki “kendi eliyle kendini tehlikeye atmak”tan maksat, bağ ve bahçe gibi dünyâ malıyla uğraşmaya dalıp Hak yolunda gayreti terk ve ihmâl etmektir.

Bu ilâhî îkâza bütün samîmiyetiyle kulak verip ittibâ eden Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, dünyânın süsüne ve rahatına hiçbir zaman iltifat etmeyerek Allâh yolunda hizmetten aslâ geri kalmamış ve nihâyet katıldığı bu sefer esnâsında şehîd olarak, surların yakınına defnedilmiştir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Tefsîr, 2)

Yine şu hâdisde de aynı hakîkati ortaya koyması bakımından câlib-i dikkattir:

Uhud savaşında Fahr-i Âlem Efendimiz, bir grup okçuya yerlerinden kesinlikle ayrılmamalarını tenbih etmişti. Buna rağmen onlardan bir kısmı bulundukları yeri terk ederek ganîmete yöneldiler. Diğer bir grup ise emre uyarak yerlerinde kalıp şehâdet şerbetini içtiler. İşte Cenâb-ı Hak, bunlardan yerlerini terkedenleri; **“Kiminiz dünyâyı arzu ediyordu.”** diye îkâz ederken, şehit düşenleri de; **“Kiminiz âhireti arzu ediyordu.”** şeklinde medh ü senâ etmiştir. (Âl-i İmrân 3/152)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, *“Dünyâ tatlıdır ve manzarası hoştur.”* buyurarak dünyânın belli bir câzibesinin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak hadisin devamında; *“Şüphesiz ki Allâh, dünyânın idâresini size verecek ve nasıl davranacağınıza, ne gibi işler yapacağınıza bakacaktır. O hâlde dünyâdan sakının!...”* (Buhârî, Zekât, 47) ifâdeleriyle de onun bir imtihan vesîlesi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ve benzeri rivâyetlerde Efendimiz, İslâm ümmetinin gelecekte dünyâyı meyledeceği, âhireti unutaacağı ve bu sebeple imtihanı kaybedebileceği endişesini dile getirmiştir. Nitekim o, bir taraftan:

“Benden sonra size dünyâ çiçekleri ve zinetlerinin açılmasından (ve onlara gönlünüzü kaptırmanızdan) korkuyorum.” (Buhârî, Cihâd, 37) uyarısını yaparken, diğer taraftan da:

“Her ümmetin bir fitnessi vardır. Benim ümmetimin fitnessi de, dünyâ malıdır.” (İbn-i Hanbel, IV, 160) buyurmak sûretiyle her türlü dünyâlığın bir imtihan vesîlesi olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

⁴⁰ Bu konudaki bir hikâye şöyledir: Ayaz isimli bir köle vardı. Gün geldi Sultan Mahmud tarafından satın alındı. Sultan, onu taşıdığı asil karakteri sebebiyle çok sevdi. Sultan’ın öylesine îtimâdını kazandı ki devletin haznedârı tayin edildi ve en kıymetli zarif mücevherler ona emanet edilir oldu. Saraydakiler, hasetleri yüzünden bu durumu hazmedemediler. Asil ruhlu kölenin îtibârını zedelemek için ellerinden geleni yaptılar. Bir gün Sultan’ın huzûrununda birinin diğerine şöyle dediği duyuldu; “Köle Ayaz’ın sık sık hazineye gittiğini biliyor musun? Her gün gidiyor; hatta izinli günlerinde bile gidip orada saatlerce kalıyor. Mücevherlerimizi çaldığından eminim.” Bunu duyan Sultan kulaklarına inanamadı. “İşin aslını kendi gözlerimle görmeliyim” dedi. Duvara küçük bir delik yaptırıp hazînede olanları tâkiye başladı. Ayaz sessizce içeri girdi, kapıyı kapattı ve sandığa gitti. Sandığın önünde diz çökerek kapağı usulca kaldırdı ve içinden bir şey çıkardı. Bu, orada sakladığı küçük bir bohçaydı. Bohçayı öptü alnına koydu ve sonra da onu açtı. İçinden çıkan köleyken giydiği yırtık pırtık bir elbiseydi! Ayaz, saray giysilerini çıkarıp bunu giydi ve aynanın karşısına geçerek kendi kendine:

– Daha önceleri, bu elbiseyi giydiğin zamanlar kim olduğunu hatırlıyor musun? Bir hiçtin sen, satılacak bir köleydin. Allâh, Sultânın eliyle sana rahmetinden, belki de hiç hak etmediğin nimetler lûtfetti. İşte Ayaz şimdi buradasın, ama asla nereden geldiğini unutma! Çünkü mal mülk insanı gaflete düşürür, nisyâna sürükler. Sen, nimetçe senden aşağı olanlara kibirle bakma ve dâima eski hâlini hatırla!

Fahr-i Kâinât Efendimiz; “Uyanık olunuz! Emel ve arzularınız uza-yıp ecelinizi unutturmasın! Aksi takdirde kalpleriniz katılaşıır. Âgâh olunuz! Gerçekten (ölüm ve ötesi) gelecek olan şeyler yakındır!..” (İbn-i Mâce, Mukad-dime, 7) buyurarak, zihinleri meşgul eden düşünce ve kaygıların, nazârgâh-i ilâhî olan gönlü katılaştıracağı îkâzında bulunmuştur.

Hadiste zikredilen emel ve arzular, çoğu zaman insan hayâtını kuşa-tır da kişi yakın bir zamanda başına geleceklere karşı hazırlıksız yakalanır. Hatta bir çok kimsenin yaşlandıkça dünyâyâ yönelik duygularında azalma yerine, çoğalma görülür. Nitekim Fahr-i Kâinât Efendimiz bu durumu şöyle dile getirmiştir; “İhtiyarın kalbi iki şeyi sevmek konusunda gençtir. Bunlar-dan biri mal sevgisi, diğeri ise uzun yaşama arzusudur.” (Buhârî, Rikâk, 5) İmâm Gazâlî, insanın uzun uzadıya emel ve arzulara dalarak âhireti unutma-sının, bilgisizlik ve dünyâ sevgisinden kaynaklandığına dikkat çeker. Bun-lardan kurtulmanın yolunu ise şöyle açıklar:

“Cehâletten kurtulmak, ihlâs sâhibi ve saf gönüllü zâtların hikmetli sözlerine kulak vermekle gerçekleşir. Dünyâ sevgisini gönüllerden söküp atmanın yegâne yolu ise, âhiret gününe ve oradaki büyük mükâfâta îmân etmektir. Bu îmân, yakîn derecesine ulaştığında, dünyâ sevgisi yavaş yavaş kalpten uzaklaşmaya başlar. Zîrâ önemli olanı sevmek, önemsizin gönülden çıkmasına sebep olur.”

Allâh Teâla kulları arasında dünyevî nimetleri farklı şekillerde tak-sim etmiştir. Dolayısıyla, kimileri hizmet edilen durumunda iken, bazıları da hizmet eden konumundadır. Yani nimet ve imkânlarla sâhip olmak bakımın-dan insanlar arasında mutlak eşitlik yoktur. Nitekim Kur’an-ı Kerîm’de bu durum şöyle beyân edilmiştir:

“Dünyâ hayâtında mâîşetlerini bile aralarında (onlar değil) Biz taksim ettik. Onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık ki biri diğesine iş gördürebilsin!” (ez-Zuhruf 43/32) Allâh Resûlü, insanların kendile-rine takdir olunan konuma râzı olmaları sadedinde şöyle buyurmuştur:

Sandığı kapatıp kilitledi ve sessizce kapıya doğru yürüdü. Çıkarken birden Sultan’la yüz yüze geldi. Sultan gözlerini Ayaz’ın yüzüne dikmiş dururken, yanaklarından aşağı yaş-lar süzülüyordu. Boğazı öyle düğümlenmişti ki konuşmakta güçlük çekiyordu:

– Ayaz! Bugüne kadar mücevherlerimin hazinedârıydın, ama şimdi... Şimdi kalbimin hazinedârısın. Bana, bir hiç olduğumu ve kendi Sultanım’ın huzûrunda nasıl davranmam gerektiğini öğrettin.” (Muhyiddin Şekûr, s. 114)

“Hayât şartları sizinkinden iyi olanlara değil, daha aşağı olanlara bakınız. Zîrâ, Allâh’ın üzerinizdeki nimetini hor görmemeniz için, bu daha uygun bir davranıştır.” (Müslim, Zühd, 9)

Şu hadis-i şerîfler Allâh Resûlü’nün dünyâ ve âhirete bakışını yansıtmaktadır:

“Dünyâda zâhidlik, ne helâli harâm kılmak, ne de malı mülkü zâyî etmektir. Ancak zâhidlik Allâh’ın mülkünde olana, kendi elindekinden daha fazla itimat etmen; başına bir musibet geldiği ve yakını bırakmadığı müddetçe, onun ecir ve mükâfatından son derece ümitli olmandır.” (Tirmizî, Zühd, 29)

“Âhirete göre dünyâ, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. O kişi parmağının ne kadarcık bir su ile döndüğüne bir bakıversin!” (Müslim, Cennet, 55)

“Bir koyun sürüsünün içine salıverilmiş iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, mala ve mevkiye düşkün bir adamın dinine verdiği zarardan daha büyük değildir.” (Tirmizî, Zühd, 43)

2. Ashâb-ı Kirâmdan Zühd Örnekleri

Peygamber Efendimiz’in dünyâ ve âhiret hayâtına bakışıyla ilgili bu tür söz ve tavırlarının yanı sıra, onu örnek alan güzide ashâbının nasıl bir hayâta razı olduklarını gösteren rivâyetler de oldukça mânîdardır. Meselâ, onun en yakın dostu Hz. Ebûbekir, Kureyş’in önde gelen servet sâhiplerinden biri olmasına rağmen mütevâzi bir hayât sürmüştür. O, dünyâ malını en verimli şekilde kullanarak bütün varını yoğunu Allâh Resûlü’nün önüne sermiş, servetini Allâh yolunda harcamış, bilhassa İslâm’ın ilk ve en sıkıntılı yıllarında eziyet gören Müslüman köleleri satın alarak onları hürriyetine kavuşturup işkenceden kurtarmıştır. Servet sâhibi olması, zühdüne mâni olmamış, aksine o, malını gerektiği gibi kullanarak, zenginlik içinde zühdün nasıl yaşanacağını göstermiştir.

Hz. Ebûbekir, halifeliği sırasında da oldukça sade bir hayât yaşamıştır. Hatta vefatı esnâsında, kendisine ait bir arâzi parçasının satılarak hilâfeti müddetince maaş olarak devlet hazinesinden aldığı miktarın, geri ödenmesini vasiyet etmiştir. (İbn-i-Esîr, *el-Kâmil*, II, 428-429)

Yine Hz. Ebûbekir’le ilgili olarak anlatılan şu hâdise, onun dünyâyâ hangi zâviyeden baktığını ve Resûlullâh’ın hayâtından ne kadar

etkilendiğini, açıkça göstermektedir: Bir gün, içmesi için bal şerbeti ikram edilmişti. Ne var ki o, şerbeti ağzına yaklaştırdığında ağlamaya başladı. Yanındakiler de, göz yaşlarını tutamadılar. Ağlamasının sebebi sorulunca şu cevabı verdi:

– Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte bulunuyordum. O sırada; “*Uzaklaş benden, uzaklaş benden!*” diyerek, bir şeyi yanından kovmaya çalıştığını gördüm. Ancak, ben bir şey göremiyordum. Ne olduğunu öğrenmek isteyince, Efendimiz şunları söyledi:

“*Dünyâ bütün varlığıyla bana gösterildi. Ona, benden uzaklaş dedim. O da uzaklaştı, ancak şöyle seslendi; «Allâh’a yemin olsun ki benden kaçıp kurtulsan da, senden sonra gelenler benden kaçamayacaklar!»*” Hz. Ebûbekir, sözlerine devamla “İşte ben de, dünyâ sevgisine kapılmaktan korktum ve bu sebeple ağladım.” (Ebû Nuaym, I, 30-31)

Hz. Ömer -radiyallâhu anh-’ın da, son derece zâhidâne bir hayâta sâhip olduğu bilinmektedir. Halifelik yıllarında üzerinde on iki yama bulunan bir gömlekle halka hutbe okuduğu meşhurdur. Kızı Hafsa, Allâh’ın bol rızık ve hayır ihsan etmesi sebebiyle, yumuşak elbiseler giymesini, güzel yemekler yemesini teklif ettiğinde o, Resûlullâh’ın çektiği geçim sıkıntısını anlatmış ve:

– Allâh’a yemin olsun ki şâyet başarabilirsem, Allâh Resûlü’ne ve Hz. Ebûbekir’e tâbi olup onların yaşadığı gibi yaşayacağım. Belki bu sâyede onların âhirette elde ettikleri güzel hayâta ulaşabilirim, demiştir. (İbn-i Hanbel, *Zühd*, s. 125) Zîrâ Yunus’un dediği gibi; “İbâdetler başıdır terk-i dünyâ!”

Aslında hemen her sahâbede, Allâh Resûlü’nün zühd hayâtından bir iz bulmak mümkün olmakla birlikte, bu konuda akla ilk gelen sahâbî Ebû Zerr -radiyallâhu anh-’dır. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz’in; “*Dünyâyâ karşı en az meyli olan birini görmek isteyen, ona baksın*” (İbn-i Hanbel, *Zühd*, s. 147) diye övdüğü bu büyük sahâbî, hayâtının sonuna kadar zühd ve takvânın, kanaat ve istiğnânın temsilcisi olmuştur. Sâde ve basit yaşamayı, şatafattan uzak kalmayı seven Ebû Zerr el-Ğifârî’ye beytûlmâlden dört bin dînar tahsis edildiği hâlde, bunun pek azından istifade ederek çoğunu fakirlere dağıtmıştır. (Ebû Nuaym, I, 163) İki dirhemi olanın bir dirhemi bulunana göre daha ağır hesaba çekileceğini söyleyen bu sahâbî, kendisine Şam vâlisi tarafından gönderilen üç yüz dinarı; “*Allâh için, bizden daha garib bir kimse bulamamış mı! Bizim başımızı sokacağımız bir yerimiz, istifâde edeceğimiz koyun-*

larımız ve bize hizmet eden bir de hizmetçimiz var. Bundan daha fazlasına sâhip olmaktan korkarım.” diyerek geri yollamıştır. (İbn-i Hanbel, Zühed, s. 147)

Konuyla ilgili âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin muhtevâsından veya bir kısım tatbîkâtta hareketle, dünyânın ve nimetlerinin mutlak manada değersiz ve yerilmesi gereken şeyler olduğu telâkki edilmemelidir. Söz konusu uygulama ve nasları ancak hayâtı yönlendirici diğer hadislerin ve Kur’ân âyetlerinin ışığında doğru anlamak mümkün olabilir. Aksi halde yanılgıya düşmek kaçınılmazdır. Kur’ân-ı Kerîm’de yaklaşık altmış âyette dünya hayatına tarafsız bir yaklaşım sergilenirken, elli âyette menfî, yedi âyette de müsbet anlam yüklenmiştir. Âyet-i kerîmelerde dünyâ kötülenir ve hafife alınırken, onun kevnî varlığı değil burada sürdürülen ve âhiret kaygısını geri plânda bırakan hayat anlayışı kastedilmiştir. Zîra Kur’ân’da dünya, dîn ve ahlâkî bir terim olarak yer alırken, coğrafi anlamda yeryüzü için arz kavramı kullanılmıştır. Kur’ân’a göre âhiret amellerini engellemeyen ve aksatmayan dünya hayatı meşru bir nimet, hatta saâdetdir.

Dünyâ, âhiret için ilk durak olduğuna göre, ikisi arasında bir denge kurmak gerekir. İnsan âhirete hazırlanırken **“Dünyâdan da nasibini unutm-a!”** (el-Kasas 28/77) âyetinde belirtildiği üzere dünyâ nimetlerinden de istifâde etmesini bilmelidir. Önemli olan, dünyânın cazibesine kapılıp âhiret hayâtını göz ardı etmemek; aksine dünyâyı kalbe koymadan âhiret için onu bir vasıta olarak kullanmaktır. Mevlâna:

“Suyun geminin içinde olması geminin helâkidir. Geminin altındaki su ise onun yüzmesine yardımcıdır... Ağzı kapalı tulum, içi hava dolu olduğundan derin ve uçsuz bucaksız su üstünde yüzüp gitti. İşte fakr havası oldukça insan, dünyâ denizine batmaz. Denizin üstünde durur. Bütün dünyâ onun mülkü olsa, gözünde hiçbir şey değildir. Şu halde kalbini «min ledün»⁴¹ ululuğunun havâsıyla doldur. Ağzını da sıkıca bağla, mühürle.” (Mesnevî, c. I, beyt: 985-990) demek sûretiyle dünyâ malının nasıl kullanılması gerektiğini veciz bir üslûpla açıklamıştır.

Bununla birlikte dünyâdan tamâmen yüz çevirip rahipler gibi yaşamaya çalışanlara Server-i Âlem Efendimiz; *“Vucûdunun, nefsinin, hanımının, çocuğunun, arkadaşının ve Rabbin’in senin üzerinde hakkı vardır. Her hak sâhibine hakkını ver.”* (Buhârî, Savm, 51, 55) buyurarak dengeli bir hayat sürmelerini emretmiştir. Ayrıca Allâh’tan en çok kendisinin korktuğunu, buna rağmen onların düşündüğü gibi bir hayâtı yaşamadığını hatırlatarak

⁴¹ **Min ledün:** Allâh katından verilen vehbî ilme işâret eden Kur’ânî bir ifâde. (el-Kehf 18/65)

ruhbanlığı reddetmiş, hatta; “İslâm’ın ruhbanlığı cihâddır.” (İbn-i Hanbel, III, 82, 266) buyurarak Müslümanın dünyâdan el etek çekmesinin uygun olmadığını ve dâimî bir hizmet içinde bulunması gerektiğini anlatmıştır. Yine Efendimiz’in Ka’b bin Mâlik’e; “Malının bir kısmını kendin için alıkoy, böylesi senin için daha hayırlıdır.” tavsiyesi, Sa’d bin Ebî Vakkâs’a da; “Varislerini zengin bırakman fakir bırakmandan daha hayırlıdır.” (Buhârî, Vesâyâ, 2) buyurması aynı sebepten kaynaklanmaktadır.

Allâh Resûlü’nün sâde, mütevâzi ve hatta yoksul bir hayâtı tercih etmesinin hikmetini iyi anlamak gerekir. Her şeyden evvel Resûl-i Ekrem Efendimiz, şahsî hayâtında fakirliği tercih etmiş, eline geçen her şeyi dâvası ve ümmeti için cömertçe harcamıştır. Ayrıca onun zâhidâne hayâtı, toplum içerisinde hem zengin hem de fakir insanlar için örnek teşkil etmiştir. Zîrâ zengin, varlık içerisinde nasıl zühd hayâtı yaşayacağını; fakir de yokluk ve imkânsızlıklara karşı nasıl sabır ve tahammül göstereceğini ondan öğrenecektir. Kaldı ki Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in; “Unutturan fakirlikle birlikte azdıran zenginlikten” (Tirmizî, Zühd, 3) ümmetini sakındırması, yine “Asıl zenginliğin mal çokluğu ile değil de gönül zenginliği olduğunu” (Buhârî, Rikâk, 15) belirten ifadeleri ve duâlarında “Zenginlik ve fakirlik fitnessinin şerrinden Allâh’a sığınması” (İbn-i Hanbel, VI, 57) mutlak anlamda fakirlik veya zenginliğin hayır ya da şer olmadığını göstermektedir. Yani bu iki vâkıa kişilerin konumlarına göre değerlendirilmelidir. Zîrâ İslâm tarihinde fukarâ-i sabirîn (sabır ehli fakirler)le berâber ağniyâ-i şakirîn (şükür ehli zenginler)den de övgüyle bahsedilmiş ve ilgili şahsiyetler ibretlerle dolu menkıbelere mevzû olmuşlardır.

B. PEYGAMBER EFENDİMİZ’İN GEÇİM TARZI

“Allâhım! Muhammed’in ehlinin rızkını ihtiyaç miktârı kıl.” (Müslim, Zekât, 126)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in Mekke’de iken hayâtını idâme ettirmek için kendine has imkânları mevcuttu. Medine’de ise geçim kaynağı fey ve ganîmet⁴² malları idi.

⁴² **Fey:** Savaş yapmaksızın sulh yoluyla gayr-i müslimlerin mallarından elde edilen gelirlerdir. (el-Haşr 59/6-7) Bu gelirler kamu yararı gözetilmek şartıyla herhangi bir sınırlamaya tâbî olmaksızın asker, memur maaşları, savunma giderleri, bayındırlık işleri vs. gibi devletin yapması gereken bütün hizmetlere sarfedilir.

Ganîmet: Savaş neticesinde elde edilen mallar ve esirlerdir. Enfal sûresinde belirtildiğine göre ganîmetlerin beşte dördü, savaşa iştirak eden gazilere dağıtılır. Geri kalan beşte biri de Allâh’a, Resûlüne, Peygamber’in akrabalarına, yoksullara ve yolculara olmak üzere taksim edilir. (el-Enfâl 8/41)

Ne var ki Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e ait bu gelir kaynakları, hayâtının her safhasında bir arada bulunmuş değildir. Ayrıca Resûl-i Ekrem’in misafirlerinin eksik olmayışı ve yardıma muhtaç Müslümanların çokluğu dikkate alındığında, onun mezkûr imkânlardan rahat bir şekilde yararlanmadığı, daha ziyade fakir ve zâhidane bir hayât yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu durum, onun yeme ve içmesinde, giyim kuşamında, evindeki sade hayâtında hatta geriye bıraktığı mirasında kendini göstermektedir.

1. Uzun Süre Aç Kalması

Allâh Resûlü zaman zaman yokluk sebebiyle uzun süre açlık çekmiş, varlık zamanlarında da irâdî olarak azla yetinerek, elindekileri dâima ihtiyaç sâhiplerine infâk etmiştir. Efendimiz’in bu vasfı, onun zühd hayâtının esâsını teşkil eder. Ebû Talha -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Resûl-i Müctebâ Efendimiz’e açlıktan şikâyet ettik ve karınlarımızı açıp gösterdik. Herkes karnına bir taş bağlamıştı. Resûlullâh da karnını açtı. Baktık ki onda iki taş vardı.”⁴³ (Tirmizî, Zühd, 39)

Ebû Hureyre -radiyâllâhu anh-’den nakledildiğine göre, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e bir gün sıcak bir yemek getirilmişti. Yedikten sonra; “*Elhamdulillâh, epey zamandır mideme sıcak bir yemek girmemişti.*” dedi. (İbn-i Mâce, Zühd, 10)

Fahr-i Kâinât Efendimiz bu gibi durumlarla nübüvvet hayâtı boyunca çokça karşılaşmıştı. Câbir -radiyallâhu anh- Hendek Savaşı gününde kazdıkları siperden bahsederken şunları söyler; Önümüze son derece sert bir kaya çıktı. Sahâbîler, Nebiyy-i Ekrem’e gelip, siperde önümüze şu kaya çıktı, dediler. Allâh Resûlü; “*Hendeğe ben ineceğim.*” buyurdu. Sonra ayağa kalktı, açlıktan karnına taş bağlamıştı. Üç gün müddetle hiçbir şey yemeksizin orada kalmıştık. Efendimiz kazmayı eline aldı ve sert kayaya vurdu, kayanın ufak olup kum yığınının döndü. (Buhârî, Megâzî, 29)

Yine birgün, Hz. Fâtıma pişirdiği çöreğin bir parçasını Resûl-i Muh-terem’e getirmişti. Efendimiz:

⁴³ Hacı Bayram-ı Velî’nin, Peygamber Efendimiz’in bu sünnetine uyarak zaman zaman açlıktan karnına taş bağladığı rivâyet edilmektedir. Söz konusu taş, bugün Ankara Etnoğrafya Müzesi’nde “Kara Taş” ismiyle sergilenmektedir.⁴³ O dönemde insanlar açlıklarını bastırmak için karınlarına taş bağlarken, ne acıdır ki günümüz insanı, tıka basa yemek ve sürekli tok dolaşmak sûretiyle midasını taş gibi taşımaktadır.

“– *Bu nedir?*” diye sorduğunda, kızı Fâtıma,

– Pişirdiğim çörektir, size getirmeden canım çekmedi, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

“– *Üç günden beri babanın ağzına giren ilk lokma bu olacak.*” buyurdu. (İbn Sa’d, I, 400; Heysemî, X, 312)

Allâh Resûlü’nün çektiği bu sıkıntılara, onun uğruna canlarını ve mallarını her zaman fedaya hazır olan ashâbı da katlanıyordu. Ebû Hureyre - radiyallâhu anh- geçmişteki fakirlik günlerini ve çektiği sıkıntıları anlatırken bazen açlıktan karnını yere dayadığını, bazen de karnına taş bağladığını söylerdi. (Buhârî, Rikâk, 17)⁴⁴

Görüldüğü gibi İslâm’a dâvet ve tebliğ, maddî imkânsızlıklar içerisinde başlamış ve oldukça uzun bir süre böyle devam etmiştir. Efendimiz - sallallâhu aleyhi ve sellem- söz konusu darlıktan zerre kadar şikâyetçi olmamış, ashâbına, çekilen sıkıntıların Allâh katındaki ecrini hatırlatarak sabır ve metânet tavsiyesinde bulunmuştur. Meselâ Allâh Resûlü, namaz esnâsında açlığın verdiği tâkatsızlık sebebiyle ayakta duramayarak düşüp bayılan Suffe ashâbını; “*Allâh Teâlâ’nın, katında sizin için neler hazırlandığını bilseydiniz, daha fazla yoksul ve muhtaç olmayı isterdiniz.*” (Tirmizî, Zühd, 39) sözleriyle teselli etmiştir.

Aşağıda nakledeceğimiz haber ise, Sevgili Peygamberimiz ve iki güzîde sahabîsinin çektikleri açlığın boyutlarını göstermesi bakımından oldukça mânidardır. Sevgili Peygamberimiz bir gece evinden dışarı çıkmıştı. Bir de baktı ki Ebûbekir ve Ömer de dışarıydılar. Onlara:

“– *Bu saatte sizi evinizden dışarı çıkaran sebep nedir?*” diye sordu. Onlar:

– Açlık, yâ Resûlallâh! dediler. Peygamberimiz:

“– *Gücü ve kudretiyle canımı elinde tutan Allâh’a yemin ederim ki sizi evinizden çıkaran sebep, beni de evimden çıkardı, haydi kalkınız!*” buyurdu. İkisi de kalkıp Resûl-i Ekrem’le birlikte Ensâr’dan birinin evine geldiler. Fakat o zât evinde değildi. Hanımı Resûlullâh’ı görünce:

– Hoş geldiniz, buyurunuz, dedi. Efendimiz:

⁴⁴ Bu tür rivâyetlerden anlaşıldığına göre, muhtemelen acıkınca karna taş bağlamak, o günkü Araplar arasında yaygın bir âdetti. Açlık anında kişinin karnına taş bağlamasının faydası ise, açlığın verdiği ızdırâbı hafifleterek hareket edebilme kolaylığı sağlamaktır. (İbn-i Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XI, 274-275)

“– *Falan nerede?*” diye sordu. Kadın:

– Bize tatlı su getirmek için gitti, dedi. Tam o sırada ev sâhibi geldi, onlara şöyle bir baktıktan sonra:

– Allâh’a hamdolsun! Bugün, hiç kimse misafir yönünden benden daha bahtiyar değildir, dedi. Hemen gidip içinde koruğu, olgunu ve yaşı bulunan bir hurma salkımı getirdi:

– Buyurunuz, yiyiniz, dedi ve eline bir bıçak aldı. Resûlullâh Efendimiz:

“– *Sağılan hayvanlara sakın dokunma!*” dedi. Ev sâhibi onlar için bir koyun kesti. Onlar da koyunun etinden ve hurmadan yediler; tatlı sudan içtiler. Hepsî yemeğe doyup suya kanınca Fahr-i Cihân Efendimiz, Hz. Ebûbekir ve Ömer’e şöyle dedi:

“– *Kudretiyle rûhumu elinde tutan Allâh’a yemin ederim ki kıyamet gününde bu nimetlerden sorguya çekileceksiniz. Açlık sizi evinizden çıkardı, sonra evinize dönmeden şu nimetlere kavuştunuz.*” (Müslim, Eşribe, 140)

Bu hadis-i şerîfte altı çizilmesi gereken önemli bir gerçek vardır: Peygamber Efendimiz’in ihtiyaç içinde olduğunu, kendisine son derece yakın olan Muhâcir ve Ensâr’ın cömert zenginleri dahî bilmemektedir. O, hâlini genellikle hiç kimseye söylemez ve kimseye yük olmak istemezdi. Burada da gördüğümüz gibi, kendisini belki yiyecek bir şey bulurum ümidiyle evinden dışarıya çıkaran açlık, en yakın dostları olan Hz. Ebûbekir ve Ömer’i de evlerinden çıkarmıştı. Fakat onlardan hiçbiri açlık hâllerini bir başkasına açarak serzenişte bulunmamışlar, yalnızca aynı sıkıntı sebebiyle tevâfuken bir araya gelmişlerdi. Zîrâ bütün sahâbe-i kirâm üsve-i hasene olan Efendimiz’in ahlâkı ile ahlâklanmışlardı. Onlar şahsî ihtiyaçlarını ve hâllerini başkalarından gizlemeyi tercih ederlerdi. Ancak çok zor durumda kaldıklarında maddî olarak daha iyi durumda olan bir kardeşlerinin kapısını çalmışlardı.

Habîb-i Ekrem Efendimiz’in yaşanan açlığın ardından elde edilen nimetleri büyük bir lütuf olarak değerlendirmesi ve bunlardan mutlaka sorguya çekileceklerini belirtmesi, üzerinde durulması gereken bir başka önemli noktadır. Bu durum az ya da çok nimete sâhip bulunan mü’minler için mühim bir mesaj niteliğindedir.

Allâh Resûlü’nün evindeki temel gıdâ maddelerinin başında hurma, süt ve arpa ekmeği gelmektedir. Ancak hurma ve süt dâimâ bulunmazdı. Ni-

tekim Peygamber Efendimiz'in hâne-i saâdetlerinde bir veya iki ay gibi uzun bir süre ateş yanmadığı olmuş, bu esnâda aile efrâdı umumiyetle hurma ve su ile idare etmişlerdir. (Buhârî, Hibe, 1) Yine Aîşe vâlidemizden nakleildiğine göre Peygamberimiz'in âilesinin iki gün arka arkaya arpa ekmeğiyle, bir başka rivâyette de üç gün arka arkaya buğday ekmeğiyle karnını doyurmadığı ifâde edilmektedir. (Müslim, Zühd, 20-22)

Gerçi Efendimiz zamanında Hicaz bölgesinde hem arpa hem de buğday, elde edilmesi ve bulunması zor olan yiyecek maddelerindendi. Bununla birlikte her ikisine de sâhip olma imkânı en fazla olan, yine Peygamberimiz idi. Fakat Resûl-i Ekrem, hiçbir zaman içinde yaşadığı toplumun sâhip olmadığı imkânları elde etme ve onlardan farklı yaşama gibi bir temâyül içinde olmamıştır. İnsanlar açlık çekmişse, buna herkesten çok kendisi ve ailesi mâruz kalmıştır. Oysa Cenâb-ı Hak tarafından Resûlullâh'a, dilerse kendisi için Mekke vadisinin altına çevrilmesi teklif edilmişti. Ancak o, bunu kabul etmeyerek bir gün tok, bir gün aç kalmayı tercih etmiş ve; *"Allâhım! Acıktığım zaman sana tazarrû ve niyâzda bulunurum, doyduğumda ise sana hamd ve sena ederim."* (Tirmizî, Zühd, 35) diyerek mucizevî ve imtiyazlı bir hayât tarzı istememiş, içtimâî kanunlar neyi gerektiriyorsa ona uygun bir yaşayışı Rabbi'nden niyaz etmiştir.

Bununla birlikte Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayât tarzının temelinde, yokluğa teslîm olmama ve yokluk karşısında bile aynen varlıklı insanlar gibi haysiyetini koruma gayreti bulunmaktadır. Yani onun sünnetinde, yokluk karşısında bir bakıma yıkılan, bunalan, ümitsizliğe kapılan isyankâr ve mutsuz insan tasviri değil, her şeye rağmen ayakta durabilen, metânetli, iyimser ve ümidini yitirmemiş mutlu insan misâli verilmiştir. Zîrâ îsâr, infâk, sabır, şükür, istiğnâ ve tevekkül gibi nebevî hasletler, bu maksada yöneliktir.

Hadis ve siyer kitaplarımızda bu hususta zikredilen rivâyetlerden Allâh Resûlü'nün yiyeceklerinin mütevâzi gıdâlar olduğunu, sahâbîlere kıyasla sofrasında daha seçkin yiyecekler bulundurmadığını ve özellikle yemek işini bir mesele edinmediğini öğrenmekteyiz. Ümmü Eymen -radiyallâhu anhâ-'nın nakline göre, bir gün o, bir miktar un eleyip Efendimiz için özel ekme yapmak istemiş ancak Resûl-i Ekrem; *"Şu eleyip ayırdığın kepeği tekrar una karıştır, sonra hamur yap!"* (İbn-i Mâce, Et'ime, 44) buyurarak buna izin vermemiştir.

Câbir -radiyallâhu anh-'ın anlattığına göre, bir gün Resûlullâh Efendimiz, ailesine katık sormuş, ancak kendisine evde sirkeden başka bir şey

bulunmadığı söylenince onu istemiş, ardından; “*Sirke ne iyi katıktır! Sirke ne güzel katıktır!*” diyerek yemeye başlamıştır. (Müslim, Eşribe, 166)

Bir defasında da Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir parça arpa ekmeği almış, üzerine bir hurma koymuş ve şöyle demiştir; “*Bu hurma şu ekmeğe katıktır.*” (Ebû Dâvûd, Et’ime, 41)

Hiz. Âişe’nin anlattığına göre, Peygamber -aleyhisselâm- karpuzu taze hurma ile yemiş ve; “*Bunun harâretini şunun serinliğiyle, şunun serinliğini de bunun harâretiyle kırıyoruz.*” buyurmuştur. (Tirmizî, Et’ime, 36)

Ayrıca Peygamberimiz’in ekmek parçaları üzerine et suyu dökülerek yapılan tiridi (Ebû Dâvûd, Et’ime, 22) ve başta bal olmak üzere tatlı türü yiyecekleri çok sevdiği de kayıtlar arasındadır. (Tirmizî, Et’ime, 29) Ancak bunların çoğu zaman sofrasında bulunmadığı da ayrı bir gerçektir.

Resûlullâh Efendimiz’in aile fertlerini tamamen aç bırakması gibi bir durum da akla gelmemelidir. Efendimiz hicrî dördüncü yılda kendisine hibe edilen Nadîr oğulları hurmalığından elde ettiği mahsulü satar ve bu paradan ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırırdı. (Buhârî, Nafakât, 3) Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ailesinin sağmal hayvanlarından bahseden Ümmü Seleme vâlidemiz ise; “Geçimimizin büyük bir kısmı develerden ve koyunlardandı.” demiştir. (İbn-i Sa’d, I, 496)

Ne var ki Sevgili Peygamberimiz’in aile fertleri dışında dullar, muhtaçlar ve Mescid-i Nebevî’nin suffasında kalan ilim ve ibâdetle meşgul, yersiz yurtsuz fakir kimseler de onun desteğiyle hayâtlarını idâme ettirmektedir. O, bir devlet başkanı sorumluluğu ile bunların nafakasını, kendi aile fertlerinininki gibi düşünmekteydi. Nitekim Ebû Hureyre’ye Efendimiz’in nasıl açlık çektiği sorulduğunda, şu açıklamada bulunmuştur:

“Bu durum onun etrafını saran kimselerin ve misafirlerinin çokluğundan kaynaklanıyordu. Zîrâ Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- berâberinde bir kısım ashâbı ve mescitteki ihtiyaç sâhipleri olmadan asla yemek yemezdi. Allâh Teâlâ Hayber’in fethini müyesser kıldı da insanlar biraz rahata kavuştu. Fakat yine de halk arasında geçim sıkıntısı sürüyordu.” (İbn-i Sa’d, I, 409)

Ashâb-ı Suffe Müslümanların dâimî konuklarıydı. Onların ne sığınacak aileleri ne de malları vardı. Peygamber Efendimiz’e bir sadaka geldiğinde onlara gönderir, kendisi hiçbir şey almazdı. Şâyet gelen hediye ise ondan bir parça alır, kalanını Suffe ehline gönderirdi. (Buhârî, Rikâk, 17) Dolaşısıyla Resûlullâh’ın sofrasında uzun müddet su ve hurmadan başka bir yi-

yeceğın bulunmayışı ve onun çoğı zaman açlık çekmesinin sebebi, elinde bulundurduklarını hiçbir rızık endişesi taşımadan ihtiyaç sâhipleriyle paylaşmasıdır. Yâni Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayât boyu geçim sıkıntısı içerisinde yaşaması, yukarıda dikkat çekildiğı gibi genel olarak yokluktan değil, muhtaçların çokluğundan kaynaklanmaktaydı. Böylece Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Komşusu aç iken, karnını doyuran kimse gerçek mümin değildir.”

(Hâkim, II, 15) sözlü beyanlarını fiilî olarak da uygulamıştır.

Öte yandan Resûlullâh'tan sonra fetihlerle gelen imkânları gören pek çok sahabî, helâl de olsa dünyâ nimetlerinden faydalanma husûsunda ciddi bir endişe taşımışlardır. Bu çerçevede daha önce yaşanan yokluğu, zaman zaman dile getirmişlerdir. Nitekim oruçlu olduğu bir gün Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh- için zengin bir sofrâ hazırlanmış ancak o, yemeklere bakıp şöyle demişti:

“Mus'âb bin Umeyr Uhud savaşında şehid edildi. O, benden daha faziletli idi. Ama kefen olarak bir hırkadan başka bir şeyi yoktu. Onunla da başı örtülse ayakları, ayakları örtülse başı açık kalıyordu. Sonra dünyâlık olarak bize her şey verildi. Doğrusu iyiliklerimizin karşılığının dünyâda verilmiş olmasından korkuyorum.” Daha sonra Abdurrahman bin Avf ağlamaya başladı ve yemeğı bırakıp sofradan kalktı. (Buhârî, Cenâiz, 27)

Hız. Ömer, elinde bir et parçası bulunan Câbir -radiyallâhu anh- ile karşılaştığında:

– O nedir? diye sormuş, Câbir de:

– Canım çektiğı için satın aldığım bir et parçasıdır, demişti. Bunun üzerine Hız. Ömer:

– Canın çektiğı her şeyi satın alır mısın? Yoksa sen, **“Siz dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi harcayıp tükettiniz.”** (el-Ahkâf 46/20) âyetinde bahsedilen kimselerden olmaktan korkmuyor musun? diye uyarıcı bir mukâbelede bulundu. (İbn-i Hanbel, Zühd, s. 124)

Netice itibariyle, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve ona tâbi olan ashâbın, gerek yokluk gerekse varlık anlarında uzun süreli açlık çekmeleri ve azla yetinmeleri, zühd anlayışlarının dikkat çeken bir yönüdür.

2. Evindeki Sâde Hayâtı

Allâh Resûlü, Medîne'ye hicretinden sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde geçici bir süre ikâmet etmiş, ardından da Mescid-i Nebevî'nin hemen bitişiğinde inşâ edilen odalara yerleşmiştir. Başlangıçta bu odaların iki adet olduğu söylenir. Bunlardan biri Sevde validemize, diğeri ise henüz evlenmediği nikâhlısı Hz. Âişe'ye aitti. Ayrıca Efendimiz'in, henüz evli olmayan iki kızı Ümmü Gülsüm ve Fâtma -radiyallâhu anhumâ- için üçüncü bir oda da bulunmaktaydı. (Hamidullah, II, 1053-1054) Daha sonra odaların sayısı ihtiyaca göre artmıştır. Bunların bir kısmı kerpiçten, bir kısmı taştan yapılmış olup üzerleri hurma kütüğü ve dalları ile örtülmüştü. (İbn-i Sa'd, I, 499; Süheyfî, I, 248) Aynı zamanda her bir odanın oldukça dar olduğu anlaşılmaktadır. Öyleki Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gece namazı kılarken secdeye vardığında, yatağında uyuyan Hz. Âişe'nin ayaklarına dokunmuş, o da ayaklarını çekerek Resûlullâh'a yer açmak zorunda kalmıştır. (Müslim, Salât, 272)

Diğer taraftan annesi, Ümmü Seleme'nin câriyesi olması sebebiyle, çocukluğunu Resûlullâh'ın evine yakın bir çevrede geçiren Hasan Basrî, o dönemlerinde Peygamber Efendimiz'in odalarının tavanına elini ulaştırabildiğini belirtmektedir. (İbn-i Sa'd, VII, 161; Süheyfî, I, 248) Bu ifadeden odaların pek yüksek olmadığı anlaşılmaktadır.

Efendimiz'in odalarının kapıları ise, siyah kıldan yapılmış keçelerden ibaretti. (İbn-i Sa'd, I, 499)

Tâbîînin büyük imamlarından Saîd bin Müseyyeb, bu odaların Emevîler döneminde yıkılarak Mescid-i Nebevî'ye ilhak edilmelerinden dolayı tahassürünü belirterek şöyle demiştir:

“Vallâhi bunların aynen bırakılmalarını ne kadar arzu ederdim! Böylece yeni yetişen nesil ve buraları ziyârete gelen insanlar, Allâh Resûlü'nün hayâtında ne ile yetindiğini görürler de mal çoğaltmaya ve bununla övünmeye rağbet etmezlerdi.” (İbn-i Sa'd, I, 499-500)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, kuru ağaç dalları ve hurma lifi ile birbirine sıkıca bağlanmak sûretiyle yapılmış bir serîri⁴⁵ vardı. (Süheyfî, I, 248)

⁴⁵ Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ- der ki:

“Mekke'de Kureyşlilere, serîr üzerinde uyumaktan daha hoş bir şey yoktu. Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Medîne'ye geldiği ve Ebû Eyyûb'un evine indiği zaman, ona:

“– Ey Ebû Eyyûb! Sizin bir serîriniz yok mu?” diye sordu. Ebû Eyyûb -radiyallâhu anh- de:

“– Yok vallâhi.” dedi. Ensârdan Sa'd bin Zürrâre, bunu haber alınca, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e direkleri saç ağacından yapılmış, üzeri keten lifle dokunmuş ve hasır ile kaplanmış bir serîr gönderdi. Efendimiz, evine taşınmaya kadar onun üzerinde istirahat etmiş, kendi evine taşındığında da vefâtlarına kadar o serîri kullanmıştı.

Efendimiz bu seririn üzerine oturur veya yatağını koyardı. Yatağının yüzü tabaklanmış deriden, içi de hurma lifinden meydana gelmekteydi. (Buhârî, Rikâk, 17) Âişe validemizden rivâyet edildiğine göre bir kadıncağız, Efendimiz'in yatağını katlanmış bir şilteden ibaret görünce, koşarak evine gidip içi yün dolu bir yatak getirmişti. Bunu gören Allâh Resûlü, hoşnutsuzluğunu belirterek validemize:

“– Ya Âişe! O yatağı hemen geri ver.” buyurdu.

Hiz. Âişe hâdiseyi anlatmaya devam ederek diyor ki; “Yatağı hemen geri göndermedim. Doğrusu böyle bir döşegün benim evimde de bulunması çok hoşuma gitmişti. Ancak Resûlullâh Efendimiz, üç defa geri göndermemi söyledikten sonra şöyle buyurdu:

«Allâh'a yemin ederim ki şâyet isteseydim, Hak Teâlâ altın ve gümüş dağlarını benimle yürütür, emrime verirdi.»” (İbn Sa'd, I, 465)

Hiz. Hafsa'ya; “Resûlullâh senin hanende bulunduğunda nasıl bir yatakta istirahat ederdi?” diye sorulduğunda o, şu cevabı vermiştir: “Yünden dokunmuş iki katlı sert bir keçe üzerinde uyurdu. Bir gece, kendi kendime şunu dörde katlasam daha yumuşak olur ve böylece Efendimiz daha rahat eder, diye düşündüm. Bu maksatla keçeyi dörde katlayarak serdim. Peygamberimiz sabahleyin kalktığında:

“– Bu gece yatak olarak ne sermiştiniz?” diye sordu.

– Eski döşeginizi ya Resûlullâh! Ancak daha yumuşak olsun ve daha rahat uyuyasınız diye dörde katlayarak serdik, o kadar! dedik. Bunun üzerine Efendimiz:

“– Benim döşegimi eski hâline getirin. Zîrâ yumuşaklığın verdiği rehâvet, gece namaza kalkmama mâni oldu.” buyurdu. (Tirmizî, Şemâil, s. 154)

Bâzı rivâyetlerde, Allâh Resûlü'nün uyurken üzerine yorgan türünden bir örtü aldığı da bildirilmektedir. (İbn-i Mâce, Tahâret, 121)

Uyumak ve dinlenmek için sâde ve basit bir yatağı tercih eden Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in zaman zaman da hasır üzerinde istirahat ettiğini görmekteyiz. Hatta bu sebeple ashaptan bazıları;

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, vefât ettiğinde bu serîrin üzerine konularak yıkayıp kefenlenmiş ve bu serîr üzerinde iken cenâze namazı kılınmıştı. Halk, ölülerini taşımak üzere onu, bizden isterler ve onunla teberrük ederlerdi. Hiz. Ebûbekir ve Hiz. Ömer'in cenâzesi de onun üzerinde taşınmıştı.” (Belâzürî, I, 525)

“Ey Allâh’ın Resûlu, izin verseniz de size rahat edebileceğiniz bir yatak hazırlasak.” diye teklifte bulunmuşlardı. Efendimiz ise:

“Dünyâ benim neyime gerek. Benimle dünyânın benzeri, bir ağaç altında gölgelenen, sonra da binitine binip yoluna devam eden bir yolcu gibidir.” diye karşılık vermişti. (İbn-i Mâce, Zühd, 3; İbn-i Hanbel, I, 391)

Fahr-i Kainât Efendimiz’i kaldığı odalarından birinde ziyâret eden Hz. Ömer de şunları anlatır:

“Resûl-i Ekrem’in huzûruna çıktım. Gördüm ki o, hasır üzerine yatmış, örgüler bedeninin bir tarafına iz bırakmıştı. Ayrıca hurma lifinden yapılmış deri bir yastık üzerine yaslanmaktaydı... Gözümü kaldırıp odanın içine baktım. Allâh’a yemin ederim ki orada üç deri postundan başka dikkati çeken hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine:

– Ya Resûlallâh! Allâh’a duâ et de ümmetine genişlik versin. Rumlar ve İranlılar Allâh’a ibâdet etmezlerken kendilerine fevkalâde zenginlik verilmiş, dünya onlara takdim edilmiş, dedim. Bu sözleri işiten Allâh Resûlü yerinden doğrularak şöyle buyurdu:

«– Sen de mi böyle düşünüyorsun ey Hattab oğlu! Şüphesiz onlar, iyi amellerinin karşılığı, kendilerine dünya hayâtında peşin verilen bir kavimdir. »” (Buhârî, Nikâh, 83)

Bir başka rivâyette Hz. Ömer, Peygamber -aleyhisselâm-’ın vücûdunda, yattığı hasırın izlerini görünce ağlamış, Efendimiz’in niçin ağlıyorsun, sorusuna da:

– Ya Resûlallâh! Kısra ile Kayser’in ne şekilde yaşadığı malûm! Hâlbuki sen Allâh’ın Resûlü’sün, demiş, bunun üzerine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Dünyanın onların, âhiretin de senin olmasına razı değil misin?” buyurmuştur. (Müslim, Talâk, 31)

Hadîs-i şerîfte dünyanın sevk ve idaresi değil onun süsü, ihtişamı ve debdebesi kastedilmiştir. Zîra isrâfa ve gösterişe kaçan her türlü yaşayış, İslâm’ın tasvip etmediği bir hayât tarzıdır.

Hz. Ali, Fâtıma -radiyallâhu anhâ- ile evlendiğinde, yataklarının bir koyun derisinden ibaret olduğunu söylemektedir. (İbn-i Mâce, Zühd, 11) Efendimiz, bu durumdan şikâyetçi olan kızına, yalnızca sabır tavsiyesinde bulunmuştur. (Diyârbekrî, I, 412) Bir keresinde de Peygamber -aleyhisselâm- Hz.

Fâtıma'yı ziyârete gitmiş, ancak evinin kapısının nakışlı bir kumaşla örtülü olduğunu görünce içeri girmeyerek geri dönmüştü. Hatta; “*Ben nerede, dünyâ ve dünyâlıklar nerede...*” diyerek bu durumdan hoşlanmadığını ifâde etmiştir. Bunun üzerine çok üzülen Hz. Fâtıma, örtüyü ne yapması gerektiğini sorduğunda Efendimiz, bir başka âileye vermesini söylemiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 43)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in mutfak eşyaları ve sofrâ biçimini, ona küçük yaşlardan itibaren dokuz yıl hizmet eden, Enes -radiyallâhu anh-'den dinleyelim; “Ben Allâh Resûlü'nün küçük sahanlarda yemek yediğini görmedim. Ayrıca ona ince undan ekmek pişirildiğini ve yine onun (masa sehpa gibi) üzerine yemek konulan şeylerde yemek yediğini bilmiyorum.” Bu hadisi rivâyet eden Katâde'ye,

– Peki onlar neyin üzerinde yerlerdi? diye sorulduğunda o:

– Yer sofralarında yiyorlardı, demiştir. (Buhârî, Et'ime, 8)⁴⁶

Bir başka rivâyette de, kendisine çanaklarda yiyecek ve içecek sunulmadığı belirtilen Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yere oturduğu, sofrasının yere serildiği bildirilmektedir. (İbn-i Sa'd, I, 372)

Yukarıda zikri geçen çanaklar, İran veya başka medeniyetlerin süslü ve kıymetli mamulleri olsa gerektir. Allâh Resûlü krallar gibi ihtişamlı bir sofrâ yerine, sâde ve mütevâzi sofrâ tarzını tercih etmiştir. Nitekim bir hadislerinde; “*Ben sâdece bir kulum. Kulun yediği gibi yer, içtiği gibi içerim.*” (Münâvî, II, 724) buyurmak sûretiyle, mütevâzi bir hayat yaşamak istediğini ifâde etmiştir.

Server-i Âlem Efendimiz'in ailesinin mutfak işlerine gelince, bu husûsta bâzı hizmetçilerin zaman zaman yardımda bulundukları görülmekle birlikte, yemeklerini genellikle vâlidelerimiz pişirirlerdi. (Hamidullah, II, 1078) Meselâ Hz. Safiye çok güzel yemek yapardı. Hz. Âişe; “Onun gibi yemek yapanı görmedim.” demiştir. (Ebû Dâvûd, Buyû', 89) Âişe vâlidemiz bir gün “harîra” denen bir çorba pişirmiş ve orada bulunan Hz. Sevde'ye de yemesini teklif etmişti. Onun olumsuz cevap vermesi üzerine, Âişe bu yemekten Sevde'nin yüzüne bulaştırmış, o anda Resûlullâh'ın teşvikiyle Sevde vâlidemiz de aynı şeyi yaparak mukâbele etmiş, Efendimiz ise bu olay karşısında sâdece gülümsemişti. (Heysemî, IV, 315-316)

⁴⁶ Peygamber Efendimiz yaşadığı mütevâzi ve zâhidâne hayat sebebiyle bu tür yiyecekleri yememiş ve yine lüks sofrâ malzemelerini kullanmaktan imtinâ etmiştir. Fakat Efendimiz'in bu tavrı, bunların kullanılmasının haram olduğunu göstermez. Zîrâ hadiste sâdece bir durum tesbiti yapılmıştır.

Peygamber -aleyhisselâm- evde âilesinin işleriyle yakından ilgilenirdi. Muhtelif zamanlarda Hz. Âişe'ye, Efendimiz'in evde ne ile meşgul olduğu sorulduğunda:

- Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de bir beşerdi. Elbisesini diker, koyunlarını sağar, kendi işlerini yapardı. (İbn-i Hanbel, VI, 256)

- O, evinde sizler gibi ayakkabısını tamir eder, elbisesini dikip yarmardı. (İbn-i Hanbel, VI, 106)

- Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- evinde ailesinin işleriyle meşgul olurdu. Ezânı duyunca da hemen namaza çıkardı (Buhârî, Nafakât, 8), cevaplarını vermiştir.

Bununla birlikte Peygamberimiz'e hizmet eden, hatta bazen kapısında muhafızlık veya hâciplik yapan kimseler de bulunmuştur. Meselâ Heysem bin Nasr isimli sahâbî Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e hizmette bulunduğunu, bir ara kapısında nöbet beklediğini ve Ebû Heysem'in kuyusundan kendisine tatlı su getirdiğini anlatmaktadır. (İbn-i Hacer, *İsâbe*, III, 615) Rebîa bin Ka'b el-Eslemî de şöyle der; “Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kapısının yanında geceler, ona abdest suyunu verirdim. (Namaza durduktan) uzun bir müddet sonra; «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» dediğini duyardım. Gece uzun bir müddet de; «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» dediğini duyardım.” (Ahmed, IV, 57; İbn-i Sa'd, IV, 313)

Bir başka rivâyette aynı sahâbî, bu olayı şöyle anlatır; “Resûlullâh'la birlikte geceler, ona abdest suyunu ve ihtiyacı olan şeyleri getirirdim. Bir gün Allâh Resûlü:

“– Benden *dilediğini iste!*” buyurdu. Ben:

– Cennette seninle arkadaş olmayı dilerim, dedim. Efendimiz:

“– *Başka bir şey istesen olmaz mı?*” buyurdu. Ben ise:

– Dileğim ancak budur! dedim. Bunun üzerine Allâh Resûlü:

فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ

“– Öyleyse çokça secde ederek kendin için bana yardımcı ol!” buyurdu. (Müslim, Salât, 226)

Enes -radiyallâhu anh-'in şu sözü de meşhurdur:

“Allâh Resûlü’ne dokuz yıl hizmet ettim. Ancak o, hiçbir zaman yaptığım bir şey için, bunu niçin yaptın; yapmadığım bir şey için de, bunu niçin yapmadın, demedi.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 1)

Abdullâh bin Mesûd -radiyallâhu anh-, Efendimiz’in hizmetinde bulunur; uyuduğunda uyandırır, ayakkabılarını giydirir, yalnız başına bir yere çıktığında da ona mihmandarlık yapardı. (İbn Sa’d, III, 153)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, insanlarla kendi arasında irtibat sağlayan özel bir aracı bulundurmazdı. Ancak husûsî işleriyle meşgul olduğu vakitlerde, bazen kapıda hâcipler bulunur ve bu gönüllü vazîfeliler zaman zaman değişirdi. Bunlar arasında, Efendimiz’in âzâd ettiği Enese ve Rabah el-Esved adlı sahâbîler de mevcuttu. (Buhârî, Cenâiz, 32; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 75, 502)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, umumiyetle iki hususta işlerini hiç kimseye tevdi etmezdi. Bunlar, gece namaza kalktığında abdest suyunu dökmek ve sadaka isteyenlere sadaka vermektir. O, sadakayı fakire bizzat kendi eliyle verirdi. (İbn-i Sa’d, I, 369; İbn-i Ebî Şeybe, I, 178) Abdullâh bin Abbâs -radiyallâhu anh- anlatıyor: Peygamber -aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm- ne abdest suyunu ne de vereceği sadakasını kimseye yük etmezdi. Abdest suyunu hazırlar, sadakasını bizzat verirdi. (İbn-i Mâce, Tahâret, 30)

Hulâsa, Efendimiz, halkın pek çoğunun fakir olduğu bir toplumda, kendisi zengin bir hayat sürmeyi tercih etmemiştir. Onun evinin yapılış tarzı, içerisindeki eşyaları ve elinden geldiği kadarıyla kendi işini kendi yapması, bizlere sâde ve mütevâzî bir hayât sürme hususunda, ne güzel bir örnektir. Zîrâ bu durum, onun tebliğ ettiği İslâm’ın bir gereğiydi. Temsil ettiği dâva, varlık içinde yokluğu tadabilmeyi, diğergamlığı; başkası için yaşamayı tavsiye ediyordu. Dolayısıyla o, söz konusu emir ve tavsiyeleri, öncelikle kendisi yaşayarak, bütün zamanlar ve mekânlar için bir örnek olmuştur.

3. Giyim-Kuşamı

Peygamber Efendimiz’in hayatının hemen her alanı gibi, giyim kuşamı da, başta hanımları olmak üzere, sahâbîler ve bütün Müslümanlar için ilgi konusu olmuştur. Dolayısıyla onun neleri giyip giymediği, hangi çeşit giyecekleri tavsiye edip hangilerinden sakındırdığı üzerinde önemle durulmuştur.

a. Sarığı

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- umumiyetle başına, “kalan-suve” adı verilen bir külâh üzerine sarığını sarar ve ucunu da iki omuzu arasına sarkıttırdı. (Tirmizî, Libâs, 12) Allâh Resûlü, sarığı dâimî olarak kullanır ve bunu meleklerin de kullandığını belirtirdi. Efendimiz Miraç’ta meleklerin çoğunu sarıklı şekilde görmüştür. (Heysemî, V, 120)⁴⁷

Fahr-i Kâinât Efendimiz çoğunlukla beyaz renkli sarık kullanırdı. Zâten o, ümmetine bilhassa beyaz renkli giysileri tavsiye etmekteydi. (Tirmizî, Edeb, 46) Mekke’nin fethi sırasında ve fetihten sonra yaptığı bir konuşmada ise başında siyah renkli bir sarık bulunduğu rivâyet edilmektedir. (Müslim, Hac, 451) Ayrıca, Resûlullâh’ın sarığını bazen za’feranla (sarı, safran rengine) boyadığı da olurdu. (İbn-i Sa’d, I, 452; İbn-i Ebî Şeybe, V, 160)

Hadislerden anlaşıldığı gibi Efendimiz sarık kullanmada bile sâdeliğe riâyet etmektedir.

b. Elbisesi

Sevgili Peygamberimiz’in üzerine giydiği elbisesi umumiyetle iki parça idi. Belden yukarı giyilene “ridâ”, belden aşağı giyilene ise “izâr” denilmektedir. (İbn-i Sa’d, I, 452) Bu elbise için hadislerde, sevbân (iki parça giysi) tabiri de kullanılmaktadır. (Ebû Dâvûd, Libâs, 19) Ancak, Resûl-i Ekrem’in giymeyi en çok sevdiği elbisesi, “kamîs” denilen ve ayaklara kadar uzanan bir gömlektir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 3) Bunun yanında onun, gerektiği zaman normal elbisesi üzerine cübbe ve hırka nev’inden kıyafet giydiği de olurdu. (İbn-i Sa’d, I, 450, 451, 453, 461) “Sirval” denen ve şalvara benzeyen bir giysinin, Efendimiz tarafından giyildiği rivâyet edilmektedir. (Heysemî, V, 121) Allâh Resûlü’nün özel günlere has bâzı kıyafetleri de bulunmaktaydı. Nitekim, bilhassa Cuma ve bayramlarda giyindiği kırmızı çizgili bir cübbesi yanında, muhtelif beldelerden gelen heyetleri karşılamak üzere kullandığı, Hadramut

⁴⁷ Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in dâimâ başı örtülü bulunduğu ve namazlarını böyle kıldığı bilinmektedir. Bu sebeple fakihlerimiz namazda tembellik veya önem vermemesi sebebiyle başı açık bulundurma mekruh olduğunu söylemişlerdir. Zîrâ bu Peygamber Efendimiz’in tatbik ettiği fiilî bir sünnetidir. Âyet-i kerimde mescidlere giderken giyilmesi emredilen zinete, erkeklerin başlarını örtmesi de dâhildir. Bu bakımdan namazda takke giyilmesi bütün mezheblere göre müstehap kabul edilmiştir. Dolayısıyla namazda başı, secdeye engel olmayacak şekilde takke ve benzeri uygun bir örtü ile örtmek daha faziletlidir. Hatta secdede iken baştan düşen takkenin fazla hareket yapmadan tekrar giyilmesi bile tavsiye edilmiştir. Ancak bir özür sebebiyle veya alçak gönüllülük ve huşû maksadıyla baş açık kılınabileceği de söylenmiştir. (Kevserî, s. 258-259; Hamdi Döndüren, s. 270-271)

mâmulü bir elbiseden de bahsedilir. (İbn-i Sa'd, I, 451, 458) Yine Efendimiz'in günlük elbisesi hâricinde geceye mahsus giyecekleri de vardı. (Hamidullah, II, 1077)

Fahr-i Cihân Efendimiz'in hangi cins mâmüllerden elbise giydiğine gelince; duruma göre pamuktan ve yünden yapılmış giyecekler yanında, kalın kıldan dokunmuş elbise giydiği de olmuştur. (Ebû Dâvûd, Libâs, 5) Söz konusu elbiselerin renklerinin ise beyaz, siyah, sarı, yeşil ve kırmızı gibi muhtelif renk ve desenlerde olduğu görülür. (İbn-i Sa'd, I, 449-456) Ancak Fahr-i Kainât Efendimiz daha ziyade imkân nisbetinde beyaz giyinmeyi tercih ve tavsiye etmiştir. Zîrâ bir hadisinde:

“Beyaz renk elbise giyiniz. Çünkü beyaz elbise, temiz ve daha hoş görünümlüdür. Ölülerinizi de beyaz kefene sarınız.” (Tirmizî, Edeb, 46) buyurarak, ümmetinin yalnızca dirilerine değil, ölülerine bile beyaz elbiseyi daha uygun görmektedir. Ayrıca Allâh Resûlü mezkûr hadisiyle, bir elbisede öncelikle ve özellikle aranan şartın temizlik olduğuna dikkat çekmektedir.

Efendimiz, elbisesinde nâhoş kokuların bulunmasını da istemezdi. Nitekim o, giydiği bir hırkayı, terleyip de yün kokusu hissedince, çıkarmıştır. Bunu bize haber veren Hz. Âişe, Efendimiz'in dâima güzel kokulardan hoşlandığını bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 19)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kibre ve gurura götürecek veya aşırı derecede dikkat çekecek elbiseyi giyinmekten kaçınmıştır. Bir keresinde o, Bizans Kralı tarafından hediye edilen oldukça göz alıcı ipek elbiseyi giymiş, ancak; “Bu sana gökten mi indirildi?” diyecek kadar sahâbenin dikkatini çeken bu giysiyi, bir daha kullanmamış ve hediye olarak Necâşî Ashama'ya göndermiştir. (İbn Sa'd, I, 456, 457)

Allâh Resûlü başlangıçta ipek elbise giymiş, daha sonra ise kendisi bunu terk ettiği gibi ümmetinin erkeklerine de yasaklamıştır. Ali -radiyallâhu anh- şöyle demiştir; “Allâh'ın Nebîsi birgün sağ eline bir ipek, sol eline de bir altın aldı ve şöyle buyurdu:

«— Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine kesinlikle haramdır.»” (Ebû Dâvûd, Libâs, 11)

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem Efendimiz, uzun süre kullandığı elbisesini bir kenara bırakarak yenisini giyme heveslisi olmamıştır. Rengi soluk, eskimeye yüz tutmuş elbise yanı sıra yamalı olanını da giymiştir. Nitekim hanım sahâbîlerden Kayle bint-i Mahreme diyor ki; “Ben Allâh Resûlü'nü gördüğümde o, za'feran ile boyanmış ve rengini atıp solmaya yüz tutmuş,

çarşafa benzeyen iki parçadan müteşekkil bir kıyafet giymekteydi.” (Tirmizî, Edeb, 50) Yine Hz. Âişe vâlidemizin ifâdesine göre, Efendimiz’in vefatı esnâsında üzerinde biri yamalı diğeri oldukça sert iki parçadan meydana gelen bir elbise bulunmaktaydı. (Müslim, Libâs, 35; Tirmizî, Libâs, 10)

c. Çorap ve Ayakkabıları

Efendimiz, imkânlar nisbetinde ve muhîtin şartlarına uygun olarak muhtelif çorap ve ayakkabı giyerdi. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 62; Tirmizî, Tahâret, 74)

Giydiği ayakkabı çeşitleri, “na’leyn” adı verilen sandal tipi pabuçla, “huffeyn” denen mest tipi ayakkabılardı. Büreyde -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre, Habeş Necâşîsi, Efendimiz’e bir çift sâde ve nakışsız siyah mest hediye etmişti. Allâh Resûlü bunları abdestli iken giymiş, daha sonra abdest alışında üzerlerine mesh etmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 60) Ayrıca Dihyetü’l-Kelbî, Sevgili Peygamberimiz’e bir çift mest ile bir cübbe hediye etmiş, Efendimiz de bunları eskiyene kadar giymiştir. (Tirmizî, Libâs, 30)

Allâh Resûlü’nün “huff” diye zikredilen ayakkabıları, ikinci bir ayakkabı ile giyilen mest değil, tek başına giyilen potin cinsi bir giyecektir. Bugün kullanılan mest ise, zamanla potinin abdest almayı kolaylaştıracı hâle getirilmiş şekli olsa gerektir.

Habîb-i Ekrem Efendimiz’in giydiği ikinci tip ayakkabı olan ve na’leyn denen sandal tipi pabuçlara gelince; bunların ayağın üstüne gelecek şekilde köprü gibi bir kayışı bulunmaktadır. Ayrıca ayak parmaklarının bulunduğu zeminden yukarı doğru kayışa bitleştirilmiş “ikâl” denilen bir bağ, bu pabuçlarda görülen en bâriz özelliktir. Kullanılan malzeme ise tabaklanmış deridir.

İbn Abbâs anlatıyor; “Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in pabuçlarının ikişer kîbâlî⁴⁸ vardı. Kayışları da çift katlı idi.” (İbn-i Mâce, Libâs, 27)

Abdullâh bin Ömer de diyor ki; “Efendimiz’in tüysüz deriden mâmul pabuç giydiğini ve onlar ayaklarında iken abdest aldığını görmüştüm. Dolaşısıyla ben de bu cins pabuçları giymeyi seviyorum.” (Buhârî, Libâs, 37; Müslim, Hac, 25)

⁴⁸ **Kîbâl:** Ayakkabının tabanını üstüne bağlayan ve orta parmakla yanındakinin arasından geçen bağ.

d. Yüzüğü/Mührü

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mekke'den Medîne'ye hicret edip Müslümanları tek siyasî birlik altında topladıktan sonra, hicretin altıncı senesinde çevresindeki komşu devletlere birer mektup yazıp onları İslâm'a dâvet etmek istedi. Ancak, ashâbtan bâzı kimseler; "Yâ Resûlallâh! Yabancı devlet reisleri, kendilerine ulaşan yazılar mühürsüz olduğunda pek itibar etmezler." şeklinde görüş belirttiler. Bunun üzerine o da kendi adına bir mühür yaptırdı. (Buhârî, Libâs, 50)

Mühür olarak Türkçeleştirdiğimiz ifâdenin aslı "hâtem" dir. Hâtem yüzük mânâsında da kullanılır. Nitekim Resûlullâh'ın mührü aynı zamanda yüzük şeklindeydi. "Hâtemü'n-Nebî" veya "Hâtemü Resûlillah" diye tabir edilen bu yüzük gümüşten yapılmıştı ve kaşlı idi. (Buhârî, Libâs, 48) Kaşının üzerinde ise; "Muhammed Resûlullâh" ibaresinin üç kelimesi, alttan üste doğru (Muhammed, Resûl, Allâh) birer satır hâlinde kazınmıştı. (Buhârî, Libâs, 55)

Sahâbe arasında bu mühre benzer yüzük yaptırmak isteyenler olmuş ancak Peygamber -aleyhisselâm-; "*Hiç kimse benim mührümün yazısını taşıyan yüzük yaptırmamasın!*" (İbn-i Hanbel, III, 290) buyurmak sûretiyle bundan nehyetmiştir. Zîrâ sözü edilen mühür, İslâm devletinin bir alâmetiydi.

Mühr-i şerîf, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in vefâtından sonra sırasıyla Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a intikal etmiş; ancak Hz. Osman'ın halifeliğinin altıncı senesinde Medîne'deki Eris kuyusuna düşerek kaybolmuştur. (Buhârî, Libâs, 50)⁴⁹

e. Temizlik ve Tezyîn Malzemeleri

Allâh Resûlü elbisesinin temizliğine son derece dikkat ettiği gibi ter-tip ve düzenine de aynı nisbette îtinâ gösterirdi. Zîrâ o, îcâb ettikçe saç ve sakalını tarayıp düzeltir, hatta kulak yumuşaklarına kadar uzattığı mubârek saçlarını, zaman zaman kınayla boyar ve zeytin yağı ile de yağlardı. (Tirmizî, Şemâil, s. 18-27) Ağız temizliğini ihmâl etmeyen İki Cihan Güneşi, gün içeri-

⁴⁹ Mühr-i şerîf'in kaybolmasıyla ilgili bir nükteden bahsedilir ki o da şöyledir: Peygamber Efendimiz'in Mühr-i şerîflerinde aynen Süleyman -aleyhisselâm-'ın "Mühr-i Süleymân" diye meşhur mührü gibi, pek çok esrar saklı idi. Hz. Süleyman'ın adı geçen mührü kaybolunca, mülkü nasıl bir sarsıntı geçirip çökmüşse; Hz. Osman'ın hilafeti döneminde mühr-i şerîf kaybedilince de idârede çalkantılar baş göstermiş, Mısırlı ve Iraklı âsiler ayaklanmış ve halifenin öldürülüşüne kadar varan bu fitnenin artık bir daha önüne geçilememiştir. (Ali Yardım, s. 145)

sinde sık sık dişlerini misvaklardı. (Müslim, Tahâret, 42) Yine, Efendimiz'in her gece yatmadan önce gözlerine sürme çektiği rivâyet edilir.⁵⁰ Güzel koku ise Efendimiz'e sevdiren üç şeyden biri olup hayâtında ayrı bir ehemmiyete sâhipti. Enes -radıyallâhu anh-:

“Allâh Resûlü'nün bir koku şişesi vardı, onunla devamlı kokulanırdı.” demektedir. (Ebû Dâvûd, Tereccül, 2)

Öte yandan Peygamber Efendimiz, bütün bunları yapmakla birlikte, saç baş düzeltmeye uzun uzun vakit ayırmayı da hoş karşılamamış ve temizlik gibi giyim kuşamdaki sâdeliğin de imânın gereği olduğunu belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Tereccül, 1) Nitekim, onun bu iş için kullandığı âlet ve edevâtın oldukça külfetsiz olduğu görülür. Efendimiz'e ait belli başlı temizlik ve tezyin malzemeleri; ayna, tarak, makas, misvâk, sürmedanlık, koku şişesi denilebilecek bir kutu ve bir de tülbentten ibâret idi. (İbn-i Sa'd, I, 484)

Ayrıca Âlemlerin Efendisi herhangi bir yolculuk esnâsında da bü tür eşyalarını yanında bulundururdu. (İbn-i Sa'd, I, 484)

f. Binitleri

Fahr-i Âlem'in kullandığı birtakım binitleri vardı. Bunlar arasında, hicret yolculuğu esnâsında, o Mübârek Varlık'ı taşıma lütfuna nâil olan Kasvâ isimli devesi meşhurdur. Ayrıca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ilk defa Uhud muharebesinde kullandığı Sekb isimli bir atı, bunun yanında ona hediye edilen ve kendisinin ashâbından bâzılarına hediye ettiği bir kaç atı daha mevcuttu. Yine Efendimiz'in Düldül isimli katırı ile Ya'fûr isimli merkebi de, meşhur binitleri arasında yer almaktaydı. (İbn-i Sa'd, I, 489-492)

g. Harp Malzemeleri

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bir beşer ve bir peygamber olarak günlük hayâтта giydiği kıyafetlerinin yanında, bir komutan olarak kullandığı zırh, kılıç ve miğfer gibi savaş malzemeleri de olmuştur.

Zırh, muhârebelerde silâh darbelerinden korunmak için giyilen ve küçük demir halkalardan örölmüş yelektir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve

⁵⁰ Allâh Resûlü ashabına ismid taşıdan yapılan bir cins sürmeyi tavsiye etmiş ve bunun gözlere cilâ olduğunu ve kirpiklere iyi geldiğini belirtmiştir. (Tirmizî, Libâs, 23)

sellem-, özellikle Uhud ve Hayber gazvelerinde zırh kullanmıştı. (İbn Sa'd, I, 487) Efendimiz'in zırhları, Zâtü'l-fudûl, Su'diyye, Fıdda, Betrâ ve Harnak gibi isimlerle yâdedilirdi. (Zehebî, *es-Sîre*, I, 430) Vefâtı esnâsında zırhı, bir yahûdîden borç aldığı bir miktar arpa karşılığında rehin olarak bulunuyordu. (Buhârî, Cihâd, 89)

Mekke fethinde şehre girerken Allâh Resûlü'nün mübârek başında bir miğfer vardı. (Buhârî, Cihâd, 169)

Ayrıca Fahr-i Kâinât'ın harp malzemelerinden Zülfikâr, Kalaî, Bettâr, Hatf gibi isimlerle anılan bir çok kılıcı mevcuttur. (İbn-i Sa'd, I, 485) Bunlar arasında Bedirde ganîmet olarak elde edilen Zülfikâr isimli kılıç meşhurdur. Nitekim "Lâ seyfe illâ Zülfikâr ve lâ fetâ illâ Ali: Kılıç dediğin Zülfikâr, yiğit dediğin de Ali gibi olur." sözü bir darb-ı mesel hâline gelmiştir. (Aclûnî, II, 506)

Sevgili Peygamberimiz'in üç adet süngüsü, üç adet de yayı bulunmaktaydı. Hatta yaylarının Ravhâ, Beyzâ ve Safrâ isimlerine sâhip olduğu belirtilir. Bir de Efendimiz'in, üzerinde koç resmi bulunan bir kalkanı vardı ki tasvirden hoşlanmadığı için bu resmi kazıtmıştı. (İbn-i Sa'd, I, 479)

Hulâsa, Peygamberimiz'in giyim kuşamıyla ilgili rivâyetlerin ele alındığı bu kısımda şu husus tebâruz etmektedir; Fahr-i Kâinât Efendimiz hayâtın diğer sahalarında olduğu gibi giyim kuşamında da sâde bir hayât yaşamayı tercih etmiştir. Dünyanın her türlü maddî imkânlarına sâhip olduğuna inanan bir kral gibi davranmamıştır.

4. Maddî Mîrâsı

Fânî dünyaya, âhîret hayatının kazanıldığı bir yer olarak bakan ve ebedî fayda verecek olanın sâlih ameller olduğu inancıyla bir hayat süren Habîb-i Ekrem Efendimiz; "*Biz peygamberler mîrâs bırakmayız, bıraktıklarımızın hepsi sadakadır.*" buyurmuşlardır. (Buhârî, Nafakât, 3) Bu bakımdan onun bıraktığı mirasın zarurî birkaç eşyadan başka bir şey olmayacağı âşikârdır.

Cüveyriye vâlidemizin haber verdiğine göre; Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- vefat ettiğinde, geride bindiği beyaz katırı, silâhı ve yolcular için vakfettiği arâzisi dışında, herhangi bir altın, gümüş, köle, câriye veya başka bir şey bırakmamıştır. (Buhârî, Vesâyâ, 1)

Nitekim yukarıdaki miras hadisinden hareketle, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in gayr-i menkul mallarının vakıf hükmünde olduğu belirtilmiştir. Onun bu tür malları ise yukarıda işâret edilen arâzileri ile hanımlarının oturduğu odalardan ibârettir. Ancak bir başka hadiste, Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- “...Zevcelerimin geçimi ve âmilimin maaşı dışında, geride bıraktığım mallar, sadaka (vakıf)tır.”⁵¹ buyurarak dâr-i bekâya irtihâlden sonra arkada kalan hanımlarının nafaka ve mesken imkânlarının karşılanması gerektiğini bildirmiştir. Zaten Allâh Resûlü hayâtta iken, elindeki arâzileri, intifâ hakkı kendinde kalmak şartıyla kamunun istifâdesi için vakfetmişti. Yani bu arazilerin bir kısmından hanımlarının yıllık nafakasını ayırıp diğer gelirleri, devletin ve halkın ihtiyaçlarına harcamaktaydı. (Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, XII, 82) Bununla birlikte vefatından sonra zevceleri mağdur edilmemiş, Resûlullâh'ın tavsiyesine uyularak bu arâzilerden vâlidelerimizin nafakaları karşılanmış ve vefâtlarına kadar, vakıtle kendilerine tahsis edilen hücre-i saâdetlerinde ikâmet etmişlerdir. (Mâverîdî, 217-221)

Efendimiz'in İslâm uğruna elindeki arâzilerini vakfetmesi ve; “İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevâbı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlât.” (Müslim, Vasiyye, 14) buyurması, tarihte önemli bir çıkışın açılmasına vesile olmuştur. Binâenaleyh, bidâyetten günümüze kadar bir çok Müslüman, imkân nisbetinde onun nurlu yoluna tâbi olarak çeşitli vakıflar ve hayır müesseseleri kurmuş veya bu gibi müesseselere katkıda bulunmuşlardır. Böylece, manevî kazançlarının devam etmesini sağlamışlar ve insanlığa eşsiz bir vakıf medeniyeti takdim etmişlerdir.

Netice itibariyle Resûl-i Ekrem Efendimiz, yokluk anlarında büyük bir metânet ve sabırla, varlık anlarında da elindeki imkânları Allâh yolunda harcamak sûretiyle sâde, mütevâzî, fakir ve onurlu bir hayâtı tercih etmiştir. Zîra o, ümmetine dünyâlık elde etme yarışı üzerine kurulmuş bir hayât tarzı değil, bilâkis âhiret azığı biriktirme esâsına dayanan zâhidâne bir hayât tarzı tavsiye ediyordu. Onlara aşırı hırs ve dünya düşkünlüğünün insanı her çeşit kötülüğe sürükleyebileceğini anlatarak, İslâmî bir hayâtın nasıl yaşanması gerektiğini en güzel şekilde göstermiştir. Nitekim irşâd edici mübârek tavsi-

⁵¹ Buhârî, Vesâyâ, 32; Müslim, Cihâd, 55. Ayrıca hadiste zikredilen “âmil” ile Efendimiz'in arazilerine bakan ve bizzat çalışan vazîfeli kimse kastedilmiştir. Nitekim bâzı rivâyetlerde Resûlullâh'ın hurmalıklarıyla ilgilenen böyle bir şahıstan bahsedilmektedir. (Müslim, Mûsâkât, 99-100)

ye ve sözleriyle birlikte ev düzeni, yemesi, içmesi, giyim kuşamı ve sonuçta bıraktığı maddi mîrâsı bu duruma şâhitlik etmektedir.

Onun zâhidâne hayâtından istifâde edenlere ne mutlu!...

İKİNCİ BÖLÜM

GÜZEL AHLÂKTA ÜSVE-İ HASENE

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN AHLÂKÎ FAZÎLETLERİ

“Allâh Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanınız.”

(Münâvî, *et-Teârîf*, s. 564)

Ahlâk; huy, tabîat, yaratılış ve seciye demek olan hulk kelimesinin çoğuludur. Hulk kelimesi, gönül ile idrâk edilen, hislerle duyulan ve ruhla temsil edilen bir öz ve muhtevâyı ifâde eder. Ahlâk, iyi ya da kötü sıfatları ile kullanılmakta olup iyi ahlâk; nefsin kuvvet ve vasıflarında îtidâlli olması, orta yolu tercih etmesi demektir. Diğer bir ifâdeyle insanın, bir gâyeye yönelik olarak kendi arzusuyla iyi davranışlarda bulunup kötülüklerden uzak durmasıdır. Bunun aksi ise kötü ahlâktır.

Güzel ahlâk imânı tamamlayan, ihsânı kemâle erdiren, hayâtı güzelleştiren, sâhibini Allâh'ın rızâsına yaklaştıran ve insanları ona meftûn eden bir iksirdir. Yüce Allâh'ın sıfatlarının insan üzerindeki gölgesi ve bu sıfatlardan kula yansıyan ilâhî akislerdir. Bu sebeple güzel ahlâkla bezenmek, Allâh'a yakınlığın olduğu gibi bunun aksi de ilâhî sıfatlardan uzaklaşmanın açık bir alâmetidir. Bu ehemmiyetine binâen ahlâk, ibâdetlerin gâyelerinden biri hâline gelmiştir. Meselâ namaz ve orucun bir gâyesi de insana güzel ahlâk kazandırmaktır. Hatta güzel ahlâk, bâzen nâfile namaz ve orucun derecesine yükselir ve onlarla elde edilen sevap, güzel ahlâkla da elde edilebilir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz bu konuda şöyle buyurmuştur:

“İnsan güzel ahlâk ile gündüzleri hep oruç tutan, geceleri kalkıp namaz kılan kimselerin derecesini elde eder.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 7)

Güzel ahlâk, şahıslar için bu derece önemli olduğu gibi topluma da birçok güzellikler kazandırır. Cemiyette muhabbet ve âhenk ancak güzel ahlâk sâyesinde sağlanabilir. Gezegenler arasındaki câzibe kuvveti, kâinât nizâmının insicâmı için ne kadar önemli ise fert ve cemiyet nizâmında da ahlâk böyle bir öneme sâhiptir. Ahlâkın tefessüh ettiği (çürüyüp bozulduğu) bir toplum ise dağılmaya ve yok olmaya mahkûmdur. Ebû Hureyre - radiyallâhu anh-’ın naklettiğine göre Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“İnsanları maddî yardımda bulunmak sûretiyle memnun ve tatmin etmeniz mümkün değildir. (Malınız buna kâfi gelmez.) Dolayısıyla siz onları güler yüzünüz ve güzel ahlâkınızla memnûn etmeye çalışınız.” (Hâkim, I, 212)

Allâh Teâlâ, ahlâken kâmil bir insanı sevdiği gibi onu insanlara da sevdirebilir. Bu kimsenin, güzel ahlâkı sâyesinde dünyâsı gibi âhiret hayâtı da müzeyyen hâle gelerek, her iki âlemde de cenneti yaşar. “Mü’minlerin îmânca en olgunları, ahlâkı en güzel olanlarıdır.” (İbn-i Hibbân, IX, 483) buyuran Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e, insanları cennete en çok neyin ulaştırdığı sorulduğunda:

“Allâh Teâlâ’ya karşı takvâ sâhibi olmak ve güzel ahlâk!” buyurmuştur. (Tirmizî, Birr, 62)

Cennette mertebesi en yüksek ve Habîb-i Ekrem Efendimiz’e en yakın olanlar da yine güzel ahlâk sâhibi kimselerdir. Bu müjdeyi Allâh Resûlû; “Sizin bana en sevgiliniz ve kıyâmet günü bana en yakınınız, ahlâkı en güzel olanınızdır.” (İbn-i Hibbân, II, 231) hadîs-i şerîfleri ile vermiştir.

İnsanları iki cihanda da kemâle ulaştıracak olan, hiç şüphesiz İslâm ahlâkıdır. İslâm ahlâkı, Kur’ân’ın koyduğu cihanşümül değerler manzûmesi içerisinde doğmuş, sünnet ile şekillenmiş ve nihâyet Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in örnek kişiliğinde yaşanarak kemâl bulmuştur. Güzel ahlâk âbidesi olan Resûlullâh Efendimiz, Cenâb-ı Allâh tarafından terbiye edilmiş, ümmetine tâlim ettiği ahlâkî kâideleri de vahiy yoluyla yine O’ndan almıştır. Nitekim Sa’d bin Hişâm -radıyallâhu anh-, Âişe vâlidemiz’e:

– Ey mü’minlerin annesi! Bana Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ahlâkını anlat, dediğinde o:

– Sen Kur’an’ı okumuyor musun, diye sordu. Sa’d:

– Evet, okuyorum, cevabını verince Hz. Âişe -radıyallâhu anhâ-:

– Nebiyy-i Muhterem Efendimiz’in ahlâkı Kur’an idi, dedi. (Müslim,

Müsâfirîn 139)

Ziya Paşa, Efendimiz’in ahlâkının böyle yüce oluşunun hikmetini şöyle dillendirir:

Bir mektebe oldu kim müdâvim,
Allâh idi zâtına muallim.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Allâh Teâlâ’nın Kitâb-ı Kerîmi’nde medhettiği ahlâkî vasıfların hepsini, tam mânâsıyla kendisinde cem etmiş ve bütün insanların hayranlıkla seyredip örnek alabileceği bir ahlâk meşheri (sergisi) hâline gelmiştir. O’nun şahsiyetinin en bâriz alâmeti, eşi olmayan bu güzel ahlâkıdır. Bu sebeple Allâh -azîmu’ş-şân- Peygamberimiz’e:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Muhakkak ki sen pek büyük bir ahlâk üzeresin!” (el-Kalem 68/4) buyurarak onun yüce ahlâkını övmüştür. Resûl-i Ekrem Efendimiz de ahlâkın güzelleştirilmesine o kadar önem vermektedir ki risâletinin gâyesini dahi; *“Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.”* (Muvatta’, Hüsnü’l-hulk, 8) hadisleriyle beyan etmişlerdir.

Resûlullâh Efendimiz, aynaya bakarken ahlâkî güzelliğe vurgu yaparak:

“Allâhım! Yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlâkımı da güzelleştir!”

“Yâ Rabbî! Beni ahlâkın en güzeline ulaştır! Şüphesiz ona ulaştıracak olan ancak Sen’sin!” diye duâ ederdi. (İbn-i Hacer, Fethu’l-Bârî, X, 456)

Aziz Mahmûd Hüdâî hazretleri Allâh Teâlâ’nın sıfatlarının Sevgili Peygamberimiz’de hilkat ve ahlâkî güzellikler şeklinde tecellî ettiğini şöyle terennüm etmektedir:

Âyinedir bu âlem herşey Hak ile kâim
Mir’ât-ı Muhammed’den Allâh görünür dâim.

“Bu âlem aynadır, ondaki gölge varlıklar ancak Hak ile kâimdir. Muhammed Mustafâ aynasından dâimâ Allâh Teâlâ’nın tecellîleri görünür.”

Mekke-i Mükerreme’de inen sûrelerin ihtivâ ettiği iki ana mevzudan birinin îmân, diğerinin de ahlâk olduğunu dikkate alırsak, Kur’ân-ı Kerîm’in ahlâka verdiği değeri daha iyi anlarız. Îmân, Allâh Teâlâ ile irtibatın; ahlâk ise ictimâî çevre ile münâsebetin esâsını teşkil eder. Resûlullâh Efendimiz Allâh’a bağlılıkta da güzel ahlâkta da örnek olduğu içindir ki İslâm, kısa sürede gönülleri fethetmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ahlâk ve fazîletini umûmî mânâda tespit etmek istersek, torunu Hz. Hüseyin ve üvey oğlu Hind bin Ebî Hâle’den gelen bilgiler, onun ahlâk-ı hamîdesini güzel bir şekilde hulâsa etmektedir. Hüseyin -radiyallâhu anh-, babası Hz. Ali’den Peygamber Efendimiz’in evinin dışında nasıl davrandığını sormuş, o da şöyle açıklamıştır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- fazla konuşmazdı. Ancak konuşması Müslümanlara faydalı olacak, onları birbirine ısındıracak,

aralarındaki tefrikayı ve soğukluğu kaldıracak ise konuşurdu. Her topluluğun yüksek hasletli kişilerine ikramda bulunur, onları kavimlerine yönetici yapardı.

Hiç kimseden güler yüzünü ve güzel ahlâkını esirgemezdi. Ashâbından göremediklerini araştırır, onların durumlarını takip ederdi. İyiliği över ve teşvik eder, kötülüğü ise yerer ve ona mâni olurdu. Her işi îtidâl üzere olup asla aşırıya kaçmazdı... Her hareketi şuurlu, hikmetli ve yerli yerindeydi. Ne aşırılığa düşer ne de hakkı yerine getirmede kusur gösterirdi. Etrâfında insanların en hayırlıları bulunurdu. Onun katında ashâbın en üstünü, ahlâken en kâmil olanıydı. Onların mertebeye en yükseği de muhtaçlara en çok yardım edeniydi.”

Sonra Hz. Hüseyin, babası Hz. Ali’ye Peygamber Efendimiz’in bir meclisteki davranış tarzını sordu. Hz. Ali şunları anlattı:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- otururken de kalkarken de mutlaka Allâh’ı zikrederdi. Meclisin herhangi bir yerini kendisine tahsis etmez, böyle yapmayı da men ederdi. Nerede olursa olsun, bir cemaatin yanına vardığı zaman baş tarafa geçmez, meclisin sonuna oturur ve Müslümanlara da böyle yapmalarını emrederdi. Yanında bulunan herkese iltifatta bulunurdu. Öyleki yanında bulunan herkes, Resûlullâh nazarında en sevgili kimsenin kendisi olduğunu zannederdi. Kendisiyle oturan veya gelip ihtiyâcını arzeden kimsenin, yanından ayrılınca kadar her türlü sıkıntısına katlanırdı. Bir kimse, kendisinden bir istekte bulununca onu reddetmez, bulursa verir, bulamazsa tatlı ve yumuşak bir dille geri çevirirdi. Onun hoş görüsü bütün insanları içine alacak kadar geniş, güzel ahlâkı da bütün insanlara örnek olacak kadar olgundu. Herkes için şefkatli bir baba olmuştu. Hak husûsunda herkes onun katında eşitti.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in meclisi bir ilim, hayâ, sabır ve emânet meclisi idi. Meclisinde ne ses yükseltilir, ne bir kimse suçlanır, ne de işlenmiş bir kusur ve hata açığa vurulurdu. Onun meclisinde bulunan herkes eşit muâmele görürdü. Birbirlerine karşı üstünlükleri ise ancak takva ileydi. Hepsini de mütevâzî idiler. Büyüklere hürmet ederler, küçüklere şefkat ve merhamet gösterirler, ihtiyaç sâhiplerine öncelikle ilgi gösterir, ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar, garib ve yabancı olanları koruyup gözetirlerdi.”

Hz. Ali, Resûlullâh’ın bir topluluk içindeki davranışlarını anlatmaya şöyle devâm etti:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, meclisindekilere karşı dâimâ güler yüzlü ve yumuşak huylu idi. Affı ve bağışlaması boldu. Hiç kimse ile çekişmezdi. Hep sükûnet ve vakarla hareket eder, dâimâ güzel söz söylerdi. Hiç kimseyi ayıplamazdı. Son derece cömert ve diğergamdı. Kendisini şu üç şeyden alıkoymuştu:

- İnsanlarla çekişmekten,
- Çok konuşmaktan,
- Yararsız ve boş şeylerle uğraşmaktan.

İnsanlar hakkında da şu üç şeyden titizlikle sakınırdı:

- Hiçbir kimseyi ne yüzüne karşı ne de arkasından kınamaz, ayıplamazdı.
- Hiç kimsenin ayıp ve kusurunu araştırmazdı.
- Hiç kimseye, hakkında hayırlı olmayan sözü söylemezdi.

Peygamber Efendimiz konuşurken, meclisinde bulunanlar başlarına kuş konmuş gibi sessiz ve hareketsiz dururlar; sözünü bitirip susunca, söyleyeceklerini söylerler; fakat onun huzûrunda asla tartışmaz ve çekişmezlerdi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında birisi konuşurken, konuşmasını bitirinceye kadar, diğerleri susardı.

Meclisinde bulunanlar bir şeye gülerlerse o da tebessüm eder, bir şeye hayret ederlerse o da onlarla birlikte hayret ederdi.⁵² Ashâbın dayanamayarak müdâhale etmesine rağmen Peygamberimiz, meclisine gelen garip ve yabancıların söz ve taleplerindeki kabalık ve kırıncılığa katlanırdı. «*Herhangi bir ihtiyâcını arzeden birini gördüğünüzde ona yardım ediniz!*» buyururdu.

Gerçeğe uygun olmayan şekilde övülmeyi kabul etmezdi. Hakka tecavüz etmedikçe hiç kimsenin sözünü kesmezdi. Bir kimse haksızlık ettiği zaman ise, ya onu böyle konuşmaktan men eder ya da meclisten kalkıp giderdi.” (İbn-i Sa’d, I, 423-425)

⁵² Burada vurgulanmak istenen, Efendimiz’in bir mecliste bulunduğu zaman oradakilerin alâka ve temayüllerini dikkate alması, onları dışlayıcı bir tavır takınmamasıdır. Peygamberimiz, insanlardan farklı olduğu izlenimi verdirecek hareketlerden kaçınırdı. Onlarla tesis ettiği kalbî ve hissî irtibâtı devam ettirirdi. Farz ve haram olan durumlar hariç insanlarla iyi münâsebetler kurmak, çok dikkat ettiği bir husustu. Resûl-i Ekrem’in bu hassasiyeti Allâh dostları tarafından da örnek alınmıştır. Merhum Musa Efendi bu konuyu teyiden; “Uysallık rızâ makâmının üstündedir.” demiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, “Hayır!” demekten son derece sakınırdı. Yâni lisânında «لا» yoktu. Yapılmasını uygun gördüğü bir şey kendisinden istenildiği zaman “*Olur!*” buyurur; uygun bulmadığı bir şey istenildiğinde de susar, onu yapmak istemediği sükûtundan anlaşılırdı. (Heysemî, IX, 13)

Hz. Hasan’ın sorusu üzerine Peygamberimiz’in üvey oğlu Hind bin Ebi Hâle -radiyallâhu anh- de Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i şöyle anlatır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bakmak istediği tarafa bütün vücûduyla dönerdi. Etrafına gelişigüzel bakınmazdı. Daha çok önüne bakardı. Bakışı tefekkür ve ibret içindi. Ashâbıyla birlikte yürürken onları öne geçirir, kendisi arkada yürürdü. Birisiyle karşılaştığı zaman, önce kendisi selâm verirdi. Resûlullâh -aleyhisselâm- sürekli olarak hüznü, daima düşünceli idi. Lüzumsuz yere konuşmazdı. Sükûtu uzundu. Sözü başından sonuna kadar açık, anlaşılır ve düzgün bir şekilde söylerdi. Konuşurken kısa ve özlü kelimelerle konuşurdu. Sözü ne fazla, ne de eksik sarfederdi.

Sözü, kimsenin gönlünü incitmeyecek ve kimseyi küçük düşürmeyecek şekilde, gâyet yumuşak ve anlaşılır idi. En küçük nimete bile saygı gösterir, hiçbir nimeti hor görmezdi. Sırf kendi zevki için bir şeyi övmez ve yermezdi. Dünya ve dünya işleri için kızmazdı; fakat bir hak çiğnenmek istendiği zaman, o hak yerini buluncaya kadar hiçbir şey kızgınlığını gideremezdi. Şahsî bir sebeple asla kızmaz, dâimâ affederdi... Kızgınlığı çabuk geçer, üstelik kızdığını belli etmezdi. Neşelendiği ve ferahladığı zaman gözlerini yumardı. Gülmesi çoğunlukla tebessüm şeklindeydi. Gülümserken ağzındaki dişleri inci taneleri gibi görünürdü.” (İbn-i Sa’d, I, 422-423) Resûl-i Muhterem Efendimiz, insanların en nâziği, en iyi huylusu ve en mütebessimi idi. (İbn-i Sa’d, I, 365)

Hâkânî, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tebessüm hâricin-de gülmediğini şöyle dile getirir:

İbn-i Abbâs der ol hâs-ı Hudâ
Gülmeye eyler idi istihyâ

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisine peygamberlik gelmeden önce de kavmi arasında ahlâkının güzelliği ile övülür ve parmakla gösterilirdi. Bu hakîkati, kaynaklarımız şöyle dile getirir:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- nübüvvetten önce de

mertlik ve insanlık yönünden kavminin en üstünü, ahlâkça en güzeli, soy itibariyle en şerefli, komşuluk hakkını en çok gözeteni, hilimde en büyüğü, doğru sözlülükte en başta geleni, emniyet ve güvenilirlikte en üstünü, insanlara kötülük ve eziyet etmekten en çok uzak duranı idi. Hiç kimseyi kınadığı ve ayıpladığı; hiç kimseye münâkaşa ettiği görülmemiştir. Öyleki Yüce Allâh bütün iyi haslet ve meziyetleri onda topladığı için kavmi, kendisine «el-Emîn» vasfını vermişti.” (İbn-i Sa’d, I, 121)

“*Tedbir gibi akıl, sakınmak gibi verâ, güzel ahlâk gibi izzet ve şeref yoktur.*” (İbn-i Mâce, Zühd, 24) buyuran Efendimiz, ahlâkı, insanı süsleyen en güzel meziyet olarak tavsif etmiştir.

Ahlâkî husûsiyetler yerinde icrâ edildiğinde herkesin takdirini kazanır. Aksi takdirde istenmeyen neticelere yol açabilir. Bu sebeple Allâh Resûlü yaptığı her şeyi yerinde yapmıştır. Yersiz celâdet göstermemiş, af uygun olmazsa affetmemiş, merhamet edilmemesi gereken yerde de merhamet etmemiştir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in davranışları bütün insanların ahlâkı için bir ölçüdür. Onun örnek davranış ve hareketleriyle ahlâkın hudûdu çizilmiş ve hiçbir ahlâkî ölçü diğerinin sınırını aşmamıştır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz’in ahlâkî hassâsiyetine dâir bu umûmî değerlendirmeden sonra, tek tek ahlâkî umdelerin, onun muazzaz şahsiyetindeki görünüşlerine ve insanlığa yol gösterecek sözlerine geçebiliriz.

A. TEVÂZÛU

Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyince hâke nebât
Mütevazî olanı rahmet-i Rahmân büyütür.⁵³

Tevazu; alçak gönüllü olmak, Hakk’a boyun eğmek ve hakkı kabul etmektir. Tevâzûun azlığı kibir alâmeti, aşırılığı ise zilletir. Ayrıca aşırı tevâzû nefiste kibrin bir alâmeti olarak tezâhür edebilir. Bu hassas dengeye dikkat etmek gerekir.

Peygamberimiz’den bir sonraki nesil olan Tâbiîn’in büyük âlimi Hasan-ı Basrî’ye göre tevâzû, bir kimsenin evinden çıkıp giderken yolda rastladığı her Müslümanı kendisinden üstün kabul etmesidir. Büyük sûfi

⁵³ Tohum toprağa düşmeyince filizlenip büyüyemez. Bu bakımdan Allâh Teâlâ’nın rahmeti, kibirlileri değil, ancak mütevâzî olanları büyütür ve yüceltir.

Fudayl bin İyâz'ın kendisi gibi zâhid ve muhaddis olan Şuayb bin Harb'e, Kâbe'yi tavaf ettikleri bir esnâda söylediği şu sözler de aynı anlayışı yansıtmaktadır:

– Şuayb! Eğer bu yılki hacca sen ve benden daha günahkâr bir kimse gelmiştir, diye düşünüyorsan bil ki bu çok fenâ bir zandır.

Dünyâ hayâtında insanları süsleyen en mühim zinet tevâzûdur. Bu haslet kul olmanın bir gereğidir. Hiçbir şeye mâlik olmayan, bütün ihtiyaçlarını **“el-Ganî”** olan Rabbi'ne arz eden bir insanın, başka türlü düşünmesi ve davranması da beklenemez. Zîrâ bu, hakîkate aykırı bir hareket olur. Çünkü gurur, övünme ve bencillik eşyâ ile insan arasına çekilen bir perdedir. Bu perdeyi kaldırmadan hiçbir şeyi olduğu gibi görmek mümkün değildir. Kendini beğenmiş kimselerin tasavvurlarındaki âlemin, gerçeğine nisbetle büsbütün farklı bir manzarası vardır. Bu vehimlerden sıyrılarak hâdisâtı hakikat vechile göremeyen kimseler, hatâlara sürüklenmekte, başkalarından daha çok kendilerini aldatmakta, daha kötüsü de Allâh Teâlâ'nın gazabına ve hoşnutsuzluğuna mâruz kalma bahtsızlığına dûçâr olmaktadır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

“Kim Allâh Teâlâ'nın rızâsı için bir derece tevâzû gösterirse, bu sebeple Allâh onu bir derece yükseltir. Kim de Allâh'a karşı bir derece kibir gösterirse, Allâh da onu bu sebeple bir derece alçaltır, netîcede onu esfel-i safilîne (aşağıların aşağısına) atar.” (İbn-i Mâce, Zühd, 16)

Gurur ve kibrin ne derecede kötü bir huy olduğunu gösteren diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

“Üç sınıf insan vardır ki kıyamet günü Allâh, onları muhâtab almaz, yüzlerine bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Hem de onlar için can yakıcı bir azap vardır.”

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu cümleyi üç kere tekrarlaması üzerine Ebû Zerr -radiyallâhu anh-:

– Bu kimseler tam bir mahrûmiyete ve hüsrâna uğramışlar. Bunlar kimlerdir ey Allâh'ın Resûlü, diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen, yaptığı iyiliği başa kakan ve yalan yere yemin ederek malını iyi bir fiyatla satmaya çalışandır.” cevabını verdi. (Müslim, İmân, 171)

Hadisten de anlaşılacağı üzere büyüklenmek ve gurûra kapılmak insanı, âhîret gününde Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından, nazarından ve tezkiyesinden mahrum ederek elim bir azaba müstahak kılacak kadar kötü bir haslettir. Böyleleri, hakîkatten saptıkları gibi insanların gözünde de sevimsiz hâle gelirler. Tevâzû ise insanı hakîkate alıştırır; aynı zamanda onu derinleştirir ve yüceltir. Bir mütefekkirin dediği gibi; “İçtimaî hayatta herkesin göreceği ve görüneceği, mertebe denilen bir pencere vardır. Boyu kısa olanlar o pencereden görünebilmek için tekebbürle yükselirken, büyükler de tevâzû ile eğilmek durumunda kalırlar. İnsanda büyüklüğün mikeyâsı küçüklük yani tevâzu, küçüklüğün mîzânı da büyüklük yani tekebbürdür.”

Nihayette bütün insanlar tevâzû ehlini gayr-i ihtiyârî sever. Çünkü, her şey gibi muhabbet de yukarıdan aşağıya doğru akar.

Allâh Teâlâ tevâzûyu ilk olarak en sevgili kulu olan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e emretmektedir. **“Sana tâbî olan mü'minlere alçak gönüllü davran!”** (eş-Şuarâ 26/215) emrini alan Resûl-i Ekrem Efendimiz; *“Allâh Teâlâ bana, «O kadar mütevâzî olun ki kimse kimseye bôbürlenmesin; kimse kimseye zulmetmesin!» diye emretti.”* (Müslim, Cennet, 64) buyurmuş ve hayâtını tevâzûun zirvesinde yaşayarak biz ümmeti için sayısız örnekler sunmuştur. Cenâb-ı Hakk'a kul olmayı kendisi için en büyük şeref bilerek ne krallığa ne de melikliğe meyletmiştir. Efendimiz'in bu tercihini anlatan rivâyet şöyledir:

“Birgün Allâh Resûlü, Cibril ile oturmuş sohbet ediyordu. O anda semâdan bir melek indi. Cebrâil -aleyhisselâm- bu meleğin dünyaya ilk defâ indiğini söyledi. Melek; «Yâ Muhammed! Beni sana Rabbin gönderdi. Melik bir peygamber mi yoksa kul bir Peygamber mi olmak istediğini soruyor.» dedi. Efendimiz Cebrâil'e baktı. O da mütevâzî olmasını işâret ederek; «Ey Allâh'ın Resûlü! Rabbine karşı mütevâzî ol!» dedi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *“Kul bir Peygamber olmayı isterim.”* (İbn-i Hanel, II, 231; Heysemî, IX, 18, 20) buyurarak müstesnâ bir tevâzû nümûnesi ortaya koydu. Bu tercihten sonra kulluk, insanın ulaşabileceği en şerefli makam oldu.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisine aşırı ta'zim gösteren kimselere; *“Siz beni, hakkım olan derecenin üzerine yükseltmeyiniz! Çünkü Yüce Allâh beni resûl edinmeden önce kul edinmişti.”* (Heysemî, IX, 21) ikâzında bulunarak kul olmanın kıymetini göstermiştir.

Abdullâh bin Cübeyr -radiyallâhu anh- anlatıyor; Birgün Efendimiz bir grup sahabiyle yolda yürürken onlardan birisi örtü ile Allâh Resûlü'nü güneşten korumak istedi. Resûlullâh gölgeyi görünce başını kaldırdı, bir kimsenin kendisine gölgelik yapmakta olduğunu gördü. Adama: “*Bırak!*” dedi. Örtüyü alıp yere koydu ve; “*Ben de sizin gibi bir insanım!*” buyurdu. (Heysemî, IX, 21)

Peygamber Efendimiz Cenâb-ı Hakk'ın Habîbi ve insanların en şerefli olmasına rağmen hiçbir kimsenin yapamayacağı kadar tevâzû göstermiş, insanların arasında onlardan biri gibi yaşamıştır. Abbâs -radiyallâhu anh- şöyle anlatır: Resûlullâh Efendimiz'e:

– Yâ Resûlallâh! Kendin için bir taht edinip orada otursanız. Görüyorum ki halk seni rahatsız ediyor, dedim. Allâh Resûlü şöyle buyurdu:

“– *Hayır! Allâh beni içlerinden alıp huzûra kavuşturuncaya kadar aralarında duracağım. Varsın ökçelerime bassınlar, elbisemi çekiştirsinler, kaldırdıkları tozlar beni rahatsız etsin!*” (İbn-i Sa'd, II, 193; Heysemî, IX, 21)

Bu engin tevâzû sebebiyle Peygamber Efendimiz ne kapalı kapılar ardına çekilir, ne perdeler arkasına gizlenir ne de kendisinin önüne hususî olarak yemek taşınırdı. Toprak üzerinde oturur, yerde yemek yer ve; “*Ben kulun oturduğu gibi oturur, kulun yediği gibi yerim. Ben ancak bir kulum!*” buyururdu. (İbn-i Sa'd, I, 372) Köleler arpa ekmeğine bile dâvet etseler dâvetlerine icâbet eder (Heysemî, IX, 20) ve çocuklara dahî selâm verirdi. (Buhârî, İsti'zân, 15) Şu rivâyet ne kadar dikkat çekicidir:

Medineli herhangi bir kişi, hatta bir köle bile Peygamberimiz'in elinden tutar, onu istediği yere kadar götürür, merâmını arzeder ve müşkilini hallederdi. (Buhârî, Edeb, 61) Abdullah Vassaf, âcizlere şefkatli olanların ve tevâzû gösterenlerin hakîkatte yükseldiğini şöyle ifâde eder:

Her âcize şefkat et şefî ol
Mahlûka tevâzû et refî ol.

Sevgili Peygamberimiz, Allâh Teâlâ indindeki (katındaki) izzeti bilindiği ve sonsuz lutf-u ilâhîye mazhar olduğu halde sahâbe-i kirâmdan duâ isteyecek kadar mütevâzî davranabilmiştir. Hz. Ömer şöyle anlatır; Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den umre yapmak için izin istedim. İzin verdi ve:

“– *Bizi duadan unutma, sevgili kardeşim!*” buyurdu.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu sözüne karşılık bana

dünyayı verselerdi bu kadar sevinmezdim. (Ebû Dâvûd, Vitir, 23)

Fahr-i Kâinât Efendimiz evindeyken elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder (İbn-i Sa'd, I, 366) ve koyununu sağardı. (Heysemî, IX, 20) Yine o, eşyâsını kendisi taşır, hiç kimseye yük olmak istemezdi. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-'in anlattığı şu hâtırâsı bunun pek güzel bir misâlidir:

“...Birgün Efendimiz ile berâber çarşıya gitmiştim. Peygamberimiz oradan elbise satın aldı. Hemen koşarak onları elinden almak istedim. Bunun üzerine:

«Bir kimsenin, eşyâsını kendisinin taşıması daha uygundur. Ancak taşımaktan âciz olursa Müslüman kardeşi ona yardım eder.» buyurdu.” (Heysemî, V, 122)

Enes -radiyallâhu anh-'in anlattığına göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- hastaları ziyâret eder, cenâze teşyîinde bulunur ve herkesin binek olarak kullandığı şeyleri kullanmaktan çekinmezdi. Meselâ merkebe binmekten kaçınmazdı. Nitekim Hayber'in fethedildiği, Kureyza oğullarına sefer yapıldığı günlerde yuları hurma lifinden olan bir merkebi binek olarak kullanmıştı. (Hâkim, II, 506) Hiçbir biniti olmadan yaya olarak yürüdüğü de çoktu ve bu onun için gâyet normal bir hâldi. Câbir -radiyallâhu anh-; “Hastaydım, Resûlullâh beni ziyâret etti. Hiçbir şeye binmeden yürüyerek gelmişti.” (Buhârî, Merdâ, 15) sözleriyle onun bu mütevâzî davranışını anlatmaktadır.

Mescid-i Nebevî inşâ edilirken herkes gibi kerpiç taşıyan, hendek kazımında herkes açlıktan karnına bir taş bağlarken iki taş bağlayan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-,⁵⁴ ashâbı arasında onlardan fark edilmeyecek şekilde yaşar ve kendini onlardan üstün görmezdi. Abdullah bin Büsr -radiyallâhu anh- şöyle bir hâdise anlatır:

“Fahr-i Cihân Efendimiz'in dört kişinin taşıyabildiği «Garrâ» adlı bir yemek kazanı vardı. Kuşluk vakti girip kuşluk namazı da kılındıktan sonra, içinde tirit bulunan bu kabı getirdiler. Ashâb-ı kirâm etrafına toplandı. Sahâbîler çoğalınca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- diz çöktü. Bunu gören bir bedevî, hayâtında hiçbir zaman bu kadar yüce bir tevâzû görmemiş olmanın verdiği şaşkınlıkla:

– Bu nasıl oturuş, diye sordu. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

⁵⁴ İbn-i Hanbel, II, 381; Buhârî, Rikâk, 17.

«—Allah Teâlâ beni cömert ve güzel ahlâk sahibi bir kul olarak yarattı, zorba ve inatçı bir zâlim kılmadı.» buyurdu.” (Ebû Dâvûd, Et’ime, 17)

Fuzûlî, Allâh Resûlü’ne ezelde bahşedilen büyüklüğün, bir kul gibi davranmasıyla aslâ yok olmayacağını bir temsille şöyle dile getirir:

Saâdet-i ezelî kâbil-i zevâl olmaz

Güneş yer üstüne düşmekle pâymâl olmaz.

Allâh Resûlü bir kimsenin kendisini arkadaşlarından farklı görmesini sevmezdi. Bir sefer esnâsında ashâbına koyun kesip pişirmelerini emretmişti. Ashâbından biri; “Yâ Resûlallâh, onu ben keseyim.” dedi. Başka biri; “Yâ Resûlallâh, yüzmesi de benim vazifem olsun.” dedi. Bir başkası da; “Yâ Resûlallâh, pişirmesi de bana âit olsun.” dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz de:

“— O hâlde odunu toplamak da bana âit olsun.” buyurdu. Sahâbîler; “Yâ Resûlallâh! Biz onu da yaparız, senin çalışmana gerek yok.” dedilerse de Peygamberimiz:

“— Sizin benim işimi de yapabileceğinizi biliyorum. Fakat ben, size göre imtiyazlı bir durumda bulunmaktan hoşlanmam. Çünkü Allâh Teâlâ kulunun, arkadaşları arasında imtiyazlı durumda olmasını sevmez.” buyurdu. (Kastallânî, I, 385)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, hem devlet başkanlığı hem de ordu kumandanlığı gibi pâyeleri şahsında topladığı halde, eşine rastlanmaz bir tevâzû örneği sergilemiştir. Bu azim ve gayretleri, Allâh Teâlâ’nın inâyeti ile buluşunca kendisine büyük fetihler müyesser olmuştur. Ancak bunların hiçbirisi Fahr-i Kâinât Efendimiz’in tevâzûunu en küçük bir şekilde zedelememiştir. Efendimiz’in fetihden sonra Mekke-i Mükerrerme’ye girişi en büyük tevâzû örneklerindendir. Orada bulunan ashâb-ı kirâm bu hâli şöyle tasvir ederler:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Mekke’yi fethetmek için ordunun başında bulunuyordu. Zafer müyesser olup da devesinin üzerinde Mekke’ye girerken, başını Yüce Rabbine karşı tevâzû ile o derece eğmişti ki sakalının uçları neredeyse devenin semerine değmekteydi. O esnâda devamlı olarak:

اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ

«Ey Allâh’ım! Hayat ancak ahiret hayâtıdır!» diyordu.” (Vâkıdî, II, 824;

Peygamber Efendimiz, bunca zaferlere rağmen insanlara karşı mütevâzî davranmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. Meselâ ashâbından birisi deve üzerinde giderken o, sâde bir insan gibi yaya olarak yürüyebilmiştir.

Birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, muhacir ve Ensâr'dan bâzı kişilerle birlikte Muaz bin Cebel'i Yemen'e vâli olarak uğurlamaya çıkmıştı. Muaz -radiyallâhu anh- binek üzerinde gidiyor, Resûl-i Ekrem Efendimiz ise yanı sıra yaya yürüyor ve kendisine bazı tavsiyelerde bulunuyordu. Muâz:

– Yâ Resûlallâh! Ben binitliyim, sen ise yaya yürüyorsun! Ben de inip seninle ve ashâbınla birlikte yürüsem olmaz mı, diye mahcûbiyetini dile getirdi. Onu teskîn eden Efendimiz, kendisini meşgul eden esas meselenin ne olduğunu açık bir şekilde gösteren şu cevâbı verdi:

“– Ey Muâz! Bu adımlarımın, Allâh yolunda atılan adımlar olmasını arzu ediyorum.” (Diyârbekrî, II, 142)

Nâmık Kemâl, tevâzûun en büyük yücelik, halka hizmetin de efendilik olduğunu ve bunların en güzel örneklerinin Peygamberimiz'in hayâtında bulunduğunu şöyle dile getirir:

Tevâzû ayn-ı rif'at, hizmet-i millet siyâdettir
Olunsun hulk-i Peygamber'le istişhat lâzımsa.

Yine Server-i âlem Efendimiz, bu derin tevâzuu sebebiyle yolculuk esnâsında arkadan gider, yürümekte güçlük çeken kimseleri tergisine bindirir ve onlara duâ ederdi. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 94)

Böylesine derin bir tevâzuun özünde, dünyâdaki makâm ve mevkîlerin bir kıymet ifâde etmemesi vardır. Onun gözünde hayât ancak âhiret hayâtı idi ve yarışanların bunun için yarışması gerekiyordu.

Bütün bu rivâyetlerde gördüğümüz misâller onun yüksek tevâzûundan bize akseden pırıltılardır. O ise anlattığımızdan daha

⁵⁵ Sevgili Peygamberimiz, dünya hayatına nisbetle âhiretin ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifâde eden bu sözü hayâtı boyunca sık sık tekrarları. Rivâyetlerde, Mescid-i Nebevî inşâ edilirken, Hendek kazılırken, Fetih günü Mekke'ye girerken ve Vedâ haccı esnâsında arefe günü mü'minlerin çokluğunu gördüğünde söylediği sâbittir. (Buhârî, Cihâd, 33, 110; Menâkibu'l-ensâr, 9; Megâzî, 29; Müslim, Cihâd, 126, 129; Tirmizî, Menâkıb, 55; İbni Mâce, Mesâcid, 3)

yükseklerde, daha ötelerdedir. Çünkü tevâzû onun şîâdır. Ümmetin vazifesi de onun izini tâkip etmek ve münevver yolunda yürümek olmalıdır. Bu hakîkati Mevlânâ hazretleri, çevresindekilere tatbîkî olarak ne güzel anlatmıştır:

Hazret-i Mevlânâ'yı görmek üzere Konya'ya gelen bir papaz, maiyyeti ile birlikte yolda giderken hazrete rast gelir. Hürmet ederek huzûrunda eğilir. Mevlânâ da aynı hürmetle mukâbele eder. Papaz başını kaldırdığı zaman Mevlânâ'yı aynı ihtirâm vaziyetinde bulur. Nihâyet bu tevâzu karşısında hayrân kalıp Müslüman olur. Mevlânâ eve döndüğü zaman oğlu Sultan Veled'e şu müthiş sözü söyler:

– Bir râhip tevâzû faziletini elimizden almak istedi. Allâh'a şükür ki bu yolda biz onu mağlûb ettik. Çünkü tevâzu ve hilim, Âlemlerin Efendisi'ne mensup olanların şîâdır. (Ali Nihat Tarlan, s. 28)

B. HAYÂSÎ

Hazret-i Hak'tan edip istihyâ
Meh-i nev gibi olurlardı dü-tâ⁵⁶
Hâkânî

Hayâ; rücû, utanma, ayıplanan bir şeyin korkusuyla insanda hâsıl olan mahcûbiyet hissi mânâlarına gelir.

Hayâ iki kısımdır. Birisi, Yüce Allâh'ın herkese doğuştan bahşettiği fitrî hayâdır. İnsanlar arasında edep mahallini açmaktan utanmak bu kısma girer. Diğer de terbiyeye bağlı î mânî hayâdır ki mâsiyet ve günah olan kötü işlerden mü'mini alıkor. Buna göre hayâ, kötü ve çirkin sayılan şeylerden uzak durmak, tavır ve davranışlarda ölçülü olmak, herhangi bir işte haddi aşmamaktır. İbn-i Mes'ud -radıyallâhu anh-'in naklettiği şu hadis-i şerif bu tür hayâyı îzâh etmektedir:

“Birgün Peygamber Efendimiz:

«– Allâh'tan hakkıyla hayâ edin!» buyurdu. Biz:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Elhamdülillâh Allâh'tan hayâ ediyoruz, dedik. Bunun üzerine Efendimiz şu açıklamayı yaptı:

«– Söylemek istediğim, sizin anladığınız hayâ değildir. Allâh'tan hakkıyla hayâ etmek; başı ve üzerindeki azaları, bedeni ve ondaki âzaları

⁵⁶ Allâh Teâlâ'ya duyduğu engin hayâsı sebebiyle Efendimiz, O'nun huzûrunda yeni doğmuş bir hilâl gibi iki büklüm dururlardı.

muhâfaza etmeniz, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamanızdır. Âhireti diyen, dünyanın zînetini terkedip âhireti bu hayata tercih etmelidir. İşte kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allâh'tan hakkıyla hayâ etmiş olur.» (Tirmizî, Kıyâmet, 24)

Hayânın pek çok mertebesi vardır. En yüksek mertebesi, kişinin zâhiren ve bâtinen Allâh'tan hayâ etmesidir. Yâni her an Allâh Teâlâ'nın huzûrunda bulunduğu hissini taşımasıdır.

Hayâ, kötülüklerden ve her istediğini yapmaktan alıkoyan insanî bir duygu ve takvânın ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla kul, hayâ sâhibi olmadıkça takvâ sâhibi olamaz.

Hayânın îmân ile de sıkı bir alâkası mevcuttur. Bu ikisi dâimâ bir arada bulunurlar. Nitekim Peygamber Efendimiz; *“Hayâ îmândandır.”* buyurmuştur. (Buhârî, îmân, 3) Onlardan biri zâil olunca diğeri de gider. (Hâkim, I, 73) Hayâ ve edep noksanlığı, îmân ve din noksanlığından kaynaklanır.

Allâh -celle celâlüh- hayâ sâhibi kullarını sevmekte ve Kur'ân-ı Kerîm'de onları şöyle methetmektedir; **“(Zekât ve sadakalarınızı), kendilerini Allâh yoluna adadıkları için yeryüzünde kazanç peşinde dolaşmayan fakirlere verin! Bilmeyen kimseler, iffet ve hayâlarından dolayı onları zengin zannederler. Sen onları sîmâlarından tanırsın. Çünkü yüz-süzlük ederek ısrarla insanlardan bir şey isteyemezler. Hiç şüphesiz ki Allâh, yaptığınız her hayrı bilir.”** (el-Bakara 2/273)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Cenâb-ı Hakk'ın hayâ ehlini sevdiğini Eşec el-Asarî'ye söylediği şu sözle beyân buyurmuştur; *“Muhakkak ki sende Allâh'ın sevdiği iki haslet var: Hilim ve hayâ!”* (İbn-i Mâce, Zühed, 18)

Hayâ sâhibi olmayan ve hayâsızlığın şuyû bulmasını (yaygınlaşmasını) isteyenleri ise Cenâb-ı Hak şu şekilde îkâz etmektedir; **“Şüphesiz çirkin söz ve fiillerin inananlar arasında yaygınlaşmasını isteyenler için dünyâda da âhirette de pek elem verici ve can yakıcı bir azab vardır.”** (en-Nûr 24/19)

Hayasızlığın toplumda şuyû bulmasını isteyenler, o cemiyete karşı en büyük saygısızlığı yapmış olurlar. Böyle davrananlar, kendileri de zararların en büyüğüne uğrarlar. Çünkü hayâsızlık, Peygamber Efendimiz'in bildirdiğine göre bir helâk sebebidir:

“Hiç şüphesiz Aziz ve Celil olan Allâh, bir kulu helâk etmek istediği zaman ondan hayâyı çekip alır. Hayâyı alınca, o kul ancak gazâba uğrayan

biri olur. Gazâba uğradığı zaman kendisinden emânet (güvenilirlik) kaldırılır. Emânet kaldırılınca o ancak hâin olur. Hâin olduğu zaman kendisinden rahmet kaldırılır. Rahmet kaldırılınca o ancak lânete uğrar, mel'un olur. Lânete uğradığı ve mel'un olduğu zaman da kendisinin İslâm ile olan bağı koparılır!” (İbn-i Mâce, Fiten, 27)

Bütün peygamberlerin tebliğdeki asıl hedefi, tevhid inancını yeryüzüne hâkim kılmak ve ahlâkları bir cemiyet tesis etmektir. İnsanlığa güzel ahlâkı tâlim etmek ve onun en müessir örneklerini göstermek için görevlendirilen Efendimiz, hiç şüphesiz insanlar arasında hayâ duygusuna en fazla sâhip olanı idi. O, peygamberliğinden önce, ahlâksızlığın bütün insanlığı sardığı bir devirde dahî bu ulvî haslet ile temâyüz etmişti. Bunun en güzel örneklerinden birisi şudur:

Kâbe yeniden inşâ edilirken Fahr-i Kâinât Efendimiz, amcası Abbâs ile birlikte taş taşıyordu. Abbâs -radiyallâhu anh-, taşların çıplak omuzunu incitmemesi için Efendimiz'e:

– İzârını (alt elbiseni) omuzuna koy, dedi. Efendimiz izârını omuzuna koymak istediği sırada yere yığıldı ve gözlerini semâyâ dikerek amcasına:

“– *Bana izârımı göster!*” dedi. Hemen onu alıp üzerine örttü. (Buhârî, Hac, 42)

O zamanki toplumda elbisesiz dolaşmak gâyet normal kabul edilmesine rağmen, Allâh Resûlü hiçbir zaman hayâ sınırları dışında bir tutum sergilememiştir. Hadiste de kaydedildiği gibi amcasının teşviki ile böyle bir durumla karşı karşıya kaldığında ise hemen Allâh Teâlâ tarafından muhâfaza edilmiştir.

Efendimiz'in hayası ile alâkalı olarak Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- şöyle der:

“Nebiyy-i zî-şân Efendimiz örtünme çağına girmiş bir genç kızdan daha hayâlî idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde bu durum, mübârek vech-i pâkinden hemen anlaşıldı.” (Buhârî, Menâkıb, 23)

Yine Efendimiz:

“*Hayâ ancak hayır kazandırır.*” (Buhârî, Edeb, 77)

“*Hayânın hepsi hayırdır.*” (Müslim, Îmân, 61) buyurarak ümmetinin, davranışlarını hayâ ile tezyîn etmesini isterdi. Hayâsızlıkla yapılan bir işin

lekeleneyeceğini ve hoş karşılanmayacağını, hayâ ile güzelleştirildiğinde ise herkes tarafından hüsn-ü kabul göreceğini beyân ederdi. (Tirmizî, Birr, 47)

Hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın, hayâ duygusu tamamen hayırdan ibaret olup, insana ancak güzellikler bahşeden bir fazîlettir. Bu asil duygunun, insanın hakkını elde etmesine engel olan çekingenlik, medenî cesaretten mahrûmiyet, korkaklık ve beceriksizlik gibi menfî sıfatlarla hiçbir alâkası yoktur. Nitekim Ensâr kadınları Allâh Resûlü'nün mübârek huzûruna gelerek, kendilerine has mahrem meseleleri sorarlardı. Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle der; “Ensâr hanımları ne iyi kadınlardır. Hayâları, onları dînî meseleleri derinlemesine öğrenmekten alıkoymamıştır.” (Müslim, Hayz, 61)

Hak Teâlâ, Habîb-i Ekrem Efendimiz'in hayâ âbidesi olduğunu âyet-i kerîmesinde şöyle beyân eder:

“Ey imân edenler! Peygamber'in evlerine rastgele girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girecek olursanız, (erkenden gelip) yemeğin hazırlanmasını beklemeyin. Dâvet edildiğiniz zaman girin, yemeği yer yemez dağılın da lafa dalmayın.”

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ

“Çünkü bu hareketiniz Peygamber'e sıkıntı veriyor, fakat o size bunu söylemekten hayâ ediyor. Halbuki Allâh hakkı söylemekten aslâ çekinmez.” (el-Ahzâb 33/53)

Hiz. Enes, bu âyetin nüzûl sebebini şöyle anlatıyor:

Resûlullâh Efendimiz Zeyneb -radiyallâhu anhâ- ile evlendikleri zaman annem Ümmü Süleym bana:

– Resûlullâh'a bir hediye takdîm etsek, dedi. Ben:

– Bir şeyler hazırla götüreyim, dedim. Bunun üzerine hurma, yağ ve keş getirdi. Bir tencereye koyarak bunlarla yemek yaptı ve benimle gönderdi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e götürdüğümde:

“– *Yemeği bırak.*” buyurduktan sonra; “*Bana falancaları çağır.*” diyerek teker teker isimlerini söyledi. Ayrıca; “*Kime rastlarsan çağır.*” diye emretti. Emri yerine getirdim, sonra döndüm. Ev insanlarla dolmuştu. Efendimiz elini yemeğin üzerine koydu ve Allâh'tan başka kimsenin bilmediği (yani duyulmayacak şekilde) bir şeyler söyledi. Sonra cemaati onar onar çağırdı. Herkes o yemekten yiyordu. Allâh Resûlü yiyenlere:

“– Yemeğe Allâh’ın ismini zikrederek başlayın ve önünüzden yiyin!” buyurdu. Bu hâl herkesin yemeğini yiyip dağılmasına kadar devam etti. Sonunda bir kısmı çıktı, bazıları da kalıp sohbete devam etti. Efendimiz aslında onların çıkmalarını bekliyordu. Biraz daha bekledikten sonra çıkıp diğer bir hücre-i saâdetine doğru yürümeye başladı. Az sonra sohbete dalanlar da gitti. Hemen çıktım ve Efendimiz’e:

– Davetliler gitti artık, dedim. Resûl-i Ekrem evine geri döndü... Bundan sonra bu ayet nâzil oldu. (Buharî, Tefsir, 33; Müslim, Nikâh, 89)

Düşüncesizlik ederek evinde oturup gereksiz yere sözü uzatan kimselere, Peygamber Efendimiz, yeni evlendiği bir zamanda dahi hayâsından dolayı bir şey söyleyememiş ve kendiliğinden gitmelerini bekleyip sabretmiştir. Ancak Cenâb-ı Hak, sevgili Resûlü’ne sıkıntı verilmesinden hoşlanmadığı için hemen o anda, bütün mü’minlere de hitâb eden bir îkâz inzâl buyurmuş ve kullarından, Habîb-i Edîbî’ni hiçbir sûrette rahatsız etmemelerini istemiştir.

Tâîf kuşatması sonrasında vukû bulmuş olan şu hâdise de Resûl-i Ekrem Efendimiz’in yüksek hayâ duygusunu göstermesi açısından zikre değerdir. Bir grup süvarisiyle başarılar kazanan Sahr isimli sahâbî, bazı esirler almış ve İslâm’dan kaçan Süleymîler’e âit bir suyu da Efendimiz’den isteyerek, oraya kavmiyle birlikte yerleşmişti. Daha sonra aldığı esirlerden birisinin yakını olan Muğîre bin Şu’be Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelip:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Sahr, halamı esir etti. Hâlbuki halam Müslüman olmuştu, dedi. Allâh Resûlü onu çağırıp:

“– Ey Sahr, bir kavim Müslüman olduğunda artık kanlarını da mallarını da korumuş olurlar. O halde Muğîre’ye halasını iâde et.” buyurdu. O da iâde etti. Bir müddet sonra Süleymîler de Müslüman oldular ve Sahr’a gelip suyu kendilerine iâde etmesini istediler. Sahr kabul etmeyince Resûlullâh’a başvurup:

– Ey Allâh’ın Resûlü biz Müslüman olduk, suyumuzu iâde etmesi için Sahr’a geldik fakat kabul etmedi, dediler. Resûl-i Ekrem Efendimiz Sahr’ı tekrâr çağırıp ve:

“– Ey Sahr, bir kavim Müslüman olunca malları ve kanları korunmuş olur. O hâlde bunlara sularını geri ver.” diye emredince Sahr:

– Başüstüne ey Allâh’ın Resûlü, diyerek emr-i peygamberîye bütün varlığıyla teslîm oldu.

Hâdiseyi anlatan sahâbî Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu esnâda, önceden verdiği bir şeyi geri almak mecbûriyetinde kaldığından dolayı, son derece hayâ duyduğunu ve mübârek yüzünün bir genç kızın yüzü gibi kızardığını ifâde etmektedir. (Ebû Dâvûd, Harâc, 34-36)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- sâhip olduğu ulvî hayâ duygusu sebebiyle bir kimsenin yüzüne nazarlarını dikmez, dikkatlice bakmazdı. (Münâvî, V, 224)

İki cihan güneşi Efendimiz, hep güzellikler içinde yaşamıştır. Yalnız bulunduğu anlarda bile kendisinden, hayâ sınırlarını aşan herhangi bir hareket sâdir olmamıştır. Ashâbının da aynı hâl üzere olmasını isteyen Efendimiz, onları hayâyâ ve bunun bir mütemmimi olan tesettüre dâvet etmiştir. *“Allâh, kendisinden hayâ edilmeye insanlardan daha lâyıktır.”* (Ebû Dâvûd, Hammâm, 2) buyurarak açıkta ve gizlilikte devâmlı edep üzere bulunmayı tavsiye etmiştir. Diğer bir hadislerinde de:

“Çıplaklıktan sakınınız! Yanınızda sizden hiç ayrılmayan (melekler) vardır. Bunlar ancak ihtiyaç giderirken ve kişi hanımına yaklaştığı anda ayrılırlar. Onlardan utanınız ve onlara iyi davranınız.” buyurmuştur. (Tirmizî, Edeb, 42) Bu rivâyetlerde açık bir şekilde görüldüğü gibi dâimâ ihsân duygusu içinde yaşayan Resûl-i Ekrem Efendimiz, esâsında Allâh’tan hayâ etmekte ve her ânını edep üzere yaşamaktadır. Müslümanlara da her an hayâ üzere bulunmalarını tavsiye etmektedir. Nitekim Efendimiz birgün, izârsız olarak açık alanda gusleden bir kimseye rastlamış, bunun üzerine minbere çıkarak:

“– Allâh -azze ve celle- çok hayâlî ve çok gizlidir. Bu nedenle hayâyı ve örtünmeyi sever. O hâlde biriniz gusledeceği zaman örtünsün.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Hammâm, 1)

İslâm’ın insanları ulaştırmak istediği rûhî kıvâm, onların her an ihsân duygusu ile dolu olmalarıdır. Gizlide ve açıkta Allâh’tan hayâ duymak da bu duygunun bir netîcesidir. Allâh Teâlâ’nın her an kendisini görmekte olduğunu bilen bir kimse, büyük bir edep ve hayâ üzere yaşar. Dikkatli davrandığı için de yanlış bir hareketi görülmez. Bu, hayânın en yüksek noktasıdır.

Utanma duygusu, ilk insandan beri var olagelmıştır. İlk peygamberlerden itibaren bu duygunun önemi üzerinde durulmuş, hakkındaki ilâhî

buyruk hiç değişmemiştir. Bu hakîkati Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle ifâde etmiştir:

“İlk peygamberlerden îtibâren halkın hatırında kalan bir söz vardır; «Hayâ etmedikten sonra istediğini yap!»” (Buhârî, Enbiyâ, 54; Edeb, 78)

Nesilden nesile aktararak gelen bu hikmet, utanma duygusunun insanı fenâlıklara dalmaktan alıkoyduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu hâlde, Allâh’tan ve insanlardan utanan bir kimsenin, nefsinin istediği her hareketi yapması mümkün değildir. Utanma duygusuna sâhip olmayan bir kimsenin ise önünde hiçbir engel yoktur. Dolayısıyla öyle bir kimse, her türlü çirkinliği kolayca yapabilir.

Ancak insan ne yaparsa yapsın, bir gün bunların hesabını muhakkak verecektir. Bu sebeple yapacağı işi iyi düşünmelidir. Şayet bu iş Allâh’tan ve insanlardan utanacağı bir şey değilse, onu gönül hoşluğu ile yapmalıdır. Yaptığı takdirde Allâh’tan ve insanlardan utanacaksa onu da kesinlikle terk etmelidir. Allâh Resûlü, bu sözleriyle bizlere bir davranış ölçüsü vermektedir. Kısaca ifâde etmek gerekirse, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sünnetini aynen tâkip etmek en emin ve en kısa yoldur. Çünkü o, hayâ âbidesi olarak bizim için eşsiz bir hayat rehberidir.

C. AHDE VEFÂSI

“Bana olan ahdinizi yerine getirin ki Ben de size olan ahdimi îfâ edeyim.” (el-Bakara 2/40)

Ahid, kayıt altına alınmış sözlü veya yazılı anlaşma demektir. Dikkate alınıp uyulması gereken sözlere ve belgelere ahid denir. Akid kelimesi de aynı mânâyı taşımaktadır. “Vefâ” ve “îfâ” ise ahdin îcâbını bütünüyle yerine getirmektir.

Cenâb-ı Hak; **“Ey îmân edenler! Akitlerin gereğini yerine getirin!”** (el-Mâide 5/1) buyurmuştur. Dolayısıyla mü’minler, yaptıkları bütün akidleri îfâ etmelidirler. Öncelikle imân bir akittir. Mü’min, îman ederek Allâh’a karşı birtakım taahhütlerde bulunmaktadır. Bunun dışında insan, ferdî ve içtimâî bir çok akidler de yapar. Hangi türden olursa olsun, bütün bu akidlerin yerine getirilmesi gerekir. Zîrâ dînin esâsı, îmânın hükmü ve Allâh’ın emri budur.

İçtimâî nizâmın teşekkülünde ve devâmında ahde vefânın, mühim bir yeri vardır. Zîra fert ve cemiyet hayatının gelişmesi karşılıklı münâsebetlere, bunlar da çeşitli anlaşma ve sözleşmelere bağlıdır. Bunlar olmaksızın

içtimâî ve iktisâdî hayatın gelişmesi ve devâm etmesi mümkün değildir. Bu sebeple insanların şikâyetlerinin önemli bir kısmı ve işlerin aksamasının temel sebebi umûmiyetle ahde vefâsızlıktır. Yapılan akde uymayı istemek kazanılmış bir hak, onu yerine getirmek de kabul edilmiş bir vazîfedir. Verdiği sözü tutmayan kimse, karşı tarafın hakkını ödememiş ve kendi vazîfesini de yerine getirmemiş olur. Allâh Teâlâ:

“Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir.” (el-İsrâ 17/34) buyurarak kullarını bu husûsta dikkatli olmaya çağırmaktadır. Bu güzel ahlâkı insanın özüne sindirmesi, kendi lehine olacağı gibi onun gereğini yerine getirmemesi de aleyhine olacaktır. Ahdine vefâsızlık eden insanların çevrelerinde güvensizlik, kin ve öfke hâkim olurken, ahidlere riâyet edilen muhitlerde huzûr ve sükûn teşekkül eder, herkes birbirine saygı ve sevgi ile bağlanır. Cenâb-ı Hak bu kimselere büyük lütuflarda bulunacağını şöyle ifade etmektedir:

“...Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allâh ile olan ahdine vefâ gösterirse, Allâh ona büyük bir mükâfat verecektir.” (el-Feth 48/10)

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Allâh Teâlâ'nın; “*Ben kıyâmet günü şu üç (kısm) insanın düşmanıyım.*” buyurduğunu bildirmiş, ilk olarak da “*Allâh adına yemin ettikten sonra sözünden cayan kişi*”yi zikretmiştir. (Buhârî, Buyû, 106) Diğer bir hadisinde, verdiği sözden dönen kimsenin, bu huyu terk edinceye kadar münâfıklıktan bir sıfat taşıdığını bildirmiştir. (Buhârî, İmân, 24) Başka bir hadîs-i şerifinde de böyle kimselerin kıyâmet gününde karşılaşacakları acı manzarayı şöyle tasvîr etmiştir:

“Kıyâmet günü, ahdine vefâ göstermeyen kimselerin arkasında bir bayrak bulunacak ve vefâsızlığı ölçüsünde o bayrak yükseltilecektir.” (Müslim, Cihâd, 15) Yani ahdine vefâsızlık eden kişi o gün, mahşer halkı arasında teşhir edilecek ve yaptığı haksızlık ölçüsünde bayrağı yükseltilerek, daha fazla insan tarafından görülmesi sağlanacaktır. Bu da onu daha fazla rezîl ve rüsvâ edecektir.

İbn-i Abbâs hazretleri; “Kim ahdini bozarsa, Allâh mutlaka ona bir düşman musallat eder.” (Muvatta, Cihâd, 4) demek sûretiyle sözüne sâdık olmayanların, Allâh Teâlâ ve kulları tarafından sevilmeyeceğini ve musîbetlere mâruz kalacağını bildirmiştir.

Rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de, va’dine sâdık olduğunu, verilen bir sözün, katında asla değişmeyeceğini bir çok defâ beyân buyurur. Resûl-i

Ekrem Efendimiz, ashâbından birinin cenaze namazını kıldırdıktan sonra şöyle duâ etmiş ve Allâh Teâlâ'yı ehl-i vefâ diye vasıflandırmıştır:

“Allâhım! Falan oğlu falan Sana emânettir ve Sen'in teminâtın altındadır. Artık onu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru. Sen sözünde duran ve hamde lâıyk olansın...” (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 54-56) Duâda geçen *“Ehlü'l-vefâ”* ifadesi Allâh Teâlâ'nın ahbine sâdık ve her türlü övgüye lâıyk olduğunu, verdiği emânı geri almayıp gereğini yerine getirdiğini, iyi davrananları mükâfatlandırıldığını, hakkı ve haklıyı dâima gözettiğini anlatmaktadır. Yüce Rabbimiz bu sıfatını kullarında da görmeyi sevdiği için:

“Bana olan ahdinize vefâ gösterin ki ben de size olan ahdimi ifâ edeyim!” (el-Bakara 2/40) buyurarak onlara da ahidlerini yerine getirmelerini emretmektedir. Allâh Teâlâ'nın en kâmil kulu olan ve O'nun emirlerine herkesten daha sıkı sarılan Resûl-i Ekrem Efendimiz, kulun Allâh ile olan mîsâkına sık sık temas ederek, Seyyidü'l-İstiğfâr diye meşhûr duâsında:

وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَىٰ عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ

“– Allâhım! Ben Sen'in kulunum. Gücüm yettiği kadar ahbine ve va'dine sadâkat gösteriyorum!” (Buhârî, Deavât, 16) diye istiğfâr ederdi. O Mübârek Peygamber, Rabbi'ne olan ahbine sâdık kaldığı gibi diğer insanlara verdiği sözden de hiçbir zaman caymamıştır. İbn-i Abbas, Efendimiz'in hayâtını en ince teferruatına kadar müşâhede etmiş bir kimse olarak şöyle demektedir; *“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir şey söylediğinde, onu muhakkak yapardı.”* (Buhârî, Şehâdât, 28)

Allâh Resûlü, hayâtı boyunca iş ortaklarına, ticârî münâsebetlerdeki muhâtaplarına ve diğer insanlara karşı son derece dürüst davranmıştır. Üstelik ahde vefâ, nübüvvetten önceki dönemde de onun en bâriz vasfı olmuştur. Bir kimseye söz verdiğiğinde, onu ne pahasına olursa olsun yerine getirmiştir. Abdullâh bin Ebi'l-Hamsâ -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor; *“Bi'setten önce Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile bir alış veriş yapmıştım. Kendisine borçlandım, biraz beklerse hemen getireceğimi va'd ederek gittim. Fakat verdiğim sözü unutmuşum. Üç gün sonra hatırlayıp konuştuğumuz yere geldiğimde, onu aynı yerde beklerken buldum. Beni görünce sâdece:*

«Ey delikanlı! Bana eziyet ettin, üç gündür burada seni bekliyorum.» buyurdu.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 82)

Habîb-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu bekleyişi, borcunu alabilmek için değil, verdiği söze sadâkatinden dolayı idi. Onun ahdine vefâ göstermesi o derece zirveleşmiştir ki düşmanları bile bu rahmetten istifâde etmişlerdir. Huzeyfe -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Babam Hüseyl ile beraber yola çıkmıştık. Kureyş kâfirleri bizi tuttular ve:

– Siz muhakkak Muhammed’in safına katılmak istiyorsunuz, dediler. Biz de:

– Hayır, Medine’ye bu sebeple değil, başka bir iş için gidiyoruz, dedik. Bunun üzerine bizden, Efendimiz’in safında yer alıp onunla birlikte savaşmayacağımıza dâir Allâh adına söz aldılar. Medine’ye gelip durumu Resulullah’a arz edince Âlemlerin Sultânı Efendimiz:

«– *Haydi gidin. Biz onlara verdiğiniz sözü tutar, onlara karşı Allâh’tan yardım dileriz!*» buyurdular. İşte benim Bedir Harbi’ne iştirâk etmememin sebebi budur.” (Müslim, Cihâd, 98)

Verilen sözden caymanın Müslümana yakışmayacağını gösteren bir diğer misâl de Hudeybiye Musâlahası’nın yapıldığı sırada yaşanmıştır. Hudeybiye Musâlahası’nın şartlarından biri, Mekke’den Medîne’ye ilticâ eden kişilerin iade edileceği şeklinde idi. Anlaşmanın imzalanacağı bir anda Kureyş temsilcisi Süheyl bin Amr’ın oğlu Ebû Cendel, ayaklarındaki zincirleri sürüyerek yavaş yavaş Peygamber Efendimiz’in yanına geldi. Ebû Cendel -radiyallâhu anh- Müslüman olduğu için müşriklerden çok işkence görmüştü. Bir fırsatını bularak ellerinden kaçmış ve kendini Müslümanların arasına atmıştı. Süheyl, anlaşma gereğince ilk iade edilecek kimsenin oğlu olduğunu söyledi ve elindeki sopayla Ebû Cendel’in yüzüne vurdu. Olan biteni hüznle takip eden Rahmet Peygamberi Efendimiz, Ebû Cendel’in anlaşma hârici bırakılmasını, onu kendisine bağışlamasını Süheyl’den ricâ etti. Ancak taş yürekli müşrik buna yanaşmıyordu. Ebû Cendel -radiyallâhu anh- de müşriklere teslim edilirken feryatlarla Müslümanlara yalvarıyor ve yardım istiyordu. Müslümanlar onun hâline dayanamayıp ağlamaya başladılar. Allâh Resûlü Ebû Cendel’i teselli ederek:

“*Ey Ebû Cendel! Biraz daha sabret, katlan! Allâh Teâlâ’dan bunun mükâfâtını dile! Hiç şüphesiz yüce Allâh sen ve yanında bulunan zayıf, kimsesiz Müslümanlar için bir genişlik ve çıkar yol yaratacaktır. Biz şu kavimle bir barış anlaşması yapmış ve bu yolda kendilerine Allâh’ın ahdiyle söz vermiş bulunuyoruz. Onlar da bize Allâh’ın ahdiyle söz verdiler.*

Sözümüze vefâsızlık edemeyiz. Zirâ verdiğimiz sözde durmamak bize yakışmaz!” buyurdu. (İbn-i Hanbel, IV, 325; İbn-i Hişâm, III, 367)⁵⁷

Ebû Cendel’in yaşadığı üzücü hâdise çok geçmeden Ebû Basîr’in de başına geldi. Müşrikler onu da geri istediler. O da yolda giderken kendisini götüren iki kişiden Huneys’i öldürdü, diğerini elinden kaçırdı. Ebû Basîr Huneys’in elbisesi, eşyası ve kılıcını aldı, Allâh Resûlü’ne getirdi ve:

– Yâ Resûlallâh! Bunların beşte birini ayır, kendin için al, dedi. Efendimiz:

“– Ben bunun beşte birini aldığım zaman, onlarla yapmış olduğum muâhedeye riâyet etmemiş olurum. Fakat senin tutumun da öldürdüğün adamın eşyâsı da seni ilgilendirir.” buyurdu. (Vâkıdî, II, 626-627)

Hayber savaşı sırasında, Yesâr adlı çobanın başından geçen şu olay da câlib-i dikkattir. Nakledildiğine göre, yahudi ileri gelenlerinden birinin koyunlarını güderek geçimini sağlayan Yesar, Hayber Gazvesi’nin cereyân ettiği günlerde kale içinde adı sıkça geçen Allâh Resûlü ile görüşebilmeyi çok arzulamış ve bir sabah kaleden çıkıp koyunlarını güderken onunla karşılaşmıştı. Efendimiz’le kısa bir sohbetten sonra Yesâr İslâm’ı kabul etti. Allâh Resûlü onun ismini Eslem yaptı. Daha sonra çoban elindeki koyunları ne yapması gerektiğini Peygamber -aleyhisselâm-’a sordu. O da:

“– Onları geri çevir ve kovala! Şüpheden olmasın ki hepsi de sâhiplerine döneceklerdir.” buyurdu. Eslem bir avuç çakıl alarak koyunlara doğru attı ve; “Sâhibinize dönün! Vallâhi bundan sonra ebediyen sizinle beraber olmayacağım.” dedi. Koyunlar toplu olarak gittiler, sanki onları sevkeden birisi varmış gibi kaleye girdiler. Çoban da Müslümanlarla birlikte savaşmak için kaleye doğru ilerledi.⁵⁸ (İbn-i Hişâm, III, 397-398; İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, I, 38-39)

⁵⁷ Daha sonra Merhamet Ummâmî Efendimiz Süheyl’e:

“– Gel etme, sen onu bana bağışlayiver!” diyerek dileğini tekrarladı. Ancak Süheyl hiçbir teklifi kabul etmiyordu. Efendimiz -aleyhisselâm-:

“– Öyle ise onu benim için himâyene al!” diye ricâ etti. Süheyl bunu da kabul etmedi. Onun bu ısrarını görünce Mikrez ile Huveytup:

– Ey Muhammed! Senin hatırın için onu biz himâyemize alıyoruz, kendisine işkence yaptırmayacağız, dediler. (Vâkıdî, II, 608; Belâzûrî, I, 220) Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de böylece biraz rahatlamış olarak geri döndü.

⁵⁸ Yeni Müslüman olan Eslem, bir müddet sonra şehîd oldu ve Resûlullâh Efendimiz’e getirildi. Allâh Resûlü bir kısım ashabıyla birlikte ona doğru yönelmişti ki birden yüzünü başka tarafa çevirdi. Sebebini sorduklarında; *“Şu anda Hûru’l-ıyn’dan iki zevcesi yanında bulunmakta.”* buyurdu. Bu mübârek sahâbî ashâb-ı kirâm arasında “Hiç namaz kılmadan cennete giren kimdir?” diye bilmece gibi sorulurdu.

Burada Nebiyy-i Ekrem Efendimiz, koyunlara ganîmet olarak el koymak yerine, sürüyü geri göndererek çobanın sâhibine verdiği sözü tutmasına imkân sağlamıştır. Hâdisenin savaşın uzadığı ve Müslümanlar arasında erzak sıkıntısının baş gösterdiği bir zamana tesadüf etmesi, Efendimiz'in sergilediği ahde vefânın anlamını daha da derinleştirmektedir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu hassasiyetini müşâhede eden ve bizzat yaşayan ashâb-ı kirâm da onun ahdini yerine getirmek için gâyet titiz davranmışlar ve bu güzel ahlâktan en büyük payı almışlardır. Câbir -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Bir gün Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

«— Eğer Bahreyn'den zekât malı gelirse sana şöyle şöyle doldurup veririm.» buyurdu. Fakat Efendimiz vefat edene kadar Bahreyn'den mal gelmedi. Daha sonra mal geldiğinde Ebûbekir -radiyallâhu anh-:

— Allâh Resûlü'nün birine va'di veya borcu varsa bize mürâcaat etsin, diye ilân etti. Bunun üzerine huzuruna vararak, «Peygamberimiz bana böyle böyle demişti.» dedim. Ebûbekir elini ganimet malına daldırıp bir avuç aldı. Bunları sayınca 500 (dînar) olduğunu gördüm. O zaman Ebûbekir bana, «Bunun iki mislini daha al!» dedi.” (Buhârî, Kefâlet, 3)

Allâh Teâlâ'nın hoşnutluğunu celbedecek ve Kelâm-ı İlâhî ile ifade edilecek kadar sâdıkâne ve samîmî bir ahde vefâ misâlini de Enes -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

“Amcam Enes bin Nadr Bedir Savaşı'na katılamamıştı. Bu ona çok ağır geldi:

— Ey Allâh'ın Resûlü! Müşriklerle yaptığın ilk savaşta bulunamadım. Eğer Allâh Teâlâ müşriklerle yapılacak bir savaşta beni bulundurursa, neler yapacağımı elbette görecektir, dedi. Uhud Gazvesi'ne katıldı. Müslüman safları dağılınca, -arkadaşlarını kastederek- «Rabbim, bunların yaptıklarından dolayı sana özür beyan ederim.», müşrikleri kastederek de «Bunların yaptıklarından da uzak olduğumu bildiririm.» deyip ilerledi. Sa'd bin Muâz'la karşılaştı ve:

— Ey Sa'd! İstediğim cennettir. Ka'be'nin Rabbi'ne yemin ederim ki Uhud'un eteklerinden beri hep o cennetin kokusunu alıyorum, dedi. Sa'd daha sonra olayı anlatırken; «Ben onun yaptığını yapamadım, ya Resûlallâh!» demiştir.

Amcamı şehid edilmiş olarak bulduk. Vücûdunda seksenden fazla kılıç, süngü ve ok yarası vardı. Müşrikler müsle yapmış, uzuvlarını kesmişlerdi. Bu sebeple onu kimse tanıyamadı. Sâdece kızkardeşi parmak uçlarından tanıdı. Şu âyet amcam ve amcam gibiler hakkında nâzil oldu:

«Mü'minler içinde öyle yiğitler vardır ki Allâh'a verdikleri sözlerine sadâkat gösterdiler. Onlardan kimi ahdini yerine getirdi (çarptı, şehit düştü), kimi de (sırasını) beklemektedir. Bunlar aslâ sözlerini değiştirmemişlerdir.» (el-Ahzâb 33/23)” (Buhârî, Cihâd, 12)

Görüldüğü gibi ashâb-ı kirâm Allâh'a ve Resûlü'ne verdikleri sözlere son derece ehemmiyet atfetmişler ve ne pahasına olursa olsun yerine getirmeye çalışmışlardır. Buna güç yetiremeyenler de “Hiç olmazsa yolunda ölürüm.” hikmetini tasdik eden davranışlar sergilemişlerdir. Berâ bin Ma'rûr -radiyallâhu anh- bunlardan biridir. Akabe Bey'atı'na on iki temsilciden biri olarak katılan Hz. Berâ, hac mevsiminde Mekke'ye geleceğini Peygamber Efendimiz'e va'd etmişti. Ancak hac mevsimi gelmeden ölüm döşeğine düştü. Bu durumda âilesine:

– Allâh Resûlü'ne olan va'dim dolayısıyla beni Ka'be'ye doğru çeviriniz. Çünkü ben ona gelmeyi vaat etmiştim, dedi ve böylece hem hayattayken hem de öldükten sonra Ka'be'ye yönelenlerin ilki oldu. Resûl-i Ekrem Efendimiz Medine'ye geldiğinde ashâbıyla birlikte Berâ bin Ma'rûr'un kabri başına gitti. Saf bağlatıp cenâze namazı kıldırdı. “*Allâh'ım onu affet! Ona rahmet et ve ondan hoşnud ol!*” diye duâ etti. (İbn-i Abdilber, I, 153; İbn-i Sâ'd, III, 619-620)

İslâm ahlâkının en mühim esaslarından biri olan ahde vefâ en güzel şekliyle Fahr-i Âlem Efendimiz'in şahsında yaşanmış ve onun fiil, söz ve hâllerinde sergilenmiştir. Âlemlere rahmet olan Efendimiz'in bu güzel ahlâkına sıkıca sarılmak, bütün insanlığın huzûr ve emniyetinin sağlanması yönünde atılan en mühim adım olacaktır. Dünyâ ve âhiretin mutluluğu bu esaslara bağlıdır.

D. KANÂATİ

Rızk-ı maksûma kanâatdir meâli hikmetin
Gâh hırs-ı nev-şîkâr ile şîkâr elden gider.⁵⁹
Ziyâ Paşa

⁵⁹ Allâh Teâlâ'nın “hayr-ı kesîr” olarak tavsîf ettiği hikmetin esas mânâsı, taksim olunan rızka kanâat [etmektir](#). Zaman olur insan, yeni bir av yakalama hırsıyla elindeki avı kaçıtır.

Kanâat, elde olana râzı olmaktır. Azla yetinmek, ihtiyaçları asgarî ölçüde karşılayabilecek maddî imkânlarla iktifâ etmek, başkalarının elindeki şeylere göz dikmemek ve fazla kazanma hırsından kurtulmak, kanaatin insandaki tezahürleridir.

İnsanları yaratan Allâh Teâlâ, onların rızıklarını da tekeffül etmiştir. **“Yeryüzündeki bütün canlıların rızıkı sâdece Allâh’a âittir.”** (Hûd 11/6) buyurarak, kullarının bu konuda endişelenmemelerini istemiştir. Ancak birçok hikmete binâen rızık, kulları arasında farklı farklı taksim etmiş, kimine az kimine ise çok vermiştir. İşte kanâat burada ortaya çıkmaktadır. Kendisine az verilen buna râzı olacak, mal çokluğuna tamah ederek haksız kazanç yollarına sapmayacaktır. Zengin de cimrilik ve açgözlülüğten kaçınarak malının hakkını verecektir.

Kanâat, sâdece fakirlere mahsus bir haslet değildir. Bu husûsta zenginler, çoğu zaman fakirlerden daha muhtaç duruma düşmektedirler. Çünkü mâl arttıkça berâberinde mal sevgisi, hırs ve tamah da artmaktadır. İnsan, bütün yakınlarına yetecek kadar mal kazansa bile, bununla yetinmeyerek daha fazla kazanmaya ve mal yığmaya çabalar. Bu hırs, mâlik olduğu zenginliği gözüne az gösterir ve böylece malından hakkıyla istifâde etmesine mâni olur. Yunus Emre şöyle der:

Kem tamahlık eyleme
Aklın sana yâr ise!

İster fakir olsun ister zengin, kanâate sâhip olmayan kimseler dünyânın câzibesine kapılır, âhîret hazırlığını unutur ve iki cihanda da kaybedenlerden olurlar. Mevlânâ -kuddise sirruh- böyle kimselere şu nasihatte bulunur:

“Rızıklar denizini bir testiye dökecek olsan, ne kadarını alır? Ancak bir günlük kısmet, bir günlük su... Harîslerin, dünyayı çok sevenlerin göz testileri hiç dolmaz. Sedef, kanâatkâr olmazsa içinde inci meydana gelmez.”
(Mesnevî, c. I, beyt: 20-21)

Testisini taşırdığını fark etmeden daha çok su alma hırsına kapılan kimse, hem yaratılış maksadını unutur hem de yanlış yollara sapar ve kendisini mahveder. Cenâb-ı Hak; **“İnsanları ve cinleri, yalnızca bana kulluk etmeleri için yarattım. Onlardan ne herhangi bir rızık ne de beni doyurmalarını istiyorum!.. Şüphesiz Allâh, bol bol rızık veren ve çok kuvvetli olanıdır.”** (ez-Zâriyât 51/56-58) buyurmak sûretiyle bu davranışın yanlışlığını belirtmektedir. Bu sebeple İslâm ahlâkının en mühim esaslarından biri olan kanâati, Peygamber Efendimiz övmüş ve teşvik

etmiştir. Bir kimsenin malı ne kadar olursa olsun gerçek zenginliğin kanâat olduğunu bildirmiş (Buhârî, Rikak, 15), nefsinden emin, bedeni sıhhatli ve günlük yiyeceği de mevcut olan kimseye dünyanın bütün iyiliklerinin verilmiş bulunduğunu söylemiştir. (Tirmizî, Zühd, 34) Diğer bir rivâyette de Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Müslüman olan, kendisine yeteri kadar rızık verilen ve elindeki nimete karşı Allâh’ın kanâat sâhibi kıldığı kimse, şüphesiz kurtuluşa ermiştir.” (Müslim, Zekât, 125)

Sevgili Peygamberimiz, kanâati şükrün en ileri derecesi olarak görmüş ve kanâatkâr olan bir kimsenin, insanların en çok şükredeni olacağını beyân buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Zühd, 24)

Başka bir hadîs-i şerîfinde de şükür ve sabır ehlini şöyle tavsif etmiştir:

“Dindarlıkta kendinden üstün olana bakıp ona uymak, dünyalıkta ise kendinden aşağı olana bakıp, Allâh’ın kendine verdiği üstünlüğe hamdetmek. Böyle yapanları Allâh, şükredici ve sabredici olarak yazar. Kim de dindarlıkta kendinden aşağı olana, dünyalıkta ise kendinden üstün olana bakar da elde edemediğine üzülsün, Allâh onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz.” (Tirmizî, Kıyâmet, 58)

Diğer taraftan sâhip olunan malların hesâbını vermek gerektiğini hiçbir zaman unutmamak lâzımdır. Cenâb-ı Hak, kullarına ihsân ettiği her nimetin nerede ve nasıl kullanıldığını soracaktır. Bu nedenle malın çokluğu mes’ûliyetin ağırlığını da berâberinde getirmektedir. Bu husûstaki en güzel ölçüyü şu hadîs-i şerîfte görmekteyiz:

“Ey âdemoğlu! İhtiyâcından fazla olan malını sadaka vermen senin için hayırlıdır. Eğer vermeyip elinde tutarsan, bu senin için zararlıdır. İhtiyâcın kadar mala sâhip olmaktan dolayı Allâh katında sorumlu tutulmazsın...” (Müslim, Zekât, 97)

İnsanlar belki almanın daha hayırlı olduğunu sanırlar. Oysa vermek daha hayırlı ve daha üstündür. Aslında vermek kanâat ehli olmaktan kaynaklanır. Kanâatin ne olduğunu bilmeyen bir kişi, dünyaya sâhip olsa dahî, kimseye bir çöp bile vermek istemez. Böyle bir şey aklından bile geçmez. Çünkü bu bir ruh ve gönül terbiyesini gerektirir. Mevlânâ, kanâatin kimseye zarar vermediğini, Allâh’ın lütuf ve ihsânlarının her canlıya yetecek kadar bol olduğunu ve kulları üzerine sağanak hâlinde yağdığını ne

güzel ifâde eder:

“Kanâate ermekle hiç kimse canından olmadı. Hırs ile de hiç kimse sultân olmadı. Allâh ekmeği domuzlardan, köpeklerden bile esirgemiyor. Şu bulut ve yağmur insanların kazancı değildir. Sen nasıl rızka düşkün, rızkı arayan bir âşık isen rızık da sana âşıktır. Sen rızkın peşinde koşmasan da o senin kapına gelir. Fakat sen onun peşinde koşarsan, başına belâ olur, sana ızdırıp verir.” (Mesnevî, c. V, beyt: 2398-2401)

Allâh Teâlâ kullarının kanâat ehli olmalarını istediği için, verdiği râzı olmayarak diğer insanlardan bir şeyler isteyen kimseleri sevmemektedir. İhtiyâcını Allâh’a değil de kullara açan bir kimse, fakirliğini daha da artırmış demektir. İffetli davranıp da Allâh’a yalvaran kimse ise zenginliğin kaynağını bulmuştur. Nitekim Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurur:

“Dilenmekten sakınmak isteyenleri Allâh iffetli kılar. Halka karşı tok gözlü davranmak isteyenleri de Allâh, insanlara muhtaç olmaktan kurtarır.” (Buhârî, Zekât, 18) Hakîm bin Hizâm -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den bana (ganimet mallarından bir miktar vermesini) istedim, verdi. Bir daha istedim, yine verdi. Tekrar istedim, tekrar verdi. Sonra şöyle buyurdu:

«— Ey Hakîm! Gerçekten şu mal çekici ve tatlıdır. Kim onu hırs göstermeksizin alırsa, o malda kendisine bereket verilir. Kim de ona göz dikerek hırs ile alırsa, o malın bereketi olmaz. Böylesi, yiyip yiyip de bir türlü doymayan kimse gibidir. Veren el, alan elden daha hayırlıdır.» Bunun üzerine ben:

— Ey Allâh’ın Resûlü! Seni hak din ile gönderen Allâh’a yemin ederim ki yaşadığım sürece senden başka kimseden bir şey kabul etmeyeceğim, dedim.”

Gün geldi, Hz. Ebûbekir ganimet malından hisse vermek için Hakîm’i çağırdı. Fakat Hakîm onu almaktan kaçındı. Daha sonra Hz. Ömer kendisini, bir şeyler vermek için davet etti. Hakîm yine kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Ey Müslümanlar! Sizi Hakîm’e şahit tutuyorum. Ben kendisine şu ganimetten Allâh’ın ona ayırdığı hissesini veriyorum, fakat almak istemiyor, dedi. Netîce itibarıyla Hakîm, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in vefatından sonra, ölünceye kadar kimseden bir şey kabul etmedi. (Buhârî,

Kanâat eden azîz olur. Kanâat, sâhibine öyle bir izzet bahşeder ki onun gönlüne hiçbir dünyâlık muhabbeti giremez. Tamahkâr kimse ufacık bir menfaat için başını verirken, kanâat sâhibi fakîr, altınla dolu bir hazîne bile bulsa, şerefi uğruna ona dönüp bakmaz. Hırsından ve tama'ından her haram şeye atılan, onu elde etmeye çalışan varlıklı kimselere "dilenci" denilir. Kanâatkâr olmak ve dilencilikten kurtulmak için Resûl-i Ekrem Efendimiz, bizlere şu çâreyi sunmuştur:

"Sizden biri, mal ve yaratılışça kendisinden üstün olan birini görünce, nazarını hemen kendisinden aşağıda olana çevirsin." (Buhârî, Rikâk, 30) Bu davranış, Allâh'ın üzerimizdeki nimetini küçük görerek sıkıntıya düşmememiz için en müessir çâredir. Zîrâ üzüntü ve mutsuzluğun başlıca sebeplerinden birisi de kanâatsizliktir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz her husûsta olduğu gibi kanâat mevzûunda da bizim için en güzel örnektir. O, eline geçen yığın yığın malları vakit geçirmeden infâk etmiş, ihtiyâcından fazlasını yanında alıkoymamıştır. Bu sebeple sık sık; *"Allâhım! Muhammed âilesinin rızkını ihtiyaç miktârı kadar ver."* diye duâ etmiştir. (Müslim, Zekât, 126)

Kanâati en güzel şekilde yaşayan Efendimiz, zaman zaman ashâbından, kimseden bir şey istememek üzere söz almıştır. Sevbân - radiyallâhu anh- şöyle anlatır; "Bir defâsında Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

«– Kim bana, halktan hiçbir şey dilenmeyeceğine dâir söz verirse, ben de ona cenneti garanti ederim.» buyurdu. Bunun üzerine:

– Ben söz veriyorum, dedim."

Hadîsi rivâyet eden sahâbî, Hz. Sevbân'ın bu olaydan sonra hayâtı boyunca hiç kimseden bir şey istemediğini bildirmektedir. (Ebû Dâvûd, Zekât, 27) Şeyhülislam Yahya Efendi, kuru ekmeğe kanâat etmek gibi bir nimetin, insanlardan müstağnî olmak gibi bir râhatın olmadığını ne güzel ifâde eder:

Nân-ı huşk ile kanâat gibi bir nimet mi var

Künc-i istiğnâ gibi bir kûşe-i râhat mı var!

Kanâat, kalbî bir hâdisedir. Kanâat sâhibi olmak, bir kimsenin aç kalmasını veya çalışmayı terk etmesini gerektirmediği gibi hakkı olan

⁶⁰ Hakîm bin Hizâm -radiyallâhu anh-, Kâbe'nin içinde doğmuş ve 120 sene yaşamıştır. (Müslim, Büyû', 47)

şeyleri almasına da mâni değildir. Peygamber Efendimiz bu husûstaki ölçüyü en güzel şekilde ortaya koymuştur. Ömer -radıyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- arada sırada bana gâzilik bahşîşi verirdi. Ben de kendisine:

– Bunu benden daha fakir birine verseniz, derdim. Allâh Resûlü de cevâben:

«– *Sen bunu al. Göz dikmediğin ve istekli de olmadığın halde sana gelen böylesi malı al. Kendine mâl et, istersen onunla tasaddukta bulun. Fakat böyle olmayan bir malın da peşine düşme!*» tavsiyesinde bulunurdu.”
(Buhârî, Zekât, 51)

Aynı hayat şartlarına farklı iki bakış açısını önümüze seren şu hadîs-i şerîf de oldukça câlib-i dikkattir:

“...Hz. İbrâhim, oğlu İsmâil’in durumunu öğrenmek üzere Mekke’ye geldi. Fakat İsmâil’i evde bulamadı. Geline:

– *İsmâil nerede diye sordu. Hanım:*

– *Rızkımızı temin etmek için avlanmaya gitti, dedi. İbrâhim -aleyhisselâm- geçimlerinin ve durumlarının nasıl olduğunu sordu. O:*

– *Çok kötü durumdayız. Büyük bir sıkıntı ve darlık içindeyiz, diye hâllerinden şikâyet etti. Hz. İbrâhim de:*

– *Kocan gelince ona selâmımı söyle; kendisine hatırlat da kapısının eşiğini değiştirsin, dedi. İsmâil eve gelince, bir şeyler olduğunu sezdi ve hanımına:*

– *Ben yokken eve biri mi geldi? diye sordu. O da:*

– *Evet, yaşlı bir adam geldi, seni sordu, ben de söyledim. Nasıl geçindiğimizi öğrenmek istedi. Ben de büyük bir geçim sıkıntısı çektiğimizi anlattım, dedi. Hz. İsmâil:*

– *Peki, sana bir şey tavsiye etti mi? diye sordu. Hanımı:*

– *Evet, sana selâm söyledi ve kapısının eşiğini değiştirsin, dedi. İsmâil:*

– *O gelen benim babamdır. Bana senden boşanmamı emretmiş. Haydi âilenin yanına dönebilirsin, dedi. O kadını boşayıp Cürhümlüler’den*

bir başka kadınla evlendi.

Allâh'ın dilediği kadar bir zaman geçtikten sonra İbrâhim tekrar oğlunun evine geldi. Fakat İsmâil'i bulamadı. Nerede olduğunu sordu. Hanımı:

– Rızkımızı temin etmeye gitti, dedi. İbrâhim -aleyhisselâm-:

– Geçiminiz, haliniz nasıl, diye sordu. Kadın:

– Çok iyi durumdayız. Rahat ve bolluk içindeyiz, diyerek Allâh'a hamd ü senâda bulundu. Konuşma şöyle devam etti:

– Ne yiyorsunuz?

– Et yiyoruz.

– Ne içiyorsunuz?

– Su.

O zaman Hz. İbrâhim, «Allâhım, etlerine ve sularına bereket ver!», diye dua etti. Sonra da:

– Kocan eve gelince selâmımı söyle ve kendisine hatırlat da kapısının eşiğine sâhip olsun, dedi. İsmâil -aleyhisselâm- dönünce:

– Eve gelen oldu mu, diye sordu, Hanımı:

– Evet, güzel görünümlü bir ihtiyar geldi, seni sordu, ben de anlattım. Geçimimizi öğrenmek istedi, ben de çok iyi olduğunu söyledim, dedi. İsmâil:

– Sana bir tavsiyede bulundu mu, diye sordu. O da:

– Evet, sana selâm söyledi ve kapının eşiğine sâhip olmanı emretti, dedi. İsmâil -aleyhisselâm-:

– O benim babamdır. Evin eşiği de sensin. Babam seni hoş tutmamı, seninle iyi geçinmemi emretmiş, dedi.” (Buhârî, Enbiyâ, 9)

İbrâhim -aleyhisselâm- Hz. İsmâil'in ilk hanımının kanâatsizliğine hükmetmiş ve âile hayatının devâmı, saâdet ve selâmeti için fertlerin her yönüyle güzel ahlâk sâhibi olmaları gerektiğine işâret etmiştir. Buna hâlel getirecek düşünce ve davranışlardan kaçınılmasını istemiştir.

Mevlânâ hazretleri ne güzel söyler; “Allâh'ın, has kullarını dâvet ettiği kanâat ziyâfetinden uzak kalan kimse, padişah bile olsa dilenci gibi aç

gözlüdür. Sen, Allâh'ın verdiklerine râzı olmadıkça, rahat etmek, kurtulmak ümidi ile nereye kaçsan, orada karşına bir âfet çıkar, bir belâ gelir sana çatar.” (Mesnevî, c. II, beyt: 588-590)

Kanâat, dünyâ malı yüzünden gelebilecek bir çok belâ ve musîbetlerden sâhibini muhâfaza eder. Îmânına ve mâneviyâtına kuvvet vererek metânetini artırır, dalâletten koruyarak istikâmet üzere devâm edebilmesini kolaylaştırır. Allâh'ı ve O'nun kullarını daha çok sevebilme ve yardımlarına koşabilme olgunluğunu kazandırır. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu hasletlere mâlik olan bir genci, çok beğenmiş ve taltif etmiştir. Asr-ı saâdetde vukû bulan bu hâdisi özetle şöyledir:

Efendimiz'i ziyârete gelen Benî Tüçîb heyeti yurtlarına dönmek istediklerinde, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunlara, diğerlerine verilen bahşîşlerden daha fazla verdi ve:

“– Sizden, bahşîş verilmeyen kimse kaldı mı?” diye sordu.

– Evet, yaşça en küçüğümüz olan bir genci binitlerimize bakmak üzere bırakmıştık, dediler. Allâh Resûlü:

“– Onu da gönderiniz!” buyurdu. Onlar binitlerinin yanına dönünce, gence:

– Resûlullah Efendimiz'in yanına git de hediyeni al! Biz bahşîşimizi aldık ve kendisine veda ettik, dediler. Genç, Peygamber Efendimiz'in yanına gelince:

– Yâ Resûlallâh! Ben, Ebzâ oğullarından bir kimseyim. Biraz önce senin yanına gelen, dileklerini yerine getirdiğin cemaattenim. Benim talebimi de yerine getirir misiniz, dedi. Habîb-i Ekrem Efendimiz:

“– Senin arzun nedir?” diye sordu. Genç:

– Yâ Resûlallâh, benim dileğim arkadaşlarımınki gibi değildir. Onlar İslâm'ı özleyerek geldiler, zekâtlarını da sürüp getirdiler. Fakat, sen Allâh'a beni mağfiretine mazhar kılması, rahmetiyle muâmele etmesi ve bir de kalbime zenginlik vermesi için duâ et, dedi. Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz:

“Ey Allâh'ım! Onu affet ve rahmetinle muâmele eyle! Kalbine de zenginlik ver!” diye dua ettikten sonra, ona da ötekiler gibi bahşîşinin verilmesini emir buyurdu.

Benî Tüçîb heyeti yurtlarına döndüler. Bunlardan bir cemaat hac mevsiminde Minâ'da Peygamber Efendimiz ile buluştu.

– Biz Ebzâ oğullarıyız, dediler. Vefâ sâhibi olan Efendimiz -aleyhisselâm-:

“– Geçen sene sizinle birlikte bana gelen genç ne yapıyor?” diye sordu.

– Yâ Resûlallâh! Yüce Allâh'ın verdiği rızka ondan daha kanâatlisini görmemiştir. İnsanlar dünyayı aralarında bölüşecek olsalar, o genç ona hiç iltifat etmez, dediler. Bu sözleri sevinçle dinleyen Efendimiz, Allâh'a hamdetti ve o genç için hayır temennîlerinde bulundu.

Bu genç, davranışlarıyla kavmi arasında bir fazîlet timsâli olmuştur. Dünyaya değer vermeyen ve Allâh'ın kendisine verdiği rızka en çok kanaat eden bir kul olarak hayâtını sürdürmüştür. Peygamber Efendimiz'in vefatı üzerine Yemen halkının İslâm'dan döndükleri sırada da, onlara Allâh'ı ve İslâm'ı hatırlatmaktan geri durmamış; onun sayesinde kavminden bir tek kişi bile İslâm'dan dönmemiştir. Daha sonra Ebûbekir -radiyallâhu anh- o genci araştırmış, hâlini sormuş ve o bölgedeki vâlisine bir mektup yazarak gence hayırla muâmele etmesini tavsiye etmiştir. Radiyallâhu anhüm. (İbn-i Kayyım, III, 54-55; İbn-i Sa'd, I, 323)

Kanâat, kuvvetli bir îmân ve Allâh Teâlâ'ya sonsuz bir güvenin tezâhürüdür. Bu özelliğinden dolayıdır ki Yüce Rabbimiz tarafından sevilen ve methedilen bir haslet olmuştur.

Nihâyetinde kanâat, elinde olanla yetinmek, başkasının malına tamah etmemektir. Çünkü hırsa kapılan insanlar ellerindekini de kaçırdıklarının farkında değildirler. Mecelle'nin şu maddesi konumuzu gâyet net olarak özetlemektedir:

“Kim bir şeyi vaktinden evvel isti'cal eyler ise mahrûmiyetle muâteb olunur.”

E. TEVEKKÜLÜ

Sen Hakk'a tevekkül kıl
Teskîm ol da rahat bul
Her işine râzı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler!
İbrahim Hakkı Erzurûmî

Allâh’a sağlam bir şekilde îmân etme ve güvenmenin tezâhürü olan diğer bir ahlâkî haslet de tevekküldür. Tevekkül mü’minin, yapacağı işlerde zâhirî sebeplere dayanıp gerekli tedbirleri aldıktan ve elinden gelen gayreti gösterdikten sonra, gönlünü bunlara değil de Allâh’a bağlaması ve O’na güvenip teslim olması anlamına gelir.

Tevekkül; hiçbir zaman çalışmayı ve sebeplere sarılmayı terk edip “Allâh’a güveniyorum.” diyerek tembellik göstermek mânâsına gelmez. Nitekim bir adam “Hayvanımı bağlayıp da mı yoksa bağlamadan mı Allâh’a tevekkül edeyim?” diye sorduğunda, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona; “*Önce bağla, sonra tevekkül et!*” buyurmuştur. (Tirmizî, Kıyâmet, 60)

Tevekkül işin bidâyetiyle değil nihâyetiyle alâkalıdır. Duânın iki farklı vechesi vardır: Fiilî ve kavlî duâ. İnsanın talep ettiği şeylerin tahakkuku için gerekenleri yapması fiilî duâ, sorumluluğunu yerine getirdikten sonra, Rabbinden dilemesi kavlî duâdır. Fiilî ve kavlî duâyı birlikte ihtivâ eden tevekkül, kişinin benliğini ve varlık duygusunu bir kenara bırakarak sâdece Allâh’a güvenmesi, hiçliğine ve acziyetine anlaması gibi ulvî duyguların bir muhassalasıdır. Tevekkül güç ve kuvvetin Allâh’a âit olduğuna, her şeyin O’nun emri ile meydana geldiğine yakînen inanmaktan kaynaklanır.

Allâh’ın güzel isimlerinden biri de “işlerini usûlüne göre kendisine havâle edenlerin işini düzelterek, onların yapabileceğinden daha iyi yapan, kendisine güvenilip dayanan, her şeyi idâre ve hâkimiyeti altında bulunduran” mânâsındaki “**el-Vekîl**”dir. Kendisine güvenilecek merciin ölümsüz, ebedî ve Kâdir-i Mutlak olması gerekmektedir. Güçlü olduğu zannedilen fânî ve zayıf varlıklara, mala ve mülke dayanmak, netîcesi pişmanlık olan göz boyayıcı heveslerdir. Bu yola girerek aldananları Allâh Teâlâ güvencileri ile baş başa bırakır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak Resûlullâh Efendimiz’e:

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ

“Aslâ ölmeyecek olan hakîkî hayat sâhibi Allâh’a tevekkül et ve O’nu hamd ile tesbih et!” (el-Furkân 25/58)

“Bir işe azmettiğinde artık Allâh’a tevekkül et!” (Âl-i İmrân 3/159) diye emretmiştir. O Kâdir-i Mutlak; **“Mü’minler sâdece ve sâdece Allâh’a güvenip dayansınlar!”** (İbrâhim 14/11) buyurarak kullarının da kendisinden başka hiçbir şeye bel bağlamamalarını istemektedir. Çünkü:

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

“Allâh’a tevekkül edene, Allâh kâfidir!” (et-Talâk 65/3)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Cenâb-ı Hakk’ın tevekkül eden kimseleri dünyâda ve âhirette koruyacağını, onları hesapsız ve azapsız cennete koyacağını şu hadis-i şerifiyle açıkça bildirmiştir:

“Geçmiş ümmetler bana gösterildi. Peygamber gördüm, yanında üç beş kişilik küçük bir grup vardı. Peygamber gördüm, yanında bir iki kişi bulunuyordu. Ve peygamber gördüm, yanında kimsecikler yoktu. Bu arada önüme büyük bir kalabalık çıktı. Kendi ümmetim sandım. Bana; «Bunlar Mûsâ’nın ümmetidir, sen ufka bak!» dediler. Baktım, çok büyük bir karaltı (sevâd-ı azîm) gördüm. «İşte bunlar senin ümmetindir. İçlerinden hesapsız ve azapsız cennete girecek yetmiş bin kişi vardır.» dediler.”

İbn-i Abbas -radiyallâhu anh- diyor ki; söz buraya gelince Peygamber Efendimiz kalkıp evine gitti. Oradaki sahâbîler bu yetmiş bin kişinin kimler olabileceği hakkında konuşmaya başladı. Kimileri; “Bunlar peygamberin sohbetinde bulunanlar olmalı.” derken, kimileri; “Bunlar İslâm geldikten sonra doğup, şirki tanımamış olanlardır.” dediler. Daha başka görüşler de ileri sürüldü. Onlar bu meseleyi tartışırken Resûl-i Ekrem Efendimiz gelerek:

“– Ne hakkında konuşuyorsunuz?” diye sordu.

– Hesapsız ve azapsız cennete gireceklerin kim oldukları hakkında konuşuyoruz, dediler. Bunun üzerine Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Onlar büyü yapmayan, yaptırmayan, uğursuzluğa inanmayan ve Rableri’ne tevekkül edenlerdir.” buyurdu. Ukkâşe bin Mihsan yerinden fırladı ve:

– Beni de onlardan kılması için Allâh’a dua et yâ Resûlallâh, dedi. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“– Sen onlardansın!” buyurdu. Sonra bir başka sahâbî daha kalktı ve:

– Beni de onlardan kılması için dua buyur yâ Resûlallâh, dedi. Efendimiz bu defa:

“– Fırsatı değerlendirmekte Ukkâşe senden önce davrandı.” buyurdu. (Müslim, İmân, 374)

Bu hadîs-i şerifle, sıkıntılı anlarında meşru olmayan sebeplere tevessül etmeyip doğrudan Allah’a tevekkül edenler tebşir olunmuştur. Şâir Bâkî,

bu değersiz dünya için basit insanlara boyun eğmeyip Allâh’a tevekkül etmek gerektiğini, insanın ancak bu sâyede gönül huzûruna erebileceğini şöyle dile getirir:

Baş eğmeziz edânîye dünya-yı dîn için
Allâh’adır tevekkülümüz îtimâdımız
Allah’a tevekkül edenin yâveri Hak’tır
Nâşâd gönül bir gün gelip şâd olacaktır.

Hayatında tevekkülü îtiyat hâline getiren Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in fem-i saâdetinden şu dua hiç eksik olmazdı:

“Allâhım! Sana teslim oldum, Sana inandım, Sana tevekkül ettim. Yüzümü, gönlümü Sana çevirdim, Sen’in yardımınla düşmanlara karşı mücâdele ettim. Allâhım! Beni saptırmadan yine Sana, Sen’in büyüklüğüne sığınırım. Sen’den başka ilâh yoktur. Ölmeyecek diri yalnız Sen’sin. Cinler ve insanlar ise hep ölümlüdür!” (Müslim, Zikir, 67)

Resûlullâh Efendimiz’in her adımında tevekkülün eserini görmek mümkündür. O, evine girip çıkarken, yatıp kalkarken, hülâsa her türlü işinde bu hâlet-i rûhiye ile hareket ederdi. Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ-’nın bildirdiğine göre, Allâh Resûlü evinden her çıktığında muhakkak yüzünü semâya çevirir ve şöyle dua ederdi:

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اُضِلَّ اَوْ اُضَلَّ اَوْ اَزِلَّ اَوْ اُزَلَ
اَوْ اُظْلِمَ اَوْ اُظْلَمَ اَوْ اُجْهَلَ اَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ

“Bismillâh, Allâh’a tevekkül ettim. Allâhım! Saptırmaktan, saptırılmaktan, kaymaktan, kaydırılmaktan, haksızlık yapmaktan, haksızlığa uğramaktan, câhilce davranmaktan ve câhillerin davranışlarına muhatap olmaktan Sana sığınırım.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 102-103; Tirmizî, Deavât, 35)

Duâda geçen “Allâh’a tevekkül ettim.” ifâdesi, işlerimi Allâh’a ısmarladım, demektir. Ayrılma zamanlarında “Allâh’a ısmarladık” diyerek vedâlaşmak, muhtemelen bu hadis-i şeriften mülhemdir. Bu durumu günlük muâşeret kâidesi olarak uygulamamız, sünnet-i seniyyenin kültürümüzdeki müspet izlerinden birisidir. Bu güzel sünnetin yerine Allâh’ı hatırlatmayan basit ve kifâyetsiz ifâdeleri kullanmak uygun değildir.

Peygamber Efendimiz, ashâbına, Allâh’a tevekkül etmenin ve gafletten uzak kalmanın lüzûmunu yeri geldikçe anlatmıştır. Zâtü’r-rikâ Gazvesi’nden dönerken, öğle vakti ağaçlık bir vadiye geldiklerinde Resûlullâh

Efendimiz mola vermiş, mücâhitler de gölgelenmek üzere çevreye dağılmışlardı. Efendimiz semure denilen sık yapraklı bir ağaç altında istirâhate çekilmiş, kılıcını da ağaca asmıştı. Hz. Câbir, hâdisenin devâmını şöyle anlatır:

“Birazcık uyumuştuk ki Resûlullâh’ın bizi çağırdığını işittik ve hemen yanına koştuk. Orada bir bedevinin olduğunu gördük. Allâh Resûlü şöyle buyurdu:

«— *Ben uyurken bu bedevi kılıcımı almış. Uyandığımda kılıç kınından sıyrılmış vaziyette elindeydi. Bana:*

— *Seni şimdi benim elimden kim kurtaracak, dedi. Ben de üç defa:*

«— ‘*Allâh’ cevabını verdim.*»” (Buhârî, Cihâd 84, 87; Müslim, Fedâil, 13)

Allâh Resûlü, mutlak bir ölümle yüz yüze geldiği hâlde, Yüce Rabbi’ne olan tevekkülû sâyesinde korku duymamış ve kendisinden emin bir şekilde “*Beni Allâh kurtaracaktır!*” cevabını vermiştir. Bu metânet ve heybet karşısında sarsılan bedevînin elinden kılıcı düşmüş ve teslim olmuştur. Daha sonra da Efendimiz ashâbını çağırarak onlara tevekkülün zirvesi sayılacak bu misâli, müşahhas olarak göstermiştir. Canına kasteden bedevîyi ise cezalandırma yoluna gitmemiş, bilakis onu İslâm’a dâvet etmiştir. Bu ulvî davranış karşısında eriyen bedevî, kavminin yanına döndüğünde de; “Ben insanların en hayırlısının yanından geliyorum.” demekten kendini alamamıştır.

Ashâb-ı kirâm, tevekkülün en güzel örneklerini Efendimiz’in hayatında görmüş, onu hakîkî mânâsı ile kavramış ve hayatına tatbik etmiştir. Yahyâ bin Mürre anlatıyor:

“Hz. Ali halîfe iken, geceleri nâfile namaz kılmak üzere mescide çıkardı. Bir gece kendisini korumak için arkasından gittik. Namazı bitirince yanımıza geldi ve sordu:

— Burada oturmanızın sebebi nedir?

— Seni koruyoruz.

— Semâ ehlinden mi dünyâ halkından mı?

— Dünyâ halkından.

Bunun üzerine Ali -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

– Tahakkuk etmesine gökte hüküm verilmemiş hiçbir şey, yeryüzünde meydana gelmez. Her bir insana iki koruyucu melek verilmiştir. Bunlar o kimseyi, kaderinin tahakkuk ânına kadar himâye ederler. O an gelince de onu kaderiyle baş başa bırakırlar. Benim üzerimde Allâh'ın koruması vardır, ecelim gelince bu koruma nihâyete erecektir. Bir kul kendisi için yazılan şeylerin muhakkak vukû bulacağını, yazılmayanların ise asla meydana gelmeyeceğini bilmedikçe, îmânın tadını alamaz! (İbn-i Asâkir, XLII, 552)

Tevekkül etmeyip Allâh'ı unutan ve her yaptığını kendinden bilen kimseler, netîce îtibâriyle yine kaderleri ile yüzyüze geleceklerdir. Ancak Allâh'ın rızâsını elde edememiş ve imtihanı kaybetmiş olarak! Tevekkül etmek ise insanı Yüce Rabbi'ne daha yakın kılacağı gibi dünyâ hayâtını rahat ve sıkıntısız bir şekilde geçirmesine de yardımcı olacaktır.

F. ÎSÂRI (DİĞERGAMLIĞI)

“Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe aslâ
“birr”e (hayrın kemâlîne) eremezsiniz! Her ne infâk
ederseniz, Allâh onu hakkıyla bilir.” (Âl-i İmrân 3/92)

Îsâr, kendi ihtiyâcı olsa bile, zarar ve sıkıntılara katlanarak başkasını kendine tercih etmek, başkasının ihtiyâcını kendi ihtiyâcından önce düşünmektir.

Kerem ve ihsân sâhiplerinin âdeti, îsârda bulunmaktır. Îsârın en güzel örneklerini Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, daha sonra da onun mübârek sohbetinde yetişen Ensâr ve Muhâcirler göstermiştir. Âyet-i kerîmelerde ve hadîs-i şerîflerde onların bu güzel vasıfları dile getirilmektedir. Cenâb-ı Hakk bu hususta şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا
وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنَهُ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Muhâcirlerden önce (Medîne’yi) yurt edinen ve îmâna sarılan Ensâr, kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilen şeylerden ötürü gönüllerinde bir sıkıntı ve rahatsızlık duymazlar. İhtiyaç içinde kıvransalar dahî, mümin kardeşlerini kendi nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, gerçekten felâha erenler işte onlardır.” (el-Hasr 59/9)

Bu âyet-i kerîmenin sebep-i nüzûlü, Efendimiz ve ashâbının yapmış oldukları hârikulâde cömertlik ve îsârlardır. Bunlardan birisi şöyle cereyan

etmiştir:

“Bir adam Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek:

– Ben açım, dedi. Allâh’ın Resûlü hanımlarından birine haber göndererek yiyecek bir şeyler istedi. O da:

– Seni peygamber olarak gönderen Allâh’a yemin ederim ki evde sudan başka bir şey yok, dedi. Efendimiz bu sefer diğer bir hanımından yiyecek bir şey istedi. O da aynı cevabı verdi. Daha sonra Resûl-i Ekrem, öteki hanımlarından da aynı cevâbı alınca ashâbına dönerek:

“– *Bu gece bu şahsı kim misâfir etmek ister?*” diye sordu. Ensâr’dan Ebû Talha -radiyallâhu anh-:

– Ben misafir ederim yâ Resûlallâh, diyerek o yoksulu alıp evine götürdü. Eve varınca hanımına:

– Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in misafirini ağırlayalım, dedi. Sonra:

– Evde yiyecek bir şey var mı, diye sordu. Hanımı:

– Hayır, sâdece çocuklarımın yiyeceği kadar bir şey var, dedi. Sahâbî:

– Öyleyse çocukları oyala. Sofraya gelmek isterlerse onları uyut. Misâfirimiz içeri girince de lâmbayı bir bahaneyle söndür. Sofrada biz de yiyormuş gibi yapalım, dedi.

Sofraya oturdular. Misâfir karnını doyurdu; onlar da aç olarak yattılar. Sabahleyin Ebû Talha Peygamber Efendimiz’in yanına gitti. Onu gören Allâh Resûlü:

«– *Bu gece misafirinize yaptıklarınızdan Allâh Teâlâ râzı oldu.*» buyurdu.” (Buhârî, Tefsîr, 59/6; Müslim, Eşribe, 172-173)

Peygamber Efendimiz’in yoksul bir kimseyi önce kendisinin ağırlamak istemesi ve bu maksatla bütün hanımlarına ayrı ayrı haber göndermesi, onun ne kadar cömert ve fedakâr bir insan olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Allâh Resûlü’nün bütün hanımlarının evlerinde karın doyuracak kadar birkaç lokmanın dahî bulunmaması ne kadar ibretlidir. Kapıya gelen ihtiyaç sâhibini boş çevirmeyen, bir tanecik hurmayla bile olsa yoksulun gönlünü alan muhterem vâlidelerimiz, belki de o günkü rızıklarını bir başka fakire vermişlerdi.

Âyet-i kerîmenin diğer sebab-i nüzûlü ise şöyledir:

“Resûlullâh Efendimiz’in sahabîlerinden birine bir koyun başı hediye edilmişti. O da; «Kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır.» dedi ve hediye o kardeşine gönderdi. O da bir başkasına... Derken hediye bu suretle tam yedi ev dolaştı ve nihâyet yine ilk sahâbîye dönüp geldi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. (Hâkim, II, 526)

Âyet-i kerîmenin üçüncü bir iniş sebebi de şu hâdisedir:

“Allâh Resûlü, Beni Nadîr’den alınan ganimetleri Muhâcirlere taksim etmiş, Ensâr’dan da ihtiyâcı olan üç kişiden başkasına vermemiştir. Daha sonra Ensâr’a hitap ederek:

«– Dilerseniz daha önce Muhâcirler’e verdikleriniz onlarda kalır, siz de bu ganimetten pay alırsınız. Dilerseniz verdiklerinizi geri talep eder, bu ganimetin tamamını onlara bırakırsınız.» buyurdu. Bunun üzerine Ensâr - radiyallâhu anhüm ecmaîn- şu muhteşem cevâbı verdiler:

– Hem mallarımızdan ve evlerimizden onlara hisse veririz, hem de ganimeti onlara bırakır, kendilerine ortak olmayız. (Râzî, XXIX, 250; Kurtubî, XVIII, 25)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Ensâr’ın bu meziyetini şöyle medhetmiştir:

اِنَّكُمْ مَا عَلِمْتُمْ تَكْتُمُوْنَ عِنْدَ الْفَرَجِ وَتَقْلُوْنَ عِنْدَ الطَّمَعِ

“– Gördüğüm kadarıyla siz gazâyâ ve muhtaçlara yardıma çağrıldığınız zaman çoğalıyor, akın akın geliyorsunuz; dünyalık bir şey verilmek üzere çağrıldığınızda ise azalıyor, müstağnî davranıyorsunuz.” (Ali el-Müttakî, XIV, 66)

Ashâb-ı kirâmın hayatında böyle nice îsâr örnekleri vardır. Nitekim Cenâb-ı Hak onları; **“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esîre yedirirler. «Biz sizi Allâh rızası için doyuruyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimiz’den korkarız.» (derler). İşte bu yüzden Allâh onları o günün fenâlığından korur; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sürûr verir.”** (el-İnsân 76/8-11) şeklinde medhetmiş ve müjdelemiştir.

Onlar, bu dereceye varan îsârlarını hiç şüphesiz Âlemlerin Efendisi’nden öğrenmişlerdi. Onun îsâr ve diğergamlığına erişmek mümkün değildir. Şeref dolu hayâtında bunun pek çok misâli mevcuttur. Sehl bin

Sa'd -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Bir kadın dokuduğu bürdeyi (hırkayı) Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e getirip verdi ve:

– Bunu giyesin diye kendi ellerimle dokudum, dedi. Böyle bir elbiseye ihtiyâcı olan Allâh Resûlü onu aldı ve giyinip yanımıza geldi. Bunu gören bir kimse Efendimiz’e:

– Ne kadar da güzelmış! Bunu ver de ben giyeyim, dedi. Resûl-i Ekrem:

«– *Peki!*» dedi. Orada biraz oturduktan sonra evine döndü. Kumaşı katlayıp adama gönderdi. Ashâb-ı kirâm o sahâbîye:

– Hiç de iyi yapmadın. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ihtiyâcı olduğu için onu giymişti. Üstelik sen Efendimiz’in, kendisinden bir şey isteyen geri çevirmediğini bile bile istedin, dediler. O şahıs:

– Vallâhi ben onu giymek için değil, kendime kefen yapmak için istedim, dedi. Daha sonra o kumaş bu zâtın kefeni oldu.” (Buhârî, Libâs, 18; Edeb, 39)

Burada da olduğu gibi Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- muhtaç birini gördüğünde onu kendisine tercih ederdi. Zarûrî ihtiyaçların hâricindeki şeylerin daha muhtaç olanlara verilmesini isterdi. Yani o, sâhip olduğu her şeyi paylaşmayı, hatta başkasını kendisine tercih etmeyi esas kabul etmiş ve; “*İki kişinin yiyeceği üç kişiye, üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter.*” (Buhârî, Et’ime, 11) buyurarak vermenin kazandırdığı berekete dikkat çekmiştir. Onun nazarında bir mala hakîkî mânâda sâhip olmak, onu infâk ederek ebedî hayâta göndermekle mümkündü. Zîrâ Resûl-i Müctebâ Efendimiz Cenâb-ı Hakk’ın, kendisi için sarfedilen malı muhâfaza edip büyüteceğini ve âhirette fazlasıyla sâhibine geri vereceğini bildirmiştir. (Müslim, Zekât, 63) Nitekim birgün koyun kesmiş ve etinin fakir fukarâya dağıtılmasını istemişti. Bir ara âilesine:

“– *Ondan geriye ne kaldı?*” diye sordu. Âişe vâlidemiz:

– Sâdece bir kürek kemiği kaldı, dedi. Buna mukâbil Rasûl-i Ekrem Efendimiz Allâh için îsârda bulunmanın zirvesini gösteren şu ibretli cevâbı verdi:

“– *Desene bir kürek kemiği hâriç, hepsi bizim oldu!*” (Tirmizî, Kıyâmet, 33)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, paylaşılanları ve mü'min kardeşini kendisine tercih edenleri takdir eder ve onları severdi. Bunu ifâde eden bir hadis-i şerifleri şöyledir; *“Eş'arî kabîlesinden olanlar, gazâda azıkları tükenmeye yüz tuttuğu veya Medine'de âilelerinin yiyeceği azaldığı zaman, yanlarında ne varsa getirip bir yaygıya dökerler. Sonra bunu bir kapla aralarında eşit olarak paylaşırlar. İşte bu sebeple Eş'arîler bendendir, ben de onlardanım.”* (Buhârî, Şirket, 1; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 167)

Âişe -radiyallâhu anhâ-'nın şu müşâhede Resûl-i Ekrem Efendimiz'in diğergam insanlara bakışını ve onların Cenâb-ı Hak tarafından nâil olacakları ikrâm ve ihsânları ortaya koymaktadır:

“Sırtına iki çocuğunu almış yoksul bir kadın çıkageldi. Ona üç hurma verdim. O da çocuklarına birer hurma verdi. Öteki hurmayı yemek için ağzına götürmüştü ki çocukları onu da istediler. Kadıncağız yemek istediği bu hurmayı çocuklarına bölüştürdü. Onun bu tavrına hayran kaldım ve yaptığını Resûlullâh'a anlattım. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

«Bu hareketi sebebiyle Allâh Teâlâ o kadına mutlaka cenneti vermiş veya bu sebeple onu cehennemden âzâd etmiştir.» (Müslim, Birr, 148)

İslâm'ın emrettiği diğergamlık ve îsâr, asr-ı saâdetteki insanlara cennet hayatı yaşatmıştır. Ancak ashâb-ı kiram, yaşadıkları bu ulvî infak hayatını dahi az görmüşler ve daha fazlasını yapamadıkları için hayıflanmışlardır. İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ- asr-ı saâdette yaşanan diğergamlığı ve mevcut rûhî kıvâmı şu sözleri ile ne güzel ortaya koymaktadır:

“Biz öyle zamanlar gördük ki içimizden hiç kimse kendisinin altın ve gümüşe, Müslüman kardeşinden daha çok hak sâhibi olduğunu düşünmezdi. Şimdi öyle bir devirdeyiz ki altın ve gümüşü Müslüman kardeşimizden daha çok seviyoruz.” (Heysemî, X, 285)

İbn-i Ömer'in şikâyet ettiği zamanda yaşanmış diğergamlık örneklerini dinlediğimizde hayran kalmakta ve gıpta etmekteyiz. Yermük savaşında yaralı vaziyette yerde kıvranan ve susuzluktan kavrulan Hâris bin Hişâm, İkrime bin Ebî Cehl, İyâş bin Ebî Rebîa -radiyallâhu anhüm-'ün kendilerine verilen suyu, tam içmek üzere iken birbirlerine gönderişleri, nihâyetinde üçünün de bir damla su içmeden Yüce Rablerine kavuşmaları, ne müthiş bir diğergamlık örneğidir. (Hâkim, III, 270) Böyle bir îsârî târîh bugüne kadar hiç görmemiş, belki de ebediyen göremeyecektir. Bu ibretli tabloyu Mehmed Akif, Safahât'ında ne güzel anlatır:

Huzeyfetü'l-Adevî der ki:

“Harb-i Yermûk’ün,

Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.
İkindi üstü biraz gevşeyince sanki kıtâl,
Silâhı attım elimden, su yüklenip derhâl,
Mücâhidîn arasından açıldım imdâda,
Ağır yarayla uzaklarda kalmış efrâda.

Ne ma’rekeydi ki çepçevre göğsü kandı yerin!
Hudâ’yâ kalbini açmış yatan bu gövdelerin,
Şehîdi çoksa da gâzîsi hiç mi yok?.. Derken,
Derin bir inleme duydum... Fakat bu ses nerden?
Sırayla okşadığım sîneler bütün bî-rûh...
Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.
Dedim; «Biraz su getirdim, içer misin versem?»
Gözüyle «Ver!» demek isterken arkadan bir elem,
Enîne başladı. Baktım nigâh-ı merhameti,
«Götür!» deyip bana îmâda ses gelen ciheti.
Ne yapsam içmiyecek, boştu anladım ibrâm;
O yükselen sese koştum ki Âs’ın oğlu Hişâm.
Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;
Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.
İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa «âh!»,
Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan nâgâh!
Hişâm’ı gör ki o hâlinde kaşlarıyla bana,
«Ben istemem hadî git ver, diyordu, haykırana.»

Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı....
Yetiştim oh, kavuşmuştu Hakk’a son nazarı!
Hişâm’ı bâri bulaydım, dedim hemen döndüm,
Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!
Demek bir amcamın oğlunda vardı, varsa ümîd.
Koşup hizâsına geldim o kahraman da [şehîd.](#)”

Bu fedâkâr yiğitler Allâh Resûlü’nün terbiyesinde yetişmiş ve îmânın hakîkatini de ondan öğrenmişlerdi. Bu sebeple, en tahammül edilmez bir zamanda dahî kendilerine gelen suyu, kardeşlerine ikrâm ederek ebedî hayatta kana kana içmek üzere Kevser’e katmışlardı.

Meşhur sûfî aleyhtarı Gulam Halil, tüm sûfilere karşı hasmâne bir

tutum sergilemekteydi. Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (v. 295)'nin de aralarında bulunduğu bir grup sûfiyi tutuklatıp hilâfet merkezine sevketti. Dönemin Abbâsî halîfesi tarafından çıkarılan bir fermanla idamlarına karar verildi. Cellat, dervişlerden birinin boynunu vuracağı anda Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî, neşeli ve gönüllü olarak öne atıldı. Halk bu harekete taaccüp etti. Cellat:

– Ey civânmert! Sen öne atılıyorsun ama bu kılıç o kadar rağbet edilecek bir şey değildir. Henüz sana sıra gelmedi, neden acele ediyorsun, dedi. en-Nûrî:

– Benim yolum îsâr üzerine kurulmuştur. En aziz ve değerli şey hayattır. Şu birkaç nefes alacak vakti, kardeşlerimin biraz daha fazla yaşamaları için fedâ etmek istiyorum. Zira dünyadaki bir nefes alacak kadar vakit benim için âhiretteki bin yıldan daha sevimli ve daha değerlidir. Çünkü burası hizmet yeridir, orası ise kurbet ve Allâh'a yakın olma mahallidir. Kurbet de hizmetle elde edilir. Buna rağmen şu birkaç nefesimi de dostlarıma fedâ ediyorum, dedi. (Hucvurî, s. 302)

Osman Gazi'nin vefâtı üzerine, âhilerin ve beyliğin ileri gelenlerinin desteğini alan ve an'aneye göre tahta geçmesi gereken büyük oğul Alaaddin Bey, kardeşi Orhan beyi kendisine tercih etmiş ve onun bey olmasını istemişti. Onu takdim ederken de şöyle dedi:

– Kardeşim! Atamızın duâsı ve himmeti seninledir. Hayatta iken ordunun komutasını sana vermişti. Dolayısıyla beylik sana âittir.

Bu büyük îsârı gösteren Alaaddin Bey, Orhan Gazi'nin en büyük destekçisi olmuş, Rumeli diyarının fethedilmesine öncülük yapmış ve şehâdetle hayatını noktalamıştır. (Ziya Nur Aksun, I, 36)

Yukarıdaki misaller ile günümüz insanı arasındaki fark gerçekten dikkat çekicidir. “İnsan insanın kurdudur.” anlayışının hüküm sürdüğü, paylaşmanın unutulup bencilliğin kol gezdiği, verirken bile gösteriş ve beklentinin ön plâna çıktığı günümüzde, çözülmenin nereden kaynaklandığı âşikârdır. Peygamberî ahlâkın en mühim unsurlarından biri olan diğergamlık ve îsâr unutulmuş ve insanlar birbirlerini Allâh için değil menfaatleri icabı sever olmuşlardır.

Bu geçici dünyâda başkalarını tercih etmemiz demek, hakîkî hayatta kendimize güzel bir yer hazırlamamız anlamına gelmektedir. Server-i Asfiyâ Efendimiz böyle yaşadı, ashâb-ı güzîni de ona tâbî oldular. Bize düşen de onlara yaklaşabilme gayreti içinde olmaktır.

G. SABRI

**“Ey îmân edenler! Sabır ve namaz ile
Allâh’tan yardım isteyin! Muhakkak ki
Allâh sabredenlerle beraberdir.” (el-Bakara 2/153)**

Sabır; îtidâli muhâfaza etme, tahammül gösterme, acıya katlanma, sıkıntı ve meşakatlere karşı soğukkanlılıkla mukâvemet etme, aklın ve dînin gösterdiği yolda sebât etme mânâlarına gelir. İmam Nevevî şu açıklamayı yapar; “Sabır, nefsi emredilen şeyleri yapmaya mecbur kılmaktır. Bu da ibâdetlerin meşakkatlerine, belâlara ve günah dışındaki zararlara tahammülle gerçekleşir.”

Sabır, dinin teşvik ettiği ahlakî ve rûhânî bir sıfattır. Allâh’a îmânın bir tezâhürüdür. Sabrın gâyesi, beklenmedik olaylar ve içine düşülen güçlükler karşısında tedirgin olmamak, tahammül göstermek ve paniğe kapılıp uygunsuz bir harekette bulunmamaktır.

Ancak sabır; mahkûmiyete, meskenete ve zillate râzı olmak; haksız tecâvüzlere, insan haysiyetine gölge düşürecek saldırılara katlanmak ve bunlara ses çıkarmamak anlamına gelmez. Çünkü meşrû olmayan şeylere karşı sabretmek câiz değildir. Bunlara karşı fiilî ve sözlü mücâdelede bulunmak, eğer bu mümkün olmazsa en azından kalben buğzetmek gerekir. İnsanın kendi gücü ve irâdesiyle üstesinden gelebileceği kötülöklere katlanması ya da giderebileceği ihtiyaçları karşısında lâkayt kalması sabır değil, acziyet ve tembelliktir.

Sabır, başa gelen bir musîbet ânında birden tehevüre kapılarak daha sonra pişmân olunacak işler yapmayı engelleyen bir teskîn ve tesellî vâsıtasıdır. Bu sebeple asıl sabır, musîbetin ilk anında gösterilendir. Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-, (çocuğunun) mezarı başında (feryat ederek) ağlayan bir kadının yanından geçti. Ona:

“– Allâh’dan kork ve sabret!” buyurdu. Kadın:

– Çek git başımdan; zira benim başıma gelen felâket senin başına gelmemiştir, dedi. Kadın Efendimiz’i tanıyamamıştı. Kendisine, onun Allâh Resûlü olduğunu söylediler. Bunu duyar duymaz Peygamberimiz’in kapısına koştu. Orada kendisini engelleyen herhangi bir kimse olmadığı için doğrudan Efendimiz’in huzûruna çıktı ve (özür beyân ederek):

– Yâ Resûlallâh sizi tanıyamadım, dedi. Allâh Resûlü:

إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى

“– *Hakîkî sabır, felâketin ilk ânında gösterilendir!*” buyurdu. (Buhârî, Cenâiz, 32)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- sabrın çeşitlerini ve fazîletlerini bildirdiği bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurmuştur; “*Sabır üçtür: Musîbetlere karşı sabır, kullukta sabır ve günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musîbete güzelce sabrederse Allâh ona üç yüz derece yazar. Her iki derece arasında semâ ile arz arası kadar mesâfe vardır. Kim de tâatte sabrederse Allâh ona altı yüz derece yazar. Her iki derece arasında yeryüzü ile yerin yedi kat altı arası kadar mesâfe vardır. Kim de mâsiyete (günaha) karşı sabrederse Allâh ona dokuz yüz derece yazar. İki derece arasında yer ile Arş arası kadar mesâfe vardır.*” (Suyûtî, II, 42; Deylemî, II, 416)

Kurân-ı Kerîm’de sabırla alâkalı birçok âyet-i kerîme vardır. Allâh Teâlâ, insanların âhireti kazanabilmeleri için imtihan edilecekleri şeylerden birinin sabır olduğunu şöyle ifâde eder:

“Şüphesiz ki sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mal, can ve mahsul eksikliği ile imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele!” (el-Bakara 2/155)

Cenâb-ı Hak kullarını, sabredenleri ortaya çıkarmak ve mükâfatlandırmak için imtihan etmektedir; **“İçinizden mücâhede edenler ve sabır gösterenler belli oluncaya kadar elbette sizi imtihan ederiz.”** (Muhammed 47/31) Allah sabreden kullarını sevmekte, onlarla berâber olduğunu bildirmekte ve ecirlerini hesapsız olarak vereceğini va’detmektedir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

إِنَّمَا يُؤْتِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.” (ez-Zümer 39/10)

Yüce Rabbimiz’in mübârek isimlerinden biri de “çok sabreden” mânâsına **“es-Sabûr”**dur. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*İşittiği bir sözün eziyetine karşı, Allâh Teâlâ’dan daha çok sabreden hiçbir kimse yoktur. Zîrâ müşrikler O’na çocuk nisbet ediyorlar da O yine onlara âfiyet ve rızık vermeye devam ediyor.*” (Buhârî, Edeb, 71) hadisleriyle Rabbimiz’in bu güzel ismini ne kadar vecîz bir şekilde açıklamıştır. Bir mü’minin sabırlı olması için “es-Sabûr” ism-i şerîfini çokça zikretmesi ve üzerinde tefekkür

etmesi gerekir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz sabrın faydasını ifâde için şöyle buyurmuştur; *“Hoşlanmadığın şeye sabretmende büyük fayda vardır.”* (İbn-i Hanbel, I, 307) Zirâ Taşlıcalı Yahyâ'nın dediği gibi:

Sabrı elden komamaktır evlâ
Ki koruk sabr ile olur helvâ.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir başka hadislerinde de:

“Mü'minin durumu gıpta ve hayranlığa şâyandır. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sâdece mü'minde vardır. Sevinecek olsa şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur.” (Müslim, Zühd, 64) buyurarak Müslümanın fârik vasfının sabır ve şükür olduğunu bildirmiştir.

Allâh Resûlü'nün târif ve tavsiye ettiği sabır, bütün peygamberlerin ortak vasfıdır. Allâh'ın dinini tebliğ ederken, hepsi de çeşitli sıkıntılara ve eziyetlere uğramış, yurtlarından çıkarılmış, hükümdarlar tarafından zindanlara atılmıştır. Hatta bir çoğu da bu uğurda şehîd edilmiştir. Ancak onlar sabrederek vazîfelerini îfâya devâm etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayatı ise baştan sona en güzel sabır örnekleri ile doludur. Sevgili Peygamberimiz'in İslâm Dini'ni tebliğ yolunda katlandığı zorluklarla alâkalı olarak Târik bin Abdullah el-Muhâribî, bir müşahedesini şöyle anlatır:

“Resûlullâh -aleyhisselâm-’ı Zülmecaz Panayırı'nda üzerinde kırmızı bir elbise olduğu hâlde görmüştüm:

«— Ey insanlar! Lâ ilâhe illallâh, deyiniz de kurtulunuz!» diye yüksek sesle hitâp ediyordu. Bir adam da elindeki taşla onu takip ediyor ve:

— Ey insanlar, sakın ona inanmayınız, itaat etmeyiniz. Çünkü o yalancıdır, diyerek bağırıyordu. Attığı taşlarla Efendimiz'in ayak bileklerini kanatmıştı. Oradakilere:

— Kimdir bu zât, diye sordum.

— Bu, Abdulmuttalib oğullarından bir gençtir, dediler.

— Ya onun ardına düşüp taş atan kimdir, diye sordum.

— O da onun amcası Ebû Leheb'dir, dediler.” (Dârekutnî, III, 44-45)

Mü'min bir gönlü parça parça edip dağılayan bu tür üzücü hâdiseler

sâdece bir kez değil, yirmi üç senelik risâlet hayatı boyunca defâlarca tekerrür etmiştir. Onlardan birini de Müdrik el-Ezdî şöyle anlatmaktadır:

“Babamla birlikte hac yapıyordum. Mina’ya gelip konaklayınca, bir toplulukla karşılaştım. Babama:

– Bu cemaat ne için toplanmış, diye sordum. Babam:

– Kavminin dinini terk etmiş olan şu kişi için, dedi. İşâret ettiği tarafa bakınca Resûl-i Ekrem Efendimiz’i gördüm:

«– *Ey insanlar! Lâ ilâhe illallâh, deyiniz de kurtulunuz!*» diye sesleniyordu. İnsanlardan kimi onun yüzüne tükürüyor, kimi başına toprak saçıyor, kimi de ona sövüp sayıyordu. Öğleye kadar bu hâl devam etti. O sırada, yakası açılmış bir kız, içinde su bulunan bir kap ve elinde bir mendil olduğu hâlde geldi. Ağlıyordu. Fahr-i Kâinât Efendimiz kabı alıp sudan içti, elini yüzünü yıkadı. Başını kaldırıp:

«– *Kızcağızım, yakanı başörtünle ört! Baban hakkında tuzağa düşürülüp öldürülecek ve zillate uğrayacak diye korkma!*» buyurdu. Bunun kim olduğunu sorduk, «Kızı Zeyneb!» dediler.” (Heysemî, VI, 21)

Allâh Resûlü’nün İslâm’ı tebliğ yolunda uğradığı bu tür eziyet ve işkencelere karşı sabrı; “Ne bitmez olsa tahammül, onun da bir sonu var!” diyen şâiri dahî şaşırtacak derecede yüksek ve erişilmezdi. O -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocukluğundan vefâtına kadar hep büyük acılarla karşılaşmıştır. Babasını, annesini, dedesini, amcası Ebû Tâlib’i, sevgili hanımı Hz. Hatîce’yi, şehitlerin efendisi Hamza’yı ve evlâtlarını bir bir Hakk’a uğurladı. Çok sevdiği ashâbından bir çoğunu kendi elleri ile kabre koydu. Ancak bunların hiçbirisi onun metânetini ve müvâzenesini bozmadı, sabrını taşırmadı.

Kendisi ve ashâbı en ağır işkencelere mâruz kaldıkları hâlde Allâh’ın emri gereği sabırda sebât ettiler. Aziz Peygamber, sabrı taştan ashâbının metânetini zaman zaman yeniliyor, onlara ümid ve müjde veriyordu. Habbâb bin Eret -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ka’be’nin gölgesinde bir bürdeyi yastık yapmış uzanırken yanına geldim. O zaman müşriklerden büyük işkenceler görüyorduk. Allâh Resûlü’ne:

«– Bize yardım etmiyor musunuz, bizim için Allâh’a yalvarmıyor musunuz?» diye şikâyetinde bulunduk. Efendimiz mübarek yüzü kızarmış olarak kalkıp oturdu ve şöyle buyurdu:

«— Sizden önce öyleleri vardı ki kişi yakalanıyor, önceden hazırlanan çukura gömülüyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Ancak bu yapılanlar onu dîninden aslâ döndüremiyordu. Yine öyleleri vardı ki demir taraklarla taranıyor, kemiklerinin üzerinde et ve sinirlerden başka bir şey kalmıyordu. Ancak bu yapılanlar da onu dîninden aslâ döndüremiyordu. Yemin ederim ki Allâh bu dini tamamlayacaktır. Öyleki bir yolcu devesine binip San'â'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek de Allâh'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak! Koyunu için de sâdece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz.» (Buhârî, Menâkıb, 25; Menâkıbu'l- Ensâr, 29)

Resûl-i Ekrem Efendimiz din düşmanları ile mücâdele ederken, onların eziyetleri yanında, imkânsızlıklardan kaynaklanan birçok sıkıntılara da katlanmıştır. Hiçbir zaman bunları mâzeret olarak ileri sürmemiştir. Yokluk ve kıtlığın en şiddetli olduğu zamanlarda bile Allâh yolunda gayretine devâm etmiş, imkânsızlıkların verdiği her türlü zorluğa da ashâbı ile birlikte sabretmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî -radiyallâhu anh- bunun bir misâlini şöyle anlatır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte sefere çıkmıştık. Altı kişi nöbetleşe bir deveye biniyorduk. Ayaklarımız delindi. Benim de ayaklarım delinmiş ve tırnaklarım düşmüştü. Ayaklarımıza bez parçaları sarıyorduk. Bu bez parçalarından dolayı o sefere Zâtü'r-rikâ' ismi verildi.”

Hadisi nakleden Ebû Bürde diyor ki; “Ebû Mûsâ bunları söyledi, sonra da yaptığından hoşlanmadı ve «Bunları söylemekle hiç de iyi etmedim.» diye pişmanlığını dile getirdi. Herhâlde o, Allâh için yaptığı bir yiğitliği ifşâ etmiş olduğundan dolayı üzüldü.” (Buhârî, Meğazî, 31)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ne kadar zor da olsa, ashâbıyla hep aynı şartları paylaşmış, hiçbir zaman kendini onlardan farklı bir konumda görmemiştir. İnsanlar açlık çekmekteyse, bunu herkesten önce Peygamber Efendimiz ve âilesi çekmiştir. Oysa Cenâb-ı Hak tarafından Peygamberimiz'e, isterse yeryüzü hazinelerinin verileceği, dilerse Mekke dağlarının kendisi için altın hâline getirileceği teklif edilmişti. Resûl-i Ekrem bunları istemeyerek şöyle dedi:

“Bir gün aç kalıp sabreder, bir gün karnımı doyurur şükrederim. Çünkü îmân, biri diğerini tamamlayan iki yarımdan oluşur: Bir yarısı şükür, diğer yarısı da sabırdır. Allâh Teâlâ şöyle buyurur; **«Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden her (mü'min) için ibretler vardır.»** (İbrâhim 14/5)” (Hâkim, II, 484)

Server-i Âlem Efendimiz zafere ulaştıktan ve devletini kurduktan sonra bile bedevîlerin kabalıklarına, münâfıkların ezâlarına katlanmış ve onları en güzel şekilde idâre etmiştir. Ümmetinin de kendisini örnek alıp insanları güzellekle idâre etmelerini ve onlara hizmette bulunmalarını isteyerek:

“İnsanların arasına karışıp onların ezâlarına katlanan Müslüman, onlara karışmayıp, ezâlarına katlanmayandan daha hayırlıdır.” buyurmuştur. (Tirmizî, Kıyâmet, 55) Abdullâh bin Mes’ûd -radıyallâhu anh- buna misâl teşkil edecek bir hâdiseyi şöyle nakleder:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ci’râne’de Huneyn ganimetini bölüştürdüğü sırada üzerine yığılıp o kadar rahatsız ettiler ki nihâyet (önceki bir peygamberden bahsederek); «Yüce Allâh kullarından bir kulunu kavmine göndermişti. Kavmi onu dövmüşler ve başını da yarmışlardı. O kul ise hem alınından akan kanı eli ile siliyor hem de; Yâ Rabbî kavmimi affet! Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar, diyerek duâ ediyordu.» buyurdu.” (İbn-i Hanbel, I, 456; Müslim, Cihâd, 105)

Sevgili Peygamberimiz, hastalıklarında da bizlere örnek olacak sabır nümûneleri sergilemiştir. Ebû Said el-Hudrî, Resûlullâh Efendimizi, hasta iken ziyâretine gitmiş ve onun ne büyük acılara katlandığını bizzat müşâhede etmiştir. O sözlerine şöyle devam ediyor:

“Elimi üzerine koydum, harâretini, yorganın üstünden hissediyordum.

– Ey Allâh’ın Resûlü, harâretiniz çok fazla! dedim.

«– Biz (peygamberler) böyleyiz. Belâlar bize kat kat gelir, buna mukabil mükâfatları da kat kat verilir.» buyurdu.

– Ey Allâh’ın Resûlü! İnsanların en çok belâyâ mâruz kalanları kimlerdir, diye sordum.

«– Peygamberler!» buyurdu.

– Sonra kimler, dedim.

«– Sonra sâlihler!” buyurdu ve şu açıklamayı yaptı; «Onlardan biri fakirliğe öylesine mübtelâ olur ki kendini örten bir abâdan başka bir şey bulamaz. Onlar, sizin bolluğa sevindiğiniz gibi belâyâ sevinirler.»” (İbn-i Mâce, Fiten, 23)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- insanların hayatta başlarına gelecek büyük veya küçük musîbetlere sabretmelerini ve Cenâb-ı Hak'tan sevâbını ummalarını istemiştir. İki sevdiğiyle (yani iki gözünün alınması ile) imtihan edilen kimselerden sabır gösterenlerin bedelinin cennet olduğunu (Buhârî, Merdâ, 7), hastalandığı zaman Allâh Teâlâ'ya hamd ve senâ üzere bulunan bir kulun, ölürse cennete gireceğini; şifâ bulursa etinin daha hayırlı bir etle, kanının daha hayırlı bir kanla değiştirileceğini ve günahlarının da affedileceğini bildirmiştir. (Muvatta,  Ayn, 5) Bu sebeple hastalıklara ve belâlara, Allâh'tan ecirini umarak sabretmek gerekmektedir. Mehmed Âkif, hasta için üzülen ve kendini harâb eden bir kimseyi tesellî ederken, aynı zamanda sabrın mantığını ve insanı insan yaptığını da ortaya koyarak şöyle demektedir:

Dedim: Nedir bu senin yaptığın, düşünsene bir!
Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine.
Ne çâre, hükm-i kader âkıbet zuhûra gelir,
Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?
Senin bu yaptığın Allâh'a karşı isyândır;
Asıl, felâkete sabreleyenler insandır!...

Hastalıklara ve felâketlere sabretmek insana cenneti kazandırır. Bunu açıkça ortaya koyan bir hâdise şöyledir:

İbn-i Abbâs -radiyallâhu anh-, Atâ bin Ebî Rabâh'a; "Sana cennet ehlinde bir kadın göstereyim mi?" dedi. O da; "Evet göster!" cevâbını verdi. Bunun üzerine İbn-i Abbâs şöyle devâm etti; "İşte, şu siyahî kadın var ya, o, Resûlullâh'a gelip; "Ben sarâlıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum. Allâh'a benim için dua ediver!" demişti. Efendimiz; "Dilersen sabret, sana cennet verilsin; dilersen şifâ vermesi için Allâh'a dua edeyim." buyurunca kadın; "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver!" dedi. Resûlullâh da ona öyle dua etti." (Buhârî, Merdâ, 6)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu tür musîbetlere uğrayanların nasıl duâ edeceklerini de öğretmiştir. Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ- şöyle der:

Bir defâsında Resûlullâh'ı; "Kendisine bir musîbet gelen **Müslüman**:

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اَللّٰهُمَّ اَجِرْنِيْ فِيْ مُصِيْبَتِيْ وَآخِلِفْ لِيْ خَيْرًا مِنْهَا

«Biz Allâh'a âidiz ve ancak O'na döneceğiz. Allâhım! Bana bu musîbetten dolayı ecir ver ve bana bundan daha hayırlısını ihsân eyle!» derse, Allâh o musîbeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir." buyururken

işitmiştim. Kocam Ebû Seleme vefat ettiği zaman; “Hangi Müslüman Ebû Seleme’den daha hayırlıdır ki? Resûlullâh’ın emriyle ilk hicret eden hâne onun hânesiydi.” dedim. Bununla birlikte yukarıdaki duâyı da okudum. Allâh Teâlâ, Ebû Seleme’nin yerine bana Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i verdi. (Müslim, Cenâiz, 3)

Sabrın hakîki mânâsına güzel bir misâli de ashâb-ı kiramdan nakledelim:

Uhud savaşı sonrası Abdülmuttalib’in kızı Safiye, kardeşi Hz. Hamza’yı görmek üzere şehidlerin bulunduğu tarafa yöneldi. Oğlu Zübeyr kendisini karşılayarak:

– Resûlullâh geri dönmeni emrediyor, dedi. O da:

– Niçin? Kardeşimi görmeyeyim mi? Ben onun kesilip doğrandığını zâten haber aldım. O, bu musîbete Allâh yolunda uğradı. Zâten bizi de bundan başka türlü tesellî etmezdi. İnşaallâh sabredip ecrini Allâh’tan bekleyeceğim, dedi. Zübeyr gidip annesinin söylediklerini Allâh Resûlü’ne bildirdi. Âlemlere Rahmet Efendimiz:

“– *Bırak öyleyse görsün.*” buyurdu. Safiye de kardeşinin cesedi yanına gelerek duâ etti. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 349)

Ne kadar büyük bir sabır örneği! Herkes tarafından sevilen, İslâm’a pek çok hizmeti dokunan ve “Allâh’ın Arslanı” sıfatına lâayık olan böyle bir kahramanın uğradığı fecî musîbet, dünyâda tahammülü en zor işlerden biridir. Ancak kardeşinin başına gelen şeyin Allâh yolunda olması, Hz. Safiye’yi tesellî etmeye yetmiştir. O, Allâh rızâsı için sabretmiş ve ecrini de yine O’ndan beklemiştir.

Şüphesiz Müslümanlar için en büyük acı, sabretmesi ve tahammül gösterilmesi en zor hâdise, Âlemlerin Efendisi’nin ümmetini yetim bırakarak Refîk-i Âlâ’ya gitmesidir. O gün, Hz. Enes’in ifâde ettiği gibi Medine’deki herşey kararmıştı. Ashâb-ı kirâm o muazzez vücûdu, vefâtına inanamayarak, istemeye istemeye defnetmişlerdi. (İbn-i Hanbel, III, 221, 268, 287; Tirmizi, Menakıb, 3) Buna rağmen Müslümanlar, Efendimiz’in vefâtına bile sabretmişler ve ızdıraplarını sînelerine gömmüşlerdir. Bundan sonraki musîbet ve belâlar ise onlar için artık bir hiç mesâbesindedir. Artık bir acıya giriftâr olan müminlerin, Efendimiz’in vefâtını hatırlayarak tesellî bulması çok daha kolay olmalıdır. Nitekim Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Herhangi bir musîbete uğrayan Müslümanlar, benim vefâtımla başlarına*

gelen musîbeti düşünerek tesellî bulsunlar ve sabretsinler.” (Muvatta’, Cenâiz, 41) sözleriyle bunu kasetmişlerdir.

Hâsılı, sabır gamdan ve darlıktan kurtulup rahata ermenin en emin yoludur. Çünkü sabır ilâcı, hem gözdeki gaflet perdelerini kaldırır hem de sâhibinin gönlünü ferahlatır ve sadrını açar. Cenâb-ı Hak, yüzbinlerce tesirli ve faydalı ilaç yaratmıştır, ancak insanoğlu sabır kadar faydalı bir devâ görmemiştir.

H. ŞECÂATİ

“...O peygamberler sâdece Allâh’tan korkarlar ve Allâh’tan başka hiç kimseden korkmazlar.” (elAhzâb 33/39)

Şecâat; yiğitlik, bahadırılık, cesâret ve kahramanlık demektir. İnsan-daki öfke kuvvetinin, tehevvür ile korkaklık arasında oluşan bir îtidâl hâlidir. Kişinin savaş, şiddet ve tehlike sırasında cesaret ve yüreklilik göstermesi, bunlardan yılmaması ve ölümü küçümsemesidir.

Şecâatın ifrat hâli tehevvürdür ki bu, insanın birden bire öfkeye kapılarak lüzumsuz yere tehlikelere atılması ve güç yetiremeyeceği düşmanla savaşa tutuşup kendini ölüme atmasıdır. Hakîkî bir mü’minden istenen, câhiliye şâirlerinin o denli övgü ile bahsettikleri hayvânî cesâret değil, Allâh’a ve kıyâmet gününe kuvvetle îmândan kaynaklanan bir kahramanlıktır.

Şecâatin azlığı ise korkaklıktır ki bu da, sabır ve sebât gösterememek, savaşmak gereken yerde korkuya kapılarak bozulmak ve kaçmaktır.

Şecâate yakın mânâda bir de “necdet” kelimesi kullanılmaktadır. Necdet, korku ve dehşet dolu, olağan üstü hâller karşısında sabır ve sebat göstermek, korkuya düşüp uygunsuz bir iş yapmamaktır.

Şecâatin temeli, Allâhü Teâlâ’nın takdîrine rıza ve teslimiyettir. Bu sebeple kadere inanan ve Allâh’a tevekkül eden bir Müslümana, korkaklık ve zillet aslâ yakışmaz. Akif ne güzel söyler:

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlıktır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda sığmaz rûh-i İslâm’a...
Kitâbullah’ı işhâd eyledim -gördün ya- dâvâma.

Şecâat, haram olan şeylerde ve gösteriş niyetiyle değil, dinin emrettiği ve izin verdiği yerlerde gösterilmelidir. Meselâ, başkalarını ezmek, kaba

kuvvet gösterisinde bulunmak, hak edilmeyen bir şeyi güç kullanarak almak gibi zâhiren şecâat eseri gözüken fiiller, aslında haramdır.

Şecâat ve necdet hasletlerinin her ikisi de Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'de en üst derecede mevcut idi. Abdullâh bin Ömer; “Resûlullâh Efendimiz'den daha sehâvetli, daha necdetli, daha şecâatli bir kimse görmedim!” demiştir. (İbn-i Sa'd, I, 373) Nitekim İslâm'ı tebliğe başladığı zaman kendisine gösterilen sert tepkiler karşısında yılmadan, bıkmadan aynı canlılık ve heyecan ile hakikatleri söylemeye devâm etmesi, hiç kimsenin göze alamayacağı derecede şecaat gerektiren bir tavidir. Efendimiz bu yolda ölümü dahi göze almış, her şeyini o uğurda fedâ ederek yoluna devâm etmişti.

Cenâb-ı Hak Medîne'ye hicret etmesini emrettiğinde bunu duyan Kureyş müşrikleri Efendimiz'in evini kuşatmış, içeriden çıkar çıkmaz canına kıymak için kılıçlarını sıyırmışlardı. Fahr-i Kâinât Efendimiz ise hiç korku duymadan kapısını açmış, müşriklerin başlarına toprak saçmış ve Yâsîn sûresinin ilk âyetlerini okuyarak aralarından çıkıp gitmişti. (İbn-i Sa'd, I, 227-228)

Medîne'ye hicretten bir müddet sonra müşriklerle savaşmaya izin verildiğinde, onun şecâatini dost düşman herkes daha yakından görmüş ve takdir etmiştir. Bu meyanda Hz. Ali -radiyallâhu anh- der ki; “Biz Bedir'de Allâh Resûlü'ne sığınıyorduk. O gün kendileri, düşmana en yakın duranımız, insanların en cesur ve metânetli olanı idi.” (İbn-i Hanbel, I, 86)

Onun şecaat misallerinden bir diğeri de Uhud'da yaşandı. Müşriklerden bir adam deve üzerinde meydana çıktı ve çarpışmak için er istedi. Müşrik, herkesin kendisinden çekindiğini ve geri durduğunu görünce, dileğini üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Zübeyr bin Avvâm -radiyallâhu anh- ona doğru yürüdü. Devenin üzerine sıçrayıp adamın boğazına sarıldı ve boğuşmaya başladılar. Peygamberimiz:

“– Aşağı doğru, yere düşür onu!” buyurdu. Müşrik yere düştü. Zübeyr de üzerine çöküp onu halletti. Bunun akabinde Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Eğer Zübeyr çıkmasaydı, herkes geri durduğu için onun karşısına ben çıkacaktım!” buyurdu. (Halebî, II, 235)

Yine Uhud'da Kureyş müşriklerinden Übey bin Halef, “Muhammed nerededir? diye soruyor, “Ey Muhammed! Sen kurtulursan ben kurtulmayayım!” şeklinde bağırarak Peygamberimiz'e doğru geliyordu. Ashâb-ı kirâm

onu karşılayıp durdurmak istediler; ancak Efendimiz; “*Bırakınız gelsin!*” buyurdu. Ashâb dayanamayarak önünü kesmek istedikçe Efendimiz; “*Geri durunuz!*” buyuruyordu. Efendimiz’in o andaki celâdeti karşısında Übey bin Halef dönüp kaçmaya başladı. Resûl-i Ekrem; “*Ey yalancı! Nereye kaçıyor-sun?!*” diyerek seslendi ve onu boynundan yaralayıp atından yere yuvarladı. (İbn-i Sa’d, II, 46)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, savaşın en şiddetli olduğu ve insanların kaçıştığı zamanlarda askerlerine cesâret verirdi. Muhammed bin Mesleme şöyle der; Kulaklarımla duydum, gözlerimle gördüm ki Müslümanlar Uhud’da bozuldukları zaman dağa doğru kaçıyorlardı. Resûlullâh da arkalarından:

“– *Ey filan! Bana doğru gel. Ey filan, bana doğru gel. Ben Resûlullâhım!*” diye sesleniyordu. (Vâkıdî, I, 237)

Bu hakîkatî beyân etmek üzere Cenâb-ı Hak Kitâb-ı Kerîmi’nde şöyle buyurmaktadır:

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَّ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ

“O zaman siz, harb sâhasından hızla kaçıyor ve kimseye dönüp bakmıyordunuz. Resûl-i zî-şânım ise (büyük bir cesâret ve şecâatle olduğu yerde durarak) arkanızdan sizi çağırıyordu...” (Âl-i İmrân 3/153)

Savaş neticelenmiş iki taraf da yaklaşık aynı zâyiâta uğrayarak yerlerine çekilmişlerdi. Ebû Süfyan’la yanında bulunanlar Uhud’dan ayrılacakları sırada Hz. Ömer -radiyallâhu anh-’e; “Gelecek yıl Bedir’de sizinle buluşup çarpışmaya söz veriyoruz!” dediler. Hz. Ömer durup Peygamber Efendimiz’in buna ne söyleyeceğini bekledi. Kahramanlar Kahramânı Efendimiz Hz. Ömer’e:

“– *Olur! Orası inşallâh bizimle sizin buluşma ve vuruşma yerimiz olsun, de!*” buyurdu. Tâyin edilen vakit geldiğinde Kureyş ajanları ve münâfıklar, Müslümanların karşısına çıkmaktan korktukları için onları bu savaştan caydırmak üzere ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Bu çalışmaların tesiri Müslümanların üzerinde hissedilmeye başlayınca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, şecâat ve korkusuzluğunu ortaya koyan şu kararlı cümleyi söyledi:

“– *Varlığım kudret elinde bulunan Allâh’a yemin ederim ki yanımda hiç kimse olmasa bile, ben tek başıma Bedir’e gideceğim!*” Bundan sonra,

Yüce Allâh Müslümanlara yardım etti ve kalplerine sebat verdi. (İbn-i Sa'd, II, 59)

Sevgili Peygamberimiz'in kahramanlığını gösterdiği zamanlardan biri de Huneyn günüdür. O gün herkes düşmandan kaçarken Efendimiz sürekli olarak atını düşman saflarına doğru sürmüş ve kendisini engellemek isteyen ashâbını da dikkate almayarak ilerlemiştir. (Müslim, Cihâd, 76)

Yukarıda gördüğümüz misâllerden de anlaşıldığı gibi, Allâh Resûlü hayâtı boyunca korku nedir bilmemiş ve devamlı olarak ashâbına cesaret aşılamıştır. Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- bu hususta der ki:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- halkın en güzeli, en cömerdi ve en cesâretlisi idi. Medîne'de bir feryat, korkulu bir hâl vukû bulduğunda, Peygamberimiz hemen Ebû Talha'nın Mendub isimli atını emâneten alıp üzerine atlar, feryâdın geldiği yere yetişirdi. Hiçbir feryâd ve imdâd sesi duyulmazdı ki Mendub'un oraya bir su gibi revân olduğunu görmeyelim. Yine bir gece Medîneliler bir feryât işitip korkmuşlar ve sesin geldiği tarafa doğru gitmişlerdi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise onlardan önce sesin geldiği yere yetişmiş ve durumu inceleyip dönerken halkla karşılaşmıştı. Kendisi Ebû Talha'nın atının üzerinde, kılıcı da boynunda asılı olduğu halde ashâbına:

«— Korkmayınız! Korkmayınız!» buyuruyor, Mendub için de: «Onu azgın sel gibi serî bulduk!» diyordu.” (İbn-i Sa'd, I, 373; Buhârî, Edeb, 39)

İmam Bûsîrî, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kahramanlığını, ümmetine olan yardımını ve düşmanlarına saldırdığı korkuyu şöyle terennüm eder:

وَلَنْ تَرَى مِنْ وَلِيٍّ غَيْرِ مُتَّصِرٍ بِهِ وَلَا مِنْ عَدُوٍّ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ

Göremezsın nusrete ermemiş tek dostunu
Kezâ hezîmetten kurtulan tek düşmanını!..

Müslüman olmanın insana kazandırdığı şecâat duygusuna ashâb-ı kiramdan bir misâl de şöyledir; Peygamber Efendimiz'in halası Hz. Safiye Hendek savaşı sırasında kadın ve çocuklarla birlikte, Hassan bin Sâbit'in Fârî isimli köşkünde bulunuyordu. Benî Kureyza yahûdilerinden on kişilik bir birlik gelip köşkü oka tuttular ve içeri girmeye çalıştılar. Onlardan birisi köşkün çevresinde dolaşıyor, bir açık arıyordu. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve ashâbı ise bu esnâda Hendek'te düşmanlarıyla harp hâlindeydi.

Hız. Safiye -radıyallâhu anha- çâresiz kalıp bu musîbeti kendisinden başka def edecek kimsenin olmadığını görünce, başını bir tûlbentle sıkıca bağladı ve eline bir sırık alarak köşkten aşağıya indi. Kapıyı açıp orada dolaşan yahudinin arkasından yavaşca yaklaştı. Elindeki sırıkla başına vurup onu öldürdü. Bunu gören yahudiler:

“Bize buradaki kadınların korumasız bırakıldıkları haberi verilmişti!” diyerek dağılıp gittiler. (Heysemî, VI, 133-134; Vâkıdî, II, 462)

Can, mal ve namus güvenliğinin temini için her türlü teşebbüsten kaçınmayan Peygamberimiz ve ashabının şecaatini aksettiren bir diğer örnek ise şöyledir; Ensâr kadınlarından biri alışveriş için bir yahudi kuyumcuya uğramıştı. Dükkan sâhibi yahûdinin, kadının iffet ve nâmusunu lekeleyecek sataşmalarda bulunduğunu gören Amr isimli sahâbi, büyük bir şecaatle duruma müdâhale etmiş ve yahudiye öldürmüştü. Bunun üzerine Benî Kaynuka toplanarak onu şehit ettiler. Aralarında gerçekleştirilen anlaşmanın bu şekilde ihlâl edilmesi üzerine Peygamber Efendimiz askerî bir seriyye hazırlayarak Beni Kaynuka kabilesine savaş açtı. (Vâkıdî, I, 176-177)

Allah Resûlü ve sahabelerinden ilham alan büyük sûfi Necmeddin Kübra hazretleri, memleketi Harezm, Moğol işgaline maruz kalınca talebeleriyle birlikte kahramanca direnmiş ve şehit düşmüştür. Tasavvuf kültüründe şehâdet özlemini virt hâline getiren, serhatlerin güvenliğini sağlamak için uç boylarında iskân eden ve kahramanlık örneği sergileyen alperenler de şecâat ve cesaretin en önemli temsilcileri olmuşlardır.

İ. CÖMERTLİĞİ

“Mallarımı gece ve gündüz, gizli ve âşikar olarak infâk edenlere Rableri katında büyük bir mükâfât vardır. Onlara hiçbir korku yoktur, onlar mahzûn da olmazlar.” (el-Bakara 2/274)

Farsça “cevanmerd” kelimesinden Türkçeleştirilmiş olan cömertlik kavramı kaynaklarda “sehâ” ve “cûd” lafızlarıyla ifâde edilir. Cömertlik; sehâvet, ikram, ihsan ve yardım etme alışkanlığına verilen bir isimdir. İnsanın, sâhip olduğu imkânlardan Allâh rızası için muhtaçlara ihsan ve yardımda bulunmasını sağlayan üstün bir ahlâkî vasıftır. Cömertliğin kişinin kalbî kıvamına göre birçok tecellîsi olduğunu söyleyen İslâm âlimleri, onu şöyle derecelendirirler:

- Sehâvet: Malın bir kısmının dağıtılmasıdır ki cömertliğin asgarî derecesi olarak kabul edilir.

- Cûd: Hz. Ebûbekir'in cihâd için yaptığı infak gibi malın çoğunun dağıtılıp, geriye azının bırakıldığı cömertliktir..

- Îsâr: Kişinin ihtiyacı olan bir şeyi, zarar ve sıkıntılara katlanarak başkalarının istifadesine sunmak sûretiyle yaptığı cömertliktir.

Kerem, af, mürüvvet, dost ve arkadaşlara yardımcı olmak, iyilik ve ihsanda bulunmak gibi güzel hasletler, cömert insanın bâriz vasıflarıdır. Ancak burada mühim olan davranışın kendisi değil, kişiyi cömertliğe sevkeden niyet ve sebeplerdir. Bu itibarla gurur ve gösteriş için yapılan cömertçe hareketler, niyet samîmi olmadıkça bir kıymet ifâde etmez. Hakîkî cömertlik, Allâh yolunda ve takvâ sâikiyle yapılandır.

Cömertlik Allâh'ın sıfatlarından biridir. Zîrâ O'nun bir ismi de kullarına kerem ve ihsanı bol, sonsuz cömert anlamına gelen **“el-Kerîm”**dir. (el-İnfitâr 82/6) Ayrıca er-Rahmân, er-Rahîm, el-Vehhâb, el-Latîf, et-Tevvâb, el-Gaffâr, el-Afüvv, er-Raûf, el-Hâdî gibi ilâhî sıfatlar da Allâh'ın cömertliğini değişik açılardan ifâde etmektedir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allâh Teâlâ Cevâd'dır, yani cömert ve ihsân sâhibidir, bu sebeple cömertliği sever. Yine O, güzel ahlâkı sever, kötü ahlâktan da hoşlanmaz.” (Suyûtî, I, 60)

إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجَوَادَ

“Şüphesiz Allâh tayyibdir güzel ve hoş olanı sever, temizdir temizliği sever, Kerîm'dir keremi sever, Cevâd'dır cömertliği, cûd ve sehâyı sever.” buyurarak Cenâb-ı Hakk'ı **“Cevâd”** ism-i şerîfi ile zikretmiştir. (Tirmizî, Edeb, 41)

Bu esmâ-i ilâhiyye, cömertlikteki kemâlin Allâh Teâlâ'ya mahsûs olduğunu göstermektedir. Çünkü Allâh, âlemdeki her bir varlığın neye, ne miktarda ve ne zaman ihtiyâcı olduğunu bilir ve en uygun şekilde ikrâm eder. Ayrıca O, hiç kimseye muhtaç olmadığı ve eksiklikten münezzeh olduğu için lütuflarından dolayı bir karşılık beklemez. İbn-i Arabî'nin ifâdesiyle söyleyecek olursak, hiçbir varlık yokken Allâh Teâlâ, kendi varlığından lûtfetmek sûretiyle mahlûkâtı yaratarak en büyük cömertlikte bulunmuştur.

Cömert olan Allâh Teâlâ, kullarının da bu isimlerinden nasip almalarını ve bu ahlâkı ile ahlaklanmalarını emretmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

“Ey îmân edenler! İçinde ne bir alış veriş ne bir dostluk ne de (Allâh’ın izni olmadıkça) bir şefâat bulunmayan kıyâmet günü gelip çatmadan önce, rızıklandığımız şeylerden Allâh yolunda cömertçe sarfedin. Küfrân-ı nîmet içinde olanlar zâlimlerin tâ kendileridir.” (el-Bakara 2/254)

Cenâb-ı Hak bu âyetle, cömertliğin ancak dünyâ hayatında yapılabileceğini bildirmektedir. Ecel gelip de bu fırsat kapısı kapanınca, kulun artık böyle bir imkânı kalmayacaktır. Zîrâ mahşer, kazanma değil hesap verme yeridir. Burada ayrıca cömertliğin kıyamet gününde insanı her türlü sıkıntı, elem ve kederden kurtaracağına da işâret edilmektedir. Böyle davranmayanlar Allâh’ın nîmetlerine nankörlük ettiklerinden dolayı, kendilerine en büyük kötülüğü yapmış olacaklardır.

Bazı ayetlerde de cömertlik, alışverişe benzetilmiş ve Allâh Teâlâ’ya verilen güzel bir borç olarak telakkî edilmiştir:

“Allâh’a güzel bir borç verecek olan var mıdır ki Allâh bunu, onun için kat kat artırsın ve kendisine daha nice kıymetli mükâfâtlar ikrâm etsin!” (el-Hadîd 57/11)

Allâh Teâlâ’nın kullarından istediği bu güzel borç (karz-ı hasen), hulûs-i kalble ve malın ihtiyacı karşılayacak kısmından infak etmektir. İhtiyacı olanlara borç vermek, geri alma hususunda mühlet tanımak, borçluya hüsn-ü muâmelede bulunmak hatta gerekirse alacağından vazgeçmek de karz-ı hasenin şümûlüne dâhildir. Konu ile alakalı âyet-i kerime şöyledir:

“Eğer borçlu darda ise bu yüzden genişleyinceye kadar ona mühlet verin. Eğer bilerseniz, alacağınızı bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.” (el-Bakara 2/280)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, gıpta edilecek kişilerden birinin de cömertler olduğunu ifâde ederek şöyle buyurur:

“Yalnız iki kişiye gıpta edilir: Biri, Allâh’ın mal verip Hak yolunda harcamaya muvaffak kıldığı kimsedir. Diğeri de Allâh kendisine ilim verip de onunla amel eden ve bunları başkasına öğretten (yâni ilmini infâk eden) kimsedir.” (Buhârî, İlim, 15)

Mal ve servet yalnız Allâh’a âittir ve rızkı veren de O’dur. Allâh Teâlâ’nın kullarına fazl u kereminden verdiği mallarda muhtaçların hakkı bulunmaktadır. Bu sebeple bir Müslüman için en makûl hareket, mülkü

gerçek Mâlik'in yolunda sarfetmesidir. Cömertlik duygusu da bu inançtan kaynaklanır.

Cömertliğin dünyevî ve uhrevî pek çok hayırlı neticesi vardır. Öncelikle cömert bir kimseyi Allâh Teâlâ sever ve kullarına sevdirebilir. Nihayetinde cömert kimse cennete yakın, cehennemden de uzak olur. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurur:

“Cömert kişi Allâh'a yakın, cennete yakın, insanlara yakın ve cehennem ateşinden uzaktır. Cimri ise Allâh'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve cehennem ateşine yakındır. Cömert câhil, ibadet eden cimriden Allâh'a daha sevimlidir.” (Tirmizî, Birr, 40) Bu sebeple Allâh Teâlâ'nın cimri, ahmak ve kibirli olan kimseleri dost edinmeyeceği bildirilmiştir.

Allâh Resûlü'nde ilim, mal ve can cömertliği en kâmil sûrette mevcut idi. O, Allâh'ın dinini açıklamak, câhillere öğüt vermek, açları doyurmak, ihtiyâcı olanların hâcetini gidermek ve insanların sıkıntılarını tahammül etmek gibi her nevî cömertliği tatbik ederek öğretirdi. Abdullah bin Abbâs -radiyallâhu anh-, Habîb-i Ekrem Efendimiz'in cömertliğini şöyle anlatır:

“Allâh'ın Resûlü insanların en cömerdi idi. Ramazan ayında ise cömertliği daha da artardı. Çünkü Cebrâil -aleyhisselâm-, her sene Ramazan'da gelir ayın sonuna kadar berâber olur, Efendimiz ona Kur'an'ı arzederdi. İşte bu günlerde, esen rüzgârlardan daha cömert olurdu.” (Müslim, Fezâil, 50)

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretleri, Allâh Resûlü'nün cömertliği hakkında şu tesbitte bulunur:

“O ne güzel bir cömerttir ki onun cömertlik fışkıran varlığı yüzünden denizden inci, sert taştan yâkut ve dikenden gül çıkar. Eğer bahçede onun güzel ahlâkından bahsedilirse, sevinçten ağzını açıp gülmeyen yani açılmayan bir gonca bulamazsın.” (Dîvân, s. 65-66)

Resûl-i Ekrem Efendimiz fazladan bir malı elinde bulundurmamayı istemez, ihtiyâcından fazlasını hemen tasadduk ederdi. Nitekim bunu bize bildiren Hz. Ömer, birgün oğlunun yanına girmiş ve sofrasına oturmuştu. Yemeğe, etin yağına ilâveten farklı bir yağ daha katıldığını hissedince; “Bu iki şey, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sofrasında asla bir araya gelmezdi. Efendimiz birini yerse diğerini tasadduk ederdi.” demiş ve yemeği yememiştir. (İbn-i Mâce, Et'ime, 57)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den bir şey istendiği zaman asla “yok” demezdi. (Buhârî, Edeb, 39) Hassân bin Sâbit -radıyallâhu anh- Âlemler'in Efendisi'ni methettiği bir şiirinde:

مَا قَالَ لَا قَطُّ إِلَّا فِي تَشْهِيدِهِ لَوْلَا التَّشْهِيدُ لَمْ يُسْمَعْ لَهُ لَاءٌ

“Teşehhüdü hâriç aslâ «لا» yani «Hayır» dememiştir. Şâyet teşehhüd olmasaydı ondan hiç «hayır» kelimesi işitilmezdi.” (Bağdâdî, IX, 210) diyerek Allâh Resûlü'nün bu yönünü anlatmaya çalışmıştır.

Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'den bir şey istendiğinde, şâyet yanında yoksa, borçlanır ve ihtiyaç sâhibini memnûn ederek gönderirdi. Birgün böyle biri Peygamberimiz'e gelerek bir şeyler istedi. Allâh Resûlü; “Yanımda sana vereceğim bir şey yok, git benim nâmıma satın al, mal geldiğinde öderim.” dedi. Efendimiz'in sıkıntıya girmesine gönlü râzı olmayan Hz. Ömer:

– Yâ Resûlallâh! Yanında varsa verirsin, yoksa Allâh seni gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef kılmamıştır, dedi. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Hz. Ömer'in bu sözlerinden hoşnut olmadığı yüzünden belli oldu. Bunun üzerine Ensâr'dan biri:

– Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallâh! Ver! Arşın sâhibi azaltır diye korkma! dedi. Bu sahâbînin sözleri Efendimiz'in çok hoşuna gitti, tebessüm etti ve:

“– Ben de bununla emrolundum.” buyurdu. (Heysemî, X, 242)

Sevgili Peygamberimiz'in cömertliği bundan da ileridir. Hayası sebebiyle istemekten çekinen, ancak fakirliği hâinden belli olan kimseleri gördüğünde, Efendimiz yine borçlanma pahasına, elinden gelen yardımı yapardı. Allâh Resûlü'nün bu hasletini Bilâl -radıyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Huzûruna gelen bir Müslüman fakir ve ihtiyaç sâhibi ise bana emir verir, ben de gider borç alır ve o kimseye yiyecek giyecek bir şeyler alırdım.” (Ebû Dâvûd, Harâc, 33, 35)

Şâir Allâh Rasûlü'nün cömertlik ve îsârın zirvesinde olduğunu ne güzel ifâde etmektedir:

لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي كَفِّهِ غَيْرُ نَفْسِهِ

لَجَادَ بِهَا فَلَيَّتَقِ اللَّهَ سَائِلُهُ

“Eğer elinde avucunda canından başka bir şeyi olmasa, isteyene onu da verir. Bu sebeple O’ndan isteyen kimse Allâh’tan korksun!”

Hassân bin Sâbit, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i bir kasîdesinde; “cömertçe davranmayı engelleyecek zor zamanlarda bile o, - ister mîrâs olsun ister kazanç- elindekini cömertçe sarfedendi.” diye tavsif etmektedir. Diğer bir şâirin:

مَنْ قَاسَ جَدْوَاكَ يَوْمًا بِالسُّحْبِ أَخْطَأَ مَذْحَكَ

السُّحْبُ تُعْطَى وَتَبْكِي وَأَنْتَ تُعْطَى وَتَضْحَكُ

“Birgün biri, seni cömertlikte bulutlara benzetirse medhinde hata etmiş olur. Çünkü bulutlar verir ağlar fakat sen, verir gülersin.” mısırâları da her halde en fazla Resûlullâh Efendimiz’i anlatmaktadır.

Onun bu cömertliğini öğrenince, Cenâb-ı Hakk’ın Kur’ân-ı Kerîm’de kendisine, “raûf ve rahîm” sıfatlarını vermesindeki hikmeti daha iyi anlayabiliyoruz. (et-Tevbe 9/128) Bütün insanlık için yüreğinde bir merhamet ummânı taşıyan Efendimiz, çevresindekileri dâimâ gözetler, zor durumda olanlara kendilerini rencide etmeden büyük bir nezâketle yardım ederdi. Peygamberimiz’in engin cömertlik ve keremine dair örneklerden birini, Hz. Câbir’le aralarında geçen alış verişte görmekteyiz. Zâtü’r-rikâ Gazvesi’nden dönerken Efendimiz -sallâllâhü aleyhi ve sellem- Hz. Câbir’le sohbet ediyordu. Yeni evlendiğini, bu sebeple pek çok borcu olduğunu öğrenince, elinde mal olarak ne bulunduğunu sordu. O da yalnız bir devesinin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Efendimiz, onu borçtan kurtarmak için devesini kendisine satmasını istedi. Hz. Câbir Medine’ye varıncaya kadar binmek şartıyla sattı. Medine’ye ulaşınca deveyi teslim etmek için Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına vardı. O sırada kendisini çok sevindiren ve diğer insanları da şaşırtan bir davranışla karşılaştı. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- devenin ücretini ödediği gibi deveyi de ona hediye etti. (Buhârî, Cihad, 49; Büyû‘ 34; Müslim, Müsâkât, 109)

Câbir -radıyallâhu anh- şöyle der:

“Allâh Resûlü devemin ücretini verdiği ve kendisini de bağışladığı zaman tanıdık bir yahudiye rastladım. Bu hâdiseyi ona anlattım. Hayretler içinde kaldı ve; «Demek devenin parasını verdi; sonra da onu sana hibe etti

ha?!» sözünü tekrar etti durdu. Ben de; «Evet» dedim.” (İbn-i Hanbel, III, 303)

Bu alış verişte Efendimiz, Hz. Câbir’in durumunu düzeltmeyi hedeflemiş, onunla alış veriş yapıyormuş gibi davranmıştır. Ücretini verirken de fazlasıyla vermiştir. Ka’bına varılmaz bu yüce zarâfet ve ahlâk, Müslümanları o derece duygulandırmıştı ki hâdisenin vukû bulduğu bu gece «Leyletü’l-baîr» (deve gecesi) ismiyle hatırlarda kalmıştır.

Allâh Resûlü’nün cömertliğindeki nihâyetsizliği en güzel şekilde ortaya koyan bir hâdise daha vardır ki o da oldukça ibretlidir. Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden Safvân bin Ümeyye, Mekke’nin fethinden sonra Müslüman olmadığı halde, Huneyn ve Tâif savaşlarında Efendimiz’in yanından ayrılmamıştı. Allâh Resûlü Cîrâne’de toplanan ganîmet malları arasında dolaştığı ve onlara göz gezdirdiği sırada Safvan da Allâh Resûlü’nün yanında bulunuyor, develer, davarlar ve çobanlarla dolu vâdiye hayran hayran bakıyordu. Sevgili Peygamberimiz onun bu hâlini göz ucuyla tâkip ediyordu. Ona hitâben:

“– *Ebû Vehb! Vâdi pek mi hoşuna gitti?*” diye sordu. Safvân:

– Evet, dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *O vâdî de içindekiler de senin olsun!*” buyurdu. Bunun üzerine Safvân kendini tutamadı:

“Peygamberden başka hiçbir kimsenin kalbi bu derece cömert olamaz.” dedi ve şehâdet getirerek Müslüman oldu. (Vâkîdî, II, 854-855)

Daha sonra Kureyş’in yanına döndü ve onlara:

– Ey kavmim! Müslüman olunuz. Vallâhi Muhammed öyle ihsanda bulunuyor ki yokluktan ve yoksulluktan hiç korkmuyor, dedi. (Müslim, Fedâil, 57-58)

Bu hâdiseden dünyâ ve nimetlerinin Efendimiz’in gözünde ne kadar bir değere sâhip olduğu anlaşılmaktadır. Elinde bulunan malı, ister burada görüldüğü gibi bir vâdi dolusu olsun ister Hz. Bilâl’in anlattığı gibi iki dirhem olsun, hiçbir zaman yanında bekletmez (Ebû Dâvûd, Harâc, 33, 35), onları infâk etmeden de rahat edemezdi. Hatta Hz. Bilâl’in naklettiği rivâyette Efendimiz, kalan iki dirhemi dağıtmadıkça evine gitmeyip mescidde kalacağını söylemiş ve kabul edecek muhtaç bulunamadığı için iki gün mescidde gecelemiştir. (İbn-i Hibbân, XIV, 262-264)

İnfâk ve cömertliğin zirvesinde bulunan Allâh Resûlü -sallallâhu

aleyhi ve sellem-, ashâbın cömertlik duygularında bir zayıflık sezdiği zaman uyarır ve onları cömertliğe teşvik ederdi. Bir gün Amr bin Avf oğulları yurduna gitmişti:

“– *Ey Ensâr cemaati!*” diye seslendi.

– Buyur yâ Resûlallâh, emrine âmâdeyiz, dediler.

“– *Sizler câhiliye döneminde Allâh’a ibâdet etmezken bile ağır mükellefiyetler altına girer, mallarınızdan muhtaçlara verir, yolda kalanlara yardım ederdiniz. Allâh size İslâm’ı ve Peygamberi’ni lutfedince mallarınızı kale içine alıp korumaya mı başladınız? Âdemoğluna, vahşî hayvanların veya kuşların yediğinden dolayı ecir vardır.*” buyurdu.

Bunun üzerine Avf oğulları hemen kalkıp hurmalıklarına gittiler ve her biri bahçesinin çevresinde bulunan duvardan otuz kapı açtı. (Hâkim, IV, 148) Çünkü Cenâb-ı Hak; **“Siz Allâh için ne verirsiniz, Allâh onun yerine hemen yenisini verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”** buyurmaktaydı. (Sebe’ 34/39)

Bizlere ittibâ edilmesi gereken yıldızlar olarak takdim edilen ashâb-ı güzîn de cömertlik husûsunda ibret alınacak hârikulâde örnekler sergilemişlerdir. Ukbe bin Amr -radiyallâhu anh- şöyle der:

“Sadaka ayeti inince, sırtımızda yük taşıyarak kazancımızdan infâk etmeye başladık. Derken bir adam geldi ve çokça sadaka verdi. Münâfıklar; «Gösteriş yapıyor.» dediler. Bir başkası geldi, bir ölçek hurma tasadduk etti. Yine münâfıklar; «Allâh’ın bunun bir ölçek hurmasına ihtiyâcı yoktur.» dediler. Bunun üzerine; **«Sadakalar husûsunda gönülden veren mü’minleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştiren ve onlarla alay edenler yok mu, Allâh onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acı bir azap vardır.»** (et-Tevbe 9/79) ayet-i kerîmesi nâzil oldu.” (Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Zekât, 72)

Hadîsin değişik rivâyetlerinden anlaşıldığına göre, çokça para getiren Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh-’dir. Servetinin yarısı olan dört bin dirhemi tasadduk etmiştir. Bir ölçek hurma getiren de Ebû Akîl el-Ensârî -radiyallâhu anh-’dir. O da iki ölçek hurma karşılığında bütün gece sırtıyla su çekmiş, bir ölçeğini evinin ihtiyâcı için alıkoyup diğerini de Allâh’ın rızâsını kazanmak için Resûlullâh’a getirmişti. Aslında münâfıkların çekemedikleri, ashâb-ı kirâmın zenginiyle fakiriyle mal veya kazançlarının yarısını seve seve tasadduk etmeleri idi. Bu iki örnekte sadaka

olarak verilen miktar değışse de, verenlerin fedakârlık nispetleri değışmemektedir.

Cömertliği, misâfirperverliği ve hayırhâhlığı ile tanınan ecdadımızın öncülük ettiğı medeniyete “Vakıf Medeniyeti” adı verilmiştir. Onlar ölümlerinden sonra geriye köşk, saray ve servet bırakmaktan çok han, hamam, câmi, çeşme, medrese ve tekke gibi içtimâî müesseseler bırakmışlar, yaşadıkları topraklara İslâm’ın mührünü vurmuşlardır. Varlıklarını insanlığın saâdeti için cömertçe harcamışlar, halka hizmeti Hakk’a kulluk telâkkî etmişlerdir. Cömertlik duyguları o kadar gelişmiştir ki gelen misafirleri ağırlamak için birbirleri ile yarışmışlardır. 14. yüzyılda İslâm dünyasını baştan aşağı gezen meşhur Tunuslu Seyyah İbn-i Batûta’nın yaşadığı dikkat çekici bir olay bunun çok güzel bir örneğidir. İbn-i Batûta ve arkadaşları Anadolu’yu gezerken o dönemde Lâdik ismiyle anılan Denizli’ye uğrarlar:

“Şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan birtakım insanların hayvanlarımızı çevirerek yularlarına asıldıklarını gördük. Bir başka grup da gelerek bunları durdurdu ve çekişmeye başladı. Aralarındaki çekişme uzayıp kızınsınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştılar. Konuştuklarını anlayamadığımızdan korkmaya başladık. Bunların yol kesen Germiyanlar olduğu kuşkusuyla, bu şehrin onlara âit bulunduğu, malımıza, canımıza kastettikleri kaygısına düştük. Sonra Allâh Teâlâ bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdi. Ona bunların ne istediklerini sordum. Bunların ahîler olduğunu söyledi. Bizimle ilk karşılaşanlar Ahî Sinan’ın, sonradan gelenler ise Ahî Duman’ın dervişleri imiş. Her iki taraf da bizim kendi zâviyelerinde misafir olmamızı istedikleri için çekişirlermiş. Onların göstermekte oldukları yüksek misafirperverliğe hayran olmamak elde değildi. Nihâyet işi kur’a çekmek sûretiyle halletmeyi kabul edip sulh oldular. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine misafir olmamız kararlaştırıldı. Kur’a Ahî Sinan’ın tarafına düştü. O bunu haber alınca yanında dervişlerinden bir grupla gelip bizi karşıladı ve onun tekkesine misafir olduk. Bize çeşitli yemekler ikrâm ettiler. Biraz dinlendikten sonra Ahî Sinan hepimizi hamama götürdü ve benim hizmetimi bizzat kendisi gördü. Öteki dervişlerden üçü dördü ise bir arkadaşımın hizmetini üzerine almış bulunuyordu. Hamamdan çıkınca tekrar büyük bir sofraya kurdular. Yemekten sonra güzel sesli hafızlardan Kur’ân-ı Kerim dinledik, zikirler yaptık. Ertesi gün Ahî Duman ve müridlerinin bizi götürmek için beklediklerini gördük. Orada da pek çok cömertlikle karşılaştık.” (İbn-i Batûta, s. 305-306)

Hanım şâirlerimizden Hâlîde Nusret Zorlutuna'nın 1956 yılında İslâm Mecmuası'nda (sayı: 7, s. 21) yayımlanan bir yazısında, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in güzel ahlâkını kendisine rehber edinen ecdâdımızın yakın zamanlara kadar gelen cömertlik anlayışını anlatan şu satırlar ne kadar ibretlidir:

“Eskiden -pek o kadar eskiden de sayılmaz, kırk sene evveline kadar- bizde muhteşem konakların yanı başında küçük, mütevâzi, tertemiz evceğizler vardı. Bunlarda az gelirli âileler, mütekâit (emekli) ihtiyarlar, dul nineler, yetim, öksüz torunlar sükûn ve refah içinde yaşarlardı. Evet, refah içinde! Zira büyük konaklara arabalarla taşınan kışlık ve ramazanlık erzaktan bu küçük evlerin hisseleri gizlice ayrılır, gizlice gönderilirdi. Yardım alanın izzet-i nefsinin korumak bâbında bu gizliliğe bilhassa dikkat edilirdi. Ninelerimiz, «Sağ elin verdiğinden, sol elin haberi olmamalı.» derlerdi. Şimdi olduğu gibi, giydirilen çocukların fotoğraflarını gazetelere basıp dünya âleme ilan etmezlerdi.

Küçük evlerde bir kız mı gelin ediliyor? Mahallenin İslâmî ve insanî duygularla beslenen göze görülmez «Yardım Teşkilâtı» derhal kendi kendine faaliyete geçerdi. Bu teşkilâtta ne başkan vardı ne başkan vekili ne de sekreter. Kimse bu unvanlara heves etmezdi. Çünkü onlar «sözde gönüllü» değil, «gerçek gönüllü» idiler. Allah rızası için kullara hizmet etmek, insanları sıkıntıdan kurtarmak, refâha ve saâdete ulaştırmak tek gayeleri idi. Lüzûmu ânında kendi kendine faaliyete geçen bu gizli hayırlı eller, iş biter bitmez gene sessizce sahneden çekiliverirlerdi. Mahallenin öksüz kızı bu arada, analı babalı, orta halli bir aile kızıdan çok daha mükemmel çeyizlenip çimenlenir; düğün dernekle gelin edilmiş olurdu.

Lohusalara, hastalara, cenâzelere hep bu teşkilât -ve daima o asil ve muhteşem sessizliği içinde- koşar, fakir âilelerin ramazan erzâkını ve kimsesiz yavruların bayramlık kıyafetlerini tam zamanında yetiştirirdi...”

Görüldüğü üzere cömertlik bir mü'minin en mühim vasfıdır. Onun cömert olmamasını tasavvur etmek mümkün değildir. Zîrâ bir kalpte îmânla cimrilik bir arada aslâ bulunamaz. Hz. Enes'in naklettiği şu hâdise bu hakîkati ifâde etmektedir:

“Bir adam ölmüştü. Halktan birisi Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in işiteceği şekilde; «Cennet ona mübarek olsun!» dedi. Bunun üzerine Allâh Resûlü; *“Nereden biliyorsun? Belki de o mâlayânî konuştu veya malından bir şey eksiltmeyecek kadar çok az bir kısmını infâk etmekte*

cimrilik gösterdi!” buyurdu. (Tirmizî, Zühd, 11)

Bir diğer hadisinde; “Zulüm yapmaktan sakının. Çünkü zulüm kıyâmet gününde zâlîme zifîrî karanlık olacaktır. Cimrilikten de sakının. Zira cimrilik sizden önce yaşayan insanları, birbirini öldürmeye ve dokunulmaz haklarını çiğnemeye kadar götürerek perişan etmiştir.” (Müslim, Birr, 56) buyurarak cimriliğin dünyâ ve âhiretteki acı âkîbetini bildirmiştir. Bu sebeple bir mü'min, tabiatında bulunan cimriliği terk edip cömertlik ahlâkını elde etme gayreti içinde olmalıdır. Zîrâ âhiret hayâtı için en faydalı hasletlerden biri, nefsin sehâvet üzere olmasıdır. Sehâvet, zekât ve infâkın rûhudur. Nefsin terbiyesi de ancak sehâvetle mümkündür. Bunu elde edebilmenin yolları ise ihtiyâcı olduğu halde infakta bulunmak, kendine zulmeden kimseyi affetmek, hoşâ gitmeyecek şeylerle karşılaştığında âhirete olan yakîni sebebiyle sabretmek gibi davranışlardır.

Nihâyetinde cömertlik, ferdî ve içtimâî, dünyevî ve uhrevî hayatın sıhhati için elzem olan ahlâk-ı hamîdenin en mühim unsurlarından biridir. İmâm Gazâlî'nin dediği gibi; “Malı olmayan kişide hırs değil kanâat, zengin kişide de cimrilik değil cömertlik olmalıdır.”

K. ŞÜKRÜ

“...Zât-ı ulûhiyetime yemin ederim ki eğer şükrederseniz, size olan nîmetlerimi artırır da artırırım.” (İbrâhîm 14/7)

Şükür, verilen herhangi bir nimetten dolayı, bu nimeti verene karşı söz, fiil veya kalb ile gösterilen saygı ve minnettârlıktır.

- Söz ile şükür; nimet vereni zikretmek, O'nu övmek ve bu husûsta lisan ile yapılabilecek şeyleri yerine getirmektir.

- Fiilî şükür, vücûdun âzâlarını ve diğer nimetleri Allâh'ın rızâsı istikâmetinde kullanmaktır. Diğer bir ifade ile herkesin imkân ve konumuna göre, Allâh'ın kullarını koruyup kollaması, varlığından ihtiyaç sâhiplerini hissedâr kılmasıdır.

- Kalp ile şükür, nimeti vereni tanımak ve O'nu tasdik etmektir.

Cüneyd-i Bağdadî yedi yaşında iken dayısı Seriyî-i Sakatî onu hacca götürür. Harem içinde gerçekleşen irfan sohbetlerinden birinde şükür hakkında konuşulur. Oradaki âriflerin her biri kendi değerlendirmelerini yaptıktan sonra, Seriyî-i Sakatî Cüneyd'e dönerek onun da konuşmasını ister. Cüneyd bir müddet düşündükten sonra şu muhteşem cevâbı verir:

– Şükür, Allâh Teâlâ'nın lûtfettiği nimetle O'na âsî olmamak ve o nimeti ma'siyete sermaye eylememektir. (Ferîdüddin Attar, s. 318)

Yakînin kemâle erip devamlılık kazandığı kalpte pek çok güzel hâl tecellî eder. Şükür de bu hâlin tabîî bir netîcesidir. Şükür mertebesine erişen insan, açık ve gizli her türlü nimetin Allâh'tan geldiğini görür, Rabb'ine muhabbeti artar ve O'na şükretmekten âciz olduğunu idrak eder.

İyiliğin kıymetini bilmek, onu yapana karşı teşekkür hissi duymak ve nimeti hatırlayıp sâhibini övmek, şükürden kaynaklanan güzel davranışlardır. Türkçemizde kullanılan teşekkür ve şükran kelimeleri de şükür ile aynı mânâdadır.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, kendisine en küçük bir iyiliği dokunan kimselere bile ne kadar büyük bir şükran duygusu içinde bulunduğunu göstermesi açısından şu hâdise ne kadar ibretlidir:

Muhammed bin Mesleme şöyle der: Birgün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında idik. Efendimiz Hassân bin Sâbit'e:

“– Ey Hassân! Bize câhiliye şiirlerinden, Allah'ın okunmasına müsaade ettiği bir kaside okur musun?” buyurdu. O da A'sâ'nın Alkame bin Ülâse'yi hicveden bir şiirini okudu. Allah Resûlü:

“– Ey Hassân, bu şiiri benim meclisimde bir daha okuma!” buyurdu. Hassân:

– Yâ Resûlallah! Beni, Kayser'in yanında bulunan müşrik birini hicvetmekten mi menediyorsun? diye şaşkınlığını ifâde edince Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Hassân! İnsanlara en çok teşekkür eden kimse, aynı zamanda Allah'a da en çok şükreden kimse olur. Kayser Ebû Süfyan'a beni sordu. O, hakkımda iyi şeyler söylemedi. Alkame'ye sorduğunda ise o benden güzel bir şekilde bahsetti.” buyurdu.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, büyük bir kadir-şinaslık sergileyerek, Alkame'ye olan şükranlarını ifâde etmiştir. (Ali el-Müttakî, III, 738-739)

Âişe -radiyallahu anhâ-'nın rivayet ettiği şu hâdise de insanlara teşekkür etmenin ehemmiyetini ortaya koymaktadır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana sık sık:

“– Ey Âişe ezberindeki beyitlerden biraz okur musun?” buyurur, ben de:

– Hangi beyitleri istiyorsun yâ Resûlallah! Hâfızamda birçok şiir var, derdim.

“– Şükür hakkındakilerden!” buyururdu. Bir defasında: “Anam babam sana fedâ olsun şâir şöyle demiştir.” dedim ve yaptıkları iyiliklere karşı insanlara teşekkür etmenin güzelliğinden bahseden bir şiir okudum. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle dedi:

“– Ey Âişe! Cibrîl’in bana haber verdiğiğine göre, Allah Teâlâ kıyamet günü mahlukatı haşrettiğinde, bir başkasından iyilik gören kuluna:

– Sana iyilik eden kuluma teşekkür ettin mi? buyurur. O da:

– Ey Rabbim! Bana dokunan iyiliğin Sen’den geldiğini bildiğim için sadece Sana şükrettim, der. Allah Teâlâ ise:

– Bu iyiliklerin sana ulaşmasına vâsıta kıldığım kuluma teşekkür etmedikçe Bana şükretmiş olmazsın! buyurur.” (Ali el-Müttakî, III, 741-742)

Şükür, dil ve kalp ile olursa eksik kalır. Tam bir şükür bunlara fiili de ilâve etmek sûretiyle gerçekleşir. Allâh Teâlâ her şeyi bir gâye ve hikmetle yarattığı gibi, insana verdiği nimetleri de bir maksatla ihsân etmiştir. İnsana verilen hayat, îmân, rızık, sağlık gibi nimetler onun Allâh’a şükretmesi ve yolunda hizmet etmesi içindir.

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allâh sizi analarınızın karnından, hiçbir şey bilmez olduğunuz halde çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.” (en-Nahl 16/78) âyeti bunu göstermektedir. Allâh insana baş verir, şükür olarak secde ister; ayak bağışlar, şükür olarak da hizmet ve ibâdet ister.

Şükür aynı zamanda, kulun Allâh’a karşı edep ve saygısını ifâde eden ve Allâh nezdindeki değerini yükselten ahlâkî hasletlerden biridir. Buna rağmen, bu hissiyâtı taşıyan insanlar oldukça azdır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Ey Dâvûd ailesi, (Allâh’a) şükür için çalışın! Kullarımdan hakıyla şükredenler ne kadar da azdır!” (Sebe’ 34/13) Çünkü insan, çok çabuk unutan ve dünyâyâ hemen meyleden bir varlıktır. Kâmî Ahmed Çelebi,

Allâh'ın mârifetini ve rızâsını isteyen, ona lâıyk-ı vechile şükreden, hevâ ve hevesine uymayan yani istenen kıvamda olan insanların azlığını ne güzel ifâde etmiştir:

“*Men aref*” esrârına âgâh olan yüzbinde bir
Taht-gâh-ı mârifette şâh olan yüzbinde bir
Lafla dâvây-ı irfân eyleyen çoktur velî
Fi'l-hakîka ârif-i bi'llâh olanlar yüzbinde bir
Mâsivâ tasvîrini elvâh-ı hâtırdan silip
Kalb-i pâki ayn-ı beytullâh olan yüzbinde bir
Jengden hâli olup rûşen-sarây-ı sînesi
Pâdişâh-ı aşka menzil-gâh olan yüzbinde bir
Ben de sultanım diyen âlemde bî-hadd ü hisâb
Bende-i dergâh-ı ehlullâh olan yüzbinde bir
Vâdi-i nefis-i hevâsında tekâpû etmeyüp
Râh-ı Hak'ta aşk ile hemrâh olan yüzbinde bir
Dem uranlar çok ammâ aşktan Kâmî gibi
Cân-ı dilden âşıkullâh olanlar yüzbinde bir.

İnsanın sabır ve şükür başta olmak üzere güzel hasletleri kazanabilmesi için büyük bir mücâhede ve gayret içinde olması gerekir. Mevlânâ -kuddise sirruh- bunu ne güzel ifâde eder:

“*Senin nefis merkebin kaçmıştır. Onu mücâhede kazığına bağla! O daha ne zamana kadar insanlık ve ibâdet yükünü taşımaktan kaçacak? İster yirmi yıllık yol olsun, ister otuz yıllık, isterse iki yüz yıllık, ona sabır ve şükür yükünü yüklemek, ona bu yükü taşıtmak gerekir. Hiç bir günahkâr, başkasının günahını çekmedi. Hiç bir kimse de ekmediğini biçmedi.*” (Mesnevî, c. II, beyt: 729-731) “*Akla uygun olan da, nimet verene şükretmektir. Eğer şükredilmezse ebedî olarak öfke kapısı açılır.*” (Mesnevî, c. III, beyt: 2671)

Hakîkatte, Allâh Teâlâ'nın kimsenin şükrüne ihtiyâcı yoktur. O'nun ilâhlığı, yüceliği ve hakimiyeti herhangi bir kimsenin şükrü veya küfrü ile ne bir derece yükselir ne de bir derece eksilir. O, bizzat kendisi her şeye hâkimdir. Nitekim Cenâb-ı Hak Süleyman -aleyhisselâm-'ın dilinden bu hakîkati şöyle ifâde eder:

“Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, şüphesiz ki Rabbim, kimsenin şükrüne muhtaç değildir; O, lütuf ve kerem sâhibidir.” (en-Neml 27/40)

Şükredenlere üstün nimetler ve Allâh'ın kurbiyeti lutfedilirken, şükretmeyenlerden de güzellik, hüner ve mârifet alınır. O kadar ki artık onda bu güzel hasletlerden bir iz bile kalmaz.

Sevgili Peygamberimiz her hâl ve hareketinde hamd ve şükür hâli

içinde bulunmuştur. Âişe -radiyallâhu anhâ- onun bu durumunu şöyle anlatır; Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gece ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Ona:

– Niçin böyle yapıyorsun ey Allâh’ın Resûlü? Oysa Allâh senin geçmiş ve gelecek hatâlarını bağışlamıştır, dediğimde:

“– *Şükreden bir kul olmayayım mı?*” buyurdu. (Buhârî, Tefsîr, 48/2)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu sözleriyle, Cenâb-ı Hakk’ın bahşetmiş olduğu nimetlerin, kulluğu azaltmaya değil, aksine teşekkürü artırmaya vesile kılınması gerektiğini bildirmiştir. Kulun hiç günahı olmasa dahî, lutfedilen ilâhî nîmetlere şükredebilmesi tâkatinin üzerindedir. Bu bakımdan da acziyet içinde istiğfâr etmek, kulluğun zarûretindendir. Böylece insan, kulluğa devam ile şükrünü ve Allâh’a yakınlığını artırır. Efendimiz’in bu ulvî duygularına Mevlânâ’nın şu sözleri ne güzel tercümân olmaktadır:

“Nimete şükretmek nimetten daha hoştur. Şükrü seven kimse şükrü bırakır da nimet tarafına gider mi? Şükretmek nimetin canıdır. Nimet ise deri gibidir, kabuk gibidir. Çünkü seni dostun kapısına ancak şükür götürür. Nimet insana gaflet verir. Şükretmek ise uyanıklık getirir. Sen aklını başına al da şükür tuzağı ile nimet avla.” (Mesnevî, c. III, beyt: 2895-2897)

Hiz. Ali’nin de bu konuda şöyle bir sözü vardır:

“Bazı insanlar bir şeyler umarak kulluk yapar; bu tüccar kulluğudur. Bazıları da korkudan dolayı kulluk yapar; bu da köle kulluğudur. Diğer bir kısmı ise şükür olsun diye kulluk yapar; işte bu, tüm menfî duygulardan kurtulmuş seçkin kimselerin (havâssın) kulluğudur.”

Böylesi şükür duyguları içinde bulunan kimseleri Allâh -celle celâlüh- mükâfatlandıracağını bildirerek şöyle buyurmaktadır:

“...Kim dünyâ sermâyesini isterse, ona ondan veririz. Kim de âhiret sevâbını isterse ona da ondan veririz. Şükredenlere gelince, onları mutlaka mükâfatlandıracağız.” (Âl-i İmrân 3/145)

İnsan, zenginlik ya da güç sâhibi olduğunda umûmiyetle zalimleşmeye, zorbalaşmaya ve vicdansızlaşmaya meyleder. Şükür ise insanı azgınlasmaktan koruyan güzel bir ahlâkî vasıftır. Zîrâ şükür şımarıklığa, aşırılığa, dolayısıyla nimetin zevâline engel olma gayretidir. Şükreden insan bilir ki eline geçen her nimeti Allâh vermiştir ve bunları O’nun istediği şekilde kul-

lanmakla yükümlüdür. Kendilerine büyük makam, mülk ve hakimiyet verilen Hz. Davud ve Hz. Süleyman gibi peygamberlerin tevâzû ve olgunluklarının esâsı bu inançtır. Elindeki mülk nedeniyle azgınlaşan Kârun’un hazin akıbete uğramasının asıl sebebi de bu anlayıştan mahrum olup şükretmeyi bilmemesidir.⁶¹

Şâyet bir mü’min, kendisine verilen nimetlerden dolayı azgınlık yapmayacağını, kibirlenip şımarmayacağını yaptığı şükürle ortaya koyabilirse, Allâh da ona daha fazla nimetler ihsân eder. **“...Zât-ı ulûhiyetime yemin ederim ki, eğer şükrederseniz, size olan nîmetlerimi artırır da artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz benim azâbım pek şiddetlidir.”** (İbrâhîm 14/7) âyeti bunu ifade etmektedir. Bu sebeple Peygamber Efendimiz, insana verilen en büyük nimetler arasında şükreden bir kalbi zikretmiştir. Sevbân -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“«...Altın ve gümüşü biriktirip de bunları Allâh yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azâbı müjdele!» (et-Tevbe 9/34) âyeti nâzil olduğu zaman biz, Efendimiz’le birlikte seferde bulunuyorduk. Ashaptan bâzısı; «Altın ve gümüş hakkında inecek olan indi. (Artık bir daha onları biriktirmeyiz.) Keşke hangi malın daha hayırlı olduğunu bilsek de ondan biraz edinsek?» dedi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şu cevabı verdi:

«— Sâhip olunan şeylerin en efdali zikreden bir dil, şükreden bir kalp, kocasının îmânına yardımcı olan sâliha bir zevcedir.» (Tirmizî, Tefsir, 9/9)

Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâbına, günlerce çektikleri açlıktan sonra yedikleri bir öğün yemekten bile kıyâmette hesâba çekileceklerini bildirir ve bu nimetten dolayı, Allâh’a karşı şükür hissiyatı içinde olmak gerektiğini ifâde ederdi. Zâten o, nâil olduğu her nimet için, az veya çok demeden dâimâ bir şükür içerisinde bulunurdu. Şâirin şu beyti, Efendimiz’in bu hâlini bir nebzecek olsun anlatmaktadır:

Bazı kimseler güllerin dikenini olduğundan yakınırlar.
Ben ise, dikenlerin gülü olduğuna şükrederim.⁶²

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisinde bulunan

⁶¹ Kasas Sûresi’nde bildirilen Kârun sâlih bir kul iken, sefil bir gâfil ve rezil bir âsî olarak ebedî saâdetini perîşân etmiştir. Cenâb-ı Hak, onu, dayanıp güvendiği ve sırtını yaslayarak böbürlendiği servetiyle beraber yerin dibine geçirmiştir. Hangi mânevî makam, mertebe ve üstünlük olursa olsun, her hâlükârda kulların içindeki nefis dâimâ pusuda beklemekte ve fırsatını bulur bulmaz gönülleri hüsrâna uğratabilmektedir.

⁶² Diğer bir ifadeyle, “Gülün dikenlerinden şikâyetçi olmak yerine, dikenler arasında gül gibi bir çiçeği yarattığı için Rabbin’e şükretmelisin.”

nimetlerin başkalarında olmadığını müşâhede ettiğinde, hemen Allâh’a şükrederdi. Nitekim bir defâsında kötürüm bir hastanın yanına uğrayıp onun hâlini gördüğünde, hemen hayvanından inerek şükür secdesine kapanmıştır. (Heysemî, II, 289) Kadir kıymet bilmek ve gördüğü iyiliğe teşekkür etmek, olgun insanların vasfıdır. Âlemlere Rahmet Efendimiz ümmetinin nâil olduğu bir rahmet-i ilâhiye karşısında da hemen şükür için secdeye varmıştır. Bu husûstaki bir müşâhedesini Sa’d bin Ebî Vakkâs -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Bir gün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile beraber Medine’ye gitmek üzere Mekke’den yola çıkmıştık. Azverâ denen yere yaklaştığımızda Resûl-i Ekrem Efendimiz bineğinden indi. Sonra ellerini kaldırarak bir süre dua etti, daha sonra secdeye kapandı, uzunca bir süre secdede kaldı. Bunu üç defa tekrarladı. Nihayetinde şöyle buyurdu:

«Rabbim’den dilekte bulundum ve ümmetim için şefâat niyaz ettim. O da ümmetimin üçte birini bana bağışladı. Ben de Rabbim’e şükretmek için secdeye kapandım. Sonra tekrar başımı kaldırıp Rabbim’den ümmetimi bağışlamasını diledim; O da bana ümmetimin üçte birini daha bağışladı. Ben de bunun üzerine Rabbim’e şükür secdesine kapandım. Sonra tekrar başımı kaldırıp Rabbim’den ümmetimi diledim; O da bana ümmetimin geri kalan üçte birini bağışladı. Ben de Rabbim’e şükretmek üzere tekrâr secdeye kapandım.»” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 162)

İnsanı sevindiren her nimet ve geride bırakılan her sıkıntı, bir şükrü gerekli kılar. Esâsen, Sa’dî-i Şîrâzî’nin dediği gibi biri aldığımız diğeri de verdiğimiz için olmak üzere, her nefeste iki şükür borcumuz vardır. Buna güç yetiremeyeceğimize göre, en azından Allâh’ın bizden istediği farz ibadetlere ilâveten, Resûlullah Efendimiz’in yaptığı nâfilelere müdâvim olmalıyız. Ayrıca nîmetlere kavuştuğumuzda veya bir musîbetten kurtulduğumuzda da Allâh’a şükür secdesine kapanıp kulluğumuzu ve minnettarlığımızı arzetmeliyiz. Böyle zamanlarda yoksullara ve ihtiyaç sâhiplerine yapılan yardımlar da Allâh rızâsı için kılınan namazlar gibi birer şükür ifadesi olur.

Abdurrahmân bin Avf -radiyallâhu anh- Peygamber Efendimiz’in Allâh’ın ikram ve ihsanlarına karşı şükründeki inceliğini gösteren diğerk bir hâdiseyi şöyle anlatıyor:

“Bir defâsında Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- mescidden çıkmıştı. Ben de onu hissettirmeden tâkip ettim. Bir hurma bahçesine girdi.

Kibleye karşı durarak secdeye vardı. Secdesini o kadar uzattı ki, vefât etti sandım. Hemen yanına vardım, eğilip yüzüne bakmaya başladım. Başını kaldırdı ve:

«– Ne oldu ey Abdurrahmân?» diye sordu.

– Yâ Resûlallâh! Secdeyi o kadar uzattınız ki vefât ettiniz diye korktum ve hemen yanınıza geldim, dedim. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

«– Bahçeye girdiğimde Cebrâil ile karşılaştım. Allâh Teâlâ’nın şöyle buyurduğunu müjdeledi; “Kim sana selâm verirse ben de ona selâmet veririm. Kim sana salavât getirirse, ben de ona salât ederim. (Bunun için Rabbime şükür secdesi yaptım)» buyurdu.” (Hâkim, I, 344)

Resûl-i Ekrem Efendimiz Mekke fethi sonrasında Allâh’a karşı şükürünü ve hamdini daha da ziyâdeleştirerek:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

“Ben Allâh’ı ulûhiyyet makamına yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve O’na hamdederim. Allâh’tan beni bağışlamasını diler ve günahlarıma tövbe ederim.” zikrini, namazlarında, özellikle rükû ve secdelerde çokça okumaya başlamıştı. Hz. Âişe bunun sebebini sorunca Efendimiz; “Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi, onu gördüğüm zaman bu zikri çokça yapmamı emretmişti. Ben o alâmeti gördüm.” buyurdu. (Müslim, Salât, 220)

Peygamber Efendimiz’in bu hâli bize, yardım görmek, fetihlere nâil olmak ve dîni tebliğde başarılı olmak gibi en mühim hizmetlerin dahi zirvesinin tesbih ve şükür olduğunu öğretmektedir.

Yüce Rabbimiz’in üzerimizdeki nimetlerini, saymakla bitiremeyiz. Bu nedenle bize, Mevlânâ ile hem-zebân olup (aynı dili paylaşıp); “Ya Rabbi, Sana şükürler olsun! Beni ansızın gamdan âzâd ettin. Bedenimde her kılin bir dili olsa da hepsi ile Sana şükretse, yine de şükrünü yerine getiremez.” (Mesnevî, c. V, beyt: 2314-2315) demek düşmektedir.

L. VEFÂKÂRLIĞI

Sâhib-i hüsn ü bahâ idi Resûl
Hâsıl-ı ayn-ı vefâ idi Resûl⁶³

Hâkânî

⁶³ Resûl-i zî-şân Efendimiz ahlâken ve hilâten son derece güzel ve Hak katında kıymetli idi. O, o kadar vefâkardı ki âdetâ “vefâ”nın tâ kendisi olmuştu.

Vefâ, görülen iyilikleri unutmamak, iyilikte bulunanlara misliyle veya daha güzeliyle karşılık vermeye devam etmektir. Vefâ, dostluğun kaynağı, muhabbetin ilk durağı ve güvenin en mühim mesnedidir. Tam ve kâmil bir îmânın ve Allâh'a teslîmiyetin nişânesidir. Bu ahlâka sâhip olanlara vefâkâr denir. Vefâkarlığın zıddı, nankörlük olup iyiliğin kadrini bilmemek veya ona kötülükle karşılık vermektir.

Kalbî kıvâmın zirvesini gösteren vefâkarlığın temelinde samîmiyet, sadâkat ve tevâzû gibi ahlâkî hasletler bulunmaktadır. Şâirin:

“Dâvâ kapısını bırak da vefâ dergâhına gel!”

çağrısından da anlaşılacağı gibi vefâ engin bir deryâ, bulunmaz bir dergâhtır. O dergâha giren herkes huzûr bulur ve oradan memnûn ayrılır.

En büyük vefâkarlık, insanın Yaratıcı'nı tanınması, kulluk vazîfesini yerine getirmesi ve O'nun verdiği nimetlerin kıymetini bilmesidir. En büyük nankörlük de kulun, Rabbi'ni inkâr etmesi, O'nun yüceliğini tanımamasıdır.

Vefânın zirvesini teşkil edecek en güzel misalleri Sevgili Peygamberimiz'in hayâtında müşâhede etmekteyiz. Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Ben babam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annem Âmine'nin rüyâsıyım.*”⁶⁴ (İbn-i Hanbel, V, 262; Hâkim, II, 453) buyurmak sûretiyle hem Hz. İbrahim'i hem Hz. İsa'yı hem de annesini minnetle anmış, onlara karşı gereken vefâkarlığı göstermiştir. Bununla da kalmayıp kıyamete kadar gelecek olan ümmetine, Hz. İbrahim'in duasına mukâbeleda bulunmalarını sünnet kılmıştır. Namazlarda okunan “Salli-Bârik” duasında, Âl-i Muhammed'in ardından Âl-i İbrahim'in zikredilmesi, işte bu çok zarif ve hassas olan vefâ duygusunun bir eseridir.

Sevgili Peygamberimiz'in vefâkâr bir evlat olduğunu gösteren diğer bir hâdise de Hudeybiye Umresi için Mekke'ye giderken vukû bulmuştur. Yolculuk esnâsında Ebvâ'ya uğramışlardı. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Cenâb-ı Allâh'tan izin isteyerek annesinin kabrini ziyaret etti. Ziyâret esnâsında kabrini eliyle düzeltti ve teessüründen ağladı. O'nun ağladığını gören Müslümanlar da ağladılar. Daha sonra niçin böyle yaptığını soranlara Sevgili Peygamberimiz:

⁶⁴ İbrahim -aleyhisselâm- Peygamberimiz için; “**Rabbimiz! İçlerinden onlara senin âyetlerini okuyan, Kitâb'ı ve hikmeti öğreten, onları her türlü kötülükten temizleyen bir peygamber gönder!**” (el-Bakara 2/129) âyetinde belirtilen mübarek ve samîmî duasını yapmıştı. İsa -aleyhisselâm- kendisinden sonra Ahmed isminde bir resûlün geleceğini müjdelemişti. (es-Saf 61/6) Âmine vâlidemiz ise rüyâsında kendisinden bir nûr çıktığını ve bütün dünyayı aydınlattığını görmüştü. (İbn-i Sa'd, I, 102)

“Annemin bana olan şefkât ve merhametini hatırladım da onun için ağladım.” buyurdu. (İbn-i Sa’d, I, 116-117. Ayrıca bkz. Müslim, Cenâiz, 105-108)

Peygamber Efendimiz kendisini şefkât ve merhametle büyüten annesini küçük yaşta kaybedip öksüz ve yetim kaldığında onu önce dedesi, daha sonra da amcası Ebû Tâlib yanına almıştı. Bu sıralarda amcasının hanımı Fâtıma hatun, Sevgili Peygamberimiz’e çok iyi bakmış, onu kendi çocuklarından hiç ayırmamış hatta daha da üstün tutmuştu. Müslüman olarak Medine’ye hicret eden bu hanım vefât ettiğinde Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *“Annem öldü!”* demiş, onu gömleği ile kefenlemiş, daha sonra da kabre alışıması için oraya bir müddet uzanmıştı. *“Yâ Resûlallâh! Herhâlde Fâtımâ’nın ölümüne çok üzüldünüz!?”* denildiğinde ise:

“O benim annemdi. Kendi çocukları aç dururken önce benim karnımı doyurur, kendi çocuklarının üstü başı toz toprak içinde dağınık dururken, o önce benim başımı tarar ve gülyâğı sürerdi. O benim annemdi.” buyurmuştur. (Ya’kubî, II, 14)

Peygamber Efendimiz, amcası Ebû Tâlib’in Müslüman olmasını çok istemişti. Bunun için defâlarca uğraştı. Hele vefâtı esnâsında başı ucunda gösterdiği gayret dillere destandır. İslâm’a bunca faydası dokunan bir kimsenin, îmân şerefine nâil olamaması onu çok üzüyordu. Ebû Tâlib vefât ettiğinde Hz. Ali, Efendimiz’e gelerek; *“Dalâlet içindeki ihtiyar amcan müşrik olarak öldü!”* dedi. Bu haber üzerine çok üzülen Resûl-i Ekrem Efendimiz ağlamaya başladı. Daha sonra da; *“Git onu yıka ve göm!”* buyurdu. (Nesâî, Cenâiz, 84; Diyarbekrî, I, 301) O’nun bu üzüntüsü İslâm’ı yayma gayreti ile birlikte amcasına karşı olan vefâ duygusundan kaynaklanmaktaydı.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, üzerinde emeği olan hiç kimseyi unutmamış, hayâtı boyunca onlara hep vefâ göstermiştir. Özellikle Hatîce vâlidemizin arkasından gösterdiği vefâkârlık eşine rastlanmayacak boyutlardaydı. Kendisine bir hafta süt emziren dadısı Ümmü Eymen, sütannesi Halime Hâtun, süt kardeşi Şeymâ da onun vefâkârlığından nasîbdâr olan şanslı kimselerdendir. Peygamberimiz onlara son derece hürmet göstermiş ve ihtiyaçlarının karşılanması için elinden geleni yapmıştır. (İbn-i Sa’d, I, 113-114)

Hevâzin Gazvesi’nde esirler arasında gördüğü sütkardeşi Şeymâ’yı hemen tanımış, ona ve diğer yakınlarına kıymetli hediyeler vererek memleketlerine göndermiştir. Sevgili Peygamberimiz, sırf bölgelerinde dört

yıl kaldığı için, bu savaş sonunda Hevâzinli süt teyzeleri, süt halaları hatırına ganimetleri geri vermeyi bile düşünmüştü. Ancak Hevâzinliler müracaatta gecikince, ordudaki bedevilerin de ısrarıyla Ci'râne'de toplanmış olan ganimetleri, taksim etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Hevâzinlilerin vâkî olan talepleri üzerine kendisine ve Abdulmuttalib oğullarının hisselerine düşen esirleri serbest bırakınca, ashâb-ı kirâm da hisselerine düşen esirleri serbest bırakmış ve fidye ödemeksizin salıvermişlerdi. (İbn-i Hişâm, IV, 135) Efendimiz'in süt akrabalarına gösterdiği vefâ sâyesinde, binlerce kişi hürriyetine kavuşmuş ve bu âlicenaplığın gönüllerine verdiği rikkatle hakîkate gözlerini açmışlardır.

Risâlet geldiğinden itibaren Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bütün çile ve ızdıraplara katlanarak İslâm'ı anlatmaya ve yaymaya devâm ediyordu. Tâif dönüşünde düşmanları onu Mekke'ye almak istememişlerdi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz sıra ile birçok ileri gelen Mekkelinin himayesini istemiş fakat hepsi reddetmişti. Bu teklifi sâdece Mut'im bin Adiyy kabul etti ve oğullarını silâhlendirip Peygamber Efendimiz'i himâye ederek şehre girmesine yardımcı oldu. Aradan yıllar geçti. Mut'im, Bedir savaşında Kureyşli müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı savaştı ve öldürüldü. Peygamberimiz'in şâirlerinden Hassan bin Sâbit, bu zatın ölümünün ardından bir mersiye söyleyerek, vaktiyle Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i himâye ettiğinden bahsetmiş ve onu hayırla yâdetmişti. Nebiyy-i Muhterem Efendimiz kendi adına gösterilen bu vefâkarlıktan, ziyâdesiyle memnûn oldular. Daha sonra düşman esirlerine ne yapılacağı tartışılırken:

“Şayet Mut'im bin Adiyy hayatta olup da benden esirlerin bağışlanmasını isteseydi, fidye almadan hepsini serbest bırakırdım.” buyurarak ona olan vefâsını göstermiştir. (Buhârî, Humus, 16; İbn-i Hişâm, I, 404-406) İslâm'ı tebliğ ederken kendisine kolaylık gösteren bir müşrike bile uzanan bu vefâ duygusu, ne yüce bir ahlâk nümûnesidir.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- hac mevsimlerinde ve panayırlarda İslâm'ı yaymaya çalışır, pek çok sıkıntı, zorluk ve işkencelerle karşılaşır. Birçok kabileyi olduğu gibi Âmir bin Sa'saa oğullarını da İslâm'a dâvet etmişti. Yanlarından kalkıp devesine bindiğinde, içlerinden Beyhara isimli müşrik, devenin göğsüne ansızın dürttü. Deve sıçrayıp kalkarken Sevgili Peygamberimiz'i yere düşürdü. Dubâa bint-i Âmir isminde Müslüman bir kadın Efendimiz'e yapılan bu hakâreti görür görmez; “Ey Âmir hânedânı! Gözünüzün önünde Allâh'ın Resûlü'ne yapılan şu eziyeti görüp de içinizden onu hatırım için koruyacak kimse yok mudur?”

dedi. Amca oğullarından üç kişi hemen kalkıp Beyhara alçağının üzerine yürüdüler. Bu olaydan sonra Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- vefâkârlığının bir gereği olarak bunlar hakkında:

“*Ey Allâhım! Şunlara bereketini ihsân et!*” diye duâ etti. Bu duâ bereketi ile Allâh Teâlâ onlara îmân nasîb etti ve nihâyetinde şehidlik mertebesine nâil oldular. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 353)

Onun vefâsı herkese şâmildi. Ancak, her şeyden aziz tuttuğu İslâm dâvasında en küçük bir vazîfe alan kimselere karşı, daha husûsî bir teveccüh gösterir ve muhabbet beslerdi. Mescid-i Nebevî’yi temizleyen zenci bir kimse vardı. Efendimiz onu bir ara göremedi. Merak ederek nerede olduğunu sordu. Öldüğünü söylediler. Bunun üzerine Vefâ Âbidesi Efendimiz; “*Bana haber vermeniz gerekmez miydi?*” buyurdu. Daha sonra; “*Bana kabrini gösterin!*” diyerek kabrine gidip cenâze namazı kıldı ve ona dua etti. (Buhari, Cenâiz, 67)

Fahr-i Âlem Efendimiz aynı şekilde Allâh yolunda cihad edip şehit düşenleri de asla unutmaz, onların geride kalan yetimlerinin yetiştirilmesi, hayata hazırlanması ve dul kalan hanımlarının ihtiyaçlarının karşılanması husûsunda, şahsen büyük çaba gösterir ve ashâbını da buna teşvik ederdi. Buna dair yaşanmış birçok olay arasından iki tanesi şöyledir:

Peygamber Efendimiz Hudeybiye Umresi’nden dönerken, Uhud savaşında şehid düşen Hz. Hamza’nın küçük kızı Ümâme arkasından; “*Amcacığım, beni kime bırakıp gidiyorsun?*” diye seslenmişti. Bunun üzerine Efendimiz, onu yanına alarak Medine’ye getirdi. Ümâme’ye kimin bakacağını sorduğunda aynı anda üç kişi buna tâlip oldu. Bunlardan birincisi Zeyd bin Hârise -radiyallâhu anh- olup Rasûl-i Ekrem onu hicretten sonra Hamza -radiyallâhu anh- ile kardeş yapmıştı. İkincisi Hz. Ali olup Ümame’nin amcası sayılırdı. Üçüncü şahıs da Ca’fer bin Ebî Talib olup Ümame’ye yakınlığı Ali -radiyallâhu anh- gibi idi. Ancak bir farkla ki Hz. Ca’fer’in zevcesi, Ümâme’nin teyzesi idi. Nebiyy-i Muhterem bir şehit yavrusuna gösterilen bu alâkadan son derece duygulandı. Demek ki ashâb-ı kirâm Resûlullâh’ın vefâ mektebinde yeterli dersi alabilmiş ve bu konudaki nebevî ahlâkı kazanmıştı. Allâh Resûlü:

“– *Ey Zeyd! Sen Allâh ve Resûlü’nün dostusun. Ey Ali! Sen de benim kardeşim ve dostumsun. Ey Ca’fer! Sen de bana yaratılışça ve huyca en çok benzeyensin!*” diyerek üçüne de ayrı ayrı iltifat etti ve teyzesiyle evli bulunması sebebiyle Ümame’yi gözetip yetiştirmeye Hz. Ca’fer’i daha

uygun buldu. Daha sonra Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- her safhada Ümame ile ilgilenirdi ve zamanı gelince onu Hz. Ümmü Seleme'nin oğlu Seleme ile evlendirdi. (Buhârî, Megâzî, 43; İbn-i Sa'd, VIII, 159)

Mûte muharebesinde diğerleriyle birlikte en başta üç kumandan; Zeyd bin Hârise, Ca'fer bin Ebî Talib ve Abdullah bin Revâha peşpeşe şehid düşmüşlerdi. Savaş sonunda İslâm ordusu Medine'ye döndüğünde şehitlerin ardından Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve Müslümanlar göz yaşları döktüler. Bu esnâda Peygamber Efendimiz'in Müslümanları dövünerek ve feryat ederek ağlamaktan men ettiği görüldü. Bunun yerine şehit evlerine yemek götürmelerini istedi. Bilhassa geri kalan yetimlerin himayesi ile yakînen ilgilenilmesini tenbih etti. Bu konuda bizzat ashâbına örnek oldu, Hz. Ca'fer'in ailesine başsağlığı dileyerek tesellîde bulundu ve üç gün süreyle evlerine yemek gönderdi. O günden itibaren çocuklarını da himayesine aldı. (İbn-i Hişam, III, 436)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- sâdece kendisine yapılan iyiliklere karşı vefâkâr değildi; aynı zamanda getirdiği hak dîne ve ashâbına yardımını dokunan herkese, ömrünün sonuna kadar minnettâr kalmış, fırsat düşükçe vefâkârlığını göstermiştir.

Habeşistan hicretinin üzerinden yıllar geçmişti. Bir defasında Habeşistan hükümdarının elçileri, Rasûl-i Ekrem'in huzûruna geldiler. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunlarla yakînen ilgilenirdi, hatta onlara bizzat hizmet etti. Ashâbın bu hizmeti kendilerinin yapabileceğini söylemeleri üzerine, Peygamber Efendimiz'in verdiği cevap çok anlamlıdır; *“Bunlar Habeşistan'a göç etmiş olan ashâbıma yer göstermiş, ikrâm etmişlerdir. Buna karşılık şimdi ben de onlara hizmet etmek isterim.”* (Beyhakî, Şuabu'l-îmân, VI, 518, VII, 436)

Habeşistanlılara karşı vefâkârlığına devâm eden Peygamberimiz, arada deniz bulunduğu ve karadan da günlerce gidilecek mesâfe olduğu hâlde Necâşî'nin vefâtını hemen o gün ashâbına haber verdi ve:

“– Uzak bir beldede ölen kardeşinizin cenâze namazını kılınız!” buyurdu. Sahâbîler; *“Yâ Resûlallâh! Kimdir o?”* diye sorduklarında, Efendimiz:

“– Necâşî Ashama'dır! Bugün Allâh'ın sâlih kulu Ashama öldü! Kardeşiniz için Allâh'tan mağfiret dileyiniz!” buyurdu ve cenâze namazını kıldırdı. (Müslim, Cenâiz, 62-68; İbn-i Hanbel, IV, 7)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, son hastalığında rahatsızlığı

iyice artınca, ashâbıyla görüşmek için mescide gelmişti. Mescid Müslümanlarla dolup taşıyordu. Allâh'ın Sevgili Resûlü, İslâm'ı tebliğ etmiş ve insanların bir çoğuna hidâyeti ulaştırmıştı. Bunun semeresi olan bu kalabalık cemaat, o Aziz İnsan'ı çok sevindirmişti. Artık gözü arkada kalmayacaktı. Ancak dâvâsı bu hâle gelinceye kadar malı ve canı ile cihâd eden, şehid olan ve orada olmayan ashâbı da vardı. Efendimiz onları hiçbir zaman unutmamış ve gönlünden çıkarmamıştı. Zaman zaman Cennetü'l-Bakî'ye, zaman zaman da diğer şehidliklere giderek onlara duâ ediyordu. İşte bu son konuşmasında da kalabalık bir cemaatin "âmin" sadâları arasında bir vefâ olarak onları hayırla yâd edecekti. Hâdiseyi anlatan sahâbî şöyle diyor:

"Peygamber Efendimiz, kelime-i şehâdet getirdikten sonra:

«Ey insanlar! Size olan nimetinden dolayı O Allâh'a hamd ederim ki Kendisi'nden başka hiçbir ilah yoktur!» diye hamd ü senâda bulundu. Her zaman yaptığı gibi Uhud günü şehit düşen Müslümanlar için de Allâh'tan mağfiret diledi. (İbn-i Sa'd, II, 228, 251)

Bu ne vefâ yâ Rabbî! Yılların eskitemediği, acıların, sıkıntıların ve gâilelerin unutturamadığı, bollukla zayıflamayan, rahatlık ve saltanatla yok olmayan ne muazzam bir vefâ örneği!

Daha sonra Ensâr'a olan vefâsını göstererek şöyle buyurdular:

"Ey insanlar! İnsanlar çoğalıyor ancak Ensâr azalıyor. Hatta yemekteki tuz kadar azalacaklar. İcinizden her kim, bir kimseye zarar ya da fayda vermeye muktedir olabileceği bir işin başına gelirse, Ensâr'ın iyilerine iyilikle muâmele etsin, kötülük yapanlarını da affetsin." (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 11)

"Sizlere Ensâr'a iyi muâmele etmenizi tavsiye ederim. Onlar benim cemaatim, sırdaşlarım ve eminlerimdir. Üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yapmışlardır. Hizmetlerinin karşılığı ise henüz tam olarak ödenmemiştir. (Âhirette fazlasıyla ödenecektir.) Bu sebeple onların iyilerini(n yaptığını) kabul edin, kötülerinin yaptıklarından ise vazgeçiverin." (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 11)

Efendimiz bundan sonra minbere bir daha çıkmadı. Kendisine İslâm dâvâsında en çok yardım eden Ensâr'ı, ümmetine emânet ettikten sonra vazîfesini yapmış olmanın rahat ve huzûru içinde Yüce Rabbi'ne kavuştu.

İslâm'a gönüllerini ve kapılarını açan bu kahraman insanlara karşı

Efendimiz'in vefâkarâne davranışları sayılamayacak kadar çoktur. Mekke fethedildiğinde Ensâr; “Artık bizi terk eder, Mekke’de kalır.” diye üzülrlerken O, Ensâr’ı tercih etmiş ve onlarla birlikte Medîne’ye geri dönmüştü.

Peygamber Efendimiz Muhâcirlerin yaptıkları fedâkârlıkları da zaman zaman yâdetmiş ve onları methetmiştir. Ancak onların içerisinde Ebûbekir -radiyallâhu anh-’ın ayrı bir yeri vardır. Ona olan minnettarlığını ise şöyle ifâde eder; *“Bize iyiliği dokunan herkese bunun karşılığını aynıyle veya daha fazlasıyla ödemişizdir. Ancak Ebûbekir müstesnâ!. Onun o kadar çok iyiliği olmuştur ki karşılığını kıyâmet günü Allâh verecektir. Bana Ebûbekir’in malı kadar kimsenin malı faydalı olmamıştır. Eğer kendime bir dost edinseydim, mutlaka Ebûbekir’i edinirdim. (Kendini kasederek) Haberinizi olsun, arkadaşınız Allâh Teâlâ’nın dostudur.”* (Tirmizî, Menâkıb, 15)

Vefâyı Efendimiz’den öğrenen ashâb-ı kirâm da gönülleri coşturacak, gözleri yaşartacak vefâ örnekleri sergilemişlerdir. Ebûbekir -radiyallâhu anh- halîfe olunca, Peygamberimiz’in kime bir va’di varsa gelip alması için nidâ ettirmiş ve Bahreyn’den gelen mallardan onları ödemiştir.

H. Ali de Efendimiz’in vefâtından sonra; “Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in kime bir va’di veya borcu varsa bana gelsin!” diyerek nidâ ettirdi. Sağ olduğu müddetce her yıl adam gönderip kurban kesim günü Mina’da böylece nidâ ettirmeye devâm etti. Böyle bir taleple gelenlere istediklerini verdi. H. Ali’den sonra vefâtına kadar H. Hasan, ondan sonra da şehâdetine kadar H. Hüseyin böyle yaptı. (İbn-i Sa’d, II, 318; Buhârî, Kefâle, 3)

Cenâb-ı Hak böyle vefâkâr kullarının gönüllerini hoş eder ve özlerini saflaştırır. Onlara verdiği şeyler yok olup gittiğinde tekrar yenisini verir. Mevlânâ -kuddise sirruh- şöyle der:

“Vefâlı kimseler bu vefâyı bütün âleme yaymış ve vefâ örnekleri göstermişlerdir. Denizler de onların buyruklarına uymuştur. Dağlar da, dört unsur⁶⁵ da onlara kul, köle kesilmiştir.” (Mesnevî, c. V, beyt: 1192-1193)

M. VAKÂR VE SÜKÛNETİ

Bir güzergâhta âdem gâhî
Ansızın görse Resûlullâh’ı
Heybet alırdı güzârından ânın

⁶⁵ Bunlar, yaratılışın temel dört maddesini oluşturan hava, su, toprak ve ateştir.

Vakâr; ağırbaşlılık, temkinli olma, izzet, haysiyet ve şerefi koruma mânâlarına gelir. Yumuşak huyluluk ve azamet mânâlarını da ifâde eden vakâr, hafifliğin zıddıdır. Kibir ne kadar kötü ise vakâr da o kadar değerlidir. Ancak vakarlı olmak, abûs çehreli, çatık kaşlı, geçimsiz ve uyumsuz insan demek değildir. Vakâr, zillet ile kibir arasındaki denge noktasıdır.

Sükûnet ise emniyet, temkin, ağırbaşlılık, sebât ve heybet gibi mânâlara gelir. Nefisteki telaşın ve heyecanın sona ermesiyle meydana gelen huzur hâlidir. Bu, kalp huzûru ve gönül rahatlığı olarak da ifâde edilir.

Âyet-i kerîmede; **“Size ne oluyor ki Allâh’a vakârı (büyüklüğü) yakıştıramıyorsunuz?”** (Nûh 71/13) buyrulurak vakârın en kâmil mânâda Cenâb-ı Hak’a âit bir vasf olduğu ifâde edilmektedir. Cenâb-ı Hak, insanları Zât-ı Ulûhiyeti’nden korkmaya, hilmiyle beraber azametinin de bulunduğu inanmaya ve kendisine saygısızlıktan sakınmaya çağırmaktadır. Böyle yaptıkları takdirde Yüce Allâh onlara bir vakâr ve onur lütfedip değer verecek, neticede büyük mertebelere erdirecektir.

Vakârın bir diğer anlamı, Allâh ve Resûlü’ne lââyık oldukları ta’zîm ve saygıyı göstermektir. Peygamberimiz’in bir vazifesi de insanların, Allâh ve Resûlü’ne karşı nasıl bir vakâr içerisinde olmaları gerektiğini öğretmektir. Âyet-i kerîme bunu şöyle dile getirir:

“(Ey Resûlüm!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik ki (ey insanlar) Allâh’a ve Resûlü’ne inanasınız, (dînine) yardımcı olasınız, O’na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allâh’ı tesbih edesiniz!” (el-Feth 48/8-9)

Burada Allâh ve Resûlü’ne îmân ve yardımdan sonra, onlara karşı büyük bir vakâr hissiyatı içinde bulunmak, yani saygı ve hürmet üzere davranmak emredilmektedir. İnsanlar arasında vakûr olabilmek de ancak bu sâyede mümkündür. Bunun dışında kalan bütün hareket ve davranışlar hafif kalmaya mahkumdur.

Vakâr, herkes tarafından sevilen ve sâhibine hürmet duyguları kazandıran bir fazîlettir. Vakârlı kimselerin söz, davranış ve hâllerinde kibre düşmemeleri, bilakis son derece mütevâzî olmaları gerekmektedir. Bu iki

⁶⁶ Eğer bir kimse, yolda ansızın Resûlullâh’ı görüverecek olsa, onun yürüyüşünden heybete kapılır, asâlet ve vakârındaki yücelik ile ürperirdi.

huy birlikte bulunduğu zaman tam bir erdem meydâna gelir. Âyet-i kerîme, Müslümânda olması gereken bu vakârı şöyle ifâde etmektedir:

“Rahmân’ın has kulları, yeryüzünde vakâr ve tevâzû ile yürürler. Câhillere kendilerine (hoşa gitmeyecek) lâflar atıp sataştıkları zaman, «selâmetle» deyip (geçerler).” (el-Furkan 25/63)

Peygamber Efendimiz’in vakârı, karşısındakilerin hürmet hislerini uyandırmakta, tevâzuu ise insanların sevgisini celbetmekteydi. Zîra Efendimiz insanların en güzel ahlâklısı idi. Her zaman sükûnet ve vakârla hareket eder, aslâ yüksek sesle konuşmaz ve kötülüğe kötülükle mukâbelede bulunmazdı. Bilâkis, affeder ve bağışlardı. (Dârimî, Mukaddime, 2) En mühim bir ibâdet olan namaza giderken dahi, sükûnet ve vakârın muhâfaza edilmesini emrederek şöyle buyururdu:

“Kâmet getirildiği zaman namaza koşarak değil, ağırbaşlı bir şekilde yürüyerek geliniz. Yetiştirdiğiniz kadarını imamla birlikte kılınız; yetişemediğiniz rekâtları da kendiniz tamamlayınız.” (Buhârî, Ezan, 20-21)

İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ-’dan rivâyet edildiğine göre, Arefe günü Arafat’tan Müzdelife’ye dönerken Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- arka tarafta bazı kimselerin bağırıp çağırdığını, develerine vurduğunu duyunca, kamçısıyla işâret ederek onları sükûnete davet etmiş ve:

“Ey insanlar! Sükûnetle hareket edin! Acelece etmekle sevap kazanamaz...” buyurmuştur. (Buhârî, Hac, 94)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- insanları en çok kızdıran ve tehevvue sevkeden anlarda dahî sükûnet ve vakârını bozmazdı. İnsanların nezâketsizlik ve kabalıklarına tahammül gösterir ve kendilerine mülâyemetle muâmele ederdi. Enes -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile beraber yürüyordum. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış, kenarları sert ve kalın bir hırka vardı. Bir bedevî Resûl-i Ekrem’e yetişerek hırkasını sertçe çekti. Hırka, Efendimiz’in boynunda iz bıraktı. Daha sonra bedevî:

– Ey Muhammed! Senin yanında bulunan Allâh’ın mallarından bana da verilmesini emret, dedi. Allâh Resûlü bedevîye dönüp tebessüm etti. Sonra da ona bir şeyler verilmesini emretti. (Buhârî, Humus, 19)

Peygamber Efendimiz, ne bir kadın ne de bir hizmetçi, hiç kimseye vurmamıştır. Ancak Allâh yolunda savaştığı zamanlar müstesnâ. Kendisine

fenâlık yapan kimseden intikam almaya da kalkmazdı. Yalnız Allâh'ın yasak ettiği şeyler çiğnenince, o yasağı çiğneyen kimseye Allâh için cezasını verirdi. (Müslim, Fedâil, 79)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bulunduğu meclislerde son derece derli toplu oturur, vakâra yakışmayacak herhangi bir durumu görülmezdi. Çoğu zaman sükût hâlinde bulunur, gereksiz hiçbir söz sarfetmezdi. Ebû Mâlik el-Eşcaî babasının şöyle dediğini rivâyet eder; *“Bizler delikanlı iken sık sık Resûlullâh'ın huzurunda otururduk. Allâh Resûlü'nden daha uzun süre sükût hâlinde duran birini görmedim. Sahâbeleri konuşup lâfa daldıklarında kendisi tebessüm ederdi.”* (Heysemî, X, 298)

N. İTİDÂLİ

“İtidâl, teennî, hal ve gidişce iyi olmak peygamberliğin yirmi beş cüz'ünden biridir.” (Muvatta, Şaar, 17)

İtidâl; bir şeyin kemiyet ve keyfiyet itibariyle iki hal arasında, doğru, düzgün, müstakîm ve mütenâsib olması demektir. Denge, tabîlik, istikrâr, uygunluk, zindelik mânalarını da ifâde eder. İtidâl, ifrat ve tefrite kaçmadan orta bir yaklaşım tarzını tâkib etmektir.

İslâm; yeme, içme, giyim, kuşam, eşya kullanımı, ibâdet gibi her husûsta aşırılıktan kaçınmayı, orta yolu tutmayı emretmiş, ifrât ve tefrîti yasaklamıştır. Bu sebeple işlerin en hayırlısı itidal üzere olanıdır.

Cenâb-ı Hak kâinâtı ve bütün varlıkları dengeli bir şekilde yaratmış ve kullarına da her hususta ölçülü ve itidalli davranmalarını emretmiştir. Âyet-i kerîmede:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ

“Allâh semâyı yükseltti ve mîzânı koydu. Öyleyse, sakın taşkınlık edip ölçüyü bozmayın.” buyurmuştur. (er-Rahmân 55/7-8)

Vehb bin Münebbih şöyle der:

“Her şeyin iki ucu ve bir ortası vardır. Bu uçların birinden tutulursa, diğer uç ağır basar; ortasından tutulursa, iki uç da dengede kalır. (Öyleyse) her şeyin ortasından tutmaya bakın!” (Heysemî, VIII, 112)

Dış dünyâda olduğu gibi insanın psikolojik ve duygusal yetenekleri arasında da bir uyum bulunmalıdır. Bu uyum ahlâkî yaşayışın esâsını teşkil

eden üç temel kabiliyetin îtidalli olmasına bağlıdır. Buna göre akıl gücünün dengeli işleyişinden hikmet, şehvet gücünün îtidalli işleyişinden iffet, gazab gücünün dengeli işleyişinden de şecâat fazîletleri doğar. İnsanın iç dünyâsında bu dengelerin oluşması da adâlet denilen dördüncü temel fazîleti meydana getirir ve böylece tam bir ahlâk gerçekleşmiş olur.

Cenâb-ı Hak Sevgili Peygamberimiz’i, vahyi tebliğ husûsunda göstermiş olduğu aşırı telâş sebebiyle bile uyarılmış (el-Kıyâme 75/16-19) ve; **“Biz bu Kur’an’ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.”** (Tâhâ 20/2) buyurarak itidâl üzere hareket etmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Yine Allâh Teâlâ infâk husûsunda mûtedil bir yol tutulmasını tavsiye ederek:

“Elini boynuna sıkıca bağlama, tamâmen de açıp saçma! Sonra kınanmış olarak pişmanlık içinde kalırsın.” buyurmuştur. (el-İsrâ 17/29) Ellerin boyna bağlanmış olması cimriliği, tamâmen açılması da israfı temsil eder. Yâni ne öyle ellerini boynuna bağlamış gibi cimri ol ne de malını saçıp savur. Her iki durum da insanın kınanmasına ve üzüntüye düşmesine sebep olur. Dolayısıyla ikisi arasında mûtedil bir yol tutmak gerekir. Cenâb-ı Hak böyle kimseleri övmüş, onları has kulları olarak nitelendirmiş ve diğer insanlara örnek olarak takdim etmiştir:

“Rahmân’ın o has kulları ki harcadıkları zaman ne isrâf ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisinin arasında dengeli olur.” (el-Furkân 25/67)

Şeytan insanları iki yolla kandırmaya çalışır. Bunlardan hangisinde muvaffak olursa fark etmez. Çünkü netîcesi aynıdır. Birisi aşırılık diğeri de gevşekliliktir. Allâh Teâlâ kulları için tembelliğe varmayan bir kolaylığı istemektedir. Allâh’ın kulları için kolaylaştırdığı dini, kulların Allâh adına zorlaştırmaları doğru bir hareket değildir ve buna yetkileri de yoktur.

Âişe -radiyallâhu anhâ-’nın bildirdiğine göre, bir kadınla birlikte oturlurlarken, yanlarına Peygamber Efendimiz girer ve:

“– *Bu kadın kim?*” diye sorar. Âişe validemiz:

– Bu filân hanımdır, dedikten sonra, onun çok namaz kıldığından bahseder. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bunları saymana gerek yok; gücünüzün yettiği nispette ibâdet etmeniz size yeter. Allâh’a yemin ederim ki siz bıkip usanmadıkça Allâh usanmaz!*” buyurur. (Buhârî, İmân, 32) Bir başka hadislerinde de şöyle buyurmuştur:

“Farz olmayan amellerden gücünüz yettiği kadar yapın. Çünkü amellerin en hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır.” (İbn-i Mâce, Zühd, 28)

Ashâb-ı kirâmdan bâzıları birgün Sevgili Peygamberimiz’in ibâdetini öğrenmek için muhterem vâlidelerimize sormuşlardı. Onlar da gördüklerini anlattılar. Efendimiz’in îtidâl üzere yapmış olduğu ibâdetlerini az gören bu kimseler kendi kendilerine:

– Allâh’ın Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır, dediler. İçlerinden biri:

– Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım, dedi. Bir diğeri:

– Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim, dedi. Üçüncü sahâbî de:

– Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim, diye söz verdi. Bir müddet sonra Peygamberimiz onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi:

“– Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allâh’a yemin ederim ki ben sizin Allâh’tan en çok korkanınız ve O’na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse, benden değildir.” (Buhârî, Nikâh, 1)

Peygamberimiz’in nâfile ibadetlerinin îtidâl üzere olması, ümmet için bir rahmet vesilesidir. Bu husûsta kendisini örnek alanlar, herhangi bir zarara uğramadıkları gibi kimse tarafından da kınanmazlar. Herkesin her zaman çok ibadet etmeye gücü yetmez. Bu sebeple her fert, gücünün yettiği kadar nâfile ibadet yapmakta serbest bırakılmıştır. Diğer taraftan ifrâta varan bir ibâdet, Allâh’tan daha çok korkma ve daha dindar olma anlamına gelmez.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in hadîs-i şerifte yasakladığı şey, dinde haddi aşmak ve bir nevî ruhbanlığa meyletmektir. Çünkü İslâm ruhbanlığa müsâade etmemektedir. Allâh Teâlâ; **“Ey îmân edenler! Allâh’ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram etmeyin, haddi aşmayın. Çünkü Allâh haddi aşanları sevmez.”** buyurur. (el-Mâide 5/87)

Bu âyetin nüzul sebebi, mevzûmuz hakkında güzel bir ölçü sunmaktadır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün sahâbeye

kıyametten bahsetmişti. Onlar da çok duygulanıp ağladılar. Sonra içlerinden on kişi Osman bin Maz'ûn'un evinde toplandı. Aralarında Hz. Ebûbekir ve Hz. Ali de vardı. Yaptıkları istişâre neticesinde, bundan böyle dünyadan el etek çekmeye, kendilerini hadım ettirmeye, gündüzlerini oruçla, gecelerini de sabaha kadar ibâdetle geçirmeye, et yememeye, kadınlara yaklaşmamaya, güzel koku sürünmemeye ve yeryüzünde gezip dolaşmamaya karar verdiler. Bu haber Peygamber Efendimiz'e ulaşınca, kalkıp Osman bin Maz'ûn'un evine geldi, fakat kendisini evde bulamadı. Hanımına, Osman ve arkadaşlarının kendisine gelmeleri için haber bıraktı. Onlar da Peygamber Efendimiz'in huzuruna çıktılar. Efendimiz, karar aldıkları husûsları kendilerine sayarak:

“– *Bu konularda ittifak etmişsiniz, öyle mi?*” dedi. Onlar:

– Evet ya Resûlallâh! Bizim böyle karar almakta hayırdan başka bir gayemiz yoktur, dediler. Bunun üzerine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Şüphesiz ki ben bunlarla emrolunmuş değilim. Elbette sizin üzerinizde nefislerinizin hakkı vardır. Bazen oruç tutun, bazen tutmayın. Gece hem ibadet edin hem uyuyun. Ben hem ibâdet ederim hem de uyurum. Oruç tuttuğum günler de olur, tutmadığım günler de. Et yediğim gibi hanımlarımla da berâber olurum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*” Sonra sahâbeyi toplayıp onlara bir konuşma yaptı ve şunları söyledi:

“*Birtakım kimselere ne oluyor ki hanımlarıyla beraber olmayı, yeme içmeyi, güzel koku sürmeyi, uyumayı ve meşrû sayılan dünya zevklerini kendilerine haram kılıyorlar. Şüphesiz ki ben size keşiş ve ruhban olmanızı emretmiyorum. Benim dinimde et yemeyi terk etmek, kadınlardan uzaklaşmak bulunmadığı gibi, dünyadan el etek çekip manastırlara sığınmak da yoktur. Ümmetimin seyahati oruç, ruhbanlıkları ise cihaddır. Allâh'a ibadet ediniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayınız, hac ve umre yapınız, namazlarınızı kılınız, zekâtınızı veriniz, Ramazan orucunu tutunuz. Siz dosdoğru olunuz ki başkaları da öyle olsun. Sizden önceki ümmetler, aşırılıkları yüzünden helâk oldular. Dini kendilerine zorlaştırdılar, Allâh da onlara zorlaştırdı. Bugün kilise ve manastırlarda bulunanlar, onların artıklarıdır.*” (Vâhidî, s. 207-208)

Sevgili Peygamberimiz, biz ümmetinin önceki ümmetler gibi dalâlete düşerek Allâh'ın gazâbına uğramaması için önemli husûsların

üzerinde durmuş ve hayatın nirengi noktalarına işâret etmiştir. İnsanlar için tâyin edilmiş olan hedefe varabilmek için yapılması gerekenin itidâl üzere, akılcıca ve devamlı bir gayret olduğunu şu hadîs-i şerîfiyle en açık bir şekilde ifâde etmiştir:

“...Orta yolu tutunuz. Amellerinizi mükemmelleştirmeye ve Allâh’a yakın olmaya gayret ediniz. Sabahleyin, öğle ile akşam arası çalışınız. Bir parça da geceden faydalanınız. Aman acelesiz ve telâşsız gidin, orta yolu tutun ki varacağınız hedefe ulaşabilesiniz.” (Buhârî, Rikâk, 18) Edirneli Hâtemî hadîsin açıklaması mâhiyetinde şöyle der:

Erişir menzîl-i maksûduna âheste giden
Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır.

“Ağır ve temkinli hareket edenler gitmek istedikleri yere kolaylıkla varırlar. İşlerinde lüzumsuz yere acelecilik edenler ise çok defâ engellerle karşılaşırırlar, elleri ayakları birbirine karışır.”

Sevgili Peygamberimiz îtidâle o kadar önem verirdi ki “gözümün nûru” dediği ve çok sevdiği namaz ibâdetini dahi orta hâlde yapmayı emrederdi. Birgün mescide girmişti. İki direk arasına uzatılmış bir ip gözüne ilişti:

“– *Bu ip nedir?*” diye sorunca, sahâbîler:

– Bu, Zeynep bint-i Cahş’a ait bir iptir. Namazda ayakta durmaktan yorulunca ona tutunuyor, dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz:

“– Onu hemen çözünüz. Biriniz istekli olduğu zaman nâfile namaz kılsın, yorgunluk ve gevşeklik hissettiği zaman ise yatıp uyusun.” buyurdu. (Buhârî, Teheccüd, 18)

Câbir bin Semüre -radiyallâhu anhümâ-; “Namazlarımı Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte kılardım. Onun namazı da, hutbesi de normal uzunlukta, îtidal üzere idi.” demektedir. (Müslim, Cum’a, 41-42)

İyi bir Müslüman, ölçülü ve dengeli bir insan, her türlü davranışında, işinde ve sözünde haddi aşmaktan, taşkınlık yapmaktan sakınır. Bu prensiplere uymayanlar, dünyada birtakım belâ ve musîbetlere uğradıkları gibi âhirette de cezayı hak ederler. Böyle kimseler, başka insanlar tarafından sevilmezler. Kendilerinden uzak durulmak istenen kişiler konumuna düşerler. Bu sebeple Efendimiz; *“Söz ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helâk oldular.”* (Müslim, İlim, 7) buyurarak her husûsta îtidâl üzere olup haddi aşmamayı tavsiye etmişlerdir.

Her hareketinde olduğu gibi kişi sevgisinde ve nefretinde de itidalli olmalıdır. Sevdiki bir kimse konusunda çok aşırı gitmemeli, nefret ettiği kimseden de tamâmen irtibâtı kesmemelidir. Bunun gerekçesini Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle bildirmektedir:

أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا
أُبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

“Dostunu severken ölçülü sev, zîrâ günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da ölçülü bir şekilde buğzet, çünkü günün birinde dostun olabilir.” (Tirmizî, Birr, 60)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbını da bu ahlâk ile yetiştirmiş ve onları bütün insanlara örnek olarak takdim etmiştir. Vehb bin Abdullah -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Selmân ile Ebü'd-Derdâ'yı kardeş ilân etmişti. Bu sebeple Selmân, Ebü'd-Derdâ'yı zaman zaman ziyaret ederdi. Bir ziyareti esnâsında, hanımı Ümmü'd-Derdâ'nın üzerinde oldukça eskimiş elbiseler gördü. Ona:

– Bu hâlin ne, diye sorunca, kadın:

– Kardeşin Ebü'd-Derdâ dünya malı ve zevklerine önem vermez, dedi. O esnâda Ebü'd-Derdâ eve geldi ve hazırlattığı yemeği Selmân'a ikram edip:

– Buyurun, yemeğinizi yiyin, ben oruçluyum, dedi. Selmân:

– Sen yemedikçe ben de yemem, diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ sofraya oturup yemek yedi. Gece olunca Ebü'd-Derdâ teheccüd namazı kılmaya hazırlandı. Selmân ona:

– Uyu dedi. Ebü'd-Derdâ uyudu, bir müddet sonra tekrar kalkmaya davrandı. Selmân yine:

– Uyu, diyerek kalkmasına mâni oldu. Gecenin sonlarına doğru Selmân:

– Şimdi kalk, dedi ve birlikte kalkıp namaz kıldılar. Sonra Selmân, Ebü'd-Derdâ'ya şöyle dedi:

– Senin üzerinde Rabbin'in, nefsinin ve ailenin hakkı vardır. Hak sâhiplerinin her birine hakkını ver.

Daha sonra Ebü'd-Derdâ, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gidip olup biteni anlattı. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

«—*Selmân doğru söylemiş!*» buyurdu. (Buhârî, Savm, 51; Edeb, 86)

Görüldüğü gibi ashâb-ı kirâm birbirlerini uyararak orta yolda ilerlemeye gayret ederlerdi. İfkâz edilen kimse de hiçbir zaman kırılıp gücenmeden arkadaşını dinler ve ona tâbî olurdu. Bu hâdisede Selman -radiyallâhu anh-'in dirâyeti kadar, Ebü'd- Derdâ -radiyallâhu anh-'in hakka uyma, kardeşliği gözetme ve arkadaşı ile iyi geçinme gibi güzel hasletleri de hemen göze çarpmaktadır.

Netice olarak, insanoğlundan ne melek olması beklenmeli ne de haddi aşmasına müsâade edilmelidir. O her zaman insan olduğunun idraki içinde bulunmalı, iyiye tâlip olmalı ve şeytandan uzak durabilme azim ve gayretini göstermelidir. Her husûsta orta yolu tâkip etmelidir. Çünkü “*İtidâl, teennî, hal ve gidişce iyi olmak peygamberliğin yirmi beş cüz’ünden biridir.*” (Muvatta, Şaar, 17; Ebû Davud, Edeb, 2)

O. SİDK ve İSTİKÂMETİ

İstikâmet ehli hıfz-ı Hak’tadır ermez ziyân
Ânın için serv’i incitmez beyim bâd-i hazân⁶⁷
Aziz Mahmûd Hüdâyî

Sıdk; doğruluk, dürüstlük, istikâmet, adalet üzere olmak, din ve akıl dâiresinde yürümek demektir. Sıdk, sözün öze ve haberin kendisinden haber verilen şeye mutâbık olmasıdır. Sıdk sâdece sözde değil; niyet, irâde, azim ve amelde de olur. İstikâmet de, hak yoldan sapmadan dosdoğru gitmek, emredildiği üzere yaşamak demektir. Sıdkın zıddı kizb yani yalandır. İstikâmetin zıddı da eğriliktir ki doğruluğu bırakıp, hak ve hukuka tecavüz etmek ve verilen sözde durmamaktır.

Sıdk, İslâm’ın en mühim esâsı ve ulvî hasletlerin en önemlilerinden biridir. Kurtuluş için tutunulacak en sağlam kulp, sıdktır. Öyle ise içtimâî hayatımızın esâsı olan doğruluğu, içimizde ihya edip onunla mânevî hastalıklarımızı tedâvi etmeliyiz.

Yüce dinimiz İslâm doğru olmaya, yalan söylememeye ve istikâmet üzere bulunmaya müstesnâ bir yer vermiştir. Sâlih insanın vasıfları arasında

⁶⁷ Doğruluk ve istikâmet üzere olan kimseler, Allâh Teâlâ’nın muhâfazası altında bulunurlar ve onlara hiçbir zarar dokunmaz. Nitekim güz rüzgarları, dümdüz olduğu için servi ağacına bir şey yapamaz.

en başta doğruluk yer almıştır.

“Sıdk” ve “istikâmet”, ahlâkî vasıfların tümünün üzerinde toplandığı iki temel ruh hâlidir. Allâh’a, ahirete, meleklerle ve kitaplara îmân edenler; mallarını akrabâya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esirlere harcayanlar; namazı kılan, zekâtı veren, sözünde duran ve sabredenler, “sâdıklar” ve takva sâhibi kişiler olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca istikamet Müslümanların müşterek vasfı olarak zikredilmiştir. (el-Bakara 2/177; el-Ahzâb 33/35) Müminlerin en büyük idealleri de “sırât-ı müstakîm” yâni dosdoğru yol üzere olmaktır. (el-Fâtiha 1/6)

Cenâb-ı Hak kulları için seçtiği dîni Sevgili Peygamberimiz’e bildirmiş ve:

فَاسْتَقِيمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا

“Ey Habîbim! Beraberindeki tevbe eden (mü’min)lerle birlikte, (hepiniz) emrolunduğun gibi istikâmet üzere olun ve aşırı gitmeyin!..” (Hûd 11/112) buyurarak insanları uyarmıştır. Yani ey Nebî! Kur’ân ahlâkî ve ahkâmı mûcibince hareket edip bilfiil müşahhas bir istikâmet örneği olman gerekmektedir ki böylece hakkında hiçbir şüphe ve tereddüde mahal kalmasın! Sen, müşrik ve münâfıkların ileri geri konuşmalarına bakma, onları Allâh’a havâle et! Gerek umûmî, gerek husûsî vazifelerinde tam emrolunduğun gibi hakkıyla istikâmet üzere ol ve sırât-ı müstakîmden ayrılma! Sana vahyolunan emrin îfâsı ne kadar ağır olursa olsun, o emrin tebliğ, icrâ ve tatbîkinde hiçbir mânîden yılma! Rabbin senin yardımcındır. (Elmalılı, IV, 2829-2830)

Emredilen sınırlar içinde ve istenildiği gibi dürüst bir hayât sürmek, takdir edileceği gibi büyük bir ciddiyet, hassasiyet ve gayret ister. Bu ise zor bir iştir. Nitekim Peygamber Efendimiz de bu âyetten ötürü; *“Beni, Hûd sûresi ihtiyarlattı.”* buyurmuştur. (Tirmizî, Tefsîr, 56/6; Kurtubî, IX, 107)

Abdullâh bin Abbas -radıyallâhu anh- Efendimiz’in bu ifâdesi ile ilgili olarak şöyle demiştir:

“Kur’ân-ı Kerîm’de Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- için bu âyet-i kerîmeden daha şiddetli bir hitâb vâkî olmamıştır.” (Nevevî, Şerhu Sahîh-i Müslim, II, 9)

Buradaki hitap her ne kadar Nebiyy-i zîşân Efendimiz’e ise de, onu bu kadar meşakkate sokan, sâdece şahsıyla alâkalı istikamet endîşesi değildi. Zîrâ O; **“(Ey Habibim!) Sen sırât-ı müstakîm üzeresin.”** (Yâsîn 36/4)

te'yîd-i ilâhîsine mazhardı. Onu ihtiyarlatan, istikâmet emrinin mü'minler için de geçerli olması sebebiyle, onlar hakkında duyduğu endişe idi. Zîrâ Es'ad Efendi'nin dediği gibi:

“Âlim olsun, şeyh olsun başında istikâmet sarığı bulunmayan herkes sonunda zevâl bulup gider. Eğer sırtın istikâmet yükü altında iki kat olmamışsa, arzu oku hiç kurbîyet-i ilâhiye hedefine isâbet eder mi?” (Dîvân, s. 27)

Allâh Teâlâ bir başka âyet-i kerîmede biz kullarını; **“Şüphesiz ki (emrettiğim) bu yol, Ben'im dosdoğru yolumdur. O halde ona tâbî olun. Başka yollara sapmayın, yoksa (bu hareketiniz) sizi Allâh'ın yolundan koparıp uzaklaştırır. İşte Allâh, gerçek takvâyâ erişebilmeniz için size bunları emretti.”** (el-En'âm 6/153) şeklinde îkâz etmektedir. Çünkü hatâlarla doldurulan bir ömrü temizlemeye, ihtiyarlıkta duyulan pişmanlık kâfî gelmeyebilir. Hayat ancak dosdoğru yaşamaya yetecek kadar kısa bir süredir.

Sevgili Peygamberimiz insanların en doğrusu idi. Onun bu hâlini, en azılı düşmanı Ebû Cehil, Ahnes bin Şerik, Nadr bin Hâris ve daha sonra Müslüman olan Ebû Süfyân bile îtirâf etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁸ Onun ağzından hiçbir zaman hak sözden başkası çıkmamıştır. Sözle şaka yaparken dahi doğruluktan, doğru sözlülükten ayrılmazdı.

Yüce Allâh'ın emri istikâmetinde yaşayan Resûl-i Ekrem Efendimiz, ümmetinin de istikâmet üzere olmalarını istemiş ve sık sık bu mevzû üzerinde durmuştur. *“Tam anlamıyla başarmanız mümkün olmasa da, siz (yine) dosdoğru olmaya çalışın!”* (İbn-i Mâce, Tahâret, 4) hadis-i şerifiyle devamlı olarak müstakîm olmaya gayret etmek gerektiğini vurgulamıştır. Süfyân bin Abdullah -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e:

– Yâ Resûlallâh! Bana İslâm'ı öylesine anlat ki onu bir daha başkasına sormaya ihtiyaç hissetmeyeyim, dedim. Efendimiz:

قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ فَاسْتَقِمَّ

«– Allâh'a inandım de ve dosdoğru ol!» buyurdu. (Müslim, İmân, 62)

İnsan evvelâ Allâh Teâlâ'ya karşı dürüst olmalı ve istikamet üzere bulunmalıdır. Herşeyden önce O'nunla olan mîsâkına sâdık kalmalı ve O'na

⁶⁸ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 6; Müslim, Cihâd, 74; Taberî, Tefsîr, VII, 240; İbn-i Kesîr, el-Bidâye, III, 113.

karşı duygu, düşünce, niyet ve sözlerinde samîmî olmalıdır. O'nun adına söylediğimiz bir söze, ettiğimiz bir yemine ve yaptığımız işe çok daha dikkat etmemiz gerekmektedir. Bu husûsta Sevgili Peygamberimiz ashâbını irşâd etmiş ve yönlendirmiştir. Konuyla alâkalı bir hâdise şöyle cereyân etmiştir:

“Hz. Âişe, Uhud Gazvesi hakkında bir haber almak için kadınlar arasında yola çıkmıştı. Harre mevkiinde Hind bint-i Amr’a rastladı. Hind, kocası Amr bin Cemuh, oğlu Hallâd ve kardeşi Abdullâh’ın cesetlerini bir deveye yüklemiş getiriyordu. Hz. Âişe ona; “Geride ne haber var?” diye sordu. Hind:

– Hayırdır. Resûlullâh iyidir. O sağ olduktan sonra her musîbet hafif kalır, dedi. Hz. Âişe devenin üzerindeki cesedleri göstererek:

– Bunlar kim, diye sordu. Hind:

– Kardeşim Abdullâh, oğlum Hallâd ve kocam Amr’dır, dedi. Hz. Âişe:

– Onları nereye götürüyorsun, diye sordu. Hind:

– Medîne’ye götürüyorum. Oraya defnedeceğim, dedi. Yürümesi için biraz zorlayınca deve çöktü. Hz. Âişe:

– Deve, üzerindikilerden dolayı mı çöküyor, diye sordu. Hind:

– Neden çöktüğünü bilmiyorum. Hâlbuki sâir vakitlerde iki devenin yükünü taşırdı. Fakat şimdi onda farklı bir hâl olduğunu görüyorum, dedi.

Zorlayınca deve kalktı, ancak Medîne’ye yöneltince yine çöktü. Yönü Uhud’a çevrildiğinde ise koşmaya başladı. Hind, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in yanına varıp durumu anlattı. Nebiyy-i zî-şân Efendimiz ona:

«– Deve memurdur. Amr’ın herhangi bir vasiyeti var mıydı?» diye sordu. Hind:

– Amr, Uhud’a gideceği zaman kibleye dönmüş; «Allâhım! Bana şehitlik nasîb et! Beni me’yûs ve mahrûm bir hâlde ev halkıma döndürme!» diye dua etmişti, dedi. Bunun üzerine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Allâh’a karşı sadâkatin önemini anlatan şu sözleri söyledi:

«– İşte bunun içindir ki deve yürümüyor. Ey Ensâr topluluğu! Sizden her kim Allâh’a yemin etmişse ona sâdık kalsın. Ey Hind! Kocan Amr o sâdıklardandır. O şehit edildiği andan itibaren melekler kanatlarıyla

üzerine gölgelik yaptılar ve nereye defnedilecek diye bakıp durdular. Ey Hind! Cennette Amr bin Cemuh da oğlun Hallâd da kardeşin Abdullâh da bir araya gelecek ve arkadaş olacaklar.» Bu müjde üzerine Hind, sâdıklardan olan kocası ile ebedî hayatta da berâber olmayı arzulayarak:

– Yâ Resûlallâh! Ne olur Allâh’a duâ et, beni de onlarla bir araya getirsin.” diye yalvardı. (Vâkıdî, I, 264-265; İbn-i Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 216; İbn-i Abdilber, III, 1168)

Böylesine sâdık olan kimseleri Allâh Teâlâ şöyle müjdelemektedir: **“Şüphesiz, «Rabbimiz Allâh’tır.» deyip sonra istikâmet üzere bulunanların üzerine melekler iner ve onlara; «Korkmayın, üzülmeyin, size va’d olunan cennetle sevinin! Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostunuzuz. Gafûr ve Rahîm olan Allâh’ın bir ikrâmı olmak üzere, burada canınızın çektiği ve arzu ettiğiniz her şey sizindir.» derler.”** (Fussilet 41/30-32)

Kıyâmet gününün dehşeti içerisinde onlar korku ve hüzn duymayacaklardır. Bir insan için en büyük mükâfat olan bu hâli Cenâb-ı Hak şöyle haber vermiştir:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.
أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“«Rabbimiz Allâh’tır.» deyip sonra da istikâmet üzere bulunanlar için ne korku ne de hüzn vardır. Onlar, işlediklerinin karşılığı olarak cennette ebedî kalacaklardır.” (el-Ahkâf 46/13-14)

Doğrulukta kalbin ve dilin dürüstlüğü büyük bir önem arz etmektedir. Kalp, beden ülkesindeki tüm âzâların hükümdârıdır. Tek Allâh’a îmân edip dürüstlüğü benimseyen bir kalbe sâhib olan beden, huzûr ve saâdet mekânıdır. Kalp sağlam olduğunda diğer âzâlar da istikâmet üzere olurlar. Dil ise kalbin tercümânıdır. Onun doğruluğu ve eğriliği diğer âzâlara da tesir eder. Nitekim bir hadis-i şerifte:

“İnsan sabahlayınca, bütün organları dile baş vurur ve (âdeta ona yalvararak) şöyle derler; «Bizim haklarımızı korumakta Allâh’dan kork. Biz ancak senin söyleyeceklerinle ceza görürüz. Biz, sana bağlıyız. Eğer sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Eğer sen eğrilir, yoldan çıkarsan biz de sana uyar, senin gibi oluruz.»” buyrulmuştur. (Tirmizî, Zühd, 61) Konuyla alâkalı bir başka hadiste de Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Kalbi dürüst olmadıkça kulun îmânı doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz.” (İbn-i Hanbel, III, 198)

Doğruluk, insanın hâlinin ıslâhına ve günahlarının affına sebep olur. Kullarını affetmeyi çok seven Yüce Rabbimiz şöyle emretmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

“Ey îmân edenler! Allâh’a karşı takvâ üzere bulunun ve sözü doğru söyleyin ki Allâh amellerinizi ıslah etsin ve günahlarınızı bağışlasın! Her kim Allâh’a ve Resûlü’ne itâat ederse, o hakîkaten büyük bir kurtuluşa ermiş olur.” (el-Ahzâb 33/70-71)

Doğru söz söylediği için Allâh’ın affına mazhar olan Ka’b bin Mâlik -radiyallâhu anh- şöyle demiştir:

“Allâh’a yemin ederim ki İslâm ile şereflendirdikten sonra Cenâb-ı Hakk’ın bana verdiği en büyük nimet, Peygamber Efendimiz’in huzurunda doğruyu söylemem, böylece yalan söyleyenlerle birlikte helâk olmaktan kurtulmamdır. Çünkü Allâh Teâlâ Tebük Seferi’ne katılmayıp da yalan söyleyenler hakkında, hiç kimse için kullanmadığı ağır sözleri vahyederek şöyle buyurdu:

«Onların yanına döndüğünüz zaman, kendilerini hesâba çekip cezâlandırmamanız için Allâh adına yemin edecekler. Onlardan yüz çevirin, çünkü onlar necistirler. İrtikâb ettikleri günâhın cezâsı olarak varacakları yer cehennemdir. Kendilerinden râzı olmanız diye de size yemin ederler. Siz onlardan râzı olsanız bile Allâh fâsıklardan asla râzı **olmaz.**» (et-Tevbe 9/95-96)” (Buhârî, Megâzî, 79)

Diyarbakırlı Said Paşa, istikâmet ehli olmanın fazîletini ne güzel dile getirir:

Sen usandırma eli, el de usandırmaz seni,
Hîlekârlık eyleme, kimse dolandırmaz seni
Dest-i âdâdan soğuk su içme, kandırmaz seni
Korkma düşmandan ki âteş olsa yandırmaz seni
Müstakim ol ki Hazret-i Allâh utandırmaz seni!

Peygamber Efendimiz doğruluğun, insanın âkıbetini belirleyen temel esaslardan biri olduğunu şöyle beyân eder:

إِنَّ الصَّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا

“Doğruluk insanı iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye devam ettikçe sonunda sıddıklardan olur. Yalan kişiyi fücûra, fücûr da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye devâm ettikçe, sonunda Allâh indinde yalancı olarak yazılır.” (Buharî, Edeb, 69)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- dile çok önem vermiş ve ashâbını onun âfetlerinden sakındırmıştır. Süfyân bin Abdullah -radiyallâhu anh-:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Benim hakkımda en çok endişe ettiğin şey nedir, diye sorduğunda Efendimiz, mübârek dilini eliyle tutarak:

“– *İşte budur!*” buyurmuştur. (Tirmizî, Zühd, 61)

İnsan istikâmet üzere yaşamalı, sâdık olmalı ve doğru sözden hiç ayrılmamalıdır. Böyle olduğu takdirde, sıkıntı ve streslerden kurtulur, hatta rüyâları bile sâdık olmaya başlar. Nitekim Peygamber Efendimiz, hayâtında doğru olan kimselerin rüyâlarının da doğru olacağını şöyle ifâde etmiştir; “Sizin en doğru rüyâ görenleriniz, en doğru söyleyenlerinizdir.” (Müslim, Rü’yâ, 6)

Mevlânâ, insanların doğruluk husûsunda ayna ve terâzi gibi olmaları gerektiğini anlatarak şöyle demektedir:

“Ayna ile terâzi, birisi incinecek yahut utanacak diye doğru söylemekten sakınır mı? Susar mı? Ayna ile terâzi öyle kadri yüce ve doğru mihenk taşlarıdır ki sen onlara iki yüz sene hizmet etsen ve daha sonra aynaya desen ki; «Ben sana bu kadar sene hizmet ettim, hatırım için beni çirkin gösterme!» Teraziye de desen ki «Yalvarırım sana! Fazla tart, eksiğimi açığa vurma!» Onlar sana cevap verir de derler ki:

«Zavallı, herkesi kendine güldürme, kendini âleme maskara etme!» Ayna ile terazi hile bilmezler, yalan söylemezler. Doğruluktan ayrılmayan ayna ile terâzi derler ki; «Allâh, gerçeklerin bizim vâsıtamızla tanınması, anlaşılabilmesi için kadrimizi yüceltti, bizi bu işte görevlendirdi. Bu doğruluğumuz olmasaydı, gerçeği olduğu gibi ortaya koymasaydık, bizim ne değerimiz kalırdı? İyilerin, güzellerin yüzlerini nasıl görür ve nasıl gösterebilirdik?»” (Mesnevî, c. I, beyt: 3521-3524, 3550-3551)

Doğruluk bilhassa içtimâî hayatta çok önemli bir yere sâhiptir. Ticârî muâmelelerde en çok üzerinde durulması gereken husûs da budur. Birgün

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- çarşıda bir satıcının yanına vardı. Önündeki buğday yığınının içine elini daldırdı ve ıslak olduğunu hissetti. Satıcıya:

“– *Nedir bu?*” diye sordu. Adam:

– Ey Allâh’ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince Efendimiz:

“– *Bu yaşlığı üstte bırakıp herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? Aldatan benden değildir.*” buyurdu. (Müslim, İmân, 164)

Doğruluğun ve dürüstlüğün ticâretteki önemini belirtmek için Resûlullah Efendimiz; “*Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticâret ehli, peygamberler, sıddıklar ve şehidlerle beraberdir.*” buyurmuşlardır. (Tirmizî, Büyü, 4)

Sevgili Peygamberimiz’in alış veriş husûsunda ne kadar titiz davrandığını gösteren şu rivâyet de oldukça mânidardır. İbn-i Vehb anlatıyor:

“Addâ bin Hâlid bana; «Resûlullah’ın benim için yazdığı mektubu sana okuyayım mı?» dedi. Ben; «Memnûniyetle!» deyince mektubu çıkardı ve okudu. Şunlar yazılı idi; «*Bu mektub, Addâ bin Hâlid bin Hevze’nin Muhammed -aleyhisselâm-’dan satın aldığı şeyi beyân eder. Addâ ondan bir köle satın aldı. Kölede, herhangi bir hastalık; (hırsızlık, kaçma gibi) bir alışkanlık ve (satışını gayr-ı meşrû kılacak bir) haramlık yoktur. Bu, Müslümanın Müslümana satışıdır.*” (Tirmizî, Büyü, 8; Buhârî, Büyü, 19)

Allâh Teâlâ, sözlerinde sâdık davrandıkları müddetçe kâfirlere bile sadâkatle muâmele etmelerini Müslümanlara emrederek:

“O (müşrikler) size karşı dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranmaya devâm edin!” buyurmuştur. (et-Tevbe 9/7)

Sâdık olmak ve istikâmet üzere yaşayabilmek gerçekten zordur. O zorluğu hafifletmenin ve bu güzel ahlâkı elde edebilmenin yolunu Yüce Rabbimiz bize; **“Sâdıklarla berâber olun!”** (et-Tevbe 9/119) emriyle bildirmektedir. Bir kimsenin sıdkı öğrenmesi için sâdıklarla berâber olması gerekir. Bu berâberlik devâm ettikçe kişi yavaş yavaş onlara benzemeye başlar. Tam sâdık olamasa bile hiç değilse kendisini kötülüklerden muhâfaza eder.

Hakîkaten insan ancak sâdıkların yanında güzel pâyelere nâil olabilmektedir. Ashâb-ı Kehf’in köpeği bile sadâkatinden dolayı Kur’ân-ı

Kerîm’de zikredilmiş ve ismi ebedîleşmiştir. Zaten bir insanın kendi ameli ile cennete girebilmesi mümkün değildir. Ancak niyeti doğru olursa, Allâh’ın rahmeti ona yetişir ve bu sâyede felâha erebilir. Karamanlı Nişânî şöyle der:

Tâlihde devlet olmasa hizmet ne fâide
Hak’tan inâyet olmasa tâat ne fâide.

Ö. İSTİĞNÂSİ (GÖNÜL ZENGİNLİĞİ)

“Tevâzu ve istiğnâ bereketiyle dünyânın en rahat insanıyım. İki gözüm de lezzetler âlemine kapalıdır.” (Es’ad Erbilî, *Dîvân*, s. 51)

İstiğnâ; gözü tok, gönlü zengin olmak, başkasına muhtâc olmamak, sâhip olduğu şeye kanâat edip, insanlardan bir şey beklememek ve ihtiyâcını başkalarına söylememek demektir. Bu şekilde davrananlara “müstağnî” denir. İstiğnâ, insanlara ve dünyalığa karşı gösterildiğinde methedilmiş, Allâh’a karşı olanı ise yasaklanmıştır.

İstiğnâ ehli, dünyanın tamamı kendilerine verilse ve bundan dolayı âhirette herhangi bir sualle karşılaşmayacakları söylense yine de zühd içinde yaşarlar. Çünkü Yüce Rabbimiz onları “**el-Muğnî**” ism-i şerîfi ile kendinden başka her şeyden müstağnî kılmıştır.

Ebû Hâzim’e; “Servetin nedir?” diye sorduklarında; “İki şeydir; biri Allâh Teâlâ’dan râzı olmak, diğeri de insanlardan müstağnî olmak.” demiştir. “Öyle ise fakirsin.” denilince de; “Yerler, gökler ve bunların arasındaki şeyler Allâh Teâlâ’nın mülkü iken ve ben de O’nun muhlis bir kulu iken nasıl fakir olurum!” cevâbını vermiştir. Bu anlayışa göre istiğnâ, kişinin her husûsta Allâh Teâlâ’ya muhtaç olduğunun şuuruna ulaşması ve O’ndan başka hiç kimseden bir şey beklememesidir.

Allâh Teâlâ’nın güzel isimlerinden biri de “**el-Ğaniyy**”dir. Bu sıfat Cenâb-ı Hakk’ın nihâyetsiz zenginliğini, bütün mülkün O’na âit olduğunu ve her şeyden müstağnî bulunduğunu ifâde eder. Allâh aynı zamanda, “**es-Samed**”dir. Samed, hiçbir şeye muhtaç olmayan, bilâkis her şeyin kendisine muhtaç olduğu yegâne varlıktır. Cenâb-ı Hak zâtının bu husûsiyetini şöyle ifâde eder:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Ey insanlar! Siz Allâh’a muhtaçsınız. Allâh ise kimseye ihtiyâci bulunmayan ve övülmeye lâyık olandır.” (el-Fâtır 35/15)

Bu âyet-i kerîmeden ilham alarak, özellikle Şâzelîler olmak üzere, pek çok tasavvufî grup, Allâh’a muhtaç olduklarını ifâde etmek için kendilerini “fukarâ” olarak isimlendirmişlerdir. Ayrıca âlimlerimiz, âriflerimiz ve sanatkârlarımız kendilerinden bahsederken veya eserlerini imzalarken “el-Fakîr ilâ Rabbihi’l-Kadîr” gibi ifâdeler kullanmışlardır. Böylece eserlerinin Allâh’ın lûtfu ile meydana geldiğini ve kendilerinin de O’na muhtaç olduklarını bildirmişlerdir.

İnsanların, ihtiyaçlarını hiç kimseye arzetmeden sâdece Allâh’tan istemeleri, teşvik ve tavsiye edilen bir durumdur. Zîrâ Allâh -celle celâlüh-kullarının ihtiyaçlarını sâdece kendisine arzetmelerini sever. Pir Mehmed Azmî bunu ne güzel ifâde eder:

Ne dervîş ü ne zâhîdden ne mîr ü şahtan iste
Yürü, yoktan seni vâir eyleyen Allâh’tan iste.

Kul, insanlara karşı büyük bir istiğnâ içinde olmakla birlikte Allâh Teâlâ’dan gelen nimetler husûsunda hiçbir zaman müstağnî davranmamalıdır. Bunu şu hadîs-i şerif ne güzel anlatır:

“Eyyûb -aleyhisselâm- elbisesini çıkarmış yıkanırken üzerine altundan bir yığın çekirge düşer. Hemen onları avuç avuç elbisesine doldurmaya başlar. Bunun üzerine Allâh Teâlâ şöyle nidâ eder:

– Ey Eyyûb! Ben seni bu gördüğün (dünyalıktan) müstağnî kılmadım mı? Hz. Eyyûb:

– İzzetine yemin olsun ki evet Ey Rabbim! Fakat senden gelen berekete karşı benim müstağnîliğim yoktur, diye mukâbele eder.” (Buhârî, Gusl, 20)

Mûsâ -aleyhisselâm-’ın çaresiz kaldığı bir esnâda yaptığı şu yakarışı da Allâh’tan gelen ihsanlara karşı hangi hâlet-i rûhiye içinde olunması gerektiğini göstermektedir:

رَبِّ اِنِّى لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَى مِنْ خَيْرٍ فَفَعِّلْ

“Rabbim! Gerçekten ben, bana indireceğin her hayra muhtâcım!” (el-Kasas 28/24)

Hz. Mûsâ’nın bu duâsına mukâbil Allâh Teâlâ kısa bir müddet sonra ikramlarını yağdırmış ve ona Şuayb -aleyhisselâm-’ın şefkât kanatlarını ve akrabalığını ihsân etmiştir.

Bunun aksine, Allâh’tan müstağnî davranmak da büyük bir

bedbahtlıktır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur; **“Cimrilik eden, Allâh’a muhtaç değilmiş gibi davranan ve en güzel söz (olan kelime-i tevhîd)i yalanlayan kimsenin çetin bir yola gitmesini sağlarız. Helâk olduğu zaman da malı kendisine fayda vermez.”** (el-Leyl 92/8-11)

Hasan Basrî -kuddise sirruh- Allâh Teâlâ’ya şöyle niyâz ederdi:

اَللّٰهُمَّ اَغْنِنِيْ بِاَلْفُقْرِ اِلَيْكَ وَلَا تُفْقِرْنِيْ بِاِلِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ

“Allâhım! Beni zâtına muhtaç kılmak sûretiyle zenginleştir, Sen’den müstağnî bırakarak beni fakirleştirme!” (Bâkılânî, s. 107)

Allâh’tan istiğnâ düşüncesi gurur ve kibrin eseridir. Bu kötü ahlâk içinde yaşarken azgınlaşan insan, Yüce Rabbine karşı câhilce hareket ve tavırlar içine girmektedir. Cenâb-ı Hak, bu hâlde olan kimseleri şöyle îkâz etmektedir; **“Muhakkak insan, kendini müstağnî gördüğü için azar.** (Ey insan!) **Şüphesiz dönüşün ancak Rabbin’edir.”** (el-Alak 96/6-8)

İstiğnâ hâlinin en güzel misâllerini Sevgili Peygamberimiz’in hayâtında görmekteyiz. Fahr-i Âlem Efendimiz’e bir adam geldi ve:

– Yâ Resûlallâh! Bana bir amel söyle ki onu yaptığımda beni Allâh da insanlar da sevsin, dedi. Efendimiz:

“– *Dünyaya rağbet etme ki Allâh seni sevsin. İnsanların elinde bulunan şeylere göz dikme ki insanlar seni sevsin!*” buyurdu. (İbn-i Mâce, Zühed, 1)

Allâh Teâlâ; **“Cuma namazı bittikten sonra yeryüzüne dağılın ve Allâh’ın lütfundan nasîbinizi arayın!”** (el-Cum’a 62/10) âyeti ile kişinin maîşetini temin için çalışmasını istemektedir. Âlemlerin Efendisi de; **“Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allâh’ın peygamberi Dâvûd da kendi elinin emeğini yerdi.”** (Buhârî, Büyû’ 15) buyurmuş, aynı şekilde Zekerîyyâ -aleyhisselâm-’ın da marangozluk yaparak geçindiğini bildirmiştir. (Müslim, Fedâil, 169)

Âişe vâlidemiz sahâbe-i kirâmın, kendi işlerinde kendilerinin de çalıştığını haber vermektedir. Hatta çalışıp terledikleri için Resûl-i Ekrem Efendimiz’in; **“Keşke mescide yıkanıp da gelseler.”** diye temennîde bulunduğunu bildirmektedir. (Buhârî, Büyû, 15)

Allâh Resûlü’nün:

“Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi, sırtına bir bağ odun

yüklenip getirerek onu satması ve Allâh'ın bu sebeple onun şerefini koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şey dilenmesinden çok daha hayırlıdır.” (Buhârî, Zekât, 50) buyurması hâdisenin hangi boyutlarda olduğunu göstermeye kâfidir. Efendimiz'in bu sözünden, dilencilik gibi yüz karası bir yola baş vurmaktansa, en zor şartlarda da olsa çalışarak kimseye muhtaç olmamak gerektiğini, herkesin yapabileceği bir şeyler olduğunu anlıyoruz. Bu şekilde iffetli davranan kimseleri Allâh Teâlâ'nın da seveceğini Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle bildirmiştir:

“Allâh Teâlâ, bakıma muhtaç ehl ü ıyâl sâhibi olup dilencilik ve haram kazançtan kaçınan fakir mü'mini sever.” (İbn-i Mâce, Zühd, 5)

Ahmed bin Hanbel gibi zühdüyle meşhur olmuş bir zâtın, kendisine; “Zenginlik mi yoksa fakirlik mi üstündür?” diye soran kimseye şöyle dediği bilinmektedir:

“Pazara müdâvim ol (ticaret yap), halktan istiğna et. İnsanlardan istiğna kadar büyük bir fazilet bilmiyorum.” Mehmed Âkif de bu hakikati te'yiden şöyle der:

Kim kazanmazsa bu âlemde bir ekmek parası
Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbına, bir taraftan bolca infâk etmeyi ve her husûsta insanlara yardım etmeyi emrederken, diğer taraftan da kimseden bir şey istememeyi tavsiye etmiştir. Hicretten sonra Ensâr-ı kirâm bütün varlıklarını Muhâcirler'le yarı yarıya paylaşırken, Muhâcirler de bu infâk coşkusuyla aynı derecede büyük ve anlamlı bir istiğnâ ile karşılık vermişlerdir. Çok zarûrî ihtiyaçlarını ödünç olarak almışlar ve hâlleri düzeldiğinde onları hemen iade etmişlerdir. (Buhârî, Hibe, 35; Müslim, Cihâd, 70)

Sevgili Peygamberimiz Ensâr'la Muhâcirler'i kardeş yaparken Sa'd bin Rebî ile Abdurrahman bin Avf'ı kardeş ilân etmişti. Sa'd -radiyallâhu anh- kardeşine malının çok olduğunu ve bunun yarısını kendisine vermek istediğini söylemişti. Bu fevkalâde îsâra karşılık, Abdurrahman -radiyallâhu anh- de büyük bir âlicenaplık göstermiş ve “Allâh ehlini ve malını sana mübârek kılsın, ey kardeşim! Bana çarşının yolunu gösteriver, yeter.” (Buhârî, Büyû, 1) diyerek ticâretle meşgul olmuş, ashâbın en zenginleri arasına katılmıştır.

Avf bin Mâlik -radiyallâhu anh-'ın anlattığı şu hâdise Resûl-i Ekrem Efendimiz'in istiğnâyı ashâbına ne ölçüde tâlim ettiğini göstermesi açısından oldukça mânidardır:

“Biz yedi sekiz kişilik bir grup Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanında oturuyorduk. Bize:

«– Allâh’ın Resûlü’ne bîat etmeyecek misiniz?» buyurdu. Oysa biz, yeni bîat etmiştik. Bu sebeple:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Biz sana bîat ettik ya, dedik. Sonra tekrar:

«– Allâh’ın Resûlü’ne bîat etmeyecek misiniz?» buyurdu. Biz yine:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Biz sana bîat ettik ya, dedik. Efendimiz tekrar:

«– Allâh’ın elçisine bîat etmeyecek misiniz?» buyurdu. Bu defa bîat için ellerimizi uzatarak:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Biz sana daha önce bîat etmiştik. Şimdi ne üzere bîat edeceğiz, dedik. Sevgili Peygamberimiz:

«– Allâh’a kulluk edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak, itaat etmek ve -sesini alçaltarak- kimseden bir şey istememek üzere bîat edeceksiniz!» buyurdu. Yemin ederim ki bu gruptan bazılarını görürdüm; (at üzerindeyken) kamçısı yere düşerdi de onu kimseden kendisine vermesini istemezdi.” (Müslim, Zekât, 108) Şair Necâtî şöyle der:

Arz u semâda mesken edinmem sehâb-veş
Tâ yerde gökte zerre kadar minnet olmasun.

“Hiçbir yerde, hiç kimseye karşı minnet altında kalmamak için elimden gelse bulutlar gibi gezer, ne arzda ne de semâda yer tutmam.”

Asr-ı saâdet hep bu güzel ahlâkın nümûneleri ile doludur. Onlardan her biri arkasında ayrı bir güzellik bırakmıştır. Çünkü, Resûlullâh Efendimiz onlara nasıl müstağnî yaşanacağını gösterdiği gibi bu hasleti kazanmak için, Allâh Teâlâ’ya nasıl yalvarılması gerektiğini de tâlim etmiştir. Ali -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre mükâtep (anlaşmalı) bir köle ona gelerek; “Borcumu ödeyecek gücüm yok, bana yardım et!” dedi. O da:

– Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bana öğrettiği duayı ben de sana öğreteyim mi? Buna devam ettiğin takdirde, üzerinde Sebir dağı kadar borç olsa bile Allâh Teâlâ onu ödemene yardım eder, dedi ve şu duâyı okudu:

اَللّٰهُمَّ اَكْفِنِيْ بِحَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَاَغْنِنِيْ بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ

“Allâhım! Bana helâl rızık nasip ederek haramlardan koru! Lütfunla beni Sen’den başkasına muhtaç etme!” (Tirmizî, Deavât, 110)

Bir borcu ödeyebilmek için elden gelen gayret gösterilirken, diğer taraftan da Cenâb-ı Hakk'ın yardımı istenmelidir. İnsan ticaret yaparken veya bir borcunu ödemeye çalışırken hep helâl rızık peşinde olmalı, haramlardan şiddetle kaçınmalı ve kendisini haram kazançtan koruması için, Allâh Teâlâ'dan yardım istemelidir. Nereden geldiğine bakmadan hırs ve tamah ile mal biriktirmeye çalışmak, bir Müslümanın kesinlikle iltifat etmeyeceği bir harekettir. İslâm'ın izzet ve şerefini temsil eden Müslüman, Allâh'tan başkasına muhtaç olmamayı düstûr edinecek ve alan el değil, veren el olmaya çalışacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂDÂB-I MUÂŞERETTE ÜSVE-İ HASENE

Çeşm beküşây-ı bi-bîn cümle Kelâmullâh râ
Âyet âyet hemegî ma'nî-i Kur'ân edebest

“Gözünü aç da Allâh'ın kelâmına
baştan başa bir bak! Âyet âyet bütün
Kur'ân edep tâliminden ibârettir!”

Hz. Mevlâna

Dînin mükemmel bir şekilde yaşanabilmesinin şartı, ancak âdâb-ı muâşerete riâyette mümkündür. Âdâb, “edeb” kelimesinin çoğulu olup iyi ahlâk, güzel terbiye, utanma, zerâfet, usluluk, insanlara kavlen ve fiilen güzel davranışta bulunmak demektir. Muâşeret ise insanların arasına karışmak, onlarla beraber olmak ve hoşça geçinmektir. Kısaca âdâb-ı muâşeret, insanlar tarafından hüsn-ü kabûl gören ve uyulması gereken nezâket kâideleridir.

Bu kâideler öncelikle ferдин kendi benliğine işlenir, ondan da topluma akseder. Bu sâyede muntazam ve müreffeh bir hayatın ortaya çıkması sağlanır. İslâm'ın ve onun yüce Peygamberi'nin insanlığa göstermek istediği en önemli esas, edebittir. Edebi sâyesinde kişi Allâh'a karşı vazifelerinin sınırını, insanlara karşı görevlerinin hudûdunu belirler. Zîra farzları tam olarak îfâ etmek için vâciplere, vâcipleri noksansız yapabilmek için sünnetlere; sünnetleri tam olarak takip edebilmek için müstehaplara, müstahaplarda ideale ulaşabilmek için âdâba riâyette olmak şarttır. Yani âdâb olmadan farzların kemâlinden bahsedilemez. İslâm Peygamberi'nin, ümmetine ibâdetlerden yeme içmeye varıncaya kadar her türlü davranışa belli edep kâideleri getirmesinin hedefi de bu olsa gerektir.

Şekilden ibâretmiş gibi anlaşılan muâşeret kurallarının gâyesi, Müslümanın hayatına şuurlu bir nizam vermektir. Ümmeti için üsve-i hasene olan Peygamber Efendimiz, bir hadis-i şerifinde:

“Şu bir gerçek ki ben sizin babanız mesâbesindeyim, sizi terbiye ve tezkiye eder, ihtiyaç duyduğunuz bilgileri öğretirim...” (Ebû Dâvûd, Tahâret, 4) buyurmak sûretiyle bahis mevzûu kâideleri teferruatlı bir şekilde tatbikle yükümlü olduğunu bildirmiştir.

Bir müşrik Selmân-ı Fârisî'ye, biraz da alaylı bir edâ ile:

– Görüyorum ki dostunuz Muhammed, size her şeyi, ama her şeyi hatta tuvalete nasıl oturacağınızı bile öğretiyor, demişti. Selmân -radiyallâhu

anh-, gâyet ciddî bir edâ ile:

– Evet, gerçekten de öyle, diye onu tasdik ettikten sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz’in tuvalet âdâbıyla alâkalı tavsiyelerini zikretmiştir. (Müslim, Tahâret, 57-58)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *“Hüsn-i hâl, düşünerek hareket etmek ve ölçülü davranmak, peygamberliğin yirmi dörtte biridir.”* (Tirmizî, Birr, 66) buyurarak edebin önemini göstermektedir. Hak dostları da, *“Ey âşık kullar, nefsinizi edeple süsleyin. Zîra aşkullâh yollarının hepsi de edepten ibarettir.”* demişlerdir. Dolayısıyla, ilâhî aşka varan yollar edepten ibarettir. İlâhî aşkı tadabilmek için nefsi edeple tezyin etmek gerekir.

Edebin bir zahirî bir de bâtınî yönü vardır. İnsanların çoğu edebi, sadece zâhirî kâidelerin yerine getirilmesinden ibâret zannederler. Gönül ehli nezdinde ise edep, zâhirin yanında bâtını da korumak ve Cenâb-ı Hakk’a karşı kalben derûnî bir ta’zîm hissiyatı içinde olmaktır. Zîrâ edep, bedendeki rûh mesâbesinde olup evliyâullâhın gözünün ve gönlünün nûrudur. Edebin ehemmiyetini belirten şu mısralar ne güzeldir:

Edep bir tâc imiş nûr-i Hudâ’dan
Giy o tâcî emîn ol her belâdan.

“Edep, Yüce Mevlâmız’ın sonsuz nûrundan dünyâyâ akseden muhteşem bir taçtır. Bu tâcî giyerek bütün belâlardan emîn ol, kurtul!”

Mevlânâ -kuddise sirruh-, insanın sûreten ve sûreten kemâle erip güzelleşebilmesi için Cenâb-ı Hak’tan dâimâ edeb niyâzında bulunması gerektiğini ve en büyük düşmanı olan şeytana gâlip gelmesinin yegâne silâhının ancak edep olduğunu şöyle dile getirir:

“Cenâb-ı Hudâ’dan bizi edepli olmağa muvaffak kılmasını isteyelim. Çünkü edebi olmayan kimse Allâh’ın lütfundan mahrum kalmıştır. Edepsizin zararı yalnız kendisiyle sınırlı kalmaz. Aksine bütün âfâkı ateşe verir... Dost yolunda lâubâlilik eden, başkalarının da yolunu kesmiş olur. Böyle bir kimse nâmerttir. Her kim bu yolda küstah olursa onun âkıbeti, üzüntü ve pişmanlık vâdisinde boğulmaktır. Felek, edebi sâyesinde nûra bürünmüş, melek de edebi yüzünden mâsum ve temiz olmuştur. Güneşin tutulması ise ayın küstahlığı neticesindedir. İblis’in ilâhî kapıdan kovulması, Hakk’ın karşısında edepsizce konuşmasındaki cür’etindendir.” (Mesnevî, c. I, beyt: 79-96)
“Eğer şeytan’ın başını ezmek dilersen, gözünü aç ve gör ki şeytanın kâtili edeptir.”

Muhammed Es’ad Erbilî -kuddise sirruh-’un edeple alâkalı kıymetli

beyitlerinden bir kaçının tercümesi şöyledir:

“Benim gözüüm, her ne kadar cihanda edebın bir çok ihsânlarını görmüş ise de, edep sofrasındaki nimetlerden asla doymaz. Hızır’dan âb-ı hayat isteyen insanın, edep menbaından bir kaç yudum içmesi lâzımdır. Fahr (övünmek), kibir ve cehâlet gibi hastalıkların tedâvîsi için edepten daha tesirli bir ilaç görmedim.

Edebe sımsıkı sarılan akıllı insan, kadir kıymet tahtını ve îtibâr makâmını elde etmiş demektir. Seyr u sülûk mumunun ışığı cânı cânâna ulaştırır, edebın parlak ayı ise gözü aydınlatır. Eğer edep çeşnisinden dudaklarına bir zerre bulaşmamış ise dostların sözünde ve dudağında güzellik neş’esi bulunmaz. Ey Es’ad, seferden yâni seyr u sülûk yolundan vatanına dönünce edep ummânından dostlarına hediye olarak bir kaç inci getir.” (Dîvân, s. 24-25)

Netice itibariyle, hayatta muvaffak olabilmek ve mânen yükselebilmek için Allâh Teâlâ’nın terbiye ettiği Resûl-i Ekrem Efendimiz’in getirdiği adâb-ı muâşerete tâbi olmak gerekmektedir.

A. YEME İÇME ÂDÂBI

Etibbânın budur pend ü kelâmı
Sakın ifrât ile yeme taâmı⁶⁹
Fırdevsî-i Rûhî

Hayatın her ânında edebe riayeti şîâr edinmesi gereken Müslümanın, yeme içmesi de nebevî sünnete uygun olmalıdır. Yeme içme ihtiyâcı karşılanırken, helâl yoldan beslenmeye ve israftan kaçınmaya özen gösterilmesi emredilmiştir. İslâm toplumunun kendine mahsus bir sofrâ kültürü ve beslenme âdâbı vardır. Bunların bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi, sağlıklı ve mutlu bir hayatın yaşanmasında en mühim rolü üstlenecektir.

1. Yeme Âdâbı

Yemeğe oturmadan önce ve yemekten sonra eller yıkanmalıdır. Bu, temizlik ve sağlık açısından oldukça önemlidir. Hadis-i şerîfte; “*Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktadır.*” (Tirmizî, Et ‘ime, 39) buyrulurak bu duruma işâret edilmiştir. Yemekten önce ellerin yıkanması

⁶⁹ Doktorların nasihat ve tavsiyeleri şu istikâmettedir ki; sakın aşırı giderek tuka basa yeme!

kirleri, sonra yıkanması ise bulaşan yağ ve benzeri şeyleri temizler. Nitekim Efendimiz şu uyarıda bulunmaktadır:

“Elinde yemek bulaşığı kaldığı hâlde yıkamadan uyuyan kimse, herhangi bir zarara uğrarsa kendisinden başka kimseyi suçlamasın!” (Ebû Dâvûd, Et’ime, 53)

Her hayırlı işte olduğu gibi yemeğe de “bismillâh” diyerek başlamak İslâm’ın getirdiği güzelliklerdendir. Nitekim Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur; *“Kişi evine girerken ve yemek yerken besmele çekerse, şeytan askerlerine, «Burada ne geceleyebilir ne de yemek yiyebilirsiniz.» der. Eğer o kimse eve girerken besmele çekmezse, şeytan onlara, «Geceyi geçirecek bir yer buldunuz.» der. O şahıs yemek yerken besmele çekmezse şeytan yine askerlerine, «Hem barınacak yer hem de yiyecek yemek buldunuz.» der.”* (Müslim, Eşribe, 103)

Yemeğe başlayan kimsenin, besmeleyi unuttuğunda ne yapması gerektiğini yine Efendimiz’in tavsiyelerinde bulmaktayız. Hz. Âişe anlatıyor; Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir defâsında ashâbından altı kişi ile birlikte yemek yiyordu. Bir bedevî gelerek yemeği iki lokmada yiyip bitirdi. Resûl-i Kibriyâ Efendimiz:

“– Eğer bu kimse «bismillâh» deseydi yemek hepinize yeterdi. Öyleyse biriniz yemek yediği vakit «bismillâh» desin. Yemeğin başında bunu söylemeyi unutursa:

بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ

«Başında da sonunda da bismillah» desin!” buyurdu. (İbn-i Mâce, Et’ime, 7; Ebû Dâvûd, Et’ime, 15)

Bununla alâkalı diğer bir hayreti mûcip hâdise de şöyle cereyân etmiştir; Sahâbeden Ümeyye bin Mahşî -radıyallâhu anh-’ın anlattığına göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanında bir kimse yemek yiyordu. Adam son lokmaya kadar besmele çekmedi. Son lokmayı ağzına götürürken “Bismillâhi evvelehû ve **âhira**hû” dedi. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz tebessüm etti ve, *“Şeytan onunla birlikte yemek yiyordu. Adam besmele çekince, şeytan yediklerini dışarı çıkardı.”* buyurdu. (Ebû Dâvûd, Et’ime, 15)

Yemek, mümkün olduğunca toplu olarak yenmelidir. *“Toplulukta rahmet, ayrılıkta azap vardır.”* (Münâvî, III, 470) buyuran Peygamberimiz, yemek yerken de birlikte bulunmayı tavsiye etmektedir. Vahşî bin Harb’in

haber verdiğine göre bir kısım sahâbîler:

– Yâ Resûlallâh! Yemek yiyoruz fakat doymuyoruz, dediler. Resûl-i Ekrem onlara:

“– *Herhâlde ayrı ayrı yiyorsunuz!*” deyince:

– Evet, öyle yapıyoruz, dediler. Allâh Resûlü de:

“– *Birlikte yiyiniz ve besmele çekiniz ki yemeğiniz bereketlensin.*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Et‘ime, 14)

Yemeğe büyüklerden önce başlanmamalıdır. Ashaptan Huzeyfe -radiyallâhu anh- diyor ki, “Birlikte yemek yiyeceğimiz zaman, Peygamberimiz başlamadan biz elimizi yemeğe sürmezdik.” (Müslim, Eşribe, 102) Sahâbe-i kirâmın Resûlullâh’ın büyüklüğüne hürmeten tatbîk ettiği bu güzel edep, asırlarca Müslüman âilelerde uygulanagelmıştır. Evin büyüğü oturup yemeğe başlamadan yenilip içilmesi, büyük bir sû-i edep (edep eksikliği) telakkî edilmiştir.

Bir mü’min yemeğini sağ eliyle ve önünden yemelidir. Ömer bin Ebî Seleme -radiyallâhu anhumâ- anlatıyor:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in himâyesinde yetişen bir çocuktum. Yemek yerken elim tabağın her yanına giderdi. Bunun üzerine Efendimiz bana şöyle buyurdu:

يَا غُلَامُ! سَمِّ اللَّهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ

“– *Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve hep önünden ye!*” (Buhârî, Et ‘ime, 2)

Seleme bin Ekva’ -radiyallâhu anh- de şunları söyler; “Adamın biri Efendimiz’in yanında sol eliyle yemek yiyordu. Resûl-i Ekrem ona:

«– *Sağ elinle ye!*» buyurdu. Adam:

– Yapamıyorum, diye cevap verdi. Allâh Resûlü adama:

«– *Yapamaz ol!*» buyurdu.”

Seleme’nin bildirdiğine göre, adam kibrinden dolayı böyle söylemişti. Efendimiz’in bedduasını aldıktan sonra, gerçekten elini ağzına götüremez oldu. (Müslim, Eşribe, 107)

Bugün toplumumuzda İslâm dışı kültürlerin etkisiyle ve çağdaşlık

adı altında sol el ile yemeyi âdet hâline getirme temâyülü görülmektedir. Özellikle halka açık lokanta gibi yerlerde bıçakların sağ tarafa, kaşık ve çatalların sol tarafa konulması ve değişmez bir kâide gibi uygulanması bunun bir tezâhürüdür. Bu yanlış telâkkînin İslâm'ın yemek âdâbıyla bağdaşmadığı açıktır. Müslümanlar bu hususta dikkatli ve titiz davranmalıdırlar.

Yemek yerken, açgözlülük sayılabilecek hafif hareket ve davranışlardan kaçınmak gerekir. Cebele bin Sühaym diyor ki; “İbn-i Zübeyr ile birlikte savaştığımız sene kıtlık oldu. Bize erzak olarak hurma dağıtıldı. Hurmayı yerken Abdullah bin Ömer yanımdan geçer ve bize şöyle derdi; «Hurmayı çiftler çiftler yemeyiniz. Çünkü Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize hurmayı böyle yemeyi yasakladı. Fakat arkadaşları izin verirse, çiftler çiftler yiyebilir.»” (Buhârî, Et ‘ime, 44)

Bu meyanda, lokmayı iyice çiğneyip yutmadan, öbürünü almamak da yemek âdâbındandır.

Bir kimse hoşuna gitmese bile, hazırlanan yemeği beğenmezlik etmemeli, en azından bunu dil ile ifâdeden sakınmalıdır. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hiçbir zaman yemekte kusur aramadığını, isteği varsa yediğini, canı çekmiyorsa yemediğini bildirmektedir. (Buhârî, Menâkıb, 23)

Yemek bittikten sonra kabı iyice temizlemek de İslâmî bir edeptir. Enes -radiyallâhu anh-'den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yemek yediği zaman üç parmağını da yalardı ve bu konuda şöyle buyururdu:

“Birinizin lokması yere düştüğü zaman, bulaşan şeyi temizleyip lokmayı yesin. Onu şeytana bırakmasın.” Sözlerine devamla tabağın sıyrılmasını da emrederek; *“Bereketin, yemeğin neresinde bulunduğunu bilemezsiniz.”* derdi. (Müslim, Eşribe, 136)

Hadîs-i şerifte Fahr-i Kâinât Efendimiz'in yemek yedikten sonra parmaklarını üç kez yaladığı ifâde edilmektedir. O dönemde çatal kaşık gibi yemek âletleri bulunmadığı veya yaygın olarak kullanılmadığı için, yemekler umûmiyetle el ile yenilmekteydi. O zamanki şartlara göre bundan daha tabîî bir durum olamazdı. İslâm, yemekten önce ve sonra elleri iyice yıkama edebini tâlim ederek, bu şekilde yemekten doğacak mahzurları bertaraf etmiştir. Nitekim güzelce yıkanan bir el, metalden yapılan çatal ve kaşıktan daha temiz olduğu gibi, sağlık açısından da daha güvenlidir. Bu

uygulamadan hareketle günümüzde, sünnet olduğu düşüncesiyle yemeği el ile yemede ısrâr etmek veya kaşık varken elle yemeyi yanlış bir davranış olarak görmek tasvip edilecek bir durum değildir. Zîra Müslüman her bakımdan temiz ve nezih bir davranış sergilemelidir.

İslâm, altın ve gümüş kaplar içerisinde yemek yemeyi haram kılmıştır. Huzeyfe -radiyallâhu anh-’den nakledildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur; “*Saf ipek elbise giymeyiniz. Altın ve gümüş kaptan bir şey içmeyiniz. Bu tür tabaklardan yemek de yemeyiniz!*”⁷⁰ (Buhârî, Et ‘ime, 29) Diğer taraftan yemeği mümkün mertebe takvâ ehli kimselerle yiyip şerirlerin sofralarından uzak durmak gerekir.

Alkollü içecekler ve benzeri haramların bulunduğu sofralara oturmak da haramdır. Peygamber Efendimiz; “*Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden kimse, üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın!*” buyurmuştur. (Tirmizî, Edeb, 43) Alkollü mamûllerin çok yaygın olduğu günümüzde Müslümanların son derece dikkatli davranarak içki bulunan yerlerde yemek yememeye ve bu tür yerlerden alış veriş yapmamaya gayret etmelidirler. Zarûret olmadığı hâlde, maslahat icâbı diyerek ihmalkârlık gösterilmemelidir.

Yemek yerken bir yere dayanmak, uygun bir hareket olarak görülmemiştir. Vehb bin Abdullah -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Ben bir yere dayanarak*

⁷⁰ İslâm, altın ve gümüşten yapılmış yiyecek ve içecek malzemeleri ile diğer ev eşyasının kullanılmasını hem erkek hem kadınlara haram kılmıştır. İlgili hadislerdeki nehyin, haramlık ifâde ettiğinde ulemânın ittifakı vardır. Bu nehiy mutlak olup bazı maddeler ile bazı eşyalar bu yasaklamanın dışında bırakılmamıştır. Huzeyfe -radiyallâhu anh- Medâyin şehrinde bulunduğu sırada oranın önde gelenlerinden biri kendisine gümüş bir bardakla su getirmişti. Huzeyfe, bardağı sert bir tavırla getirene iâde etmiş ve:

– Sana bu bardakla su getirmemeni defalarca söylemiş olmasaydım şimdi böyle davranmazdım, diyerek Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“*Harîr ve dîbâc adıyla anılan ipekli kumaşlardan yapılmış elbiseler giymeyiniz. Altın ve gümüş bardaklardan su içmeyiniz. Altın çanak ve tabaklara konan yemekleri yemeyiniz. Bu eşyâ dünyada kâfirlere ait zînet eşyasıdır. Âhirette ise bizim zînet eşyamız olacaktır.*” (Müslim, Libâs, 4)

Sâdece süs eşyası olmak kaydıyla evde altın ve gümüş kaplar, tablalar ve benzerlerini bulundurmamak câizdir. Saf altın ve gümüşten üretilmemiş, bu ikisiyle yaldızlanıp süslenmiş eşyanın kullanılması da haram değildir. Süs için olmamak kaydıyla, ihtiyaçtan dolayı dişleri altınla kaplatmak veya altından diş yaptırmak haram değildir. Nitekim, Arfece bin Es’ad ismindeki sahâbînin burnu Câhiliye döneminde cereyan eden Kilâb harbinde kesilmiş, o da gümüşten bir burun taktırmıştı. Peygamber Efendimiz kendisini görünce, altından bir burun yaptırmasını tavsiye etti. O da altından bir takma burun yaptırdı. (Ebû Dâvûd, Hâtem, 7; Tirmizî, Libâs, 31) Çünkü altın sağlık açısından daha münâsip ve koku yapmayan bir madendir. Nitekim günümüzde de vücûdun herhangi bir yerine bir maden konulması gerektiğinde altın veya platin konulmaktadır.

yemek yemem.” buyurmuştur. (Buhârî, Et ‘ime, 13)

Abdullah bin Bûsr -radiyallâhu anh- anlatıyor; Resûl-i Ekrem Efendimiz’e bir miktar koyun eti ikram etmiştim. Efendimiz onu yemek üzere diz çökerek oturdu. Orada bulunan bir bedevî:

– Bu ne biçim oturuştur, diyerek hayretini ifade etti. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– *Şüphesiz Allâh beni mütevâzi ve kerem sâhibi bir kul olarak yarattı; kibirli ve inatçı biri yapmadı.*” diye cevap verdi. (İbn-i Mâce, Et ‘ime, 6)

Böyle bir hareket nimete saygı olduğu gibi, ondan daha mühimi de nimetin sâhibine ta’zîmdir. Bir yere dayanmadan yemek yemenin sağlık açısından da pek çok faydaları mevcuttur.

İhsân edilen sayısız nimetlerin sâhibine ta’zîm ve şükrün bir diğer ifâdesi, yemekten sonra dua okumaktır. Allâh Resûlü, sofrasını kaldırdığı zaman şu duâyı yapardı; “*Ey Rabbimiz! Sana tertemiz duygularla, eksilmeyip artan, huzurundan geri çevrilmeyip kabul edilen sayısız hamd ile şükrederiz.*” (Buhârî, Et‘ime, 54) Efendimiz’in şu duayı yaptığı da rivâyet edilmektedir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

“*Bizi yediren, içiren ve müslüman kılan Allâh’a hamdolsun.*” (Ebû Dâvûd, Et‘ime, 52)

Diğer bir hadiste de yemek duasının önemi şöyle ifade edilmektedir; “*Bir kimse yemek yedikten sonra; «Bana bu yemeği yediren, sonucu etkileyecek bir güç ve kudretim olmaksızın onu bana nasip eden Allâh’a hamd olsun!» derse, geçmiş günahları bağışlanır.*” (Ebû Dâvûd, Libâs, 1)

Rivâyete göre Ebu Heysem yemek hazırlayarak Efendimiz ve ashâbından bazılarını dâvet etmişti. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- yemekten kalkınca:

“– *Kardeşinizi mükâfatlandırın!*” buyurdu. Ashâb:

– Mükâfâtı nedir ya Resûlallâh!” diye sordular. Efendimiz:

“– *Bir kimsenin evine girilip yemeği yenildiği ve içeceği içildiğinde onun için duâ edilir. İşte bu onun mükâfâtıdır.*” cevabını verdi. (Ebû Dâvûd, Et ‘ime, 54)

Yemekte ölçülü davranıp tıka basa yememek gerekir. Efendimiz buyuruyor ki; *“Hiç bir insan midесinden daha tehlikeli bir kap doldurmamıştır. Hâlbuki kişiye, kendisini ayakta tutacak bir kaç lokma yeter. Şayet bir kimsenin mutlaka çok yemesi gerekiyorsa, midесinin üçte birini yemeğe, üçte birini içeçeğe, üçte birini de nefesine ayırsın!”* (Tirmizî, Zühd, 47)

Fahr-i Cihân Efendimiz’in tıka basa doldurulan mideyi tehlikeli bir kaba benzetmesi, beden ve ruh sağlığı ile yeme içme arasında yakın bir münâsebet bulunduğunu göstermektedir.

İskenderiye Mukavkısı, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e pek çok hediyelerle birlikte bir de doktor göndermişti. Efendimiz doktora:

“– Ev halkının yanına dönebilirsin. Çünkü biz acıkmadıkça yemeyen bir kavmiz. Yediğimiz zaman da doyuncaya kadar yemeyiz.” buyurdu. (Halebî, III, 299)

Her iki hadiste de hayâtın devamını sağlayacak kadar yemek ile yeme içmeyi hayatın gayesi hâline getirmek arasındaki farka dikkat çekilmektedir. Yeme içmede zarurî olan ölçü; vücûdun güç ve kuvvetini devam ettirecek, kişinin çalışamayacak ve kulluk yapamayacak derecede takatsiz kalmasına yol açmayacak kadar olmasıdır. Bunun, herkese göre değişen bir miktar olacağı da tabîidir. Bu sebeple Peygamberimiz, midenin en az üçte birinin boş bırakılmasını tavsiye ederek, herkes için uygulanabilir bir yol göstermiştir.

Bir atasözünde şöyle denilir; “İnsan yemek için yaşamamalı, yaşamak için yemelidir!” Zîra insanlar, kıtlıkta açlıktan değil, alıştıkları tokluktan dolayı ölürlер.

Resûlullah Efendimiz, mü’minin sâdece midесini, kâfirin ise yedi bağırsağını birden doldurmak sûretiyle yiyip içtiğini belirterek İslâm ahlâk ve âdâbının bu konudaki ölçüsünü çarpıcı bir tasvirle beyan etmiştir. Ebû Hureyre’nin rivâyetine göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e bir misâfir gelmişti. Misâfir o esnâda kâfir idi. Efendimiz onun için bir koyunun sağılmasını istedi. Misâfir getirilen sütü içip bitirdi, tekrar getirildi yine bitirdi, tekrar getirildi yine bitirdi. Böylece tam yedi kap süt içti. Bu misâfir ertesi gün sabahleyin müslüman oldu. Allâh Resûlü yine ona süt getirilmesini emretti. Misâfir onu içti. Efendimiz tekrar getirtti, fakat misâfir bu kez bitiremedi. Bu hâdise üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– Mü’min bir bağırsağı ile kâfir ise yedi bağırsağı ile içer.”

buyurdu. (Müslim, Eşribe, 186)

Nâfi -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

“İbn-i Ömer, kendisi ile beraber yemek yiyecek bir fakir olmadan asla sofraya oturmazdı. Birgün birlikte yemeleri için yanına bir adam getirdim. O da çok yedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer:

– Ey Nâfi! Bu adamı bir daha yanıma getirme! Çünkü ben Nebiyy-i zî-şân Efendimiz’in şöyle buyurduğunu işittim:

“– Mü’min bir bağırsağı ile kâfir ise yedi bağırsağı ile yer.” (Buhârî, Et’ime, 12)

Âyet-i kerîmede Allâh Teâlâ kâfirlerin yeme konusundaki tavrını, bir teşbihle şöyle anlatmaktadır:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

“İnkâr edenler, dünyada sâdece zevk u safâ ederler ve hayvanların yediği gibi yerler! Onların varacağı yer cehennemdir.”

(Muhammed 47/12)

Kâfirlerin bütün ihtimamları midelerine ve şehvetlerinedir. Âhirete dönüp bakmazlar bile. Dünyaya harîstirler ve âkibetten gâfildirler. Dolayısıyla mü’min, onlardan farklı olarak yeme içmede ölçülü olmalı, dünyaya ve nimetlerine karşı ihtiyaç nispetinde rağbet etmelidir. Zîrâ bir diğer hadîs-i şerîfte:

إِنَّ مِنَ السَّرَفِ أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اسْتَهَيْتَ

“Canının çektiği ve arzu ettiğin her şeyi yemen, şüphesiz israftır!” (İbn-i Mâce, Et ‘ime, 51) buyrularak böyle bir hareket, ölçüsüzlük olarak telâkki edilmiştir. Allâh dostlarına göre ise şeriatte doyduktan sonra yemek israf, tarîkatte doyuncaya kadar yemek israf, hakîkatte de Allâh’ın huzûrunda olduğunu unutarak yemek israftır.

Bir keresinde, çokça yiyen bir adam geçirmeye başlayınca, Efendimiz adamcağızı; “Geçirmeyi bırak. Çünkü dünyada çok doyanlar, kıyamet gününde en uzun müddetle aç kalacak olanlardır.” diye uyarmıştır. (Tirmizî, Kıyâmet, 37)

Yeme âdâbından biri de soğan ve sarımsak gibi kokusu insanları rahatsız eden yiyecekleri yedikten sonra, toplu hâlde bulunulan yerlere

gitmemektir. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim sarımsak ya da soğan yerse, bizden uzak dursun!” Diğer bir rivâyette; “*Mescidimize yaklaşmayın!*” buyurmuştur. (Buhârî, Ezân, 160)

Bir defâsında Efendimiz’e, nâhoş kokulu bir sebze yemeği getirildi. Ondan yemedi, fakat ashâbından birine; “*Sen ye! Çünkü ben, senin münâcatta bulunmadığın (meleklerle) münâcatta bulunuyorum.*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Et ‘ime, 40)

Melekler ve nûranî varlıklar, insanların temiz olmasını ve güzel kokmasını severler. Aksi durumlardan da hoşlanmazlar. Bu sebeple câmiye veya birlikte bulunulan yerlere soğan, sarımsak, sigara, rahatsız edici parfüm ve benzeri kokularla gitmemek en münâsip davranıştır.⁷¹

“Ey îmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin! Eğer sâdece Allâh’a kulluk ediyorsanız, O’na şükredin!” (el-Bakara 2/172) âyetinde ifade edildiği üzere, her türlü helâl rızıktan yemek içmek aslında mubahtır. Ancak diğer konularda olduğu gibi yeme içmede de îtidalli hareket etmek, aşırılık ve israftan kaçınmak gerekir. Kur’an-ı Kerîm’de bu durum şöyle beyan edilmektedir:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Yiyiniz içiniz; fakat israf etmeyiniz! Çünkü Allâh isrâf edenleri sevmez.” (el-A’râf 7/31)

Her işin belli bir gâyesi vardır ve niyet, yapılan işlerin kıymetini tâyinde büyük bir vazîfe icrâ eder. Yemek de hangi niyet ve maksat için yenilirse, onun için güç ve kuvvet olur. Bu yüzden yemekten maksat, zevk ve lezzet olarak nefsin boyunduruğu altına girmek değil, Allâh’a kulluk ve ibâdete güç kazanmak olmalıdır. Yani yemek bizzat gâye değil, hedefe giden yolda bir vâsıta olarak görülmelidir. Yeme ve içmede tehlikeli olan şey, tokluk sebebiyle günâha düşmektir.

Mevlânâ hazretleri yeme içme ile insan mâneviyatı arasındaki alâkayı şöyle dile getirir:

“Kene gibi pis bir deriye konup şişeceğine, kuşlar gibi yarı aç ol ki

⁷¹ Uzmanların bildirdiğine göre, modern parfümlerde özellikle karşı cinsi uyaracak katkı maddeleri kullanılmakta ve bu yönde ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Kokuların, beynin algılama merkezlerindeki etkisi araştırılarak bu bilgiler kozmetik endüstrisinde kullanılmaktadır. Bu itibarla Müslümanların bu konuda dikkatli olmaları gerekir.

fezâlarda dolaşasın.”

Gece olduğunda yemek kaplarının üzerlerinin örtülmesi tavsiye edilmiştir. Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birçok hususa temâs ettiği bir hadîs-i şerîfinde bu mevzûya da yer vererek şöyle buyurur:

“Karanlık çöktüğü zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnâda her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakabilirsiniz. Kapını kapa Allâh’ın ismini zikret! Kandilini söndür Allâh’ın ismini zikret! Su kabının ağzını kapa Allâh’ın ismini zikret! Yemek kabının ağzını kapa Allâh’ın ismini zikret! (Kapatacak bir şey bulamadığın takdirde) herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak sûretiyle de olsa (bunu yap)! Zîrâ şeytan kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fare fitili çekip ev halkını yakabilir.” (Buhârî, Bed’ü’l-halk, 11; Müslim, Eşribe, 96)

Diğer bir hadiste de şöyle buyrulur:

“Sene içinde bilinmeyen bir gece vardır. O gecede vebâ hastalığı indirilir. Hastalık bu gece açık bir yemek kabına veya su kabına rastlarsa oraya muhakkak girer.” (Müslim, Eşribe, 99)

2. İçme Âdâbı

Allâh Resûlü’nün sünnetinde yemek yemenin olduğu gibi su ve benzeri meşrûbatı içmenin de âdabı vardır. Buna göre su, mümkün olduğu kadar içi görülebilecek bir kaptan içilmelidir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- içerisinde zararlı maddeler bulunabileceği endişesiyle, büyük su kabından ağızla su içmeyi yasaklamıştır. (Buhârî, Eşribe, 23)

Su içerken besmele çekilerek üç nefeste içmeli ve sonunda “elhamdulillah” denilmelidir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- suyu ve diğer meşrûbatı üç nefeste içer (Buhârî, Eşribe, 26) ve bu husûsta da şöyle buyururdu: *“Deve gibi bir nefeste içmeyin. İki veya üç nefeste için. Bir şey içeceğiniz zaman besmele çekin; içtikten sonra da «elhamdülillah» deyin!”* (Tirmizî, Eşribe, 13)

Peygamber -aleyhisselâm- suyu üç nefeste içmenin faydalarını şöyle açıklamıştır:

1. Üç nefeste içen kimse suya iyice kanar, böylece susuzluğu teskin edilmiş olur.

2. Suyu üç nefeste içmek sağlığa daha uygundur. (Müslim, Tahâret, 65; Eşribe, 121)

Suyun mideye azar azar inmesi hâlinde insanın vücut yapısı, onu hemen ihtiyaç duyulan yere sevk eder. Çok miktarda suyun birden hücumu hâlinde ise vücut, dengesini kaybederek vazîfesini tam olarak yapamaz: Üşüyen bir kimse midesine âniden inen suyun soğukluğu ile daha da üşür; harâretli vücut da bir anda gelen çok suya karşı tepki gösterir ve suyun serinliğinden tam olarak istifade edemez. Yavaş yavaş ve azar azar içilmesi durumunda ise bu gibi zararlı durumlar söz konusu olmaz.

Bir şey içerken, meşrûbâtın içinde bulunduğu kaba herhangi bir sebeple üflenmesi de uygun görülmemiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz içilecek şeylere üfleme yasaklamıştı. Bir adam:

– Kaba çerçöp düştüğünü görürsem ne yapayım? deyince:

“– *Düşen şeyi dök!*” buyurdu. Bu defa adam:

– Bir nefeste içince suya kanmıyorum, dedi. Resûl-i Ekrem de:

“– *O takdirde su kabını ağzından çek! (Üç yudumda iç!)*” buyurdu. (Tirmizî, Eşribe, 15)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in kabın içine solumayı veya kaba üfleme yasaklaması, çok önemli bir nezâket kuralıdır. Zîra suyun içine veya su kabına soluyarak su içmek, hayvanların âdetidir. Bir de üfleme sırasında suyun içine ağızdan bir şeyler kaçabilir, bu da başkalarının tiksinsmesine sebep olur. Bu yolla ağızdan karbondioksit verilerek suyun kirletilmesi ve bulaşıcı bazı hastalıkların yayılması da söz konusudur. Su ve yemek kabının içine üflememek, besmele çektikten sonra suyu iki veya üç nefeste içmek, her defasında kabı ağızdan biraz uzaklaştırmak ve sonunda da “elhamdülillah” demek İslâm'ın getirdiği edep kâideleridir.

Su ve meşrubat türü şeyler ayakta değil, mümkün mertebe oturarak içilmelidir. Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ayakta su içmeyi yasaklamıştır. Katâde şöyle der:

– Biz Enes'e, “Ya ayakta yemek nasıldır?” diye sorduk. Enes:

– Ayakta yemek daha beterdir, dedi. (Müslim, Eşribe, 113)

Bununla birlikte bazı rivayetlerde Efendimiz'in ayakta su ve zemzem içtiği de nakledilir. İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ-;

“Peygamberimiz’e zemzem ikram ettim. Onu ayakta içti.” demiştir. (Buhârî, Hac, 76)

Nebiyî-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisi de zaman zaman ayakta su içmek sûretiyle bunun yasak olmadığını göstermiş, belki de sağlık açısından uygun görmediği için bunun alışkanlık hâline getirilmesini istememiştir. Suyu oturarak içmenin daha uygun olduğunu belirtmek, insanları buna yönlendirmek ve tercihinin bu yönde olduğunu daha açık bir şekilde anlatmak için de ayakta su içmenin iyi olmadığını bildirmiştir. Bunun bir hikmeti de ümmetini irşâd ve daha güzel edebe yönlendirmektir. Zîrâ oturarak içmek zarîf ve yerinde bir davranış şekli olup suya kanılmasını, huzurla içilmesini ve vücûdun onu mahalline sarf etmesini en iyi şekilde sağlar.

Bir mecliste su, limonata, süt ve benzeri meşrubat ikram edilirken, ikram edene göre sağ taraftan başlanılmalıdır. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- su ve şerbet gibi şeyler içtiğinde yanında bulunanlara da ikrâm ederdi. Meşrubât kabını daima sağında bulunana takdim eder ve öylece devâm ederdi. Birgün Efendimiz’e, içine su katılmış süt getirildi. O sırada Peygamberimiz’in sağında bir bedevî, solunda da Hz. Ebûbekir oturuyordu. Sütten içtikten sonra onu bedevîye verdi ve; “*Herkes sağındakine versin!*” buyurdu. (Buhârî, Eşribe, 14, 18) Sehl bin Sa’d -radiyallâhu anh-’ın naklettiği bir rivâyet de şöyledir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e bir içecek getirilmişti. On-
dan bir miktar içti. Bu esnâda sağ tarafında bir çocuk, sol tarafında ise ashâ-
bın büyüklerinden yaşlı kimseler oturuyordu. Efendimiz sağındaki çocuğa
ka’bına erilmez bir incelik ve nezâketle:

“– *Müsâade edersen bu içeceği evvelâ şu büyüklerine vereyim?*” bu-
yurdu. O akıllı çocuk da herkesi şaşırtan ve âleme ibret olmaya sezâ şu bü-
yük cevâbı verdi:

– Yâ Resûlallâh! Senden bana ikrâm olunan nasîbimi hiç kimseye
vermem!

Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz mübârek ellerindeki içeceği o
çocuğa verdi. (Buhârî, Eşribe, 19)

Bir mecliste hürmete lâayık bir kimse bulunduğunda ikrâma ondan
başlanır ve onun sağından devam edilir. Ayrıca teberrûken, sâlih zatların
yediğinden yenilmesi ve içtiğinden içilmesi edep gereğidir.

İnsanlara su ve benzeri içecek dağıtan kimsenin, elindeki içecekten en son içmesi de bir edeb kâidesidir. Bir hadis-i şerif'te; “*Halka su dağıtan kimse suyu en son içer.*” buyrulmuştur. (Tirmizî, Eşribe, 20) Peygamber Efendimiz bu veciz sözlerini bir sefer sırasında söylemişti. Uzun yolculuk esnâsında Müslümanlar hem iyice yorulmuş hem de içecek suları tükenmişti. Hâris bin Rib'î, yorgunluğuna rağmen Resûl-i Ekrem'e hizmette kusur etmemeye çalışmıştı. Müslümanlar susuzluktan iyice bunalınca, Peygamber -aleyhisselâm- içinde birazcık su kalmış olan küçük matarasını istedi. İşte o anda Resûlullâh'ın mucizelerinden biri gerçekleşti. Ebû Katâde'nin tuttuğu bardağa mübârek elleriyle matarasından su doldurmaya, Ebû Katâde de sahâbîlere dağıtmaya başladı. Sahâbîler kana kana içtiler. En sona Allâh'ın Resûlü ile Ebû Katâde kalmıştı. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bardağı doldurduktan sonra Ebû Katâde'ye:

“– *İç!*” dedi. Fakat Ebû Katâde Efendimiz'den önce içmek istemedi:

– Sen içmedikçe ben içemem yâ Resûlallâh! dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

إِنَّ سَاقِيَ الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شَرِبًا

“– *Halka su dağıtan kimse, suyu en son içer.*” buyurdu. Neticede Ebû Katâde bu emre boyun eğip suyu içti, son olarak da Allâh Resûlü içti. (Müslim, Mesâcid, 311)

Altın ve gümüş kaplardan su içmekten sakınılmalıdır. Huzeyfe -radiyallâhu anh- diyor ki; “Nebiy-i zî-şân Efendimiz bize hâlis ipek ve atlas kumaştan elbise giymeyi, altın ve gümüş kaplarla su içmeyi yasakladı ve şöyle buyurdu; «*Bunlar dünyada kâfirlerin, âhirette de sizin olacaktır.*»” (Buhârî, Eşribe, 28) Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ-'dan rivâyet edildiğine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur; “*Gümüş veya altın kaplarla su içen kimse, karnına cehennem ateşi doldurmuş olur.*” (Müslim, Libâs, 1-2)

B. GİYİM KUŞAM ÂDÂBI

“**Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır.**” (el-A'râf 7/26)

İnsan için yeme içme ne kadar zarurî bir ihtiyaç ise giyinmek ve toplum içinde güzel bir görünüme sâhip olmak da o derece önemlidir. Vücûd, ancak giyim kuşam yoluyla haricî tesirlerden korunur, ayıplardan kurtulur ve güzelliğini kemâle erdirir.

Aslında örtü, zerreden küreye kâinâtın hemen her unsurunda müşâhede edilen fıtrî bir hakîkattir. Dünyanın atmosferi, ağaç ve meyvelerin kabukları, hayvanların deri ve tüyleri, anne karnındaki cenini saran plasenta zarı bir nevi elbise (tesettür) hükmünde olup bunları dışa karşı muhafaza eder ve görünüşlerini güzelleştirir.

Kur’ân-ı Kerim’de:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا، وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ

“Ey Âdem oğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise bahsettik. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır.” (el-A’râf 7/26)

“Allâh sizi sıcağtan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler yarattı...” (en-Nahl 16/81) buyrulmak sûretiyle söz konusu hakîkatlere temâs edilmiştir.

Çevre ve iklim şartlarına karşı korunma duygusu, insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da mevcuttur. Aradaki bâriz fark, insanın aklını şuurlu bir şekilde kullanarak toplum içinde namus, şeref ve haysiyetini muhâfaza kabiliyetine sâhip olmasıdır. Bu ise hayâ duygusunun bir gereği olarak avret sayılan yerlerin örtülmesiyle mümkündür. Âyet-i kerîmede zikredilen **“takvâ elbisesi”** ifâdesiyle bu husûsa dikkat çekilmekle birlikte takvâ hâlini elde etmenin, insanı mânevî âfetlerden muhâfaza edeceği bildirilmiştir. Hâce Muhammed Lütfi şöyle der:

Zînet oldur hil’at-i mânevî geysün rûh-i pâk
Âsitân-ı ârifânda zer-şirâz etsün seni

“Zînet olan elbise, aslında pâk olan rûhun giydiği mânevî kaftandır. Bu elbiseyi giy ki seni âriflerin eşiğini süsleyen altın gibi kıymetli yapısın.”

Allâh’ın koyduğu bu gâyeye uymayan ve insanı takvâdan uzaklaştıracak şekilde giyilen elbiseler, İslâmî bir kıyafet olarak nitelendirilemez. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Hz. Âişe’nin kardeşi Esmâ’nın ince bir elbise giydiğini görünce başını çevirmiş ve:

“– Ey Esmâ! Bülûğa erdikten sonra, -yüzü ve eline işâret ederek- kadınların şu ve şundan başka bir yerinin görülmesi doğru olmaz.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Libâs, 31)

Yine Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- aynı mevzûya temasla şöyle buyurmuştur:

“Cehennemliklerden henüz görmediğim (ve daha sonra ortaya çıkacak) iki grup vardır: Bunlardan biri, sığır kuyrukları gibi kırbaçlarla insanları döven bir topluluktur. Diğeri, giyinmiş oldukları hâlde çıplak görünen, başkalarını da kendileri gibi giyinmeye zorlayan ve başları deve hörgücüne benzeyen kadınlardır. İşte bu kadınlar cennete giremezler. Hatta onun çok uzak mesâfeden hissedilen kokusunu dahî alamazlar.” (Müslim, Cennet, 52)

Elbise giymenin esas gâyesi, vücûdun uygun bir şekilde örtülmesi ve nezih bir görünüm kazanmasıdır. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- yeni bir elbise giydiği zaman:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَأَجْمَلُ بِهِ فِي حَيَاتِي

“Avret yerimi örttüğüm ve kendisiyle güzel göründüğüm bu elbiseyi bana giydiren Allâh’a hamd olsun.” duâsını okur sonra da; “Yeni bir elbise giyince bu şekilde hamdeden ve eski elbisesini de tasadduk eden kimse, hayat ve memâtında Allâh’ın hıfz u emânında (koruması altında) olur.” buyururdu. (Tirmizî, Deavât, 107)

Kadınlar, örtünme husûsunda daha dikkatli olmalıdır. Birgün Abdurrahman’ın kızı Hafsa, başında ince bir örtü olduğu hâlde Hz. Âişe’nin yanına gelmişti. Âişe onun başındaki örtüyü aldı ve yerine kalın bir baş örtüsü örttü.” (Muvatta’, Libâs, 6)

Kadınların saçlarını, boyunlarını ve zînetlerini kapatacak ve vücut hatlarını göstermeyecek şekilde örtünmeleri Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit olan bir farzdır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini (bakılması yasak olan şeylerden) çevirsinler; ırzlarını korusunlar. Görünmesinde sakınca olmayan (el ve yüz gibi) yerleri dışında zînetlerini açığa vurmasınlar ve bunun için baş örtülerini yakalarının üzerine salsınlar...” (en-Nûr 24/31)

Bu âyet-i kerîmede kadınlardan:

1. Gözlerini bakılması haram olan şeylerden çevirmeleri,
2. İrzlerini ve iffetlerini korumaları,
3. Görünmesinde sakınca olmayan yerleri dışında zînetlerini (câzibe ve güzelliklerini) açığa vurmamaları,
4. Baş örtülerini boyun, gerdan vs. kapatacak şekilde yakaları

üzerine salıvermeleri istenmekte, devamında da kadınların zînet yerlerini kimlerin yanında açabilecekleri sayılmaktadır.

Âyet-i kerimede geçen “humur”, “hımâr” kelimesinin çoğulu olup “kadının başını örttüğü şey, baş örtüsü” mânâsına gelir. “Humur”, gerek İslâm’dan önce gerekse İslâm’dan sonra Arap kadınlarının kullandıkları geleneksel baş örtüsüdür. Bu baş örtüsü İslam öncesi dönemde genellikle süs giysisi olarak kullanılır ve uçları kadının sırtına doğru salınırdı. O günün yaygın modasına göre kadınların giydiği gömleğin ya da blûzun önünde genişçe bir açıklık bulunur ve böylece göğüsler örtülmezdi. (Kurtubî, XII, 153; Elmalılı, V, 3506) İslâm, bu şekildeki açıklığı yasaklayıp baş örtüsünün yakalar üzerine salıverilmesini emrederek tesettürü farz kılmıştır. Buna göre kadınların baş örtülerini yakalarının üzerine salmaları; başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını ve göğüslerini güzelce örtmeleri gerekmektedir. Hz. Âişe’nin bildirdiğine göre bu âyet-i kerîme nâzil olunca Muhâcir ve Ensâr kadınları, hemen eteklerinden birer parça keserek başlarını ve yakalarını emre uygun olarak örtmüşlerdir. (Buhârî, Tefsîr, 24/13; Ebû Davud, Libâs, 31-33)

Karamanlı Nizâmî, hayâ ve edep sâhibi olmak için örtünmenin zarurî olduğunu, zirâ gülün, kendisine bakan kimseye açılmamasının şaşılacak bir durum olmadığını şöyle dile getirir:

Gül ârızına olsa muâriz aceb olmaz
Kim yüzü açılmışta hayâ vü edep olmaz

Bir başka rivayette de kadın elbisesinin temel niteliğinin, “vücut hatlarını belli etmemesi” olduğuna dikkat çekilmektedir. (Heysemî, V, 137)⁷² Dolayısıyla teni gösterebilecek elbisenin altına veya üstüne mutlaka başka bir şeyin giyilmesi gerekmektedir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle de (toplum içine çıktıklarında) dış kıyafetlerini üzerlerine alsınlar! Bu, onların (iffetli kadınlar olarak) tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini temin eder. Şüphesiz Allâh, çok bağışlayıcıdır, rahmet edicidir.” (el-Ahzâb 33/59)

Bu âyet-i kerîmede, Müslüman hanımların evlerinden çıkarken üstlerine vücut hatlarını belli etmeyecek bir dış elbise almaları, ev kıyafetleri ile sokağa çıkmamaları emredilmektedir. Bütün müfessirler,

⁷² Geniş ve rahat elbise giyilmesinin insan sağlığı açısından da oldukça önemli olduğu konunun uzmanları tarafından belirtilmektedir. Vücudu sıkıca saran jean ve strech tipi elbiselerin kan dolaşımını yavaşlatması ve eklemlerin rahat hareket etmesini engellemesi sebebiyle çeşitli sağlık problemlerine yol açtığı bilinmektedir.

tabirleri değişik olsa da, mefhumda birleşerek âyetteki “cılâb”dan maksadın, kadının elbiseleri üzerine giydiği ve bütün vücûdunu örten bir elbise olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple zamanımızda kadınların dışarı çıkarken ev kıyafetleri üzerine pardösü, manto ve benzeri bir elbise giymeleri gerekmektedir. Âyet, setr-i avretin yanısıra, örtünmenin tam şeklini de târif etmektedir. (Taberî, *Tefsir*, XXII, 33; Râzî, XXV, 230; Ebu Hayyan, VII, 250)⁷³ Ahmed Paşa, müslüman bir kadının nâ-mahremin yanında örtünmesi gerektiğini şöyle ifâde eder:

Cemâlin safhasın açma rakîbe
Önünde kâfirin Kur’ân yakışmaz

Çalışırken veya spor yaparken setr-i avrete kesinlikle riâyet edilmelidir. Misver bin Mahreme anlatıyor; Ağır bir taşı yüklenip getirdim. Üzerimde hafif bir elbise vardı. Taş omuzumda iken izârım (alt elbisem) çözüldü. Taşı bırakmadım ve o vaziyette yerine kadar götürdüm. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Dön elbiseni al! Böyle çıplak dolaşmayın!*” buyurdu. (Müslim, Hayz, 78)

Giyim kuşamda kadınlarla erkeklerin birbirlerine benzemeleri de yasaklanmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, kadın gibi giyinen erkeklerin ve erkek gibi giyinen kadınların, rahmet-i ilâhiyeden uzak kalacaklarını bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, Libas, 28)

Rahmet Peygamberi olan Efendimiz’in, karşı cinsin giyim kuşamını tercih edenlere bu şekilde ikâzda bulunması, herşeyden önce kılık kıyâfetin basit bir şekilden ibaret olmadığını göstermektedir. Ayrıca cinsler arasındaki

⁷³ Âlimlerimiz Nur sûresi 31. âyetteki “**zînet**” kelimesi ve “**Görünmesinde sakınca olmayan** (el ve yüz gibi) **yerleri dışında**” ibâresi hakkında açıklama yaparak kadınların örtünmeleri ile alâkalı şu tespitlerde bulunmuşlardır:

“Zînet”, ister tabîi ister sun’î olsun insanı başkalarının gözünde süsleyen ve güzelleştiren şeylerdir. Bu durumda zînet iki çeşittir. 1. Kadınların kullandıkları altın, gümüş gibi süs eşyaları. 2. Kadınların erkeklerin dikkatini çeken yerleri. Müfessirlere göre âyet-i kerîmede zînet ile, daha çok ikincisi kastedilmiştir. (Kurtubî, XII, 153; İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 284)

Âyetin “**kendiliğinden açılan**” veya “**görünmesinde sakınca olmayan**” diye istisna edilen kısmını, aştan Hz. Ali, İbn-i Abbas, İbn-i Ömer, Enes; tabîinden Said bin Cübeyr, Atâ, Mücâhid, Dahhâk; müctehid imamlardan Ebû Hanîfe, Mâlik ve Evzâî gibi alimlerin çoğu “yüz ve bileklere kadar eller” şeklinde yorumlamışlardır. Sahabe ve tabîinin bir kısmı ile İmam Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel gibi fakihler kadının yüz ve ellerinin açılmasının da haram olduğu görüşündedirler; dolayısıyla onlara göre açılmasına müsaade edilen dış zînet, âyet-i kerîmede kullanılan “zahara” fiilinin husûsiyeti gereği, kendiliğinden açılan zînettir ve bunun “eller ve yüz” olması mümkün değildir. Çünkü bunları kapatma imkânı vardır ve kendiliğinden açılması söz konusu değildir. Bu, kadının iradesi dışında rüzgâr vs. ile açılan zîneti olmalıdır. Âyette, zînetin ikinci zikredilişinde istisnânın olmaması da bunu gösterir. Yahut da bu, zâten kapatma imkânı olmayan ve “siyâb” denen dış elbiseden ibarettir. (Taberî, *Tefsir*, XIII, 92-93; Cessâs, V, 172)

duygusal yapı bozukluğunun da giyim kuşam taklidi ile başladığı malumdur. Ne kadar acıdır ki günümüzde cinsler arası benzeşmeyi daha ileri götürmek ve yaygınlaştırmak maksadıyla çok özel ve ciddî gayretler sarfedilmekte, büyük yatırımlar yapılmakta ve güya iktisâdî kolaylık sağlamak için hem erkeğin hem de kadının giyebileceği giysiler üretilip pazarlanmaktadır.⁷⁴ Bu yozlaşma, ancak Fahr-i Kâinât Efendimiz'in uyarılarını ciddîye alıp gereğini yerine getirmekle önlenebilir.

Diğer taraftan, örtünme ve tabîî süslenme gibi iki temel amaca hizmet etmeyen, gösterişe kaçan ve kibre sebep olan elbise de yasaklanmıştır. Bu hususla alâkalı hadislerden bazıları şöyledir:

“Kim dünyada şöhret elbisesi giyerse, Allâh Teâlâ ona kıyâmet gününde mezellet elbisesi giydirir.” (İbn-i Mâce, Libâs, 24)

“Allâh, büyüklük taslayarak elbisesinin eteklerini yerde sürüyen kimsenin kıyâmet gününde yüzüne bakmaz.” (Buhârî, Libâs, 1, 5)

Hadislerde zikredilen “şöhret elbisesi” tabiri iki açıdan yorumlanmaktadır: Kişinin insanlar arasında giyimi ile şöhret ve ün kazanması, gösterişli ve lüks elbiseler giymek şeklinde olabileceği gibi, eski ve yıpranmış elbise giyerek, zühd ve takva gösterişi sûretinde de tezâhür edebilir.

Büyüklük taslamak ve gösteriş yapmak gibi menfî tavırların yanı sıra, giyim kuşamda israftan da kaçınılmalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz; *“İsraf etmemek ve kibre kapılmamak şartıyla yiyiniz, içiniz, tasadduk ediniz ve giyiniz.”* (Buhârî, Libâs, 1) buyurmaktadır. Büyük sahâbi İbn-i Abbâs da; *“Kibir ve israf hatasına düşmediğin müddetçe dilediğini ye, dilediğini giy!”* demiştir. (Buhârî, Libâs, 1)

Özellikle günümüzde giyim kuşamdaki aşırılıklardan biri de giyim eşyası olarak kullanılan deri mamulleri sanayinde görülmektedir. Kürk elde edebilmek için birçok hayvan nesli telef edilmektedir.⁷⁵

⁷⁴ Giyilen kılık kıyafetin insan şahsiyetinin teşekkülüne de etkisi bulunmaktadır. Örneğin teamül olarak kendi cinsiyetinin gerektirdiği elbiseler yerine herhangi bir nedenle karşı cinse ait giyim tarzını benimseyen insanların tavırlarında da zamanla bu yönde bir değişim görülmektedir.

⁷⁵ Bazı özel kürk çeşitleri için akıl almaz uygulamalar yapılmakta ve çok yüksek meblağlar harcanmaktadır. Örneğin tamâmen süs ve tezyînât için yapılan **vizon** ve **astragan** gibi pahalı deri mâmülleri bunlardan sadece birkaçıdır. Fransızca bir isim olan vizon, bildiğimiz “sansar”dır. Bu hayvanın derisi kürk yapımında pahalı süs eşyası olarak kullanılır. Astragan ise henüz doğmamış koyun ve keçi yavruuları, ana karnındayken boğazlanarak elde edilen deridir. Bu şekildeki bir kürk için asgarî sekiz-on yavruulayacak hayvanın kesilmesi

Ehlullâh, giyim kuşamdaki israfı; şeriat bakımından giyinmede haddi aşmak, tarîkat cihetinden kifâyet miktarından fazlasını giymek ve hakikat yönünden de giyilen elbiseye aşırı muhabbet göstermek şeklinde üç merhalede îzâh etmişlerdir.

Diğer taraftan gücü ve imkânları elverdiği hâlde, sırf tevâzudan dolayı lüks giyimi terkeden kişiye, Allâh Teâlâ'nın herkesten önce hitab edeceği ve cennet elbiselerinin en iyilerinden giydireceği müjdesi verilmiştir. (Tirmizî, Kıyâmet, 39) Bununla birlikte, kişinin imkânları nisbetinde kibre kapılmadan, düzgün bir kılık kıyafeti tercih etmesi de gâyet tabîîdir. İbn-i Mesûd diyor ki; "Peygamber Efendimiz:

«— Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişi cennete giremeyecektir.» buyurdu. Kendisine:

— İnsan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını ister, denilince Fahr-i Kâinât Efendimiz:

«— Allâh güzeldir, güzel olanı sever. Kibir ise hakkı beğenmemek, şırmamak ve insanları küçümsemektir.» buyurdu." (Müslim, İmân, 147)

Başka bir çok rivayette de Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kılık-kıyâfetin pejmürdeliğini hoş karşılamadığını görmekteyiz. Ashâb-ı kirâmdan Mâlik bin Nadla anlatıyor; "Bir gün dağınık bir kıyafetle Peygamberimiz'in ziyâretine gitmiştim. Beni bu şekilde gören Efendimiz sordu:

«— Senin malın mülkün var mı?»

— Evet, var yâ Resûlallâh! dedim.

«— Ne gibi malların var?» dedi. Ben de:

gerekmektedir. Aşırı israf ve gösterişin âyet ve hadislerle yasaklanmış olması sebebiyle bu tür hususlarda ihtiyatlı davranmak uhrevî selâmet için daha evlâdır. Kânûnî Sultan Süleyman ile Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi arasında cereyan eden şu hâdis, hesap endişesi taşıyan hassas bir mü'min için güzel bir ölçüdür; Birgün Kânûnî sarayın bahçesinde armut ağaçlarını kurutan karıncaların öldürülebilmesi için Şeyhülislam'dan aşağıdaki beyit ile fetvâ istedi:

Dırahta ger ziyân etse karınca

Zararı var mıdır ânı kırınca!?

"Eğer karınca ağaca zarar verirse onu öldürmenin bir mahsuru var mıdır?" Padişahın bu fetva talebine Ebu's-Suûd Efendi de bir beyitle şöyle cevap verdi:

Yarın Hakk'ın dîvânına varınca

Süleyman'dan hakkın alur karınca!

– Allâh bana deve, koyun, at sürüleri, arpa ve buğday harmanları ihsan etmiştir, dedim. Bunun üzerine Güzeller Güzeli Efendimiz:

«– *Allâh sana mal mülk ihsan etmişse O’nun nimetinin ve ikrâmının eseri üzerinde görünsün.*» buyurdu.” (Ebû Dâvûd, Libâs, 14)

Yine “Cibril Hadisi”nde, Cebrâil -aleyhisselâm-’ın Efendimiz ve ashâbının huzuruna çıktığı zaman, pırıl pırıl bir görünüm sergilediği, saçlarının simsiyah, elbisesinin bembeyaz olduğu, üstünde başında en küçük bir leke ve dağınıklık bulunmadığı ifâde edilmektedir. (Müslim, İmân, 1)

Fahr-i Kainât Efendimiz imkân nisbetinde beyaz giyinmeyi tercih eder ve bu husûsta; “*Beyaz renk elbise giyiniz. Çünkü beyaz elbise temiz ve daha hoş görünümüdür. Ölümlerinizi de beyaz kefene sarınız!*” (Tirmizî, Edeb, 46) buyurarak mü’minlerin dirisi yanında ölüsüne bile daha temiz ve daha hoş görünümlü olan beyaz renkli elbiseyi tavsiye etmekteydi.⁷⁶

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in yolculuğa çıktıkları anlaşılan bir grup ashâbına verdiği şu öğütler de oldukça mânidardır; “*Sizler kardeşlerinizin yanına varacaksınız; binek hayvanlarınızı düzene koyunuz, elbiselerinize çeki düzen veriniz! Tâ ki, insanlar arasında, yüzdeki güzelliğin timsâli olan ben (şâme) gibi olunuz. Çünkü Allâh, çirkin davranışı, çirkin görünüşü, kötü sözü ve bunlarda ısrar etmeyi sevmez.*” (Ebû Dâvûd, Libâs, 25)

Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz, insanların karşılıklı ilişkilerinde, giyim kuşam tertîbinin yanısıra binilecek araçlara bile çeki düzen verilmesini emreder. Bu tutum, başkalarına olan saygımız ve sevgimiz hakkında da fikir verir. Bu sebeple giyilen her çeşit elbisenin tertipli ve düzenli olması gerekir.

Bir kimsenin giyim kuşamı, karşıdaki muhâtaba o kişinin şahsiyet yapısıyla alâkalı ipuçları da verir. Tabî ki bu yegâne ölçü değildir; fakat önemli ölçülerden biridir. “İnsanlar elbiseleri ile karşılanır, sözleriyle ağırlanırlar.” hikmeti bu gerçeğin en güzel ifâdelerinden biridir. Çünkü düzgün bir kıyafet, insanın vakur görünmesine ve saygı görmesine vesile olur. Bu ise dinimizde arzu edilen bir durumdur. İnsanlar böyle güzel görünüme sâhip bir kimseye daha yakın olmak ister ve kendisiyle ülfet etme yolunu ararlar. Böylece kalpler birbirine daha çabuk ısınır ve insan karşısındakine vermek istediği mesajı daha kolay verebilir. Şu halde tertipli

⁷⁶ Yapılan araştırmalar, renklerin insan psikolojisi üzerinde çeşitli tesirlerinin bulunduğunu göstermektedir. Mesela beyazın saflık, temizlik ve arınma duyguları, kırmızının da öfke ve kızgınlık duyguları uyandırdığı bilinmektedir.

ve temiz giysilerle, kibirlilik ve kendini beğenmişliği ifâde eden elbiseleri, birbirinden ayırmak gerekir.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tavsiye ve emirlerinden anlaşıldığına göre giyim kuşamda moda ve lüksün değil, yakışma ve uyum esâsının belirleyici olması; cinsiyet farkının gerektirdiği tabî ve normal süsün ihmâl edilmemesi gerekir. Nitekim saçı olanın bakımına özen göstermesini isteyen Efendimiz (Ebû Dâvûd, Tereccül, 3), yarı tıraşlı bir çocuk gördüğünde, “*Ya tam tıraş edin veya tamâmen saçlarını bırakın!*” buyurmuş (Ebû Dâvûd, Tereccül, 14), başın herhangi bir yerinde bir tutam saç bırakılmasını hoş karşılamamıştır.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir keresinde de kendisine perde arkasından yazılı bir sahife uzatan elin, erkek mi yoksa kadın eli mi olduğunu sormuş, kadın eli olduğu söylenince; “*Öyle olsaydı tırnaklarına kına yakardı!*” buyurmuştur. (Nesâî, Zînet, 18) Yine Efendimiz, eşarbını başına iki kere doladığını gördüğü Ümmü Seleme vâlidemizi, erkeklerin sarığına benzediği için; “*Bir kere dola, iki kere değil!*” diye uyarmıştır. (Ebû Dâvûd, Libâs, 35) Hatta kadınların kullanacakları güzel kokunun, hafif olması gerektiği belirtilirken, erkek kokularının buna nispetle biraz daha ağır olabileceği söylenmiştir. (Nesâî, Zînet, 32)

Bunun yanında ipek ve altın kullanımı erkeklere haram kılınmış ancak bunların kadınlar için giyim ve zinet eşyası olduğu belirtilmiştir. (İbn-i Mâce, Libâs, 19)

Üzerinde insan veya hayvan resmi bulunan elbiselerin giyilmesine de müsâade edilmemiştir. Efendimiz'in, sûret ve köpek bulunan evlere meleklerin girmeyeceğini bildirdiği ve resimli örtülerin kaldırılmasını istediği bilinmektedir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 45)

Yine vahşi hayvanların tabaklanmamış derilerinden yapılan kürk ve diğer giyim eşyalarının kullanılması da Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır. (Tirmizî, Libâs, 32; Dârimî, Edâhî, 19) Âlimlerimiz muhtelif hadislerden hareketle domuz derisi hâriç tabaklanıp temizlendikten sonra diğer hayvanların derilerini kullanmakta bir beis olmadığını bildirmişlerdir. Zîra Resûl-i Ekrem Efendimiz, “*Tabaklanarak kullanılır hâle getirilen her türlü deri temizdir.*” buyurmaktadır. (Tirmizi, Libâs, 7)⁷⁷

⁷⁷ Mevzuyla alakalı bu ve benzeri hadîs-i şerîfleri değerlendiren âlimlerimiz, birtakım farklı neticelere ulaşmışlardır. İmam Ebû Hanîfe, sâdece domuz müstesnâ olmak üzere, bütün ölmüş hayvan derilerinin tabaklanmak sûretiyle temiz olacağı kanâatini taşımaktadır. İmam Şâfi'ye göre ise domuz, köpek ve bunların yavruları hâricinde bütün ölü hayvanların

Giyim kuşamdaki düzenlemelere ek olarak, mü'minin dış görünümüyle alâkalı birtakım belirleyici prensipler de getirilmiştir. Meselâ erkeklerden, sakalın uzatılması ve bıyıkların mümkün olduğu kadar kısa tutulması, böylece müşriklere muhalefet edilmesi istenmiştir. (Buhârî, Libâs, 64) Yine bazı rivayetlerde, za'feranla aşırı sarıya boyanmış elbiselerin, kâfirlerin veya genel olarak kadınların giydiği elbise olması ve dikkatleri üzerine çekmesi sebebiyle erkekler tarafından kullanılması yasaklanmıştır. (Müslim, Libâs, 27-28)

Ayrıca bazı hadîs-i şerîflerde ise kadınların saçlarını kökünden kazıtmaları doğru bulunmamıştır. (Nesâî, Zînet, 4) Kadınların Allâh'ın yarattığı şekli bozarak yüzlerinin ve kaşlarının kıllarını almaları, güzel görünsün diye dişlerini seyrekletmelerini, cildlerine dövme yapmaları ve peruk takmaları şiddetle yasaklanmıştır. (Buhârî, Libâs, 82-87)⁷⁸

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- gözlere “ismid” denen sürme çekmenin görmeyi kuvvetlendireceğini ve kirpikleri besleyeceğini bildirmiş ve bunu tavsiye etmiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 13)

Hulâsa giyim kuşamla alâkalı emir ve tavsiyelerden anlaşıldığına göre kişi, tesettüre uygun olmayan elbiseleri kullanmaktan kaçınmalı, imkânlar nisbetinde düzgün bir görünüme sâhip olmaya gayret etmelidir. Ayrıca kadın ve erkek, kendi fitrî yapılarına uygun olmayan giyim kuşam ile isrâfa veya gurura sevk edecek kılık kıyafetlerden uzak durmalıdırlar.

C. TEMİZLİK ÂDÂBI

“Müslümanın rûhu, bedeni, evi ve çevresi sanki Allâh Resûlü ziyâretine gelecekmış gibi tertipli ve düzenli olmalıdır.”

Dinimiz, temizliğin önemi ve gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır. Cenâb-ı Hak:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Şüphesiz Allâh, çok tevbe eden ve çok temizlenenleri sever.” (el-

derileri tabaklandıktan sonra temiz olur ve bunlar kuru işlerde de, su kırıbası yapmak gibi sulu işlerde de kullanılır. (Mübârekfûrî, V, 400-401; Kâmil Mîras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, V, 301)

⁷⁸ Süslenmek gâyesiyle peruk takılarak nâmahreme görünmek dinimizce yasaktır. Ancak saç dökülmesi gibi tıbbî bir gerekçeden dolayı mahrem hudutlar dâhilinde güzel görünmek için peruk takmanın bir sakıncası yoktur. Bunun dışında herhangi bir mülahazayla peruk kullanmak, “Şer’î bir gayeye gayr-i meşru bir vasıta ile ulaşılamayacağı” kaidesinden hareketle dinen câiz değildir.

Bakara 2/222) buyurarak hem tevbe ederek mânevî temizliğe hem de maddî temizliğe ehemmiyet veren mü'minleri medhetmektedir. Peygamber Efendimiz de örnek tavırları yanında, “*Temizlik îmânın yarısıdır.*” (Müslim, Tahâret, 1) “*Allâh temizdir, temizliği sever.*” (Tirmizi, Edeb, 41) “*Namazın anahtarı temizliktir.*” (Ebû Dâvûd, Salât, 73) gibi tavsiye ve emirleriyle mü'minleri temizlik âdâbını îfâya dâvet etmektedir.

Maddî temizlik, görünen veya hükmî pisliklerden kurtulmaktır. Mânevî temizlik ise haram yemek, gıybet etmek, yalan söylemek, haset, kibir, gösteriş, hırs ve benzeri kötü huy ve hastalıklardan uzak kalmak, hatta kalbi mâsivâdan yani Allâh'tan gayri her şeyden arındırmaktır. Esâsen maddî temizlikle de mânevî temizliğin sağlanması hedeflenmektedir. Zîra, âhirette insanı “kalb-i selîm”den başkası kurtaramayacaktır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“O gün ne mal fayda verir ne de evlâd. Ancak Allâh’a kalb-i selîm (tertemiz bir kalb) ile gelenler müstesnâ.” (eş-Şuarâ 26/88-89)

Burada ise daha çok maddî temizlik âdâbı üzerinde durulacaktır.

1. Hadesten Temizlik

“Hades”ten temizlik gözle görülmeyen ancak bedende hükmen var olduğuna inanılan pisliklerden kurtulmaktır. Bu temizlik, duruma göre abdest veya gusûl ile gerçekleştirilir. Bu çeşit temizlik, maddî kirleri gidermek ve beden sağlığını korumak gibi bir çok faydayı ihtivâ etmekle birlikte, kendisi de başlı başına bir ibâdet olup diğer ibâdetlere hazırlık hükmündedir. Allâh Teâlâ hangi durumlarda Müslümanların abdest veya boy abdesti almaları gerektiğini şöyle beyân etmiştir:

“Ey Îmân edenler! Namaz kılacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshederek topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz gusûl abdesti alın. Hasta olduğunuz veya yolculukta bulunduğunuz bir zamanda abdest bozar veya kadınlara yaklaşır da su bulamazsanız, tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allâh size zorluk çıkarmak istemiyor, lâkin sizi temizlemek ve size olan ni'metini tamamlamak istiyor. Umulur ki şükredersiniz.” (el-Mâide 5/6)

Görüldüğü gibi âyet-i kerîmede namaza kalkıldığında abdest almaktan, gerektiğinde gusletmekten, ayrıca su bulunmadığı takdirde teyemmüm edilmesinin zarûri olduğundan bahsedilmektedir. Resûl-i Ekrem Efendimiz de Allâh'ın, abdestsiz hiçbir namazı kabul etmeyeceğini beyan buyurmuştur. (Müslim, Tahâret, 1)

Bu gibi husûslar, her Müslümanın öğrenmesi gereken temel meselelerdir. İşte Allâh Teâlâ âyetin sonunda bunları bir külfet, bir zahmet olsun diye emretmediğini, fakat inananları temizlemek, maddî mânevî pisliklerden ve günahlardan arındırmak için farz kıldığını beyân etmektedir. Esasen her insan tarafından zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken temizlik, İslâm tarafından ibâdet hüviyetine büründürülmüştür. Böylece insanın, temizlik yaparken aynı zamanda bir ibadet neşvesi hissetmesi sağlanmıştır.

2. Necâsetten Temizlik

“Necâset”ten temizlik bedenın, giyilen elbisenin veya ibâdet edilecek mekânın necis olan şeylerden arındırılmasıyla sağlanır. Bu konuda öncelikle dikkat edilmesi gereken husûs, tuvalet âdâbına riâyettir. Bu hususla âlâkalı, Peygamber Efendimiz'in sünnetinde ve tatbikâtında mevcut bulunan bir kısım edep kâideleri şunlardır:

1. Tuvalete girmeden önce, üzerinde Allâh veya Peygamber ismi gibi kutsal ifâdeler yazılı rozet veya yüzük türü şeyler çıkarılmalıdır. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tuvalete gireceği zaman kelime-i tevhid ibaresi nakşedilmiş olan yüzüğünü çıkarırdı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 10)

2. Efendimiz'in tavsiyesi gereğince tuvalete girerken:

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخُبَائِثِ

“Allâhım! Maddî mânevî bütün pisliklerden sana sığınırım.” (Müslim, Hayz, 122) demeli, çıktıktan sonra da:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ اَذْهَبَ عَنِّىْ الْاَذَى وَعَافَانِىْ

“Benden sıkıntıyı gideren ve bana âfiyet bahşeden Allâh'a hamd olsun.” duası okunmalıdır. (İbn-i Mâce, Tahâret, 10)

3. Büyük veya küçük abdest bozarken kibleye doğru

dönülmemelidir. Allâh Resûlü bu husûsta şu uyarıda bulunmuştur; “*Biriniz tuvalete gittiğinde, önünü veya arkasını sakın kibleye doğru dönmesin!*” (Buhârî, Vudû, 11)

4. Ayakta bevledilmemelidir. Zîra bu şekilde küçük abdest bozmak, kişinin bedenine ve elbisesine idrâr sıçramasına sebep olur. Hz. Âişe, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in küçük abdestini dâima çömelerek yaptığını haber vermektedir. (Tirmizî, Tahâret, 8) İbn-i Abbâs -radiyallâhu anhü-mâ-’nın rivâyetine göre Rasûl-i Ekrem Efendimiz, iki kabrin yanından geçerken:

“*İkisi de azap görüyorlar, ancak (kendilerince) büyük bir günahattan dolayı değil. Birisi söz götürüp getirdiğinden, diğeri de küçük abdest bozarken gerektiği şekilde korunmadığından dolayı azap görüyor.*” buyurdu. Akabinde yaş bir hurma dalı istedi. Onu ikiye ayırdı ve daha sonra bunları kabirlerin başına birer birer dikti. Sonra da sözlerine şöyle devâm etti; “*Kurumadıkları müddetçe, onların azâbını hafifletmeleri umulur.*” (Müslim, Tahâret, 111)

Ayrıca, ayakta bevletmenin birtakım böbrek rahatsızlıklarına sebep olduğu da tıbbî bir gerçektir.⁷⁹

5. Küçük abdest bozarken uzuv sağ el ile tutulmamalı, taharetlenirken sol el kullanılmalıdır: Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “*Hiç biriniz küçük abdest bozarken uzvunu sağ eliyle tutmasın ve sağ eliyle taharetlenmesin!...*” (Buhârî, Vudû, 19)

6. Tahâretlenme elden geldiği kadar su ile yapılmalıdır. Allâh Resûlü imkân nisbetinde su ile tahâretlenmeyi tercih etmiştir. (Buhârî, Vudû, 15-17) Kubalılar’ın bu temizliği su ile yapmaları sebebiyle, Allâh Teâla tarafından övüldüğünü görmekteyiz. Rivâyete göre, “**O (takvâ temelleri üzerine tesis edilen Kuba Mescidi’n)de temizlenmeyi seven erler vardır. Allâh çok çok temizlenenleri sever!**” (et-Tevbe 9/108) âyeti nâzil olunca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Kubalılar’ın yanına varıp:

“– *Ey Ensâr topluluğu! Allâh Teâla sizin temizliğinizi övüyor, sizler nasıl temizleniyorsunuz?*” diye sormuş, onlar da:

– Namaz için abdest alıyor, cünüp olunca gusl ediyor ve su ile

⁷⁹ Uzmanların verdiği bilgiye göre, insan oturarak tuvaletini yaptığında mesâne kesesi tam olarak gevşer ve içindeki maddeler sıvı ile birlikte tamamen dışarı atılır. Ayakta bevledildiğinde ise mesâne kesesi gergin kaldığı için atıkların bir kısmı idrar yollarını kapatır ve iltihaplanma ile birlikte bazı rahatsızlıklara sebep olur.

tahâretleniyoruz, diye mukâbele etmişlerdi. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– *İşte bunun için övüyor. Böyle yapmaya devâm ediniz.*” buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Tahâret, 28)

Âyet-i kerîmede su ile temizlenmeleri sebebiyle Allâh Teâla’nın Kubalılar’ı övmesi, Resûlullah’ın da bu vesileyle söylediği takdir ve teşvik edici sözleri, su ile tahâretlenmenin mutlak surette İslâm âdâbından olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Güzel bir temizlik için, yalnızca kâğıt ve benzeri şeyleri kullanmak yeterli değildir. Ayrıca su ile tahâretlendikten sonra bir de kurulanmak gerekmektedir.

7. Kazâ-i hâcet esnâsında konuşmamak ve avret mahallini başkalarına göstermekten sakınmak da âdaptandır. Peygamber Efendimiz bu tür âdâba dikkat etmeyenlere Allâh Teâlâ’nın gazap edeceğini bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 7)

8. Küçük abdest sonrası erkeklerin, hemen değil de bir müddet yürüdükten, hareket ettikten veya bekledikten sonra abdest alması da âdaptandır. Zîra kişi bu sâyede mesânede kalması muhtemel olan idrârdan tamamen kurtulur. Böylece abdestine de bir hâlel gelmez. (İbn-i Mâce, Tahâret, 19) Peygamber Efendimiz bu meseleyle alâkalı olarak bevilden sonra erkeğin uzvunu arkadan öne doğru üç kere çekmesini tavsiye etmiştir. (İbn-i Mâce, Tahâret, 19; İbn-i Hanbel, IV, 347)

9. Açık arazide iken ihtiyacını gideren kimseler, yollara, mesire yerlerine, gölgeliklere, durgun sulara, hayvan ve haşerât yuvalarına abdest bozmaktan sakınmalıdırlar. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Lâneti gerektirecek iki şeyden sakınınız!*” buyurdu. Sahâbe-i kirâm:

– Lâneti gerektirecek iki şey nedir? diye sordu. Peygamber Efendimiz:

“– *İnsanların gelip geçtikleri yollara ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmaktır.*” buyurdu. (Müslim, Tahâret, 68)

Câbir -radiyallâhu anh- de; “Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- durgun sulara bevletmeyi yasakladı.” demiştir. (Müslim, Tahâret, 94)

Abdullah bin Sercis -radiyallâhu anh- ise Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yer yüzündeki hayvan ve haşerât yuvalarına bevletmeyi

yasakladığını, rivâyet etmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 16)

3. Bedeni Çeşitli İfrâzâtan Temizlemek

Yukarıda zikredilen hades veya necaset hali dışında vücûtta oluşan birtakım kir, pas, koku ve bunlara sebep olan ifrazattan temizlenmek, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sünnetidir. Her Müslümanın en azından haftada bir kez, özellikle cuma günleri yıkanması, Efendimiz tarafından bilhassa tavsiye edilmektedir. Bu husûsla alâkalı rivâyetlerden bir kısmı şöyledir:

“Biriniz cuma namazına gideceği zaman boy abdesti alsın.” (Buhârî, Cum’a, 2)

“Bir kimse cuma günü cünüplükten temizleniyormuş gibi boy abdesti aldıktan sonra erkenden cuma namazına giderse, bir deve kurban etmiş gibi sevap kazanır...” (Buhârî, Cum’a, 4)

Cuma namazına gitmeden önce gusletme konusundaki hadis-i şeriflere bakıldığında, bunun farz olmadığı anlaşılmakla birlikte, boy abdesti olarak cumaya gitmenin ve böylece huzurlu bir gönülle namaz kılmanın insana büyük sevap kazandıracağı anlaşılmaktadır. Cuma namazına yakın bir saatte gusletmek, câmiye hazırlıklı gitmeyi sağlar. Ancak, daha önce yıkanmakla da Cuma günü gusletme sünneti îfâ edilmiş olur.

Yine günde beş vakit namaz için alınan abdestten başka, her yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması temizlik âdâbındandır. (Tirmizî, Et ‘ime, 39) Diğer taraftan fitrat gereği tırnakların kesilmesi, sakal ve bıyıkların kısaltılması, dişlerin fırçalanması Efendimiz’in tâlim ettiği edep kâidelerinden birkaçıdır. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Peygamberlerin sünneti beştir. Bu beş şey fitrat gereğidir: Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altını temizlemek, bıyıkları kısaltmak.” (Buhârî, Libâs, 63-64)

İnsan olarak yaratılmanın tabîî gerekleri diye anlaşılması mümkün olan bu beş husûsun, bir başka rivâyette ona kadar çıkarıldığı görülür. (Müslim, Tahâret, 56) Her iki rivâyeti göz önünde bulundurmak sûretiyle fitrattan olduğu belirtilen bir kısım fiileri, şu şekilde sıralayarak îzâh edebiliriz:

a. Sünnet Olmak (Hitân): Müslümanlığın alâmetlerinden biridir.

Sünnet olmanın vakti, doğumu tâkib eden yedinci günden başlamak üzere, bulûğ çağına kadardır. Ancak en uygunu, çocuk sünnet olmanın bilincine vardığı yaşta bu işi yapmaktır.

Sünnet olmak, fitrî ihtiyâcın yanında sağlık açısından ve dengeli cinsî duygulara sâhip olmak bakımından da faydalıdır. Sünnet olmanın faydası bugün çok daha iyi bilinmekte ve hristiyan ülkelerde de, sağlık gerekçesiyle, sünnet olanların sayısının giderek arttığı görülmektedir.

b. Tırnak Keskme: Tırnakları parmaklara zarar vermeyecek şekilde kesmelidir. Tırnak kesmek için belli bir süre tayin edilmediğinden, tırnak uzadıkça kesilir. Tırnak kesmenin câiz olmadığı herhangi bir gün yoktur. Bunun yanında, Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in cuma günleri tırnak kesmeyi sevdiği de nakledilir. (Heysemî, II, 170; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 244)

Tırnak kesiminde dikkatli davranıp, etrafa sıçratmamaya ve kesilen tırnak parçalarını ortalıkta bırakmamaya gayret etmelidir.

Günümüzde birçok hanım, tırnaklarını farklı sebeplerle uzatmaktadırlar. Bunun İslâm âdâbıyla bağdaşmadığı ortadadır. Tırnak altlarında oluşacak birtakım kirler, insan sağlığı açısından oldukça zararlıdır. Özellikle mutfakta yemek yapan hanımların, uzun tırnaklarla bu işleri yapması hiç hoş değildir.

Ebû Vâsıl şöyle anlatıyor:

“Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye rastladım, benimle musâfaha yaptı. Tırnaklarımı uzun bularak Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu nakletti:

«Sizden öyleleri var ki semâ haberleriyle ilgilenir. Hâlbuki tırnaklarını (yırtıcı) kuş tırnağı gibi uzatmıştır da diplerinde cünüplük, kir, pas ve pislik yuva tutmuştur.»” (İbn-i Hanbel, V, 427)

c. Koltuk Altlarını Temizlemek: Buradaki kılların temizliği, yolmak veya tıraş etmek yahut ilâç kullanmak sûretiyle yapılabilir. Temizlik işine de sağ koltuk altından başlamak uygundur.

d. Etek Tıraşı Olmak (İstihdâd): Kasıkları, edep yerlerini tıraş etmek demektir. Halkımız arasında buna “etek temizliği” denilmektedir.

İslâm'ın emrettiği beden temizliği ve tırnakların kesilmesi gibi fitrî işleri, kasten ihmâl etmek, sünneti terke sebep olacağı için doğru değildir.

e. Bıyığı Kısaltmak: Bıyıkları, üst dudakların kırmızısı ortaya çıkacak şekilde kesmek ve bunu da sağdan başlayarak yapmak daha güzel olacaktır. Bıyıkların ağzı kapatacak ve üst dudak kenarlarından taşacak şekilde uzatılması asla tasvip edilmemiştir. Yenilen veya içilen şeylerin bıyıklara bulaşmamasına da dikkat etmek lâzımdır.

f. Sakalı Uzatmak: Müslüman erkeklerin sakallarını tamamen kesmeleri doğru görülmemiştir. Sakalların fazla uzayıp çirkin bir manzara arz etmesi halinde, boyundan ve eninden kesilebileceğinde ittifak edilmiştir. Sünnete uygun olan, sakalın boyunun bir tutam olması, ondan fazlasının kesilmesidir.

g. Misvak Kullanmak: Misvak, diş ve ağız temizliğinde kullanılan yumuşak lifli Erâk ağacının çubuklarına denir. Hadislerde geçtiği şekliyle “sivâk” kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Sivâk ayrıca fiil olarak dişleri fırçalamak mânasında kullanılır. Resûlullâh Efendimiz’in gerek misvak kullanması gerekse bu husûstaki tavsiyeleri oldukça mânidardır. Konuyla alâkalı bazı rivâyetler şöyledir:

“Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, onlara her namaz vaktinde misvâkla dişlerini temizlemelerini emrederdim.” (Buhârî, Cum’a, 8)

“Misvak kullanmak ağzın temiz kalmasına ve Rabbin razı olmasına sebeptir.” (İbn-i Mâce, Tahâret, 7)

Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle der:

“Biz Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in misvakını ve abdest suyunu akşamdan hazırlardık. Allâh onu, gecenin dilediği saatinde uyandırır. Uyanınca hemen misvakla dişlerini temizler, abdest alır ve namaz kılardı.” (Müslim, Müsâfirîn, 139)

Şüreyh bin Hânî der ki; Hz. Âişe’ye:

– Peygamber Efendimiz eve girdiği zaman ilk önce ne yapardı? diye sordum.

– Dişlerini misvaklardı, dedi. (Müslim, Tahâret, 43-44)

Mevzû ile alâkalı rivâyetler tetkik edilince, Resûlullâh Efendimiz’in hayatında misvak kullanmanın büyük bir önemi olduğu görülür. Bu rivâyetleri genel anlamda ağız ve diş temizliği tavsiyesi olarak değerlendirmek lâzımdır. Yani bu temizlik için kesinlikle misvak kullanmak gerekir gibi bir zorlama yoruma gitmek doğru değildir. Ancak bulabilenler

misvak kullanmalıdırlar. Zîrâ bunun pek çok faydası vardır. Bulamayanlar ise uygun diş fırçası ve mâcunu kullanmak sûretiyle gerekli temizliği yapabilirler. Hattâ misvak veya fırça bulunmadığı zaman, geçici de olsa parmaklarla diş temizliği yapılabilir.

h. Burna Su Çekmek (İstinşâk): Burun deliklerinin su çekmek sûretiyle temizlenmesi sünnettir. Burun içini temizlemek gusûl abdestinin farzlarından olduğu için guslederken kesinlikle ihmâl edilmemelidir.

i. Parmak Boğumlarını İyice Yıkamak: Parmakların eklemleri ve kulak kıvrımları gibi kir birikmesi ihtimali bulunan yerleri temizlemek sünnettir.

k. Ağız Yıkamak (Mazmaza): Dişleri fırçalamanın yanında, ağız su ile iyice çalkalamak da sünnettir.

4. Çevre Temizliği

Müslüman, şahsî olarak rûh ve beden temizliğine îtina gösterdiği gibi evinin, sokağının ve çevresinin de temiz olmasına âzâmî derecede ehemmiyet verir. Müslümanın evi ve bulunduğu diğer yerler, sanki akşam veya sabah Resûlullâh Efendimiz ziyârete gelecekmiş gibi tertipli ve düzenli olmalıdır. Ayakkabılar ve terlikler lâlettayin bir şekilde sağa sola bırakılmamalı, bilakis karışıklığa meydan vermeyecek ve kimseyi rahatsız etmeyecek şekilde münâsip bir yere konmalıdır.

Mescid-i Harâm'ın ve Sevgili Peygamberimiz'in mescidinin kapılarında Müslümanın nezâhet ve nezâfetine yakışmayan nâhoş manzaraların oluşmasına müsâade etmemelidir. Husûsiyle hac ve umre ziyâretine gelen Müslümanlar bu konuda büyük bir ihtimam göstermelidirler.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mekân ve çevre temizliğine işâret buyuran bir çok tavsiyeleri mevcuttur. Meselâ Enes bin Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Allâh Resûlü mescidin kible istikâmetinde bir tükruk gördü. Onu bizzat eliyle temizledi. Mübârek yüzlerinde, buna duyduğu kızgınlığın şiddeti görülüyordu. (Müslim, Mesâcid, 52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 255) Efendimiz ümmetinin temiz, nâzik ve zarif olmasını ister, buna muhâlif davranışlardan uzak durmalarını arzû ederdi. Dolayısıyla bir Müslümanın rastgele oraya buraya tükirmek gibi insanları tiksindirecek durumlardan titizlikle uzak durması gerekir. Resûl-i Ekrem Efendimiz diğer bir hadislerinde şöyle

buyurmuşlardır:

“Bana, iyisiyle kötüsüyle ümmetimin amelleri gösterildi. İyiliklerinin arasında, eziyet veren şeyin yoldan kaldırılmasını da gördüm. Kötü amelleri arasında, mescidin içerisine tükürüp onu temizlememeyi de gördüm.”

(Müslim, Mesâcid, 58)⁸⁰

Hadîs-i şerifte husûsiyle mescide tükürmek söz konusu edilmiştir. Mescidler, Allâh’a ibâdet edilen mekânlar olmakla birlikte insanların toplu hâlde bulunduğu yerlerdir. Bu mukaddes mekanların temizliğine dikkat eden mü'minler aynı şekilde insanların ortak kullandığı yerlerin, gelip geçtiği yolların, sokak ve caddelerin de temizliğine âzamî ihtimâm gösterirler. Zîrâ bu gibi yerlerin de insanlara eziyet verici şeylerden arındırılması ve temiz tutulması İslâm'ın emridir. Allâh Resûlü bu husus üzerinde önemle durmuş, özellikle yollarda eziyet veren şeylerin kaldırılmasını îmânın bir şubesi olarak tavsif etmiştir. (Müslim, Îmân, 58) Bu bakımdan sâdece tükürmek değil, rastgele yerlere çöp atmak, araba park etmek, insanların gelip geçmesini zorlaştıracak malzemeler koymak gibi her türlü eziyet verici hususlardan sakınmak gerekir.

D. KAPI ÇALMA ve İZİN İSTEME ÂDÂBI

“İzin istemek üç defâdır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin.” (Buhârî, İsti'zân, 13)

Günlük hayatımızda gerek kendimize ait gerekse başkalarının bulunduğu mekânlara girer çıkarız. Elbette bu durum, mü'min bir kimse için belirli bir âdâb içinde gerçekleşecektir. Kur'an-ı Kerîm bu husûsta bizlere şöyle seslenmektedir:

“Ey îmân edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip ev halkına selâm vermeden girmeyiniz!” (en-Nûr 24/27)

Eve veya benzeri bir mekâna girmek için izin istemek, mahremiyetin korunması esasına dayanır. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadislerinde buna şöyle işarette bulunmuştur; *“İzin istemek göz(ün evin ayıplarını görmemesi) için şart kılınmıştır.”* (Buhârî, İsti'zân, 11)

Hadisin beyânına göre mahremiyeti ihlâl, sâdece bir yere girmekle değil aynı zamanda bakmakla da meydana gelir. Dolayısıyla kişi herhangi

⁸⁰ O dönemde mescidlerde halı, kilim ve benzeri sergiler bulunmayıp zemin kumla kaplı idi. Bu sebeple zaman zaman buralara tükürüldüğü görülmüştür.

bir yere girmek üzere izin almak istediğinde Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in adeti veçhile, kapının biraz gerisinde, sağ ya da sol yanını dönerek durmalıdır. (Ebû Dâvûd, Edeb, 127)

Hele hele başkasının evine pencere veya anahtar deliği gibi yerlerden bakmak ve içeridekileri gözetlemek, şahsiyetli bir mü'mine kesinlikle yakışmayan bir davranıştır. Zîra bu davranış, bakan açısından ahlâkî düşüklük ve hasta ruhluluk, bakılan için de mahcûbiyet ve huzursuzluk kaynağıdır.

Sehl bin Sa'd -radiyallâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre bir adam, Resûlullah Efendimiz'in kapısındaki bir delikten evin içine bakmıştı. O esnâda Resûlullah'ın elinde bir tarak vardı. Adamın bu davranışını farkedenden Efendimiz şöyle buyurdu:

“Senin beni gözetlediğini bilmiş olsaydım, bununla gözünü oyardım. İzin istemek, evin içerisi görülmesin diye emredilmiştir.” (Müslim, Âdâb, 40, 41)

Yine Peygamber Efendimiz; *“Bir kimse, izinleri olmaksızın insanların evinin içine bakarsa, gözünü çıkarmaları onlara helâl olur.”* (Müslim, Âdâb, 43) buyurarak, böyle insanların ne kadar büyük bir suç ve günah işlediklerine dikkat çekmiştir. Burada gözün çıkarılmasının helâl olduğunun söylenmesi, yapılan edepsizliğin ne kadar insanlık dışı ve kötü bir davranış olduğunu anlatmak içindir.⁸¹

Asr-ı saâdetde evler, hurma dallarından ve çoğunlukla tek katlı ve basit yapılardan inşâ edildiği için o gün insanlar kapı önünde, evdekilerin duyabileceği bir sesle “Selâmun aleykum, girebilir miyim?” demek sûretiyle izin talep ediyorlardı. Nitekim bu duruma uymayan sahâbîlerin Resûlullâh tarafından te'dib edildiğini görmekteyiz.

Kilde bin Hanbel -radiyallâhu anh- diyor ki, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanına gittim ve selâm vermeden huzuruna girdim. Bunun üzerine Efendimiz:

⁸¹ Günümüz tâbiriyle “röntgencilik” yaparak insanların gizli hâllerini izlemek, kimsenin tasvip etmeyeceği çirkin bir harekettir. Zira hiç kimse evinin ve mahrem durumlarının gözetlenmesini kesinlikle istemez. Bu hadisiyle Resûlullâh, böyle kötü bir hasleti şiddetle reddetmiş olmaktadır. Röntgencilik yapan bir insanda, başkalarının gizli hâllerini gözetlemek zamanla hastalık hâline gelir. İslâm bu tür çirkin fiilleri henüz meydana gelmeden veya iyice ilerlemeden engellemek ister. Çoğu haram olan şeyin azını da yasaklaması bu sebeptendir. Bu hikmete mebnî olarak içkinin çok az bir miktarını da sarhoş etmediği hâlde, haram kılmıştır. Burada da böyle şiddetli bir tehditle, insanların evlerini gözetlemek gibi kötü bir hareketin önüne geçilmek istenmiştir.

“– Geri dön ve «es-Selâmü aleyküm, girebilir miyim?» de” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Edeb, 127)

Benî Âmir’den bir zât, Allâh Resûlü evde iken, “İçeri gireyim mi?” diye izin istemişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz hizmetçisine:

“– Çık, bu adama izin istemeyi öğret. Önce «es-Selâmü aleyküm» desin, sonra «Gireyim mi?» diye sorsun.” buyurdu. Adam Peygamberimiz’in söylediklerini duyarak:

“– es-Selâmü aleyküm, girebilir miyim?” dedi. Bunun üzerine Efendimiz izin verdi, o da içeri girdi. (Ebû Dâvûd, Edeb, 127)

Zamanımızda binâlar ve kapılar, asr-ı saâdettekilere benzemediği için izin istenirken öncelikle selâmı duyurmanın güç olacağı muhakkaktır. Nitekim günümüzde zarûreten, ilk önce kapı zili çalınarak izin istenmektedir. Bununla birlikte izin isteyen kimsenin ev sâhibiyle karşılaştığı an önce selâm vermesi yine sünneti ifaya uygun bir hareket olacaktır.

Ayrıca herhangi bir evin kapısını çalarak izin isteyen kimse, bu işi en fazla üç defa tekrarlamalı, cevap verilmediği takdirde ısrarcı olmamalıdır. Âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

“Eğer (girmek istediğiniz) evlerde kimseyi bulamazsanız, izin verilinceye kadar oraya girmeyin! «Geri dönün!» denirse hemen dönün, bu sizin için daha uygundur. Şüphesiz Allâh yapmakta olduklarınızı hakkıyla bilendir.” (en-Nûr 24/28)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de; “İzin istemek üç defâdır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin.” buyurmuştur. (Buhârî, İsti’zân, 13) Bununla birlikte içerdeki tarafından duyulmadığını zanneden kimsenin, kapıyı daha fazla çalmasında bir mahzur yoktur.

İzin isterken “kimsiniz?” sorusuna “ben” veya “benim” gibi bilinmezlik ifâde eden ve bir tanıtma unsuru taşımayan kelimelerle cevap vermek de hoş değildir. Çünkü tanıdık olsa bile insanları her zaman seslerinden farkedebilme imkânı yoktur. Oysa, “sen kimsin?” veya “kim o?” tarzındaki sorular, karşıdakini asgari ölçüde tanıma isteği taşır. “Ben”, “benim”, “bir insan”, “bir şahıs”, “Allâh’ın bir kulu”, “bildiğiniz kişiyim” gibi cevaplar yeterli değildir. Nitekim şu rivâyet bu husûsta bizleri açıkça uyarmaktadır. Câbir -radiyallâhu anh- diyor ki; “Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e geldim ve kapısını çaldım. Resûl-i Ekrem:

«– Kim o?» dedi.

– Benim, diye cevap verdim. Allâh Resûlü:

«– Benim, benim!» diye tekrar etti. Gâliba bu cevaptan hoşlanmamıştı.” (Buhârî, İsti’zân, 17)⁸²

Başka bir kısım haberlerde ise Peygamber Efendimiz’in “kimsiniz?” sorusuna bazı sahâbîlerin, “ben filan” diye isimlerini belirterek mukâbele ettikleri görülür. (Buhârî, Rikâk, 13) Dolayısıyla evimiz bile olsa kapıyı çaldığımızda kendimizi tanıtacak belirgin bir ifade kullanmalıyız.

Bütün bu rivâyet ve değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere bir Müslüman, bilhassa başkasının evine girerken belli âdâb kurallarına uyarak ev sâhibini haberdar edip onun hüsn-ü kabûlünü almalıdır. Aksi bir hareket mü’mine yakışmaz.

Bunun yanında kişinin aile içinde evdeki odalara girerken de belirli âdâb esaslarına uyması gerekir. Meselâ evdeki hizmetçi ve çocukların, günün belirli vakitlerinde yatak odalarına izinsiz giremeyecekleri bir âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilmektedir:

“Ey îmân edenler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar şu üç vakitte; sabah namazından önce, öğleyin istirahat için elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden izin istesinler. Bunlar mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitler dışında ise birbirinizin yanına girip çıkmanızda, ne

⁸² Şârihler bu hadîsin şerhinde şu işârî mânâyâ da yer vermişlerdir; “Peygamber Efendimiz, Câbir’in «ben» kelimesini söylemesine râzı olmadı. Çünkü, «ben» sözünde benlik, kibir ve büyüklük vardır.” Mevlâna hazretleri hadisin bu mânâsından hareketle şöyle der: “Birisi geldi, bir dostun, bir sevgilinin kapısını çaldı. Sevgilisi içerden; «Ey güvenilir kişi, kimsin?» diye seslendi. Kapıyı çalan; «Benim.» deyince, sevgilisi; «Git! Senin için içeri girme zamanı değildir. Böyle bir mânevî nimetler sofrasında ham kişinin yeri yoktur.» dedi. Ham kişiyi, ayrılık ve firak ateşinden başka ne pişirebilir? Nifaktan, iki yüzlülükten onu ne kurtarabilir? O zavallı adam kapıdan döndü, tam bir sene yollara düştü, sevgilisinin ayrılığı ile yandı, yakıldı. O yanık âşık, ayrılık ateşi ile pişerek döndü geldi, dostun evi etrafında yine dolaşmağa başladı. Ağzından sevgiliyi incitecek bir söz çıkmasını diye, yüzlerce korku ile yüzlerce defa edebi gözeterek kapının halkasını vurdu. Sevgilisi içerden; «Kapıyı çalan kimdir?» diye seslendi. Adam; «Ey gönlümü almış olan! Kapıdaki de sensin.» cevabını verdi. Sevgilisi; «Mâdemki şimdi ‘sen’ ‘ben’sin. Ey ‘ben’ olan, ‘ben’den ibâret olan içeri gir. Bu ev dardır, bu evde iki ‘ben’i alacak yer yoktur. İğneden geçirilecek iplik, iki ayrı iplik olursa, ucu çatallaşır da iğneden geçmez. Mâdemki sen tek katsın, birsin; gel bu iğneden geç!» dedi.” (Mesnevî, beyt: 3052-3064)

sizin ne de onlar için bir vebâl yoktur.” (en-Nûr 24/58)

Bülûğ çağına ulaşmış çocukların ise artık yetişkinler gibi her girdiklerinde izin istemeleri gerektiğini Kur'an-ı Kerîm şöyle beyan etmektedir; **“Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekilerin (büyüklerinin) istediği gibi onlar da izin istesinler.”** (en-Nûr 24/59)

Şu rivâyet de meselenin anlaşılması bakımından oldukça açıklayıcıdır. Bir kimse Peygamber Efendimiz'e gelerek:

– Ya Resûlallâh, içeriye girmek için annemden de izin alacak mıyım? diye sorunca Efendimiz:

“– *Evet*” buyurdu. Adam:

– Ancak ben onunla beraber ikâmet etmekteyim, dedi. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Yine de izin almalısın.*” buyurdu. Adam:

– Ben onun dâimî hizmetçisiyim, dedi. Efendimiz:

“– *İzin almalısın! Sen onu çıplak görmek ister misin?*” buyurdu. Adam:

– Hayır, dedi. Allâh Resûlü tekrâr:

“– *Öyleyse ondan izin al!*” buyurdu. (Muvatta, İsti'zân, 1)

Netice itibariyle yakın akraba ve aile fertleri bile, birlikte ikâmet ettikleri evlerine ve bilhassa birbirlerinin odalarına girmek istediklerinde dikkatli olmalı, en uygun bir şekilde izin almayı ihmâl etmemelidirler.

E. SELÂMLAŞMA ÂDÂBI

“Bir selâm ile selâmlandığınız zaman, ondan daha güzeli ile selâmı alın veya aynıyla karşılık verin!” (en-Nisâ 4/86)

İslâm dîninin mü'minler arasında tesis etmeye çalıştığı muhabbet ve ihtiram vâsıtalarından biri de selâmlaşmaktır. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu husûsu şöyle ifâde etmiştir: *“Îmân etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir işi size haber vereyim mi: Aranızda selâmı yayınız.”* (Müslim, Îmân, 93)

Selâm kelimesi dünya ve âhiret sıkıntılarından kurtulmak, esenliğe kavuşmak anlamına gelmektedir. Binâenaleyh mü'minler selâmlaşırken birbirlerinin dünya ve âhiret mutluluğunu istemektedirler. Yukarıda zikredilen hadis-i şerîfin bildirdiğine göre selâmlaşma, huzur ve sukûnun kaynağı sayılan îmân ve muhabbet gibi iki hakikatin mevcudiyetiyle çok yakından alâkalıdır. Aynı zamanda **“es-Selâm”** Allâh'ın güzel isimlerinden biridir. Yani O, her çeşit noksandan sâlim olan, kullarını her türlü tehlikelerden selâmete çıkaran ve cennetteki bahtiyar kullarına selâm verendir.

Selam Müslümanlar arasında bir parola niteliği taşımaktadır. Nitekim âyet-i kerîme'de; **“Size selâm verene «sen mü'min değilsin.» demeyin!”** (en-Nisâ 4/94) buyrulur söz konusu duruma işâret edilmektedir. Ayrıca dünyada mü'minlerin birbirlerine verdiği selâmın âhirette de câri olacağı, hatta Allâh Teâla ve melekler tarafından kendilerine selâm verileceği anlaşılmaktadır. Mevzuyla alâkalı bazı âyet-i kerimelerde şöyle bildirilmiştir: **“Onlar orada (cennette) boş bir söz işitmezler; ancak «selâm» sözünü işitirler.”** (Meryem 19/62)

“Onlara çok merhametli Rabb'den bir de selâm vardır.” (Yâ-sîn 36/58)

“Melekler her kapıdan yanlarına girerler ve; «Sabrettiğinizden dolayı size selâm olsun!...» derler.” (er-Ra'd 13/23-24)

Allâh Resûlü'nün sünnetine göre “es-selâmü aleyküm” yahut “es-selâmü aleyke” gibi ifâdelerle selâm verilmekte, “ve aleykümü's-selâm” yahut “ve aleyke's-selâm” şeklinde de mukâbeledede bulunmaktadır. Ayrıca bu tâbirlerin sonuna “ve rahmetullâhi ve berekâtüh” ziyâdesinin getirildiği de görülür. Diğer dinlere mensup kavimlerin selâmları ise genellikle bazı işaretlerledir. Meselâ hristiyanların selâmı elini ağzına koymak, yahudilerinki parmakla işaret etmek veya baş eğip bel kırmak, mecusilerinki eğilmek şeklindedir. Câhiliye Arapları ise selâmlarında “sabahınız hayır olsun” “sabahınız aydın olsun”, “akşamınız hayır olsun” gibi ifâdeler kullanırlardı. Doğrusu bunlarla günümüzde kullanılan “günaydın”, “tünaydın” gibi sözler arasında bir benzerlik vardır. Gerçi söz konusu tabirler çirkin bir muhtevaya sâhip değildir. Ancak bunlar, İslâm selâmının yerini tutması mümkün olmayan ifâdelerdir. Müslümana yaraşan ise Fahr-i Kâinât Efendimiz'in getirdiği selâmlaşma şekil ve âdâbına uymaktır.

Dînimizde, kimin kime ve neye göre selâm vereceği Peygamber Efendimiz tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Küçük olan büyüğe, binitli olan yaya yürüyene, yürüyen oturana, sayıca az olanlar da çok olanlara selâm vermelidir.” (Buhârî, İsti’zân, 5-6)

Aynı derecede ve yaştaki insanlar karşılaştıklarında, hangisi önce selâm verirse o daha kazançlı çıkar. Hadis-i şerifte önce selâm verenin daha faziletli olacağı şöyle ifâde edilmiştir; *“İnsanların Allâh katında en makbûlü ve O’na en yakın olanı, önce selâm verendir.”* (Ebû Dâvûd, Edeb, 133)

Mü’mînlerin bulunduğu bir meclise giren kimse, orada bulunanlara selâm verdiği gibi söz konusu meclisten ayrılırken de selâm vermelidir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır:

“Sizden biriniz bir meclise vardığında selâm versin. Oturduğu meclisten kalkmak istediği zaman da selâm versin. Önce verdiği selâm, sonraki selâmından daha üstün değildir.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 139)

Nebîyy-i Ekrem Efendimiz’in sünnetinde tavsiye edildiği gibi, Müslüman bir belde de dolaşan kimsenin tanıdığı ve tanımadığı herkese selâm vermesi gerekir. Nitekim birbirini tanımayan iki mü’min arasında anlaşma ve kaynaşma, öncelikle selâmlaşma vâsıtasıyla sağlanır. Çünkü her ikisi de selâm sâyesinde en büyük müşterekte, din kardeşi olma bahtıyarlığında buluşurlar. Bu sebeple bütün Müslümanlara selâm vermek, Efendimiz’in bir çok hadislerinde teşvik edilmiştir. Abdullah bin Amr bin Âs -radiyallâhu anhümâ-’nın haber verdiği göre bir adam, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e:

– İslâm’ın hangi özelliği daha hayırlıdır, diye sordu? Resûl-i Ekrem:

“– Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selâm vermendir.” buyurdu. (Buhârî, İmân, 20)

Abdullah bin Ömer’den gelen bir rivâyette de Peygamberimiz; *“Selâmı yayınız, fakir ve yoksulları doyurunuz, böylelikle Azîz ve Celîl olan Allâh’ın size emrettiği şekilde kardeşler olunuz.”* buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Et’ime, 1)

Nüfusu yoğun olmayan ve halkının hemen tamamı Müslüman olan yerlerde selâmlaşmada zorluk çekilmeyebilir. Ancak nüfusu kalabalık olan ve hatta gayr-i müslimlerin bulunduğu yerlerde her rastlanılan kimseye selâm vermek pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte yine de kişi, ikâmet ettiği veya çalıştığı çevrelerde tanıdık veya tanımadık şahıslara imkân nisbetinde selâm vermek sûretiyle sünnetin ifa edilmesine gayret göstermelidir.

Selâmın yayılması için en küçük imkânlardan bile istifâde edilmelidir. Karşılaşma kısa mesâfe ve zamanlarda dahî olsa selâmın tekrar edilmesinde tembellik ve ihmâl gösterilmemelidir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur; “Sizden biriniz din kardeşine rastladığında ona selâm versin. Eğer ikisinin arasına ağaç, duvar veya taş girer de tekrar karşılaşırlarsa, tekrar selâm versin.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 135)

Selâm verildiğinde elden geldiği kadar daha güzel bir şekilde veya aynıyle muakâbeleda bulunulmalıdır. Mesela “selâmün aleyküm” diyen bir kimseye “ve aleyküm selâm ve rahmetullâhi ve berekâtüh” gibi ziyadeli ifâdelerle veya en azından “ve aleyküm selâm” diye karşılık verilmelidir. Âyet-i Kerîme’de; **“Bir selâm ile selâmlandığınız zaman, ondan daha güzeli ile selâmı alın veya aynıyla karşılık verin. Şüphesiz Allâh her şeyin hesabını hakkıyla yapandır.”** buyrulmaktadır. (en-Nisâ 4/86) Ayrıca âlimler de bu âyete istinaden selâm vermenin sünnet, almanın ise topluluğa farz-ı kifâye, tek kişiye farz-ı ayn olduğunu belirtmişlerdir.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre, Habîb-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Allâh Teâlâ Âdem -aleyhisselâm-’ı yaratınca ona:

«— Git şu oturmakta olan meleklerle selâm ver ve senin selâmına nasıl karşılık vereceklerini de güzelce dinle; çünkü senin ve neslinin selâmı bu şekilde olacaktır!» buyurdu. Hz. Âdem meleklerle:

— es-Selâmü aleyküm, dedi. Melekler:

— es-Selâmü aleyke ve rahmetullâh, karşılığını verdiler. Onun selâmına “ve rahmetullâh”ı ilâve ettiler.” (Buhârî, Enbiyâ, 1)

Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle dedi:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

“— Şu zât Cibrîl -aleyhisselâm-’dır, sana selâm ediyor.” buyurdu. Ben de:

— Ve aleyhi’s-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtüh, dedim. (Buhârî, Bed’ü’l-halk, 6)

Ayrıca “selâmün aleykum ve rahmetullâhi ve berekâtüh” diye ziyâdeli bir şekilde selâm alıp vermeye daha fazla ecir verilmektedir. İmrân bin Husayn -radiyallâhu anhümâ- şöyle anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e bir adam geldi ve:

– es-Selâmü aleyküm, dedi. Efendimiz onun selâmına aynı şekilde karşılık verdikten sonra adam oturdu. Allâh Resûlü:

“– *On sevap kazandı.*” buyurdu. Sonra bir başka adam geldi, o da:

– es-Selâmü aleyküm ve rahmetullâh, dedi. Peygamberimiz ona da verdiği selâmın aynıyla mukâbeledede bulundu. O kişi de yerine oturdu. Resûl-i Ekrem:

“– *Yirmi sevap kazandı.*” buyurdu. Daha sonra bir başka adam geldi ve:

– es-Selâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh, dedi. Fahr-i Kâinât o kişiye de selâmının aynıyla karşılık verdi. O kişi de yerine oturdu. Efendimiz onun hakkında da:

“– *Otuz sevap kazandı.*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Edeb, 131-132)

Bir kimse başka mekân ve evlere girdiğinde selâm verdiği gibi, kendi evine girerken ailesine ve çocuklarına da mutlaka selâm vermelidir. Çoluk çocuğuna bu husûsta cimri davranmamalıdır. Enes -radiyallâhu anh- şöyle demiştir:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

“*Yavrucuğum! Kendi ailenin yanına girdiğinde onlara selâm ver ki sana ve ev halkına bereket olsun.*” buyurdu. (Tirmizî, İsti'zân, 10) Âyet-i kerîme'de de “**Evlere girdiğiniz zaman, Allâh tarafından mübârek ve güzel bir hayât temennîsi olarak kendinize (ve orada bulunanlara) selâm veriniz!**” buyrulmaktadır. (en-Nûr 24/61) Hatta bu âyete göre evde kimse olmasa bile eve giren şahsın kendi kendine selâm vermesi gerekmektedir. Böyle bir durumda verilecek selâm da “es-selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn” şeklinde olacaktır. (Muvatta, Selâm, 8)

Müslüman olmayanlarla karşılaşıldığında onlara selâm verilmemesi, onlar selâm verdiklerinde ise; “ve aleyküm” diye mukâbeledede bulunulması gerekmektedir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Yahudi ve hıristiyanlara öncelikle siz selâm vermeyin!*” buyurmuştur. (Müslim, Selâm, 13) Yine sahâbe-i kirâm Peygamber Efendimiz'e:

– Kitap ehli olanlar bize selâm veriyorlar, onların selâmını nasıl alalım? diye sormuşlar, Peygamberimiz de:

“– *Ve aleyküm deyin.*” buyurmuştur. (Müslim, Selâm, 7)

Âişe -radiyallâhu anhâ-’nın anlattığı şu hâdise, kâfirlere karşı takınılması gereken bu tavrın sebebini ortaya koymaktadır. O şöyle der; “Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- yanına bir grup yahûdî girdi ve “es-Sâmu aleyküm: Ölüm senin üzerine olsun!” dediler. Ben hemen söyledikleri cümleyi farkettim ve “es-Sâmu aleyküm ve’l-la’netü: Ölüm ve la’net sizin üzerinize olsun!” dedim. Efendimiz:

«– *Yavaş ol ey Âişe! Allâh bütün işlerde rıfkla muâmele etmeyi sever!*» diyerek beni îkâz edince:

– Yâ Rasûlallâh! Ne dediklerini duymadınız mı? dedim. Bunun üzerine Allâh Rasûlü:

«– *Ben de zâten ‘Ve aleyküm: Bilâkis sizin üzerinize!’ demiştim.*» buyurdu.” (Buhârî, Edeb, 35)

Ancak Müslümanlarla birlikte Müslüman olmayanların bulunduğu bir gruba selâm verilebilir. Zîra Efendimiz Müslümanlar, müşrikler ve yahudilerden bir grup insanla karşılaşmış ve bunlara selâm vermiştir. (Buhârî, İsti’zân, 20)

Ayrıca yanlış anlaşılma veya her hangi bir fitne korkusu olmadığında kadının erkeğe, erkeğin de kadına selâm vermesi câizdir. Nitekim Peygamber Efendimiz mescidde oturmakta olan bir grup kadını selâmlamış (Tirmizî, İsti’zân, 9), ayrıca amcasının kızı Ümmü Hâni de Resûlullah’a selâm vermiştir. (Müslim, Müsâfirîn, 82) Yine bazı sahâbîlerin kendilerine hizmet eden yaşlı bir kadına selâm verdiklerini görmekteyiz. (Buhârî, İsti’zân, 16)

Çocuklara da selâm verilmelidir. Peygamber Efendimiz’in çocuklara selâm verdiği ve bunu ihmâl etmediği, sahâbeden gelen rivâyetler arasındadır. Meselâ çok küçük yaşlardan itibaren uzun bir süre Efendimiz’in hizmetinde bulunmuş olan Enes -radiyallâhu anh-, çocuklara rastladığı zaman onlara selâm verir ve “Resûlullah böyle yapardı.” derdi. (Buhârî, İsti’zân, 15)

Genel olarak selâm verilmemesi gereken birtakım durumlar vardır ki bunları şöyle sıralayabiliriz.

- Büyük veya küçük abdest bozmakta, içki ve kumar gibi çirkin fiilleri işlemekte olanlara selâm verilmez.

- Ayrıca abdest alma, namaz kılma ve Kur’an okuma esnâsında da selâmlaşmak uygun değildir.

F. MUSÂFAHA ÂDÂBI

“İki Müslüman karşılaştıklarında musâfahada bulunurlarsa birbirlerinden ayrılmadan önce günahları bağışlanır.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 142)

Musâfaha, dilimizdeki kullanımıyla tokalaşmak veya el sıkışmak demektir. Birbirleriyle karşılaşan mü'minlerin önce selâmlaşp sonra musâfaha yapmaları İslâm'ın tavsiye ettiği güzelliklerdendir. Dolayısıyla tokalaşmak için elini uzatandan yüz çevirmek ve mukâbelede bulunmamak edebe aykırı bir davranış olarak telâkki edilir. Nitekim tokalaşmak, bir hadis-i şerifte selâmlaşmanın ikmâli olarak değerlendirilmiş (Tirmizî, İsti'zân, 31), Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de kendisine yönelen her bir kimseyle musâfaha etmiş, karşısındaki elini çekmedikçe elini çekmemiş ve yüzünü çevirmedikçe o da çevirmemiştir. (Tirmizî, Kıyâmet, 46)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, ayrıca Müslümanları musâfaha yapmaya şu sözleriyle teşvik etmektedir:

“İki Müslüman karşılaştıklarında musâfaha yaparlar da Allâh'a hamdeder ve bağışlanmalarını dilerlerse, her ikisi de mağfiret olunur.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 142)

Burada zikredilen mağfiret, kul hakları dışındaki küçük günahları kapsamaktadır. Külfetsiz gibi gözükken bir davranışa böyle bir müjdenin verilmesi, bunun ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde dinimize göre güzel bir söz (İbn-i Hanbel, II, 316) hatta bir tebessüm bile mü'minin sevap hânesine sadaka olarak kaydedilmektedir. (Tirmizî, Birr, 36) Zîra insanlar arasında muhabbet ve dostluklar, bu tür güzel hasletler sâyesinde neşv ü nemâ bulmaktadır.

İslâm'da musâfahadan başka bilhassa uzak yoldan gelen arkadaş ve dostlarla kucaklaşmak (muânaka), duruma göre el ve alından öpmek de câiz olmaktadır. Hz. Âişe, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in dışardan Medîne'ye gelen Zeyd bin Hârise'yi karşılayıp boynuna sarıldığını ve kucaklayıp öptüğünü bildirmektedir. (Tirmizî, İsti'zân, 32)

Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz Habeşistan'dan dönüp gelen Ca'fer -radıyallâhü anh-'ı kucaklayarak iki gözünün arasından öpmüştür. (İbn-i Hişâm, III, 414)

Ayrıca İbn-i Ömer'in bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz, elini

öpmek isteyen sahâbîlere izin vermiştir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 96; Edeb, 148) Nitekim Safvân bin Assâl -radiyallâhu anh-'ın naklettiği şu hâdise, el öpmenin yerine göre uygun bir davranış olduğunu göstermektedir:

Bir yahudi diğer bir yahudi arkadaşına:

– Bizi şu peygambere götür, dedi. Bunun üzerine arkadaşı:

– Sakın ona peygamber deme! Eğer böyle dediğini işitirse çok sevinir ve gözünün içi güler, îkâzında bulundu. Sonra Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e geldiler ve (Müslümanlarla yahudiler arasında ortak olan) apaçık dokuz emri sordular. Allâh Resûlü onlara şöyle cevap verdi:

“Allâh’a hiçbir şeyi ortak koşmayın, hırsızlık etmeyin, zinâ yapmayın, Allâh’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın, suçsuz bir insanı öldürmesi için devlet adamına götürmeyin, sihirbazlık etmeyin, fâiz yemeyin, iffetli bir kadına zinâ isnâd etmeyin, savaşta cepheden kaçmayın. Bir de, sâdece siz yahûdilere mahsus olmak üzere, cumartesi yasağını çiğnemeyin!”

Bunun üzerine onlar Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in elini ve ayağını öperek:

– Şehâdet ederiz ki sen gerçek bir peygambersin, dediler. Resûl-i Ekrem:

“– O hâlde bana tâbî olmanıza mânî olan nedir?” diye sordu. Onlar:

– Dâvûd -aleyhisselâm-, devamlı olarak zürriyetinden bir peygamberin bulunması için Rabb'ine duâ etmişti. Şâyet sana uyacak olursak yahûdilerin bizi öldürmelerinden korkarız, dediler. (Tirmizî, İsti'zân, 33)

Bu rivâyetler ışığında âlimlerimiz bir kimsenin zühd ve takvasından, ilim ve şerefinden, dürüstlük ve adaletinden dolayı elinin öpülebileceğini söylemişlerdir. Ancak kişinin zenginliği ve dünyalığı için elinin öpülmesi uygun değildir. (İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 57)

Mahrem olmayan erkeklerle kadınların tokalaşmaları veya birbirlerinin ellerini öpmeleri de câiz değildir. Nitekim Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- kadınlardan biat alırken onlarla musâfahadan özenle kaçınmış (Buhârî, Talâk, 20) ve *“Ben kadınlarla tokalaşmam!”* buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Cihâd, 43) Ancak günümüzde bir kısım yanlış ve yerleşik geleneklere uyan bazı Müslümanların bu husûsta pek titiz davranmadıkları görülmektedir. Hâlbuki Müslümana yaraşan, her husûsta

üsve-i hasene olan Fahr-i Kâinât Efendimiz'in sünnetine tâbi olmaktır.

G. KONUŞMA ÂDÂBI

*“Özür dilemek zorunda kalacağın
bir sözü söyleme!” (İbn Mâce, Zühd, 15)*

Konuşmak, insanlar arasındaki iletişimi, muhabbeti ve anlaşım kaynaşmayı sağlayan büyük bir ilâhî lutuftur. Yani insanlar duygu ve düşüncelerini, arzu ve taleplerini çoğu kez konuşarak ifâde ederler. Bir kimsenin kullandığı dil ve üslûb, onu hayatta başarılı kılabilirdiği gibi hüsrâna da uğratabilir. Hatta kişinin dilini muhafaza etmesi, cenneti elde etme vesileleri arasında zikredilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz buyuruyor ki:

“Kim bana iki çenesi arasındaki (dili) ile iffet ve nâmusunu koruma sözü verirse, ben de ona cennet sözü veririm.” (Buhârî, Rikâk, 23) Bir başka hadis-i şerîf'te “En faziletli kimdir?” sorusuna Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Dilinden ve elinden Müslümanların emniyette olduğu kimsedir.” mukâbelesinde bulunmuştur. (Buhârî, İmân, 4-5) Fahr-i Kâinât Efendimiz konuşma âdâbıyla alâkalı bir kısım kâideler koymuştur ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Açık ve anlaşılır bir şekilde muhâtabın seviyesine göre konuşulmalı, gerektiğinde önemli görülen ifâdeler tekrar edilmelidir. Nitekim ashâbın, fasih ve belîğ bir üslûp ile konuşan Peygamber Efendimiz hakkındaki şu tespitleri oldukça önemlidir:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in konuşması her dinleyenin rahatlıkla anlayabileceği şekilde açıktı.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 18)

“Konuştuğu zaman onun kelimelerini saymak isteyen sayabilirdi.” (Buhârî, Menâkıb, 23)

“İyice anlaşılmasını istediği kelime ve cümleleri, üç kere tekrar ederdi.” (Tirmizî, Menâkıb, 9)

Sözün, muhâtap tarafından iyice anlaşılabilmesi için bazen tekrar edilmesi gerekebilir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de câlib-i dikkat vâkıâlar önemine binâen bir kaç kez tekrarlanmıştır. Meselâ şeytanın emr-i ilâhîye isyân edip secde etmemesi yedi yerde, Musâ -aleyhisselâm-'a îmân eden sihirbazların durumu ise dört yerde tekrarlanmıştır.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, namaz kıldırırken dikkat çekici âyetleri bazen iki, bazen üç defâ tekrarlardı. Sahâbeye nasihat ve îkazda bulunurken, bir kısım ifâdeleri tekrarladığı olurdu. Allâh dostlarının sohbetlerinde de bu şekilde tekrarlara çokça rastlamak mümkündür. Ancak bunun telkin maksatlı olması, sıkıcı olmaması ve cemaatin seviyesine münâsip olması gerekir.

Sözü anlayacak kimsenin bulunmadığı meclislerde konuşmak da nefesleri isrâf etmek mânâsına gelir. Zîrâ Meşhûrî'nin dediği gibi; “Âkilân tâ söz mahallin bulmadıkça söylemez!”

2. Bilgiçlik taslama ve kendini başkalarına üstün gösterme niyetiyle yapmacık konuşmalarda bulunmak veya insanların anlayamadıkları kelimelerle onlara hitap etmek şiddetle yasaklanmıştır. Sevgili Peygamberimiz:

“Şüphesiz ki Allâh Teâlâ, sığırın otu yerken ağzında evirip çevirdiği gibi, sözü ağzında evirip çevirerek lügat paralayan kimselere buğz eder.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 94)

Vazifesi hakkı ve hakîkati beyan olan Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, konuşmalarında hiçbir zaman san'at kaygısı taşımamıştır. Sevgili Peygamberimiz, tertemiz duygular içinde, şefkat ve merhamet hisleriyle dolu olarak ve ruhûnun en tabîî ifâdeleriyle konuşmuştur. Böylece onun mübarek sözleri apayrı bir güzellikte ve şânına yakışır bir hüsn-ü edeb üzere olmuştur.

3. Bağırıp çağırmak sûretiyle yüksek sesle konuşulmamalıdır. Kişinin karşısında sağır varmışçasına bağırarak ya da kavga ediyormuş gibi öfkeli bir ses tonuyla konuşması, doğru değildir. Kibar ve nazik bir üslûbun benimsenmesi, her zaman için en isâbetli yoldur. Kur'an-ı Kerim'in beyânıyla Lokman -aleyhisselâm- oğluna söz konusu metodu şöyle tavsiye etmektedir. “(Yavrum!) **Yürüyüşünde tabîî ol ve sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.**” (Lokman 31/19) Bir başka âyette de:

وَقُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“Kullarıma söyle, en güzel sözü söylesinler!” (el-İsrâ 17/53) buyurmaktadır. Hatta Allâh Teâlâ, Hz. Musâ ile kardeşi Hârûn'u, Fıravun'a gönderirken onu yumuşak bir sözle uyarmalarını istemiş (Tâhâ 20/43-44), muhâtab kafir de olsa âdâb gereği güzel bir üslûbun kullanılmasını emretmiştir. Bir hadis-i şerifte de, söylenecek güzel bir sözle bile cehennem

azabından kurtulunabileceği ifâde edilir:

“Yarım hurma vermek sûretiyle de olsa cehennemden korunun. Bunu da bulamayan (hiç olmazsa) güzel bir sözle cehennemden korunsun!” (Müslim, Zekât, 68)

4. İki kişinin, yanlarında bulunan üçüncü kişiyi dışlayarak aralarında fısıldaşmaları yasaklanmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz böyle bir tavrın, yalnız kalan kimsenin üzülmeye sebep olabileceğini belirtmektedir. (Buhârî, İsti’zân, 47) Olgun bir Müslüman ise mü’min kardeşini üzecek ve kalbini incitecek davranışlarda bulunmak istemez.

5. Bir mecliste herhangi bir konu görüşülüyor ise veya cevaplandırılmak üzere bir soru sorulmuşsa, ilk söz hakkı meclisin büyüğüne aittir. Bununla birlikte diğer kişiler de yeri geldiğinde edebe uygun bir şekilde fikirlerini beyân edebilirler. Nitekim bir hâdiseyi anlatmak için, yaşça en küçük olan Abdurrahman bin Sehl ilk önce söze başlayınca, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *“Sözü büyüklerine bırak, sözü büyüklerine bırak!”* buyurmuş, bunun üzerine olayı büyükler anlatmıştır. (Buhârî, Cizye, 12)

Abdullah bin Ömer şöyle anlatır: “Birgün Allâh Resûlü ashâbına:

«— *Bana mü’mine benzeyen bir ağacı söyleyin!*» buyurdu. Oradakiler çölde bulunan ağaçları tek tek saymaya başladılar. Gönlüme onun hurma ağacı olduğu düştü ve hemen söylemek istedim. Ancak orada benden büyük insanlar bulunduğundan konuşmaktan çekindim. Onlar cevâbı bilemeyip sükût ettiklerinde, Efendimiz onun hurma ağacı olduğunu söyledi.” (Müslim, Münâfikîn, 64)

6. Az ve öz konuşmalı, lüzumsuz tafsilattan kaçınmalıdır. Diğer bir ifadeyle çok konuşmamayı, yerinde ve ölçülü konuşmayı âdet edinmek gerekir. Allâh Teâlâ mü’minlerin mümtaz hasletlerini sayarken:

“O kimseler ki boş söz ve işlerden yüz çevirirler.” (el-Mü’minûn 23/3) buyurmakta, lüzumsuz sözlerle meşgul olmayı fâsıklık ve dalâlet olarak nitelendirmektedir. (Lokmân 31/6)

Peygamberimiz ise bu konuya şu hadisleriyle dikkat çekmektedir:

“Allâh’ı zikretmeksizin çok konuşmayın! Allâh’ın zikri dışında çok söz söylemek kalbi katılaştırır. Katı kalpli olanların ise Allâh’tan en uzak kimseler olduğunda şüphe yoktur.” (Tirmizî, Zühd, 62)

“Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, kişinin iyi

müslüman oluşundandır.” (Tirmizî, Zühd, 11)

Taşlıcalı Yahyâ, çok konuşanların çok hata yapacağını ifâde ile şöyle der:

Ehl-i dillerde bu mesel anılır
Kim ki çok söyler çok yanılır.

7. Maddî veya manevî hiçbir faydası olmayan, bilâkis zararı bulunan konuşmalardan şiddetle kaçınılmalıdır. Zîra:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında onu gözetleyen, yazmaya hazır bir melek bulunmasın.” (Kaf 50/18) âyet-i kerîmesi, insanın kendisine bahşedilen hayatın kelime kelime hesabını vereceğine dikkat çekmektedir. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- de şöyle buyurmuştur:

“Allâh’a ve âhiret gününe inanan, ya hayır söylesin ya da sussun!”
(Buhârî, Edeb, 31, 85)

8. Kişinin helâl mi haram mı, güzel mi çirkin mi, hayır mı şer mi henüz tam olarak kestiremediği bir sözü söylemesi de konuşma âdâbına aykırıdır. Hadis-i şerifte:

“Kul, iyice düşünüp taşınmadan bir söz söyleyiverir de bu yüzden cehennem in doğu ile batı arasından daha uzak bir yerine düşer gider.” buyrulmaktadır. (Buhârî, Rikâk, 23) Nitekim atalarımız da, “Bin düşün bir söyle” ve benzeri güzel sözleri söylerken bu hadislerden ilham almışlardır.

9. İkili ilişkilerde insanı müşkil duruma sokacak anlamsız sözlerden kaçınmak, dostlukların devamı açısından fevkalâde ehemmiyeti hâizdir. Fahr-i Kâinât Efendimiz:

وَلَا تَكَلِّمْ بِكَلَامٍ تَعْتَذِرُ مِنْهُ

“Özür dilemek zorunda kalacağın bir sözü söyleme!” buyurmuştur.
(İbn-i Mâce, Zühd, 15)

10. Mü’min her hâlukârda doğruyu konuşmalı, yalan söz ve yalan haberden şiddetle sakınmalıdır. Allâh Resûlü şöyle buyurmuştur:

“İnsan sabahlayınca, bütün âzâları dile mürâcaat eder ve (âdeta ona) şöyle derler; «Bizim haklarımızı korumakta Allâh’tan kork! Biz ancak senin söyleyeceklerinle ceza görürüz. Biz, sana bağlıyız. Eğer sen doğru

olursan biz de doğru oluruz. Eğer sen eğrilir, yoldan çıkarsan biz de sana uyar, senin gibi oluruz.» (Tirmizî, Zühd, 61) Kur'an-ı Kerîm ise aynı çerçevede bizlere şu uyarıda bulunmaktadır:

“Ey îmân edenler! Allâh’tan korkun ve doğru söz söyleyin ki Allâh amellerinizi salih hâle getirsin ve günahlarınızı bağışlasın.” (el-Ahzâb 33/70-71)

11. Gelecekle ilgili konuşurken “inşâallâh” demek, konuşma ile alâkalı bir diğer edeb kâidesidir. Kulun cüz’î irâdesi herhangi bir şeyin olması için kâfi bir sebep değildir. Önemli olan Allâh’ın dilemesidir. Zîra istikbale ait bir şey dilerken “inşâallâh” demek, Allâh’ın irâdesinin farkında olmak ve onun irâdesinin üstünde bir irâde tanımamak demektir. Nitekim bir âyet-i kerîmede; **«İnşâallâh» ifâdesini kullanmadıkça hiçbir şey için, «bunu yarın yapacağım» deme!**” buyrulmaktadır. (el-Kehf 18/23-24) Bir hadis-i şerifte ise Süleyman -aleyhisselâm-’ın istikbâle mâtuf bir işinde, inşâallâh demediği için dileğinin gerçekleşmediği haber verilmektedir. (Buhârî, Eymân, 3)

H. SAYGI (HÜRMET) ÂDÂBI

Âlemi Hızır bil bâtın u zâhir
Olayım der isen bu yolda mâhir
Harabât ehline hor bakma zâkir
Defîneye mâlik virâneler var.
İbrahim Hakî Erzurûmî

Aynı toplumda yaşayan insanlar, gerek sâhip oldukları maddî ve mânevî imkânlar açısından, gerekse cinsiyet itibarıyla farklılık arzederler. Ancak bu farklılıklara rağmen hepsi de insan olma vasfında eşittirler. Yani birlikte yaşamak zorunda olan fertlerin, birbirlerinin haklarına riâyet etmesi, karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde hayatlarını devam ettirmesi, insan olmalarının bir gereğidir. Dînimizin bu husûstaki emir ve tavsiyeleri ise meseleyi çok daha ciddî kılmaktadır. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُقَرِّ كَبِيرَنَا

“Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizî, Birr, 15)

Hadis-i şerif, küçüğe sevgi, büyüğe saygı göstermenin, Müslümanların temel ahlâkî vasfı olduğunu ortaya koymaktadır. Bir

toplumun bekâsında, sevgi ve saygı hayatî önem taşıyan iki temel esâstır. Ancak konumuzla doğrudan alâkalı olması bakımından saygı ve hürmet denilince, öncelikle küçüğün büyüğe karşı davranışı akla gelmektedir. Dolayısıyla burada bilhassa hadisin ikinci kısmının altını çizmek gerekir. O da şudur; büyüklerimize saygı duymayan, büyüklerin şerefini korumayan ve büyüklerin hakkını gözetmeyen hakiki ve kâmil bir Müslüman olamaz.

Büyüklerle saygı ve hürmete çağıran bir başka hadis-i şerifte ise Efendimiz, şöyle buyurmaktadır:

“Allâh Teâlâ, yaşımdan ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lutfeder.” (Tirmizî, Birr, 75)

Bilinen bir gerçektir ki, bugün yaşlı olan dün genç idi. Yine bugün genç olan da Allâh ömür verdiği takdirde yarın yaşlanacaktır. Cemiyette saygı geleneğinin nesiller boyu yaşatılması, herkesin bir önceki nesle mensup insanlara, sırf büyük olmaları sebebiyle hürmetkâr davranmalarına bağlıdır. Peygamberimiz bu hadis-i şerifte yaşlı insanlara hürmet edenlere, Hak Teâlâ'nın yaşlılıklarında kendilerine hizmet edecek kimseler lutfetmek sûretiyle ikrâmda bulunacağını bildirmektedir. Bunun anlamı, yaşlılara saygı gösteren gençlerin bu hareketinin karşılıksız kalmayacağıdır. Zîra saygı beklenmez, kazanılır. Ayrıca hadiste, yaşlı kişilere saygı gösterenlerin uzun ömürlü olacaklarına da bir işâret bulunmaktadır.

O hâlde her Müslümanın kendisinden yaşça büyük olanları dikkate alması, onlara gerekli saygıyı göstermesi ve yapabileceği hizmeti sunması gerekmektedir. Böyle yapılırsa toplum kesimleri arasındaki sevgi saygı bağları pekiştirilmiş olur. Nesiller mutlu ve sıcak bir ilgi ortamında hayatlarını sürdürürler.

Müslüman bütün mahlûkâta karşı saygılıdır. Hattâ o zâhiren saygı ve hürmete lâyık olmayan kötü ahlâklı kimselere karşı, saygıyı tâlim etme niyetiyle hürmetkâr davranır. Nitekim Cenâb-ı Hak seçkin kullarının hasletlerini sayarken onların, kendilerine câhilce muâmelede bulunan kimselere karşı bile mülâyim davrandıklarını ve “Diyelim sûfi-i nâdâna ıraktan yâ hû” hikmetince “selâmetle” deyip geçtiklerini beyân buyurmaktadır. Yine Allâh Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'yı Firavun'a gönderirken ona yumuşak söz söylemesini emretmesi, saygılı davranmanın en katı kalplerin bile husûmetini azaltacağını ve onları daha saygılı kılacağını göstermektedir.

Saygı göstermenin âdâbıyla alâkalı örnekler verecek olursak, herhangi bir ikrâmda sağ taraf gözetilmek sûretiyle büyükten başlanmalı

veya aynı mecliste büyüklerin konuşması lâzım gelen husûslarda küçükler öne çıkmamalıdır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki; *“Rüyamda dişlerimi misvaklıyordum. Derken beni, biri diğerinden daha yaşlı iki adam çekiverdi. Ben misvakı küçüğüne vermek istedim. Ancak bana, «büyüğe ver» denildi. Ben de büyüğe verdim.”* (Müslim, Rü’yâ, 19)

Burada, muhtemelen bu iki kişi aynı tarafta olmaları sebebiyle Efendimiz kendisine en yakın olana misvağı uzatmış, ancak Cebrâîl tarafından uyarılarak, misvağı yaşça büyük olana vermesi istenmiştir. Olayın rüyada cereyân etmesi ise hiçbir şeyi değiştirmez. Çünkü peygamberlerin rüyaları sahihtir.

Sehl bin Ebî Hasme -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Abdullah bin Sehl ve Muhayyisa bin Mes’ûd, barış günlerinde Hayber’e gitmişlerdi. İşlerini görmek için birbirlerinden ayrıldılar. Muhayyisa, buluşma yerine geldiğinde arkadaşını bulamadı. Onu aradı ve bir çukurda kanlar içinde ölü olarak buldu. Çevredeki insanların yardımı ile çıkardı ve defnetti. Sonra Medine’ye döndü. Abdullah’ın kardeşi Abdurrahman bin Sehl durumu öğrenince, yanına Mes’ûd’un oğulları Muhayyisa ve Huvayyisa’yı da alarak Peygamber Efendimiz’e gitti. Oradakilerin yaşça en küçüğü olan Abdurrahman, olayı anlatmaya başladı. Bunun üzerine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Sözü büyüklerine bırak, sözü büyüklerine bırak!” buyurdu. Abdurrahman sustu, olayı ötekiler anlattı.” (Buhârî, Cizye, 12)

Görüldüğü gibi burada yaş bakımından en küçükleri olmasına rağmen maktûlün kardeşi Abdurrahman, olayı anlatmak üzere söze başlamış, ancak Allâh Resûlü, büyüklerin hakkını gözetmek gerektiğine dikkat çekerek *“Sözü büyüklerine bırak”* buyurmuştur. Olayın, konumuzu ilgilendiren noktası da burasıdır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- su veya süt gibi bir şey içtiği zaman, hepsini içmez bir miktar bırakır, onu da sağ tarafında bulunana ikrâm ederdi. Sağ yanındaki yaşça küçük biri ise ondan izin almak sûretiyle sol yanındakilere ikrâm ederdi. Onun sünneti böyle idi.

Saygı ve hürmet gösterilecekler arasında büyükler yanında, ilmiyle âmil Kur’ân hafızları ve âdil hükümdarlar da bulunmaktadır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

“Saçı sakalı ağarmış Müslümana, okuyuşunda (teğannî ile) aşırı

gitmeyip, ahkâmıyla amel eden Kur'an hâfızına ve âdil hükümdara saygı göstermek, Allâh Teâlâ'ya duyulan saygı ve ta'zîmden ileri gelir.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 20)

Câbir -radiyallâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Uhud Gazvesi'nde şehid düşenleri her mezara iki kişi konacak şekilde bir araya getirtti ve sonra:

“– *Bunların hangisi daha çok Kur'ân bilirdi?*” diye sordu.

Neticede şehidlerden hangisi gösterildiyse, Efendimiz onu kibleye doğru ön tarafa koydu. (Buhârî, Cenâiz, 73, 76)

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu tür tavsiye ve uygulamalarıyla bilhassa Kur'an bilgisine sâhip olana saygının, sâdece yaşarken değil, ölümden sonra da geçerli ve gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerîm'de; **“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”** (ez-Zümer 39/9) buyrulmak sûretiyle genel anlamda ulemânın hürmete lâayık olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla âlimlere derecelerine göre saygı gösterilmeli, toplumda bilginin ve bilen insanların saygınlığı korunmalıdır.

Müslüman âlimler ve ârifler bunun pek güzel nümûnelerini sergilemişlerdir. **Muhammed Parsâ** hazretleri “Altın silsile”deki pîrlerinin isimlerini sırayla zikrettikten sonra onlara olan muhabbet ve hürmetini ifâde etmek üzere şöyle duâ ederdi:

أَحْيَاَنَا اللَّهُ تَعَالَى بِحُبِّهِمْ وَأَمَانَنَا عَلَيْهِ وَحَشَرَنَا مَعَهُمْ وَرَزَقَنَا مِنْ بَرَكَاتِهِمُ الْفُوزَ بِرِضَائِهِ وَلِقَائِهِ

وَبِالْحُسْنَى

“Allâh Teâlâ bizi onların muhabbeti ile yaşatsın, bu muhabbet üzere öldürsün ve mahşerde onlarla birlikte haşretsın. Onların bereketi hürmetine bizi rızâsı, likâsı, cennet ve cemâliyle rızıklandırınsın.”

Aslında “bilen kişi” hak ettiği şekilde itibar görmese bile, bir şey kaybetmez. Zîra “ilim” bizâtihi bir değerdir. Ancak değerın kıymetini bilmeyen toplumlar, yeni değerler üretmez ve bu nankörlüklerini pahalıya öderler. İslâm toplumunda ise değere saygı esastır. Herkese lâayık olduğu mevki verilir. Bilen ile bilmeyen asla bir tutulmaz. Bu sebeple Müslümanlar katında, her bilgi sâhibi hürmete şâyândır. Ancak âlimlerin de ihraz ettikleri mevkînin haysiyetini korumaları gerekir. Osmanlı Şeyhülsîlâmı, öpmek için eğilip eline sarıldığında Abdülhamit Hân'ın söylediğı şu sözler ne kadar mühimdir:

“Şeyhülislam Efendi, başınızı kaldırınız! Zîrâ bulunduğunuz makâmı temsil eden başınızdaki sarık, hiçbir zaman eğilmemelidir. (Necip Fazıl, s. 16)

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki “bilenler”, ilim sâhibi olup bilgileriyle amel edenler, yani ilimlerini yaşayanlardır. İlmiyle amel olmayıp, ondan yararlanmayanlar ise, “bilmeyenler, câhiller” gibidirler. O hâlde toplum içinde görecekları îtibar ve muâmele de ona göre olacaktır.

Hâsılı insan olma yönünden bütün insanlar aynı hakka sâhip olmakla birlikte, toplum içindeki saygınlıkları farklılık arzedebilir. Bu durumda bir âlime câhil gibi, bir büyüğe küçük gibi, bir yöneticiye sâde vatandaş gibi davranmak büyük bir muvâzenesizliktir. Her insana, toplumdaki yer ve mevkiine uygun şekilde muamele edilmesi onun en tabîî hakkıdır. Böylesi bir tavır, ayrımcılık ve iltimas değil, insanları seviyelerine göre değerlendirmektir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ

“İnsanlara mevki, makam ve seviyelerine göre muâmele ediniz!” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 20)

Bütün bunlarla birlikte saygıda, İslâm’ın tasvib etmediği aşırılıklardan kaçınılmalıdır. Meselâ Hîre’de halkın başkomutanlarına secde ettiklerini gören Kays bin Sa’d, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e durumu anlatmış, bir Peygamber olarak kendisinin secde edilmeye, yani hürmet ve ta’zîme daha layık olduğunu söylemiş, Allâh Resûlü ise şu karşılığı vermiştir:

“– Hayır böyle yapmayınız...” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 40)

Bu ifâdeden secdenin yalnızca Allâh’a yapılabileceği, yaratılmışlara secde etmenin ise saygıda aşırılık anlamına geleceğinden yasak olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Yine, kişinin karşılaştığı kardeşi veya arkadaşı önünde eğilip eğilmeyeceğini soran bir kimseye Resûl-i Ekrem Efendimiz; “Hayır eğilemez.” cevabını vererek, söz konusu davranışı tasvip etmemiştir. (Tirmizî, İsti’zân, 31) Zîrâ bir kulluk ifâdesi olan rukû vaziyetinin, yaratılmışlar için gösterilmesi, saygıda ifrattan başka bir şey değildir.

Bununla beraber mü’min, diğer mü’min kardeşlerine gereken hürmet ve saygıyı göstermeli, onu üzecek ve tahkîr edecek hareketlerden de uzak durmalıdır. Bu hususta Allâh Resûlü büyük bir titizlik göstermiştir. Ma’rûr

bin Süveyd şöyle anlatmaktadır:

Ben, Ebû Zerr -radiyallâhu anh-’ı üzerinde değerli bir elbise ile gördüm. Aynı elbiseden kölesinin üzerinde de vardı. Kendisine bunun sebebini sordum; Ebû Zerr şöyle dedi:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- zamanında birini annesinin zenciliğinden dolayı ayıplamıştım. Bunun üzerine Nebiyy-i zîşân Efendimiz bana:

“Sen, kendisinde câhiliye huyu bulunan bir kimsesin. Onlar sizin hizmetçileriniz ve aynı zamanda kardeşlerinizdir. Allâh onları sizin himâyenize vermiştir. Kimin himâyesinde bir kardeşi varsa, kendi yediğinden ona yedirsin, giydiğinden de giydirsin. Onlara üstesinden gelemeyecekleri şeyleri yüklemeyiniz. Şayet yükleyecek olursanız kendilerine yardım ediniz.” buyurdu. (Buhârî, İmân, 22)

Bir insanı ırkından ve renginden dolayı kınayıp ayıplamak dinimizde kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü renk, ırk, cinsiyet gibi doğuştan gelen özellikler kınama sebebi olmamalıdır. Bunları tenkit, yaratıcıyı tenkit etme anlamına gelir. Bir insanın cemiyet içindeki mevkîi ne olursa olsun, eğer Müslümansa bütün mü’minlerin kardeşidir ve ona gereken ihtiram gösterilmelidir.

Efendimiz, ashâbının kendisi için ayağa kalkmalarını istememiştir. Ebû Ümâme -radiyallâhu anh- anlatıyor; “Bir gün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- elinde bir baston olduğu hâlde yanımıza geldi. Biz de onu görünce ayağa kalktık. Bunun üzerine Peygamberimiz:

“Fârîsilerin büyüklerine yaptıkları gibi yapmayın!” buyurdu. (İbn-i Mâce, Duâ, 2) Bir başka rivâyette ise, *“Birbirlerine ta’zîmde bulunan Acemler gibi yapmayın”* buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 152)

Ancak Fahr-i Kâinât Efendimiz’in, Kızı Fâtıma (Ebû Dâvûd, Edeb, 143) ve azadlısı Zeyd bin Hârise gibi bazı sahabîleri karşılarken ayağa kalktığı görülür. (Tirmizî, İsti’zân, 32) Yine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hakemlik vazifesiyle görevlendirdiği Sa’d bin Muaz hakkında Ensâr’a hitaben; *“Efendiniz (veya en hayırlınız) için ayağa kalkınız”* buyurmuştur. (Buhârî, Meğâzî, 30)

Birbirine muhalif gibi gözüken yukarıdaki iki grup rivâyeti değerlendiren alimler, bilhassa ilim, ahlak ve fazilet sâhibi kimselerle birlikte cemiyetin faydası için çalışan makam ve mansıp sâhibi zevata,

gösteriş ve ta'zîm niyetiyle değil de hürmet ve muhabbet izhar etme düşüncesiyle ayağa kalkmanın caiz olduğunu belirtmişlerdir. (İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 49, vd) Efendimiz'in zât-ı âlîleri için ayağa kalkılmamasını istemesi ise onun ulvî tevâzûunun bir eseridir. Bundan daha önemlisi de, önceki toplumların büyüklerine gösterdikleri aşırı ta'zim sebebiyle şirke ve putperestliğe düşmüş olmaları; Peygamberimiz'in de ümmetini bu gibi tehlikelerden korumak istemesidir.

Öte yandan saygı ve hürmet addederek söylenen birtakım aşırı övgü ifâdelerinden uzak durmak gerekir. Zîra yerinde ve kararında yapılan medihler bir tarafa, gerçeklik payı bulunmayan yersiz övgülerin yanıltıcı ve güven zedeleyici bir tavır olduğu ortadadır. Nitekim huzurunda bir şahsı aşırı şekilde öven kimseye Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Yazıklar olsun sana! Arkadaşının boynunu vurdun.*” demiş ve bu sözü üç kez tekrarladıktan sonra şu uyarıda bulunmuştur; “*Şâyet biriniz bir kimseyi methetmeyi çok istiyorsa, «Öyle sanırım ki o şöyle şöyle iyidir.» desin. Bu sözünü methettiği şahsın o sıfatlarla muttasıf olduğunu bilerek söylesin. (İç yüzünü ise) Allâh (bilir ve ameline göre) hesâba çeker. Binâenaleyh herhangi biriniz Allâh'ı şâhid tutarak hiçbir kimseyi tezkiye ile methetmesin.*” (Buhârî, Edeb, 54)

Bir başka rivâyette de; “*Birbirinizi (ölçüsüz bir şekilde) methetmeyin. Zîra bu durum (methedileni) öldürmek (gibi)dir.*” buyrulmuştur. (İbn Mâce, Edeb, 36)

Dalkavukça yapılan övgü, çoğu kez methedeni yalan söylemeye, medhedileni de kibir ve gurura sevketmektedir. Yalan, kibir ve gurur gibi kötü vasıfların insanı mânen ve maddeten zaafa uğrattığı ortadadır. Bu sebeple Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- aşırı derecede methedenlerin yüzüne toprak saçılmasını yani bundan menfaat umanların beklentilerinin boşa çıkarılmasını, övgülerine itibar edilmemesini istemiştir. (Müslim, Zühd, 68) Hatta o, kendisini ölçüsüz bir şekilde övmemeleri için ashâbı kiramı mânidar bir şekilde uyarmıştır. Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh-anlatıyor:

“Bir adam Resûlullâh'ın yanına geldi ve «Ey efendimiz, ey efendimizin oğlu, ey en hayırlımız, ey en hayırlımızın oğlu» diye ona övgüde bulundu. Bunun üzerine Resûlullâh:

«Ey insanlar, Allâh'tan korkunuz! Şeytan sizi aldatmasın. Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Allâh'ın kulu ve resûlüyüm. Yemin olsun ki

beni Allâh'ın bana verdiği makamın üzerine çıkarmanızı da istemiyorum.» buyurdu.” (İbn-i Hanbel, III, 153)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in bu husûstaki bir başka uyarısı ise şöyledir; *“Hristiyanların Meryem oğlu Îsâ'yı aşırı bir şekilde övdükleri gibi siz de beni övmeyin. Ben ancak Allâh'ın kuluyum. O hâlde bana Allâh'ın kulu ve elçisi deyin.”* (Buhârî, Enbiyâ, 48)

Görüldüğü üzere Nebiyy-i Ekrem Efendimiz, sâdece gerçek vasıflarının dile getirilmesini istemiş, yüce zatı hakkında yapılacak abartılı övgülerden insanları sakındırmıştır. Zîra vaktiyle hristiyanlar, peygamberleri Hz. Îsâ'ya ulûhiyet isnadında bulunmuşlar ve onu Allâh'ın oğlu telâkki ederek aşırılığa düşmüşlerdi. (en-Nisâ 4/171; el- Mâide 5/72-77)

Dolayısıyla saygılı ve hürmetkâr olmak, ifrat ya da tefrit sayılabilecek davranışlardan kaçınmakla, yani îtidale ulaşmakla mümkündür ki bu da sünnetin tesbit ve ilân ettiği bir yoldur.

İ. GÜLME ÂDÂBI

“Çokça gülmeyiniz! Gülmenin aşırısı kalbi öldürür.” (Tirmizî, Zühd, 2)

Gülmek insanoğlunun umûmiyetle huzûrunu, sürûrunu ve bedîî duygularını dışa yansıtan bir husûsiyettir. Kişinin îcâb ettiği hallerde gülmesi, tabîî ve müspet bir davranıştır. Tabîî olmayan ise gerektiği zaman gülmemek veya aşırılık göstererek gülmeyi kontrol edememektir. Dolayısıyla yerinde ve kararında gülmek, âdâb açısından önem arzeder. Mâlum olduğu üzere gülmenin tebessüm etme, kahkaha atma gibi çeşitleri vardır. Bu husûsta dengeyi yakalamak için üsve-i hasenemiz Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tatbikatına bakmak gerekir. Hz. Aişe -radiyallâhu anhâ- diyor ki:

“Allâh Resûlü'nün küçük dili görünecek şekilde kahkahayla güldüğünü hiç görmedim. O (ekseriyetle) tebessüm ederdi.” (Buhârî, Tefsîr, 46/2)

Cerîr bin Abdullah anlatıyor; *“Fahr-i Kâinât Efendimiz, Müslüman olduğum günden beri beni huzuruna [girmekten alıkoymaz](#) ve her gördüğünde gülümserdi.”* (Buhârî, Edeb, 68)

Abdullah bin Hâris ise; *“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den daha çok tebessüm eden bir kimse görmedim.”* demiştir. (Tirmizî, Menâkıb, 10)

Hadis-i şeriflerden anlaşıldığına göre, Efendimiz -sallallâhu aleyhi

ve sellem- genellikle beşûş çehreli, güleç yüzlü idi. Yani o, en sıkıntılı anlarında bile umumiyetle üzüntülerini belli etmez ve yanındakilere hüznün verecek bir tavır sergilemezdi. Bilhassa çok sevdiği kimselerle karşılaştığında tebessümü bir kat daha artardı.

Öte yandan Sevgili Peygamberimiz'in, hoşuna giden bazı sözler veya olaylar karşısında, azı dişleri görünecek kadar güldüğü de nakledilmektedir.

Meselâ Hz. Âişe'nin naklettiği bir rivâyette kuraklıktan muzdarip olan halkın şikâyeti üzerine Habîb-i Ekrem Efendimiz musallâ denen açık bir alanda kısa bir hutbe iradından sonra namaz kılıp dua etmişti. Çok geçmeden gök gürleyip şimşek çakmaya başlamış ve bol miktarda yağmur yağmış, seller akmıştı. İşte bu arada insanların yağmurdan korunmak için koşuştuklarını gören Efendimiz, azı dişleri görününceye kadar gülmüştür. (Ebû Dâvûd, İstiska, 2)

Ebû Zerr -radıyallâhu anh- anlatıyor; Peygamber Efendimiz buyurdu ki, *“Ben cehennemden en son çıkacak ve cennete en son girecek olan kimseyi yakînen bilirim. Bu öyle bir adamdır ki kıyâmet gününde, getirilir ve, «Küçük günahlarını kendisine gösterin, büyük günahlarını ise gizleyin.» denilir. Bunun üzerine ona küçük günahları gösterilir ve:*

– Sen falan gün şunu şunu, falan günde şunları yaptın değil mi? denilir. Adamcağız da inkâr edemeyerek:

– Evet, der. Ancak bunların ardından büyük günahlarının da gösterilmesinden korkmaya başlar. Tam bu esnada ona:

– Senin için her kötülüğün yerine bir iyilik vardır, denilir. Bunun üzerine adam:

– Yâ Rabbî, ben bir kısım (günah) işler yaptım ki onları burada göremiyorum, der.”

Ebû Zerr -radıyallâhu anh-'ın belirttiğine göre Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu haberi anlattıktan sonra azı dişleri görününceye kadar gülmüştür. (Müslim, İmân, 314)

Abdullah bin Mesûd'un naklettiği şu rivâyette de Efendimiz'in güldüğünü görmekteyiz; *“Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle bir hâdisе anlattı: «Ben cehennemden en son çıkacak olan insanın durumunu bilirim. O, cehennemden sürünerek çıkar. Kendisine:*

– Haydi git, cennete gir! denilir. Bunun üzerine o adam cennetin yolunu tutar. Varıp kapısından içeri bakınca cennet ehlinin tamâmen yerlerini aldıklarını, her tarafın dopdolu olduğunu görür. Geri döner ve:

– Ya Rabbi, herkes yerini almış, her taraf tıklım tıklım dolu, girecek yer kalmamış! der. Kendisine denilir ki:

– Önceki bulunduğun zamanı(n yani dünyânın ne kadar geniş olduğunu) hatırlamıyor musun? O da:

– Evet ya Rabbi! der. Sonra ona:

– Öyle ise gönlünden ne geçiriyorsan dile, denilir. O da dilediğini ister. Neticede kendisine:

– Sana bu isteklerinin hepsi ve ayrıca dünyanın on katı daha verilecektir, denilir. Bunun üzerine adam:

– Yâ Rabbi, der. Benimle istihzâ mı ediyorsun! Sen ki şânı yüce bir Hükümdarsın!»

Abdullah bin Mesûd -radiyallâhu anh-, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu hâdiseyi anlattıktan sonra azı dişleri görülecek derecede güldüğünü ifâde eder. (Müslim, İmân, 308; Tirmizî, Cehennem, 10)

Gülme âdâbı husûsunda Nebiyy-i zî-şân Efendimiz'in sünnetinden, mütebessim bir çehreye sâhip olmamız gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında güzel bir davranış veya söz karşısında gülmenin tabîi olacağı da âşikârdır. Ancak katıla katıla gülmek, güldürmeyi meslek edinerek bunun için saatlerce program yapmak gibi aşırı tavırlar uygun değildir. Zîra aşırı gülmek şakacılığın, nüktedanlığın veya güler yüzlü olmanın değil, Allâh'tan gâfil olmanın bir netîcesidir. Nitekim Fahr-i Kâinât Efendimiz:

وَلَا تُكْثِرِ الضَّحْكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحْكِ تُمِثُّ الْقُلُوبَ

“Çokça gülmeyiniz! Gülmenin aşırısı kalbi öldürür.” (Tirmizî, Zühd, 2) buyurmak sûretiyle bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Hatta Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “Eğer sizler benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız.” (Buhârî, Tefsîr, 5/12) hadisiyle de âhireti kurtarma endişesiyle ağlamanın gülmeye tercih edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zira, ancak Allâh'ın azametini hissedenler ağlayabilir. Çok gülmek azamet-i ilâhîden habersiz olmaktan kaynaklanır. Bu sebeple Allâh Teâlâ:

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Artık yaptıkları şeylere karşılık az gülsünler, çok ağlasınlar!”

buyurmaktadır. (et-Tevbe 9/82)

J. ŞAKALAŞMA ÂDÂBI

Latîf olsa latîfe hoştur elbet
Velâkin hâriç olmaya edepten
Kastamonulu Beyânî

Türkçemizde mizah veya latîfe gibi kelimelerle de ifâde edilen şaka tâbiri, genellikle güldürme ve eğlendirme gâyesi taşıyan söz veya davranışlar için kullanılır.

Şakalaşma; samîmiyet netîcesinde insanları rahatlatma, gönüllere ferahlık verme, dostluk ve muhabbeti geliştirme gibi yararları göz önüne alındığında esas itibariyle meşru bir davranıştır. Gönüller Sultânı Efendimiz de zaman zaman şaka yapmış, bazı sahâbîlerin kendisine yaptıkları şakaları tasvip etmiş ve tebessümle karşılamıştır. Bununla birlikte yalana dayanan, incitici, alaycı, küçültücü, müstehcen ve ifrata kaçan şakalar yasaklanmıştır. Zîra Resûlullâh'ın gerek yapmış olduğu nezih şakaları gerekse bu husustaki sözlü tavsiyeleri latîfenin latîf olması gerektiğini açıkça telkin etmekte, böyle olmayanların benimsenmediğini göstermektedir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in şakalarının mutlaka gerçek bir yönü bulunurdu. O, yalana ve laubâli hallere şakacıktan da olsa tenezzül etmemiş ve böyle yapılmasını da münâsip görmemiştir. Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-'in naklettiği bir habere göre ashâb:

– Ya Resûlallâh! Bizlerin şaka yapmasını yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz şaka yapıyorsunuz! demişler, Allâh Resûlü:

“– Evet! Ancak ben, doğru olandan başkasını söylemem.” cevabını vermiştir. (Tirmizî, Birr, 57) Bir başka hadis-i şerifte ise bu husûsla alâkalı olarak şu uyarıda bulunmuştur; “Yazıklar olsun milleti güldürmek için yalan söyleyen kimseye, yazıklar olsun, yazıklar olsun!” (Ebû Dâvûd, Edeb, 80)

Efendimiz'in yaptığı doğru söze dayalı, incitici olmayan güzel ve nezih şakalarına gelince onlardan bir kaçını şöyle zikredebiliriz:

Safça bir adam bir gün Resûlullâh'tan binmek için bir hayvan istemişti. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Peki, seni bir dişi deve yavrusuna bindirelim.*” buyurdu. Adam ise hayretle:

– Yâ Resûlallâh! Ben dişi deve yavrusunu ne yapayım, o beni nasıl taşır, diyerek şaşkınlığını ifâde edince Lâtifler Lâtifi Efendimiz:

“– *Devenin küçüğü de büyüğü de muhakkak bir dişi deveden doğmamış mıdır?*” diye latîfede bulundu. (Tirmizî, Birr, 57)

Bir defâsında da ihtiyar kadının birisi Peygamberimiz’e gelerek:

– Yâ Resûlallâh! Cennete girmem için Allâh’a dua et! der. Efendimiz ise:

“– *Cennete yaşlı kadınlar giremez!*” diye mukâbeledede bulunur.

Verilen cevabın nüktelerini anlayamayan kadıncağız üzülür ve ağlamaya başlar. Bunun üzerine Âlemlere Rahmet Efendimiz durumu ona şöyle açıklar:

“– *Yaşlı kadınlar cennete o hâllerleriyle değil, genç ve güzel olarak girerler. Zîra Allâh Teâlâ Kur’an-ı Kerîm’de; «Biz (cennete giren kadınları) defterleri sağdan verilenler için yeniden yaratmışızdır; onları eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kılmışızdır.»* (el-Vâkıa 56/35-38) *buyuruyor.*” (Heysemî, X, 419; Tirmizî, Şemâil, s. 91-92)

Bir keresinde Abbas bin Mirdâs isimli şâir kendisine verilen ganimet malını az bularak Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e hitâben sitemkâr bir şiir söylemişti. Efendimiz bu haberi duyunca onu çağırdı ve:

“– *Senin dilini keseceğim*” dedi. Peygamberimiz Bilâl-i Habeşî’ye daha önce; “*Sana onun dilini kesmeni emrettiğimde kendisine bir elbise ver!*” diye tenbih etmişti. Sonra da:

“– *Ey Bilâl haydi götür şunu, kes dilini!*” buyurdu. Bilâl Abbâs’ın elini tutup götürürken Abbâs:

– Ya Resûlallâh! Dilimi mi kesecek, ey Muhâcirler dilimi mi kesecek, ey Ensâr dilimi mi kesecek, diye çılgılık atmaya başladı. Bilâl ise Abbas’ı çekip götürmeye devam ediyordu. Abbas feryadı çoğaltınca Bilâl:

– Sus! Bir elbise vererek Resûlullah seni susturmamı emretti, dedi. Neticede Bilâl-i Habeşî, sakinleşen Abbâs’a fazladan bir elbise daha verdi. (İbn-i Sa’d, IV, 273)

Enes bin Mâlik anlatıyor; Çöl halkından Zâhir adında bir şahıs vardı.

Bu zat Allâh Resûlü’ne her gelişinde çölde yetişen mahsüllerden hediyeler takdim ederdi. Döneceği zaman da Peygamber Efendimiz, ihtiyacı olan şeylerle onun heybesini doldurur ve şöyle buyururdu.

“– Zâhir, bizim çölümüz biz de onun şehriyiz.”

Resûlullah Efendimiz onu çok severdi. Görünüm itibâriyle fazla güzel değildi. Zâhir, bir gün elindekileri satmakla meşgul iken Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- onu arkasından kucaklayıp, mübârek elleriyle gözlerini kapadı. Zâhir ise:

– Kimsin sen? Bırak beni, diyerek kurtulmaya çalıştı, ancak gözlerini tutan zâtın Resûlullah olduğunu anlayınca rahatladı ve sırtını Fahr-i Kâinât Efendimiz’in göğsüne iyice yapıştırmaya başladı. Bunun üzerine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Bu köle satılıktır, almak isteyen var mı?” diye seslendi: Zâhir boynunu bükük ve hüzünlü bir edâ ile:

– Yâ Resûlallâh! Benim gibi değersiz bir köleye, vallâhi kuruş veren olmaz, dedi. Fahr-i Kâinât ise:

“– Hayır yâ Zâhir! Sen Allâh katında son derece kıymetli ve pahalısın!” buyurdu. (İbn-i Hanbel, III, 161)

Zâhir normalde hür bir insandı. Efendimiz onun için kul, köle gibi anlamlara gelen “abd” kelimesini kullanarak onun Allâh’ın kulu olduğunu kastetmiştir.

Mahmud bin Rebî de, “Ben beş yaşlarında iken Resûlullah’ın, evimizdeki kovadan ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum.” demiştir. (Buhârî, İlim, 18) Burada Allâh Resûlü’nün, çocukların seviyesine inerek onların mizacına uygun şakalar yaptığını, oyunlarına iştirak ettiğini ve bu sûretle fiilî bir örnek oluşturduğunu görüyoruz. Bu tutum Peygamberimiz’in çocuklara karşı muhabbet ve alâkasının bir yansımasıdır. Aynı zamanda bu yolla o çocuğa Fahr-i Kâinat Efendimiz manevî bir bereket de ulaştırmış olmaktadır.

Ayrıca çocuk yaşlarda Allâh Resûlü’nün hizmetinde bulunma şerefine nâil olan Enes bin Mâlik’e, Efendimiz’in zaman zaman “Ey iki kulaklı!” diye takıldığı rivâyet edilmektedir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 84)

Resûl-i Ekrem Efendimiz kendisi bizzat şaka yapmakla birlikte bazı sahâbîlerin şakalarını da müsâmaha ile karşılamıştır. Sahâbeden Nuayman

el-Ensârî isimli şakacı bir zat, bir gün Medîne’ye taze meyve ve sebze geldiğini görünce hemen onlardan alarak Resûlullah’a takdim eder:

– Ya Resûlallâh bunu senin için satın aldım, sana hediye ediyorum, der. Bir müddet sonra satıcı Nuayman’dan malının parasını istediğinde, onu Resûlullah’a getirip:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Şu adamcağızın ücretini versene, der. Efendimiz ise:

“– *Ey Nuaymân, sen onu bize hediye etmedin mi?*” diye sorar. Nuayman da:

– Ya Resûlallâh, alırken param yoktu, senin ondan yemeni de istiyordum. Bu sebeple aldım, der. Bunun üzerine Efendimiz güler ve meyvelerin ücretini öder. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, III, 570)

Nüktedân ve hazır cevap bir mizaca sâhip, aynı zamanda İslâm’ın ilk çilekeşlerinden olan Suheyb-i Rumî isimli sahâbî de Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile olan bir hatırasını şöyle anlatır; “Allâh Resûlü’ne uğradığımda sofrasında ekmek ve hurma vardı. Bana:

“– *Buyur ye!*” dedi. O sırada göz ağrısı çekiyordum. Hemen sofraya oturup yemeye başladım. Fahr-i Kainât Efendimiz bana takıldı ve:

“– *Hem gözüün ağrıyor hem de hurma yiyorsun ha!*” dedi. Ben de:

– Ağrımayan tarafıyla çiğniyorum yâ Resûlallâh! dedim. Bu cevâbım üzerine Efendimiz azı dişleri görününceye kadar güldü. (İbn Mâce, Tıb, 3)

Bir keresinde de Âişe vâlidemiz harîra isimli bir çorba yapmış ve Sevede validemizi buyur etmişti. Sevede’nin buna olumsuz cevap vermesi üzerine Hz. Âişe, “Ya yersin ya da yemeği yüzüne sürerim.” dedi. Yemeyince de elindeki bulaşığı Sevede vâlidemizin yüzüne sürmek istedi. Orada bulunan Resûl-i Ekrem Efendimiz araya girerek, benzer şekilde mukâbele etmesi için Hz. Sevede’ye yardımcı oldu. Aynı zamanda bu hâdis cereyan ederken tebessüm hâlinde idi. (Heysemî, IV, 315-316)

Netice itibariyle yukarıda kaydedilen haberler, zarif ve sevimli şakalaşmalar için birer misâldir. Bilhassa yarının büyüğü çocuklarla, aile saâdetinin devamını canlı tutacak olan eşlerle, toplumda pek iltifat görmeyen fakir fukara zümresiyle ve sevgi bekleyen kimselerle şakalaşmak, biz mü’minlere Peygamberî ölçü olarak takdim edilmektedir. Ancak şakalaşmada yalan sözden ve kırıcı olmaktan kaçınmak işin özünü teşkil

eder. Ayrıca zaman ve zemîne riâyet etmeksizin daima şaka yapmanın bir aşırılık olduğu da unutulmamalıdır. Aşırılık ise itidâli emreden sünnetin uygun görmediği bir durumdur.

K. ESNEME VE AKSIRMA ÂDÂBI

Esnemek, uykusuzluk, yorgunluk veya can sıkıntısı sebebiyle kişinin gayr-i irâdi bir şekilde ağzını açarak uzunca nefes alıp vermesidir. Bu hâl, bir bakıma dalgınlık ve gaflet göstergesidir.

Halk arasında “hapşıрма” diye de bilinen “aksırma” ise nefes kaslarının basınçlı hareketiyle kişinin içerisindeki havayı bir anda ağız ve burun yoluyla şiddetlice dışarı atmasıdır. Aksırmak vücûtta meydana gelen bir zorlama sonucu olur ve bu ihtiyâcı duyan kimse aksırdığı an ferahlar. Dolayısıyla bu durum esnemenin aksine vücût için bir zindelik vesilesidir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de aksırmanın Allâh Teâlâ’nın hoşlandığı bir durum olduğuna, esnemenin ise şeytandan geldiğine dikkat çekerek:

“Biriniz esneyeceği zaman gücü nisbetinde onu gidermeye çalışsın. (Ağzını açarak hâh demesin). Çünkü bir kimse esnediğinde şeytan ona güler.” (Buhârî, Edeb, 125) buyurmuş, bir başka rivâyette ise, *“Biriniz esnediğinde eliyle ağzını tutsun. Zîra şeytan onun ağzına girer.”* diye uyarmıştır. (Müslim, Zühd, 57-58)

Hadis-i şerifte şeytandan geldiğine dikkat çekilen esneme, genellikle çok yiyip içmek, karnı tıka basa doldurmak, hareketsizlik ve uyku hâlinin öne geçmesi gibi durumlardan kaynaklanır. Ayrıca esnemeye sebep olan durumlardan her biri şeytanın hoşlandığı işlerdir. Bu sebeple esnemek uygun bir davranış değildir. Mümkün mertebe önüne geçilmesi, her şeye rağmen engellenemediği durumlarda ise ağzın el ile kapatılması gerekir.

Gaflet sebebiyle meydana gelen esnemenin kurtulmanın değişik yolları vardır. Özellikle namazda esnememek için şu hususlara dikkat etmek lâzımdır:

- Tuvalet âdâbına riayet etmek,
- Her namaz için yeni bir abdest almak,
- İftitah tekbiri alırken elinin tersiyle masivayı arkaya attığının farkında olmak,

- Euzü besmeleyi şuurlu bir şekilde söylemek.

Allâh Teâlâ'nın kullarına bir ihsânı olduğu anlaşılan aksırmanın âdâbıyla alâkalı Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tavsiyeleri şöyledir:

“Sizden biriniz aksırdığı zaman, «elhamdülillah» desin. Kardeşi veya arkadaşı da ona, «yerhamükellâh» (Allâh sana merhamet etsin!) diye mukâbelede bulunsun. Aksıran ise, «yehdükümullahu ve yuslihu bâleküm» (Allâh sizi hidâyette kulsun ve hâlinizi ıslah etsin), desin!” (Buhârî, Edeb, 126)

Aksırma, beyin, burun ve boğazla alâkalı ise de gerçekte bütün uzuvlar ondan etkilenir ve sarsılır. Neticede bu durum vücut için zindelik ve sağlık vesilesi kabul edilir. Sağlık ise en büyük nimettir. Her nimete hamd ve şükür gerekir. İşte bu sebeple aksırma nimetine karşı da Allâh'a hamdedilir.⁸³ Hamd eden kimseye yanındaki mü'min kardeşlerinin “yerhamukellâh” diye duâ etmesi tavsiye edilmiştir. Aksırdığında hamdetmeyene ise mukâbelede bulunmaya gerek yoktur. Nitekim Enes -radiyallâhu anh- diyor ki, Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında iki kişi aksırdı. Efendimiz onlardan birine “yerhamükellâh” dedi, diğerine ise demedi. Kendisine yerhamükellâh duâsı yapılmayan kişi:

– Yâ Resûlallâh! Filân kimse aksırdı, ona “yerhamükellâh” dediniz; ben aksırdım, benim için bunu söylemediniz, deyince Efendimiz:

“– O kişi «elhamdülillâh» dedi, sen ise bunu söylemedin.” buyurdu. (Buhârî, Edeb, 127)

Efendimiz'in burada elhamdülillah diyen kişiye mukabelede bulunması, o kişinin hamd şuurunda olduğundan dolayıdır. Diğerisi ise bu şuurdan uzak olduğu için duadan mahrum kalmıştır.

Nezle sebebiyle çokça aksıran kimseye, her aksırmasında mukâbele edilmesi gerekmez. Zîra hadîsi şerifte bu duruma şöyle açıklık getirilmektedir: *“Kardeşine üç kez «yerhamukellâh» de, şâyet üçten fazla hapşırsa artık o nezle olmuş demektir.”* (Ebû Dâvûd, Edeb, 92)

Diğer taraftan toplumumuzda aksırana “çok yaşa” diyen ve bunun karşılığında “sen de gör” diye mukâbelede bulunanlar vardır. Bunlar da karşıdaki insan için iyilik temennîleridir. Ancak, mânâ açısından çok zayıf

⁸³ Aksırma esnâsında vücudun hayâtiyetini sağlayan kalb bir anlığına durup tekrar çalıştığından bir anlamda insanın ölüp tekrar hayata dönmesi bahis mevzûudur. Bu şuurla yapılan hamd daha derin bir anlam kazanmaktadır.

kaldıkları için, bu tür ifadelerin sünnette tavsiye edilen duâların yerini tutmayacağı âşikardır.

Bütün bunlarla birlikte aksırma esnasında kişinin eliyle veya bir mendille ağzını kapatması ve aşırı derecede ses çıkarmaması sünnete uygun bir davranıştır. Zîrâ Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- aksırırken ağzını bazı kere eliyle, bazen de bir mendille kapatır ve sesini de oldukça kısırdı. (Ebû Dâvûd, Edeb, 98)

L. YOLCULUK ÂDABI

“Allâhım! Ümmetimin (sabah) erkenden başladıkları işlerini bereketli kıl!” (Ebu Dâvûd, Cihâd, 78)

İnsan hayatının vazgeçilmez ihtiyaç ve vâkıalarından biri, yapılan yolculuklardır. Bu yolculuklar askerî, ticârî, ilmî maksatlarla olabileceği gibi ibret almak ve sıla-i rahim için de olabilir. Bunun haricinde beşeri hayat îcâbı daha farklı gayelerle de yolculuklar yapılır. Şu kadar var ki yapılan bu yolculukların; dinen “meşru” olması, belli bir gâyeye mâtuf olması ve Allâh ve Resûlü’nün emrine muhalif olmaması gerekmektedir.

Yolculukların esas hedefini, Rabbimizin rızası ve O’nun tâlim buyurduğu maksatlar teşkil etmelidir. Yüce Rabbimiz, Zâtı’nın azamet ve kibriyâ nişânelerini müşâhede etmek ve geçmiş nesillerin iyi veya kötü hâllerinden ibret alabilmek için seyr ü sefer yapmayı tavsiye ederek:

“(Resûlüm) de ki: Yeryüzünde dolaşın da (dîni) yalanlayanların âkıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakın!” (el-En’âm 6/11)

“(Resûlüm) de ki: Yeryüzünde dolaşın da Allâh’ın (kâinâtı) ilk olarak nasıl yarattığına ve sonra ikinci dirilişi nasıl tekrar ettiğine ibret nazarıyla bir bakın. Şüphesiz Allâh, her şeye kâdirdir.” buyurur. (el-Ankebût 29/20)

Kur’ân-ı Kerîm, samimi niyetlerle ve güzel gâyelerle sefere çıkmayı ve seyahati teşvik etmektedir. Bu maksatla seyahat edenleri; tevbe, ibadet, hamd, rükû ve secde edenler, emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münkerde bulunanlar ile birlikte zikrederek müjdelemiş ve övmüştür. (et-Tevbe 9/112) Bu sebeple olmalıdır ki ta Hz. Ömer’den itibaren İslâm âleminde yol ve konaklama tesisleri ciddi olarak ele alınmıştır. Meselâ Kahire’den yola çıkan bir kişi Bağdat’a gelinceye kadar yanına ne kendisi için azık ne de hayvanına yem almadan huzurlu ve emniyetli bir şekilde seyahat edebilmiştir.

Seyahat, tasavvufta seyr u sülûkun ikmalı için uygulanan bir metoddur. Bu uygulama ile doğup büyüdüğü, âşına olduğu yerlerden ayrılan kişi, dünyada fânî olduğunu hisseder. Ziyâret ettiği yerlerde kendisini kimsenin tanımaması neticesinde, gariplik duygusunu derinden hissetmesi onun maneviyatının ve şahsiyetinin tekamülüne vesile olur. Zira seyahat etmek, suyun akmak sûretiyle pisliklerden arınması gibi, sâlikî dünya bağlarından ve manevî kirlerden temizler.

Müslümanları, vâkıalardan ibret almak ve daha ziyâde mânevî bir gaye için seyahate teşvik eden İslâm dini, yolculuğun meşakkatine mukâbil dört rekâtlık farz namazları iki rekât kılmak, duruma göre oruç tutmayı ve Cuma namazı kılmayı ihtiyârî hâle getirmek, imkânını zâyi edene zekât alabilmek ve kurban kesmemek gibi bâzı kolaylıklar getirmiştir.

Allâh Resûlü, hicret, gaza ve benzeri vesilelerle birçok yolculuklar yapmıştır. Bu yolculuklarında dikkat ettikleri mühim hususlar vardır ki bunlar, ümmeti için de ittiba edilmesi gereken birer örnektir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, yolculuklarına umûmiyetle Perşembe günü çıkardı. Perşembe günü haricinde yolculuğa çıktığı pek nâdir olurdu. (Buhârî, Cihâd, 103; Ebu Dâvûd, Cihâd, 77)

Peygamber Efendimiz'in, yolculuk için bu günü seçmesinin şüphesiz pek çok hikmeti vardır. Zira bu gün, amellerin Allâh Teâlâ'ya arzedildiği (Tirmizî, Savm, 43) ve cennet kapılarının açıldığı bir gündür. (Müslim, Birr, 35) Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yolculuğu da Allâh rızası için yaptığından, bunun bir sâlih amel olarak Rabbine arzedilmesini istemiştir. Dolayısıyla mü'minlerin de bu hassasiyete dikkat etmeleri gerekir.

Yolculuğa erken saatlerde çıkmak, sabahın serinlik ve dinçliğinden istifâde etmek lâzımdır. Nitekim Nebiyy-i Ekrem Efendimiz; *"Allâhım! Ümmetimin (sabah) erkenden başladıkları işlerini bereketli kıl!"* diye dua eder, gönderdiği seriyye ve orduları sabahleyin erkenden gönderirdi. (Ebu Dâvûd, Cihad, 78) Nitekim meşhur bir atasözümüzde; *"Erken kalkan yol alır."* denilmektedir.

İşe erkenden başlamak, sadece yolculuk için değil ilim öğrenmek, ticaret yapmak gibi her türlü hayırlı iş için de pek mühim bir düstûr ve bereket vesilesidir. Mü'minler bu bereket kaynağından istifade etmelidirler. Sahâbeden ticaretle meşgul olan Sahr bin Vedâa el-Gâmidî'nin, ticaret mal ve kervanlarını sabah erkenden yola çıkarırdığı için malının arttığı ve zengin olduğu bildirilmiştir. (Tirmizî, Büyû', 6)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- yolculuğa çıkarken hayvanı üzerine binip iyice yerleşince üç kere tekbir getirir ve:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ. وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

“Bunu bizim hizmetimize veren Allâh’ı tesbih ve takdis ederiz; yoksa biz buna güç yetiremezdik. Şüphesiz biz Rabbimiz’e döneceğiz.”
(ez-Zuhruf 43/12-13) âyetini okur, sonra da şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوٰى وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضٰى. اَللّٰهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ. اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الصّٰحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْاَهْلِ. اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ وَعْتَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ وَسُوْءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْاَهْلِ

“Ey Allâhım! Biz, bu yolculuğumuzda Sen’den iyilik ve takvâ, bir de hoşnut olacağın amellere muvaffak kılmanı dileriz. Ey Allâhım! Bu yolculuğumuzu kolay kıl ve uzağı yakın et! Ey Allâhım! Seferde yardımcım, geride kalan çoluk çocuğumun koruyucusu Sen’sin. Ey Allâhım! Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüşte malımızda, çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten sana sığınırım.”

Efendimiz yolculuktan döndüğünde de aynı sözleri söyler ve şu cümleleri ilâve ederdi:

اٰمِيْنُ تَاٰمِيْنُ عَابِدُوْنَ لِرَبِّنَا حَامِدُوْنَ

“Biz yolculuktan dönen, tevbe eden, kulluk yapan ve Rabbimiz’e hamd eden kişileriz.” (Müslim, Hac, 425; Ebû Dâvûd, Cihad, 72)

Bu duada Sevgili Peygamberimiz, yolculuğa çıkan herkesin hissedebileceği müşterek endişe ve kaygıları dile getirerek, bunlar için Yüce Rabbimiz’e nasıl niyaz edileceğini fiilen göstermiştir.

Sevgili Peygamberimiz yolculuğa çıkarken ve binitine binerken şu âyet-i kerîmeyi de okurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ بِحَرْبِهَا وَمُرْسِيْهَا اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

“(Bindiğimiz bu vâsitanın) gitmesi de durması da Allâh’ın ismiyledir. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”
(Hûd 11/41)

Yolculuk esnasında Peygamber Efendimiz, ashabı ile birlikte tepelere çıktıklarında “Allâhüekber” derler, düzlüklere indiklerinde de “sübhânellâh” diye tesbih ederlerdi. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 72) Yine hac, umre veya bir gazadan dönerken her yokuş veya yüksek yere çıktığında üç kere “Allâhüekber” der sonra:

“Allâh’tan başka ilâh yoktur, O’nun ortağı yoktur. Mülk O’nundur, hamd O’na âittir. O, her şeye gücü yetendir. Biz yolculuktan dönen, tevbe eden, kulluk yapan ve Rabbimiz’e hamd eden kişileriz. Allâh verdiği sözü yerine getirdi, kuluna yardım etti ve o toplulukları hezimete uğrattı ve perişan etti.” buyururdu. (Buhârî, Cihâd, 158; Müslim, Hac, 428)

Ancak Allâh Resûlü, yolculukta tekbir getirip tesbihatta bulunurken îtidali muhafaza eder, aşırılıktan sakınır ve ashabına da bunu tavsiye ederdi. Fırsat düştükçe Allâh’ın azametini ve O’na saygılı olmayı hatırlatırdı. Bu hususta sahabeden Ebû Musâ el-Eş’arî -radiyallâhu anh-’ın rivayet ettiği şu hâdise ne kadar ibretlidir:

“Biz bir yolculukta Efendimiz ile birlikte idik. Tepelere çıktıkça «Allâhüekber, Lâ ilâhe illallâh» diye yüksek sesle tekbir ve tehlil getirdik. Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem; *«Ey Müslümanlar! Kendinizi zorlamayınız. Zira siz sağıra veya burada olmayan birine seslenmiyorsunuz. Allâh dâima sizinle beraberdir, işitir ve size sizden daha yakındır.»* buyurdu.” (Buhârî, Cihâd, 131; Müslim, Zikr, 44)

Peygamber Efendimiz yolculuklarında; *“Ey yeryüzü! Benim Rabbim de senin Rabbin de Allâh’tır. Senin ve sendekilerin şerrinden, sende yaratılanların ve üzerinde dolaşıp duranların şerrinden Allâh’a sığınırım. Arslanın, büyük yılanın, diğer yılan ve akreplerin şerrinden, burada yaşayanların, doğuran ve doğanların şerrinden Allâh’a sığınırım.”* (Ebû Dâvûd, Cihâd, 75) diye duâ ederdi. Ayrıca Efendimiz şerlerden muhafaza etmesi için Allâh’a iltica edilmesini tavsiye ederek:

“Kim bir yerde konaklar da sonra:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

«Yarattıklarının şerrinden Allâh’ın mükemmel kelimeleri (âyet, sıfat ve isimleri)ne sığınırım.» derse, konakladığı o yerden ayrılınca kadar hiçbir şey ona zarar veremez.” buyururdu. (Müslim, Zikir, 54-55)

İnsan yolculuğa yalnız çıkmamaya gayret göstermelidir. “Evvel refik sümme’t-tarîk; önce arkadaş sonra yolculuk” düsturundan hareketle kendi-

sine güzel bir yol arkadaşı edinmelidir. Pîr Mehmed Azmî, yalnız başına yola çıkmanın akıl işi olmadığını, bunun birçok tehlikeler taşıdığını şöyle ifâde etmektedir:

Âkil isen eyleme tenhâ sefer
Yalnız gitmekte vardır çok hatar.

Yolculuk esnasında, tabîî sıkıntıların yanında beklenmedik durumlar da vuku bulabilmektedir. Değişik sebeplerle insanlar yardıma muhtaç olurlar. Kiminin çocuğu hasta olur, kiminin azığı biter, kiminin hayvanı rahatsızlanır, kimisinin de ya arabası ârıza yapar veya benzeri ihtiyaçlar olabilir. Zira السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ السَّفَرِ “Sefer, cehennem ve ateş manasına gelen Sekar’dan bir parçadır. (Hatta yazılışlarında bile sadece bir nokta farkı vardır.)”

Zâten Hz. Ali -radiyallâhu anh- da:

“Eğer Rasûlullah’ın «es-Sefer kıt’atün mine’l-azâb (yolculuk azâptan bir parçadır)» (Buhârî, Umre 19) beyânı olmasaydı, ben «es-Sekar kıt’atün mine’s-sefer (Cehennem azabı yolculuktan bir parçadır)» derdim” sözüyle, seferdeki sıkıntının büyüklüğünü anlatmak istemiştir.

O hâlde bu gibi durumlarda Müslüman, muhakkak yanındaki insanlara yardımcı olmalıdır. Bu da yolculukta İslâm’ın emrettiği edeplerden biridir. Ebu Said el-Hudrî -radiyallâhu anh- anlatıyor:

“Allâh Resûlü ile bir yolculukta beraberken devesi üzerinde bir adam çıkageldi. (Yardım talebiyle) sağına soluna bakınmaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz:

«Yanında fazla binek hayvanı olan olmayana versin, fazla azığı olan da olmayana versin!» diye hemen hemen her çeşit malı saydı. Öyleki biz, hiçbir malın fazlasında, hiçbirimizin hakkı olmadığı düşüncesine kapıldık.” (Müslim, Lukata, 18)

Câbir -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz bir gazveye çıkacağı zaman:

“Ey Muhâcirler ve Ensâr topluluğu! Malı ve akrabası olmayan kardeşleriniz vardır. Her biriniz onlardan iki veya üç kişiyi yanına alsın” buyururdu. Aslında bizlerin de ancak bir kişi ile nöbetleşe binebileceğimiz bir devemiz vardı. Ben nöbetleşe binmek üzere iki (veya üç) kişi aldım. Benim de ancak onlardan biri kadar deveme binme hakkım vardı. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 34)

Yine Câbir -radiyallâhu anh-, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve

sellem-'in yolculuk esnasında yol arkadaşlarına yardım etmek için arkadan yürüdüğünü, yürümekte güçlük çeken kimseleri terkisine bindirdiğini ve onlara dua ettiğini haber vermektedir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 94) Bir grupla hareket edilirken en zayıf kişinin seviyesi dikkate alınarak hareket edilmelidir. Zîrâ bir zincirin kuvvetliliği en zayıf halkasıyla ölçülür.

Yolculuk mânâsına gelen “sefer” kelimesinde açma, ortaya çıkarma mânâları da vardır. Bundan hareketle yolculuklar, insanların karakter ve iç dünyalarının açığa çıkıp anlaşıldığı en önemli anlardır. Nitekim şu hâdise de bunu açıkça ifâde etmektedir:

Bir adam Hz. Ömer'in huzûrunda birini methetmişti. Hz. Ömer ona:

– O kimseyle herhangi bir ticâretiniz, alış verişiniz oldu mu?

– Hayır.

– Onunla komşuluk yaptınız mı?

– Hayır.

– Peki beraber yolculuk yaptınız mı?

– Hayır.

Bunun üzerine Hz. Ömer:

– O hâlde siz hiç tanımadığınız birinden bahsediyorsunuz, demiştir.

Özellikle pek meşakkatli ve yorucu olan hac yolculuklarında bu husus daha açık bir şekilde tebellür etmektedir. Çok küçük sebeplerden dolayı büyük kırgınlıklar ve kargaşalar olabilmektedir. Bu, insanın za'fiyetinden ve içinde sakladığı menfîliklere mâni olamamasından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki böyle kudsî bir yolculukta gâyet nezâketli, sabırlı ve tahammüllü olmak; kötü sözden, münâkaşadan ve her türlü günahlardan uzak durmak gerekmektedir.

Yolculuktan maksat hâsıl olduğunda, fazla oyalanmadan hemen dönülmelidir. Fahr-i Kâinât Efendimiz, yolculuğun bir çeşit azâp olduğunu, insanı düzenli bir şekilde yiyip içmekten ve uyumaktan alıkoyduğunu belirterek:

“Yolculuğa çıkan biri işini bitirince, evine dönmekte acele etsin!” buyururdu. (Buhârî, Umre, 19; Müslim, İmâre, 179)

Zira insanın üzerinde, başta kendisinin olmak üzere, ailesinin ve

çoluk çocuğunun da hakkı vardır. Bir Müslüman, hayatını tanzim ederken, üzerine düşen vazife ve sorumluluklar arasında muvâzene tesis edebilmelidir. Bu da ancak her şeye, layık olduğu hakkını vermekle sağlanabilir.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, uzun bir süre âilesinden ayrı kalan kimsenin, evine gece vakti ansızın gelmesini de yasaklamıştır. (Buhârî, Nikâh, 130; Müslim, İmâre, 183)

Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh-'ın bildirdiğine göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizzat kendisi de, yolculuktan evine gece değil kuşluk vakti veya akşam üstü dönerdi. (Müslim, İmâre, 180)

Şüphesiz bu edebin pek çok hikmeti, ferdî ve ailevî faydaları vardır. Özellikle haberleşme imkânı olmayan zamanlarda bu hususa dikkat edilmelidir. Zîrâ evdekiler, şeklen ve rûhen kendilerini hazırlama imkân ve fırsatı bulacaklar, eksikleri tamamlayacaklar ve eve çeki düzen vereceklerdir. Haber verilmişse zaten sürpriz olmayacak ve bir problem doğmayacaktır. Eğer haber vermek mümkün değilse kişi, programını gündüzleyin eve ulaşacak şekilde düzenlemelidir.

Ka'b bin Mâlik -radiyallâhu anh-'den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir yolculuktan döndüğü zaman ilk olarak mescide uğrar ve iki rekât namaz kılar. (Buhârî, Meğâzî, 79)

Bu şekilde bir davranış, pek çok hikmet ve faydayı ihtivâ etmektedir. Öncelikle bu, yolculuğumuzu sağ salim tamamlayıp dönmemizi nasip ettiği için Yüce Rabbimiz'e bir hamd ve şükrân ifadesidir. İkinci olarak, abdest ve namaz insanı her türlü maddî mânevî pisliklerden temizler ve hem beden hem de rûhen dinçlik verir. Yolculuk ise kısa mesâfeli bile olsa insanı yorar ve halsiz bırakır. Yoldan döndüğümüzde abdest alıp mescidde kılacağımız iki rekât namaz, bu yorgunluğu atmaya ve ailemizin yanına daha dinç, neşeli ve huzurlu varmamıza vesile olur. Ayrıca eve varmadan biraz bekleme fırsatı bularak, biz yokken meydana gelen ölüm, hastalık vesâire gibi herhangi bir fevkalade durumla alakalı bilgi alma imkânı bulmak ve âniden haberdar olunduğu zaman insanı derinden sarsacak olan bu tür şeylere karşı ruhen hazırlanmak mümkün olacaktır.

M. YATMA VE UYUMA ÂDÂBI

Yatma seherde, uğrarsın derde
Söyle her yerde elhamdülillâh

Yüce Rabbimiz, gündüzü daha çok maişetin temini için çalışma, geceyi de uyku ve dinlenme vakti yapmıştır. Âyet-i kerimelerde şöyle buyrulur:

“O (Allâh), geceyi sizin için (örtünecek) bir elbise, uykuyu bir dinlenme, gündüzü de kalkıp çalışma zamanı yapmıştır.” (el-Furkân 25/47)

“Uygunuzu dinlenme (vasıtası) yaptık. Geceyi de (sizi örten) bir elbise yaptık.” (en-Nebe’ 78/9-10)

Gece karanlığı, örtücü ve gizleyici olduğu için elbiseye benzetilmiş ve uyku dinlenme vasıtası olarak takdim edilmiştir. Çünkü uyuyan çalışmayı bırakmak ve hareketsiz kalmak sûretiyle istirahat eder.

Gerçekten geceler, sıhhî, ictimâî, ahlâkî ve bedîî bir libâs, yâni örtüdür. Dünya boyuna göre biçilmiş bir kudret, huzur ve nîmet elbisesidir. İzdivaç kanunu bakımından da bir seâdet libâsı, mahremiyeti koruyan bir sır perdesi, maddî ve mânevî olarak gizlenme isteyenler için de bir sığınaktır. Bu bakımdan geceler, bir taraftan Hak âşıkları için bir vuslat demi olurken diğer taraftan mücrim ve nefesine mağlûb olanlar için de büyük bir aldanıştır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-; **“Uyku ölümün kardeşidir.”** buyurmuştur. (Suyûtî, II, 162) **“Sizi geceleyn öldürür (gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen O’dur...”** (el-En’âm 6/60) âyetinde de bu gerçeğe işâret edilmiştir. Bunun mânâsı, tefekkür-i mevt için başkalarının cenâzesinde bulunmaktan daha yakînî bir sûrette, insanın kendi uykusunu tefekkür ederek ölümün hakikatini idrâk etmesidir.

Bu sebeple Müslüman, gecenin karanlığında kendisini uyğunun kollarına bırakırken, bir daha dönüşü mümkün olmayan bir gidiş olabilir mülâhazasıyla hazırlıklı bulunmalıdır. Sevgili Peygamberimiz, ümmetine yatma ve uyumanın nasıl olması gerektiği noktasında çok güzel edep kâideleri tâlim etmiş ve bunu örnek yaşayışıyla göstermiştir. O, uyumak istediği zaman sağ yanının üzerine yatar, sağ elini sağ yanağının altına koyar, sonra da şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ اَسَلَمْتُ نَفْسِيْ اِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ اَمْرِيْ اِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِيْ اِلَيْكَ

وَاَجَلْتُ ظَهْرِيْ اِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً اِلَيْكَ لَا مَلْجَا وَلَا مَنْجَا مِنْكَ اِلَّا اِلَيْكَ.

اَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِيْ اَنْزَلْتَ وَبِرَبِّكَ الَّذِيْ اَرْسَلْتَ

“Allâhım! Kendimi Sana teslim ettim, işimi Sana havâle ettim, yüzümü Sana çevirdim. (Rızâm) isteyerek ve (azâbından) korkarak sırtımı Sana dayadım, Sana sığındım. Sana karşı yine Sen’den başka sığınak yoktur. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin Peygamber’e inandım.” Bir sahâbîsine de şöyle demişti:

“Eğer bu duâyı yapıp yattığın gece ölürsen, îmân üzere ölürsün. Bunlar yatmadan önceki son sözlerin olsun.” (Buhârî, Deavât, 7)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in yatağının duruş şekli, mevtanın kabre konuş istikâmetindeydi. Uyumak üzere yattığı zaman başı mescide doğru gelirdi. (Ebu Dâvûd, Edeb, 97) Uyurken altına serdikleri örtü de kabre konanların üzerindeki kefene pek benziyordu. Es’ad Erbilî hazretleri Farsça bir beytinde Efendimiz’in bu hâlini şöyle anlatır:

“Marifet nurlarının tecellî ettiği yer mâdem ki topraktır; benim vücûdum yataklar üstünde yatmak arzusunda değildir.” (Divân, s. 14)

Müslüman, uyumasının bile bir ibadet olduğu şuuru içinde bir hayat sürmelidir. Çünkü o, her ânının Allâh’ın murâkabe ve müşâhede altında olduğunu, Allâh’ın kendisini her an gördüğünü, her işlediğini bildiğini, her söylediğini duyduğunu, hatta kalbinden geçirdiği her şeyden ânında haberdar olduğunu bilir. İşte bu sebeple, Allâh’tan bir an olsun gâfil olmamaya çalışır. Cenâb-ı Hak mü’min kullarına uyku vâsıtasıyla nice mânevî ikramlarda bulunur. Bunlardan biri de sâdık rüyâlardır.⁸⁴

⁸⁴ Uyku sırasında insanın maddî âlemlerle irtibatı asgarî seviyeye iner. Bedene hapsedilmiş olan rûha âit hisler güçlenir. Bu sûretle rüyâlarında gayb âlemini seyretmek, bâzı sâlih kullara nasîb olur. Rüyâ üç kısımdır:

1. Şeytânî rüyalar: Şeytanın, insanı korkutmak, rûhu sıkıntıya düşürmek veya mahzûn etmek maksadıyla ilk eylediği rüyâlardır. Yüksek bir yerden düşmek veya insanı tesir altında bırakan kargaşa ve felâket sahneleri görmek gibi. Böyle rüyâların bir esâsı yoktur. Böyle bir rüya gören, gördüğünü kimseye anlatmamalı ve şeytanın iğvasından Allâh’a sığınmalıdır.

2. Hâricî bir tesirle görülen rüyâlar: Kişinin hâl ve hayâline bağlı olarak rüyâsına ak-seden manzaralardır. Meselâ çok tuzlu yemiş olan bir kimsenin rüyâda bolca su içmesi veya yahut da zihnini fazlaca meşgûl eden bir meselenin rüyâsına aksetmesi gibi. Bunların da tâbiri yoktur.

3. Sâdık rüyâlar: Böyle rüyâlar net olarak hatırlanırlar. Bunlar, Cenâb-ı Hak tarafından ya beşâret (müjde) veya yahut da îkâz mâhiyetindedir. Sâdık rüyâlar, ehli tarafından tâbire, yâni şifrelerinin çözülmesine muhtaçtır. Rüyâ tabiri de Hak vergisi ve bazı kâidelere istinâd eden bir ilimdir. Bunun için rüyâyı tâbir edenin, mânevî bir iktidâra sâhip olması gereklidir. Aksi hâlde yanlış tâbirin tehlikeleriyle karşılaşılır. Zîrâ, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-; “... Rüyâ, ilk tâbirciye göre tahakkuk eder.” buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Ta’bîr, 7) (Bkz. Osman Nûri Topbaş, Tasavvuf, s. 389-395)

Efendimiz'in tavsiyelerine uygun olarak yatmak, kişinin uykusunu bile ibadete çevirmekte ve onu Allâh'ın güvencesine almaktadır. Allâh'ın güvencesine inanmış bir insana Allâh'ın izni olmaksızın hiç kimse ve hiçbir şey zarar veremez. Son derece açık ve net ifadelerden ibaret olan bu duanın anlamını her birimiz derinden düşünürsek, sanki Allâh'a son defa hâlimizi arzlediymiş gibi bir hisse kapılırız. Zîrâ yaptığımız bir dua son duamız, kıldığımız namaz son namazımız, tuttuğumuz oruç son orucumuz, kısacası yaptığımız herhangi bir iş son işimiz olabilir.

Peygamber Efendimiz'in sünnetlerinden biri de her işe sağdan başlamak. Dolayısıyla o, yatarken de sağ tarafı üzerine yatmayı tercih etmiştir. Üstelik, bu şekilde yatmak sağlık açısından da faydalıdır. Bilindiği gibi, insanın kalbi ve midesi sol tarafındadır. Her iki uzvumuz da çok önemli olup, sıkışmaları sağlık açısından son derece zararlıdır. Bu sebeple doktorlar kalp ve mide üzerine yatmamayı tavsiye etmektedirler.

Habîb-i Ekrem Efendimiz'in, sefer ve benzeri sebeplerle hâne-i saâdetlerinin hâricinde olduğu zamanlarda, yatma ve uyuma tarzı biraz daha değişik olmuştur. Bu durumda sağ tarafına yatıp sağ dirseğini dikerek, sağ elinin ayasını sağ yanağının altına destek yaparak yatmıştır. (Müslim, Mesâcid, 313) Bu yatma şekline daha çok arâzide baş altına yastık yapacak bir nesne bulunmadığı takdirde, onun yerini tutsun diye başvurulur. Yine Efendimiz kısa süreli uyumak istediğinde ve bilhassa zarûret icâbı geç yattığında sabah namazını geçirme endişesi ile böyle yapmıştır. (Buhari, Deavât, 5; Müslim, Misâfirîn, 121-122)

Efendimiz'in yatarken ve uykudan uyanırken okuduğu başka dualar da vardır. Yatarken:

اَللّٰهُمَّ بِاسْمِكَ اَمُوْتُ وَاَحْيَا

“Allâhım! Senin isminle ölür ve dirilirim.” diye dua eder; uykudan uyandığı zaman da:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَحْيَاَنَا بَعْدَ مَا اَمَاتَنَا وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ

“Öldürdükten sonra bizi dirilten Allâh'a hamd olsun. Dönüş ancak O'nadır.” derdi. (Buhari, Deavât, 8)⁸⁵

⁸⁵ Allâh dostlarından birisi de Peygamberimiz'in bu duasından ilham alarak yatarken “Allâh'ım beni Sen'inle öldür Sen'inle dirilt.” diye dua ederdi.

Fahr-i Cihân Efendimiz, Allâh'ı zikretmeden yatan kimsenin eksik bir iş yaptığını belirtirdi. (Ebu Dâvûd, Edeb, 25) Kendisi de her gece yatağına girdiği zaman İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okuyarak ellerine üfler ve onları vücuduna sürerdi. (Buhari, Fedâilü'l-Kur'an, 14) O, çalışmaktan elleri yara bere içinde kalıp kendisinden bir hizmetçi talebinde bulunan kızı Fâtıma'ya, yatağına girip istirahatata çekileceği zaman; *“Otuz üç defa Allâhuekber, otuz üç defa sübhânellâh ve otuz üç defa da elhamdülillâh”* demesini tavsiye etmiştir. Böyle yapmasının, hizmetçi istihdam etmesinden daha hayırlı olacağını söylemiştir. (Buhari, Deavât, 11) Efendimiz Hz. Fâtıma'nın, gündelik işlerden yorulup yatmak isteyince bu zikirleri yapmak sûretiyle, bir anlamda günün yorgunluğunu üzerinden atmasını da hedeflemiştir.

Yatmadan önce, yatılacak yerin gözden geçirilmesi, herhangi bir zararlı şeyin olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Resûl-i Mütebâ Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Biriniz yatağına yatacağı zaman elbisesinin bir ucuyla yatağını silkelesin. Çünkü yatağından ayrıldıktan sonra oraya hangi zararlıının girdiğini bilemez. Sonra da şöyle desin; «Rabbim! Sen'in isminle yatağıma yattım, yine Sen'in isminle yatağımdan kalkarım. Eğer uykuda canımı alacaksan, bana merhamet edip bağışla! Şayet hayatta bırakacaksan, iyi kullarını muhafaza ettiğin gibi beni de fenalıklardan koru!»” (Buhârî, Deavât, 13)

Muntazam evlerde, apartmanlarda yaşayan kimseler bu hadîs-i şerifteki tavsiyenin sebebini gereği gibi anlamakta zorlansalar da kapısı, bacası düzenli olmayan çöl ve köy evlerinde yaşayanlar bunun ehemmiyetini çok iyi bilirler. Ancak bu edep, şehir hayatı için de geçerlidir. Zira buralar da işne ve benzeri tehlikeli şeylerden tamamıyla uzak değildir.

Ayrıca Efendimiz, kişinin korkuluğu olmayan dam gibi tehlikeli yerlerde yatmasını da yasaklamıştır. (Tirmizi, Edeb, 82)

Peygamber Efendimiz'in yasakladığı yatış şekilleri de vardır. Bunlardan biri yüzüstü yatmaktır. Allâh ve Resûlü'nün hoşlanmadığı bu durumlardan uzak durmalıdır. Tahfe bin Kays -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

“Bir ara mescitte yüzükoyun yatmıştım. Baktım ki bir adam ayağıyla bana dürtüyor ve:

“Bu, Allâh'ın kızgınlığına sebep olan bir yatış tarzıdır.” diyordu. Bir de baktım o, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- imiş! (Ebû Dâvûd, Edeb, 94)

Bu yatış şekli Allâh ve Resûlü'nün hoşnutsuzluğuna sebep olduğu gibi insanın sağlığına da zararlıdır. Mide ve kalp gibi âzâların sıkışmasına sebep olur. Aynı zamanda edebe aykırı ve görüntüsü çirkindir. Netice itibarıyla, Efendimiz'in sakındırdığı bu yatış biçiminden uzak durmak bizler için en uygun ve en doğru yoldur.

Abdullah bin Yezîd -radiyallâhu anh-, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i mescidde bir ayağını diğer ayağı üzerine atmış, sırt üstü yatar-ken gördüğünü nakletmektedir. (Buhârî, Salât, 85) Diğer bir sahih rivâyette ise; *“Uzanıp yattığın vakit ayaklarını birbirinin üzerine koyma!”* buyrulur. (Müslim, Libas 73) Bu hadisler arasında bir zıtlık yoktur. İkinci hadis, avret mahallinin tamamıyla veya bir kısmı açılacak şekilde, sırt üstü uzanarak bacak bacak üstüne koymayı yasaklamaktadır. Önceki ve bizzat Efendimiz'in davranış tarzını gösteren hadis ise açılıp saçılmaya meydan vermeyecek tarzda câiz olan şekli göstermektedir.

Efendimiz geceleyin uyandıkları zaman, ihtiyaçları varsa kaza-i hacette bulunurlar, ellerini ve yüzlerini yıkarlar, sonra tekrar uyurlardı. (Ebu Dâvûd, Edeb, 105)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gündüz ve gece hayatını ölçülü bir şekilde tanzim ederdi. Genel bir kâide olarak yatsı namazından önce yatmaz, yatsıdan sonra da sohbet ve konuşmaya yer vermezdi. (Buhari, Mevâkî, 23) İbn-i Mes'ud -radiyallâhu anh-; *“Resûlullâh bize yatsı namazından sonra gece sohbetini yasakladı.”* demektedir. (İbn-i Mâce, Salât, 12) Bu, tavsiye niteliğinde bir yasaktır. Fakat buna ittiba ederek yatsıdan sonra hemen yatabilmek; radyo, televizyon gibi fuzuli şeylerden kurtularak geceyi iyi değerlendirmek, özellikle teheccüde kalkabilmek açısından çok büyük önem arz etmektedir. Bu sünnetin ihyasına Müslümanlar, günümüzde daha çok muhtaçtırlar.⁸⁶

Resûl-i Muhterem Efendimiz'in uykusuna gelince, şüphesiz onun uykusu bizimki gibi değildir. Belki ona uyku demek bile zordur. Zira onun hayatının hiçbir ânında gaflet söz konusu değildir. İmâm Bûsirî şöyle der:

لَا تُنْكِرِ الْوَحْيَ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ قَلْبًا إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنَمْ

⁸⁶ Sevgili Peygamberimiz'in bu sünnetinin insana sağladığı faydalardan bir kısmını uzmanlar şöyle îzâh etmektedir: “Epifiz bezi, salgıladığı melatonininden dolayı ruhî durumlarımız ile alâkalı bazı davranışlara ait bir merkez durumundadır. Cinsî hayatın düzenine tesir eder, enfeksiyonlara karşı vücudu korur, uykuyu getirir ve ruh hâlini düzeltir. Melatoninin en yüksek olduğu saati yakalamak için saat 21:00'de uyunup, 03:00'te kalkılmalıdır. Bu vakitte uyanık olup ışık alındığı zaman melatonin salınması devam eder.” (Dr. Arslan Mayda, s. 37)

Rüyâda vahy aldığın inkâr eyleme sakın
Kalbi uyumaz onun uyusa da gözleri.

Uyku halinde uyuyan ve faaliyetten kesilen sâdece organizmadır. Bu bakımdan Efendimiz'in zâhiren gözü uyusa da kalbi yani ruh, şuur ve idraki dâima Allâh'ın zikri ile uyanıktır. (Buhari, Menâkıb, 24)⁸⁷ Çünkü zikrin feyiz ve bereketinden âzamî derecede istifâde edebilmek için onun uykuda da inkıtasız devam etmesi gerekmektedir. Bununla alâkalı olarak âriflerden biri şöyle der:

Sabah yapılan zikrin bereketinin akşama, akşam yapılan zikrin bereketinin de sabaha erişebilmesi için uyku anında bile zikre devam etmek gerekir. Hakk tâlibi kimseler böylece büyük faydalar elde edip ilâhî fütühât ve kemâlâta nâil olabilirler.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in uyku vakti, genellikle yatsı namazından sonra ve sabah namazından önceki zamandır. Efendimiz, imkân varsa öğle namazından sonra bir saat kadar uyurdu. Buna "kaylûle" denir. Peygamber Efendimiz bununla alakalı olarak da:

"Gündüzün orucuna sahur yemeği ile, gecenin ibadetine de öğle uykusu ile yardımcı olunuz!" (Hâkim, I, 588) buyurmuş ve bu uykunun daha ziyade gece ibadetine yardımcı olacağını ifade etmiştir.⁸⁸

Güneşin doğuşundan yaklaşık 45 dakika geçinceye kadarki zamanda uyumak iyi karşılanmamıştır. Aslolan erken yatıp erken kalkmaktır. Sabah namazını kıldıktan sonra tesbih, zikir, Kur'ân ve ilimle meşgul olmalı ondan sonra işe başlamalıdır. Sabahın bereketinden istifade etmek lazımdır. İkinci ile akşam arasında da yatmak uygun değildir. Herkes bu vakitte yatmanın zararını bizzat tecrübe ederek görmüştür. O vakitte yatıp da kalkan kişi sersem gibi olur ve kendine gelmekte güçlük çeker.⁸⁹ Sabah vakti olduğu gibi ikinci ve sonrası da zikir ve tefekkürle değerlendirilmelidir.⁹⁰

⁸⁷ Muhammed Es'ad Erbilî hazretleri; "Gönül seni görmek için bedene muhtaç değildir. Her ne kadar geceleri göz uykuya dalarsa da, gönlün yolu açıktır." demektedir. (Dîvân, s. 21)

⁸⁸ Nitekim bugün doktorlar, glikoz metabolizmasının en yüksek seviyede olduğu 11:00-13:00 saatleri arasında kısa bir öğle uykusunu faydalı olduğunu söylemektedirler. (Dr. Arslan Mayda, s. 39)

⁸⁹ Yine uzmanların tesbîatine göre, saat 22:00'de tansiyon ve kalp atım sayıları düşer. Saat 04:00'ten sonra tansiyon ve kalp atışlarında yükselme başlar ve 15:00-18:00 arası en üst seviyeye ulaşır. Dolayısıyla tansiyon ve kalp atımının yüksek olduğu ve hücrelerin en üst derecede metabolize olduğu ikinci vaktinde uyumamalıdır. Ayrıca bu vakitte uyumakla yüksek tansiyon ve kalp rahatsızlığına da dâvetiye çıkarılmış olur. İslâm âlimlerinin ikinci vakti uykuyu tavsiye etmemelerindeki hikmetlerden biri de bu olsa gerektir. (Mayda, s. 38-39)

⁹⁰ Tasavvuf ehli sünnete uyarak, zikir için genellikle seher, sabah ve ikinci vakitlerini tercih etmişler ve bu anların bereketinden faydalanmışlardır.

N. OTURMA ÂDÂBI

**“Ey îmân edenler! Size, «Meclislerde yer açın!»
denildiği zaman hemen yer açın ki Allâh da
size genişlik versin.” (el-Mücâdele 58/11)**

Hayatın her alanını en güzel şekilde tanzim eden İslâm dini, oturuş tarzları ile alakalı da bir kısım edeb kâideleri koymuştur. Bir Müslümanın rastgele yerlerde yine rastgele oturamayacağını, her hareketinin bir kâideye bağlı olduğunu bildirmiştir.

Muhtelif oturma şekilleri vardır. Diz çökerek, bağdaş kurarak, çöme-lerek, bacakları dikerek, elleri ayakları üzere arkaya atıp ayakları uzatarak oturmak gibi. Bunlardan hangisinin nerede ve ne şekilde münâsip olduğunu bize gösteren, şüphesiz ki Peygamber Efendimiz’dir.

1. Peygamber Efendimiz’in Oturuş Şekilleri

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in mûtaad olan oturuş tarzı, diz üstü oturma şeklinde idi. (Müslim, İmân, 1, 5; Buhârî, İmân 37) Fakat bunun haricinde de oturuş şekilleri vardı.

Bunlardan biri bağdaş kurarak oturmasıdır. Câbir bin Semure -radiyallâhu anhümâ-, Resûlullah Efendimiz’in, sabah namazını kıldıktan sonra güneş iyice yükselinceye kadar, bağdaş kurarak oturduğunu haber vermektedir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 26)

Bağdaş kurarak oturmak, Peygamber Efendimiz’in hoşlandığı ve çokça yaptığı oturuş biçimlerinden biriydi. Çünkü bu oturuş, insanı rahat ettiren, avret mahallinin açılmasını engelleyen ve edep kâidelerine uygun düşen bir oturuş tarzıdır. Allâh Resûlü, sâdece mescidde değil, başka meclislerde de çoğu zaman böyle otururdu. Sahâbenin de Peygamberimiz’in bu oturuş tarzına uyduklarını ve onun gibi oturmayı tercih ettiklerini görmekteyiz.

Bir diğeri “kurfusâ” veya “ihtibâ” denilen oturuş şeklidir. İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ-; “Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i Kâbe’nin avlusunda elleriyle dizlerini tutarak şöyle otururken gördüm.” demiş ve uyluklarını karnına dayayıp kolları ile dizlerini tutarak, kaba etleri üzerine oturmuştur. (Buhârî, İsti’zân, 34)

Kayle bint-i Mahreme de; “(Müslüman olmak için geldiğimde) Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i dizlerini karnına dayamış, dizlerini elleriyle tutup kaba etleri üzerine oturmuş vaziyette gördüm. Onu böyle huşû ve huzûr içinde mütevâzi bir vaziyette oturur görünce, korkudan irkil-dim.” demektedir. (Ebû Dâvud, Edeb, 22) Bu tarz, Peygamber Efendimiz’in çokça yaptığı, hatta Kâdî İyâz’a göre bağdaş kurarak oturmaktan daha çok tercih ettiği bir oturuştur. Tesettürün tam sağlanması ve avret yerinin açılma ihtimali gibi bir durumun olmaması, bu oturuş şeklinin tercih sebebidir. Sahâbe-i kirâm da çoğu kere böyle oturlardı. Toplumumuzda bu oturuş biçiminin yaygın oluşu, her halde bu sünnetin uygulanışından kaynaklanmaktadır.

Yalnız Resûl-i Ekrem Efendimiz, Cuma günü imam hutbe okurken bu şekilde oturup hutbe dinlemeyi yasaklamıştır. (Ebu Dâvûd, Salât, 228) Çünkü bu oturuş biçimi uyuklamaya sebep olur ve kişiyi hutbeyi dinleme vecibesinden alıkoyar. En kötüsü de abdestin bozulmasına sebep olabilir.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- çömelerek de oturmuştur. “İhtifâz” veya “ik‘a” kelimeleri ile ifade edilen bu tarzı, daha çok bir şey yerken kullanmıştır. Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh-:

“Ben, Nebiyy-i Ekrem Efendimiz’i çömelerek oturmuş olduğu hâlde hurma yerken gördüm.” demiştir. (Müslim, Eşribe, 148-149)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in müşâhede edilen bir diğer oturuş şekli de havuz veya kuyunun kenarına oturup ayaklarını aşağıya doğru sarkıtmasıdır. Ebû Mûsâ el-Eş’arî -radiyallâhu anh-’ın anlattığı bir hâdisede Allâh Resûlü, bir kısım ashâbıyla birlikte Erîs kuyusunun kenarına oturarak ayaklarını kuyu boşluğuna sarkıtmıştır. (Buhari, Ashâbu’n-Nebi, 5)

2. Peygamber Efendimiz’in Tasvip Etmediği Oturuş Şekli

Fahr-i Cihân Efendimiz’in beğenmediği ve hoş karşılamadığı oturuş biçimleri de vardır. Meselâ tek elini arkaya uzatıp elinin ayasına yaslanarak ve vücudunu da ona göre biçimlendirerek oturmak Efendimiz tarafından makbul karşılanmamıştır. İki elini arkaya koyup ayalarına yaslanmak sûretiyle oturmak da aynı şekilde uygun görülmeyen oturuş tarzlarından biridir. Çünkü bu oturuş, insanlara karşı büyüklük taslayan ve kendilerini herkesten üstün görenlerin oturuş biçimi olarak nitelendirilmiştir. Şerîd bin Süveyd -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Bir gün sol elimi arkaya atmış ve elimin ayasına dayanmış otururken, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- yanıma geldi ve:

«– *Allâh’ın gazabına uğramış olanlar gibi mi oturuyorsun?*» buyurdu.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 24)

Burada önemli olan nokta, İslâm gibi en büyük nimete sâhip olan Müslümanların, nimetten mahrum bırakılmış ve Allâh’ın kızgınlığını hak etmiş olan gayri müslimlere, oturuşlarında bile benzememeleri gerektiğidir. Şayet bir oturuş, yürüyüş, yatış ve benzeri davranışlar gayri müslimlerin şîârı ise, yani bu davranışlar görüldüğünde onlar hatıra geliyor ve onların hâli zihinde canlanıyorsa, bunlardan sakınmak Müslümanların görevidir.

Resûl-i Kibriyâ Efendimiz, hangi tarzda olursa olsun, uygun olmayan yerlere oturmayı yasaklamıştır. Bunlardan biri, sokaklara ve yol kenarlarına oturmaktır. Efendimiz ashâbına:

“– *Yollarda oturmaktan kaçının!*” buyurmuştur. Onlar:

– Biz buna mecbûruz. Meselelerimizi orada konuşuyoruz, dediklerinde ise Allâh Resûlü:

“– *Oturaktan vazgeçemeyecekseniz, o hâlde yolun hakkını verin!*” buyurdu.

– Yolun hakkı nedir ey Allâh’ın Resûlü? dediklerinde ise:

“– *Harama bakmamak, gelip geçenleri incitmemek, selâm almak, mârufu emredip münkerden nehyetmektir.*” buyurdu. (Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs, 114)

Diğer bazı rivayetlerde de Peygamberimiz, “*yol sorana yol göstermek, imdat isteyeneye yardım etmek*” gibi birkaç hakka daha işaret etmiştir.

İnsanların gelip geçtiği yerlere lüzumsuzca oturarak sohbet etmek, insanları seyretmek ve rahatça geçmelerine mâni olmak çirkin bir harekettir. Ancak zarûreten oturulduğunda Efendimiz’in işaret ettiği hususlara dikkat edilmelidir. Sokaklarda oturmanın bu mahzurunu bilen Müslümanlar, öteden beri câmi avlularında oturmayı âdet edinmişlerdir.

3. Meclislerde ve İnsanların bulunduğu Yerlerde Oturma

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, meclislerde oturma âdâbı ile alakalı da çok güzel esaslar koymuştur. O, “*Sizden biriniz bir kimseyi*

oturduğu yerden kaldırıp yerine kendisi oturmasın. Fakat açılarak halkayı genişletiniz.” buyurmuştur. (Buhârî, Cum’a, 20) Bir başka hadis-i şerifinde de oturduğu yerden kalkan kimsenin geri döndüğünde, önceki oturduğu yere oturmaya herkesten fazla hak sâhibi olduğunu ifâde etmiştir. (Müslim, Selâm, 31) Bu şekilde nebevî bir terbiye alan sahabe-i kiram, Efendimiz’in huzuruna vardıkları zaman, buldukları boş yere otururlardı. (Ebû Dâvûd, Edeb, 14)

Ashâbın bu güzel âdeti, bizler için de örnek alınacak davranışlardan biridir. Çünkü bir toplulukta sonradan gelen birinin başa veya öne geçmek istemesi, birtakım kırgınlık ve dargınlıklara hatta düşmanlıklara sebep olabilir. Meclise sonradan gelen bir kimse için oturacak yer yoksa, halkayı genişletmek ve safları sıklaştırarak ona yer açmak gerekir. Böyle davranmak meclisin âdâbındandır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu konunun önemine dikkat çekilerek şöyle buyrulmaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحَ اللَّهُ لَكُمْ

“Ey îmân edenler! Size, «Meclislerde yer açın!» denildiği zaman hemen yer açın ki Allâh da size genişlik versin.” (el-Mücâdile 58/11)

Bütün bu prensipler, insanlar arasında bu sebeplerle ortaya çıkabilecek ihtilâfları önlemek, topluma çeki düzen vermek ve onları belli edeplere riâyet etmeye alıştırmak için konulmuştur. Toplumumuzda, bütün bu edep kâidelerine hassasiyetle uyulmaktadır. Bir çok mecliste, yaşça küçük olanlar gönülden, sevabına inanarak ve hürmet göstererek yerlerini âlimlere ve büyüklere verirler. Bu davranışlar, Efendimiz’in sünnetinin Müslüman milletimizin günlük hayatına ne kadar tesir ettiğinin bir tezâhürüdür.

Meclislerde riâyet edilmesi gereken edeplerden birisi de müsâade almadan iki kişi arasına oturmamaktır. Zira bu mevzuda Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“Kendileri müsaade etmedikçe, iki kişinin arasına oturmak bir kimseye helâl olmaz.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 21)

Yanyana oturan iki kimseyi birbirinden ayırarak aralarına girmek, yahut onların omuzlarından atlayarak ileri geçmek, edebe uygun bir hareket değildir. Çünkü her iki durumda da insanlara eziyet verilir. Çünkü o kişilerin arasında özel bir muhabbet veya başkasının duymasını istemedikleri bir sır söz konusu olabilir. Buna fırsat vermemek için özellikle camide saf tutan cemaatin, öncelikle ön safları doldurmaları ve aralarına başkalarının sokulup

giremeyeceği kadar sık oturmaları gerekir. Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Nebiy-i Ekrem Efendimiz birgün hutbe okurken birisi geldi, insanların omuzlarına basarak ilerledi ve Efendimiz’in yanına oturdu. Sevgili Peygamberimiz namazı bitirince adama:

“– *Ey falan seni bizimle birlikte Cuma namazını kılmaktan alıkoyan nedir?*” dedi. O şahıs:

– Yâ Resûlallâh! Şu gördüğün yere oturabilmek için böyle yaptım, dedi. Allâh Resûlü:

“– *Fakat seni insanların omuzlarına basarken ve onlara eziyet ederken gördüm. (Şunu bil ki) bir Müslümana eziyet eden bana eziyet etmiştir; bana eziyet eden ise Allâh’a eziyet etmiş olur.*” buyurdu. (Heysemî, II, 179)

Bu zat namazı Peygamberimiz’in görebileceği bir yerde kıldığı halde Efendimiz’in ona “Cumayı niçin kılmadın?” diye sorması, yaptığı bu hareketin yanlışlığının şiddetini vurgulamak içindir. Yoksa bu hareket, yanlışlığına rağmen fıkhen namazın kabul olmasına mâni değildir.

Sohbet veya vaaz dinlemek yahut ders yapmak üzere teşkil edilmiş bir halkanın tam ortasına oturmak da edebe muğâyir bir davranıştır. Zira Huzeyfe -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, halka hâlindeki bir topluluğun ortasına oturan kimsenin doğru bir davranışta bulunmadığını ifâde etmiştir. (Ebû Dâvud, Edeb, 14)

Peygamberimiz’in şiddetle sakındırdığı bu hareket, iki bakımdan sakıncalıdır. Birincisi, ileri geçebilmek için oturanları rahatsız edip aralarından veya omuzlarından atlaması icap eder ki bu zâten yasaklanmıştır. İkincisi de halkanın ortasına geçip oturan kimse o meclislikilerin birbirlerinin yüzlerini görmelerine engel olur ki bu da oradaki insanlara bir eziyettir. Bu hareketin son derece kötü görülmesinin bir başka sebebi de, böyle bir davranışta bulunan kişinin olgunlaşmamış ruh hali ve ciddiyetsiz kişiliğidir.

Dinimizce, uygun olmayan şeylerin konuşulduğu ortamlarda Müslümanların bulunması yasaklanmıştır. Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

“Allâh’ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, (bu konuşmayı bırakıp) başka bir söze geçinceye kadar onlarla berâber oturmayın! (Böyle yaptığınız takdirde) elbette siz de onlar gibi olursunuz.” (en-Nisâ 4/140)

Âyet-i kerimeye göre Allâh Teâlâ'nın âyetlerinin inkâr edilmesi Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile alay edilmesi gibi hâllerin bulunduğu meclislerde oturulması î mân açısında büyük bir tehlike teşkil etmektedir.

Ancak hayat şartları gereği insan bazen malayani şeylerin konuşulduğu meclislere de tevafuk edebilir. Dikkat etmesine rağmen bu tür meclislerde bulunan bir Müslüman için Merhamet Peygamberi Efendimiz, bir mağfiret kapısı aralayarak:

“Kim mâlayâni konuşmaların çok olduğu bir yerde oturur da, oradan kalkmazdan önce şu duayı okursa, işlemiş olduğu günahlarından arınmış olur:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

“Allâhım! Sen’i hamdinle tesbih eder, Sen’den başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Sen’den mağfiret diliyor ve Sana tevbe ediyorum.” buyurmuştur. (Tirmizi, Deavât, 39)

O. DÂVETE İCÂBET ÂDÂBI

“Biriniz yemeğe dâvet edildiği zaman gitsin; şayet oruçluysa yemek sâhibine dua etsin, oruçlu değilse yesin.” (Müslim, Nikâh, 106)

İslâm dîni, mü'minleri birbirine kardeş yapmış (el-Hucurât 49/10) ve onların aralarındaki kardeşlik bağlarını güçlendirecek vesilelere büyük önem vermiştir. Bunlardan biri de mü'minin diğer bir mü'min kardeşinin dâvetine icâbet etmesidir. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Bir Müslümanın diğer Müslüman üzerindeki hakkı beştir. Selâmını almak, dâvetine icâbet etmek, cenâzesini teşyi etmek, hastalandığında ziyâretine gitmek, aksırıp «elhamdülillâh» dediğinde «yerhamukellâh» diyerek dua etmek.” (İbn-i Mâce, Cenâiz, 1) buyurarak bunu Müslümanın temel vazifelerinden biri saymıştır. Yine o:

“Çağrıldığınız zaman dâvete gidiniz!” (Müslim, Nikâh, 99) buyurmuş, kendisi de dâvetlere icabet ederek bunu hayatında en güzel şekliyle örneklemiştir.

Bedir Gazvesi'ne iştirak eden sahâbîlerden İtbân bin Mâlik -radiyallâhu anh-, kabilesi olan Sâlim oğullarına imamlık yapıyordu. Yağmur

yağdığında evi ile mescid arasındaki vâdiyi geçmek çok güçleştiğinden Resûlullâh Efendimize gelerek:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Gözlerim iyi seçmiyor. Onlarla benim aramdaki vâdinin deresi, yağmur yağdığı zaman taşıyor ve onu geçmek çok güçleşiyor. Bunun için evimi teşrif edip bir yerinde namaz kılsanız! Çünkü o yeri namazgâh edinmek istiyorum, diyerek Efendimiz’i dâvet eder. Allâh Resûlü:

“– *İnşâallâh bu isteğini yerine getiririm*” diye cevap verir. İtbân şöyle devam etmektedir: Ertesi sabah, güneşin yükseldiği bir vakitte Ebû Bekr ile birlikte Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana geldi. İçeri girmek için izin istedi, izin verdim. İçeri girdi, daha oturmadan:

“– *Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?*” buyurdu. Namaz kılmasını istediğim yeri gösterdim, tekbir alıp orada namaza durdu. Biz de arkasında saf bağladık. İki rekât namaz kıldırdı sonra selâm verdi, biz de selâm verdik. Namazı bitirince kendisi için hazırlanmış olan yemeği ikram ettik. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bizde olduğunu duyan mahalle halkının erkeklerinden bir grup geldi. Evde epeyce insan toplandı. (Müslim, Mesâcid, 263; Buhârî, Salât, 45-46)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, sahâbisinin bu dâvetine icâbet etmiş ve hemen ertesi gün güneşin biraz yükseldiği bir vakitte İtbân’ın evine gitmiştir. Namaz sonrasında hazîre denilen un ve ince kıyılmış etten yapılan yemek ikrâm edilmiş, Peygamberimiz de ev sâhibinin ikramını kabul edip bundan yemiştir.

Server-i Âlem Efendimiz’in, ashâbının dâvetlerine icâbet ettiğine dâir bir hâdise de Hendek kazarken vuku bulmuştur. Allâh Resûlü’nün çektiği açlığı müşâhade eden Câbir -radiyallâhu anh-, hemen bir çare bulmak istemiş ve müsâade alarak evine koşmuştur. Kendisi olayı şöyle anlatmaktadır:

“Eve varıp zevceme:

– Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i dayanılmayacak bir hâlde gördüm, yiyecek bir şey var mı? diye sordum. Zevcem:

– Biraz arpa ile bir de oğlak var, dedi. Oğlağı kestim, arpayı da öğüttüm. Eti tencereye koyduk. Ekmek pişip tencere de taşlar üzerinde kaynamakta iken Efendimiz’e geldim.

– Ey Allâh’ın Resûlü! Birazcık yemeğim var, bir iki kişiyle beraber bize gidelim, dedim. Resûl-i Ekrem:

«– *Yemek ne kadar?»* diye sordu. Ben de olanı söyledim. Bunun üzerine:

«– *Hem çok hem de güzel. Hanımına söyle, ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmesin, ekmeği de fırından çıkarmasın!»* buyurdu. Sonra ashâba:

«– *Kalkınız!»* dedi, Muhâcirler ve Ensâr hep birlikte kalktılar. Ben telaşla zevcemin yanına varıp:

– Vay başımıza gelenler! Peygamberimiz, yanında Muhâcirler, Ensâr ve beraberlerindekiyle geliyor, dedim. O:

– Sana ne kadar yemeğimiz olduğunu sordu mu, dedi. Ben:

– Evet, dedim.

– Telaşlanma, o senden daha iyi bilir, dedi.

Bir müddet sonra geldiklerinde, Resûl-i Ekrem sahâbîlere:

«– *Birbirinizi sıkıştırmadan giriniz!»* buyurdu. Efendimiz ekmeği koparıyor, üzerine et koyuyor ve her defasında tencereyi ve fırını kapatıyor, ondan aldığını ashâbına veriyordu. Sonra yine aynısını yapıyordu. Oradakilerden hepsi doyuncaya kadar, ekmeği koparıp üzerine et koymaya devam etti. Neticede bir miktar yiyecek arttı. Allâh Resûlü zevceme:

“– *Bunu ye, komşularına da ikram et, çünkü açlık insanları perişan etti!»* buyurdu. (Buhârî, Megâzî, 29; Vâkıdî, II, 452)

Resûl-i Ekrem Efendimiz’in icâbet ettiği bu davette bir kaç kişilik yemekle Allâh’ın izniyle bin kişi doymuş, hatta onlardan artan da komşulara ikram edilmiştir.

Peygamberimiz’in dâvete icâbetine bir diğer misal de şöyledir: Enes bin Mâlik anlatıyor; “Birgün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize ikinci namazını kıldırıldı. Namazdan çıkınca yanına Benî Selime’den birisi geldi ve:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz, dedi. Efendimiz «*Pekâlâ!»* deyip bu dâvete icâbet etti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz

kesilmediğini gördük. Daha sonra kesip parçaladılar ve bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o etten yedik.” (Müslim, Mesâcid, 196)

Ahlak ve tevâzûu dillere destan olan Efendimiz, ashâbından fakir ve kölelerin dâvetine de icâbet eder ve onların gönüllerini alırdı. Hz. Enes’in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke, hazırladığı bir yemeğe Resûlullah’ı dâvet etti. Efendimiz dâvete icâbet ederek yemekten yedi. Sonra; “*Kalkın size namaz kıldırayım!*” buyurdu. Enes der ki; “Ben, uzun müddet kullanıldığı için kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su serptim. Efendimiz üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim⁹¹ arkasında saf yaptık, büyükannem de bizim arkamızda durdu. Resûlullah bize iki rekât (nafile namaz) kıldırıp sonra ayrıldı.” (Buhârî, Salât, 20)

Allâh Resûlü zaman zaman şöyle buyururdu:

“Eğer paça veya kürek eti bile yemeğe dâvet edilsem, derhal giderim. Şayet bana kürek veya paça dahi hediye edilse, hemen kabul ederim.” (Buhârî, Hibe, 2)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, eşsiz tevâzûunun parıldadığı bu samimi sözleriyle ve dâvetlere icâbet etmek sûretiyle mü’minlerin dostça geçinmesinin önemine işaret etmektedir. Şu fânî dünyada en değerli ve Allâh katında en makbul olan iş, insanlarla iyi geçinmek olduğu için iyi münasebetleri geliştirecek, dostlukları pekiştirecek davranışlara önem verilmelidir.

Resûlullah Efendimiz Müslüman kadınlara, komşunun ikram ettiği şey ne kadar basit olsa bile, onu hor görmemelerini tavsiye buyurmuştur. (Tirmizî, Velâ, 6) Çünkü Müslüman mütevâzi insandır; kendisine ne ikram edileceğini hesap etmeden dâvete icâbet eder. Kendini beğenmenin, başkasını ise hakir görmenin İslâm’a muhâlif bir davranış olduğunu bilir ve bundan kaçınır.

İctimâî münasebetlerin gelişmesinde, insanların birbirleriyle kaynaşmasında dâvetin ve dâvete gitmenin önemli yeri vardır. Zengin, âlim ve toplumda önemli yeri olan bir kişi, fakirin dâvetine katılmakla hem onu sevindirmiş hem gururlu nefsinin yenmiş hem de Allâh’ın rızâsını kazanmış olur.

⁹¹ Hadiste kendisinden “yetim” diye bahsedilen kimse, Hüseyin bin Abdullah’ın dedesi Dümeire -radıyallâhu anh-’dır.

1. Düğün Dâvetlerine İcâbet

Muhtelif vesilelerle Müslümanların bir araya gelip kaynaşmasını arzu eden Sevgili Peygamberimiz, “velîme” denilen düğün yemeklerine ayrı bir önem vermiş ve şöyle buyurmuştur:

“Biriniz düğün yemeğine dâvet edildiği zaman mutlaka gitsin!”.
(Buhârî, Nikâh, 71)

“Biriniz (düğün) yemeğine dâvet edildiği zaman gitsin; şayet oruçluysa yemek sâhibine dua etsin, oruçlu değilse yesin.” (Müslim, Nikâh, 106)

Düğün dâvetlerine gidilmesini tavsiye eden Resûl-i Ekrem Efendimiz, hiçbir mâzereti olmadığı halde bu davete icabet etmeyen kimselerin *“Allâh’a ve Resûlü’ne karşı gelmiş sayılacaklarını”* belirtir. (Buhari, Nikah, 72) Onun bu konudaki titizliğini bilen ve yaptığı her işi aynen yapmaya gayret gösteren Abdullah bin Ömer, düğün yemeklerine ve diğer dâvetlere oruçlu olduğu zamanlarda bile mutlaka gitmiştir. (Buhârî, Nikâh, 74)

Dört mezhep imamı düğün dâvetine icâbetin vacip olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun dışındaki dâvetlerde durum böyle değildir. Bu sebeple bir kimse oruçlu bile olsa dâvete katılır; keffâret orucu gibi farz veya vâcib bir oruç tutuyorsa onu bozmaz ve yemek veren kimseye dua eder. Tuttuğu oruç nâfile ise orucunu bozup bozmamak tamâmen kendisine kalmıştır.

Düğün dâvetine bu kadar önem verilmesinin bazı hikmetleri bulunmaktadır: Düğünler ictimâî kaynaşmanın sağlandığı ve düğün sâhiplerinin en mutlu olduğu anlardır. Böyle zamanlarda insan, bütün dostlarını ve sevdiklerini yanında görmek ister. Ayrıca düğünden maksat, nikâhın îlânıdır. Zîrâ nikahta aslanan insanlara duyurmaktır. Dâvetliler ne kadar çok olursa, bu maksat o kadar fazla gerçekleşmiş olacaktır.

Mümkün olduğu ölçüde dâvet edilmeyen yere gitmemek veya biz dâvetliyse bile yanımızda dâvetsiz birini götürmemek de edeptendir. Peygamber Efendimiz bu hususta; *“Dâvetsiz olarak bir sofrada oturan kimse, hırsız olarak girer, yağmacı olarak çıkar.”* ikazında bulunmuştur. (Ebû Dâvûd, Et ‘ime, 1) Şayet birini götürmek mecbûriyetinde kalınırsa o takdirde, dâvet sâhibinden izin istemek gerekir. Mevzuyla alâkalı şu hâdise oldukça ibretlidir:

Ebû Şuayb el-Ensârî bir gün Resûl-i Ekrem Efendimizi ziyarete gider. Mübarek yüzünün biraz solmuş olduğunu görünce, epeyce bir zamandır yemek yemediğini anlar. Kasaplık yapan oğluna gelerek, Allâh’ın

Resûlû'nü yemeğe dâvet edeceğini, bu sebeple beş kişilik yemek hazırlamasını söyler. Yemek hazırlanınca Efendimiz'i dâvet eder. Gelirken yolda bir adam peşlerine takılır. Kapıya gelince Resûl-i Ekrem ev sâhibine:

“– *Bu bizim peşimize takılıp geldi. İstersen girmesine izin verirsin, istemezsen geri dönüp gitsin.*” der. Ev sâhibi:

– Hayır, ona izin veriyorum yâ Resûlallâh! mukâbelesinde bulunur. (Buhârî, Büyû`, 21)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, arkalarına takılıp gelen zâtı kendilerinin getirmedigini ev sâhibine açıklaması, hem dâvetlileri zor durumda kalmaktan kurtarmış hem de dâvetsiz misafirin gönül rahatlığı içinde orada bulunmasına imkân hazırlamıştır. Ayrıca Peygamberimiz bu uygulamasıyla benzer bir durumda gerek dâvetlilerin gerekse dâvet edenin nasıl davranması gerektiğini de bize öğretmiştir.

2. İcâbet Edilmemesi Gereken Dâvetler

Allâh Resûlû -sallallâhu aleyhi ve sellem-, meşrû olan dâvetlere icâbet eder, eğer dâvet edilen yerde Allâh Teâlâ'nın rızâsına muhâlif bir şey varsa icâbet etmezdi. Enes -radiyallâhu anh-, Nebiyy-i Muhterem Efendimiz'in lüks kapların kullanıldığı kibirli kimselerin sofrasında yemek yemediğini haber vermektedir. (Buhârî, Et'ime, 8)

Peygamberimiz vefat edinceye kadar kibirli ve zorba kimselerin kendilerini başka insanlardan üstün göstermenin vasıtası yaptıkları bir sofrada aslâ yemek yememiştir. Bu çeşit sofrayı kullananlar, o günkü lüks ve israfın, şımarıklık ve kibirliliğin temsilcisi olan kimselerdi. Efendimiz, özellikle müstekbirleri ve kâfirleri taklitten son derece sakınır, ashâbının ve ümmetinin de bunlardan sakınmasını isterdi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz cemiyette zengin fakir arasındaki uçurumun giderilmesine ve herkese eşit imkânların sağlanmasına âzamî gayret göstermiştir. Bunu sağlayacak vâsıtalara ehemmiyet vermiş, zedeleyecek olanlara ise son derece tepki göstermiştir. Bunlardan birisi de dâvetlere zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmamasıdır. Bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“*Yemeklerin en şerlisi, zenginlerin dâvet edilip fakirlerin çağrılmadığı düğün yemekleridir.*” (Buhârî, Nikâh, 72)

Hâsılı dâvete icâbet mühim bir sünnet ve ictimâî bir ibâdettir. Mü'minler, diğer İslâmî âdapta olduğu gibi bunda da titizlik göstermelidir. Bununla birlikte Allâh ve Resûlü'nün arzusuna uymayacak tarzda tertip edilen dâvet ve sofralara iştirak etmek doğru bir davranış değildir. Çünkü Müslümanın hedefi yaptığı her işte Allâh'ın rızasını kazanmaya çalışmaktır. Buna muhâlif durumlardan şiddetle sakınmalıdır.

Ö. ZİYÂRET ÂDÂBI

*“Akraba ve dost ilişkilerini kesmeyenlere
ve birbirlerini ziyâret edenlere sevgim
hak olmuştur.” (İbn-i Hanbel, V, 229)*

Bir kimseyi görmeye, hâlini hatrını sormaya, gönlünü almaya gitmek Müslüman olmanın ve İslâm kardeşliğinin icâbıdır. Allâh Teâlâ bütün Müslümanları kardeş ilan etmiş ve onların birbirlerini sevip saymalarını, yardımlaşmalarını emretmiştir. İnsanlar arasında sevginin yerleşmesine yardımcı olan en önemli sebeplerden birisi de ziyâretlerdir. Bu bakımdan İslâm, ziyârete büyük bir ehemmiyet vermiştir.

Ziyâret; hastalık, bayram, doğum, vefât gibi muhtelif vesîlelerle gerçekleştirilebilir. Hiçbir sebep olmadan nezâketen yapılan ziyâretler de vardır. Müslümanlar, ziyâret yolu ile birbirlerinin sıkıntılarını, problemlerini ve ihtiyaçlarını öğrenerek yardımlaşma fırsatı bulurlar. Aynı zamanda birbirlerinin görüş, düşünce ve tecrübelerinden istifâde ederek, pek çok konuyu aralarında müzâkere edip karar verme imkânı elde ederler. Toplum içinde yalnız olmadıkları duygusunu kazanır, geleceğe ümit ve güvenle bakarlar. Sevinç ve üzüntülü anlarında çevrelerinde gördükleri kardeşleri, onlar için huzur kaynağı olur. Bu sebeple komşu ve tanıdıkları, ziyâret etmek bir çok fâideyi muhtevîdir. Allâh Resûlü, bu hikmete binâen ashâbını devamlı ziyâret ederdi. Onun güzel ziyâretlerinden birini Kays bin Sa'd -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Resûl-i Ekrem Efendimiz bir gün bizi ziyârete gelmişti.

«— es-Selâmu aleyküm ve rahmetullâh» dedi. Babam, Peygamberimiz'in duymayacağı şekilde hafif bir sesle selâmı aldı. Ben:

— Allâh'ın Resûlü'ne izin vermiyor musun? dedim. Babam:

— Dur, acele etme! Bize daha çok selâm versin, dedi. Efendimiz yine:

«— *es-Selâmu aleyküm ve rahmetullâh*» dedi. Babam bu defâ da selâmı hafif sesle aldı. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- üçüncü defâ:

«— *es-Selâmu aleyküm ve rahmetullâh*» buyurdu. Sonra dönüp giderken babam hemen arkasından koşarak:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Ben verdiğin selâmı duyuyordum, fakat bize daha fazla selâm veresin diye düşük bir sesle selâmını aldım, dedi. Efendimiz onunla birlikte geri döndü.

Babam, Resûlullâh için su hazırlanmasını emretti. Efendimiz gusletti ve za’feran ile boyanmış bir peştemale büründü. Sonra da ellerini kaldırarak:

«— *Allâhım! Sa’d bin Ubâde’nin âilesine rahmet ve bereket ihsân et!*» diye duâ etti. Daha sonra ikrâm ettiğimiz yemekten biraz yedi. Dönmek isteyince babam sırtında kadife örtü bulunan bir merkep getirdi ve bana:

– Kays! Resûlullâh’a arkadaşlık et! dedi. Ben de Efendimiz ile birlikte yola çıktım. Sevgili Peygamberimiz:

«— *Gel sen de bin!*» dedi. Ben çekindim. Bu sefer:

«— *Ya bin ya da (yorulma) geri dön!*» dedi. Ben de geri döndüm.”
(Ebû Dâvûd, Edeb, 127-128)

Başka bir hadîste de Rasûlullâh Efendimiz’in Ensâr’dan bir âileyi ziyâret ettiği, evlerinde yemek yediği, namaz kıldığı ve kendilerine dua ettiği haber verilmiştir. (Buhârî, Edeb, 65)

Resûl-i Ekrem Efendimiz ümmetine de hasta ve din kardeşlerini ziyâret etmelerini emrederdi. Bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

“*Kim Allâh için bir hastayı veya bir Müslüman kardeşini ziyâret ederse, bir münâdî ona şöyle seslenir; «Ne güzel ve ne hoş bir amel işledin. Bunu yapmakla senin yürüyüşünün eciri de güzel oldu ve cennette kendine bir yer hazırladın!»*” (Tirmizî, Birr, 64)

Ziyâretler, herhangi bir menfaat için değil, sırf Allâh rızası için yapılmalıdır. Allâh Teâlâ, hâlis niyetle ziyârette bulunanları sevdiğini bildir-miştir. Bir kudsî hadiste şöyle buyrulur:

“*Benim rızâm için birbirlerini sevenlere, benim rızâm için bolca infâk edenlere, birbirlerini sevmede samîmî davranan sâdıklara, akraba ve*

dost ilişkilerini kesmeyenlere veya birbirlerini ziyâret edenlere sevgim hak olmuştur.” (İbn-i Hanbel, V, 229)

Allâh ve Resûlü’nün tavsiye ettiği ve üzerinde önemle durduğu ziyâretleşmenin çeşitlerini, Üsve-i Hasene Efendimiz’in hayatından örneklerle şu şekilde îzâh etmek mümkündür:

1. Hasta Ziyâreti

“Hasta ziyâretinde bulunan kimse, dönünceye kadar cennet yolundadır.”
(Müslim, Birr, 39)

Sağlık ve hastalık, insanların imtihân ve îkâz edildikleri iki mühim husustur. Sıhhatli vakitlerde gaflete düşmeyip Allâh’a hamd ve şükür duyularıyla; hastalık anlarında da tazarrû ve niyâzlarla Yüce Rabbimiz’e gönülden yaklaşımaya çalışmalıyız. Her iki hâli de iyi değerlendiren akıllı mü’minler, netîcede hep kârlı çıkarlar.

Hemen her yaşta, insanların müptelâ oldukları çeşitli hastalıklar vardır. Hastalık, üzüntü ve sıkıntı kaynağıdır. Bu durumda insan, eşini dostunu ve akrabâsını yanında görmek, onların tatlı sözleri ve yardımları ile teselli bulmak ister. Hatta sağlığında arayıp sormadığı kişilerin bile, kendisini ziyâret edip hâlini-hatırını sormasını bekler. Gelmedikleri takdirde üzülmür. Bu sebeple Sevgili Peygamberimiz, hasta ziyâreti gibi insanları birbirine yaklaştıran içtimâî ibâdetleri bütün insanlara emretmiştir. Berâ bin Âzib -radıyallâhu anhumâ- şöyle der:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize hasta ziyâretini, cenâzenin arkasından gitmeyi, aksırana «yerhamükellâh» demeyi, yemin edenin yeminini yerine getirmesini, haksızlığa uğrayana yardım etmeyi, dâvet edenin dâvetini kabul etmeyi ve selâmı yaygınlaştırmayı tavsiye etti.”
(Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Libâs, 3)

Hasta olan kişi gönlü kırık ve hassas bir hâle bürünür. Yüce Allâh ise kalbi kırık olan böyle insanlara daha yakındır. Hastaları ziyâret etmek Cenâb-ı Hakk’ın çok hoşuna gittiği için, bu ziyâretleri kendisine yapılmış kabul etmektedir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu hakîkati şu şekilde dile getirir:

“Allâh Teâlâ kıyâmet gününde:

– Ey âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyâret etmedin, buyurur. Âdemoğlu:

– Sen Âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyâret edebilirdim, der. Allâh Teâlâ:

– Falan kulum hastalandı, ziyâretine gitmedin. Onu ziyâret etseydin, beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmiyor musun? Ey Âdemoğlu! Beni doyurmanı istedim, doyurmadın, buyurur. Âdemoğlu:

– Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurabilirdim, der. Allâh Teâlâ:

– Falan kulum senden yiyecek istedi, vermedin. Eğer ona yiyecek verseydin, verdiğini benim katımda mutlaka bulacağını bilmez misin? Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, vermedin, buyurur. Âdemoğlu:

– Ey Rabbim! Sen Âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su verebilirdim, der. Allâh Teâlâ:

– Falan kulum senden su istedi, vermedin. Eğer ona istediğini verseydin, verdiğinin sevâbını katımda bulurdun. Bunu bilmez misin, buyurur.” (Müslim, Birr, 43)

Dolayısıyla kul, kimi ziyâret ettiğini değil, kimin emrini yerine getirdiğini düşünmelidir. Bu sebeple Efendimiz ahabına, bir hastanın yanına girince ondan dua istemeyi tavsiye etmiş ve hastanın duasının meleklerin duası gibi olduğunu bildirmiştir. (İbn-i Mâce, Cenâiz, 1)

Hasta ziyâreti, hastanın hâl ve hatırını sormak, gönlünü almak ve gücü yettiğinde ihtiyaçlarını karşılamak demektir. Bu çerçevede hasta ziyâreti müekked sünnettir. Vâcip olduğu görüşünde olan âlimler de bulunmaktadır. Bir hastayı, hiç kimse ziyâret etmez ve ihtiyaçlarını karşılamazsa, orada yaşayan bütün Müslümanlar bundan mes’ul olurlar. Böylece tıpkı aç olanı doyurmak gibi hasta ziyâreti de farz-ı kifâye hükmünü alır.

İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ-, Efendimiz’in hasta ziyâreti ile alâkalı şöyle bir hâdise anlatmaktadır:

“Biz, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile oturuyorduk. O sırada Ensâr’dan bir kişi gelip selâm verdi, sonra da geri döndü. Efendimiz ona:

«– Ey Ensâr’dan olan kimse! Kardeşim Sa’d bin Ubâde nasıl?» diye

sordu. O da:

– İyiye gidiyor, cevabını verdi. Bunun üzerine Allâh Resûlü:

«– *Kim benimle birlikte onu ziyârete gelecek?*» buyurarak ayağa kalktı. Biz de on, on beş kişi kalktık. Ne ayağımızda ayakkabı veya mest ne başımızda bir giyecek ne de üstümüzde bir gömlek vardı. Çorak arâzide yürüyorduk. Nihâyet Sa’d’ın yanına geldik. Yakınları, Efendimiz ve beraberindeki arkadaşlarının yaklaşması için onun etrafından geri çekildiler.” (Müslim, Cenâiz, 13)

Yine Hz. Âişe vâlidemiz Allâh Resûlü’nün bu güzel hasletini şu çarpıcı misalle anlatmaktadır:

“Sa’d bin Mu’az Hendek savaşı sırasında kol damarından yaralanmıştı. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- onun için mescide bir çadır kurdurdu. Maksudı, onu daha sık ve yakından ziyâret etmek (onunla ilgilenmek)ti.” (Buhârî, Megâzî, 30)

Görüldüğü gibi Resûl-i Ekrem Efendimiz, insanların her türlü sıkıntısıyla yakından ilgilenmiştir. Hasta olanları sorması, arkadaşlarını ziyâret etmesi, ihtiyacı olanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışması, ölenlerin cenâzesine katılıp namazını kıldırması ve geride kalanlara baş sağlığı dilemesi gibi sevgi ve merhamet temeline dayalı davranışlar, onun ahlâk-ı hamîdesinin birer tezâhürü idi. Hasta ziyâreti gibi içtimaî vazîfeleri yerine getirirken çoğu kere ashâbından bazılarıyla birlikte gider, onları da bu hususlarda terbiye ederdi. Bu ziyâretlere yoksulluk ve ihtiyaç içinde olmak da bir engel değildi. Aksine bu, onların birbirlerine daha çok yakınlaşmalarına, ihtiyaçlarını ortaklaşa karşılamalarına ve ellerindeki nimeti paylaşmalarına vesîle oluyordu.

Hasta ziyâreti konusunda müslim gayr-i müslim, tanıdık tanımadık, yakın komşu uzak komşu arasında ayrım gözetilmemelidir. Nitekim Allâh Resûlü hasta olan bir yahûdi çocuğu ziyâret etmiş ve Müslüman olmasına vesîle olmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 80)

Mevlâna hazretleri hasta ziyaretlerinin asıl faydasının insanın kendisine olduğunu ne güzel anlatır:

“*Hastayı yoklamanda, hâlini hatırını sormak için yanına gitmende fayda var. O fayda döner, yine sana gelir. Olabilir ki o hasta, zamanın kutbu ve mânevî padişahıdır. Ey inatçı kişi, senin gönlünün iki gözü de kör. Bu yüzden âdî odunu öd ağacından ayırt edemiyorsun. Dünyâda ne*

hazîneler vardır; yani şu dünya Allâh'ın velîlerinden boş değildir. Velî bulunmaz diye üzölme, hiçbir yıkık yeri, virâneyi hazinesiz ve boş sanma!

Yol arkadaşlarını arayıp sormayı gerekli bil. Yaya olsun, atlı olsun, yani ister ilerde, ister geri kalmış olsun, seyr u sülûk arkadaşlarından ayrı düşme! Ziyâretine gittiğin isterse düşmanın olsun, senin iyilikte bulunman faydalıdır. Çünkü iyilik yüzünden nice düşman dost olur. O düşman sana dost olmasa bile, hiç olmazsa kini azalır. Çünkü iyilik kine merhemdir. Hasta ziyâretinin daha başka birçok faydası var ama ey dost, sözü uzatmak istemiyorum.

Sözün özü şu ki; topluma, insanlara dost ol. Bir dost bulamaz isen, heykel yapanlar gibi kendine taştan bir dost yont! Çünkü topluluk, kervan halkının çok oluşu, yol kesenlerin bellerini kırar ve mızraklarını köreltir.”
(*Mesnevî*, c. II, beyt: 2252-2253, 2145-2155)

Efendimiz -aleyhisselâm-, hasta olan kimselere bazı duâlar da öğretmiştir. Nitekim Osman bin Ebi'l-Âs, vücûdunda hissettiği bir ağrıdan dolayı Resûlullah'a şikâyetle bulunduğunda, Allâh Resûlü ona şunu tavsiye etmişti:

“– Vücudunun ağrıyan yerine elini koy ve üç kere «bismillah» de, yedi kere de:

أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَازِرُ

«Bendeki bu hastalığın ve sakındığım şeylerin şerrinden Allâh'ın izzet ve kudretine sığınırım» de!” (Müslim, Selâm, 67)

Efendimiz'in tavsiyesini harfiyen tatbik eden Osman -radiyallâhu anh- daha sonra; “Resûlullah'ın öğrettiği gibi yaptım, Allâh hastalığımı iyi etti. Bundan sonra bu duâyı devamlı olarak âileme ve diğer insanlara tavsiye ettim.” demiştir. (Ebû Dâvûd, Tıb, 19)

Allâh Resûlü, ölmek üzere olan hastalar ziyâret edildiğinde, onlara; “*Lâ ilâhe illallâh*” diyerek telkinde bulunmayı tavsiye ederdi. (Müslim, Cenâiz, 1-2)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in terbiyesinden geçen ashâb-ı kirâm da hasta ziyâretine ve onların duâlarını almaya önem vermişlerdir.

Hasta ziyâreti âdâbından bazısı şöyledir:

a. Ziyaretçi elini, hastanın el veya alnının üzerine koyup

“nasılsınız?” diye hatırını sormalıdır. Çünkü Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- hasta ile yakından ilgilenilmesini tavsiye etmiştir. Yalnız, doktorun bu konudaki tavsiye ve îkâzlarına uyulmalıdır. Salgın hastalıklar gibi özel durumlarda bunu tatbik etmek mümkün değildir.

b. Hastayı yorucu, moralini bozucu söz ve davranışlardan sakınılmalıdır. Ziyâret kısa tutulmalıdır.

c. Hastaya bir isteği olup olmadığı sorulmalı, gerekirse mâlî yardımda bulunmalı, kendisine zarar vermeyecekse yiyecek ve diğer hediyeler götürülmelidir. İbn-i Abbâs -radiyallâhu anhümâ- anlatıyor; “Allâh Resûlü, bir hastayı ziyâret etti ve

«– *Canın ne çekiyor?*» diye sordu. Hasta:

– Buğday ekmeği! dedi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

«– *Kimin yanında buğday ekmeği varsa kardeşine göndersin!*» buyurdu. Sonra da ilave etti:

«– *Şâyet hastanız bir şey arzu ederse, ondan yedin!*»” (İbn-i Mâce, Cenâiz, 1)

d. Bazı hastalar, hastalıkları sırasında hep ölümü düşünür, rahatsız olurlar. Böyle kimseleri uygun sözlerle tesellî etmek, ölümün Allâh’ın emri ve insan için kaçınılmaz bir şey olduğunu anlatmak, her hastalığın insanı ölüme götürmeyeceğini, bilakis günahlara keffâret olacağını hatırlatmak faydalı olur. İbn-i Abbâs -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hasta bir bedevîyi ziyâret etmişti. Her hastayı ziyâret ettiğinde yaptığı gibi onu da; “*Geçmiş olsun, hastalığın günahlarına keffâret olur inşâallâh!*” buyurarak teselli etti. (Buhârî, Tevhîd, 31)

e. Hastaya duâ etmek, sağlık ve şifâ dileğinde bulunmak da ziyâret âdâbındandır. Âişe -radiyallâhu anhâ-’dan rivayet edildiğine göre Efendimiz, âile fertlerinden biri hastalanınca, sağ eliyle hastayı sıvazlar ve şöyle duâ buyururdu:

“*Bütün insanların Rabbi olan Allâhım! Bunun ızdırabını giderip şifâ ver. Şifâyı veren ancak Sen’sin. Sen’in şifandan başka şifâ yoktur. Buna, hiçbir hastalık izi bırakmayacak şekilde şifâ ihsân et!*” (Buhârî, Merdâ, 20; Müslim, Selâm, 46-49)

Selman -radiyallâhu anh- anlatır; “Ben hasta iken Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ziyâretime gelmişti. Çıkarken şöyle buyurdu:

يَا سَلْمَانُ! كَشَفَ اللَّهُ ضُرَّكَ وَعَقَرَ ذَنْبَكَ وَعَافَاكَ فِي دِينِكَ وَجَسَدِكَ إِلَى آجَلِكَ

«Selman! Allâh sıkıntılarını gidersin, günahını affetsin. Ölünceye kadar dînine kuvvet, bedenine sıhhat versin!» (Heysemî, II, 299)

f. Uzaklık gibi sebeplerle bizzat gidip ziyâret imkânı bulunamadığında, bir başkası aracılığı ile veya mektup, telefon gibi haberleşme vasıtalarıyla selâm göndermek, sağlık ve şifâ dileklerinde bulunmak da güzel bir davranıştır.

2. Tâziye

“Herhangi bir musîbete uğrayan Müslümanlar, benim vefâtımla başlarına gelen musîbeti düşünerek tesellî bulsunlar ve sabretsinsinler.” (Muvatta’, Cenâiz, 41)

Musibetle karşılaşan kişiyi teselli etme ve sabra teşvik etme mânâlarını ihtivâ eden tâziye, umumiyetle cenâze sâhibine başsağlığı ve geçmiş olsun dileklerini bildirmek için yapılan ziyârete denir. Bir felâkete uğrayan kimseye, sabır tavsiyesinde bulunmak, meydana gelen musîbetle kaderin tecellî ettiğini ve bunu geri çevirmenin artık mümkün olmadığını ve kadere teslim olmanın kişiyi ruhî rahatlığa erdireceğini telkin etmek gerekir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın başa gelen belâlara ecir verdiğini hatırlatmak, “Allâh ecrini artırsın”, “Sabr-ı cemil versin”, “Şükretmeyi nasîb etsin” gibi dualar etmek de tâziyenin en mühim hususiyetlerindendir. Bu özelliğinden dolayı tâziye, acıları azaltıcı bir tesire sâhiptir.

Tâziye, bizzat giderek yapılabileceği gibi, bu mümkün olmadığı takdirde telefon, mektup gibi diğer haberleşme vâsıtaları ile de gerçekleştirilebilir.

Hiz. Zeynep -radiyallâhu anhâ-, Resûl-i Ekrem Efendimiz’e:

– Oğlum öldü, lütfen bize kadar geliniz, diye haber gönderdiğinde Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Alan da veren de Allâh’tır. O’nun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsinsin ve ecrini Allâh’tan beklesin!” buyurarak kızına selâm göndermiş, meşguliyeti bittikten sonra da bizzat gitmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 33)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tâziyenin mühim bir insânî vazîfe olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur; “Bir musibeti sebebiyle din kardeşine tâziyede bulunan mü’mine, Allâh Teâla kıyâmet günü kerem

elbiselerinden giydirir (şeref bahşeder).” (İbn-i Mâce, Cenâiz, 56)

Peygamber Efendimiz’in Medîne dışında bulunan Muâz bin Cebel’e, oğlunun vefâtından dolayı yazdığı şu mektup, ne muazzam bir incelik ve ne güzel bir tâziye örneğidir:

“Bismillahirrahmanirrahim.

Allâh’ın Resûlü Muhammed’den Muâz bin Cebel’e...

Allâh’ın selâmı üzerine olsun!

Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allâh’a hamdettiğimi sana iletmek isterim. İmdi; Allâh ecrini artırsın, buna karşılık sana büyük mükâfâtlar ihsân etsin ve sabretme gücü versin. Bizi ve seni şükre muvaffak kılsın. Zîrâ canlarımız, mallarımız, evlâd ü iyâlimiz, Azîz ve Celîl olan Allâh’ın bize tatlı hibeleri, geçici bir süre için yanımıza bıraktığı emânetleri cümlesindendir.

Allâh sana o çocuğu vermekle seni sevindirdi. Şimdi de onu büyük bir ecir karşılığında senden aldı. Onun karşılığında Allâh’tan rahmet, mağfiret ve hidâyet bekliyorsan, sabret!.. Üzüntü ve kederin, ecrini yok etmesin! Sonra pişman olursun! Bil ki ağlayıp sızlamak hiçbir şeyi geri getirmez, hüznün ve kederi de defedemez. Başa gelecek olan zaten gelmiştir, ve’s-selâm.” (Hâkim, III, 307)

Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretleri Efendimiz’in bu mektubunun muhtevâsını şöyle şiire dökmüştür:

Alan Sen’sin, veren Sen’sin, kılan Sen
Ne verdinse odur, dahî nemiz var!

Başına bir sıkıntı gelmiş veya yakınlarından birisini kaybetmiş olan kimseye, sözle tâziyede bulunarak mânen destek olmak gerektiği gibi îcâbında fiilen de yardımcı olmak gerekmektedir. Nitekim Ca’fer-i Tayyâr - radiyallâhu anh-’in şehâdet haberi geldiği zaman Fahr-i Kâinât Efendimiz; *“Ca’fer’in ailesi için yemek yapın! Çünkü onlar şu durumda mutfakla meşgul olamazlar!”* buyurmuştur. (Ebu Dâvûd, Cenaiz, 25-26)

Bu sünnet-i nebeviyyenin bir tatbîki olarak Anadolu’da, cenâze evine birkaç gün süreyle komşuları tarafından yemek hazırlanıp götürülmesi güzel bir âdet hâlinde devâm etmektedir.

Bir mü’mine tâziyede bulunmak İslâm ahlâkındandır. Ancak cenâze sâhiplerinin acısını yenilememek için üç günden sonra tâziyede bulunmak

mekruh sayılmıştır. Bununla birlikte cenâzenin defninde bulunamayan uzaktaki kimseler, üç günden sonra da tâziyede bulunabilirler.

3. Cenâze Teşyî ve Kabir Ziyâreti

a. Cenâze Teşyî

**“Herkes, yarın için ne hazırladığına
bir baksın!”** (el-Haşr 59/18)

Cenâze namazını kılıp kabre kadar taşıma manasına gelen teşyî yani uğurlama, bir mü'mine yapılacak son hizmetlerden biridir. Allâh Teâlâ buna büyük ecirler ihsân etmektedir.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu konuda yapılacak işleri tatbîkî olarak öğretmiştir. Meselâ vefat etmiş olan Ebû Seleme'nin yanına girmiş, açık kalan gözlerini kapatmış ve sonra şöyle buyurmuştur; *“Ruh çıkınca gözler onu izler!”* Bu sırada Ebû Seleme'nin aile fertlerinden bazıları bağıra çağıra ağlamaya başlayınca Efendimiz:

“Kendinize hayırdan başka bir şeyle dua etmeyin. Çünkü melekler dualarınıza «âmin» derler!” buyurarak ölçüyü muhâfaza etmek gerektiğini bildirmiştir. Sonra da cenâze için yapılacak duâlara bir örnek olarak:

“Allâhım! Ebû Seleme'yi bağışla! Derecesini, hidâyete ermişler seviyesine yükselt! Geride bıraktıkları için de ona Sen vekil ol! Ey Âlemlerin Rabbi! Bizi de onu da bağışla! Kabrini genişlet ve nûrla doldur!” duâsında bulunmuştur. (Müslim, Cenâiz, 7)

Resûlullah Efendimiz ölülerin emin kimseler tarafından yıkanmasını tavsiye ederek (İbn-i Mâce, Cenâiz, 8) cenâzeye ihtimâm gösterilmesini, güzelce yıkanıp kokulanmasını ve kefenlenmesini istemiştir. Ölüyü yıkayıp da gördüğü kusurları örten kimsenin nâil olacağı mükâfat hakkında şöyle buyurmuştur:

“Ölüyü yıkayıp da onda gördüğü hoş olmayan halleri gizleyen kimseyi Allâh Teâlâ kırk kere bağışlar. Ölüyü kefenleyene ipekten yapılmış cennet elbiseleri giydirir. Yine ölü için kabir kazıp onu oraya yerleştirene, bir fakiri kıyâmete kadar kalacağı bir eve yerleştiren kimsenin elde edeceği kadar ecir verir.” (Hâkim, I, 505-6)

Allâh Resûlü'nün kızı Hz. Zeyneb vefât ettiğinde onu, vâlidelerimizden Hz. Sevde, Ümmü Seleme, Ümmü Eymen ve Ensâr kadınlarından Ümmü Atiyye yıkamışlardı. Yıkama esnâsında Efendimiz

yanlarına varıp:

“Onu yıkamaya, sağ tarafından ve abdest âzâlarından başlayınız! Su ve sidr⁹² ile tek sayıda; üç, beş veya yedi kere, gerekli görürseniz daha fazla yıkayınız! Sonuncusunda suya kâfur koyunuz! Yıkama işini bitirince bana bildiriniz!” buyurdu.

Hiz. Zeyneb’in saçlarını taradılar, üçe ayırıp her birini bir bukile yaptılar. Buklelerden ikisi Hiz. Zeyneb’in yan taraflarındaki, biri de ön tarafındaki saçlarındandı. Yıkamayı bitirdiklerinde Allâh Resûlü, beline bağladığı peştemalını onlara verip:

*“– Bunu Zeyneb’e iç gömleği yapınız!”*⁹³ buyurdu. (Buhârî, Cenâiz, 9, 13, 17; Müslim Cenâiz, 36; İbn-i Sa’d, VIII, 34-36)

Hazırlanmış olan cenâzeyi kabrine kadar uğurlamak, duâ etmek ve onun hakkında şehâdetle bulunmak son derece mühimdir. Çünkü Cenâb-ı Hak cenâze bu şehâdetlere göre muâmele edecektir. Enes -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Peygamber -aleyhisselâm- ile bazı sahâbîler birlikte bulunurlarken yanlarından bir cenâze geçti. Ashâptan bazıları o cenâzeyi hayırla yâdetti. Bunun üzerine Efendimiz:

“– Kesinleşti!” buyurdu. Sonra bir cenâze daha geçti. Orada bulunanlar onu kötülükle andılar. Resûl-i Ekrem yine:

“– Kesinleşti!” buyurdu. Bunun üzerine Ömer bin Hattâb:

– Yâ Resûlallâh kesinleşen nedir? diye sordu. Peygamber -aleyhisselâm-:

“– Önce geçen cenâzeyi hayırla yâdettiniz, bu sebeple onun cennete girmesi kesinleşti. Sonrakini de kötülükle andınız, onun da cehenneme girmesi kesinleşti. Çünkü siz (mü’minler), Allâh’ın yeryüzündeki şâhitlerisiniz.” buyurdu. (Buhârî, Cenâiz, 86; Müslim, Cenâiz, 60)

Şu bir hakîkattir ki insanlar, sebepsiz yere birisi hakkında iyi veya kötü hüküm üzerinde birleşmezler. Bu sebeple hayâttayken ona göre hareket

⁹² **Sidr:** Arabistanda yetişen, gölgesi koyu, latîf ve hafif olan bir çeşit kiraz ağacıdır. Halkımızın Trabzon Hurması dediği ağaç da bu cinstendir. Sidr ağacının yaprakları ile cenâze yıkanır. (Âsım Efendi, *Kâmus*, II, 385)

⁹³ **Sünnet olan kefen;** erkek için izâr, gömlek ve sargı olmak üzere üç parçadır. Kadın için ise izâr, başörtüsü, sargı, göğüsleriyle karnını bağlamak için kullanılan bir bez ve gömlek olmak üzere beş parçadır.

edip Allâh'ın şâhitlerinin, hakkımızda iyi şehâdette bulunmalarını sağlamamız lâzımdır.

Cenâze hazırlandıktan sonra namaz kılınarak Allâh'a niyâz edilir, Efendimiz'e salavât getirilir ve ölü için istiğfarda bulunulur. Bu, cenâze için bir rahmet vesîlesidir. Bunun için her insan kendi cenâzesine daha çok kimsenin katılmasını ve kendisi için duâ etmesini ister. Avf bin Mâlik - radiyallâhu anh- Peygamber Efendimiz'in cenâzelere katıldığını ve onlara duâ ettiğini bildiren bir rivâyetinde şöyle der:

“Fahr-i Kâinât Efendimiz, bir cenâze namazı kıldırmıştı. O esnâda Allâh Resulü'nün şöyle dua ettiğini duydum ve ezberledim:

«Allâhım! Onu bağışla, ona rahmet et, onu azap ve sıkıntılardan koru. Kusurlarını affet. Cennetten nasibini ihsan et, gireceği yeri (kabrini) genişlet! Onu su ile, karla ve buzla yıka(nmış gibi tertemiz et). Beyaz giysileri kirden temizler gibi onu günahlarından arındır. Kendi evinden daha güzel bir ev, âilesinden daha hayırlı bir âile, hanımından daha hayırlı bir zevce ver. Onu cennete koy, kabir ve cehennem azabından koru.»

Bu güzel duâyı duyunca «keşke ölen ben olsaydım» diye içimden geçirdim.” (Müslim, Cenâiz, 85)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- cenâze namazı kılmanın ve onu mezara kadar uğurlamanın sevâbını şöyle bildirmiştir:

“Kim, sevâbına inanarak, karşılığını sâdece Allâh'tan bekleyerek bir Müslüman cenâzesi ile birlikte gider ve namazı kılınıp gömülünceye kadar beklerse her biri Uhud dağı kadar olan iki kırat⁹⁴ sevapla döner. Kim de cenâze namazını kılar, defnolunmadan önce ayrılırsa bir kırat sevapla döner.” (Buhârî, İmân 35)

Abdullah bin Ömer, Sa'd bin Ebû Vakkas'la birlikte otururken Habbâb bin Eret gelmiş ve:

– Ey Abdullah! Baksana Ebû Hureyre ne diyor, diye bu hadisi nakletmişti. Bunun üzerine İbn-i Ömer:

– Ebû Hureyre de çok oldu, demiş ve Habbâb'ı, bu hadisi araştırmak için Hz. Âişe'ye göndermiş; “Bunu ondan sor gel!” demişti. Habbab gidince İbn-i Ömer yerden bir avuç çakıl taşı almış; sinirli bir şekilde taşları elinde evirip çevirmeye başlamıştı. Bir müddet sonra Habbâb, Hz. Âişe'nin; “Ebû

⁹⁴ **Kırat:** Bir ağırlık ölçüsüdür.

Hureyre doğru söylüyor; ben de Resûlullah'ın öyle buyurduğunu duydum.” dediği haberini getirince, elindeki taşları yere fırlatmış ve:

– Desene biz çok kırat kaçırdık! diye teessürünü ifâde etmiştir. (Müslim, Cenâiz, 56)

Cenâzeyi tabutun dört tarafından onar adım taşımak müstehaptır. Daha çok taşınırsa sevabı da ziyâdeleşir. Önce cenâze sağ ön tarafından, sonra sağ arka tarafından taşınır. Daha sonra sol tarafına geçilerek sol ön ve sol arka tarafından omuzlanır. Böylece her tarafından onar adım olmak üzere kırk adım taşınmış olur. Cenâzenin defninde acele etmek de müstehaptır. (Buhârî, Cenâiz, 51) Zîrâ Efendimiz, bir cenâzenin, ailesi yanında bekletilmesinin uygun olmadığını söylemiştir. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 34)

Cenâzeyi sükûnetle taşımak lâzımdır. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir cenâzenin süratle götürüldüğünü gördüğünde müdâhale ederek; “*Sükûnetle gidin!*” buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Cenâiz, 15)

Cenâzeyi takip edenler, yolda lüzumsuz lâkırdı etmez ve yüksek sesle konuşmazlar. Hatta yüksek sesle zikredip Kur'an-ı Kerîm okunması da uygun değildir. Bu esnâda ölümü ve ahireti tefekkür etmek lâzımdır. Yunus Emre hazretleri bu tefekküre misâl olabilecek şekilde şöyle demektedir:

Aceb bu benim hâlim
Yer altında ahvâlim
Varıp yatacak yerim
Akrep dola mı Yâ Rab
Can hulkuma geldikte
Azrâil'i gördükte
Ya cânımı aldıkta
Âsân ola mı Yâ Rab
Yûnus kabre vardıkta
Münker Nekir geldikte
Bize suâl ettikte
Dilim döne mi Yâ Rab

Cenâzeyi mümkün olduğu ölçüde binit üzerinde tâkib etmekten kaçınmalıdır. Zîrâ yürümek mümkünken böyle bir hareket hoş görülmemiştir. Sevbân -radiyallâhu anh-'in anlattığına göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir cenâzeye katılmıştı. Bir kısım insanları binek üzerinde gördü. Bu hâlin cenâzeye hürmetsizlik olduğunu beyân etmek üzere:

– *Hayâ etmiyor musunuz? Allâh'ın melekleri yaya olarak giderken siz hayvanların sırtında gidiyorsunuz!*” buyurdu. (Tirmizî, Cenâiz, 28)

Bir kimse yanından geçen cenâzeyle katılamasa bile hürmeti de elden bırakmamalı; geçinceye veya yere konuncaya kadar oturmamalıdır. (Buhârî, Cenâiz, 47-48)

b. Kabir Ziyâreti

Şunlar ki çoktur malları
Gör nice oldu hâlleri
Sonucu bir gömlek giymiş
Onun da yoktur kolları
Yunus Emre

Peygamber Efendimiz, henüz tevhiid inancının tam olarak yerleşmediğı ve kabirlere secde edildiğı, onlarla övünme ve puta tapınma gibi câhiliye âdetlerinin devam ettiğı dönemde, kabir ziyâretini geçici olarak yasaklamıştı. Daha önceleri yahudi ve hristiyanlar, aziz saydıkları kimselerin kabirlerini ibâdet yeri edinmişlerdi. Putperestlik de, büyük tanınan kimselerin mezarlarına ve heykellerine saygı ile başlamış, neticede bu saygı putlara ibâdete dönüşmüştü. İslâm dininin gâyesi ise tevhid akîdesini kalplere yerleştirmekti. Bu maksat tahakkuk ettikten sonra ziyâreti serbest bırakmış ve:

“Size kabir ziyâretini yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyâret edebilirsiniz!” buyurmuştur. (Müslim, Cenâiz, 106)

“...Kabirleri ziyâret etmek isteyen ziyâret etsin. Çünkü kabir ziyâreti bize âhireti hatırlatır.” (Tirmizî, Cenâiz, 60) buyurarak da bu ziyâretlerden asıl maksadın, âhireti hatırlamak ve o güne hazırlanmaya önem vermek olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Salih kimselerin, anne, baba ve yakın akrabasının kabirlerini ziyâret etmek mendup⁹⁵ sayılmıştır. Genel olarak kabirleri ziyâret etmek erkekler için müstehab olup, kadınlar için caizdir. Kadınların kabirleri ziyâret etmesi, bağırıp çağırma, saçını başını yolma ve kabirlere aşırı saygı gibi bir fitne korkusu olmadığı zaman mümkün ve caizdir. Çünkü Peygamber Efendimiz, çocuğunun kabri başında ağlamakta olan bir kadına sabır tavsiye etmiş, onu ziyâretten alıkoymamıştır. (Buhârî, Cenâiz, 7; Müslim, Cenâiz, 15) Diğer yandan Hz. Âişe'nin de kardeşi Abdurrahman bin Ebi Bekr'in kabrini ziyâret ettiğı nakledilmektedir. (Tirmizî, Cenâiz, 61)

⁹⁵ **Mendûb:** Sevilen, yapılması uygun olan, işlenmesi teşvik edilen iş. Dinen yapılması iyi sayılmakla birlikte yapılmamasında sakınca olmayan ve Resulullah Efendimiz'in bazen yapıp, bazen terkettiğı işler.

Hız. Ali kabirleri ziyâret ettiğinde, âhiret hakkındaki kaygısını, orada yatanlara hitâben şöyle dile getirirmiş:

“Bırakıp gittiğiniz evleri şimdi eller tuttu.

Mallarınız paylaşıldı bitti.

Hanımlarınızı başkaları nikâh etti.

Bunlar bizim tarafta olup bitenler.

Âh! Keşke bir de sizin tarafta olup bitenleri öğrenebilseydik!

Allâh’a yemin ederim ki, onların konuşmalarına izin verilseydi,

«En hayırlı azık Allâh korkusudur.» (el-Bakara 2/197) derlerdi.” (İbn-i Abdırabbih, *el-Ikdü’l-ferîd*, III, 236-237)

Mezarlardan ibret alarak ölümün dehşetini hatırlayan bir şâir de şöyle demektedir:

Vücûdum tatlıdır bana, harâb olmak ne müşküldür,

Çürüyüp ayak altında türâb olmak ne müşküldür.

Tutmaz olur semiz eller, kopar nazlı temiz diller,

Mevkîler, mallar, makamlar berbâd olmak ne müşküldür!...

Sâlih kimselerin, anne, baba ve yakın akrabasının kabirlerini ziyâret etmek, müstehap sayılmıştır. Şuurlu bir şekilde hareket etmek, gerekli ibreti almak ve yanlış itikatlara kapılmamak şartıyla kabir ziyaretinde herhangi bir beis yoktur. Mervan birgün, yüzünü Resûlullâh’ın kabri şerîfinin taşına koymuş bir kişiyi gördü. Onun İslâm’a aykırı bir harekette bulunduğunu düşündü. Yakasından tutarak:

– Ne yaptığını sanıyorsun, dedi. Adam başını çevirince onun Ebû Eyyûb el-Ensârî olduğunu farkettil. Ebû Eyyûb -radıyallâhu anh- Mervan’ın endişelendiğini hissedince, bilinçli bir şekilde yapıldığı takdirde kabir ziyâretinin bir sakıncasının olmayacağını belirtmek üzere şöyle dedi:

– Evet, ne yaptığımı biliyorum. Ben Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e geldim, taşta gelmedim! Ancak Efendimiz’in şöyle dediğini işitmiştim:

“Dîn işlerini ehil kimseler üstlendiğinde kaygılanma. Ancak bu işe ehil olmayanlar karışmaya başladığında, din için ne kadar endişelensen ve ağlasan yeridir.” (İbn-i Hanbel, V, 422)

Bu kıymetli sahâbînin söylediklerinden anlaşıldığına göre kabirleri şuurlu bir şekilde ve âdâbına uygun olarak ziyâret etmenin hiçbir sakıncası

yoktur. Bilakis bunun hem ziyâret edene hem de ziyâret edilene pek çok faydası vardır. Bunları şöylece hülâsa etmek mümkündür:

- Ölüm, öncesine nazaran en büyük, sonrasına nazaran da en küçük bir hâdisedir. Kabir ziyareti, insana ölümü ve ahireti hatırlatır, zühd ve takvâyâ istikâmetlendirir ve ibret almayı sağlar. Ölümü düşünen bir kimse ibâdetlerini daha büyük bir huşû içinde ifâ eder, dünyaya olan hırsı azalır, haramları terkederek hayra yönelir ve âhîret için hazırlık yapmaya daha çok ehemmiyet verir.

Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ-'nın anlattığına göre, bir yahudi kadının vâlidemizin yanına gelmişti. Kabir azabından bahsederek:

“Allâh seni kabir azabından korusun!” dedi. Âişe vâlidemiz de Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e kabir azabından sordu. -Sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Evet, kabir azâbı haktır.” buyurdu. Hazret-i Âişe der ki:

“Bundan sonra -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i namaz kılıp da, namazında kabir azabından Allâh'a sığınmadığını hiç görmedim.” (Buhârî; Cenâiz 87; Müslim, Mesâcid 123; Nesâî, Cenâiz 115)

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Biriniz namazda tahiyyâtı bitirdiği zaman, dört şeyden Allah'a sığınarak şöyle desin:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ
فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ

Allâhım, cehennem azâbından ve kabir azâbından, hayat ve ölüm fitnesinden, kör deccâlin fitnesine uğramaktan sana sığınırım.” (Müslim, Mesâcid, 128. Ayrıca bk. Müslim, Mesâcid, 130-134; Ebû Dâvûd, Salât, 149, 179; Nesâî, Sehv, 64)

Hazret-i Osman -radiyallâhu anh-, bir kabrin başında durunca sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Kendisine:

“–Cenneti ve cehennemi hatırladığın vakit ağlamıyorsun, fakat kabri hatırlayınca ağlıyorsun!” dediler. Bunun üzerine şöyle dedi:

“–Çünkü Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu işittim:

«Kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi ondan kurtulabilirse, sonrakiler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa sonraki menziller kabirden daha zor ve daha şiddetlidir... Gördüğüm manzaraların hiçbiri kabir kadar korkutucu ve dehşet verici değildi!» (Tirmizî, Zühd, 5/2308; Ahmed, I, 63-64)

Berâ ﷺ anlatıyor:

“Biz Rasûlullah ﷺ ile bir cenâze teşyîinde bulunmuştuk. Efendimiz ﷺ, kabrin kenarına oturup ağladılar, öyle ki gözyaşlarıyla toprak ıslandı. Sonra da:

«—Kardeşlerim! İşte asıl böylesine mühim bir yer için hazırlık yapınız!» buyurdular.” (İbn-i Mâce, Zühd, 19)

Zülkarneyn -aleyhisselâm- ölmeden evvel, geride kalanların dünyaya karşı haris davranmamaları gerektiğini anlatan şu ibretli vasiyette bulunmuştur:

“—Beni yıkayın, kefenleyin! Sonra bir tabuta koyun! Yalnız kollarım dışarıya sarkık kalsın! Hizmetkârlarım arkamdan gelsin! Hazînelerimi de katırlara yükleyin! Halk, benim son derece ihtişamlı bir saltanat ve dünyâ mülküne rağmen eliboş gittiğimi, hizmetkârlarımın da, hazînelerimin de bu dünyâda kalarak benimle beraber gelmediğini görsün! Bu yalancı ve fânî dünyâyâ aldanmasın!..”

Söyledikleri aynen yapıldı. Âlimler bu vasiyyeti şöyle tefsîr ettiler:

“Arkamdan gelen ordular ile doğu ve batıya hâkim oldum.. Maiyyetimde sayısız asker ve birçok hizmetçiler vardı. Hiçbiri emrimden dışarıya çıkmadı. Dünyâ, baştanbaşa benim idârem altında idi. Sayısız hazînelere sâhib oldum.. Fakat dünyâ nîmetleri kalıcı değildir. İşte gördüğünüz gibi mezarıma eliboş gidiyorum!.. İşte Dünyâ malı dünyâda kaldı... Sizler Âhiret’te faydalı olan işleri yapın!..” (Osman Nûri Topbaş, *Nebîler Silsilesi* 2, s. 17)

- Sâlih kişilerin kabirlerini, özellikle Allâh Resûlü’nün kabrini ziyâret, ruhlara ferahlık verir ve ulvî hislerin duyulmasını sağlar. Efendimiz’in ve Allâh’ın veli kullarının kabirlerini ziyâret için yolculuğa çıkmak menduptur. Bir hadis-i şerifte; “Kim, beni öldükten sonra ziyâret ederse, şefaati ona hak olur.” buyrulmuştur. (Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, V, 245)

- İnsanın, dinî kültürü ve tarihi ile bağlarının güçlenmesine yardımcı olur. Milletlerin hafızasında derin izler bırakan manevî şahsiyetlerin

kabirleri, sonraki nesillerle tarihleri arasında köprü vazifesi görmektedir. Buralardaki manevî atmosfer, o bölgelerdeki dînî hayatın canlı kalmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Uzun yıllar komünist rejim altında bulunan Semerkant, Buhara gibi yerler bunun en tipik misâlidir.

Ziyâret ölüler için de faydalıdır:

- Kabirler ziyâret edilirken, oradakilerin ruhları için Allâh’a dua ve istiğfar edilir, Kur’an okunur ve yapılan iyiliklerin sevabı bağışlanır. Sevgili Peygamberimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

“Sizden biri vefat ettiğinde onu fazla bekletmeden kabre götürünüz. Defnettiğiniz zaman da biriniz, başucunda Fâtiha Sûresi’ni, ayak ucunda da Bakara Sûresi’nin son kısmını (Âmenerrasûlî) okusun.” (Taberânî, XII, 340; Deylemî, I, 284; Heysemî, III, 44)

“...Yâsin, Kur’ân’ın kalbidir. Bir kimse onu Allâh’ın rızâsını ve âhi-ret yurdunu talep ederek okursa, muhakkak günahları bağışlanır. Ölülerinize de Yâsin Sûresi’ni okuyunuz.” (İbn-i Hanbel, V, 26)

Alâ bin el-Leclâc, sâhâbe-i kirâmdan olan babası Leclâc’ın, vefâtı esnâsında kendilerine şu vasiyette bulunduğunu rivâyet etmiştir:

“Beni kabre koyduğunuz zaman:

«بِسْمِ اللَّهِ وَ عَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ» (Bismillâh ve alâ sünneti Rasûlillâh)⁹⁶

deyiniz ve üzerime toprak atınız. Başımın ucunda Bakara Sûresi’nin evvelini ve son kısmını okuyunuz. Şüphesiz ben, Abdullâh bin Ömer’in bu uygulamayı güzel gördüğüne şâhid olmuştum.” (Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, IV, 56)

Sahâbe-i kirâmdan Amr bin Âs -radiyallâhu anh-’ın vefâtı esnâsında vasiyet olarak etrâfındakilere söylediği şu sözler de câlib-i dikkattir:

“Beni kabrime defnettiğiniz zaman, bir deve kesip etini parçalayacak kadar mezarımın başında bekleyin ki, sizin varlığınıza yeni hayatıma alışma imkânı bulayım ve Rabbimin elçilerine vereceğim cevapları hazırlayayım.” (Müslim, İmân, 192)

Bu hadîsi kitabında zikreden Nevevî, İmâm Şâfiî -rahmetullâhi aleyh-’in, şu sözlerini nakletmiştir:

⁹⁶ Allâh’ın adıyla ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sünneti üzere (seni Hakk’a emânet ediyoruz).

“Mezarın başında Kur’ân’dan âyet ve sûreler okumak müstehabdır. Kur’ân’ın tamamının okunması (hatim edilmesi) ise, daha güzeldir.” (Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn*, s. 293)

Okunan Kur’ân-ı Kerim ölümlere mânevî bir ikram olduğu gibi, onlar adına yapılan hayır ve hasenâtın sevabının kendilerine ulaşacağı da sahih hadislerle ve icmâ ile sabittir. (*Muvatta’*, Itk, 13-14; *Müslim*, Sıyâm, 155-156; *İbn-i Hanbel*, II, 509; VI, 252) Buna, şu ayet-i kerime de delâlet etmektedir:

“Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş îmânlı kardeşlerimizi bağışla; kalblerimizde, îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin.” (el-Haşr 59/10)

Bu konuda vârid olan hadis-i şeriflerden birisi şöyledir. İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ- anlatır:

“Sa’d bin Ubâde -radiyallâhu anh-’ın annesi vefat etmişti. Peygamber Efendimiz’e gelerek:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Yanında bulunmadığım bir sırada annem vefat etti. Onun adına sadaka versem kendisine bir faydası dokunur mu, diye sordu.

Allâh Resûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Evet!*” buyurunca, Sa’d -radiyallâhu anh-:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Siz de şâhid olun ki meyve bahçemi annem adına tasadduk ediyorum, dedi.” (Buhârî, Vesâyâ, 15)

- Kabre ağaç dikmek de sevaptır. Hatta dikilen ağaç ve bitki, ölünün azabının hafifletilmesine sebep olur. (*Müslim*, Tahâret, 111) Ecdadımız müessese önlere çınar, kabristanlara ise selvi ağacı dikmiştir. Çınar, sonbaharda yaprağını döktüğü için dünyanın ve müesseselerinin faniliğini, selvi ise yapraklarını dökmediği için âhiretin ebedîliğini simgeler. Aynı zamanda, bu uygulamalarla çevrenin, dünyanın akciğeri mesabesinde olan ağaçlarla süslenmesi sağlanmıştır.

- Cenâze merâsimlerine ve kabirlere çelenk götürmek ise dînimizde olmayan ve mekruh görülen bir davranıştır. Haç şeklinde yapılan, eski yunan ve hristiyan âleminin dînî bir sembolü olan çelenk, ölüye bir fayda sağlamadığı gibi kâfirlere benzemenin de bir göstergesidir. Peygamberimiz ise kâfirlere benzemeyi yasaklamıştır.

Diğer bir husus da çelenk yapımındaki israftır. Bir çelenk için büyük miktarlarda masraf yapıldığı gibi birçok çiçek de telef edilmektedir. Faruk Nâfiz'in dediği gibi:

Bir gül, dalında durduğu müddetçe tâzedir
Bir gül, çelenge girdiği gün bir cenâzedir.

- Son zamanlarda cenâze merasimlerinde alkış yapıldığı görülmektedir. Manevî bir atmosfere yakışmayan bu davranış dinimizce makbul sayılmamıştır. Cenab-ı Hak benzer bir davranış segileyen müşrikleri şöyle itab etmektedir:

“O (müşriklerin), Beytullah yanındaki ibadetleri ıslık çalmaktan ve el çırpılmaktan ibarettir.” (el-Enfâl 8/35)

c. Kabir Ziyâretinin Âdâbı

- Ziyâretçi mezarlığa varınca yüzünü mezarlara döndürerek Peygamber Efendimiz'in öğrettiği üzere şöyle selâm verir:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ. أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ

“Selâm size, ey mü'minler diyârının sâkinleri! İnşâallâh yakında biz de aranıza katılacağız. Allâh'ın bizi de sizi de bağışlamasını dilerim.”
(Müslim, Tahâret, 39; Cenâiz, 104)

- Kabirde yatanlara duâ etmeli ve kendisinin de onlar gibi olacağını düşünmelidir. Ziyâret ettiği kimsenin kabrine, sanki hayattaymış da onunla konuşuyormuş gibi yüzünü dönerek yaklaşmalı ve rahatsız değilse ayakta durmalıdır. Sağlığında kendine çok yakın ise yakınına varmalı, fazla yakın değilse uzakça durarak dua etmelidir.

- Kabir ziyâreti sırasında namaz kılarak oraların mescid hâline getirilmesi dînen tasvip edilmeyen bir davranıştır. Ayrıca kabre karşı namaz kılmak da mekruhtur.

- Kabirlere mum dikmek ve yakmak câiz değildir. (Muvatta, Cenâiz, 12-13)

- Kabrin üzerine oturmak ve mezarları çiğnemek mekruhtur. (Müslim, Cenâiz, 98)

- Kabristanda ziyâretle bağdaşmayan edep dışı ve malayani söz söylemekten, kibirlenip çalım satarak yürümekten sakınmak ve mütevâzî bir

tavır takınmak gerekir. (Nesâî, Cenaiz, 100)

- Kabirlere, küçük ve büyük abdest bozmaktan sakınmalıdır.

- Kabristanın ağaçlarını ve yaş otlarını kesmek mekruhtur.

- Kabir yanında kurban kesmek Allâh için olsa bile mekruhtur. Hele ölünün rızâsını kazanmak ve yardımını elde etmek için kesilmesi kesinlikle haramdır. Bunun şirk olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü kurban kesmek ibâdetdir. İbadet ise yalnız Allâh’a mahsustur.

- Kabirler Ka’be tavaf edilir gibi dolaşılıp tavaf edilmez.

- Ölülerden yardım istemek ve bunun için mezar taşlarına bez, mendil ve paçavra bağlamak kişiye bir fayda sağlamaz. Kabirdeki kişinin başkasına bizzat fayda vermeye veya bir zararı gidermeye gücü yetmez. Ancak Allâh’tan bir şey isterken sâlih zâtları vesile kılmak ve bunun için onların kabirlerini ziyâret etmek câizdir. Meselâ “Peygamber Efendimiz hakkı için, onun hürmetine, ya Rabbî onunla Sana dua ediyorum, şu isteğimi yerine getir!” demek duaların kabulüne vesile olur. (Tirmizî, Deavât, 118; İbn-i Hanbel, IV, 138)

Bunun pek câlib-i dikkat bir misâli şudur:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in vefâtından sonra Medîne’de şiddetli bir kıtlık olmuştu. Ahâli durumu Hz. Âişe’ye şikâyet ettiler. Vâlidemiz onlara şu tavsiyede bulundu:

– Nebiyy-i Muhterem Efendimiz’in kabri şerîfine gidin, tavanından bir pencere açın. Efendimiz ile semâ arasında bir perde kalmasın!

Böyle yaptıklarında bolca yağmur yağdı, otlar yeşerip büyüdü, develer iyice semizleşti. Hatta bu seneye “Âmu’l-fetk, bolluk senesi” ismi verildi. (Dârimî, Mukaddime, 15)

- Kabir ziyâretini özellikle cuma olmak üzere perşembe ve cumartesi günleri yapmak daha faziletlidir. Ancak diğer günlerde ziyâret de mümkün ve caizdir.

- Kabirleri gece ziyaret etmek de caizdir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- gece Cennetü’l-Bakâ’ya gidip dua etmiştir. (Müslim, Tahâret, 39; Cenâiz, 104)

4. Dost ve Akrebâ Ziyâreti

“Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse, akrabasını kollayıp gözetsin.” (Buhârî, Edeb, 12)

İslâm’ın, üzerinde çokça durduğu hususlardan biri de “sıla-i rahim”dir. Sıla-i rahim, akrabalar arasındaki münâsebetleri kuvvetlendirmek ve devam ettirmektir. Yakında iseler onları sık sık ziyâret etmeli, yardımda bulunmalı ve meseleleri ile ilgilenmelidir. Sürurlu günlerinde tebrik etmeli, üzüntülü vakitlerinde ise teselli ve tâziyede bulunmalı, hâl hatır sormalıdır. Uzakta iseler zaman zaman ziyâretlerine gitmeli, en azından mektup ve telefon gibi vâsıtalarla irtibâtı devâm ettirmelidir. Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

“Kendisi adına birbirinizden (haklarınızı) talep ettiğiniz Allâh’tan korkun ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan sakının!” (en-Nisâ 4/1)

Âyet-i kerimede Yüce Rabbimiz akrabalık bağlarını koparmaktan sakınmayı, kendisinden sakınmakla aynı anda zikretmek sûretiyle sıla-i rahimin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Âyet-i kerimeye iki farklı mânâ vermek mümkündür. Birisi; “Birbirinizden bir şey rica ederken “Allâh aşkına”, “Allâh için senden şunu rica ederim” diye adına yemin verdiğimiz Allâh’a isyan etmekten ve o akrabaların haklarını ve itibarlarını gözetmemekten korkunuz.” şeklindedir. Diğeri de, “O Allâh’a isyan etmekten korkunuz ve öyle rahmânî bir ahlâk ile hareket ediniz ki siz o Allâh’a ve akrabalara and vererek birbirinizden karşılıklı istekte bulunursunuz.” demektir.

Sıla-i rahim öncelikle akrabaları ilgilendirse de komşulara, arkadaşlara, meslektaşlara, din kardeşlerine ve her çeşit tanıdıklara karşı da dînî bir vazifedir. Yüce Rabbimiz Kitâb-ı Kerîmi’nde şöyle buyurmaktadır:

“Allâh’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve mâliki bulunduğunuz kimselere iyi davranın.” (en-Nisâ 4/36)

Akrabalarla ilgiyi koparmak ve onlara kötü davranmak büyük bir günahdır. Akrabaya iyiliğin ölçüsü, onların yakınlık derecesine ve ihtiyaç durumlarına göre farklılık arzeder. Allâh Resûlü emânet ve akrabalık bağının sıratından geçmede bir ölçü olacağını, bu ikisinin gönderilerek sıratın sağ ve solunda duracaklarını ve dünyâda iken haklarını îfâ etmeyen kimseleri büyük kancalarla cehenneme yuvarlayacaklarını bildirmiştir.

(Müslim, İmân, 329) Bu açıdan sıla-i rahim imtihanından geçemeyen kimsenin sıratı geçmesi pek mümkün görünmemektedir.

Peygamber Efendimiz, Allâh Teâlâ'nın akrabalarla iyi münâsebetler içinde bulunmaya ne kadar ehemmiyet verdiğini, şu hadis-i şerifleri ile beyân etmişlerdir:

“Allâh Teâlâ mahlukâtı yaratmayı tamamlayınca, akrabalık bağı (rahim) ayağa kalkarak:

– (Huzurunda) bu duruş, akrabalık bağını koparan kimseden Sana sığınanın duruşudur, der. Allâh Teâlâ:

– Pekâlâ, seni koruyup gözeteni gözetmeme, seninle ilgisini kesenden rahmetimi kesmeme râzı olur musun? diye sorar. Akrabalık bağı:

– Evet, râzıyım, der. Bunun üzerine Allâh Teâlâ:

– Sana bu hak verilmiştir, buyurur.” Bunları anlattıktan sonra Efendimiz:

“– İsterseniz (bunu doğrulayan) şu âyeti okuyunuz.” buyurdu ve:

«(Ey münâfıklar!) **Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız yeryüzünde hemen fesat çıkaracak, akrabalık münâsebetlerinizi bile koparıp parçalayacaksınız, öyle mi?! İşte Allâh'ın kendilerini rahmetinden uzaklaştırdığı, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimseler bunlardır.»**” (Muhammed 47/22-23) âyetini okudu. (Buhârî, Tefsîr, 47; Müslim, Birr, 16)

Cenâb-ı Hakk'ın bu kadar önem verdiği sıla-i rahim husûsunda, gereken titizliği göstermek lâzımdır. Karşı taraf ne kadar kötü davranırsa davranırsın, biz âhireti düşünerek yine onlara gitmeli ve dertleri ile dertlenmeliyiz. Bir adam:

– Yâ Resûlallâh! Benim akrabâlarım var. Kendilerini ziyâret ediyorum fakat onlar bana gelip gitmiyorlar. İyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara anlayışlı davranıyorum, onlarsa bana kaba davranıyorlar, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Eğer dediğin gibi isen, onlara sıcak kül yutturmuş oluyorsun. Sen böyle davrandıkça, Allâh'ın yardımı seninledir.” buyurmuştur. (Müslim, Birr, 22)

Diğer bir hadîs-i şerifte de; “Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözeten

kimse, kendisiyle alâkayı kestikleri zaman bile onlara iyilik etmeye devam edendir.” buyurmuştur. (Buhârî, Edeb, 15)

Ziyâret ederek akrabaları sevindirmek, zâhiren onlara faydalı imiş gibi görünse de gerçekte sıla-i rahimde bulunanlar daha kazançlı çıkmaktadır. Zîrâ akraba ziyâretlerinin âhiretteki büyük faydaları ile birlikte dünya hayatında da pek çok hayırlı netîceleri vardır. Allâh Resûlü bunlardan bir kısmını şöyle ifâde eder:

“Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse, akrabasını kollayıp gözetsin.” (Buhârî, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20-21)

Yakınların ziyâreti ve korunup kollanması yanında Müslüman kardeşlerin ve gönül dostlarının aranıp sorulması da çok mühimdir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbını arayıp sorar, ziyâretlerinde bulunurdu. Âlemlerin Efendisi, Cenâb-ı Hakk’ın sırf kendi rızâsı için bir dostunu ziyâret eden kimseleri sevdiğini ve onlardan râzı olduğunu şu misalle ne güzel anlatmıştır:

“Bir adam, başka bir köyde bulunan ve kendisini Allâh için sevdiği bir din kardeşini ziyâret etmek için yola çıktı. Allâh -azze ve celle- geçeceği yere onu gözetlemek üzere bir melek gönderdi. Yanına geldiğinde melek ona sordu:

– Nereye gidiyorsun?

– Falan kardeşime gidiyorum.

– Herhangi bir yakınlığın olduğu için mi gidiyorsun?

– Hayır.

– Peki ondan elde etmeyi düşündüğün bir menfaat için mi gidiyorsun?

– Hayır.

– Öyleyse onun yanına niçin gidiyorsun?

– Ben onu Allâh için seviyorum.

– Ben de Allâh’ın sana gönderdiği bir elçisiyim. Sırf O’nun rızâsı için din kardeşini sevdiğinden dolayı Allâh da seni seviyor.” (İbn-i Hanbel, II, 292)

Ayrıca Peygamberimiz başka bir gölgenin bulunmadığı kıyâmet

gününde Allâh Teâlâ'nın, arşının gölgesinde barındıracağı yedi sınıftan birisinin de birbirlerini Allâh için seven ve Allâh için buluşup ayrılan iki insan olduğunu bildirmektedir. (Buhâri, Ezân, 36; Zekât, 16)

Ashâb-ı kiram dost ve akraba ziyâretine ihtimam göstermiş, bu konuda arkalarında ibretli misaller bırakmışlardır. Abdullah bin Mes'ud -radiyallâhu anh-, Kûfe'den Medine'ye kendisini ziyâret etmek için gelen arkadaşlarına:

– Oturup dertleşiyor ve ilim müzâkere ediyor musunuz, diye sormuş, onlar:

– Bunu hiç terk etmiyoruz, cevabını vermişlerdi. Bu sefer İbn-i Mes'ud:

– Birbirinizi ziyâret ediyor musunuz? diye sordu. Arkadaşları:

– Evet, ey Ebû Abdurrahman, hatta bazılarımız Müslüman kardeşini bir müddet görmezse, Kûfe'nin tâ öte başına yürüyerek gidip onun hâlini hatırlı soruyor, dediler. Bu güzel cevap üzerine sevinen o mübârek sahâbî:

– Siz böyle devam ettiğiniz müddetçe huzur içinde ve hayır üzere yaşarsınız, buyurmuştur. (Dârimî, Mukaddime, 51)

Efendimiz'in çok sevdiği sahâbîsi Selman -radiyallâhu anh- de bu husûsun ehemmiyetini bildiği için, Medâin'den Şam'a kadar yürüyerek gitmiş ve kardeşi Ebû'd-Derdâ'yı ziyâret etmiştir. (Buhârî, Edebü'l-müfred, s. 127, no: 346)

Bu ziyâretlerde de uyulması gereken kâideler vardır. Bunlardan bâzısı şöyledir:

- Ziyâret için uygun bir zaman seçmeli; uyku, yemek ve iş saatlerinde gitmemelidir.

- Mümkünse önceden ziyârete gelineceği haber verilerek bildirilen saatte mutlaka gidilmelidir.

- Temiz ve derli toplu bir kıyafet giyilerek başkalarını rahatsız edecek koku ve görüntülerden sakınılmalıdır.

- Ziyâret fazla uzatılmamalıdır. Ziyâret edilen yaşlılar sabırla dinlenmeli, onları üzecek söz ve davranışlardan sakınılmalıdır. Onlara sevinecekleri haberler verilmeli, güler yüz ve tatlı dille gönülleri alınmalıdır.

P. HEDİYELEŞME ÂDÂBI

Malını mülkünü ver de bir gönül al. Al da o gönül,
mezarda, o kapkara gecede ı ışık versin sana!

Mevlânâ

Mü'minler arasındaki kardeşlik bağlarını kuvvetlendirici güzel adet ve davranışlardan biri de hediyeleşmektir. Fahr-i Cihân Efendimiz, ümmetinin birbirlerine karşı olan muhabbet ve bağlılıklarının artması için hediyeleşmeyi teşvik etmiş, kendisi de hediye vermiş ve hediye kabul etmiştir. Hz. Âişe vâlidemiz:

“Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hediye kabul eder ve ona mukabelede bulunurdu.” demektedir. (Buhârî, Hibe, 11)

Enes bin Malik'in bildirdiğine göre Rum hükümdarı, Peygamberimiz'e atlastan, altın sırmalı, uzun yenli bir kürk hediye etmişti. Efendimiz onu sırtına giyince halk:

– Yâ Rasûlallâh! Bu, sana semâdan mı indirildi?! dedi. Allâh Resûlü:

“– *Pek mi hoşunuza gitti? Varlığım kudret elinde bulunan Allâh'a yemin ederim ki Sa'd bin Muaz'ın cennetteki peşkirlerinden bir peşkir bile bundan daha hayırlı, daha güzeldir!*” buyurdu. Sonra da, onu sırtından çıkarıp Hz. Ca'fer'e gönderdi. Ca'fer -radiyallâhu anh- onu giyince Efendimiz:

“– *Ben bunu sana giyesin diye göndermemiştim!*” dedi. Hz. Ca'fer:

– Onu giymeyip de ne yapacağım? diye sorunca Sevgili Peygamberimiz:

“– *Kardeşin Necâşî'ye gönder!*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, III, 229; İbn-i Esir, Üsüdü'l-gâbe, I, 324)

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hediye küçük büyük demeden kabul ederek, vereni sevindirme konusundaki hassasiyetini şöyle dile getirmektedir:

“*Şayet bana kürek veya paça hediye edilse, hemen kabul ederim.*”

(Buhârî, Hibe, 2) Bunun hikmetini ise:

تَهَادَوْا تَحَابُّوا

“*Hediyeleşiniz ki birbirinize olan muhabbetiniz ziyâdeleşsin!*” (Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 16; Münâvi, III, 271) sözüyle beyan etmiştir. Nebiyy-i Ekrem Efendimiz, hediyeleşmenin insanları birbirine nasıl yaklaştırıp sevdirdiğini anlatmak için de:

“Hediyeleşiniz; zira hediye, kalpteki kin ve nefreti yok eder. Hiçbir kadın komşu kadına verdiği hediye, koyun paçasından bir parça bile olsa küçük görmesin!” buyururdu. (Tirmizî, Velâ, 6)

Hediyeyi bir sünnet olarak veren ve alan kimse onun azlığına çokluğuna, değerli veya değersiz oluşuna bakmamalıdır. Hediye verirken riyâ, gösteriş, çıkar gibi duygular araya girerse, beklenen netice alınamaz.

Hediyeleşme imkânlar ölçüsünde olmalı ve bütçeyi zorlamamalıdır. Hediyeleşmede aslanan hatırlamak ve hatırlanmaktır. Dolayısıyla “yarım elma, gönül alma” sözü bizler için bir ölçü olmalıdır.

İslâmî âdâba göre hediyeye karşı hediye beklememek gerekir. Bu yapılamazsa, hiç değilse verilenden fazla bir karşılık beklenmemelidir. Bununla alakalı olarak Allâh Resûlü ile bir bedevi arasında geçen şu hâdise hayli dikkat çekicidir. Ebu Hureyre -radiyallâhu anh- anlatıyor:

“Bir bedevi Resulullah’a genç bir deve hediye etti. Efendimiz de ona mukâbil altı genç deve verdi. Bedevi, memnun kalmadı. Bu durum Fahr-i Kâinât Efendimiz’e ulaştı. Efendimiz Allâh’a hamd ü senâdan sonra:

«Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. Allâh’a yemin olsun, şu günden sonra Muhâcirler, Kureyşliler, Ensârîler, Sakifliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!» buyurdu.” (Tirmizî, Menâkıb, 73; Ebu Dâvûd, Büyü, 82)

Habîb-i Ekrem Efendimiz, birtakım insanlardan böyle kabalıklar görür ve daha çok onlara af, müsâmaha ve mülâyemetle davranırdı. Efendimizin hayatında bunun örnekleri çoktur. Fakat bu tür üzücü ve kaba davranışlar, bazen de Allâh Resûlü’nü, o kadar ehemmiyet vermesine rağmen hediye kabulünde bazı kısıtlamalara sevk etmiştir.

Buradan anlaşıldığına göre, daha çok istemeye bahâne olması için hediye vermek de, böyle bir hediyeyi kabul etmek de güzel bir davranış değildir. Peygamberimiz’in istisnâ ettiği kimseler ise daha ziyâde tokgözlülük, cömertlik, sehâvet, himmet yüceliği, hediye karşılık beklememek gibi güzel vasıflarla mümtaz olanlardır. Bu vasıftaki insanlardan gelen hediye daha huzur verici ve gönül alıcı olur.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zarurî olmadıkça hediyeyi asla reddetmezdi. Fakat dinin yasak kıldığı bir durum söz konusu olduğunda

zaman, dinin emrine ta'zîmi her şeyin üstünde tutardı. Sa'b bin Cessâme -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

“Allâh Resûlü’ne bir yaban eşiği hediye etmiştim. Fakat Resûlullah onu kabul etmeyip bana geri verdi. Yüzüme bakıp da üzüldüğümü görünce:

«– *Hediyenizi ihramda olduğumuz için alamadık.*» buyurdu.” (Buhârî, Hibe, 6)

Sa'b bin Cessâme, bahsi geçen hediyesini takdim ettiği sıralarda ihramlıya avın yasak olduğunu henüz bilmediği için hediyesinin kabul edilmeyişine üzülmüştür. Şefkatli Efendimiz, sahâbîsinin meseleyi yanlış anladığını, hediyesinin reddedildiğini sanarak üzüldüğünü görünce, onu hemen rahatlatmak istemiş ve eğer ihramlı olmasaydı hediyesini kabul edeceğini bildirmiştir. Bu bakımdan insanların birbirlerini yanlış anlamasına, davranışları yanlış yorumlayarak gönül koymasına fırsat vermemek, yanlış anlaşılacak davranışların sebeplerini hemen açıklamak îcâb eder.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, istisnâî durumlar haricinde umûmiyetle müşriklerin ve gayr-i müslimlerin verdikleri hediyeleri de kabul etmezdi ve bunun yasak olduğunu söylerdi. İyaz bin Himar -radiyallâhu anh- anlatıyor: “Resulullah’a bir hediye takdim etmiştim. Bana:

«– *Müslüman mı oldun?*» diye sordu. «Hayır!» dediğimde:

«– *Ben müşriklerin hediyesini almaktan nehyolundum!*» buyurdu ve hediyemi almadı.” (Ebu Dâvûd, Harac, 35)

Ancak devletler arası münâsebetlerde durum farklıdır. Hz. Ali der ki; “Kisra Resulullah [Efendimiz’e](#) bazı şeyler hediye etti, Efendimiz ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediye bulundular, o da onlardan bunu kabul etti.” (Tirmizî, Siyer, 23) Çünkü bunlar devlet başkanı olup devletler arası münâsebetler açısından hediyelerini kabul etmek maslahat îcâbıdır.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hangi durumlarda hediye kabul edilmemesi gerektiğini de bildirmiştir. Ebu Ümame -radiyallâhu anh-’ın dediğine göre şöyle buyurmuştur:

“*Kim bir kimseye yardımcı olur, o da buna karşı bir hediye bulursa hediye kabul ettiği taktirde, fâiz kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur.*” (Ebu Dâvûd, Büyû, 82) Birisi hakkında hüsn-i şehâdetle bulunmak mendup hatta bazı hallerde vacip olur. Yalnız bu hizmete karşı hediye almak caiz değildir. Böyle bir talepte bulunmak, faizin helal malı ziyana

uğrattığı gibi, hizmet sevabının yok olmasına sebep olur. Ubâde bin Samit - radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor; “Ben ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de:

– Bu yay benim için büyük bir mal değil, onunla Allâh yolunda atış yaparım. Ancak yine de gidip Resulullah'a soracağım, dedim. Gelince:

– Ey Allâh'ın Resûlü! Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allâh yolunda atış yaparım! dedim. Efendimiz bana:

«– Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!» cevabını verdi.” (Ebu Dâvûd, Büyû, 37)

Daha sonraki dönemlerde birtakım zarûretler sebebiyle Kur'ân tâlimine karşılık ücret alınabileceği hususunda görüşler beyan edilmiş olsa da, Asr-ı saâdette, İslâm'ın ilk yıllarında bu tür hizmetlere karşı asla ücret talep edilmemiştir.

Hediyede dikkat edilmesi gereken bir husus da hediye den dönmek, hediye vermekten vazgeçmemek veya daha da ötesi verilen hediye yi geri almaya kalkışmamaktır. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu konuda şöyle ikazda bulunmaktadır:

“Birinin bir hediye verip veya ikramda bulunup, tekrar bundan dönmesi helâl değildir. Ancak baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. Verdiği hediye yi geri isteyen kimsenin durumu köpeğe benzer. Köpek yemek yer; karnı doyduktan sonra kusar, sonra da dönüp kendi kusmuğunu yer.” (Ebû Dâvûd, Buyû, 81)

Peygamber Efendimiz, bu şekilde ağır ve caydırıcı bir teşbihte bulunarak, hediye den dönmek ne kadar çirkin olduğunu anlatmak ve insanları bu yanlış fiilden uzaklaştırmak istemiştir. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'ın, en fenâ kalbî hastalıklardan biri olan gıybetten uzaklaştırmak için bu günâhı, kişinin ölü kardeşinin etini yemesine benzetmesi gibi...

İslâm, hayâtın her alanını kuşatacak şekilde prensipler getirmiş ve hiç bir alanı boş bırakmamıştır. İnsanların rahat ve huzûr içinde yaşayabilmelerini temin edecek bu edep kâidelerini Üsve-i Hasene Efendimiz yirmi üç yıllık nübüvvet hayatı boyunca ashâbına tâlim ederek insanlığa büyük bir medeniyet takdim etmiştir.

HÂTİME

Rabbimiz’in lutfu ile Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bizlere örnek olacak hâl, ahlâk ve davranışlarından gücümüz nisbetinde bir nebze bahsetmekle; onun nâdîde, zarîf çiçekler ve misk kokulu güllerle tezyîn edilmiş gülistânından bir demet gül takdim edebilmenin hazzı, sürûru ve şükrânı içindeyiz.

Cenâb-ı Hak; **“Allâh hayatı ve ölümü, sizi imtihan edip hanginizin daha güzel amel işleyeceğini ortaya çıkarmak için yaratmıştır.”** (el-Mülk 67/2) buyurmuş ve hayâtтан maksadın, bu kısacık ömrü rızây-ı ilâhiyyeyi cezp edici güzel amellerle tezyin ederek imtihanı kazanmak olduğuna dikkat çekmiştir. Diğer bir âyet-i kerimede ise; **“Sizin Allâh katında en şerefliiniz, takvâca en üstün olanınızdır.”** (el-Hucurât 49/13) buyurarak insanlar arasında “üstünlük ölçüsü”nü takdir etmiş, kendisine vuslat için ulaşılması gereken hedefi mü’minlere tebliğ buyurmuştur.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in hayatı boyunca bizlere örnek olarak mükerreren buyurduğu *“Allâhım! Hayat ancak âhiret hayatıdır.”* (Buhârî, Rikâk, 1) niyâtında ifâde edildiği gibi mü’minler için hakikî ve ebedî hayat, âhiret hayatıdır. Bu hakikati göz önünde bulundurarak insan, dünya-âhiret muvâzenesini çok iyi idrak etmeli, her şeye lâayık olduğu nisbette kıymet vermeli ve yaptığı her vazîfeyi ibâdet vecdi içinde îfâya gayret etmelidir. Nihâî gâye ise kalbin ma’rifetullâha erişip Rabbi ile huzur bulmasıdır. Zîrâ dünya perdelerinin ortadan kalktığı ukbâ âleminin açıldığı esnâda en büyük hüsrân, Hakk’ın kendisine dâir ilimden ve ihlastan mahrum bıraktığı kimseye âit olacaktır. Çünkü Allâh’ı tanıyamama ve kalbin O’ndan mahrûmiyeti en büyük hüsrandır.

Bize bağışlanan ömür, bir kum saati gibi her gün sermayesini biraz daha tüketmektedir. Hayat, ancak sırât-ı müstakim üzere yani dosdoğru yaşamaya yetecek kadardır ve bittikten sonra telâfisi mümkün değildir. Nitekim Cenâb-ı Hak وَالْعَصْرِ **“Zamana yemin olsun ki!”** (el-Asr 103/1) buyurarak vakitlerini dikkatli kullanma hususunda kullarını irşad ve ikaz etmektedir. Bir darb-ı meselde de: *الدُّنْيَا سَاعَةٌ فَاجْعَلْهَا طَاعَةً* “Dünya kısacık bir andır, onu ibâdet ve tâatle nurlandır!” Zira her şeyi tamamen veya kısmen geri alabilmek mümkündür; zamanı ise asla!.. Bu muhâtaralı yani iniş çıkışlı hayat yolculuğunda selâmetle yürüyebilmek, fânî ömrü sâlih amellerle feyizlendirip takvâya ve mârifetullâha erişebilmek; doğruyu, iyiyi ve güzeli en kısa yoldan elde edebilmek için bir hak rehberin elimizden tutmasına ihtiyaç

vardır. Bu sebeple karıncaları emirsiz, arıları beysiz bırakmayan Kudret-i Ezeliyye, beşeri de peygambersiz bırakmamıştır.

Gönül dünyamızı en ulvî gâye olan muhabbet ve mârifet-i ilâhiye ile yeşertip Allâh Teâlâ'ya ta'zim ve teslimiyet içinde mükemmel bir kulluk yapabilmek, ancak karda yürüyen kişinin izini adım adım takip eden kimse misali, üsve-i hasene olan Efendimiz'in nurlu yolundan yürümekle mümkündür. Sevgili Peygamberimiz'in getirdiği ölçülere ne kadar ittibâ edebilirsek âhiret günlerimiz o kadar huzurlu, feyizli ve nûrânî olacaktır. Uhrevî saâdetimizin mükemmelliği bu ittibânın keyfiyeti, doğruluğu ve samimiyeti nisbetindedir.

Bu bakımdan ilk olarak yapmamız gereken şey, üsve-i hasene olan Efendimiz'in sünnetini öğrenmek, kalbî hayatımıza ve yaşantımıza tatbik edebilme gayreti içinde olmaktır. Resûlullah Efendimiz'i tanımanın, îmân ile de doğrudan alâkası vardır. Allâh Resûlü'ne kalben uzak kalan kimsenin muhabbeti zayıf olduğu gibi îmânı da zaafa uğramış olur. Buna mukabil gönlü o muhabbetle dolup taşan kimsenin imanı da o nisbette zenginleşir. Zira Efendimiz'in bütün hâl ve davranışları kemal derecesinde olup mü'min bunları tanıyıp yaşayabildiği ve onunla hallenebildiği ölçüde kemâle doğru yol alır. Cenab-ı Hak bu hakîkate işâretle şöyle buyurur; **“Yoksa Peygamberi tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar!”** (el-Mü'minûn 23/69) Eğer onu hakîkî vechesi ile tanıyabilmiş olsalardı aslâ inkâr edemezlerdi.

Kâinatın Fahr-i Ebedîsi -sallallâhu aleyhi ve sellem-; azametli semâ haritasında, ancak bir nokta gibi görünen dünyayı şereflelendiren, en nâdîde bir nûr-i ilâhîdir. Yeryüzü onun teşrifiyle feyiz ve bereketle dolmuş, onun hidayet ışığı zuhûr ettiği çölden bütün zaman ve mekana, oradan da mîrâcî ile semâvât âlemine bir nûr şerâresi halinde tecellî etmiştir. Bu yüce Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın insanlığa ve bütün âlemlere lutuf ve armağan ettiği bir nûr-i rabbânîdir. Beşeriyet, Âdem -aleyhisselam-'dan itibaren asırlardan beri bekleyen, tutuşturulmaya müheyyâ birer kandil gibi onun zuhûruna hasret çekti ve beklenen nurun zuhûruyla Allah Teâlâ'nın rahmeti bu âlemde tuğyân etti. Sabahlar, akşamlar ayrı bir âhenge büründü, duygular derinleşti; sohbetler, lezzetler enginleşti; her şey ayrı bir mânâ ve letâfet kazandı.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile vahiy, risâlet ve nübüvvet son bulmuştur. O kemalin zirvesidir. Allâh Teâlâ onunla mesajını tamamlamış ve **“Bu gün dîninizi kemâle erdirdim.”** (el-Mâide 5/3) buyurmuştur. Dolayısıyla en kâmil dînin mübelliği olan Efendimiz, cihan-

şümûl bir tebliğe sahiptir. O, yalnız bir milletin, bir zümrenin, bir neslin veya bir milletin peygamberi değil, kalbi hidâyet nûruna açılmış her insan için en güzel örnektir. Allâh Teâlâ Efendimiz’e hitâben şöyle buyurmaktadır:

“Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.” (Sebe’ 34/28)

Diğer peygamberlere gelince, onların hepsi de âlemşümûllükten ziyâde belli bir kavme hitap etmişlerdir. Bunun için onlara yapılan hitaplar da kavimlerinin isimleri zikredilmektedir. (el-A’râf 7/59, 65, 73, 85, 145) Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e vâki olan hitaplar ise bütün beşeriyete seslenmektedir. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

“Habîbim de ki; ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin hükümrânı, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, diriltten ve öldüren Allâh’ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.” (el-A’râf 7/158)

“Ey Habîbim! Biz seni bütün âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.” (el-Enbiyâ 21/107)

Bu sebeple bütün insanların Sevgili Peygamberimiz’in hayatını tanımaya ve üsve-i haseneliğine ittibâ ederek ona hakkıyla ümmet olmaya ihtiyacı vardır. Allâh Teâlâ’nın, üzerine yemin ettiği bu mübarek hayatı idrak edip feyizle tatbik edebilmemizin en kısa yolu ise, okuyup öğrenmenin yanı sıra onun hakîkî vârisi olan Rabbânî âlim ve âriflerin hâllerini örnek almak, yakınlarında bulunmak ve onların hayatında Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sünnetini canlı olarak temâşa etmektir. Bunu Allâh Teâlâ bize:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ

“Bana inâbe etmiş (yönelmiş) hâlis muvahhidlerin yoluna tâbi ol!” (Lokman 31/15) âyetiyle emretmektedir. Zira tarihte yaşanmış güzel örnekler insanlara hayrı, doğruluğu, temiz inancı, ahlâk ve âdâbı kazandırmak hususunda en tesirli tâlim ve terbiye vasıtalarıdır.

Bizler de kendimizden önceki örnek şahsiyetleri tâkip ederek gelecek nesillere güzel bir nümûne olmak mecburiyetindeyiz. Ashâb-ı kirâm ve onların izini en güzel şekilde tâkip eden büyük insanlar, Sevgili Peygamberimiz’e ittiba ederek nasıl bize örnek oldularsa, aynı şekilde biz de sonraki nesillere nümune olarak ilâhî müjdelere vâsıl olalım. Zira Cenâb-ı Hak; **“Muhâcir ve Ensâr’ın** (hicret ve İslâm’a yardım gibi hususlarda)

erken davranan ve önde gelenleri ile onlara ihsan ile ittiba edenlere gelince, Allah onlardan razı olmuştur onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlar için ebedî kalacakları, altlarından ırmakların aktığı cennetler hazırlamıştır. İşte en büyük bahtiyarlık budur.” buyurmaktadır. (et-Tevbe 9/100) Şayet biz örnek birer müslüman olamazsak, vazifemizi ihmâl etmenin bedbahtlığı içinde büyük bir vebâl yüklenmiş oluruz. Vazifesini hakkıyla yerine getirmemiş olan kimsenin vicdan yarasına ise ne mazeretin devâsı ne ilacın şifâsı fayda verir.

Ey şifâ-sâz-ı belây-ı âfât

Melce-i cümle usât-ı Arasât

“Ey bütün âfet ve belâlara şifâ veren! Ey kıyâmet günü Arasât meydanına âsi ve günahkâr olarak gelen bütün kulların sığınağı!”

Hâk-i dergâhın ararlar bî-şek

Mâhdan mâhîye dek mülk ü melek

“Gök yüzündeki aydan denizlerin dibindeki balığa kadar insanlar, cinler, melekler ve bütün mahlûkât şüphesiz senin dergâhının yolunu ararlar.”

Sâye-i perr-i külâhında mülûk

Oldular her biri abd-i memlûk

“Senin nübüvvet tâcının gölgesi bu âleme düşünce, bütün dünya sultanları o azamet karşısında birer köle gibi kaldılar.”

Midhatinde senin ey kulzüm-i nûr

Ne kadar ettim ise cürm ü kusûr

Af edip kalbimi ihyâ eyle

Bana lutf ile tecellâ eyle

“Ey nûr deryâsı! Seni medhederken ne kadar kusur ve hatâ ettiysem hepsini affederek hasta kalbimi ihyâ et ve bana lutfunla tecellî eyle.”

Bizde yok midhatine nutka mecâl

Vasfın Allâh bilir bi'l-ikmâl

“Bizde seni tam mânâsıyla övecek söze mecâl yoktur! Çünkü senin kemâl vasıflarını hakkıyla ancak Allâh Teâlâ bilir.”

Hâsılı ey şeh-i iklîm-i vefâ

Sana cânım da fedâ ben de fedâ

“Hâsılı ey vefâ iklîminin Sultânı! Sana canım da fedâ olsun ben de fedâ olayım!

“Allahım! Peygamber'in Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'in Sen'den dilediği hayırları biz de dileriz. Peygamber'in Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'in sığındığı şerlerden biz de Sana sığınırız. Yardım ancak Sen'den beklenir. İnsanı dünya ve âhirette murâdına ulaştıracak ancak Sen'sin.” (Tirmizî, Deavât, 89)

“Rabbimiz! Bizi doğru yola hidâyet ettikten sonra kalplerimizi saptırma. Bize katından rahmet bağışla. Şüphesiz lutfu ve ihsânı en çok olan Sen'sin” (Âl-i İmrân 3/8)

“Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş îmânlı kardeşlerimizi bağışla.” (el-Haşr 59/10)

“Ey Rabbimiz! Hesâbın görüleceği gün beni, anamı babamı ve bütün mü'minleri bağışla!” (İbrâhim 14/ 41)

“Allâhım! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azâbından koru!” (el-Bakara 2/201)

“Rabbimiz günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve rûhumuzu sâlih kullarınla beraber al! Rabbimiz peygamberlerin vâsıtasıyla va'dettiklerini bize ihsân buyur ve bizi kıyâmet günü rezîl etme! Şüphesiz ki Sen va'dinden dönmezsin.” (Âl-i İmrân 3/193-194)

“Rabbimiz eğer unuttuk yahut hatâ ettiyse bizi mes'ul tutma! Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri de yükleme! Bizi affeyle, bizi bağışla ve bize merhamet buyur. Sen bizim Mevlâmız'sın. Artık kâfirler topluluğuna karşı bize yardım eyle!” (el-Bakara 2/286)

Âmîn!..

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

KİTÂBİYÂT

Abdurrahman Güzel, Mustafa Tatçı,
Yunus Emre, Ankara, 1991.

Abdülkerim Zeydan,
İslâm Dâvetçilerine (trc. Nezir Demircan), Ankara, ts.

Aclûnî, İsmâil bin Muhammed,
Keşfü'l-Hafâ, I-II, Beyrut, (tarihsiz).

Ahmed bin Abdullâh bin Muhammed et-Taberî,
er-Riyâdu'n-Nadra, Beyrut, 1996.

Ahmed bin Hanbel,
el-Müsned, I-VI, İstanbul, 1992;
Kitâbü'z-Zühed, ts.

Ahmed Önkâl,
Resûlüllâh'ın İslâm'a Dâvet Metodu, Konya, 1995.

Ali el-Müttakî,
Kenzü'l-Ummâl, I-XVI, Beyrut, 1985.

Ali Nihat Tarlan,
Mevlânâ, İstanbul, 1974.

Ali Yardım,
Peygamberimiz'in Şemâil, İstanbul, 1998.

Âsım Efendi,
Kâmus, I-IV, İstanbul, 1305.

Dr. Arslan Mayda,
“Ne Zaman Uyuyalım?”, **Sızıntı**, Ekim, 2002. sy. 285.

Bağdâdî,
Târihu Bağdad, I-XIV, Beyrut, ts.

Bâkullânî, el-Kâdî Ebûbekir,
İ'câzu'l-Kur'ân, Beyrut, 1988.

Belâzurî,
Ensâbu'l-Eşrâf, Mısır, 1959.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed bin el-Hüseyn,
es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X, Dâru'l-fikr, ts.
Şuabu'l-îmân, I-IX, Beyrut, 1990.

Beydâvî, Ebû Saîd Nasruddîn Abdullâh bin Ömer,
Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl, I-V, Beyrut, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâil,
el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992;
Edebü'l-müfred, Beyrut, 1989.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed bin Ali
Ahkâmu'l-Kur'ân, I-V, Beyrut, 1985.

Dârekutnî,
Sünen, I-IV,

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh bin Abdirrahman,
Sünenü'd-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr,
el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut, 1986.

Diyârbekrî,
Târîhu'l-hamîs, I-II, Beyrut, t.s.

Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,
Sünenü Ebî Dâvud, I-V, İstanbul, 1992.

Ebu Hayyan,
Bahru'l-muhîr, I-VIII, Dâru'l-fikr, 1983.

Ebû Nuaym,
Hilyetü'l-evliyâ, I-X, Beyrut 1967.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır,
Hak Dîni Kur'ân Dili, I-X, İstanbul, 1971.

Ethem Cebecioğlu,
Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara 1997.
Hacı Bayram-ı Velî, Ankara, 2002.

Feridüddin Attar,
Tezkiretü'l-evliyâ, Tahran, 1372.

Ferit Devellioğlu,
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1997.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed,
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I-VI, Beyrut, 1990.

Gülfettin Çelik,
"Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", **Dîvân**, sy: 6, İstanbul, 1999, s. 49-110.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbü'rî,
Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-V, Beyrut, 1990.

Halebî,
İnsânu'l-uyûn, I-III, Mısır, 1964.

Hâlid-i Bağdâdî,
Dîvân, (Trc. Sadreddin Yüksel), İstanbul, 1977.

Hamdi Döndüren,
Delilleriyle İslâm İlmihâli, İstanbul, 1991.

Harîrî,
Makâmât, İstanbul, 1989.

Heysemî, Hâfız Nüreddîn Ali bin Ebî Bekir,
Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, Beyrut, 1988.

Hucvurî, Ali bin Osman el-Cüllâbî
Keşfü'l-mahcûb, (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1996.

İbn-i Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf bin Abdullâh bin Muhammed,
el-İstûâb fî Mârifeti'l-Ashâb, I-IV, Kâhire, ts.

İbn-i Asâkir,
Târîhu Dimeşk, ts.

İbn-i Batûta,
Rihletü İbn Batûta, Beyrut, ts.

İbn-i Ebî Şeybe,
el-Musannef, I-VII, Riyad, 1409.

İbn-i Esîr,
en-Nihâye, I-V, Kâhire, t.s.

İbn-i Esîr,
El-Kâmil fi't-târih, I-XIII, Beyrut, 1965;

Üsüdü'l-gâbe, I-VII, Kâhire, 1970.

İbn-i Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali,
Fethü'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XXVIII., Dâru'l-Fikr, Fuat Abdülbâkî neşri, ts;
el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Mısır, 1379.

İbn-i Hibbân, Ebû Hâtîm el-Bustî,
Sahîhu İbn-i Hibbân, I-XVIII, Beyrut, 1993.

İbn-i Hişâm,
Sîretü'n-Nebî, Beyrut, Dâru'l-fikr, 1937.

İbn-i Huzeyme,
Sahîhu İbn-i Huzeyme, I-IV, Beyrut, 1970.

İbn-i İshâk, Muhammed bin İshâk bin Yesâr,
Sîretü İbn-i İshâk (Kitâbü'l-mübtedei ve'l-meb'asi ve'l-meğâzî), Konya, 1981.

İbn-i Kayyım el-Cevziyye,
Zâdü'l-meâd, I-VI, Beyrut, 1995.

İbn-i Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ,
Tefsîru Kur'ânî'l-Azîm, I-IV, Beyrut, 1988;
el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XV, Kâhire, 1993;
es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-IV, Kâhire, 1966.

İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî,
Sünenü İbn-i Mâce, İstanbul, 1992.

İbn-i Sa'd,
et-Tabakâtü'l-kübrâ, I-IX, Beyrut, Dâru Sâdır.

İmâm Mâlik,
Muvattâ, I-II, İstanbul, 1992.

Kadı İyaz,
eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ, I-II, İstanbul, ts.

Kadir Mısıroğlu,
Lozan Zafer mi Hezîmet mi? İstanbul, 1992.

Kâmil Mîras,
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi, I-XIII, Ankara, 1972.

Kastallânî,
el-Mevâhibu'l-ledünniyye, I-II, Mısır, 1281.

Kettânî, Muhammed Abdü'l-Hayy,
Nizâmü'l-hukûmeti'n-nebeviyye (et-Terâtîbü'l-idâriyye), I-II, Beyrut, 1996.

Komisyon,
Diyânet İlmihali, İstanbul, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed,
el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân, I-XX, Beyrut, 1985.

Kuşeyrî, Abdülkerîm,
er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Beyrut, 1990.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Mâverdî,
Ahkâmu's-sultâniyye, Beyrut, ts.

Mehmed Doğan,
Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 1994.

Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî,

Fîhi Mâ Fih, (trc. A. Avni Konuk), İstanbul, 1994.

Mubârekfûrî,
Tuhfezü'l-Ahfezî bi şerhi Câmî'i't-Tirmizî, Kâhire, ts.

Muhammed Draz,
Dîn ve Allâh İnancı (Trc. Bekir Karlığa), İstanbul, ts.

Muhammed Es'ad Erbilî,
Dîvân, İstanbul, 1991.

Muhammed Hamîdullâh,
el-Vesâiku's-siyâsiyye, Beyrut, 1985;
İslam Peygamberi, I-II, İstanbul, 1995.

Muhammed Parsâ,
Tevhîde Giriş (Trc. Ali Hüsrevoğlu), İstanbul, 1988.

Muhyiddin Şekûr,
Su Üstüne Yazı Yazmak, İstanbul, 1998.

Mustafa Âsım Köksal,
İslâm Tarihi, I-XVIII, İstanbul, 1987.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf,
Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmîi's-Sağîr, I- VI, Beyrut, 1994.
et-Teârîf, Beyrut, 1410.

Münzirî, Abdülazîm bin Abdülkavî,
et-Terğîb ve't-Terhîb, I-V, Kâhire, 1934.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn bin Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-Sahîh (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-III, İstanbul, 1992.

Necip Fâzıl Kısakürek,
Piyeslerim, İstanbul, 1969.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed bin Şuayb,
Sünenü'n-Nesâî, I-VIII, İstanbul, 1992.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ bin Şeref,
Riyâzü's-Sâlihîn (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmâil Lütfi Çakan, Râşit Küçük), I-VIII, İstanbul, 1997;
Şerhu Sahîh-i Müslim, I-XVIII, Mısır, 1981.

Nihat Keklik,
Muhyiddîn-i Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları, İstanbul, 1974.

Osman Nuri Topbaş,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Ömer Çelik,
Kur'ân Âyetlerinin Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerle İlişkisi, İstanbul, 2001.

Râzî, Fahrüddin Muhammed bin Ömer,
Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr), I-XXXII, Beyrut, 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali
Ayâtü'l-ahkâm, I-II, İstanbul, 1971.

Sâdık Dânâ,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Safiye Ünüvar,
Saray Hatıralarım, İstanbul, 1964.

Said Havva,
er-Resûl, I-II, Beyrut, 1973.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekir,

el-Câmiu's-Sağır, Mısır, 1306.

Şah Veliyyullâh Dihlevî,
Hüccetullâhi'l-bâliğa, Beyrut, 1990.

Şefik Can,
Mesnevî Tercümesi, I-VI, İstanbul, 1997.

et-Taberânî, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed,
el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XXV, 1983.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerîr,
Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-XXX Beyrut, 1995;
Târih, I-XI, Mısır, ts.

Tâhiru'l-Mevlevî,
Müslümanlıkta İbâdet Târihi, Ankara, 1998.

Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed bin İsâ,
Sünenü't-Tirmizî, I-V, İstanbul, 1992.

Vâhidî, İmâm Ebû'l-Hasen Ali bin Ahmed,
Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân, thk: Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1990.

Vâkidî,
Meğâzî, I-III, Beyrut, 1989; Mısır, 1948.

Yusuf Hemedânî,
Rutbetü'l- Hayât, (Trc: Necdet Tosun), İstanbul, 2002.

Zâhid el-Kevserî,
Makâlât, Kâhire, 1994.

Zeki Kuşoğlu,
Dünkü Sanatımız ve Kültürümüz, İst. 1994.

Ziya Nur Aksun,
Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1994.

LÜGATÇE

- âbâd:** Mâmur, şen, bayındır.
- abûs:** Somurtkan, ekşi, asık (çehre veya böyle çehreli kimse).
- ac̣z, ac̣ziyet:** 1. Gücü yetmeme hâli, güçsüzlük, iktidarsızlık. 2. Beceriksizlik.
- âfâkî:** 1. Belli bir konuya bağlı olmaksızın yapılan konuşma, dereden tepeden, havaî. 2. Nesneye ait; gerçeği olduğu gibi yansıtan, objektif.
- âfitâb:** Güneş, güneşin ışığı, güzel yüz.
- âgâh:** Bilgili, haberli, uyanık, ârif.
- ağ̣u:** Zehir, zakkum ağacı.
- ağ̣yâr:** 1. Yabancılar, bîgâneler. 2. Tasavvufî hayâta âşinâ olmayanlar.
- ahkâm:** Hükümler, emirler. **ahkâm-ı şer'iyye:** Dînî, şer'î hüküm ve emirler.
- ahlâk-ı hamîde:** Medhedilen güzel huylar.
- akabinde:** Ardından, hemen arkasından, ardı sıra.
- aksülamel:** Tepki, reaksiyon.
- âl:** Aile, evlâd, nesil, soy, sülâle, hânedan.
- âlâ-yı illiyyîn:** Cennet tabakalarının en yükseği, en üst makamı.
- alâyiş:** Boş, yalancı süs, gösteriş.
- aleyhimeselâm:** Allâh'ın selâmı o ikisinin üzerine olsun!
- aleyhisselâm:** Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun!
- âmâde:** Hazır, hazırlanmış, emir bekleyen, emre hazır, müheyyâ.
- ameliye:** Belli bir gâye ile, belli şekil ve şartlarda yapılan iş.
- âmil:** Sebep, işleyen.
- an'ane:** Nesilden nesile aktarılagelen örf, âdet, gelenek.
- arasât:** Mahşer yeri, haşır ve neşir meydanı.
- ârızî:** 1. Sonradan çıkan. 2. Muvakkat, gelip geçici.
- Ârif-i bi'llâh:** Allâh'ı tanıyan, velîlik mertebesine ermiş kimse.
- arş:** 1. Taht, çatı, çadır. 2. Yüksekliği sebebiyle bütün cisimleri içine alan ve Allâh'ın istiva ettiği şey. 3. Allâh'ın kudret ve azametinin görüldüğü dokuzuncu kat gök, göğün en yüksek katı.
- âsân etmek:** Kolaylaştırmak.
- âşikâr:** Açık, meydanda, belli, gözle görülebilecek durumda, zâhir, ayân.
- avâm-ı nâs:** Umum insanlık, insanların çoğu.
- avdet:** Geri geliş, dönme, dönüş.
- âzâde:** Kayıtlardan, bağlardan kurtulmuş; serbest, hür.
- bahr:** Deniz, büyük göl veya nehir.
- bahş etmek:** Bağışlama, ihsan.
- bânî:** Binâ eden, yapan, kuran, kurucu.
- Bârî:** Allâh Teâlâ'nın güzel isimlerinden biridir. Eşyâyı ve her şeyin âzâ ve cihâzını birbirine uygun ve mülâyim bir hâlde yaratan.
- bârigâh:** Girilecek yer, yüksek dîvân.
- bathâ:** 1. Çakıl taşlı büyük dere. 2. İki büyük dağ arasındaki dere. 3. Mekke-i Mükerrerme. 4. Mekke'de bulunan bir dere.
- bâtun:** 1. İç. 2. İç yüz. 3. Gizli, görünmeyen nesne. **bâtunî:** Bâtına âit.
- bedîî:** 1. Güzel. 2. Güzellik.
- behîmî:** Hayvanca, hayvanî (his).
- belâgat:** Edebiyat kâideleri ilmi. Söz ve yazıda düzgün, sanatlı ve tesirli ifâde.
- berekât:** 1. Bolluklar. 2. Hayırlar, saâdetler.
- berî:** 1. Kurtulmuş, âzâde, sâlim. 2. Kusursuz, kabahatsiz.
- beşâret:** Müjde, muştı.
- beşeriyet:** İnsanlık, insanoğulları, âdemoğulları.
- beyhûde:** Boşuna, faydasız, neticesiz, mânâsız.
- bid'at:** 1. Sonradan meydana çıkan şey. 2. Peygamber Efendimiz zamanından sonra dinde ortaya çıkan şey.
- bîgâne:** 1. Tanıdık olmayan, yabancı. 2. İlgisiz.
- bi'set:** 1. Gönderme. 2. Allâh Teâlâ'nın insanları hak dîne dâvet maksadıyla peygamber göndermesi.
- bîzâr:** Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.
- câlib-i dikkat:** Dikkat çeken.
- cârî:** 1. Cereyan eden, akan. 2. Geçerli, yürürlükte.
- cebânet:** Korkaklık, ödlelik, yüreksizlik.
- cedd-i mükerrerem:** Muhterem, azîz, saygıdeğer dede.
- cehd:** Çalışma, çabalama.
- celâdet:** Yiğitlik, kahramanlık, metânet.
- celâlî:** 1. Allâh'ın celâl sıfatlarına âit. 2. Celâlli (mizaç), sertlik, büyüklük.
- celb:** 1. Getirme, çekme. 2. Yazılı dâvet.
- cemâl-i ilâhî, cemâlullâh:** Hak Teâlâ'nın sonsuz güzelliği.

cemâlî: 1. Allâh'ın cemâl sıfatlarına âit. 2. Mizaç itibarıyla cemâl sâhibi, güzel, lutufkâr, merhametli.

cemîl: Cemâl sâhibi, güzel.

cesîm: İri, büyük, kocaman.

cevaz: Câiz olma, izin, müsâade.

cevher: 1. Öz, esas, maya. 2. Başlı başına, kendiliğinden var olan, olması için başka bir şeye ihtiyaç olmayan, asıl varlık. 3. Tıynet, cibilliyet, soydan gelen haslet, tabîi istidat. 4. Kıymetli taş. 5. Varlık kazandırıcı ilâhî nefes.

cevvâl: Çok hareketli, canlı, akıcı. **cevvâliyet:** Çok hareketlilik, canlılık, akışkanlık.

cidâl: 1. Kavga, mücâdele, savaş. 2. Tartışma, ateşli konuşma.

cihâşümûl: 1. Her yanı kaplayan. 2. Dünyâ çapında, dünyâ ölçüsünde.

cihet: 1. Yön, taraf, görüş, görüş açısı. 2. Vesîle.

cismâniyet: Cisimle ilgili olma, maddiyet.

cürüm: Cezâ icâb ettiren suç.

çeşm: Göz.

dalâlet: Sapıtma, hidâyetten; doğru yoldan ayrılma, azma, bâtıla meyletme.

dâr-ı bekâ: Ebediyet yurdu; âhiret.

dâsitânî: 1. Destan kahramanlarına yakışacak sûrette, kahramanca. 2. Destan ile ilgili.

dercetmek: 1. Toplamak, biriktirmek. 2. Bir şeyin arasına sıkıştırmak.

dereke: En aşağı kat.

dermeyân: Arada, ortada bulunan; ortaya konmuş.

dersiâm: Talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse.

deruhte: Üstüne alma, üstlenme, taahhüd etme.

derûn: 1. İç, içeri, dâhil. 2. Kalb, gönül. **derûnî:** İçten, gönülden.

desîse: Hîle, oyun, düzen, entrika, dolap.

dest: El.

dîdâr: 1. Yüz, çehre. 2. Görüşme, görme. 3. Görüş kuvveti, göz.

dîde: Göz.

diğergâm: Başkalarını düşünen.

dil-dâr: Birinin gönlünü almış, sevgili.

dil-güşâ: Gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.

dirâyet: Zekâ, bilgi, kavrayış.

dûçar: Giriftâr olmuş, mübtelâ olmuş, tutulmuş.

edâl: 1. Çok faziletli, yüksek derecede. 2. Tercihe şâyân.

ehven: 1. Daha hafif, daha zararsız. 2. Daha az kötü. 3. Daha düşük, daha ucuz.

ehlullâh: Allâh adamı, velî, evliyâ, ricâlullâh.

emîn: 1. Güvenilir. 2. Kat'î olarak bilen. 3. Kendisine emânet edilen.

enâniyet: Benlik, bencillik, hodgamlık, egoistlik.

enfûsî: Nefiste meydana gelen. Düşünülmüş şeye nisbetle düşünene, ferdî zihne âid bulunan. Subjektif.

engîz: Koparan, karıştıran, depreten.

esmâ: İsimler. **esmâü'l-hüsnâ:** Allâh'ın güzel isimleri.

etbâ': 1. Tâbî olanlar, bağlı olanlar. 2. Uşaklar, hizmetçiler. 3. Taraftarlar, avane.

evlâ: 1. Birinci, daha önce gelen. 2. Daha iyi, daha uygun, daha lâıyk, daha münâsib.

evsâf: Vasıflar, sıfatlar.

Ezvâc-ı tâhirât: Peygamber Efendimiz'in temiz hanımları, ümmetin anneleri.

fahr: Övünme; övünmeye vesîle teşkîl eden şey.

fâil-i mutlak: Fiillerin hakîkî, gerçek sâhibi Allâh Teâlâ.

fânus: 1. Küre veya silindirik şeklinde cam kapak. 2. İçinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza.

faraza: 1. Farz edelim ki, farz edin ki, turalım ki, sayalım ki, bilfarz. 2. Sözün gelişi, söz gelişi.

fârik (fârika): Fark eden, ayıran.

fâsid: 1. Kötü, fenâ, yanlış, bozuk. 2. Münâfık, fesad çıkaran.

fâş etmek: Açıklamak, meydana çıkarmak, ifşâ etmek.

fâyık (fâik): Fevkinde bulunan, mânevî olarak üstün olan.

ferâgat: 1. Hakkından isteyerek vazgeçme. 2. Dâvâdan vazgeçme. 3. Affetme.

fer'î: 1. Aslî olmayan, kısmî, ikinci derecede. 2. Teferruat, detay. 3. Şûbe, dal.

fesâhat: Sözün, kelime, mânâ, âhenk ve sıralama bakımından kusursuzluğu. Dilin doğru, açık ve akıcı şekilde kullanılması.

feth-i mübîn: Apaçık, âşikâr fetih.

fevrân: 1. Kaynama, galeyân etme. 2. (Damar) vurma. 3. (Su) fıskırma. 4. (Hiddetle) köpürme.

feyyâz: 1. Feyiz, bereket, bolluk veren Allâh. 2. İçi çok temiz ve cömert olan kimse. 3. (taşan) Sel.

feyz: 1. Mânevî haz; gönül huzûru. 2. Bolluk, verimlilik. 3. Olgunlaşma ve ilerleme. 4. Suyun taşıp akması. **feyz-yâb:** Feyiz bulan.

fıkûh: 1. Bir şeyi lâıykıyla bilme, şuurlu olarak idrak etme, kavrama. 2. İslâm hukuku. **fikhî:** Fıkûhla, İslâm hukukuy-la ilgili.

fısk: 1. Hakk yolundan veya hak yoldan çıkma, Allâh Teâlâ'ya karşı nankörlükte bulunup isyân etme. 2. Sefâhate dalma. 3. Hâinlik. 4. Dînsizlik, ahlâksızlık.

fitrat: Yaratılış, tabiat.
fiiliyât: Fiil olarak gerçekleştirilen şeyler, yapılanlar, lafta kalmayanlar.
firâk: Ayrılık, hicran.
firâset: Anlama, sezme kâbiliyeti.
fücûr: 1. Günah, zinâ. 2. Günahkârlık, ahlâkça düşkünlük.
fütûhât: Fetihler, zaferler.
fütûr: Bezginlik, gevşeklik, usanmışlık, bıkmışlık.
füyûzât: Feyizler.
gâib: 1. Bulunmayan, hazır olmayan, kayıp. 2. Bilinmeyen âlem.
garâib: 1. Garip, acâyip, şaşılacak şeyler. 2. Tuhaflıklar.
garkolmak: 1. Suya batmak. 2. Boğulmak 3. Bir şeyin içine fazla dalmak.
gayyâ: 1. Cehennemde bulunan kuyu. 2. (mec.) Netâmeli yer, içinden çıkılması güç iş.
gayz: Hınc, hiddet, öfke, dargınlık.
gazap: Kızgınlık, öfke, dargınlık.
gıyâb: Bulunmama, hazır olmama, uzakta olma.
girift: 1. Birbirine girip dolaşık bir hâl almış, karışık, girişik. 2. Birbirinin içine girmiş dallardan meydana gelen süsleme.
gurûb: 1. Batma, batış, görünmez olma. 2. Güneşin batışı.
habîb: Sevilen, sevgili.
hâdisât: Hâdiseler, olaylar.
Hâfız-ı Mutlak: Koruyup hıfzeden Allâh.
hâiz: Mâlik, sahip, taşıyan.
hâk: Toprak. **hâk-i pâ(y):** Ayağın bastığı toprak.
hâkim: Her şeye hükmeden.
hak-şinâs: Hakkı tanıyan, bilen; hakka uyan.
halef: Birinden sonra gelen, birinin yerine geçen.
hâlet: Hâl, durum, keyfiyet; **hâlet-i rûhiye:** Rûh hâli, insanın psikolojik durumu.
halîm: Yumuşak huylu, uysal.
hâlis: 1. Karışmamış, saf, hîlesiz. 2. Temiz. **hâlisâne:** Samîmî ve iyi hislerle dolu olarak.
halvet: 1. Kapalı bir yerde yalnız kalma. 2. İbâdet, riyâzât, zikir ve murâkabe maksadıyla inzivâyâ çekilme.
hamdele: “Elhamdülillâh”ın kısa şekli. Kitapların, başında besmeleden sonra konur.
hâmî: Himâye eden, koruyan, sâhip çıkan, gözetten.
hamîd: 1. Övülmeye lâyık. 2. Hamde lâyık olan Allâh.
hamiyet: İnsanda bulunan din, millet, vatan, soy ve âile gayreti; bunları ve başka mukaddesleri koruma duygusu.
handikap: Güçlük, engel, elverişsiz hâl.
harâbât: 1. Harâbeler, yıkıntılar. 2. Tasavvufta tekke, gönül.
Harameyn: İki mukaddes şehir, Mekke ve Medîne.
harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzûmundan fazla istekli.
hasbe'l-kader: Kader icâbı.
hasene: İyilik, iyi hâl, iyi ve hayırlı iş.
hasenât: İyilikler, hayırlı ameller.
hasretmek: 1. Bir şey, kişi veya meseleye has hâle getirme, o yolda sarf etme. 2. Umûmîlikten çıkarma, sınırlama.
hâssaten: Husûsî olarak, özellikle, ayrıca, yalnız.
haşr ve neşr: 1. Ölülerin kıyâmette diriltilmesi. 2. Toplanma, bir araya gelme.
haşyet: Korku, korkma.
havâs: 1. Seçkinler, büyükler, haslar, üstün olanlar. 2. Okumuş, kültürlü, münevver kimseler.
havâtür: Düşünceler, fikirler, hâtıralar.
havf: Korku.
Hayy: Yüce Rabbimiz’in güzel isimlerinden biridir. Hayat sâhibi, diri, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten.
hazerât: “Hazret”in cem’i, hürmet ifâde etmek üzere büyüklerle verilen ünvan.
hengâm: Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim; **hengâme:** 1. Devir, zaman, çağ. 2. Topluluk, cemiyet, dernek. 3. Kavga, şamata, gürültü, patırtı. 4. Savaş, harb.
hicâb: 1. Perde, örtü. 2. Utanma duygusu, hayâ. 3. Mahcûbiyet.
hidâyet: 1. Doğru yol, hak yol. 2. İslâmiyet. 3. Yol gösterme.
hilâf: Karşı, zıt, aykırı.
hil’at: Eskiden pâdişâh veya vezir tarafından takdîr edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.
hillat: Yaratılış.
hilye: 1. Güzel vasıflar; övünülecek, fahredilecek sıfatlar. 2. Süs, zînet, cevher, güzel yüz. 3. Peygamber Efendi-miz’in dış görünüşünü, vasıf ve sıfatlarını tasvir eden eserlere verilen isim: Hilye-i Saâdet, Hilye-i Şerîf.
hitâm: Sona erme, bitme, neticelenme, tükenme.
hûbân: Sevgililer.
husûl: Meydana gelme, olma, peydâ olma, ortaya çıkma.
husûmet: 1. Düşmanlık. 2. Zıddiyet, karşıtlık. 3. Hasımlık, hasım olma hâli.

huşû: 1. Allâh'a karşı korku ve sevgi ile boyun eğme; bu duygu ile meydana gelen hâl. 2. Alçak gönüllülük, aşağıdan alma, tevâzu.

huzme: Deste, demet, ıssık demeti.

hüccet: 1. Bir şeyi ispat eden delil. 2. Âlimlere verilen ünvan.

hülâsaten: Kısaca, özet olarak.

hüsni-zan: Bir şey veyâ bir kimse için iyi kanaate sâhib olma.

ibrâm: Aşırı zorlama, usandırıcı ısrar.

ibtîlâ: Bir şeye aşırı düşkünlük.

îcâz: Merâmı ifâdeye yeten kısa ve öz söyleyiş.

ictihâd: Fıkıhta söz sahibi büyük dîn âlimlerinin Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflere dayanarak ortaya koydukları şer'î düstûr.

ictinâb: Çekinme, sakınma, uzak durma.

ictimâî: Sosyal, toplumla alâkalı.

idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma, azdırma.

îfâ: 1. Bir işi gerçekleştirmek, yapma; bir hizmeti yerine getirme. 2. İş görme, iş yapma.

ifnâ: Yok etme, tüketme, bitirme.

ifrat: Aşırılık, haddi aşmak.

iğvâ: Azdırma, yoldan çıkarma, ayartma.

ihdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.

ihtimâm: 1. Dikkatle, özenerek çalışma, davranma. 2. Dikkat gösterme, iyi bakma.

ihtirâm: Hürmet, saygı.

ihtiyâr: Seçme, tercih, seçilme.

ihtiyât: 1. Bir konuda geleceği de düşünerek dikkatli, tedbirli hareket etme; ölçülü davranma. 2. Uzak görüşlülük, basîret. 3. Sakınma. 4. Zor şartlar ve günler için saklanan, elde bulundurulmuş; yedek.

ikmâl: Kemâle erdirmek, tamamlama, bitirme.

ikrâr: 1. Söyleme. 2. Kabûl, tasdik.

iktifâ: Kâfî bulma, yeter sayma, yetinme, kanaat.

iktizâ: 1. Gerekme, lâzım gelme, ihtiyaç hissedilme. 2. Muhtaç olma, ihtiyaç hissetme. 3. İcâb ettirme.

ilkâ etmek: 1. Koyma, bırakma, atma. 2. Telkîn etme, ilhâm etme.

ilticâ: 1. Sığınma, barınma. 2. Güvenme, dayanma.

iltizâm: 1. Lüzumlu sayma. 2. Taraf tutma, tarafgirlik. 3. Gerektirme.

imtinâ: 1. Çekinme, geri durma. 2. İmkânsızlık.

imtisâl: Gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme. 2. Alınan emre boyun eğme.

in'ikâs: Akislenme, yansıma.

indî: Kesin bir bilgiye dayanmayan keyfî ve şahsî görüş.

ind-i ilâhî: Allâh Teâlâ'nın huzûru, Allâh -celle celâlihû-'nın katı.

inkişâf: 1. Açılma. 2. Büyüme, gelişme. 3. Meydana çıkma. 4. Mânevî bir sırrın veya hâlin görünmesi.

insicâm: Düzgün gidiş, uyumluluk.

ins ü cin: İnsanlar ve cinler.

inşâ: 1. Yapma, binâ etme, kurma. 2. Kaleme alma, yazma. 3. Yazı dersi ve yazı usûlü, kompozisyon. 4. Nesir. 5. Cümlede sözlerin sıralanmış düzeni.

intibâ: Bir eşya, kişi veyâ hâdisenin zihinde bıraktığı iz, tesir.

intibah: 1. Uyanma, uyanıklık. 2. Gözaçıklığı. 3. Sinirlerin ve uzuvların harekete gelmesi, uyanması.

intisâb: 1. Mensup olma, bağlanma. 2. Girme.

inzâr: 1. Uyarma, tehdîd etme. 2. Allâh'ın insanları ve cinleri âhiret azâbı ile ikâz etmesi.

inzimâm: Katılma, eklenme, ilâve olunma.

inzivâ: Bir köşeye çekilip bazı fiillerden uzak durma, yalnızlık.

irtihâl: Dünyadan âhirete göç, vefat, ölüm.

irtikâb: Kötü, fenâ, günah teşkîl edecek bir şey yapma.

isâr: 1. İkrâm. 2. Kendisi muhtaç olduğu halde nefsinden ferağat edip bir başkasını tercih etme.

istiâne: Yardım isteme.

istidâd: 1. Kâbiliyet, bir şeyin kabûlüne, kazanılmasına olan tabîî meyil. 2. Akıllılık. 3. Anlayışlılık.

istifhâm: 1. Zihni işgal eden soru. 2. Soru sorup anlama. 3. Söze kuvvet vermek için soru şeklinde ifâde.

istiğnâ: 1. Aza kanaat etme, tokgözlü olma. 2. İhtiyaçsızlık.

istiğrak: 1. Dalma, içine gömülme. 2. Kendinden geçip dünyayı unutma. 3. Boğulma.

istihyâ: Hayâ etme, utanma.

istihzâ: Alaya alma, eğlenme, zevklenme, ince alay.

istimâl: Kullanma.

istimdâd: İmdat isteme, yardıma çağırma, aman dileme.

istiskâ: 1. Yağmur duâsına çıkma. 2. Şiddetle suya ihtiyaç duyma.

işârî: İşâreten, asıl mânânın ihtivâ ettiği diğer mânâlar.

iştihâ: 1. Meyil, istek. 2. İştah.

iştihak: Çok arzu etme, özleme, tahassür.

itâb: Paylayıp azarlama, tersleme.

îtidâl: 1. Aşırı olmama, orta hâlde bulunma. 2. Yumuşaklık, mülâyemet. 3. Eşit olma, dengeleme.

îtikâd: 1. Bir fikre, bir inanca bağlanma; inanma. 2. Bir din veya mezhebin temel inanç değerleri. 3. Allâh'a kalbî bağlılık, kesin inanma; îman. **îtikâdî:** İtikadla ilgili, inanca, îmana âit.

itmi'nân: Huzur bulma, sekînete erme, emîn olma, birine inanma, güvenme, kat'î olarak bilme.

ittibâ: Tâbî olma, uyma, ardısıra gitme.

ittihâz: 1. Kabul etme, sayma, tutma, addetme. 2. Edinme, alma. 3. Kullanma.

ittikâ: Sakınma, çekinme, Allâh'tan korkma.

izâfe etmek: Bir şeye ilâştirmek, bir şeye âid saymak.

izâfî: Bir şeye bağlı olarak değişebilen, değişken.

izâle: Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

iz'ân: 1. Anlayış, kavrayış, akıl. 2. İtaat, söz dinleme, boyun eğme. 3. Terbiye, edep.

izhâr: Açığa vurma, gösterme, belirtme.

jeng: Pas, küf, kir.

ka'bına varılmaz: Derece ve üstünlüğüne erişilemeyen şey.

kâbil: Olabilir, mümkün.

kadd: Boy, bos.

kadîm: Eski, târihî.

kâl: Söz, lâf, söz dizisi.

kâmet: Boy, endam, boy bos.

kânî: 1. İnanmış, kanmış, kanaat sâhibi olmuş. 2. Kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen.

ka'r: Çukur şeyin dibi, dip, nihâyet, derinlik.

kasr: Köşk, saray, şato.

kasem: Yemin, and.

katre: Damla.

kavil: 1. Söz. 2. Karar, sözleşme. 3. Fiiliyâta dökülmeyen, sözde kalan şey.

kayyûm: Allâh Teâlâ'nın, başka bir şeye muhtaç olmaksızın ve kendiliğinden var olan mânâsına gelen ismi.

kelîmullâh: Allâh'la konuşan kimse, Allâh'ın konuştuğu kimse, Hazret-i Mûsa.

kemâl: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik.

kerem: Şeref, asâlet, cömertlik, lutuf, ihsân; bu vasıflara sâhip olmaktan doğan yardımseverlik, hayır ve güzel işler.

kesâfet: 1. Yoğunluk, sıklık, kalabalık. 2. Şeffaf olmama, bulanıklık.

kesret: 1. Çokluk, bolluk, fazlalık. 2. Vahdetin zıddı, kalabalık.

keşif: 1. Bulma, meydana çıkarma, açma. 2. Bir sırrı, gizli bir şeyi ortaya çıkarma. 3. Bir şeyin olacağını önceden bilme. 4. Bir şeyin Allâh tarafından ilham edilmesi. 5. Tasavvufta akılla idrak edilmeyen şeyi kalb gözüyle görme.

kevnî: Var oluş ve kâinâtla ilgili.

kevser: Cennette bulunan bir akarsu.

keyfiyet: Bir şeyin nasıl olduğu, hâl, durum, vaziyet, husus, nitelik, kalite.

kûlet: Azlık, miktarca azlık, eksiklik, kıtlık, nedret.

kîl ü kâl: Boş söz, dedikodu.

kutâl: vuruşma, cenk, savaş; birbirini öldürme.

kifâyet: Kâfi miktarda olma, yetme, yeterlik.

kuddise sirruh: Allâh, onun sırrını (iç âlemini) her türlü mânevî lekelerden arındırsın! **kuddise sirruhâ:** Aynı duanın hanımlar için söylenilen şekli.

kudsî: 1. Mukaddes, kutsal. 2. Allâh ile ilgili, Allâh'a mensup.

kurb-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'a yakınlık.

kurbîyyet: Yakınlık.

küllî: Umûmî, bütün.

küre-i arz: Yerküre, dünyâ, yeryüzü.

kürsî: 1. Allâh'ın kudret ve azameti. 2. Arşın altındaki gök tabakası. 3. Yüksekçe oturma yeri. 4. Topluluğa hitab etmek için çıkılan yüksekçe yer.

kûs: Kös, eski savaşlarda, alaylarda deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul.

lağv: Kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme.

lâhûtî: Ulûhiyet âlemiyle ilgili, ulûhiyyete âid.

lâ-kayd: 1. Kayıtsız, aldırmayan, ilgi göstermeyen, ilgisiz. 2. Nemelâzımcı.

latîf: 1. Hoş, yumuşak, nârin. 2. Cismânî olmayan, rûhânî. 3. Esmâ-yı hüsnâdan, Allâh -celle celâluhû- nun isimlerinden.

ledünnî: Allâh bilgisine ve sırlarına âit, O'nunla alâkalı.

letâfet: 1. Latîflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık.

Levh-i Mahfûz: Allâh -celle celâluhû- nun ezeli ilminin, kâinatta olmuş olacak şeylerin yazılı olduğu levha.

libâs: Elbise, giysi, kıyâfet.

liyâkat: Lâyık olma, uygun bulunma, yararlılık, değerlilik, ehliyet, iktidar.

mağrûr: Gururlu, kibirli.

mahâl: 1. Yer, mekân. 2. Taraf, yöre, mevkî.

mahbûb: Sevilen, sevgili.

mahdûd: 1. Tahdîd edilmiş, sınırlanmış. 2. Sınırlı. 3. Belirli.

mahfiyet: Gizlilik, saklılık.

mahviyet: Beşerî ve dünyevî nâkisalardan kurtulma hâli.

maîşet: 1. Yaşayış, geçim. 2. Geçinmek için gerekli şey.

mâkes: Akis yeri, aksetme yeri, bir şeyin yansıdığı yer.

maksûd: 1. Kasd edilen, murâd olunan. 2. Maksud. 3. Varılmak istenen yer.

mâlik: 1. Sâhip, efendi. 2. Tasarruf eden, elinde bulunduran.

mâlûl: İletli; kendisinde bir hastalık bulunan.

mâmur: 1. Sağlam, bakımlı, bayındır. 2. Îmâr edilmiş, işlenmiş. 3. Meskûn, oturlan, şen.

manzûme: 1. Sıra, dizi, takım. 2. Vezinli kâfiyeli söz veya yazı.

ma'reke: Harp meydanı, savaş alanı, vuruşma sâhası.

mâruzât: Makam, mevkî, yaş vs. bakımından yüksek birine sunulan, arz edilenler.

mâsivâ: 1. Allâh'tan gayrı bütün varlıklar. 2. Dünyâ ile ilgili olan şeyler.

mâsiyet: 1. İsyan. 2. Kötü. 3. Günah şeyler.

matlûb: 1. Taleb edilen, aranılan şey. 2. Alacak.

mâtuf: 1. Eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş. 2. Kendisine atıfta bulunulmuş.

mazhar: 1. Nâil olmuş, erişmiş, kavuşmuş; nâil olan, kavuşan, erişen, şereflenen. 2. Bir şeyin zuhûr ettiği yer, eşyâ ve madde.

mebnî: 1. Bir şeye dayanan. 2. ...den dolayı, ...den ötürü.

meclûb: 1. Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. 2. Taraftarlığı kazanılmış bulunan. 3. Tutkun, âşık. **meclûbiyet:** Tutulma, âşık olma hâli.

mecrûh: Yaralı.

medâr: 1. Vâsita, vesîle, fayda. 2. Dönerek hareket eden bir cismin dayandığı nokta.

medh: Övme, iyi taraflarını anlatma, senâ, sitâyîş.

mefâsid: Fesatlıklar.

mefhûm: Sözden çıkarılan mânâ, kavram.

meftûn: 1. Gönül vermiş, vurgun, müptelâ, düşkün. 2. Şaşkınlık derecesinde beğenmiş, hayran.

meknûz: Gömülü, hazîne saklı.

melâhat: Güzellik, şirinlik.

mel'anet: Mel'unluk, lânetlenecek davranış.

melce': Sığılacak yer, ilticâ edilecek yer, barınak.

melekiyet: Meleklik, melek gibi yaşamak.

menâfi: Menfaatler, faydalar.

menâkib: Menkıbeler, destanlar.

menâm: Uyku.

men aref: "Nefsini tanıyan Rabbini tanır." hadisinin başlangıç kelimeleri.

menbâ: Kaynak, pınar.

menfi: 1. Olumsuz, müsbetin zıddı. 2. Nefyolunmuş, sürülmüş, sürgün edilmiş. 3. Negatif.

menhûs: Uğursuz, meş'um, şom.

menşe': Neş'et edilen yer, çıkış yeri, kök, kaynak, başlangıç, asıl, esâs.

merdûd: 1. Reddedilmiş, kovulmuş, atılmış. 2. Cerhedilmiş, çürütülmüş; merdûd bir fikir. 3. Allâh'ın rahmetinden mahrûm bırakılmış, mel'un.

merzûk: 1. Rızıklandırılmış, rızkı verilmiş. 2. Kismetli.

mesel: Örnek, benzer, numûne.

mesul: 1. Yaptığı fiillerden ötürü sorulan, hesap vermeye mecbur olan, sorumlu. 2. İşin idâresi üzerinde olan. 3. Yü-kümlü.

mesned: 1. İsnâd edilen, dayanılan şey. 2. Rütbe, makam, gâye.

mesrûr: Sevinçli, memnun, şen, sürûrlü.

mestâne: Mestçesine, sarhoşçasına, kendinden geçmiş hâlde.

mestûre: Tesettüre bürünmüş.

meşâyih: Şeyhler, ulular.

meşher: Teşhîr yeri, sergi.

meşreb: 1. Bir kimsenin yaratılıştan gelen mizâcî, tabiat, huy. 2. Âdet. 3. Gidiş, hareket, tavır, tutum.

metâ: Mal, servet, ticârî değeri bulunan varlık.

metânet: Metinlik, muhkemlik, dayanıklılık, sağlamlık.

meyân: 1. Ara, orta. 2. Ortalama. 3. Aralık. 4. Kıvam.

meyyâl: Meyli fazla olan, çok meyilli, arzulu.

mezbele: Süprüntü yeri, süprüntülük, çöplük.

meziyet: Bir kimseyi başkalarından ayıran ve yücelten vasıf, üstünlük, değerlilik, yüksek karakter.

mezmûm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

mikyâs: Ölçme aleti, nisbet, derece.

minvâl: Tarz, yol, sûret, şekil.

mîr: Bey, reis, baş, âmir.

mi'rac: Göğ'e çıkma, göğ'e yükselme, Hazret-i Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in göğ'e çıkarak Allâh Teâlâ ile görüşmesi.

miyâr: 1. Kıymetli madenlerin ayar ölçüsü. 2. Bir şeyin kıymet ve saflık derecesini gösteren âlet. 3. Ölçü.

mîzân: Terâzi, ölçü âleti, ölçü.

muâfiyet: 1. Affedilmiş, bağışlanmış olma. 2. İstisnâ, imtiyâz. 3. Bulaşıcı bir hastalığa karşı aşılınmak sûretiyle elde edilen korunma hâli, bağışıklık.

muâheze: 1. Birinin hâl ve davranışlarını beğenmeyerek çıkışma, azarlama. 2. Târiz, tenkid.

muammâ: 1. Karışık, mânası zor anlaşılır şey. 2. Bilmece.

muâvenet: Yardım, birbirine yardım etme, yardımlaşma.

muayyen: 1. Tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. Kararlaştırılan.

muazzez: Çok aziz, izzet sahibi, saygı uyandıran, kıymetli, muhterem, sevgili.

mugâyir: Aykırı, başka türlü.

muhabbetullâh: Allâh sevgisi.

muhâl: Mümkün olmayan, olmaz, olmayacak.

muhâtab: 1. Hitab edilen, kendisine söz söylenen, konuşulan kimse. 2. Konuyla ilgili sayılan kimse, taraf.

muhâtara: Korku, tehlike.

muhayyer: Seçip tercih etmekte, almakta, kabûl etmekte serbest olunan.

muhîb: Seven, sevgi besleyen, dost.

muhtasar: Hülâsa edilmiş, kısaltılmış, özetle söylenmiş.

muhtazar: Can çekişen, ölmek üzere olan.

muhteris: İhtirash, aşırı derecede arzulu, hırslı.

muhtevî: İhtivâ eden, içine alan, içinde bulunduran, hâvî, câmî, şâmil.

mukâbele: Karşılık, cevap.

mukadder: Allâh tarafından ezelde takdîr olunmuş kazâ, kader, alınyazısı.

mukarreb: Yakın, yaklaşan. **mukarreb melek:** Cenâb-ı Hakk’a yakın bulunan melekler.

mukâvemet: 1. Bir cismin, eşyanın ağırlık, güç tatbiki ve benzeri hâller karşısında, ezilmeye, çökmeye veya kırılma-ya, karşı koyma kuvveti. 2. Karşı koyma, karşı durma, direnme, dayanma, karşı tarafın irâdesine boyun eğme-me.

muktezâ: 1. İktizâ eden şeyler, gerekenler. 2. Sonuçlar.

murâd: İstenilen, kastedilen şey.

murâkabe: 1. Bakma, göz altında bulundurma, kontrol. 2. Kendi iç âlemine bakma, tefekküre dalıp kendinden geç-me.

musallâ: 1. Namaz kılmaya mahsus açık yer. 2. Câmi civârında cenâze namazı kılınan yer.

mutâbakat: 1. Uygunluk, uygun gelme, uyuşma, muvâfakat. 2. Tutarlılık, rabita, irtibat.

mutâbık: Uygun, muvâfık, tutarlı.

mûtaad: İtiyâd edilmiş, alışlagelmiş, âdet hâline gelmiş.

mûteber: 1. İtibarlı, itibârı olan, değeri, kıymeti bulunan, hatırı sayılır. 2. Güvenilir. 3. Geçerliliği olan. 4. Makbûl.

mutmain: Emin, kânî, müsterih, şüphesi olmayan.

muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili.

muttasîf: Vasıflanan, kendisinde bir hâl, bir sıfat veya bir vasıf bulunan.

muttasıl, muttasılan: 1. Aralıksız, bitişik. 2. Sürekli, aralıksız, durmadan.

muvâfık: Uygun, yerinde.

muvahhid: Tevhîd eden, Allâh -celle celâlühû-’nun birliğine inanan, mümin.

muvâzene: İki şeyin eşit olma hâli, denge.

muvâzî: Birbirine denk şeyler.

mûbah: İşlenmesinde günah veya sevap olmayan.

mûbâhase: 1. Karşılıklı konuşma. 2. Bahis, iddiâ.

mûbtelâ: 1. Düşkün, tutulmuş. 2. Âşık.

mücâhede: 1. Mücâdele, çaba, gayret. 2. Kişinin nefsin istemediklerini yapmak sûretiyle kendini terbiye etmesi, nefis ile savaşma.

mücâvir: Komşu.

mücâzât: 1. Bir suç veya kabahata karşılık verilen cezâ. 2. Karşılık.

mücehhez: Techîz edilmiş, donatılmış, hazırlanmış.

mücellâ: Cilâlanmış, cilâlı, parlak, parlatılmış.

mücerred: Cisim hâlinde bulunmayan, saf, hâlis, tecrîd edilmiş, soyulmuş.

mücmel: Kısa ve az sözle anlatılmış, muhtasar, öz, hülâsa.

müctehid: Âyet ve hadîslere dayanarak hüküm çıkaran âlim, imâm.

müellif: Telif eden, kitap yazan, yazar, muharrir.

müessir: 1. Tesir eden, eser bırakan. 2. Hüzn veren, kederlendiren, dokunaklı. 3. Sözü geçen, hükmü yürüten.

mükellef: Üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye mecbur olan, yükümlü.

mükerrerem: Tekrîm edilmiş, hürmet gören, ikrâm edilmiş.

mülâkî: Görüşen, konuşan, buluşan, mülâkât yapan, görüşmek, buluşmak.

mümârese: Bir iş veya sanatta çalışarak ustalık kazanma, alışma, mahâret elde etme.

mümtâz: 1. Meziyetleriyle başkalarından ayrılan, seçkin, seçilmiş. 2. İmtiyazlı.

münâcât: Allâh’a duâ etme, yalvarma.

münâzara: 1. Belli kâide ve usûller çerçevesinde yapılan tartışma, cidâl. 2. İki uçlu bir konunun belli kâide ve usûller çerçevesinde iki grup tarafından müdâfaa edildiği tartışma.

münbit: Verimli.

münevver: 1. Işıklı, aydın, parlak. 2. Tenvir edilmiş, aydınlanmış. 3. Bilgili, kültürlü kimse, ziyâlı.

münezzeh: 1. Bir şeye ihtiyacı bulunmayan, muhtaç olmayan. 2. Arınmış, temiz, berî, sâlim.

münhasır: 1. Hasredilmiş, ayrılmış, bir şeye veya bir kimseye mahsus. 2. Kuşatılmış. 3. Sınırlı; **münhasıran:** 1. Hasr edilerek, ayrılarak, bir şeye veya bir kimseye mahsus olarak. 2. Sınırlanmış olarak, sınırlı bir şekilde.

münîr: Nurlandıran, parlak, ışıltı saçan.

müntehâ: 1. Nihâyet bulmuş, son derece, son kerte. 2. Son.

müntesib: 1. İntisab etmiş, bağlanmış, kaplanmış, girmiş. 2. Mensup.

mürebbi: Terbiye edici.

mürekkeb: 1. Terekküp etmiş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş, birleşik. 2. Karmaşık, kompleks.

mürüvvet: Erlik, kahramanlık, yiğitlik, insanîyet, adamlık, cömertlik.

müsâmaha: 1. Göz yumma, hoş görme, hoşgörü. 2. Aldırmama. 3. İhmâl.

müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olması, aynı hâl ve derecede olan.

müsebbib: 1. Sebep olan, ortaya çıkmasına yol açan, meydana getiren. 2. İcâd eden, düzenleyen, yapan.

müstağnî: 1. Doygun, gönü tok. 2. Lüzumlu, gerekli bulmayan. 3. Çekingen, nazlı.

müstecâb: Kabûl olunmuş.

müstehak: Bir şeye hak kazanmış, bir karşılığı hak etmiş kişi.

müşâhede: 1. Bir şeyi gözle görme. 2. Mânevî seyir.

müşahhas: 1. Şahıslandırılmış, cisimlendirilmiş, şekillendirilmiş. 2. Gözle görülüp, elle tutulur hâlde bulunan.

müşfik: Şefkatli, merhametli, sevgi ve ilgi gösteren.

müşterek: 1. Ortaklaşa, tasarruf edilen, iki veya daha fazla kimse tarafından kullanılan, ortak, ortaklaşa. 2. Birlikte, beraber. 3. Ortaklaşa, elbirliği ile.

müteâl: Yüksek, yüce, ulvî, ulu.

mütefekkir: Tefekkür eden, düşünen, düşünür.

müteşekkir: Teşekkür eden, şükranlarını sunan.

müteveccih: Teveccüh eden, yönelen, bir yere gitmeye hazırlanan, yollanan.

müyesser: 1. Kolay olan, kolaylıkla gerçekleşen. 2. Nasib olan. 3. Kolaylaştırılmış.

müzâkere: Bir konuda karşılıklı fikir beyân etme, karar öncesindeki görüşme.

müzeyyen: Tezyîn edilmiş, bezenmiş, süslenmiş, donanmış, tezyinatlı, süslü.

nâgâh: Ansızın, birden bire, beklenmeyen bir anda, vakitsiz, zamansız.

nâkıs: Noksan, tam olmayan, eksik.

nakzetmek: 1. Bozmak, çözmek, kırmak. 2. Bir sözleşmeyi yok saymak.

nâzım: Tanzîm eden, nizâma koyan, düzenleyen.

nâzil: 1. Nüzûl eden, yukarıdan aşağı doğru hareket eden, inen. 2. Bir yerde konaklayan, misafir olan.

nebât: Toprakta çıkan, yerden biten şey, bitki. **nebâtât:** Nebâtlar, bitkiler.

nedâmet: Pişmanlık.

nefh: Üfürme, boru vesâireyi üfleme, **nefha:** 1. Üfürme, nefes. 2. Güzel koku. 3. Rüzgarın bir kere esmesi; **nefha-i ilâhî:** İlâhî esinti, insana üflenen rûh.

nehy: 1. Yasak etme. 2. Dinen yasak olan şeylerden menetmek.

neseb: Soy.

neş'et: 1. Meydana gelme, ileri gelme. 2. Çıkma, yetişme.

neşve: Sevinç, keyif, mutluluk sarhoşluğu. (Dilimizde galat olarak “neş’e” şeklinde kullanılmaktadır.) **neşve-i sûfiy-ye:** Sûfinin duyduğu ilâhî neş'e.

neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma.

nevha: Ölüünün ardından sesli olarak ağlama.

nevi: Çeşit, tür.

nezâfet: Temizlik, paklık.

nigâh: Bakış, bakma, nazar.

nihâî: En son, bir işe son veren, sona erdiren; sonla ilgili.

nusret: 1. Yardım. 2. Allâh'ın yardımı. 3. Başarı.

nübüvvet: Nebîlik, peygamberlik.

nüfûz: 1. İçe, öteye geçme; işleme. 2. Geçerli. 3. Bir kimsenin emir ve hükümlerinin işlemesi, geçerli olması.

nüve: Çekirdek, öz.

nüzûl: 1. Yukarıdan aşağıya inme. 2. Yolculuk sırasında bir yere konma.

pâre: 1. Parça. 2. Sayı, adet, tane.

peydâ: Belli, açık, meydanda, zahîrî, âşikâr.

peyderpey: Arka arkaya, kısım kısım, tadrîcen.

pir-i fânî: Epeyce yaşlanmış ve tâkatten kesilmiş ihtiyar.

rabtetmek: Bağlama, bitleştirme.

râcî: 1. Dönen. 2. İlgisi olan.

radiyallâhu anh: Allâh ondan râzî olsun! **radiyallâhu anhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.

radiyallâhu anhum: Allâh onlardan râzı olsun!
radiyallâhu anhumâ: Allâh o ikisinden râzı olsun!
râh: Yol, tutulan yol, meslek, usul. **hemrâh:** Yol arkadaşı.
rahmetullâhi aleyh: Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun!
rakık: 1. Çok ince, yufka, nâzik, nârin. 2. Yumuşak kalpli, yufka yürekli, hisli.
râm olmak: 1. İtâat etmek, boyun eğmek, kendini başkasının emrine bırakma. 2. Kulun bütün varlığını Allâh -celle celâlühû-'ya bağlaması.
rasat: Gözetleme, ölçme.
râyiha: Koku, güzel koku.
rehâvet: Gevşeklik, atâlet, uyşukluk, ihmâl, gayretsizlik.
rıfk: Yumuşaklık, mülâyimlik, yumuşak başlılık; nâziklik, yavaşlık, tatlılık.
riâyet: 1. İtibar, sayma, saygı, hürmet; gözetme. 2. Ağır lama, ikram. 3. Uygun davranış.
ricâl: 1. Velîler. 2. Hükûmet erkânı, devlet adamları. 3. Adamlar.
ridâ: Omuza alınan örtü.
rikkat: 1. İncelik, yufkalık. 2. İncelik, nezâket. 3. İfâdede incelik. 4. Merhamet etme.
riyâzet: 1. Az yiyip, az uyuma ve sürekli ibâdet ederek nefsi terbiye etme, nefsin arzularına karşı kendini tutma, dünya zevklerinden el çekmek sûretiyle nefsi kurma. 2. İdmân, temrîn. 3. Kanaatkârca yaşayış. **riyâzât:** Riyâzetin cem'i.
rûhâniyet: 1. Rûha âit mânevî atmosfer, rûhu takviye eden mânevî hâller. 2. Vefât etmiş olan bir şahsiyetin devâm eden mânevî kuvveti.
ruhbanlık: Râhip, papaz ve keşişlerin hayat tarzı. Manastır yaşayışı.
rûşen: Aydın, parlak, belli, meydanda.
rûz: Gün, gündüz.
ru'yetullâh: Allâh'ı görmek (âhirette).
rücû: 1. Dönme, geri dönme. 2. Cayma, sözünden dönme.
rûkûn: 1. Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği. 2. Esas, şart. 3. Kolon, direk.
saded: Kasıt, niyet, maksad, esâs konu, esas mânâ.
sâdır olmak: Çıkma, meydana gelme, zuhûr etme.
sâfiyet: Hâlislik, temizlik, paklık, arılık.
sâik: 1. Sevk eden. 2. Husûsî sebep.
sâil: İsteyen, dileyen, ihtiyâcını arz eden.
sâkî: Su veya herhangi bir içecek dağıtan, satan.
salâbet: 1. Metânet, kuvvet, dayanma, sebat. 2. Katılık, peklik.
salâhiyet: Bir şeyi yapmaya izni ve hakkı olma, bir işi yapma veya yapmama gücüne sâhib olma, yetki.
sâlik: 1. Yolcu. 2. Bir yola girmiş olan. 3. Tarîkat yolcusu, bir tarîkata girmiş bulunan kimse, derviş, mürîd.
sâlim: 1. Hasta veya sakat olmayan, sağlam. 2. Ayıpsız, kusursuz, noksansız. 3. Korkusuz, endişesiz, emîn.
sallallâhu aleyhi ve selam: Allâh'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!
salve: Peygamber Efendimize yapılan salavât, duâ.
sâni': Yapan, yaratan.
sarâhat: Açıklık, ibârede netlik.
sarf-ı nazar: Vazgeçme.
sarîh: 1. Açık belli, âşikâr, bedihî, tartışılmayacak açıklıkta. 2. Karışık olmayan, sâde, sâf, hâlis, arı.
sathî: Satıhta kalan, derine inmeyen, üstünkörü bir şekilde, baştan savma.
savt-ı bülend: Yüksek ses.
sa'y: Çalışma, çabalama, gayret etme.
sebât: Sözde durma, ahde vefa etme, kararlı olma, yerinde durma, sâbit olma.
sehâvet: Kerem, cömertlik.
sekînet: 1. Sâkin olma, sükûnet. 2. Huzur, gönül rahatlığı.
sekr: Sarhoşluk. **sekr-i mânevî:** Mânevî sarhoşluk; **sekerât:** Sarhoşluklar, dalgınlıklar.
selâset: İfâdede âhenk, açıklık, kolaylık ve akıcılık.
selef-i sâlihîn: Başta sahâbe-i kirâm, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn olmak üzere bizden önce yaşamış, ilmiyle âmil, ahlâken kâmil bütün sâlih müminler.
selîm: 1. Temiz, samimî. 2. Kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru. 3. Tehlikesiz, zararsız.
semâvât: Gökler.
serîr: 1. Yatacak yer, yatak. 2. Taht.
sermedî: Dâimî, sürekli, sonsuz, ebedî.
seyr ü sülûk: Tarîkate tâkip olunan usûl. Tarîkate giren kimsenin Hakk'a vuslat için yaptığı mânevî yolculuk.
seyyâh: Çok gezen, gezgin.
seyyiât: Kötülükler, kötü fiiller, günahlar.
seyyidü's-şühedâ: Şehidlerin efendisi Hazret-i Hamza -radiyallâhu anh-.
sezâ: 1. Münâsip, uygun, yaraşır. 2. Lâyık.
sıklet: 1. Ağırılık, yük. 2. Sıkıntı.
siyânet: 1. Muhafaza etme, koruma, saklama. 2. Himâye.

sidretü'l-müntehâ: 1. Mirâc yolculuğunda Peygamber Efendimiz'e refâkat eden Cebrâil -aleyhisselâm- 'ın «Ben bundan sonra bir adım daha atarsam yanarım» dediği ve Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, daha ötesine Cebrâil'siz olarak geçtiği makâm.

sîgaya çekmek: Sıkıştırıcı, rahatsız edici sorular sormak.

sıhrî: Akrabâlık, evlilik neticesi meydana gelen bağ, yakınlık.

sirâyet: Birinden diğerine geçme, bulaşma.

sîret: 1. Bir şahsın mânevî durumu, hâl, hareket ve tabiatı, ahlâk ve karakteri. 2. Hz. Peygamber'in hâl tercümesi.

sivâ: Başka, gayrı.

siyâk ve sibâk: Sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık.

sudûr: 1. Sadırlar, göğüsler. 2. Ortaya çıkma, meydana gelme.

sulta: Baskı, otorite, tahakküm.

sûret: 1. Görünüş, zâhir, şekil, kılık. 2. Tarz, yol, gidiş; **sûretâ:** 1. Görünüşte, zâhiren. 2. Yalandan; **sûrî:** Hakîkî olmayan, görünüşte, şeklî.

sübhân: Her türlü noksan ve kusurdan münezze.

sübût: Sâbit olma, meydana çıkma, gerçekleşme.

süflî: 1. Aşağıda olan, aşağılık. 2. Kötü ve pis kıyâfetli, hırpânî; **süfliyyât:** Dünyâ ile ilgili bayağı işler.

sükûnet: 1. Durgunluk, hareketsizlik. 2. Dinme, kesilme, yatışma. 3. Huzur, rahat.

sükût: 1. Konuşmama, susma, söz etmeme. 2. Sessizlik.

sülûk: 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Bir tarîkate intisab etme.

sünûhât: Akla, hatıra gelen, içe doğan şeyler.

sürûr: Sevinç.

şâhika: Dağın doruğu, zirve.

şâmil: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

şâyân: Uygun, münasip, yaraşır, lâyük.

şehâmet: Akıl ve zekâ ile birlikte olan cesâret.

şehvât: Şehvetler, aşırı istekler.

şehinşâh: Şahlar şâhı.

şer'an: Şerîata uygun olarak, şerîat hükmüne göre, şerîat yönünden.

şerh: 1. Açma, yarma. 2. Açıklama, izâh etme, anlatma. 3. Bir eserin zor anlaşılan yerlerini çözüp yorumlayarak açıklama, bu maksatla yazılan eser.

şîar: 1. Nişan, eser, işâret, alâmet. 2. Alâmet-i fârîka.

şikâr: Av, av hayvanı, ele geçen mal, esir.

şuyû bulmak: Şâyi olmak, yayılmak, duyulmak.

şümûl: 1. İçine alma, kaplama. 2. Âit olma, delâlet etme.

taaccüb etmek: Şaşırma.

taâm: Yemek, yiyecek.

tâat: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibâdet.

tabiat-i asliyye: Yaratılıştan gelen huy, âdet. Fıtrat.

tâbiîn: Sahâbe-i kirâm devrinde yaşayıp bunlarla görüşen, sahâbeden hadis nakledenler.

tâdil-i erkân: Gereklerini uygun biçimde yerine getirme.

tafsîl: Etraflıca, detaylı, açıklayarak anlatma.

tahassür: 1. Hasret çekme. 2. Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülmeye.

tahassüs: Hislenme, duygulanma.

tahayyül: Tasavvur etme, hayalde vücûd verme, zihinde canlandırma.

tahdîd: Hudut tâyin etme, sınırlama, kısıtlama.

tahdîs-i nîmet: Nâil olunan nîmetleri îtirâf edip şükretme.

tahkîk: Mâhiyetini araştırıp soruşturma. 2. Kâinâtın sırrını kavrama. 3. Doğruluğunu isbât etme.

tâk: Binâ kemeri. **zafer tâk:** Târihî bir zaferî anmak veya gelecek büyük bir kimseyi karşılamak için kurulan kemerli yapı.

takarrub: Yaklaşma, yakın olma.

takbîh: Çirkin görme, ayıplama, kınama.

takdîm etmek: 1. Bir şey sunmak. 2. Öne geçirme, öne geçmek, öne alma.

takrîr: 1. Anlatma, anlatış. 2. Yerleştirme, sağlamlaştırma.

takvâ: Allâh'tan korkma, Allâh korkusuyla dînin yasaklarından kaçınma.

tâlim: 1. Bir işi öğrenmek veya alışmak için yapılan çalışma, meşk. 2. Yetiştirme, öğretme.

taltîf: 1. Gönül okşama, gönlü hoş etme. 2. Rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirme. 3. İhsan ve bağışta bulunma; **taltîfkâr:** Taltîf eden.

tamah (tama'): Aç gözlülük, hırslılık, doymazlık.

tanzîm: 1. Nizâma koyma, düzenleme, tertipleme. 2. Düzeltme, ıslah etme.

tard etmek: 1. Kovma, çıkarma. 2. Sürme, püskürtme.

tarîk: 1. Yol, cadde. 2. Tarîkat. 3. Tutulan, gidilen yol, seçilen tarz, benimsenen fikir.

tasallut: Musallat olma, sataşma, başına ekşime.

tasarruf: 1. Kullanma yetkisi. 2. Sâhib olma. 3. İdâre ile kullanma.

tasfiye: Saf hâle getirme, arıtma.

tasvîp: Doğru bulma, uygun görme.
tavsîf: Özelliklerini sayma, vasıflandırma.
tayy-i mekân: 1. Mekânı, mesâfeyi atlarcasına geçme. 2. Allâh -celle celâlühû-'nun, dostlarına bir anda uzun mesâ-feler kat ettirmesi.
Ta'zim: Hürmet, saygı, yüceltme.
tebârüz: Belirme, görünme, bârizleşme.
tebdîl: 1. Çevirme, döndürme, dönüştürme. 2. Kıyâfet değiştirme.
tebliğ: 1. Ulaştırma. 2. Resmî bir yazıyı, kararı halka, veya ilgililere duyurma. 3. Bildiri, uyarı. 4. Bir dîni başkalarına anlatma ve böylece onun yayılmasına çalışma. **tebliğât:** Tebliğler.
tebrîe etmek: Temize çıkarmak, şüpheden kurtarmak.
tecellî: 1. Görünme, belirme. 2. Kader, tâlih. 3. Allâh'ın lutfuna nâil olma.
tecellîgâh-ı ilâhî: Allâh -celle celâlühû-' nun tecellî ettiği yer.
tecerrüd: 1. Her şeyden vazgeçip sadece Allâh'a yönelme. 2. Sıyrılma, soyunma.
tecessüm: 1. Cisim ve vücut meydana getirme. 2. Görünme, belirme. 3. Canlanma.
tecessüs: 1. Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma. 2. Merak.
techîz etmek: Lüzumlu şeyleri tamamlama, donatma.
tecrîd: 1. Soyma, soyutlama. 2. Ayırma, bir tarafa tutma. 3. Tasavvufta her şeyden el ayak çekip Allâh'a yönelme.
te'dîb: Edeplendirme, terbiye etme, uslandırma.
tedrîcen, tedricî: Derece derece, yavaş yavaş.
tedvîn: 1. Bir konudaki mevzuatı bir araya toplama. 2. Bir konudaki hükümleri toplayıp kanun hâline getirme. 3. Ki-tap hâline getirme.
teemmül: Enine boyuna düşünme.
teessür: Üzüntü, karamsarlık.
tefekkül: Düşünmek.
teferruât: 1. Dallar, bölümler. 2. Asıldan ayrılan ikinci derecede bölümler, taraflar, detaylar.
tefrît: Aşırı derece ihmâl ve gevşeklik gösterme.
tefvîz: 1. Kulun, tüm işlerini Allâh -celle celâlühû-'ya havâle etmesi ve O'nun yaptığı her işi gönül hoşluğu ile karşı-laması, hiçbir hususta ne dil ne de kalb ile O'na itirâz etmemesi. 2. Teslimiyet. 3. Tevekkül.
tehâlûk: Çok isteme, çok râğbet etme.
tekaddüm: 1. Zaman, mekân ve mevki bakımından önce bulunma, ileride olma. 2. Daha önce davranma.
tekâmül: Basamak basamak meydana gelen değişme, şekil değiştirme ve gelişme, kemâle erme, olgunlaşma.
tekâpû: Telaş ile koşarak araştırma, dalkavukluk, kavuk sallama.
tekâsûf: Sıklaşma, koyulaşma, yoğunlaşma.
tekebbür: Büyüklenme, kibir gösterme.
tekfîr: Kâfir sayma, küfür isnâd etme.
tekrîm: Saygı gösterme, yüceltme, ululama.
teksîf: Sıkıştırma, yoğunlaştırma, koyulaştırma.
tekvîn: Yaratma, var etme, vücûda getirme.
tekkîb: Yalan olduğunu ilân etme, yalanlama.
telakkî: 1. Anlayış, görüş. 2. Şahsî anlayış, şahsî görüş.
telezzüz: Lezzet alma, hoşlanma.
te'lif: 1. Uzlaştırma, bağdaştırma; alıştırma. 2. Eser yazma, toplama, düzenleme. 3. Yazılmış, ortaya konulmuş eser.
4. Bir ibârenin düzeni.
telkîn: 1. Fikrini kabul ettirme, aşılama. 2. Ölmek üzere olan kimsenin başında kelime-i şehâdet getirerek tekrarlama-sını sağlamaya çalışma. 3. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında yapılan dua.
temâdî: Sürüp gitme, devâm edegelme.
temâyül: 1. Bir tarafa doğru eğilme, meyletme. 2. Bir kimse veya şeye taraftar olma, ilgi duyma.
temâyüz: Kendini gösterme, sivrilme, yükselme.
temerküz: 1. Merkez edinme. 2. Bir merkezde toplanma, birikme, yığılma.
temessül: Bir şekil ve sûrete girme, şekillenme.
temrin: Tekrar, alıştırma, idman yaptırma.
temyîz: 1. İyiyi kötüden ayırma. 2. Dikkatle ayırma, inceleyip seçme.
tenâkuz: İki sözün birbirine uymaması, birbirinin zıddı olması, çelişki.
tenezzül: 1. Alçakgönüllülük gösterme. 2. İnme, alçalma; **tenezzülât:** 1. Alçalmalar, inmeler, düşmeler. 2. Alçak gö-nüllülük göstermeler.
tenvîr: 1. Aydınlatma. 2. Bilgilendirme.
terakkî: 1. Artma, ilerleme, yükselme. 2. Daha iyi hâle gelme.
tertil: Kur'an-ı Kerîm'i usûl ve kaidesine uygun şekilde okuma.
tervîc: 1. Revaç verme, değerini artırma. 2. Kabûl etme. 3. Yaptırma, geçirme. 4. Destekleme, tutma.
teselsül: Ardarda gelme, birbirini tâkib etme, zincirleme.
teskîn: Sâkinleştirme, yatıştırma, durdurma.
teşbîh: Benzetme, kıyaslama.
teşcî: Cesaret ve gayret verme.
teşeffu': Şefâate nâil olma.

teşhîr: Sergileme, gösterme, îlân etme.

teşne: 1. Susuz, susamış. 2. Arzulu, istekli, hevesli.

tevakkuf etmek: Durmak, eğlenmek.

tevbe-i nasûh: İsyandan itaate, bâtıldan hakka, günahlardan sâlih bir hayata kat'î bir kararlılıkla dönüş, gerçek ve makbul tevbe.

tevcîh: 1. Belli bir yöne döndürme, çevirme. 2. Bir kimseye hitab etme. 3. Açıklama, tefsîr etme.

tevdî: 1. Emânet etme. 2. Teslîm etme. 3. Vedâ etme.

teveccüh: 1. Yönelme, güler yüz gösterme, sevgi ve muhabbet. 2. Nasîb ve müyesser olma.

tevessül: 1. Vesîle sayma. 2. Başvurma, girişme. 3. Sarılma.

tevfîk: 1. Allâh'ın yardımı, başarıya ulaştırması. 2. Kulun işlediği amellerin Allâh'ın rızâsına uygun olması.

te'vîl: Bir söz veya hareketi görünen mânâsı dışında yorumlama.

tevzî: 1. Dağıtma. 2. Herkese payına düşeni dağıtma, üleştirme.

teyakkuz: Uyanma, uyanık bulunma.

te'yîd: 1. Doğrulama, destekleme. 2. Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

tezâhür: 1. Zuhûr etme, meydana çıkma, belirme, görünme, gözükme. 2. Belirti.

tezkiye: Nefsi, her türlü kötü sıfatlardan ve menfî temâyüllerden temizleme, aklama ve güzel ahlâk ile tezyîn etme.

tezyîd: Ziyadeleştirme, çoğaltma, artırma.

tezyîn: Zînetlendirme, süsleme.

tîb (tıyb): Güzel koku, güzel kokulu nesne.

tîlâvet: Okuma, Kur'ân-ı Kerîm'i usûlüne göre, tecvîd ve tâlîmle okuma.

tuğyân: 1. Taşma, coşma. 2. Hiddetlenme.

tûl-i emel: Ardi arkası gelmeyen uzayıp giden emeller, arzular.

ubûdiyet: Kulluk, kölelik, Allah'a gönülden kul olma.

ucub: Kendini beğenmişlik, kibir ve gurura kapılma.

ufûl etmek: Kalıcı olmamak, gelip geçmek.

uhde: 1. Söz verme, bir işi üzerine alma. 2. Vazîfe, birinin üzerinde bulunan iş. 3. Sorumluluk.

Uhrevî: Âhirete âit, âhiretle alakalı.

ulû'l-emr: Emir sahipleri, halîfe veya halîfe adına hüküm ve idâre edenler.

ulviyyet: Yücelik, semâvîlik, mânevîyat ve rûhâniyet; **ulviyyât:** Mânevî yükseklikler, yücelikler.

usât: isyan edenler, günahkârlar, zorbalar.

uzvî: Uzuvlara bağlı, organlarla ilgili.

uzviyyet: 1. Canlılık. 2. Kendi başına varlığı olan canlı.

ülfet: 1. Alışma. 2. Dostluk, arkadaşlık, âşinâlık, iyi geçinme.

ülû'l-azm: En yüksek derecedeki peygamberler.

ünsiyet: Alışkanlık, ülfet, dostluk.

üsve-i hasene: En güzel örnek.

vâkıa: Vukû bulan, olan, geçen şey.

vâki olmak: Vukû bulmak, olmak.

vâreste: 1. Kurtulmuş. 2. Serbest, âzâde, rahat.

vârid: 1. Gelen, vâsıl olan, erişen. 2. Bir şey hakkında çıkan, söylenen, olması beklenen, olabileceği düşünülen.

vasat: 1. Orta. 2. Ara. 3. İçinde bulunan durum veya çevre, muhit.

vâsıl-ı ilallâh: İlâhî vuslata nâil olan.

vâsıl-şûde: Varan, kavuşan.

vaz etmek: 1. Koyma, atma. 2. Belirtme. 3. Tâyin etme. 4. Kurma.

vecd: 1. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 2. Şiddetli dînî duygu ve heyecan hâli.

vech: 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, üslûb. 3. Sebep, vesîle.

vecîbe: Vâcib olan, gereken, yerine getirilmesi borç hükmünde bulunan iş, boyun borcu.

vehbî: 1. Allâh'ın ihsânı sonucu olan. 2. Allâh vergisi, fîtrî.

velâyet: 1. Velîlik, ermişlik. 2. Velî ve ermiş kimsenin hâli. 3. Dostluk, sadâkat. 4. Allâh dostluğu.

verâ: Günah ve haramdan kaçınmak için şüpheli şeylerden uzak durma, takvâ, ittikâ.

vezin: 1. Tartı, ağırlık. 2. Şiir ve mûsikîde âhenk ölçüsü. 3. Âhenk, ritim.

vukû (vukûât): Olanlar, olan bitenler.

vuslat: Bir şeye ulaşma, kavuşma, visâl.

vuzûh: 1. Vâzih olma hâli, açıklık. 2. Kolay anlaşılabilirlik.

yakîn: Şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam ve kesin bilgi; doğru ve kuvvetle bilme, mutlak kanaat ve tam bir itmi'nân.

ye's: Ümitsizlik, karamsarlık.

zabt: 1. Sıkı şekilde tutma, zabıt. 2. Anlama. 3. Tutulan kayıt, tutanak. 4. Kaydetme.

zabt u rabt: Sıkı bir şekilde tutma, bağlama, itaat altına alma.

zâhîr (zâhiren): 1. Görünen, meydana olan, belli, açık, âşikâre. 2. Dış görünüş. 3. Tabîî, şüphesiz.

zâyî: 1. Kayıp, yitik. 2. Elden çıkmış, telef olmuş.

zebûn: 1. Zayıf, argın. 2. Güçsüz, kuvvetsiz, mecalsiz, dermansız. 3. Bîçâre, zavallı, düşkün. 4. Üzgün.

zıl-i zevâl: 1. Ölümün gölgesi. 2. Yok olup sona eren gölge.

zübde: Öz, hülâsa, bir şeyin seçkin kısmı.